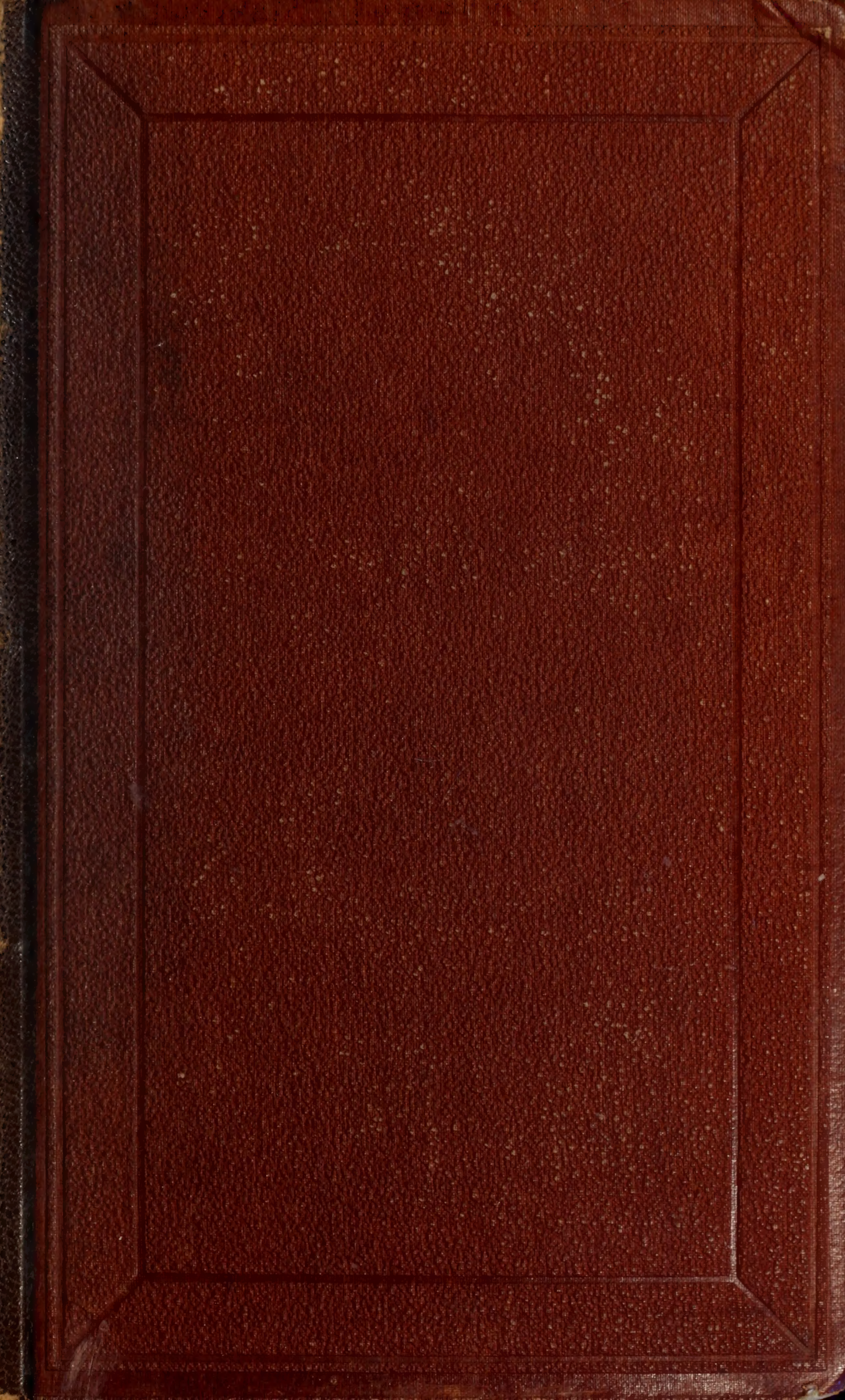

SANCTI AURELII

AUGUSTINI,

HIPPONENSIS EPISCOPI,

OPERA OMNIA.

Parisiis, è typis BOURGOGNE et MARTINET
30, viâ vulgo dictâ Jacob.

SANCTI AURELII
AUGUSTINI,
HIPPONENSIS EPISCOPI,
OPERA OMNIA,

MULTIS SERMONIBUS INEDITIS AUCTA ET LOCUPLETATA;

EXTRACTA E COLLECTIONE

SS. ECCLESIÆ PATRUM;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI

PLURIBUSQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS QUADRAGESIMUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

SANCTÆ SEDIS ORDINUM INSIGNIBUS DECORATUM,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

MDCCCXL.

SANCTI AURELII
AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
OPERUM
PARS VII.
EPISTOLÆ.

CLASSIS III.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

EPISTOLÆ.

CLASSIS III.

EPISTOLA CXXXIX[1].

Domino merito insigni multumque charissimo ac desiderantissimo filio Marcellino Augustinus in Domino salutem.

Ut Gesta quæ adversus Donatistas confecta sunt publicentur, utque rei castigentur mitius et citra mortis pœnam.

I. Gesta quæ promisit præstantia tua, vehementer expecto, et in Ecclesia Hipponensi jamjamque cupio recitari, ac, si fieri potuerit, etiam per omnes Ecclesias in diœcesi constitutas; ut audiant homines, pleneque agnoscant confessores iniquitatis, non Dei timore extorquente pœnitentiam, sed judiciaria diligentia crudelissimorum pectorum aperiente duritiam, sive illorum qui de homicidio et de excæcato ac debilitato presbyteri corpore con-

[1] Alias CLVIII. quæ autem 139 erat, nunc 259. — Scripta an. 412 circa mens. Maium.

fessi; sive illorum qui se illa scire potuisse, quamvis sibi dicerent displicere, negare non ausi sunt, refugientes catholicam pacem, velut ne criminibus polluantur alienis, et in illo schismatis sacrilegio inter sceleratorum tam immanium tantam multitudinem perdurantes; sive etiam illorum qui se inde non recessuros etiam demonstrata sibi catholica veritate et Donatistarum perversitate dixerunt. Non est leve quod Deus agi voluit per operam tuam. Utinam tales eorum causas crebras sic audias, et facinora eorum atque insana pertinacia sic sæpe prodatur, eademque publicata Gesta in omnium notitiam perferantur. Quod autem scripsit eximietas tua dubitare te, utrum in Theoprepia debeas eadem Gesta jubere proponi, fiat si potest illuc frequens confluere multitudo; alioquin alius locus celebrior providendus est: non tamen ullo modo prætermittendum.

II. Pœna sane illorum, quamvis de tantis sceleribus confessorum, rogo te ut præter supplicium mortis sit, et propter conscientiam nostram, et propter catholicam mansuetudinem commendandam. Ipse enim fructus ad nos pervenit confessionis illorum, quia invenit Ecclesia catholica ubi suam erga atrocissimos inimicos servet atque exhibeat lenitatem. In tanta quippe crudelitate quæcumque præter sanguinem vindicta processerit, magna lenitas apparebit. Quod etsi modo quibusdam nostris illa atrocitate commotis videtur indignum, et quasi dissolutionis et negligentiæ simile; transactis tamen motibus animorum, qui recentioribus factis solent turbulentius excitari, egregie luculenta bonitas apparebit, et ob hoc magis eadem Gesta legere atque ostendere delectabit, Domine merito insignis multumque charissime ac desiderantissime fili. Ibi est sanctus frater et coëpiscopus meus Bonifacius, et per diaconum Peregrinum, qui cum illo perrexit, com-

monitorium direxi: quod sic habe tanquam præsentiam meam. Et quod vobis in commune pro Ecclesiæ utilitate placuerit, hoc adjuvante Domino fiat, qui potens est misericorditer opitulari in tantis malis. Modo Macrobius episcopus eorum, stipatus cuneis perditorum utriusque sexus, hac atque illac circumit, aperuitque sibi basilicas, quas possessorum quantuluscumque timor clauserat. Præsente autem procuratore viri clarissimi Celeris Spondeo, quem tuæ dilectioni commendavi multumque commendo, utcumque eorum frangebatur audacia: nunc vero posteaquam Carthaginem profectus est, etiam in fundis ipsius basilicas aperuit, populos congregat. Cum ipso etiam est ille Donatus diaconus rebaptizatus, cum fuerit colonus Ecclesiæ, qui versatus est in illa cæde præcipuus. Qui tales non cum eo sunt, quando et ille cum ipso est? Si Proconsul vel simul ambo in illos estis sententiam prolaturi, et forte ille persistit velle gladio vindicare, quanquam sit Christianus, et quantum advertere potuimus, non sit ad hæc cruciamenta proclivis, tamen si necesse fuerit etiam Gestis jubete allegari epistolas meas, quas de hac re singulas vobis mittendas putavi. Soleo enim audire in potestate esse judicis mollire sententiam, et mitius vindicare quam jubeant leges. Si autem nec litteris meis ad hoc consenserit, hoc saltem præstet ut in custodiam recipiantur, atque hoc de clementia Imperatorum impetrare curabimus, ne passiones servorum Dei, quæ debent esse in Ecclesia gloriosæ, inimicorum sanguine dehonestentur. Scio enim in causa clericorum Anaunensium (1), qui occisi a gentilibus nunc martyres honorantur, Imperatorem rogatum facile concessisse, ne illi qui eos occiderant et capti jam tenebantur, poena simili punirentur.

III. Libros de baptismo parvulorum, cum jam codicem ipsum præstantiæ tuæ misissem, cur abs te rursus

acceperim, oblitus sum : nisi forte cum inspicerem, mendosos eos reperi, et emendare volui, quod mirabiliter impeditus, adhuc usque non feci. Epistolam quoque ad te scribendam et his adjungendam, quam cum ibi essem jam dictare cœperam, paulo addito sic esse imperfectam scias. Si autem rationem omnium dierum et lucubrationum aliis necessitatibus impensarum tibi possem reddere, graviter contristatus mirareris. quanta me distendant, quæ differri omnino non possunt, nec agere illa permittant, in quæ me petendo, et admonendo urges volentem, et ineffabiliter (quia non possum) dolentem. Cum enim ab eorum hominum necessitatibus aliquantulum vaco, qui me sic angariant, ut eos nullo modo liceat evitare, nec contemnere oporteat; non desunt quæ dictanda præpono, sic in articulis temporum constituta, ut dilationem non ferant. Sicut mihi fuit breviatio Gestorum collationis [1] nostræ satis operosa, cum viderem neminem se velle tanto aggeri litterarum legendo committere : sicut mihi fuit etiam epistola ad ipsos laïcos Donatistas de hac eadem collatione nostra, quam modo aliquot lucubrationibus terminavi. Sicut epistolæ duæ non breves, una ad dilectionem tuam, altera ad virum illustrem Volusianum, quas vos accepisse jam credo : sicut nunc in manibus habeo librum ad Honoratum nostrum de quæstionibus quibusdam quinque, quas mihi proposuit, et per litteras intimavit. cui non continuo respondere vides quam minime oporteat. Charitas enim quæ tanquam nutrix fovet filios suos, non ordine amandi, sed ordine subveniendi, infirmiores fortioribus anteponit, quos tales vult esse, quales jam illi sunt, quos non contemnendo, sed de his confidendo interim præterit. Tales ergo mihi necessitates dictandi aliquid, quod me ab eis dictationibus impediat

[1] Carthaginensis.

quibus magis inardesco, deesse non possunt, cum paululum spatii vix datur inter acervos occupationum, quibus nos alienæ vel cupiditates vel necessitates angariatos trahunt. Et quid faciam prorsus nescio.

IV. Audisti unde mecum Dominum depreceris : sed etiam quod tam instanter et tam crebro me admones, nolo cesses, non nihil agens. Commendo etiam ego excellentiæ tuæ Ecclesiam in Numidia constitutam, propter cujus necessitates sanctus frater et coëpiscopus meus Delphinus a fratribus et coëpiscopis meis ibi collaborantibus et compericlitantibus missus est. Nec de hac re plura scribo, cum ipsum præsentem sis auditurus. Cætera in Commonitoriis invenies, quæ ad presbyterum misi. sive modo, sive per diaconum Peregrinum , ne mihi ea toties iterare necesse sit. Semper in Christo cor tuum vigeat, Domine merito insignis multumque charissime ac desiderantissime fili. Filium nostrum Ruffinum Cirtensem Principalem commendo eximietati tuæ.

DE SEQUENTE EPISTOLA

LIB. II. RETRACT. CAP. XXXVI.

Eo ipso tempore, quo contra Donatistas vehementer exercebamur, et contra Pelagianos (2) exerceri jam cœperamus, amicus quidam mihi misit quinque a Carthagine quæstiones, et rogavit ut eas illi scribendo exponerem ; quæ sunt, Quid sibi velit vox illa Domini : « Deus meus, » Deus meus, ut quid me dereliquisti [1] ? » Et quid sit quod ait Apostolus : « Ut in charitate radicati et fundati, præ- » valeatis comprehendere cum omnibus sanctis , quæ sit » latitudo et longitudo et altitudo et profundum [2]. » Et

[1] Psal. xxi, 2, et Matth. xxvii, 46. — [2] Ephes iii, 17.

quæ sint quinque virgines stultæ, quæve sapientes [1]. Et quæ sint tenebræ exteriores [2]. Et quomodo intelligendum sit « Verbum caro factum est [3]. » Ego autem intuens supradictam hæresim novam inimicam gratiæ Dei, sextam mihi proposui quæstionem de *Gratia Testamenti Novi*. De qua disputans, interposita expositione Psalmi vigesimi primi, in cujus capite scriptum est quod Dominus exclamavit in cruce, quod ille amicus imprimis mihi proposuit exponendum : omnia illa quinque dissolvi, non hoc ordine quo erant proposita sed sicut mihi disserenti *de gratia Novi Testamenti;* tanquam suis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber sic incipit : *Quinque mihi proposuisti tractandas quæstiones.*

DE GRATIA NOVI TESTAMENTI

LIBER

seu

EPISTOLA CXL [4].

Augustinus Honorato respondens ad illius quinque quæstiones; præter quas sextam sibi ipse proponit, de gratia Novi Testamenti, adversus Pelagianos tractandam; et Psalmum vicesimum primum ad eam rem totum interpretatur.

I. Quinque mihi proposuisti pertractandas quæstiones atque solvendas, dilectissime mi frater Honorate (3), hinc inde raptas, sicut te vel legentem movere, vel cogitanti tibi in mentem venire potuerunt, et in conspectum

[1] Matth. xxv, 2. — [2] Id. xxii, 13. — [3] Joan. i, 14. — [4] Alias CCLX, quæ autem 140 erat, nunc 260. — Scripta statim post superiorem.

meum fusas quodam modo. Quarum solutionem si velim disserendo ordinare, non ut carptim, sicut propositæ sunt, de singulis disseram, sed uno quodam tenore sermonis eas inter se connectam atque contexam, difficile opus videtur : et tamen puto facilius eas solvi, si hoc fecero. Invicem quippe adjuvabunt, si altera pendebit ex altera, donec omnes veniant in seriem disputationis non singillatim separatis locis, quasi unaquæque in sua privata intentione habitet, sed unum aliquid intuentes, et unum collaborantes sociali ratione, et individua veritate.

II. Voluisti ergo et scripto, commonuisti exponi atque aperiri tibi : quid sibi velit vox illa Domini, « Deus meus, » Deus meus, ut quid me dereliquisti [1] ? » Et quid sit quod Apostolus ait, « Ut in charitate radicati et fundati, prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, altitudo et profundum [2]. » Et quæ sint virgines quinque stultæ, quæve sapientes [3]. Et quæ sint tenebræ exteriores [4]. Et quomodo intelligendum sit : « Verbum caro factum est [5]. » Hæ sunt certe quinque tam breviter a me commemoratæ, quam abs te propositæ quæstiones. Proinde si placet, addamus et sextam, et illud potissimum requiramus, *Quæ sit gratia Novi Testamenti*. Hanc omnes illæ intueantur, et in hanc, ut opportune quæque potuerit, opus suum conferat nobis, non eo scilicet ordine, quo eas et tu proposuisti, et ego recolui, sed unaquæque cum fuerit necessaria, velut vocata respondeat, et officium sui operis impleat. Ergo ita nascatur exordium.

III. Est quædam vita hominis carnalibus sensibus implicata, gaudiis carnalibus dedita, carnalem fugitans offensionem, voluptatemque consectans. Hujus vitæ felicitas

[1] Psal. xxi, 2. — [2] Ephes. iii, 17. — [3] Matth. xxv, 2. — [4] Id. xxii, 13. — [5] Joan. i, 14.

temporalis est : ab hac vita incipere necessitatis est, in ea persistere voluntatis. In hac quippe ex utero matris infans funditur, hujus offensiones quantum potest refugit, hujus appetit voluptates, nihil amplius valet. Sed posteaquam venerit in ætatem, qua in eo rationis usus evigilet, poterit adjuta divinitus voluntate eligere alteram vitam, cujus in mente gaudium est, cujus interna atque æterna felicitas. Inest quippe homini anima rationalis, sed interest ejusdem rationis usu quonam potius voluntatem convertat, utrum ad bona exterioris et inferioris, an ad bona interioris superiorisque naturæ; id est utrum ut fruatur corpore et tempore, an ut fruatur divinitate atque æternitate? In quadam quippe medietate posita est, infra se habens corporalem creaturam, supra se autem sui et corporis Creatorem.

IV. Potest igitur anima rationalis etiam temporali et corporali felicitate bene uti, si non se dederit creaturæ Creatore neglecto, sed eam potius felicitatem fecerit servire Creatori, qui et ipsam suæ bonitatis abundantissima largitate donavit. Sicut enim bona sunt omnia quæ creavit Deus, ab ipsa rationali creatura usque ad infimum corpus : ita bene agit in his anima rationalis, si ordinem servet, et distinguendo, eligendo, pendendo subdat minora majoribus, corporalia spiritalibus, inferiora superioribus, temporalia sempiternis, ne superiorum neglectu et appetitu inferiorum (quoniam hinc fit ipsa deterior) et se et corpus suum mittat in pejus, sed potius ordinata charitate se et corpus suum convertat in melius. Cum enim sint omnes substantiæ naturaliter bonæ, ordo in eis laudatus honoratur, perversitas culpata damnatur. Nec efficit anima perverse utens creaturis, ut ordinationem effugiat Creatoris; quoniam si illa male utitur bonis, ille bene utitur etiam malis : ac per hoc illa perverse bonis utendo fit mala, ille ordinate etiam malis utendo per-

manet bonus. Qui enim injuste se ordinat in peccatis, juste ordinatur in pœnis.

V. Volens itaque Deus ostendere etiam terrenam temporalemque felicitatem suum donum esse, nec aliunde nisi ab ipso sperari oportere, prioribus sæculi temporibus dispensandum judicavit Testamentum Vetus, quod pertineret ad hominem veterem, a quo ista vita necesse est incipiat. Sed illæ felicitates patrum, Dei beneficio concessæ prædicantur, quamvis ad istam vitam transitoriam pertinentes. Illa quippe terrena munera in manifesto promittebantur et tribuebantur: in occulto autem illis omnibus rebus Novum Testamentum figurate prænuntiabatur, et capiebatur intelligentia paucorum, quos eadem gratia prophetico munere dignos fecerat. Dispensabant ergo illi sancti pro congruentia temporis Testamentum Vetus, pertinebant vero ad Testamentum Novum. Nam et quando temporalem felicitatem agebant, æternam veram et præferendam intelligebant, et istam ministrabant in mysterio, ut illam consequerentur in præmio. Et si quando patiebantur adversa, ad hoc patiebantur, ut evidentissimo divino adjutorio liberati, glorificarent Deum omnium bonorum largitorem, non solum sempiternorum, quæ pie sperabant, verum etiam temporalium, quæ prophetice gubernabant.

VI. Cum autem venit plenitudo temporis, ut gratia quæ occultabatur in Veteri Testamento, jam revelaretur in Novo, misit Deus Filium suum, factum ex muliere[1], quo nomine proprietate hebraïcæ linguæ omnis fœmina nuncupatur, sive viro intacta, sive jam mixta. Quem autem Filium miserit, fierique ex muliere voluerit, quantus ille Deus sit, qui hanc humilitatem pro salute fidelium suscipere dignatus fuerit, ut agnoscas, nunc attende Evan-

[1] Galat. IV, 4.

gelium. « In principio erat Verbum, et Verbum erat » apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine » ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita » erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lu» cet, et tenebræ eam non comprehenderunt[1]. » Hic ergo Deus Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, Filius Dei est, incommutabiliter manens, ubique præsens, nullo clausus loco, nec partiliter per cuncta diffusus, tanquam minorem partem habeat in minori loco, et in majori majorem, sed ubique totus, atque ita non absens etiam mentibus impiorum, quamvis eum non videant, sicut nec ista lux videtur oculis præsentata cæcorum. Lucet ergo et in tenebris talibus, quales Apostolus significat, ubi dicit: « Fuistis aliquando tenebræ, nunc au» tem lux in Domino[2]: » sed eam tales tenebræ comprehenderunt.

VII. Suscepit itaque hominem, quem videre homines poterant, ut sanati per fidem postea viderent quod tunc videre non poterant. Sed ne homo Christus eo ipso, quo visibiliter apparebat, non crederetur et Deus, tantumque illi tribueretur, quantum homini excellentissimæ gratiæ atque sapientiæ; ideo « Fuit homo missus a Deo, » cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, ut » testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent » per illum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium » perhiberet de lumine[4]. » Tantus enim homo debuit perhibere testimonium de illo, qui non tantum homo, verum etiam Deus erat, ut de illo diceretur, quod in natis mulierum nemo exurgeret major Joanne Baptista[5]: sic enim ille cui majori Joannes testimonium perhibebat, intelligeretur hoc esse major, quo non tantum homo, sed

[1] Joan. I, 1-3. — [2] Ephes. V, 8. — [3] Joan. I, 6-8. — [4] Matth. XI, 11.

etiam Deus erat. Lumen ergo et Joannes, sed tale lumen, quali testimonium perhibet ipse Dominus, dicens : « Ille » erat lucerna ardens et lucens [1] : » quod et Discipulis suis dixit : « Vos estis lumen mundi [2] : » atque ut ostenderet quale lumen, secutus adjunxit, « Nemo accendit » lucernam, et ponit eam sub modio, sed super cande- » labrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt : sic lu- » ceat lumen vestrum coram hominibus [3]. » Istæ similitudines datæ sunt, ut quantum possumus intelligamus ; vel si hoc nondum possumus, sine ulla dubitatione credamus, animam rationalem non esse naturam Dei; illa quippe incommutabilis est, sed tamen eam posse participando illuminari; lucernæ quippe accendi indigent, et extingui possunt. Ideo quod dicitur de Joanne, « Non » erat ille lumen, » ad illud respicit lumen, quod non participando illuminatur, sed ejus participatione illuminantur quæ ab illo illuminantur.

VIII. Denique sequitur, « Erat lumen verum » et tanquam quæreremus, quomodo discerneretur lumen verum a lumine illuminato, id est Christus a Joanne, « Erat, » inquit, lumen verum, quod illuminat omnem homi- » nem venientem in hunc mundum [4]. » Si omnem hominem, ergo et Joannem. Atque ut magis ostendat hujus divinitatem longe præstantiore distantia, « In hoc mundo, » inquit, erat, et mundus per eum factus est, et mundus » eum non cognovit. » Non mundus, qui per eum factus est, eum non cognovit : neque enim habet vim cognoscendi eum, nisi rationalis creatura; quamvis etiam mundus iste visibilis per eum factus sit, hoc est cœlum et terra : sed mundum non cognoscentem increpando, significavit infideles constitutos in mundo.

[1] Joan. v, 35. — [2] Matth. v, 14. — [3] Ibid. 15. — [4] Joan. I, 9.

IX. Deinde adjungit, « In sua propria venit, et sui » eum non receperunt[1] : » sive quia et ipsi infideles in quantum homines sunt, ejus sunt per quem creati sunt : sive suos proprie Judæos intelligi voluit, ex quibus naturam carnis assumpsit, nec tamen omnes eum non receperunt. Sequitur enim et dicit : « Quotquot autem re- » ceperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri » credentibus in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, » neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed » ex Deo nati sunt[2]. » Hæc est gratia Novi Testamenti, quod in Vetere latuit, nec tamen figuris obumbrantibus prophetari prænuntiarique cessavit, ut intelligat anima Deum suum, et gratia ejus renascatur illi. Hæc quippe nativitas spiritalis est, ideo non ex sanguinibus, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo.

X. Hæc etiam adoptio vocatur. Eramus enim aliquid antequam essemus filii Dei, et accepimus beneficium, ut fieremus quod non eramus : sicut qui adoptatur, antequam adoptaretur, nondum erat filius ejus a quo adoptatur, jam tamen erat qui adoptaretur. Et ab hac generatione gratiæ discernitur ille Filius, qui cum esset Filius Dei, venit ut fieret filius hominis, donaretque nobis, qui eramus filii hominum, Filios Dei fieri. Factus est quippe ille quod non erat, sed tamen aliquid aliud erat, et hoc ipsum aliquid Verbum Dei erat, per quod facta sunt omnia, et lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, et Deus apud Deum. Nos quoque per ejus gratiam facti sumus quod non eramus, id est Filii Dei : sed tamen aliquid eramus, et hoc ipsum aliquid multo inferius, hoc est filii hominum. Descendit ergo ille ut nos ascenderemus, et manens

[1] Joan. I, 11. — [2] Ibid. 12.

in natura sua factus est particeps naturæ nostræ, ut nos manentes in natura nostra efficeremur participes naturæ ipsius. Non tamen sic : nam illum naturæ nostræ participatio non fecit deteriorem ; nos autem facit naturæ illius participatio meliores.

XI. « Misit itaque Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege. » Nam Legis sacramenta percepit, « Ut eos qui sub Lege erant, redimeret[1], » id est, quos Lex reos tenebat occidente littera, dum præceptum non impleretur, antequam vivificaret spiritus : quia charitas Dei, quæ præceptum implet, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis[2]. Proinde cum dixisset : « Ut eos qui sub Lege erant redimeret ; » continuo subjunxit, « Ut adoptionem filiorum reciperemus[3]; » ut videlicet hujus gratiam beneficii discerneret ab illa Filii natura, qui missus est Filius, non per adoptionem factus, sed semper genitus Filius, ut participata natura filiorum hominum ad participandam etiam suam naturam adoptaret filios hominum. Quapropter etiam cum dixisset : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri, » modumque adjunxisset ne carnalis intelligeretur nativitas, quod scilicet eis id præstiterit, « Qui credunt in nomine ejus, » et per gratiam renascuntur spiritalem, « Non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo : » mox commendavit quasi hujus vicissitudinis sacramentum. Tanquam enim mirati tantum bonum non auderemus optare, statim subjunxit, « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis[4], » quod unum est ex quinque illis, quæ tibi exponi voluisti, tanquam diceret : O homines nolite desperare vos fieri posse filios Dei : quia et ipse Filius Dei, hoc est, Verbum Dei caro factum est, et ha-

[1] Galat. IV, 4. — [2] Rom. V, 5. — [3] Galat. IV, 5. — [4] Joan. I, 12.

bitavit in nobis. Reddite vicem, efficimini spiritus, et habitate in illo qui caro factus est, et habitavit in vobis. Neque enim jam desperandum est, participatione Verbi fieri posse homines filios Dei, Quando Filius Dei participatione carnis factus est filius hominis.

XII. Nos itaque mutabiles in melius commutati, participes efficimur Verbi : Verbum autem incommutabile nihil in deterius commutatum, particeps carnis effectum est rationali anima mediante. Neque enim homo Christus, ut Apollinaristæ hæretici putaverunt, aut non habuit animam, aut non habuit rationalem : sed more suo Scriptura ut Christi humilitatem magis ostenderet, ne carnis nomen quasi indignum aliquid refugisse videretur, carnem pro homine posuit. Neque enim quia scriptum est, « Videbit omnis caro salutare Dei [1], » animæ ibi non sunt intelligendæ. Nihil proinde aliud dictum est, « Verbum caro factum est [2] : » quam si diceretur, Filius Dei filius hominis factus est : « Qui cum in forma » Dei esset, sicut dicit Apostolus, non rapinam ar» bitratus est esse æqualis Deo [3]. » Neque enim usurpationis erat, ut rapina diceretur : sed naturæ inerat, ut esset æqualis. « Semetipsum tamen exinanivit, » non formam Dei amittens, sed formam servi suscipiens ; « Hu» miliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, » mortem autem crucis. » Vides quemadmodum eumdem hominem quem Deum commendat, ut persona una sit, ne non Trinitas, sed quaternitas inducatur. Sicut enim non augetur numerus personarum, cum accedit caro animæ, ut sit unus homo : sic non augetur numerus personarum, cum accedit homo Verbo, ut sit unus Christus. Legitur itaque, « Verbum caro factum est, »

[1] Isai. LII, 10. — [2] Joan. I, 14. — [3] Philip. II, 6.

ut intelligamus hujus personæ singularitatem, non ut suspicemur in carnem mutatam divinitatem.

XIII. Itaque Christus homo, ut per eum revelaretur Novi gratia Testamenti, quæ non ad temporalem, sed ad æternam vitam pertinet, non utique terrena felicitate commendandus fuit. Inde subjectio, inde passio, inde flagella, sputa, contumeliæ, crux, vulnera, et tanquam superato subjectoque mors ipsa, ut fideles ejus discerent quale pietatis præmium ab illo, cujus filii facti essent, petere atque sperare deberent; ne ad hoc pro magno serviretur Deo, ut terrenam felicitatem adipisci quærerent qui servirent ipsi, abjicientes et conculcantes fidem suam, æstimando eam mercede vilissima: unde beneficentissima providentia omnipotens Deus terrenam felicitatem concessit et impiis, ne pro magno quæreretur a bonis. Hinc ille Psalmus septuagesimus et secundus inducit hominem pœnitentem, quod aliquando corde non recto, Deo pro hac mercede servierit, qua cum pollere atque excellere impios videret, turbatus cœperat cogitare quod Deus humana non curet. Et cum ab ista cogitatione eum sanctorum ad Deum pertinentium revocaret auctoritas, suscepit atque intendit agnoscere tam grande secretum, quod ei laboranti non patefactum est, donec intraret sanctuarium Dei, et intelligeret in novissima, hoc est, donec accepto Spiritu sancto disceret desiderare potiora, et prospiceret quæ pœna futura sit impiis, etiam qui fœnea quadam felicitate temporaliter floruissent. Hunc Psalmum septuagesimum secundum, nocte qua illucescebat solemnitas beatissimi Cypriani per ministerium nostrum expositum, lege et diligenter adverte.

XIV. Proinde homo Christus idemque Deus Christus, cujus misericordissima humanitate, atque in cujus forma

servili discere deberemus, quid in hac vita contemnendum, et quid in alia sperandum esset, in ipsa passione, in qua sibi ejus inimici magni victoresque videbantur, suscepit vocem infirmitatis nostræ, qua simul crucifigebatur vetus homo noster, ut evacuaretur corpus peccati, et dixit. « Deus meus, Deus meus, ut quid me dereli» quisti[1] ? » Et hoc unum de quinque propositis tuis. Sic incipit Psalmus vicesimus primus, qui de passione ipsius et revelatione gratiæ, quam fidelibus faciendis liberandisque attulit, in prophetia tanto ante cantatus est.

XV. Proinde eumdem Psalmum, cujus prophetiam Dominus ad se pertinere demonstrans, ejus primum versum exclamavit, cum penderet in ligno, commemorando exponendoque percurram, ut ex hoc intelligas quemadmodum gratia Testamenti Novi nec eo tempore tacebatur, quando in Vetere velabatur. Dicitur enim ex persona Christi, quod ad formam servi attinet, in qua portabatur nostra infirmitas. Dixit enim et de illo Isaïas, « Ille infirmitates nostras portat, et pro nobis in dolori» bus est[2]. » Ex hujus igitur infirmitatis voce, de qua Paulus in eo quod petebat non exauditus, et ideo quodam modo derelictus, audit tamen a Domino, « Sufficit » tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur[3] : » ex voce ergo hujus infirmitatis nostræ, quam in se transfiguravit caput nostrum, dicitur in hoc Psalmo, « Deus » meus, Deus meus respice in me, quare me dereli» quisti[4]. » In eo quippe derelinquitur deprecans, in quo non exauditur. Hanc in se vocem transfiguravit Jesus, vocem scilicet corporis sui, hoc est, Ecclesiæ suæ a vetere homine in novum reformandæ, vocem scilicet infirmitatis suæ humanæ cui deneganda fuerant bona Veteris

[1] Rom. vi, 6. — [2] Isaï. liii, 4. — [3] 2 Cor. xii, 9. — [4] Psal. xxi, 2.

Testamenti, ut bona Novi Testamenti optare atque sperare jam disceret.

XVI. In illis autem Veteris Testamenti bonis, ad veterem hominem pertinentibus, præcipue concupiscitur vitæ hujus productio temporalis, ut aliquanto diutius teneatur, quia semper non potest. Ideo diem mortis omnes quidem affuturum sciunt, et eum tamen omnes aut pene omnes differre conantur, etiam qui post mortem se beatius credunt esse victuros : tantam habet vim carnis et animæ dulce consortium. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit[1] : et propterea non vult anima vel ad tempus ab ejus etiam infirmitate discedere, quamvis eam se in fine sine infirmitate in æternum recepturam esse confidat. Proinde mente serviens legi Dei, carne autem trahens desideria peccati, quibus obedire vetat Apostolus[2], mentis quidem ratione concupiscit homo pius dissolvi, et esse cum Christo; sed id sensu carnis recusat et refugit, et si fieri possit, non vult expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita, id est, ut ab infirmitate ad immortalitatem etiam ipsum corpus sine morte media transferatur.

XVII. Sed hæc verba, quibus humanus dies et vitæ hujus prolixitas concupiscitur, verba sunt delictorum, et longe sunt ab ea salute, cujus nondum rem, sed jam spem gerimus; de qua scriptum est, « Quia spe salvi » facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes[3]. » Ideoque et in ipso Psalmo cum dixisset, « Deus meus, » Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti[4]; » continuo subjungit, « Longe a salute mea verba delicto» rum meorum, » id est, hæc verba delictorum meorum sunt, et longe ab illa salute mea sunt, quam mei non Veteris, sed Novi Testamenti gratia pollicetur. Quan-

[1] Ephes. v, 29. — [2] Rom. vii, 25. — [3] Id. viii, 24. — [4] Psal. xxi, 2.

quam etiam sic distingui potest, « Deus meus, Deus » meus, respice in me, quare me dereliquisti longe a salute » mea, » tanquam diceret, relinquendo me, hoc est, non me exaudiendo, longe factus es a salute mea, præsenti scilicet salute hujus vitæ; ut alius sensus sit, Verba delictorum meorum, id est, ista quæ dixi verba sunt delictorum meorum, quia verba sunt carnalium desideriorum.

XVIII. Hæc ex persona sui corporis Christus dicit, quod est Ecclesia. Hæc ex persona dicit infirmitatis carnis peccati, quam transfiguravit in eam, quam sumpsit ex Virgine, similitudinem carnis peccati. Hæc Sponsus, ex persona sponsæ loquitur, quia univit eam sibi quodam modo. Et apud Isaïam, ubi dicit, « Sicut sponso alligavit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento : alligavit mihi, et ornavit me[1], » tanquam unius vox est, et tamen sponsum et sponsam Christum intelligimus et Ecclesiam. Sed, « Erunt duo in carne una, » Sacramentum magnum, dicit Apostolus, in Christo » et in Ecclesia[2] : » igitur non jam duo, sed una caro. Si ergo caro una, profecto competenter etiam vox una. Quid hic quæris humana infirmitas vocem Verbi, per quod facta sunt omnia? Audi potius vocem carnis, quæ facta est inter omnia : quoniam Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Audi potius medicinæ vocem, qua sanaris ut videas Deum, quem tibi videndum distulit, hominem autem videndum attulit, occidendum obtulit, imitandum contulit, credendum transtulit, ut ista fide ad videndum Deum mentis oculus sanaretur. Quid ergo dedignamur audire vocem corporis ex ore capitis? Ecclesia in illo patiebatur quando pro Ecclesia patiebatur. Sicut etiam in Ecclesia patiebatur ipse, quando pro

[1] Isaï. LXI, 10. — [2] Ephes. v, 32.

illo Ecclesia patiebatur. Nam sicut audivimus Ecclesiæ vocem in Christo patientis; « Deus Deus meus, respi» ce[1], » etc. sic etiam audivimus Christi vocem in Ecclesia » patientis, « Saule, Saule, quid me persequeris[2] ? »

XIX. Cum itaque non exaudimur ad temporalia bona retinenda vel adipiscenda, quando pro his deprecamur Deum, in eo quod nos non exaudit, derelinquit nos : sed ad potiora, quæ vult ut intelligamus et præferamus et concupiscamus, non nos derelinquit. Unc sequitur Psalmus, et dicit, « Clamavi ad te per diem, nec exaudies; » et nocte, etiam hic subauditur, Nec exaudies. » Sed vide quid adjungit: « Et non ad insipientiam mihi[3]. » Hoc ergo dicit : Non me quidem exaudies clamantem per diem, id est, in rebus prosperis, ut eas non amittam; et nocte, id est, in rebus adversis, ut prospera quæ amissa sunt, redeant : verum hoc mihi non ad insipientiam facies, sed potius ut sapiam quid jam per Novi Testamenti gratiam a te expectare, quid desiderare, quid poscere debeam. Clamo quippe ego ut mihi bona temporalia non auferantur : « Tu autem in sancto habitas laus » Israël[4]. » Nolo ut derelinquas concupiscentiam meam, qua carnalem felicitatem requiro. Verum hæc est in sordibus vetustatis, tu autem quæris munditiam novitatis, non exaudiendo istam cupiditatem relinquis, quia charitatem in qua habites, requiris. Charitas autem Dei diffunditur in cordibus nostris, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis[5]. Ideo « In sancto habitas laus Israël ; » laus videntium te, quia non in se laudantur, sed in te. Quid enim habent quod non acceperunt[6] ? ut qui glorietur, in Domino glorietur[7].

XX. Hæc est gratia Novi Testamenti : nam in Veteri

[1] Psal. xxi, 2. — [2] Act. ix, 4. — [3] Psal. xxi, 3. — [4] Ibid. 4. — [5] Rom. v, 5. — [6] I Cor. iv, 7. — [7] I Cor. i, 31.

Testamento, quando commendabas, nonnisi a te peti sperarique debere etiam ipsam terrenam temporalemque felicitatem; « In te speraverunt patres nostri, speraverunt, et eruisti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti » sunt : in te speraverunt, et non sunt confusi[1]. » Illos quippe patres inter inimicos suos viventes, et divitiis implesti, et ab hostibus eruisti gloriosasque victorias reportare fecisti, et de diversis eos mortibus liberasti. Pro alio subjecisti ne feriretur, arietem[2]. Alium de putredine sanum, et ei dupla quæ amiserat reddidisti[3]. Alium inter leones esurientes illæsum integrumque servasti[4]. Aliorum inter flammas deambulantium grata voce laudatus es[5]. Tale aliquid in Christo expectabant fieri Judæi, unde probarent si vere Filius Dei esset. Ex eorum persona et in libro Sapientiæ dicitur, « Morte turpissima condemnemus illum : Erit enim respectus in sermonibus ipsius. Si » enim verus Dei Filius est, suscipiet eum et liberabit eum » de manibus contrariorum. Hæc, inquit, cogitaverunt : » et erraverunt; excæcavit enim eos malitia eorum[6]. » Attendentes quippe tempus Veteris Testamenti, et illam patrum etiam temporalem felicitatem, in qua illis exhibenda demonstravit Deus etiam talia dona sua esse, non viderunt jam esse tempus quo revelaretur in Christo, bona æterna proprie Deum præstare justis, qui bona temporalia præstat et impiis.

XXI. Denique cum dixisset : « In te speraverunt patres nostri, speraverunt, et eruisti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt » confusi; » vide quid adjunxerit : « Ego autem sum vermis, et non homo[7]. » Quod videtur quidem ad commendandam humilitatem simpliciter dictum, ut se in

[1] Psal. XXI, 5, 6. — [2] Gen. XXII, 13. — [3] Job. XLII, 10. — [4] Dan. XIV, 30. — [5] Id. III, 51. — [6] Sap. II, 20. — [7] Psal. XXI, 5-7.

oculis persequentium, abjectissimum quiddam et contemptissimum demonstraret : sed non est contemnenda altitudo secreti profunditasque mysterii, præsertim in eis verbis, quæ tanto Salvatori in prædicatione prophetiæ coaptantur. Dictus est hinc sensus elegantissimus a[1] prioribus, ideo se hoc nomine Christum prænuntiari voluisse, quia vermis de carne sine concubitu nascitur, sicut ille natus est de virgine. Sed in libro suo Job, cum de creaturis cœlestibus loqueretur, quod in Dei conspectu etiam vix ipsæ mundæ sint : « Quanto magis, inquit, » homo putredo et filius hominis vermis[2] ? » Putredinem pro mortalitate posuit, quæ jam velut conceptam gerit moriendi necessitatem, in quam peccando contrusus est homo ; et filium hominis vermem natum de putredine quasi putrem, hoc est, de mortalitate mortalem. Ac per hoc in his verbis Psalmi, alium sensum nos quærere admonuit ; illo quidem salvo neque reprobato : ut non solum scrutemur quod ait : « Ego autem sum vermis, » sed etiam illud quod addidit : « Et non homo[3] : » secundum illud quod de libro Job commemoravi, tanquam diceret : Ego autem sum filius hominis, et non homo : non quod homo non sit Christus, de quo dicit Apostolus : « Unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Je- » sus[4] ; » omnis enim filius hominis, homo est : sed ad quemdam respicit sensus iste, qui sic homo fuerit, ut non esset filius hominis, id est, Adam. Forte ergo sic est dictum : « Ego autem sum vermis, et non homo, » id est, Ego autem sum filius hominis, et non homo : tanquam diceretur : Ego autem sum Christus, in quo omnes vivificantur ; non Adam, in quo omnes moriuntur.

XXII. Ac per hoc homines discite per gratiam Novi

[1] Orig. hom. 15. in Luc. et Ambros. in hunc Psalm. — [2] Job. xxv, 5. — [3] Psal. xxi, 7. — [4] I Tim. ii, 5.

Testamenti jam vitam concupiscere sempiternam. Quid pro magno ita vos vultis a Domino de morte liberari, sicut liberati sunt patres vestri, quando commendabat Deus etiam terrenæ felicitatis præter se non esse alium largitorem? illa felicitas ad veterem hominem pertinet, quæ vetustas ab Adam cœpit. « Ego autem sum vermis, » et non homo, » Christus, non Adam. A veteri veteres fuistis, a novo novi estote : ab Adam homines, a Christo filii hominum. Non enim sine causa familiarissime Dominus in Evangelio se filium hominis dicit magis quam hominem[1], nec sine causa in alio Psalmo : « Homines, » inquit, et jumenta salvos facies, Domine, sicut multi» plicata est misericordia tua, Deus[2]. » Abs te quippe etiam ista salus hominibus jumentisque communis. Sed habent aliam homines novi propriam quamdam et a jumentorum consortio separatam quæ ad Novum pertinet Testamentum. Habent omnino : nam de illa ibidem sequitur et dicit : « Filii autem hominum sub tegmine ala» rum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate » domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. » Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo vide» bimus lumen. » Certe et hic cum superius dixisset, « Homines; » posterius dixit : « Filii autem hominum, » tanquam distinguens ab hominibus filios hominum. In illa quippe felicitate ejus salutis, quæ communis est hominibus et jumentis, eo nomine illos appellare voluit, quo demonstrarentur ad illum primum hominem pertinere, quo vetustas cœpit et mors, qui sic fuit homo, ut non esset filius hominis. Istis autem posterioribus, qui sperant aliam felicitatem, et fontis vitæ ineffabilem voluptatem, et sempiterni luminis lumen, hoc nomen imposuit, quo se familiarius appellari voluit Dominus eorum,

[1] Matth. XVII, 9 — [2] Psal. XXXV, 7.

in quos talis gratia revelata est, eosque filios hominum potius quam homines appellavit.

XXIII. Non autem existimes quasi locutionis regulam figi perpetua lege servandam, ut ubicumque legeris « Homines aut filios hominum, » secundum hanc distinctionem semper intelligas : sed ut se habuerit circumstantia lectionis, unde sensus si patet, hauritur; si latet, eruitur. Sicut in hoc loco Psalmi hujus, quem non moveat distinctionis intentio? cum ille qui dixerat : « In te » speraverunt patres nostri, et eruisti eos. Ad te clama- » verunt, et salvi facti sunt : in te speraverunt, et non » sunt confusi, » subjungit, « Ego autem : » non enim ait sic : Et ego, sed, « Ego autem. » Quid ergo iste, qui se ita distinguit? « Ego autem sum vermis, inquit, et non » homo, » tanquam illis quos exaudisti et eruisti, eam commendares felicitatem, quæ ad Vetus pertinens Testamentum, homini veteri tribuenda esset, qui cœpit ab Adam. « Ego autem sum vermis, » hoc est filius hominis, non homo, sicut ille homo qui non fuit filius hominis.

XXIV. Ac per hoc et quod sequitur : « Opprobrium » hominum, et abjectio plebis. Omnes qui conspiciebant » me, subsannabant me, et locuti sunt labiis, et move- » runt caput. Speravit in Deum : eruat eum, salvum fa- » ciat eum, quoniam vult eum[1]. » Hoc in labiis, non in corde dixerunt, insultando quod non fieret, non credendo quod futurum esset. Factum est autem et hoc, sed sicut fieri oportebat in filio hominis, in quo spes æternæ vitæ fuerat revelanda ad Novum pertinens Testamentum, non sicut illi expectabant; et quia fieri non videbant, tanquam superato insultabant, pertinentes ad Testamentum Vetus et hominem in quo omnes moriuntur,

[1] Psal. XXI, 7-9.

non ad filium hominis in quo omnes vivificabuntur. Mortem quippe intulit homo sibi filioque hominis : vitam vero attulit homini moriens et resurgens filius hominis, opprobrium hominum et abjectio plebis usque ad mortem. Hoc enim voluit pati in conspectu inimicorum, quo eum tanquam derelictum putarent, ut gratia commendaretur Novi Testamenti, qua disceremus aliam quærere felicitatem, quæ nunc est in fide, postea vero erit in specie. « Quandiu enim sumus in corpore, ait Apostolus, peregrinamur a Domino. Per fidem enim ambulamus, » non per speciem. » Et ideo nunc in spe, tunc in re.

XXV. Denique resurrectionem suam, quam non sicut nostram in longum differri oportebat, ut in exemplo carnis ejus disceremus, quid in nostra sperare deberemus, noluit alienis demonstrare, sed suis : alienis dico, non natura, sed vitio, quod semper est contra naturam. Mortuus est ergo in conspectu hominum, resurrexit autem in conspectu filiorum hominum : quia mors ad hominem pertinebat, resurrectio ad filium hominis. « Sicut » enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur[1]. » Ut igitur exemplo suæ carnis exhortaretur fideles suos temporalem pro æterna felicitatem contemnere, usque ad mortem pertulit persequentes atque sævientes, et quasi victo et oppresso superbe illudentes. Quod autem carnem suam resuscitavit, et Discipulorum conspectibus et contactibus reddidit, eisque videntibus ascendit in cœlum, ipsos ædificavit, et quid expectare, quid prædicare deberent, evidentissima veritate demonstravit. Illos autem a quibus tanta mala usque ad mortem pertulerat, quasi de illo superato et extincto gloriantes, in ea opinione dereliquit; ut quisquis eorum salute æterna salvus fieri vellet, hoc de illius mortui re-

[1] I Cor. xv, 22.

surrectione crederet, quod ii, qui viderunt, signis contestantibus prædicaverunt, et pro ea prædicatione similia perpeti non dubitaverunt.

XXVI. Quapropter etiam Jacobus unus ex Apostolis ejus, in Epistola sua, cum hortaretur fideles, qui post passionem et resurrectionem Christi adhuc in ista vita tenebantur[1], dispensationem Veteris Testamenti Novique distinguens : « Sustinentiam, inquit, Job audistis, et fi» nem Domini vidistis[2] : » ne ideo patienter sustinerent temporalia mala, ut sibi hoc restitueretur quod recepisse legimus Job. Nam et ab illo vulnere atque putredine salvus factus est, et ei cuncta, quæ amiserat, duplicia sunt restituta : ubi etiam commendata est resurrectionis fides. Nam filii non dupli, sed totidem redditi, etiam illos quos amiserat resurrecturos significarunt, ut sic ipsi quoque illis prioribus juncti a restitutione dupli non invenirentur alieni. Ut ergo non talem remunerationem speraremus, quando mala temporalia pateremur, non ait : Sustinentiam et finem Job audistis, sed ait : « Sustinen» tiam Job audistis, et finem Domini vidistis : » tanquam diceret : Mala temporalia sicut Job sustinete, sed pro hac sustinentia non temporalia bona sperate, quæ illi aucta redierunt, sed æterna potius, quæ in Domino præcesserunt. Job ergo de illis patribus erat, qui exclamaverunt, et salvi facti sunt. Cum enim dicit : « Ego au» tem, » satis insinuat qua salute illos salvos esse factos velit intelligi, in qua ipse utique derelictus est : non quod illi a salute æterna fuerint alieni, sed in occulto tunc erat quod in Christo fuerat revelandum. In Veteri quippe Testamento velamen est, quod tunc auferetur, cum ad Christum quisque inde transierit. Quo crucifixo velamen etiam templi scissum est[3], ut significaretur quod

[1] Jacob. v, 11. — [2] Job. XLII, 10. — [3] Matth. XXVII, 51.

Apostolus de velamine Veteris Testamenti dixit : « Quoniam in Christo evacuatur[1]. »

XXVII. Nam et in illis patribus quamvis rarissima, tamen fuerunt, et usque ad mortem exempla patientiæ, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ[2], quorum sanguinem dicit Dominus Jesus et ab eis exigendum, qui in patrum suorum, a quibus illi occisi sunt, iniquitate persisterent : et in Novo Testamento nec defuit, nec deest bonorum fidelium multitudo, qui etiam ista temporali felicitate præpolleant, et in ea largitoris Dei bonitatem misericordiamque experiantur, tenentes tamen quod dispensator Novi Testamenti divitibus hujus sæculi Apostolus præcepit, non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum, ut bene faciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam[3]; qualis in Christi non tantum spiritu, verumetiam carne manifestata est, cum resurrexit a mortuis, non qualem Judæi in illo peremerunt, quando eum de manibus eorum Deus non eruit, cumque dereliquisse visus est exclamantem : « Deus meus, Deus » meus, ut quid me dereliquisti? » ut eo modo in se transfiguraret Martyres suos, qui etsi mori nollent, quod etiam Petro dixit : « Alter te cinget, et feret quo tu non vis, » significans qua morte clarificaturus erat Deum[4], » et ob hoc a Deo suo derelicti viderentur ad tempus, cum eis præstare nollet quod vellent, illam vocem cordis emitterent, illumque adhiberent pietatis affectum, quem passione impendente ore proprio Dominus expressit, eos in

[1] 2 Cor. III, 14. — [2] Luc. XI, 51. — [3] I Tim. VI, 17. — [4] Joan. XXI, 18.

se identidem transfigurans : « Verum non quod ego volo, » sed quod tu vis, Pater[1]. »

XXVIII. In quo enim primitus nisi in ipso capite nostro apparere debuit, propter quam vitam Christiani sumus? Propterea non ait, Deus meus, Deus meus dereliquisti me : sed causam commonuit requirendam, cum addidit, « Ut quid dereliquisti me, » id est, quare, propter quid, quam ob causam? Profecto enim erat aliqua causa, eaque non parva, ut Noë liberaret de diluvio, Loth de cœlesti incendio, Isaac de imminenti gladio, Joseph de calumnia mulieris et custodia carceris, Moysen ab Ægyptiis, Raab ab excidio civitatis, Susannam a testibus falsis, Danielem a leonibus, tres viros ab ignibus, aliosque patres qui exclamaverunt, et salvi facti sunt; et Christum de manibus Judæorum non liberaret, eumque in potestate sævientium usque ad mortis exitum derelinqueret. Ut quid hoc? propter quid hoc? nisi propter illud quod paulo post in eodem Psalmo dicit, « Non ad insipientiam mihi, » hoc est, corpori meo, Ecclesiæ meæ, minimis meis? Nam et in Evangelio, « Quando uni ex minimis meis fecistis, inquit, mihi fe» cistis[1]. » Sic itaque dictum est, « Et non ad insipien» tiam mihi : » quomodo dictum est, « Mihi fecistis. » Et sic dictum est, « Quare me dereliquisti : » quomodo dictum est; « Qui vos recipit, me recipit : et qui vos sper» nit, et me spernit[2]. » Non ergo ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus, non propter istam vitam; in qua nos Deus aliquando usque ad mortem persequentium manibus derelinquit, sed propter illam sempiternam nos debere esse christianos; quia hoc in illo præcessisse intuemur, ex cujus nomine sic vocamur.

XXIX. Ecce ita factum est; tamen tam multi non ob

[1] Matth. xxvi, 39. — [2] Id. xxv, 44. — [3] Luc. x, 16.

aliud volunt esse christiani, nisi ut hujus vitæ felicitate perfruantur, ideoque illa deficiente deficiunt. Quid si non in ipso nostro capite tam insigne constitueretur exemplum, quo disceremus pro cœlestibus terrena contemnere, non respicientes quæ videntur, sed quæ non videntur? « Quæ enim videntur, temporalia sunt : quæ » autem non videntur æterna[1]. » Quos in se vocibus illis transfigurare dignatus est. Nam quantum ad ipsum attinet, quomodo vellet liberari ab illa hora, qui propterea venerat in illam horam? Aut quomodo sic loquebatur, quasi quod nollet ei accideret, cum potestatem habuerit ponendi animam suam; et iterum sumendi eam, nec eam quisquam tolleret ab illo, sed eam ipse poneret et resumeret, sicut in Evangelio dicit[2]? Sed procul dubio nos in illis vocibus eramus, et caput pro suo corpore loquebatur, non disjuncta significatione vocis, ubi connexio non disjungitur unitatis.

XXX. Denique in Psalmo sequitur, et orans adverte quid dicat: « Quoniam, inquit, extraxisti me de ventre, » spes mea ab uberibus matris meæ. In te jactatus sum ex » utero, de ventre matris meæ Deus meus es tu[3]:» tanquam diceret: De alia re, et ab alia re in aliam rem me trajecisti, ut tu sis mihi bonum, pro terrenis bonis mortalitatis hujus, quam in matris ventre sortitus sum cujus ubera suxi. Hæc enim vetustas est, de qua me tu extraxisti; et illa carnalis nativitatis bona sunt, a quibus tu spes mea es; inde enim ad te conversus sum. « Et ex utero, » id est, qui ex his in utero inchoavi, « In te jactatus sum, » ad te scilicet transiens, totum me tibi committens. Ideoque « De ventre matris meæ, » id est de bonis carnis, quam sumpsi in ventre matris meæ, « Deus meus es tu, » ut de his tu sis bonum meum : ea locutione dictum est, ac si diceretur, verbi

[1] 2 Cor. IV, 18. — [2] Joan. X, 18. — [3] Psal. XXI, 10.

gratia, de terra cœlum habito, hoc est, hinc illo emigravi : et ista nostra in illum transfiguratio est, qui per gratiam Testamenti Novi mutamus vitam, transeuntes de vetere ad novam. Nam ille hanc rem sacramento suæ passionis resurrectionisque significans, carnem mutavit de mortalitate ad immortalitatem : vitam vero non mutavit de vetustate in novitatem, qui nunquam fuit in impietate, unde transiret ad pietatem.

XXXI. Quanquam non defuerunt qui hoc quod dictum est[1], « De ventre matris meæ Deus meus es tu, » ideo ad ipsum caput nostrum pertinere sentirent, quoniam Pater in tantum est Deus ejus, in quantum homo est in forma servi, non in quantum illi æqualis in forma Dei est : ideo « De ventre matris meæ Deus meus es tu, » ac si diceret, ex eo quod homo factus sum, Deus meus es tu. Sed quid est, « Tu extraxisti me de ventre, » si ad ipsum Jesum de virgine procreatum refertur? quasi alios Deus non extrahat, in cujus providentia est omnis ordo nascendi : an inde significare voluit patrum virginis servata virginitatis integritate mirabili, cum ait, « Tu extraxisti me de ventre matris meæ; » ut quod illic mirabiliter factum est, cum Deus fecisse dicitur, nemini incredibile videatur? Quid ergo est et illud, « Spes mea ab uberibus matris meæ? » Quomodo et hoc ad ipsum caput Ecclesiæ referri potest, quasi spes ejus quæ in Deo est, a matris uberibus ei cœperit, non et ante in ipso utero? Neque enim spes alia intelligenda est; nisi qua futurum erat ut Deus eum exaltaret a mortuis. Totum hoc quippe, secundum id quod homo factus est, dicitur. An forte quia ubera fœminarum ab ipso conceptu in ubertatem promoveri perhibentur, sic intelligi voluit, « Ab uberibus; » tanquam diceret, ex quo carnem sumpsi,

[1] Ambros. lib. 1. de Fide, c. 6.

cui carni fuerat speranda immortalitas : ut non ante spes ei esset, cum in forma Dei esset, in qua nihil in melius mutandum esset; « Sed ab uberibus matris, » id est, ab ipsa susceptione carnis, quæ concipiebatur in spe, cujus spei res futura erat, cum ad immortalitatem de morte transiret.

XXXII. Sed quod dictum est, « In te jactatus sum ex » utero, » quomodo coaptari capiti possit, ignoro : quasi in utero cum esset, non in Deo fuerit, in quo vivimus, movemur, et sumus [1]; aut illius infantis anima rationalis, ex quo caro processit ex utero, Deum sperare cœperit. Nisi forte credendum est, jam nato animam rationalem accessisse, quæ intra viscera matris adhuc ei defuisset : et quoniam eadem anima, quæ carni jam natæ addita est, Deo inhærebat, ideo secundum eamdem carnem dictum esse existimandum est, « In te jactatus sum ex utero, » tanquam diceret : Eam sortitus sum animam ex utero, quæ tibi cohæreret. Sed quis audeat in hanc se temere præcipitare sententiam? cum ratio de adventu vel exortu animæ in tanto naturæ profundo sic lateat, ut satius sit eam semper quærere quandiu in hac vita sumus, quam aliquando invenisse præsumere. Ex illa vero in se ipsum transfiguratione nostra quemadmodum possint hæc accipi, dictum est. Si quid autem dici potuit convenientius vel potuerit, nullius præjudicamus ingenio, doctrinæ nullius invidemus.

XXXIII. Jam illud quod sequitur. « Ne discedas a » me, quoniam tribulatio proxima est, » vide ut illuminet, quemadmodum dictum sit, « Quare me dereliquisti [2]. » Quomodo enim dereliquit, cui dicitur, « Ne discedas a » me, » nisi quia dereliquit vitæ veteris temporalem felicitatem? Rogatur autem ne discedat et deserat spem vitæ

[1] Act. XVII, 28. — [2] Psal. XXI, 12.

æternæ. Sed quid est, « Quoniam tribulatio proxima » est ? » quasi ei passio adhuc immineret, cum in ipsa media passione ista dicere intelligatur, quæ de illo in hoc Psalmo prophetata sunt. Hìc enim dicturus est etiam, quæ in Evangelio apertissime scripta sunt; « Diviserunt sibi » vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sor- » tem [1]; » quod factum est cum jam penderet in ligno. Quid est ergo, « Tribulatio proxima est, » in qua media loquebatur? Sed nimirum illud vult intelligi, quia cum caro in doloribus est et in pœnis, profecto anima tunc habet magnum agonem patientiæ, in quo ne deficiat, laborandum et orandum est. Nihil est autem animæ sua carne propinquius : ideo mundi hujus quilibet magnus perfectusque contemptor, cum alibi patitur, nihil patitur. Potest enim adhibere vigilem rationem, cum amittit bona quæ extrinsecus sunt, et ab animo sapientis, qui ex cupiditate non hæret, sine dubio longe sunt; et non curare quod patitur, quia nec patitur. Cum vero amittit præcipua corporis bona, id est, corporis vitam hac salutem, jam tribulatio proxima est animi bonis, quibus ipse intus tanquam corporis dominus est : quid faciet qualibet ratione, ut non doleat cum corpus vulneratur aut uritur, cui tanto implicatur consortio, ut pati possit, non dolere non possit?

XXXIV. Ideo et diabolus hunc nocendi ordinem tenens, illius magni viri, quem postulaverat tentandum, prius externa bona accepit in potestatem, quibus ablatis et perditis, cum illum inconcussum videret, dixerat enim, « Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino pla- » cuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum [2] : » etiam carnem cruciandam vulnere postulavit, tali cum eo confligens certamine, ut bona proxima invaderet, hoc

[1] Matth. XXVII, 35. — [2] Job. I, 21.

est corporis bona; quibus ille perditis si forte succumberet, atque ad impietatem cor inclinaret, etiam bona animi deperirent, quibus perdendis jam in corpore sæviens vicinius tentator instabat. Denique ille vir in tanta tentatione, ubi erat animi bonis proxima tribulatio, quamvis multa prophetice loquatur, longe tamen loquitur aliter, quam cum illa externa bona deperissent, in quibus filios non amiserat, sed præmiserat.

XXXV. Clamat ergo Martyris anima transfigurata in Christum, cum jam in carne tribulari cœperit, et dicit Deo, a quo derelicta est in terrena felicitate, sed quæ cum illo est in spe vitæ æternæ, « Ne discedas a me, » quoniam tribulatio proxima est : » non est in agro meo, non in auro, non in pecore, non in tectis atque parietibus, non in meorum orbitatibus; sed in carne mea est, cui copulor, cui connector, cujus sensum non habere non possum, unde me de proximo urget, ut a patientiæ virtute deficiam : « Ne discedas a me : quoniam non est qui » adjuvet, » neque amicus, neque propinquus, neque humana laus, neque præteritæ recordatio voluptatis, neque aliquid eorum, quo terrenæ felicitatis ruina fulcitur, neque ipsa quæ in animo est meo humana virtus; quia si tu deseris, quæ hominis virtus? « Quid est enim homo, » nisi quod memor es ejus[1]? »

XXXVI. « Circumdederunt me vituli multi, » hoc est minores in plebe, « Tauri pingues obsederunt me, » hoc est, superbi ac divites, principes plebis. « Aperuerunt in » me os suum, » clamantes, Crucifige, crucifige[2] : « Quasi » leo rapiens et rugiens : » rapuerunt enim comprehensum adducentes ad præsidem, et rugierunt petendo ejus mortem. « Sicut aqua effusus sum, » tanquam ut in me lapsi caderent persecutores mei. « Dispersa sunt omnia

[1] Psal. VIII. 5. — [2] Luc. XXIII. 21.

» ossa mea[1]. » Quid sunt ossa, nisi corporis firmamenta? Corpus autem Christi, Ecclesia. Firmamenta autem Ecclesiæ qui, nisi Apostoli, qui etiam columnæ alibi nuncupantur? Hi utique dispersi sunt, cum ad passionem ipse duceretur, vel cum esset passus et mortuus. « Factum » est ergo cor meum tanquam cera liquescens in medio » ventris mei. » Hoc sane quemadmodum capiti nostro ipsius corporis salvatori coaptetur, invenire difficile est. Neque enim nisi magno pavore contingit, ut cor velut cera liquescat humanum : quod unde in illo fieri posset, qui potestatem habebat ponendi et recipiendi animam suam[2]? sed profecto aut infirmorum suorum in se transtulit causam, sive illorum qui metu mortis pavescunt, sicut ipse Petrus ex egregio præsumptore tam creber negator effectus ; sive illorum qui tristitia salubri contabescunt, sicut idem ipse Petrus cum amare flevit. Nam et tristitia quasi solvit cor : unde dicitur etiam græce quod appellata sit λύπη. Aut certe profundum sacramentum nos intelligere voluit, ut cordis sui nomine significaret Scripturas suas, ubi ejus utique latebat consilium, quod tunc apertum est, cum ea quæ de illo prophetata fuerunt passus implevit. Solutæ sunt ergo Scripturæ ejus in iis, quæ perfecta sunt adventu ejus, nativitate, passione, resurrectione, glorificatione. Quis enim jam ea non intelligit in Prophetis, quando usque ad intellectum etiam carnalis multitudinis pervenerunt? quam fortasse significavit medio ventris sui, ut in ejus corpore, quod est Ecclesia, quasi ventris locum habeat carnalis et infirmior multitudo. Aut si ventris nomen magis interioribus competit, ad eos potius, qui perfectiores sunt, Scripturarum intellectum pertinere monstratum est, cum cor ejus, id est Scripturæ ejus, quæ continent consilium ejus, in

[1] Psal. XXI, 15. — [2] Joan. X. 18.

medio eorum, hoc est in cogitatione eorum, tanquam cera dissolvitur, hoc est fervore spiritus aperitur, disputatur, exponitur.

XXXVII. « Exaruit velut testa virtus mea[1]. » Testa igne firmata est : sic et virtus corporis Christi non sicut fœnum igne consumitur, sed sicut testa passione velut igne firmatur. « Vasa enim figuli probat fornax[2], » sicut alio loco Scriptura dicit : « Et homines justos tentatio » tribulationis. Et lingua mea adhæsit faucibus meis. » Potest quidem silentium ejus significatum videri, quod et alius Propheta commendat, cum dicit : « Sicut agnus » coram tondente se fuit sine voce[3]. » Sed si linguam ejus, eos in ejus corpore, quod est Ecclesia, intelligamus, per quos suum loquitur Evangelium; tunc ejus faucibus adhærent, cum a præceptis ejus non recedunt.

XXXVIII. Quod vero sequitur, « Et in pulverem » mortis deduxisti me, » quomodo capiti coaptabitur? quandoquidem corpus ejus, quod tertia die resurrexit, non est utique in pulverem dissolutum? nec aliter exposuerunt Apostoli[4], quod in alio Psalmo positum est, « Neque » dabis sanctum tuum videre corruptionem[5]; » nisi quia ejus caro non est corrupta, quæ tam celeriter resurrexit. Unde item in alio Psalmo dicit, « Quæ utilitas in san» guine meo, dum descendo in corruptionem? Numquid » confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem » tuam[6] : » hoc scilicet dicens, quod si eo modo, quo et cæteri, mortuus dimitteretur in pulverem, et caro ejus resurrectioni ultimæ servaretur, nulla esset utilitas in sanguine ejus; quia nihil prodesset mors ejus, nec annuntiaretur veritas Dei, quæ illum continuo resurrecturum esse prædixerat. Quid sibi vult ergo quod hoc loco

1 Psal. xxi, 16. — 2 Eccli. xxvii, 6. — 3 Isaï. liii, 7. — 4 Act. ii, 25. — 5 Psal. xv, 10. — 6 Id. xxix, 10.

ait : « Et in pulverem mortis deduxisti me ? » nisi corpus ejus accipiamus Ecclesiam, in qua illi, qui pro ejus nomine passi sunt vel patiuntur, non ita ut ipse cito resurgunt, sed in mortis pulverem deducuntur, tum resurrecturi, cum illud tempus venerit, de quo in Evangelio dicit : « Veniet hora quando omnes qui in monumentis » sunt audient vocem ejus, et procedent[1] ? » Aut certe tropice pulverem mortis ipsos Judæos intelligi voluit, in quorum manus deductus est. Scriptum est enim, « Non » sic impii, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit » ventus a facie terræ[2]. »

XXXIX. Denique sequitur, « Quoniam circumdede» runt me canes multi : concilium malignantium obsedit » me[3] : » tanquam ipsos dixerit pulverem mortis in quem deductus est, quos dixit canes multos et concilium malignantium, canes eos videlicet appellans, qui plerumque contra innocentes latrant, cum quibus non habent consuetudinem. Jam vero in iis quæ subjungit, tanquam Evangelium recitatur. Crucifixio quippe ejus exprimitur in eo quod dicit : « Foderunt manus meas et pedes meos, » dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero considera» verunt et conspexerunt me[4]. » Fossæ sunt enim clavis manus et pedes ejus, et cum extenderetur in ligno quodam modo numerata sunt ossa ejus. Consideratus est autem atque conspectus quid illi futurum esset, et utrum veniret Elias et liberaret eum.

XL. Jam illud quod sequitur, nullius expositionis indiget, « Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem » meam miserunt sortem[5]. » Verba deinde quæ subtexuntur, orantis sunt, tam ex persona capitis, id est, hominis mediatoris, quam ex persona corporis, quod est Eccle-

[1] Joan. v, 18. — [2] Psal. I, 4. — [3] Id. XXI, 17. — [4] Ibid. 18. — [5] Matth. XXVII, 49.

sia, quam dicit etiam unicam suam. « Tu autem Domine, » inquit, ne longe facias auxilium tuum[1], » hoc ad ejus carnem pertinet; cujus resurrectio non in longum est missa, ut aliorum. « In defensionem meam aspice : » ne quid noceant inimici, qui sibi videntur aliquid potuisse carnem perimendo mortalem. Non autem nocent, si defendente gratia Dei, non eis ad malum anima superata consentiat. Sic enim et alibi prophetatum est; « Terra » tradita est in manus impii, » hoc est caro terrena.

XLI. « Erue a framea animam meam[2]. » Framea gladius est; nec utique tali ferro Christus occisus est, sed cruce; nec latus ejus gladio, sed lancea percusserunt. Translato ergo verbo, frameam linguam dixit persequentium, sicut in alio Psalmo dicitur, « Et lingua eorum » gladius acutus[3]. » Unde quia in ejus carne lingua prævaluit malignorum, orat ut animæ nihil noceat, cum dicit : « Erue a framea animam meam : » ut hæc in prophetia oratio, si ad caput corporis referas, non videatur velut indigentis petitio, sed potius rei futuræ figurata prædictio. Aut certe, quia corpus ejus, hoc est Ecclesia, graves persecutiones fuerat perpessura, frameam dixit, qua maxime trucidati sunt Martyres, unde vult eorum animas erui, ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt, et consentiant ad illicita. Aut etiam in ipsorum passionibus inimicorum linguam frameam dicit, unde animam suam, hoc est animam corporis sui, animam sanctorum suorum vult erui.

XLII. Quod autem sequitur, « Et de manu canis unicam meam, » nihil aptius quam unica Ecclesia mihi videtur intelligi. Canem vero appellavit mundum, non

[1] Psal. XXI, 20. — [2] Ibid. 21. — [3] Id. LVI, 5.

ratione sed consuetudine contra insolitam veritatem latrantem. Hæc est enim canum natura, ut cum quibus habent consuetudinem, sive illi boni, sive mali sint, non ad eos latrent; insolitorum autem personis visis, etiam innocentibus irritentur. Manu autem canis, potestatem mundi significavit. Cujus etiam regnum, infestum futurum corpori suo, id est Ecclesiæ suæ leonis nomine figuravit in eo quod adjunxit: « Salvum me fac de ore » leonis [1]. » Unde est scriptum, « Nihil interest inter mi» nas regis et iram leonis [2]: » quanquam et diabolum apostolus Petrus leoni comparet rugienti et quærenti circumeundo quem devoret [3]. Superbosque hujus mundi Christianis humilibus adversaturos ostendens, consequenter dicit: « Et a cornibus unicornium humilitatem » meam. » Ideo quippe in unicornibus superbi intelliguntur; quia superbia odit consortium, et quantum in ipso est, solus cupit eminere omnis superbus.

XLIII. Jam nunc attende ubi sit fructus, vel quod derelictus est, ne exaudiretur pro terrena felicitate, non ad insipientiam, sed ut saperemus qui novi gratia Testamenti desiderare debeamus: vel quod non est derelictus, sed exauditus in eo quod ait: « Ne discedas a me, » qui dixerat, « Quare me dereliquisti: » quod utique contrarium est, nisi illud ad aliud, hoc ad aliud referatur. Attende et audi quantum sapis, hauri quantum capis, quantumque ipse rem tantam eloqui valeo, imo quantum tribuit ille, qui nos exaudit, et in Christo in quantum homo mediator est inter nos et Deum [4], et cum Christo in quantum Deus æqualis Deo, et « Potens est facere, » ut ait Apostolus, supra quam petimus aut intelligi» mus [5]: » vide in hoc Psalmo Testamenti Novi gratiam,

[1] Psal. XXI, 22. — [2] Prov. XIX, 12. — [3] I Petr. V, 8. — [4] I Tim. II, 5. — [5] Ephes. III, 20.

vide illius derelictionis, tribulationis, deprecationis fructu quid agatur, quid insinuetur, quid commendetur, quid illustretur. Intuere quid legamus tanto ante prophetatum, quid jam cernamus impletum. « Narrabo nomen » tuum, inquit, fratribus meis, in medio Ecclesiæ can- » tabo te[1]. » Fratres illi sunt, de quibus in Evangelio ait, « Vade, et dic fratribus meis[2]. » Ecclesia illa est, quam modo dixit unicam suam : hæc est unica Catholica, quæ toto orbe copiosa diffunditur, quæ usque ad ultimas gentes crescendo porrigitur. Unde in Evangelio dicit : « Et prædicabitur hoc Evangelium in universo orbe, in » testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet finis[3]. »

XLIV. Quod autem ait, « Cantabo, » hoc est illud canticum novum, de quo in alio Psalmo dicitur, « Can- » tate Domino canticum novum, cantate Domino omnis » terra[4]. » Habes hic utraque, et quo cantico cantaturum se dixerit, et in cujus Ecclesiæ medio : illud pertinet ad novum canticum, hæc ad omnem terram. Ipse quippe cantat in nobis cujus gratia cantamus, sicut dicit Apostolus : « An vultis experimentum ejus accipere : qui in » me loquitur Christus[5]? » Medium vero Ecclesiæ ad eminentiam scilicet referas, et ad ipsam manifestationem; quia omnia quanto clarius nota sunt, tanto magis in medio esse dicuntur : vel certe ad interiores Ecclesiæ, quia interiora sunt media. Neque enim omnis, qui labiis personat, cantat canticum novum; sed qui eo modo cantat, ut Apostolus admonet dicens : « Cantantes et psallentes » in cordibus vestris Domino[6]. » Intus enim est hoc gaudium, ubi vox laudis et canitur et auditur; qua voce laudatur, qui gratis amandus est toto corde, tota anima, tota mente, amatoremque suum accendit in se gratia

[1] Psal. XXI, 23. — [2] Joan. XX, 17. — [3] Matth. XXIV, 14. — [4] Psal. XCV, 1. — [5] 2 Cor. XIII, 3. — [6] Ephes. V, 19.

Spiritus sui sancti. Quid enim aliud est canticum novum, quam laus Dei?

XLV. Denique sequitur, et hoc evidentius demonstrat. Cum enim dixisset : « Narrabo nomen tuum fratri» bus meis[1], » quia Deum nemo vidit unquam, sed unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse enarravit[2]; atque adjunxisset, « In medio Ecclesiæ cantabo te : » quomodo cantavit, id est quia in nobis cantavit, cum proficimus in nomine, quod narravit fratribus suis ; et quia laudem Dei cantavit in nobis, continuo manifestavit, dicens : « Qui timetis Dominum, laudate eum[3]. » Quis autem veraciter laudat, nisi qui sinceriter amat? Tantumdem ergo est ac si diceret, Qui timetis Dominum, amate eum. « Dixit enim homini, » sicut scriptum est, » Ecce pietas est sapientia[4]. » Porro pietas cultus Dei est, nec colitur ille nisi amando. Summa igitur et vera sapientia est in præcepto illo primo, « Diliges Dominum » Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua[5]. » Ac per hoc sapientia est charitas Dei ; nec diffunditur in cordibus nostris, nisi per Spiritum sanctum qui datus est nobis[6]. « Initium autem sapientiæ timor Domini[7]. » Et timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem[8]. Proinde præmissus timor in cor nostrum, pellit inde consuetudinem malorum operum, et servat charitati locum, qua tanquam domina veniente, ut illa insidat, abscedit.

XLVI. Ergo « Qui timetis Dominum, laudate eum[9]; » ut Deum non serviliter, sed libere colatis, eum amare discite quem timetis, et poteritis laudare quod amatis. Timentes enim Deum homines Veteris Testamenti, prop-

[1] Psal. XXI, 23. — [2] Joan. I, 18. — [3] Psal. XXI, 24. — [4] Job. XXVIII, 28, juxta LXX. — [5] Matth. XXII, 37. — [6] Rom. V, 5. — [7] Psal. CXI, 10. — [8] Joan. IV, 1. — [9] Psal. XXI, 24.

ter litteram terrentem et occidentem, nondum habentes Spiritum vivificantem, currebant cum sacrificiis ad templum: et quamvis in figuram futuri sanguinis quo redempti sumus; tamen nescientes quid per eas præfiguraretur, cruentas victimas immolabant. Nunc vero in gratia Novi Testamenti: « Qui timetis Dominum, laudate eum. » Ipse quippe in alio Psalmo, illa mutanda prænuntians, quæ tunc in umbra futuri offerebantur: « Non accipiam, » inquit, de manu tua vitulos, neque de gregibus tuis » hircos[1]. » Et paulo post, ut ostenderet sacrificium Novi Testamenti, quando illa fuerant cessatura: « Immola, » inquit, Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota » tua. » Et in fine ejusdem Psalmi: « Sacrificium, in- » quit, laudis glorificabit me: et illic via est, qua osten- » dam illi salutare meum[2]. » Salutare Dei Christus est, quem infantem Simeon senex cum agnovisset in spiritu, eumque sumpsisset in manus: « Nunc dimittis, inquit, » Domine, servum tuum, secundum verbum tuum in » pace: quoniam viderunt oculi mei Salutare tuum[3]. »

XLVII. « Qui timetis ergo Dominum, laudate eum, » universum semen Jacob magnificate eum. » Non vacat quod ei non sufficit dicere, « Semen Jacob, » nisi adderet, « Universum; » ne in solis eis intelligeretur, qui ex Israëlitis fuerant credituri. Semen enim Jacob ipsum est semen Abrahæ: omnibus autem in Christum credentibus, non solis qui ex Israël fideles erant, Apostolus dicit: « Ergo Abrahæ semen estis secundum promissionem hæ- » redes[4]. » Ibi namque commemoravit præfigurationem Novi Testamenti, in eo quod scriptum est: « In Isaac vo- » cabitur tibi semen[5]; » non utique in Ismaël ancillæ filio. In quibus duobus filiis Abrahæ servo et libero, et duabus

[1] Psal. XLIX, 9. — [2] Ibid. 23. — [3] Luc. II, 29. — [4] Galat. III, 29. — [5] Rom. IX, 7, ex Gen. XXI, 12.

mulieribus ancilla et libera, scribens ad Galatas, duo Testamenta dicit in allegoria præfigurata[1]. Unde dicit : « Non qui filii carnis, ii sunt filii Dei ; sed filii promis- » sionis deputantur in semine. Promissionis enim verbum » hoc est : Ad hoc tempus veniam, et erit Saræ filius[2]. »

XLVIII. Multum est et nimis longum diligenter enucleare, cur filii promissionis pertinentes ad Isaac, Novi Testamenti gratiæ deputentur. Breviter tamen attingam; unde tanto fructuosius cogitabis, quanto magis pie cogitaveris. Non omnia Deus quæ prædicit, promittit : prædicit enim etiam illa, quæ non ipse facit; quia est omnium præscius futurorum[3]. Prædicit ergo et peccata hominum, quæ potuit præscire, non facere. Promittit autem quæ ipse facturus est, nec ea mala, sed bona. Quis enim promittit mala? Quamvis itaque mala inferat malis, non peccata, sed supplicia; minatur tamen ea potius quam promittit. Omnia largitur et præscit; sed peccata prædicit, supplicia minatur, beneficia pollicetur. Filii ergo promissionis, filii sunt beneficii. Hæc est gratia, quæ gratis datur, non meritis operantis, sed miseratione donantis. Hinc gratias agimus Domino Deo nostro, quod est magnum sacramentum in sacrificio Novi Testamenti, quod ubi et quando et quomodo offeratur, cum fueris baptizatus, invenies.

XLIX. Deinde sequitur et dicit : « Timeat eum omne » semen Israël[4]. » Qui Jacob, ipse et Israël, unus homo erat, habens duo nomina, non in parvo sacramento : sed uno libro non possunt dici omnia, in quo jam multum progressi sumus, et nondum de aliis tribus quæstionibus aliquid diximus, hoc est, de tenebris exterioribus ; et latitudine et longitudine et profundo; et de

[1] Galat. IV, 22. — [2] Rom. IX, 8, ex Gen. XVIII, 10. — [3] Beda vulgatus in Galat. 3. — [4] Psal. XXI, 25.

quinque et quinque virginibus. Quod ergo dixit supra, « Universum semen Jacob, » hic consequenter ait, « Omne » semen Israël. » Sed quare superius, « Magnificate eum » et posterius, « Timeat eum. » Magnificatio laudi congruit; de qua dixerat : « Qui timetis Dominum, laudate eum : » unde jam multa disserui. Ibi quippe amor vel charitas Dei quæ perfecta foras mittit timorem[1]. Cur ergo iterum, « Timeat eum omne semen Israël? Non enim ac» cepistis, inquit Apostolus, spiritum servitutis iterum in » timore[2]. » Sed idem Apostolus oleastro inserto in olivam timorem præcipit[3], hoc est, gentibus additis radici Abraham, Isaac, Jacob, ut et ipse fierent Israël, id est, pertinerent ad semen Abrahæ.

L. Quam insertionem oleastri jam amputatis propter infidelitatis superbiam naturalibus ramis, etiam ipse Dominus in Evangelio prædixit occasione illius Centurionis, qui in eum ex gentibus credidit. Tunc enim ait : « Amen » dico vobis, non inveni tantam fidem in Israël[4]. » Et adjunxit, « Ideo dico vobis, quia multi ab Oriente et » Occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac, » et Jacob in regno cœlorum : filii autem regni ibunt in » tenebras exteriores; illic erit ploratio et stridor den» tium[5] : » ita significans inseri oleastrum propter humilitatem, (dixerat quippe ille Centurio, « Non sum dignus » ut sub tectum meum intres, sed tantum dic verbo, et » sanabitur puer meus[6]) confractionem autem ramorum naturalium propter superbiam, scilicet eorum qui ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti[7]. De iis quippe vana elatione tumentibus dictum est, quod ibunt in tenebras exteriores, qui jactantes se de semine Abrahæ, semen Abrahæ

[1] I Joan. IV, 18. — [2] Rom. VIII, 15. — [3] Id. XI, 17. — [4] Matth. VIII, 10. — [5] Ibid. 11. — [6] Ibid. 8. — [7] Rom. X, 3.

fieri noluerunt, ut essent filii promissionis, quia fidem Novi Testamenti non receperunt, ubi Dei justitia commendatur, suam constituere volentes; id est, tanquam de suis meritis et operibus præfidentes spreverunt esse filii promissionis, hoc est, filii gratiæ, filii misericordiæ, ut qui gloriatur, in Domino glorietur; credens in eum qui justificat impium, hoc est, qui ex impio facit pium; ut deputetur fides ejus ad justitiam, et impleatur in eo, non quod postulabat ejus meritum, sed quod a Domino promissum est beneficium.

LI. Cum iis igitur agens Apostolus, qui olivæ per gratiam inserebantur, « Dicis, inquit, Fracti sunt rami, » ut ego inserar. Bene propter incredulitatem fracti sunt. » Tu autem fide sta : noli altum sapere, sed time[1]. » Dei est enim beneficium, non meritum tuum : quod et alibi dicit, « Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex » vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne forte » quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creati in » Jesu Christo in operibus bonis, quæ præparavit Deus » ut in illis ambulemus[2]. » In hoc itaque intellectu gratiæ inest timor, de quo dicitur, « Noli altum sapere, sed » time[3]. » Timor autem iste alius est, non est ille servilis, quem charitas foras mittit. Illo enim timetur ne incidatur in tormentum supplicii, isto autem ne amittatur gratia beneficii.

LII. Quapropter quamvis fidelibus ad Novum Testamentum pertinentibus dicat Apostolus quod paulo ante commemoravi. « Non enim accepistis spiritum servitutis » iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis » filiorum, in quo clamamus, Abba pater[4]; » id est, ut fides in nobis sit, quæ per dilectionem operatur, non

[1] Rom. XI, 19 — [2] Ephes. II, 8. — [3] I Joan. IV. — [4] Rom. VIII, 15, et Galat. V, 6.

tam timendo pœnam quam amando justitiam : tamen quia non fit anima justa nisi participatione melioris, qui justificat impium, (quid enim habet quod non accepit?) non debet sibi tribuendo quod Dei est, ita gloriari tanquam non acceperit[1]. Ob hoc ei dictum est, « Noli altum sapere, sed time[2]. » Et timor iste præcipitur iis etiam, qui ex fide viventes, hæredes sunt Novi Testamenti, atque in libertatem vocati. Altum enim sapere, dictum est, superbire. Quod alio loco e contrario satis ostendit, ubi ait, « Non alta sapientes, sed humilibus » consentientes[3]. » Ex hoc quod ait, « Humilibus con» sentientes, » utique aperuit nihil aliud se dixisse, « Alta » sapientes, » quam superbientes.

LIII. Timor ergo non est in charitate, quia perfecta charitas foras mittit timorem[4]; sed illum servilem, illum quo cum se quisque ab opere malo abstinet, pœna terretur, non justitia delectatur; hunc charitas foras mittit, quam non delectat iniquitas, etiamsi proponatur impunitas : non illum quo timet anima, ne amittat ipsam gratiam, qua in illa factum est, ut eam non peccare delectet; quo timet ne Deus eam deserat, etiamsi nullis dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est, non eum charitas ejicit, sed adsciscit. De illo quippe scriptum est, « Timor Domini castus permanens in sæculum » sæculi[5] : » nequaquam istum diceret permanentem, nisi sciret alium, qui non permaneret. Et bene istum castum dixit, hoc enim non caret amor, quo anima inhæret Deo, quæ dicit in alio Psalmo, « Perdidisti omnem qui fornicatur abs te, mihi autem adhærere Deo, » bonum est[6]. » Nam et conjux quæ adulterinum animum gerit, etiamsi timore viri non adulterium perpetrat,

[1] I Cor. IV, 7 — [2] Rom. XI, 21. — [3] Id. XII, 16. — [4] I Joan. IV, 18. — [5] Psal. XVIII. 10. — [6] Id. LXXII, 27.

tamen quod deest operi, inest voluntati. Casta vero aliter timet: nam et ipsa timet virum, sed caste. Denique timet illa, ne vir infestus adveniat; ista, ne offensus abscedat. Non amanti enim præsentia viri molesta est; amanti autem, absentia. Timore itaque casto permanenti in sæculum sæculi, timeat Deum omne semen Israël. Timeant quem diligunt, non alta sapiendo, sed humilibus consentiendo: cum timore et tremore suam ipsorum salutem operentur. « Deus est enim qui operatur in eis et velle et operari pro » bona voluntate[1]. »

LIV. Hæc est justitia Dei, hoc est quod Deus donat homini, cum justificat impium. Hanc Dei justitiam ignorantes superbi Judæi, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt sujecti[2]; hac superbia dejiciuntur, ut humilis inseratur oleaster. Et illi ibunt in tenebras exteriores, de quibus inter alia requisisti, venientibus ab Oriente et Occidente multis, qui recumbent cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno cœlorum[3]. Sunt enim modo in exteris tenebris, unde correctio desperanda non est; quam si contempserint, ibunt in tenebras exteriores, ubi correctionis locus non erit: quoniam Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ[4]; sed lux cordis, non istorum qui in carne sunt oculorum; nec omnino talis, qualis hujus lucis visibilis phantasia cogitatur; quanquam et ibi est videre, sed longe aliter, longe dissimiliter. Qualis enim lux est ipsa charitas, quis verbis explicet? quis earum rerum, quæ sensibus carnis adjacent, ullo demonstret exemplo? An forte lux non est charitas? Audi apostolum Joannem: ipse quippe dixit, quod modo commemoravi, « Quoniam Deus lux est, et tenebræ non » sunt in eo ullæ; » qui rursum dicit: « Deus charitas

[1] Philip. II, 13. — [2] Rom. X, 3. — [3] Matth. VIII, 12. — [4] I Joan. I, 5.

» est[1]. » Ac per hoc si Deus lux est, et Deus charitas est, profecto charitas lux ipsa est, quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis[2]. Item dicit : « Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc[3]. » Istæ sunt tenebræ, in quas diabolus et Angeli ejus multum superbiendo progressi sunt. « Charitas enim non æmulatur, quia non inflatur[4]. » Ideo non æmulatur, quia non inflatur. Ubi enim præcedit inflatio, continuo sequitur æmulatio ; quoniam superbia mater est invidentiæ.

LV. Diabolus igitur et angeli ejus a luce atque fervore charitatis aversi, et nimis in superbiam invidiamque progressi, velut glaciali duritia torpuerunt. Et ideo per figuram tanquam in Aquilone ponuntur : unde cum generi humano diabolus incubaret, ventura gratia Salvatoris dicitur in Cantico Canticorum : « Exurge, Aquilo ; » et veni, Auster; perfla hortum meum, et fluent aromata[5]. » Exurge qui irruisti, qui subditis incumbis, qui possessos premis. Exurge ut a tuo pondere relevati erigantur, quorum animas premendo curvasti. « Et veni, Auster, » inquit, spiritum invocans gratiæ, flantem de meridie velut a parte fervida et luminosa, ut flaant aromata. Unde Apostolus dicit : « Christi bonus odor sumus in omni loco[6]. » Hinc etiam dicitur in quodam Psalmo : « Converte Domine » captivitatem nostram, sicut torrens in Austro[7] : » captivitatem scilicet, qua sub diabolo tanquam sub Aquilone tenebantur, ubi abundante iniquitate friguerant, et quodam modo congelaverant. Hinc enim et Evangelium dicit : « Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas » multorum[8]. » At vero flante Austro, glacies resolvitur,

[1] 1 Joan. IV, 8. — [2] Rom. V, 5. — [3] 1 Joan. II, 11. — [4] 1 Cor. XIII, 4. — [5] Cant. IV, 16. — [6] 2 Cor. II, 15. — [7] Psal. CXXV, 4. — [8] Matth. XXIV, 12.

glacies resolvitur, et torrentes fluunt, id est, peccatis remissis, populi ad Christum charitate concurrunt. Hinc et alibi scriptum est : « Sicut glacies in sereno, ita sol-» ventur peccata tua [1]. »

LVI. Proinde rationalis creatura, sive in angelico spiritu, sive in anima humana, ita facta est, ut sibi ipsa bonum, quo beata fiat, esse non possit ; sed mutabilitas ejus si convertatur ad incommutabile bonum, fiat beata : unde si avertatur, misera est. Aversio ejus vitium ejus, et conversio ejus virtus ejus est. Natura ergo non est mala, quia creatura spiritus vita est rationalis, quæ etiam privata bono cujus participatione beatificatur, id est. etiam vitiosa, melior est eo corpore, quod summum est in corporibus, id est, hac luce quæ sentitur oculis carnis, quia et ipsa est corpus : omni autem corpore quælibet incorporea natura præstantior est, non mole, quia nonnisi corporum est moles, sed vi quadam qua supergreditur omnem phantasiam, quam volutat animus haustam de sensibus corporis. Sed quemadmodum in ipsis corporibus ea quæ inferiora sunt, sicut terra et aqua et ipse aër, meliora fiunt participatione melioris, id est, cum luce illuminantur, et fervore vegetantur : sic incorporeæ creaturæ rationales ipsius Creatoris fiunt participatione meliores, cum ei cohærent purissima et sanctissima charitate ; qua omni modo si caruerint tenebrescunt, et obdurescunt quodam modo.

LVII. Proinde infideles homines tenebræ sunt, qui per fidem conversi ad Deum, quadam præmissa illuminatione lux fiunt. In qua proficiendo si ex fide ad speciem pervenerint, ut id quod credunt etiam conspicere, sicut tantum bonum potest conspici, mereantur, perfectam recipient imaginem Dei. Talibus enim dicit Apos-

[1] Eccli. III, 17.

tolus : « Fuistis aliquando tenebræ ; nunc autem lux in » Domino[1]. » Porro diabolus et Angeli ejus, tenebræ sunt infidelibus hominibus exteriores. Plus enim ab illa charitate aversi, et in suum fastum obstinationemque progressi sunt. Et quoniam extremo judicio Christus dicturus est eis, quos ad sinistram discernet : « Ite in ignem » æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus[2] : » his malignis spiritibus conjungendos, simulque damnandos, dicit ituros in tenebras exteriores, id est, in societatem pœnalem diaboli et angelorum ejus. Huic pœnæ contrarium est quod bono servo dicitur : « Intra in gaudium do» mini tui[3] : ut quanto sunt istæ tenebræ exteriores, tanto sit lumen illud interius. Non hæc per locorum intervalla inani phantasmate cogitanda sunt : localia spatia non occupant nisi corporum moles. Non est hoc spiritus vitæ, non est hoc anima rationalis, multo minus Deus omnium benignissimus conditor, et justissimus ordinator. Voluntatibus et affectibus ista vel propinquare vel longe fieri, vel intrare vel exire dicuntur.

LVIII. Sed quia malo opere, id est, tenebroso delectantur facientes, secutura est autem pœna quæ torqueat, ideo Dominus ubi dixit : « Tenebras exteriores ; » addidit etiam, « Ibi erit fletus et stridor dentium[4] : » ne talibus delectationibus qualibus hic iniqui perfruuntur, quando infidelitate atque injustitia tenebrescunt, etiam in illo supplicio se usuros dementer existiment : quia enim volentes injuste utuntur bonis, juste nolentes cruciabuntur malis. Unde possunt etiam tenebræ exteriores intelligi pœnæ corporales : corpus quippe est animæ exterius : ut sint animæ mala, quibus a charitatis luce aversa mens in peccatis oblectatur, exteræ tenebræ : corporis autem mala, quibus æternis in finem torquebitur, exteriores tenebræ,

[1] Ephes. v, 8. — [2] Matth. xxv, 41. — [3] Ibid. 23. — [4] Id. viii, 12.

quas solas timent qui servili adhuc timore detinentur. Nam si eis liceret, in illis exteris, quæ sunt in peccatis, impune semper volvi et involvi, profecto nunquam vellent accedere ad Deum, et illuminari, et inhærere illi per charitatem, ubi est timor castus permanens in sæculum sæculi : qui timor non cruciat, sed tenaciorem facit animam boni illius, quod si dimiserit, cadet.

LIX. « Timeat eum omne semen Israël. » Et vide causam quam conjungit : « Quoniam non sprevit, inquit, » neque despexit precem pauperis [1]. » Pauperem humilem dicit. Hinc est : « Noli altum sapere, sed time [2]. » Timeat ergo eum omne semen Israël, quoniam non despexit ejus precem, qui non altum sapuit, sed timuit. Potest et hoc capiti coaptari ; quia ipse Salvator corporis propter nos pauper factus est cum dives esset, ut ejus paupertate ditaremur [3]. Ex forma enim servi pauper factus est, ex qua et precem fudit : in ea quippe semetipsum humiliavit factus obediens usque ad mortem [4]. Vide ergo quid dicat ; « Quoniam non sprevit neque despexit pre» cem pauperis, neque avertit faciem suam a me. » Ubi est illud : « Quare me dereliquisti, » si nec faciem avertit ab eo? nisi quia et derelinquens non derelinquit, quando in bonis temporalibus non exaudit; et non ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus quid auferat, et quid offerat nobis. « Non, inquit, sprevit neque despexit precem pauperis, » neque avertit faciem suam a me : et cum clamarem ad » eum, exaudivit me. » Fecit ergo quod paulo ante rogatus est, ubi eum deprecans dixit : « Ne discedas a me. » Si enim exaudivit, profecto fecit, non utique discessit. Non ergo dereliquit hoc modo, qui alio modo dereliquit ut saperemus quomodo magis non ab eo derelinqui velle debemus.

[1] Psal. XXI, 25. — [2] Rom. XI, 20. — [3] I Cor. VIII, 9. — [4] Philip. II, 8.

LX. « Apud te laus mea. » Quid ergo nocent qui tanquam victo insultant, quod me in temporalibus dereliqueris? « In Ecclesia magna confitebor tibi[1], » non quanta ista synogoga est, quæ irridet mortem derelicti, sed in Ecclesia magna diffusa per omnes gentes, quæ credit in resurrectionem non derelicti. Hæc est unica illa, quam petit de manu canis erui, de qua etiam paulo ante dixit : « In medio Ecclesiæ cantabo te. » Et nunc quod ait : « Confitebor tibi, » in eis utique qui confitebuntur, in quibus et loquitur. Confessio autem non tantum peccatorum est, sed et laudis Dei, sicut ipse in Evangelio : » Confitebor tibi, inquit, Pater Domine cœli et terræ, » quia abscondisti hæc a sapientibus, et prudentibus, et » revelasti ea parvulis[2]. » Ideo sequitur et dicit : « Vota » mea reddam coram timentibus eum. Edent pauperes, » et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt » eum[3]. » Ipsi sunt parvuli de quibus dixit : « Et reve» lasti ea parvulis; » timentes eum, et pauperes, id est, humiles, qui non alta sapiunt, sed timent timore in illo casto non quo pœna formidatur, sed quo gratia conservatur.

LXI. Vota vero sua sacrificium vult intelligi corporis sui, quod est fidelium sacramentum. Ideo cum dixisset : « Vota mea reddam coram timentibus eum ; » continuo subjunxit : « Edent pauperes et saturabuntur. » Ipsi enim saturabuntur pane, qui de cœlo descendit, qui ei cohærentes, et ejus pacem dilectionemque servantes imitantur ejus humilitatem : « Ideo pauperes. » In hac paupertate, et saturitate præcipue Apostoli claruerunt. « Et lauda» bunt Dominum, inquit, qui requirunt eum : » intelligentes non meritorum suorum, sed illius esse gratiæ, quod saturati sunt. Requirunt enim eum, quia non sunt ex eis,

[1] Psal. XXI, 26. — [2] Matth. XI. — [3] Psal. XXI, 26, 27.

qui sua quærunt, non quæ Jesu Christi. Denique etsi caro eorum, qui eum laudant, patitur temporalem tribulationem vel mortem : « Vivent corda eorum in sæculum sæculi. » Hæc vita cordis, non est in sensibus corporis, secreta est in luce quæ intus est, non in tenebris quæ foris sunt, in fine præcepti, non in initio peccati. « Finis » autem præcepti charitas est de corde puro, et conscien- » tia bona, et fide non ficta [1]. » Charitas quæ non æmulatur, non inflatur [2], quia non altum sapit, sed timet : et ideo cohæret timore casto permanente in sæculum sæculi. Initium autem omnis peccati superbia [3], qua diabolus irrevocabiliter in exteriora progressus est, hominemque invidendo et ei simile aliquid suadendo dejecit. Cui homini in quadam Scriptura dicitur : « Quid superbit terra » et cinis? Quoniam in vita sua projecit intima sua [4]. In » vita sua, » dictum est, tanquam in propria sua et quasi privata, qua delectatur omnis superbia.

LXII. Unde charitas in commune magis quam in privatum consulens, dicitur non quærere quæ sua sunt [5]. Hac vivunt corda in sæculum sæculi, tanquam saturata pane cœlesti. De qua saturator ipse dicit : « Nisi manducaveritis carnem meam, et sanguinem meum biberitis, » non habebitis vitam in vobis [6]. » Merito ergo istorum, qui saturantur, vivent corda in sæculum sæculi. Vita enim Christus est [7], qui habitat in cordibus eorum, interim per fidem, post etiam per speciem. Vident enim nunc in ænigmate per speculum, tunc autem facie ad faciem. Unde ipsa charitas nunc in bonis operibus dilectionis exercetur, qua se ad subveniendum quaquaversum potest, porrigit; et hæc latitudo est : nunc longanimitate adversa tolerat, et in eo quod veraciter tenuit, perseve-

[1] I Tim. I, 5. — [2] I Cor. XIII, 4. — [3] Eccli. X, 15. — [4] Ibid. 9. — [5] I Cor. XIII, 5. — [6] Joan, VI, 54. — [7] I Cor. XIII, 12.

rat; et hæc est longitudo : hoc autem totum propter adipiscendam vitam facit æternam, quæ illi promittitur in excelso; et hæc altitudo est. Existit vero ex occulto ista charitas, ubi fundati et radicati quodam modo sumus [1]; ubi causæ voluntatis Dei non investigantur, cujus gratia sumus salvi facti, non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum ejus misericordiam [2]. Voluntarie quippe genuit nos verbo veritatis, et hæc voluntas ejus in abdito est [3]. Cujus secreti profunditatem quodam modo expavescens Apostolus clamat: « O altitudo divi-» tiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam inscrutabilia » sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim » cognovit sensum Domini [4]? « et hoc est profundum. Altitudo quippe commune nomen est excelso et profundo: sed cum in excelso dicitur, sublimitatis eminentia commendatur; cum autem in profundo, difficultas investigationis et cognitionis. Unde et illud Deo dicitur : « Quam » magnificata sunt opera tua, Domine! nimis profundæ » factæ sunt cogitationes tuæ [5]. » Et iterum : « Judicia tua » velut abyssus multa [6]. » Hinc igitur est illud Apostoli, quod requirendum inter cætera posuisti : « Hujus rei gra-» tia, inquit, flecto genua mea ad Patrem Domini nostri » Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra » nominatur; ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ » virtute corroborari per Spiritum ejus, in interiori ho-» mine habitare Christum per fidem in cordibus vestris, » ut in charitate radicati et fundati prævaleatis compre-» hendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo et » latitudo, altitudo et profundum : scire etiam supere-» minentem scientiam charitatis Christi, ut impleamini » in omnem plenitudinem Dei [2]. »

[1] Ephes. III, 17. — [2] Tit. III, 5. — [3] Jacob. I, 18. — [4] Rom. XI, 33. — [5] Psal. XCI, 6. — [6] Id. XXXV, 7. — [7] Ephes. III, 14.

LXIII. Attende omnia diligenter. « Hujus rei, inquit, » gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu » Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra no» minatur. » Quæris cujus rei gratia : hoc supra dixerat, « Propter quod peto non infirmari in tribulationibus » meis pro vobis[1]. » Hoc ergo eis optat, ut non infirmentur in tribulationibus Apostoli, quas pro illis sustinebat, et propter hoc genua flectebat ad Patrem. Proinde non infirmari unde illis sit, sequitur et dicit, « Ut det » vobis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari » per spiritum ejus. » Hæ sunt divitiæ de quibus dicit, « O altitudo divitiarum[2] ! » Abditas enim habent causas, ubi nullis meritis præcedentibus, quid habemus, quod non accepimus? Deinde sequitur, et quid optet adjungit : « In interiori, inquit, homine habitare Christum » per fidem in cordibus vestris. » Hæc est vita cordium, qua vivimus in sæculum sæculi, ab initio fidei usque ad finem speciei. « Ut in charitate, inquit, radicati et fun» dati prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis. » Ista est communio cujusdam divinæ cœlestisque reipublicæ; hinc saturantur pauperes, non sua quærentes, sed quæ Jesu Christi, id est, non commoda privata sectantes, sed in commune, ubi salus omnium est, consulentes. Nam de ipso pane, quo tales saturantur, quodam loco Apostolus dicit, « Unus panis unum corpus multi » sumus[3]. » Quid ergo comprehendere? « Quæ sit, in» quit, latitudo, » sicut jam dixi, in bonis operibus, quibus benevolentia porrigitur usque ad diligendos inimicos : « Et longitudo, » ut longanimiter, pro hac latitudine, molestiæ tolerentur : « Et altitudo, » ut pro his æternum, quod in supernis est præmium, non vanum aliquid temporale speretur : « Et profundum, » unde

[1] Ephes. III, 13. — [2] Rom. XI, 33. — [3] I Cor. X, 17.

gratuita gratia Dei secundum secretum, et abditum voluntatis ejus existit. Ibi enim radicati, ibi sumus fundati: radicati, propter agriculturam; fundati, propter ædificationem: quæ quoniam non est ab homine, dicit alio loco idem Apostolus, « Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis[1]. » Hoc totum agitur cum in hac nostra peregrinatione fides per dilectionem operatur. In futuro autem sæculo perfecta et plena charitas sine ulla malorum tolerantia, non fide credit quod non videt, nec spe desiderat quod non tenet; sed in æternum veritatis incommutabilem speciem contemplabitur, cujus sine fine quietum opus erit, laudare quod amat, et amare quod laudat. De hac consequenter dicit, « Scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

LXIV. In hoc mysterio figura crucis ostenditur. Qui enim quia voluit mortuus est: quomodo voluit mortuus est. Non frustra igitur tale genus mortis elegit, nisi ut in eo quoque latitudinis hujus, et longitudinis; et altitudinis, et profunditatis magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno, quod transversum desuper figitur: hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno usque ad terram conspicuum est: ibi enim quodam modo statur, id est, persistitur et perseveratur; quod longanimitati tribuitur. Altitudo est in ea ligni parte, quæ ab illo quod transversum figitur, sursum versus relinquitur, hoc est ad caput crucifixi; quia bene sperantium superna expectatio est. Jam vero illud ex ligno quod non apparet, quod fixum occultatur, unde totum illud exurgit, profunditatem significat gratuitæ gratiæ: in quo multorum ingenia con-

[1] 1 Cor. III, 9.

teruntur id investigare conantia, ut ad extremum eis dicatur, « O homo tu quis es qui respondeas Deo[1]? »

LXV. Vivent ergo corda saturatorum pauperum in sæculum sæculi, hoc est humilium charitate flagrantium, non sua quærentium, sed sanctorum societate gaudentium. Hoc primitus in Apostolis factum est. Sed laudando Deum, id est, prædicando gratiam Dei (quoniam dictum est. « Laudabunt Dominum, qui requirunt eum ; » quid populorum acquisierint, in eo quod sequitur, vide.

LXVI. « Commemorabuntur, inquit, et convertentur » ad Dominum universi fines terræ : et adorabunt in con» spectu ejus universæ patriæ gentium. Quoniam Domini » est regnum, et ipse dominabitur gentium[2]. » Ille irrisus, ille crucifixus, ille derelictus hoc regnum acquirit : et tradet in fine Deo et Patri ; non ut ipse amittat, sed quod in fide seminavit, cum venit minor Patre, hoc perducat ad speciem, in qua æqualis non recessit a Patre. « Manducaverunt et adoraverunt omnes divites ter» ræ[3] : » divites terræ superbos intelligere debemus, si recte superius pauperes humiles intelligebamus, de quibus in Evangelio dicit, « Beati pauperes spiritu, quo» niam ipsorum est regnum cœlorum[4] : » ipsi enim sunt mites, lugentes, esurientes et sitientes justitiam, misericordes, mundicordes, pacifici, et qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quibus prædicationibus singillatim beatitudinem adjunxit. Contra ergo divites terræ hoc loco superbi intelligendi sunt. Neque enim frustra ita distincti sunt, ut de pauperibus supra diceretur, « Edent pauperes, et saturabuntur ; » hic vero, « Man» ducaverunt et adoraverunt omnes divites terræ. » Et ipsi quippe adducti sunt ad mensam Christi, et accipiunt de corpore et sanguine ejus : sed adorant tantum, non etiam

[1] Rom. IX, 20. — [2] Id. XXI, 28, 29 — [3] Ibid. 30. — [4] Matth. V, 3.

saturantur; quoniam non imitantur. Manducantes enim pauperem, dedignantur esse pauperes: quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum ut sequamur vestigia ejus[1]. Verumtamen quod humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, aspernantur divites, et similia perpeti respuunt, tumore, non magnitudine; infirmitate ergo, non sanitate. Sed quia Deus excitavit eum a mortuis, et donavit ei nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu flectatur omne genu, cœlestium, terrestrium, et infernorum[2]; fama celsitudinis ejus et gloria nominis ejus in Ecclesia usquequaque diffusa permoti et ipsi veniunt ad mensam, manducant et adorant: non tamen saturatur, quia non esuriunt et sitiunt justitiam: tales enim saturabuntur[3]. Quanquam perfecta saturitas in illa vita æterna erit, cum ex ista peregrinatione venerimus ex fide ad speciem, ab speculo ad faciem, ab ænigmate ad perspicuam veritatem: non tamen inconvenienter saturatus dicitur paupertate Christi, qui pro justitia ejus, hoc est pro participatione Verbi æterni, quam inchoavit interim fide, omnia temporalia non solum temperanter contemnit bona, verumetiam patienter sustinet mala.

LXVII. Tales fuerunt piscatores et publicani; quia abjecta hujus mundi elegit[4], ut confunderet fortia. De his dictum est, « Edent pauperes, et saturabuntur. » Sed quia istam saturitatem non apud se ipsos tenuerunt; (quodam modo enim ructantes Dominum laudaverunt, id est, prædicaverunt quærentes eum, hoc est non sua quærentes, sed in eum charitate flagrantes;) eorum prædicatione commotus est mundus, ut commemorentur et convertantur ad Dominum universi fines terræ, et ado-

[1] I Petr. II, 21. — [2] Philip. II, 9. — [3] Matth. V, 6. — [4] I Cor. I, 27.

rent in conspectu ejus universæ patriæ gentium? « Quoniam Domini in regnum, et ipse dominabitur gentium. » Hac Ecclesiæ dilatatione etiam superbi, id est, divites terræ adducti sunt, ut manducarent, et quamvis non saturati, tamen adorant. Hunc quippe ordinem prophetia Psalmi hoc loco tenuit, quem videmus impleri. Adjungit autem, « In conspectu ejus procident omnes, qui descendunt in terram[1], » id est omnes bona amando terrena, non in cœlum ascendunt. Non enim faciunt quod ait Apostolus, « Si resurrexistis cum Christo : quæ sursum » sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; » quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram[2] : » sed potius quanto sibi bonis terrenis feliciores videntur, tanto magis in terram descendunt, hoc est in terrena deprimuntur. Et ideo in conspectu ejus procident, id est ubi ipse videt, non ubi homines vident, qui eos excelsos sublimesque arbitrantur.

LXVIII. « Et anima, inquit, mea ipsi vivet[3] : » ipsi utique, non sibi, sicut superborum privato bono suo lætantium, et a communi omnium bono, quod Deus est, inani elatione resilientium. Hoc utique devitemus, et communi potius vero omnium bono perfrui, quam privato nostro gaudere quæramus; « Ut qui vivunt, jam non » sibi vivant, sicut ait Apostolus, sed ei qui pro ipsis » mortuus est, et resurrexit[4]. » Pro hoc enim mediator effectus est, ut nos reconciliet Deo per humilitatem, a quo per impiam superbiam longe recesseramus. Neque enim tantum illud scriptum est, quod supra posui, » Initium omnis peccati superbia : » sed etiam hoc ibi legitur, « Initium superbiæ hominis, apostatare a Deo[5]. » Non ergo sibi vivat quisque, sed Christo; faciens non

[1] I Cor. I, 30. — [2] Coloss. III, 1. — [3] Psal. XXI, 31. — [4] 2 Cor. V, 15. — [5] Eccli. X, 14.

suam, sed ipsius voluntatem, et manens in ejus charitate; sicut et ipse fecit voluntatem Patris, et manet in ejus charitate. Hæc quippe nos admonens, et exemplo suo exhortans, in Evangelio suo locutus est. Si autem ipse cum in forma Dei æqualis esset Patri, tamen per formam servi, quam propter nos accepit, non suam voluntatem, sed Patris se facere commendavit [1]; quanto magis nos propria privataque nostra voluntate contempta, qua tenebrati sumus, ad illud commune lumen, ut illuminemur, et vultus nostri non erubescant, debemus accedere, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ut anima nostra ipsi vivat [2]? Hoc enim de nobis consequenter adjungit, cum dicit; « Et semen » meum serviet illi : » quoniam qui seminat bonum semen, filius est hominis; bonum autem semen, hi sunt filii regni.

LXIX. Hæc porro omnia quæ in Psalmo isto dicta sunt, quia non ad præsens tempus, sed ad futurorum prophetiam pertinebant, sicut etiam ipsis rebus apparet; sic eum concludere voluit, ut ostenderet se non præsentia demonstrare vel narrare præterita, sed futura prophetare. « Annuntiabitur, inquit, Domino generatio ventura, » et annuntiabunt cœli justitiam ejus populo qui nasce- » tur, quem fecit Dominus [3]. » Non ait, Annuntiabitur Dominus generationi venturæ, sed « Annuntiabitur Do- » mino generatio ventura. » Quod non sic accipiendum est, tanquam nescienti aliquid annuntietur ut sciat; sed sicut annuntiant Angeli non solum nobis beneficia Dei, verumetiam illi preces nostras. Nam scriptum est, ubi Angelus hominibus dicit, « Ego obtuli memoriam orationis ves- » træ [4] : » non ut tunc Deus noverit quid velimus, vel quo indigeamus; « Novit enim Pater vester, ait Do- » minus, quid vobis necessarium sit priusquam petatis

[1] Joan. XV, 10. — [2] Id. I, 9 — [3] Psal. XXI, 32. — [4] Tob. XII, 12.

» ab eo[1] : » sed quia necesse habet rationalis creatura obtemperans Deo, temporales causas ad æternam veritatem referre, sive petendo quod erga se fiat, sive consulendo quid faciat; qui pius mentis affectus est, ut ipsa construatur, non ut Deus instruatur. Nam et hæc quædam contestatio rationalis creaturæ est, quod non sibi ipsa sit bonum quo beata fiat, sed illud incommutabile cujus participatione etiam sapiens efficitur.

LXX. Sive ita dictum est, « Annuntiabitur Domino » generatio ventura, » ac si diceretur, Domino placebunt, qui annuntiabunt non sibi, ut ita sit Domino annuntiare, sicut est Domino vivere. Sic dictum est, « Qui manducat, Domino manducat : et qui non manducat, Domino non manducat[2]. » Ad hoc quippe addidit, « Et » gratias agit Deo, » ut ostenderetur quid esset, « Domino » facit, » id est, in ejus laudem facit. Tunc enim recte, tunc juste, tunc pie fit, cum opus bonum in ejus laudem fit, cujus gratia donatur ut fiat. Ac per hoc etiamsi eo modo quispiam hæc verba intelligere velit, ut eorum iste ordo sit : « Annuntiabitur Domino generatio ventura, » id est, ea generatio annuntiabitur, quæ Domino ventura est, generatio scilicet piorum atque sanctorum, quia impiorum et sceleratorum generatio non Domino, sed sibi ventura est : ab eadem significatione non receditur, qua intelligatur animæ participatio in idipsum, id est rationalem creaturam, cum sit mutabilis, non fieri beatam nisi a proprio suo mutabili ad incommutabile bonum, idemque commune quod Deus est, a quo superba impietate abstitit, humili pietate conversa subsistat. In quo affectu proficiens, quidquid boni facit, Domino facit, hoc est in ejus laudem, cujus gratiam percepit ut faciat; unde

[1] Matth. vi, 8. — [2] Rom. xiv, 6.

est actio gratiarum, quæ intimo fidelium mysterio celebratur.

LXXI. Illud autem quod sequitur, « Et annuntiabunt » justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus, » superioris sensus confirmatio est. Nam quod ibi dictum est, « Annuntiabitur Domino generatio ventura : » hoc est dictum hîc, « Annuntiabunt justitiam ejus. » Ipsa quippe generatio, quæ ventura prophetata est piorum atque sanctorum, justitia Dei est, non ipsorum [1] : ne sint ex illis, qui ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Illa namque justitia Dei commendatur in eo quod dicitur, « Ignorantes Dei justitiam, » qua nos ex ejus gratia justi sumus : ut ipsa justitia ejus nos simus, cum juste vivimus, credentes in eum qui justificat impium; non illa qua ipse justus est æterna sua et incommutabili justitia. Hæc itaque justitia, qua nos Dei munere justi sumus, significatur in Psalmo illo ubi scriptum est, « Justitia » tua sicut montes Dei [2]. » Montes quippe Dei, sancti ejus sunt : de quibus alibi dicitur, « Suscipiant montes » pacem populo tuo [3]. » Et multa de his montibus scripta sunt figurata locutione, quæ commemorare nunc longum est. Sed quia hoc ipsum quod Deus justificat homines, nimis occulto judicio facit (quoniam gratuita gratia facit : si autem gratia, non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia [4]. Ex hoc quippe incipiunt opera bona, ex quo justificamur; non quia præcesserunt, justificamur : et hoc est profundum, de quo superius jam multa diximus :) continuo in eodem Psalmo cum dixisset, « Justitia tua velut montes Dei; » subjunxit, « Judi» cia tua velut abyssus multa [5]. » Inde venit ad salutem

[1] Rom. x, 3. — [2] Psal. xxxv, 7. — [3] Id. LXXI, 3. — [4] Rom. XI, 6. — [5] Psal. xxxv, 7.

hominibus jumentisque communem; quia et ipsa ex misericordia Dei est, et dicit, « Homines et jumenta salvos » facies, Domine, sicut multiplicata est misericordia tua » Deus[1]. » Ut hinc intelligamus etiam illam salutem sempiternam et immortalem, de qua dicit Apostolus, » Spe enim salvi facti sumus[2], » similiter ut istam, quæ hominibus jumentisque communis est, gratis nos accipere, non ex operibus, ne forte quis extollatur; quia opera bona ex ipsius justificatione operamur. Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus[3]. Et illa salus ergo gratuita est, de qua in alio Psalmo dicitur, « Domini est salus, et super populum tuum benedic» tio tua[4]. »

LXXII. Sicut ergo quod legitur, « Domini est salus, » non ea salus intelligitur, qua Dominus salvus est; sed qua hi salvi sunt, quos ipse salvos facit: sic cum legitur Dei justitia, in eo quod scriptum est, « Ignorantes Dei jus» titiam, et suam volentes constituere[5]; » non est illa intelligenda, qua Deus justus est; sed qua justi sunt homines, quos gratia sua justificat. Inde enim salvi, unde justi; quoniam quod ait, « Non est opus sanis medicus, » sed male habentibus[6], » exposuit in consequentibus, dicens, « Non veni vocare justos, sed peccatores. » Non igitur secundum opera justitiæ, quæ nos fecimus, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis[7]. In qua gratia spe salvi facti sumus[8]. Unde in illo Psalmo subjungitur, « Filii autem » hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt. Ine» briabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente volup» tatis tuæ potabis eos: quoniam apud te est fons vitæ,

[1] Psal. XXXV, 7. — [2] Rom. VIII, 24. — [3] Ephes. II, 10. — [4] Psal. III, 9. — [5] Rom. X, 3. — [6] Matth. IX, 12. — [7] I Tim. III, 5. — [8] Rom. VIII, 24.

» et in lumine tuo videbimus lumen. Prætende misericordiam tuam scientibus te, et justitiam tuam iis qui » recto sunt corde[1]. » Huic igitur justitiæ Dei contraria superbia est, qua fiditur tanquam de operibus propriis: ideoque ibi sequitur, « Non veniat mihi pes superbiæ[2]. »

LXVIII. Hæc justitia, qua ejus fideles justi sunt, interim viventes ex fide, donec perfecta justitia perducantur ad speciem, sicut salute perfecta etiam ad ipsius corporis immortalitatem, gratia est Novi Testamenti. Unde alio loco dicit Apostolus, « Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos; obsecramus » pro Christo reconciliari Deo[3]: » ac inde subjungit, « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum » fecit[4]: » id est, sacrificium pro peccatis. Nam et ipsa in Lege peccata appellabantur, quæ pro peccatis offerebantur. « Ut nos simus justitia Dei in ipso. » id est in ejus corpore, quod est Ecclesia, qui caput est, nos simus justitia Dei[5]; quam ignorantes illi, et suam volentes constituere, id est tanquam de suis operibus gloriantes, justitiæ Dei non sunt subjecti. Inde et in hoc Psalmo cum dixisset, « Annuntiabunt justitiam ejus; » sequitur et adjungit, « Populo qui nascetur, quem fecit Domi» nus[6]. » Quis est enim populus quem non fecit Dominus, secundum id quod homines sunt, qui etiam pecora creavit, a quo est omnis vita, omnisque facta et creata natura? Sed ita intelligendum est, « Quem fecit Dominus, » ut non solum quod homines sunt, verumetiam quod justi sunt, ab illo facti intelligantur, secundum illud quod jam non semel commemoravi ab Apostolo dictum, « Ipsius enim figmentum sumus, creati in Christo Jesu in

1 Psal. xxxv, 8. — 2 Ibid. 12. — 3 2 Cor. v, 20. — 4 Ibid. 21. — 5 Rom. x, 3. — 6 Psal. xxi, 31.

» operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambu-
» lemus [1]. »

LXXIV. Animæ igitur rationalis mutabilitas admonetur, quo noverit nisi participatione incommutabilis boni, justam, salvam, sapientem, beatam se esse non posse, nec sibi eam bonum esse posse, propria voluntate, sed malum. Propria quippe voluntate avertitur a bono incommutabili, eaque aversione vitiatur : nec sanari per se ipsam potest, sed gratuita misericordia sui Creatoris, quæ in hac vita eam ex fide viventem in spe constituit salutis æternæ. Unde non altum sapiat, sed timeat ; eoque timore casto, inhæreat Deo, qui eam a propria immunditia, qua inordinate bona inferiora dilexit, velut a quadam fornicatione spiritali mundavit : nec humanis laudibus extollatur, ne sit in virginibus stultis aliena laude lætantibus [2], (hoc enim de quæstionibus tuis restat extremum) et propter ipsum inanem laudem, non propter conscientiam suam, ubi illis testis est Deus, bona operantibus : sed sit in virginibus sapientibus, ubi dicat quod ait Apostolus : « Nam gloria nostra hæc est, testi-
» monium conscientiæ nostræ [3]. » Hoc enim est oleum ferre secum, non a vendentibus emere, hoc est, ab adulantibus. Adulatores namque laudem suam tanquam oleum venditant stultis. De hoc oleo dicitur in Psalmo :
« Emendabit me justus in misericordia, et arguet me :
» oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum [4]. »
Elegit a justo misericorditer reprehendi, et quodam modo colaphizari, quam, ut ei caput in superbiam crescat (4), peccatoris adulatione laudari.

LXXV. Irridentium quippe responsio mihi videtur, cum eis a sapientibus virginibus dicitur : « Ite potius ad

[1] Ephes. II, 10. — [2] Matth. XXV, 3. — [3] 2 Cor. I, 12. — [4] Psal. CXL, 5.

» vendentes, et emite vobis[1] : » sicut in quodam libro Sapientiæ scriptum est, ubi contemptoribus dicit : « Et » ego perditioni vestræ superridebo[2]. » Illa autem responsione, qua petentibus oleum dictum est : « Ne forte » non sufficiat nobis et vobis, » non desperanter, sed humiliter dictum est. Quis enim sic præsumat de conscientia sua, ut certus sit eam sibi in judicio Dei posse sufficere, nisi misericordes misericorditer judicet? « Judicium enim » sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam[3]. » Ipsæ autem sunt lampades accensæ, opera scilicet bona, de quibus Dominus dicit : « Luceant bona opera vestra » coram hominibus, et glorificent Patrem vestrum qui » in cœlis est[4]. » Huc usque pertendit intentio virginum sapientium, ut ideo velint videri ab hominibus opera sua bona, non quo ab eis laudentur ipsæ, sed ut glorificetur Deus, a quo illis est quod bene operantur : ac per hoc interiori bono gaudent, quod est coram Deo, ubi eleemosyna in occulto, ut Pater, qui videt in occulto, reddat. Et ideo non deficiunt lampades, quia interiori oleo vegetantur, id est, intentione bonæ conscientiæ, qua coram Deo fit in ejus gloriam, quidquid coram hominibus in bonis operibus lucet. At vero stultarum virginum hoc oleum non secum portantium deficiunt lampades, id est, non perseveranter bona opera lucent, cum laus humana fuerit subtracta, propter quam illa faciebant, huc usque intentionem suam perducentes ut viderentur ab hominibus, non ut glorificaretur Pater, qui in cœlis est. Quæ intentio perennis est gloriæ, qua novit anima Deo se debere quod justificata est ad facienda bona opera, et ideo in illo non in se laudari amat. Unde alibi homo Dei

[1] Matth. XXV, 9. — [2] Prov. I, 26. — [3] Jacob. II, 13 — [4] Math. V, 16.

cantat : « In Domino laudabitur anima mea[1], ut qui »gloriatur, in Domino glorietur[2]. »

LXXVI. Sed quid est quod in eadem Evangelii lectione scriptum est, omnes sponso tardante dormisse[3]? Somnum istum si intellexerimus, quod velut tardante judicio, ad quod faciendum venturus est Christus[4], abundante iniquitate charitas refrigescit, quomodo ibi ponemus virgines sapientes, cum potius in illis sint de quibus dicitur, « Qui autem perseveraverit usque in finem, hic »salvus erit[5]? » Dictum est ergo, « Dormierunt omnes ; » quia non tantum stulti, qui propter humanam laudem bona operantur coram hominibus, verum etiam sapientes, qui hoc propterea faciunt ut laudetur Deus, experiuntur istam mortem : ex utroque enim genere moriuntur. Et ista mors sæpe in Scripturis dormitio dicitur, propter futuram resurrectionem velut evigilationem. Hinc Apostolus dicit : « De dormientibus autem nolo vos »ignorare fratres[6] : » et alio loco, « Ex quibus plures »manent usque adhuc, quidam autem dormierunt[7]. » Et alia innumerabilia in hoc testimonia aperte per Scripturas utriusque Testamenti reperiuntur. Unde et ille ait, « Consanguineus lethi sopor[8]. » Et si advertas, multa invenies etiam in sæcularibus litteris, ubi mors somno comparatur. Significavit ergo Dominus futurum esse tempus, quo inter tribulationes et tentationes sæculi hujus, jam jamque ejus expectaretur et speraretur adventus, tanquam propinquus atque imminens, ad quem se præparent, qui in ejus esse familia videntur. Hoc est enim quod ait, exisse obviam sponso et sponsæ[9], Sponso quidem Filio Dei : sponsæ autem, sive quia in eo corpore

[1] Psal. XXXIII, 2.— [2] I Cor. I, 31.— [3] Matth. XXV, 5.— [4] Id. XXIV, 12. — [5] Ibid. 13. — [6] I Thess. 4. 12. — [7] I Cor. XV, 6.— [8] Virg. Æneid. VI. — Matth. XXV, I.

venturus est, quod sumpsit ex virgine; sive quia ipsa Ecclesia tunc clarior apparebit, ut ad universi corporis congregationem membra concurrant, quibus concurrentibus, ejus magnitudo monstabitur.

LXXVII. Virgines propter continentiam nuncupavit. Decem vero, id est, quinque et quinque, propter numerum quo censentur corporis sensus, in quibus habitat continentia, cum a voluptatibus turpibus et illicitis abstinetur. Lampades, sicut dictum est, bona sunt opera, maximeque ad misericordiam pertinentia; et ipsa quæ etiam coram hominibus lucet laudabilis conversatio. Sed magni interest, qua mentis intentione fiat: ideo dicit alias sapientes, stultas alias. Sed hinc eas discernit, quod stultæ non sumpserunt oleum secum, sapientes autem acceperunt oleum in vasis suis, hoc est, in cordibus suis, ubi fit ipsa participatio intimi ac superni boni. Unde in Psalmo quodam, cum dictum esset: « Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino. Multi, inquit, » dicunt: Quis ostendit nobis bona[1]? » Deinde ut manifestaret cujus boni amore debeamus operari justitiam, hoc est, sacrificare sacrificium justitiæ, « Signatum est, » inquit, in nobis lumen vultus tui, Domine: dedisti » lætitiam in corde meo. » Cujus boni aliquantum participati, et plenius perfectiusque participandi intentione, qui bene operatur, et laudabiliter etiam in conspectu hominum conversatur, habet oleum secum, quo bona opera ejus etiam in conspectu hominum lucentia non extinguuntur: quia non in eo charitas refrigescit abundante iniquitate, sed perseverat usque in finem. Hoc oleum stultæ virgines non habent secum, quoniam sibi tribuendo si quid boni operis faciunt, necesse est inflentur superbia, et propter hoc vitium sic laude delectentur humana, ut

1 Psal. IV. 6.

ejus gaudio, si quid boni agunt, fervere et lucere videantur.

LXXVIII. « Tardante autem sponso, dormierunt omnes. » Non enim tunc veniet cum speratur, sed media nocte cum valde obscurum, id est, occultum erit an veniat. Unde dicit, media nocte clamorem factum : « Ecce sponsus venit, exite obviam ei[1]. » Nimirum clamor iste ipsa est tuba illa, quam commemorans Apostolus dicit : « Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti[2]. Tubæ nomine aliquod evidentissimum et præclarissimum signum vult intelligi : quam vocem Archangeli et tubam Dei alio loco dicit[3]. Quæ etiam vox ipsius Domini Jesu Christi in Evangelio dicitur[4], quam audient ii, qui in monumentis sunt, et procedent. Surgunt ergo omnes virgines illæ, et sapientes et stultæ, et aptant lampades suas, id est, rationem præparant reddere de operibus suis.

LXXIX. Sed tunc in illius clamoris evidentia et resurrectione mortuorum, quia nulla erit dubitatio jam instantis præsentisque judicii, subtrahetur omne solatium laudis humanæ. Neque enim vacabit de alio disceptare, vel de alio judicare, aut gratificari atque suffragari alteri, quando unusquisque proprium onus portabit, et de suorum factorum reddenda ratione cogitabit; ac per hoc feretur animus quidem virginum stultarum consuetudine propria, sed non inventis laudibus humanis deficiet. Neque enim germanitus dixerunt : « Apud te laus mea[5]; » vel, « In Domino laudabitur anima mea[6]; » aut in Domino gloriatæ sunt, cum ignorantes Dei justitiam, suam justitiam constituerent[7]. Ac per hoc petunt a sapientibus oleum, hoc est, aliquam consolationem;

[1] Matth. xxv, 6. — [2] I Cor. xv, 52. — [3] I Thess. iv, 16. — [4] Joan. v, 28. — [5] Psal. xxi, 26. — [6] Psal. xxxiii, 3. — [7] Rom. x, 3.

nec inveniunt nec accipiunt, illis respondentibus se nescire, utrum vel sibi sufficiat ipsa conscientia, qua expectant misericordiam sub illo judice, qui cum in throno sederit, quis gloriabitur castum se habere cor[1], aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato, nisi superexultet misericordia judicio[2]? quæ super eos erit; qui misericordiæ opera illa intentione fecerunt, ut eorum misereretur, a quo se sciebant accepisse quod habebant; nec gloriabantur quasi non acceperint[3], sed per se ipsos habuerint quo placerent; sicut stulti qui et sibi placent tanquam de bono a se sibi parato, et ab adulantibus vel errantibus ita laudantur ac si ipsi sint aliquid. « Qui autem putat se » esse aliquid, cum nihil sit, sicut dicit Apostolus, se » ipsum seducit. Opus autem suum probet unusquisque; » et tunc in se ipso tantum gloriam habebit, et non in » altero[4] : » hoc est, portare oleum secum, non ex aliena laude dependere. Sed quam gloriam in se habebit, nisi eum qui dicitur : « Gloria mea, et exaltans caput meum[5] : » ut quod sæpe dicendum est, qui gloriatur, in Domino glorietur[6].

LXXX. Proinde sapientia quæ in sapientibus virginibus habitat, secundum illud quod ante prædixit, cum ait contemptoribus, et sanam doctrinam accipere recusantibus : « Et ego vestræ perditioni superridebo[7]; » dicit stultis virginibus : « Ite potius ad vendentes, et emite » vobis[8] : » tanquam diceret : Ubi sunt qui vos fallebant mendosissimis laudibus, quando et a vobis fallebamini, quia in vobis non in Domino gloriabamini? Quod autem dicit : « Et dum eunt emere, venit sponsus; quæ paratæ » erant, intraverunt cum eo, » hoc mihi videtur intelli-

[1] Prov. x, 9, juxta LXX. — [2] Jacob. II, 13. — [3] I Cor. IV, 7. — [4] Galat. VI, 3. — [5] Psal. III, 4. — [6] I Cor. I, 31. — [7] Prov. I, 26. — [8] Matth. XXV, 9.

gendum, quod vitioso cordis affectu inhiabunt inani gloriæ, quam vanæ mentis elatione sectatæ sunt. Et ipse appetitus significatus est in eo, quod dictum est : « Dum » eunt emere, venit sponsus; et introïerunt cum eo ad » nuptias, quæ paratæ erant, » hoc est, quæ veram fidem veramque pietatem corde gestabant, qua possent contemperari numero societatique Sanctorum, non in se ipsis, sed in Domino gloriantium, ut intrarent cum eis in illud gaudium, de quo dicitur : « Intra in gaudium » Domini tui : » ubi erit perfecta participatio incommutabilis boni, cujus modo velut arrha quædam per fidem tenetur, ut secundum hanc gratiam vivamus, in quantum Deo, non nobis vivimus.

LXXXI. Proinde quod sequitur : « Novissime veniunt » et reliquæ virgines, dicentes : Domine, Domine, aperi » nobis[1]; » non dictum est eas emisse oleum, et sic venisse, neque enim jam erat unde; sed misericordiam sero quæsiisse, cum jam tempus judicandi esset, et probos a reprobis separandi. Recte autem illis respondetur : « Amen dico vobis : Nescio vos[1]. » Ille quippe hoc dicit, quem non latet aliquid. Sed, « Nescio vos, » nihil aliud est quam, Nescitis me, quando de vobis potius eligitis confidere, quam de me. Cum enim dicitur quod nos cognoscit Deus, cognitionem sui nobis præstat, ut per hoc intelligamus, ne hoc quidem nobis esse tribuendum, quod nos scimus Deum, sed eam quoque scientiam illius misericordiæ tribuamus. Unde cum quodam loco Apostolus diceret : « Nunc autem cognoscentes Deum » correxit, et ait : « Imo cogniti a Deo[3] : quid aliud volens intelligi, nisi quod eos ipse fecerit cognitores suos? Nemo autem cognoscit Deum, nisi qui intelligit illum esse summum atque incommutabile bonum, cujus parti-

[1] Matth. xxv, 11.— [2] Ibid. 12. — [3] Galat. iv, 9.

cipatione fit bonus : quod in hujus Psalmi conclusione positum est : « Annuntiabunt justitiam ejus populo qui » nascetur, quem fecit Dominus[1]. » Inde est et illud quod in alio Psalmo : « Ipse fecit nos, et non ipsi nos[2]. » Hoc enim non ad eam naturam, qua homines sumus, cujus naturæ idem ipse creator est, qui cœli et terræ, siderum omniumque animantium ; sed ad illud potius referendum est, quod Apostolus ait : « Ipsius enim sumus figmentum » creati in Jesu Christo in operibus bonis, quæ præpa- » ravit Deus, ut in illis ambulemus[3]. »

LXXXII. Arbitror tibi sati esse solutas tuas quinque quæstiones, dum in ista mea veluti sexta immorarer, quam mihi proposui *de gratia Novi Testamenti*, propter quam Verbum caro factum, id est, qui Filius Dei erat, homo factus est[4], naturam suscipiendo nostram, non amittendo suam : per quod et nobis recipientibus eum potestas daretur, ut qui eramus homines, filii Dei fieremus participatione incommutabilis boni in melius commutati, non ad temporalem felicitatem, sed ad vitæ æternæ : quæ sola beata est, adoptionem. Unde placuit etiam propheticum Psalmum percurrere, cujus primum versum in passione commemoravit, ostendens quomodo nos Deus derelinquat, et quo alio modo non recedat a nobis, ad bona æterna nos colligens, temporalia vero aliquando utiliter tribuens, et aliquando utiliter subtrahens; ut eis non hærere discamus, ne contempta luce interiore, quæ ad novam pertinet vitam, (unde etiam Psalmus iste ipse « Pro susceptione matutina, » tanquam pro luce nova, nomen accepit) in exteris tenebris libenter habitemus, unde in exteriores mittuntur, qui ex istis exteris non se ad interiora convertunt ; ne diabolo et angelis ejus sociati, extrema damnatione puniamur. Intelli-

[1] Psal. xxi, 32. — [2] Id. xcix, 3. — [3] Ephes. ii, 10. — [4] Joan. i, 14.

gentes igitur peregrinationem nostram in hac vita, mundo crucifigamur, extendentes manus in latitudinem bonorum operum, et longanimitate usque in finem perseverantes, atque habentes cor sursum, ubi Christus est in dextera Dei sedens [1], totumque hoc non nobis, sed illius misericordiæ tribuentes, cujus profunda judicia omnem scrutatorem fatigant. Hæc est enim non inaniter fabulosa, sed utiliter verax latitudo, longitudo, altitudo, profundum, unde perveniamus etiam ad supereminentem scientiam charitatis Christi, et impleamur in omnem plenitudinem Dei.

LXXXIII. Scio autem quam non supervacanea sollitudine, per hanc occasionem quæstionum mihi abs te propositarum Novi Testamenti gratiam tibi voluerim copiosus commendare. Habet enim adveriarios, qui ejus profundtitate turbati, non Deo tribuere sed potius sibi volunt arrogare quod boni sunt. Nec tales sunt, quos facile contemnas; sed continenter viventes, atque in bonis operibus laudabiles : nec falsum Christum sicut Manichæi aliique plurimi hæretici; sed eumdem verum æqualemque Patri et coæternum, veraciterque hominem factum, et venisse credentes, et venturum expectantes; sed tamen ignorantes Dei justitiam, et suam constituere volentes [2]. Neque enim frustra Dominus, cum et illas commemoraret, quæ secum intraverunt ad nuptias, et illas contra quas januas clausit, et quibus respondit : « Nescio vos [3], » utrasque virgines dixit, propter continentiam; et quinque propter concupiscentiam carnis edomitam, quinario præditam sensu; ornatas utrasque lampadibus, propter bonorum operum bonæque conversationis in conspectu hominum luculentissimam laudem; utrasque obviam sponso euntes, propter expectationem

[1] Coloss. III, 1, 2. — [2] Rom. x, 3. — [3] Matth. xxv, 10-13.

qua Christi speratur adventus : sed tamen alias sapientes; alias stultas, quod sapientes oleum acceperunt in vasis suis, stultæ autem hoc non ferebant secum : in tam multis pares, hoc solo eas dispares demonstrat, hoc solo diversa eis et contraria nomina imponit.

LXXXIV. Quid enim tam conjunctum quam virgines et virgines, quinque et quinque lampadibus ornatæ, obviam sponso euntes et istæ et illæ? Et quid tam contrarium quam sapientes et stultæ? videlicet quod istæ oleum in vasis, hoc est, intelligentiam gratiæ Dei portant in cordibus suis, scientes quod nemo possit esse continens nisi Deus det [1], et hoc ipsum sapientiæ deputantes, scire cujus hoc donum sit : illæ autem largitori omnium bonorum gratias non agentes, evanuerunt in cogitantionibus suis [2], et obscuratum est insipiens cor earum, dicentes se esse sapientes stultæ factæ sunt? De quibus sane nullo modo nunc desperandum est, antequam dormiamus. Sed si ita dormierint, cum factus fuerit clamor ille, quo adesse jam nuntiabitur sponsus et evigilantes, hoc est resurgentes remanserint foris : non quia virgines non sunt, sed quia nescientes unde habeant quod sunt, stultæ virgines sunt meritoque foris erunt, quia internæ affectum gratiæ non secum ferunt.

LXXXV. Quando tales ergo repereris, non tibi persuadeant inanitatem vasorum suorum, sed tu eis potius plenitudinem. Unde ait Apostolus : « Quisquis se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oportet scire. » Et mox ostendens qui dixerit : « Quisquis autem, inquit, » diligit Deum, hic cognitus est ab illo [3]. » Nec sic dicere voluit, cognovit eum, sed dicendo : « Cognitus est ab » illo » expressius voluit commendare, etiam hoc ab illo nobis esse, ut eum diligamus. Charitas enim Dei diffun-

[1] Sap. VIII, 21. — [2] Rom. I, 21, 22. — [3] I Cor. VIII, 2, 3.

ditur in cordibus nostris, non per nos ipsos, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis [1]. Necesse est autem ut parum diligat Deum, qui non ab illo, sed a se ipso bonum se arbitratur effectum : unde autem fieri potest ut talis non in se ipso, sed in Domino glorietur [2] ? Qui enim gloriatur quod sit bonus, in illo debet gloriari, a quo factus est bonus ; ac per hoc qui se a semetipso factum bonum arbitratur, consequens est, ut in se ipso non in Domino glorietur. Omnis autem intentio gratiæ Novi Testamenti qua sursum cor habemus, (quia omne datum, optimum, et omne donum perfectum de sursum est [3]), id agit ne simus ingrati : atque in ipsa gratiarum actione nihil aliud agitur, nisi ut qui gloriatur in Domino glorietur. Habes librum, etsi prolixum, tamen quantum existimo non superfluum. Sed ama etiam ecclesiasticas legere litteras, et non multa invenies, quæ requiras ex me, sed legendo et ruminando, si etiam pure Dominum largitorem bonorum omnium depreceris, omnia quæ cognitione digna sunt, aut certe plurima, ipso magis inspirante, quam hominum aliquo commonente perdisces. Quanquam eo ipso, quo forinsecus bene admonentem judicio non errante approbamus, quid aliud quam internum lumen, magistrum nos habere testamur.

[1] Rom. v, 5. — [2] 1 Cor. 1, 31. — [3] Jacob. 1, 17.

EPISTOLA CXLI[1].

SILVANUS Senex, VALENTINUS, AURELIUS (5), INNOCENTIUS, MAXIMINUS, OPTATUS, AUGUSTINUS, DONATUS, et cæteri episcopi de concilio Zertensi ad Donatistas.

Ad populum factionis Donatianæ, quomodo illorum episcopi in Carthaginensi collatione convicti sint. Itaque nunc demum redeant ad Ecclesiæ catholicæ communionem.

1. CUM in auribus nostris fama crebresceret, hoc vobis vestros episcopos dicere, Cognitorem[2] præmio fuisse corruptum, ut contra eos sententia proferretur; vos autem ista facile credere, ac propterea multos vestrum adhuc nolle acquiescere veritati: placuit nobis, cogente Domini charitate, ex concilio nostro hæc ad vos scripta dirigere, quibus primitus admoneremini illos vobis victos atque convictos hæc mendacia jactare: qui etiam in suo Mandato, quod pro illa collatione fecerunt, et suis nominibus atque subscriptionibus firmaverunt, nos illic traditores et persecutores suos esse dicentes, in falsitate atque mendacio manifestissimo detecti atque convicti sunt; ita ut volentes gloriari de multitudine coëpiscoporum suorum, inter aliquorum absentium nomina etiam mortui nomen insererent: et cum quæreretur ubi esset, subita perturbatione cæcati, ipsi eum confiterentur in itinere defecisse. Et cum interrogarentur, quomodo potuerit apud Cartha-

[1] Alias CLII. quæ autem 141 erat, nunc 264. — Scripta die 14 Junii an. 412. — [2] Marcellinum.

ginem subscribere, qui in itinere jam defecerat, vehementius perturbati, alio mendacio se obligaverunt, respondentes eum a Carthagine redeuntem fuisse defunctum : de quo mendacio exire omnino minime potuerunt. Ecce quibus creditis vel de antiqua traditione, vel de Cognitoris corruptione, qui Mandatum suum, ubi nobis objecerunt crimen traditionis, non potuerunt conscribere sine crimine falsitatis. Proinde quæ maxime necessaria credidimus, his litteris tanquam breviario collecta inseruimus, ne forte ad magna Gestorum volumina vel pervenire non facile possitis, vel ea legere laboriosum putetis.

II. Carthaginem venimus et nos et episcopi vestri, et quod prius nolebant, et indignum esse dicebant, in unum convenimus. Electi sunt ex nobis et ex ipsis, septem hinc, et septem inde, qui pro causa omnium loquerentur. Electi sunt alii septem hinc, et septem inde, cum quibus, ubi opus erat, consilium pertractarent. Electi sunt quatuor hinc et quatuor inde, qui Gestis conscribendis custodes essent, ne infalsatum aliquid ab aliquo diceretur. Dati sunt etiam a nobis et ab ipsis notarii quatuor hinc, et quatuor inde, ut bini cum exceptoribus judicis alternarent, ne aliquis nostrum se dixisse aliquid causaretur, quod non fuisset exceptum. Huic tantæ diligentiæ etiam illud est additum, ut et nos et ipsi, quemadmodum ipse judex, verbis nostris subscriberemus, ne quisquam diceret in illis Gestis aliquid vel postea fuisse corruptum. Cum enim adhuc viventibus eis, qui subscripserunt, innotuerint eadem Gesta omnibus locis, in quibus oportet ut innotescant; sic etiam ad posteros confirmata veritas perdurabit. Nolite ergo esse ingrati tantæ misericordiæ Dei, quæ per istam diligentiam vobis ministrata est. Nulla excusatio jam remansit, nimium dura, nimium dia-

bolica sunt hominum corda, quæ adhuc tantæ manifestationi veritatis obsistunt.

III. Ecce episcopi partis vestræ quos omnes elegerunt, ut pro omnibus loquerentur, conati sunt, quantum potuerunt, ut omnino ipsa causa non ageretur, propter quam tantus numerus episcoporum utriusque partis de universa Africa, et de tam longinquis locis Carthaginem venerat. Et cum omnis anima suspensa expectaret in tanta collectione quid ageretur, illi vehementer instabant ut nihil ageretur. Quare hoc? nisi quia causam suam malam sciebant, et facillime se posse vinci, si ageretur, dubitare non poterant. Ipse ergo animus eorum, quo timebant ne causa ageretur, jam victos eos esse monstrabat. Si enim extorquerent quod volebant, ut jam collatio ipsa non fieret, nec disputationibus nostris veritas appareret; redeuntes a Carthagine, quid vobis erant responsuri, quid demonstraturi? Credo prolaturi erant Gesta, et dicturi vobis : Nos instabamus ut causa non ageretur, illi instabant ut ageretur. Vos expectatis videre quid egerimus : ecce legite ubi eos vicimus, ut nihil ageremus. Forte et vos responderetis, si cor haberetis : Nihil ergo acturi, ut quid istis? vel potius qui nihil egistis, ut quid redistis?

IV. Denique posteaquam non potuerunt efficere quod conati sunt, id est, ut causa non ageretur; ipsa actio demonstravit quid timuerint, quando in omnibus victi sunt. Confessi sunt enim contra Ecclesiam catholicam, quæ toto terrarum orbe diffunditur, nihil se habere quod dicerent; quia divinis sanctarum Scripturarum testimoniis oppressi sunt, quibus Ecclesia designatur incipiens ab Jerusalem crevisse per loca, in quibus Apostoli prædicaverunt, et nomina eorumdem locorum in suis Epistolis et Actis conscripserunt, et inde diffundi per cæteras gentes. Contra istam Ecclesiam se non habere causam ma-

nifesta voce professi sunt, ubi est evidentissima in nomine Dei nostra victoria. Cum enim confirmant Ecclesiam, cui nos communicare, ipsos autem non communicare manifestum est, olim se victos esse testantur; et vobis si sapiatis, apertissime indicant quid dimittere, et quid tenere debeatis, non ea falsitate, qua vobis non cessant adhuc usque mentiri, sed illa veritate quam victi coacti sunt confiteri.

V. Quisquis ergo ab hac catholica Ecclesia fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se vivere existimet, hoc solo scelere quod a Christi unitate disjunctus est, non habebit vitam; sed ira Dei manet super eum. Quisquis autem in hac Ecclesia bene vixerit, nihil ei præjudicant aliena peccata; quia « Unusquisque in ea proprium » onus portabit[1], » sicut Apostolus dicit. Et « Quicumque » in ea corpus Christi manducaverit indigne, judicium » sibi manducat et bibit[2] : » nam etiam hoc ipse Apostolus scripsit. Cum autem dicit : « Judicium sibi mandu» cat, » satis ostendit, quia non alteri judicium manducat, sed sibi. Hoc nos egimus, et ostendimus, et obtinuimus, quia communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione factorum. Nam si in factis malis non eis quisque consentiat; portat malus causam suam et personam suam, nec præjudicat alteri, quem in consensione mali operis socium non habet criminis.

VI. Hoc etiam ipsi voce apertissima coacti sunt confiteri, non tunc quando ista dicebamus, sed postea cum aliud ageretur. Nam cum ventum fuisset ad causam etiam Cæciliani, quam nos ab Ecclesiæ causa distinguebamus, ut si forte malus esset inventus, ipsum anathematizaremus, non tamen propter ipsum Ecclesiam Christi relin-

[1] Galat. VI, 5. — [2] I Cor. XI, 29.

queremus, cui per malam suam causam præjudicare non posset : cum ergo etiam ad ipsam Cæciliani causam ventum fuisset, et legissent illi concilium Carthaginiense[1], ubi recitabant septuaginta plus minus episcoporum sententias contra Cæcilianum absentem prolatas : respondimus eis, sic non obesse illud episcoporum concilium absenti Cæciliano, quemadmodum non obfuit plurium episcoporum partis Donati concilium[2] absenti Primiano, quando eum in Maximiani causa plus minus centum episcopi damnaverant. Tunc illi nominata causa Maximiani, unde sciunt se etiam quos damnaverant, in honore integro suscepisse, et baptismum in sacrilego Maximiani schismate datum se confirmasse, et non destruxisse; et in sua Bagaïtana[3] sententia, qua eos damnaverunt, quibusdam qui in ipso schismate fuerunt, dilationem dedisse, et dixisse quod eos non polluerint sacrilegi surculi Maximiani plantaria : ista ergo causa posteaquam eorum aures percussit, expavescentes et perturbati, et obliti unde superius contra nos contendebant, continuo dixerunt : « Nec causa causæ, nec persona personæ præjudicat : » et confirmaverunt verbis suis quod nos antea de Ecclesia dicebamus, quia non solum Catholicæ transmarinæ, contra quam se confessi sunt non habere quod dicerent, verum etiam Catholicæ Africanæ, quæ illi unitatis communione conjungitur, causa et persona Cæciliani, qualiscumque fuisset, præjudicare non posset; si Maximianus, qui cum cæteris sociis suis Primianum damnavit; si etiam Felicianus, qui simul Primianum damnavit, et postea in causa Primiani a Donati parte damnatus est, non præjudicat parti Donati, cui modo episcopus, sicut antea

[1] An. 311. habitum a factiosis. — [2] Cabarsussitanum an. 393 cujus epistola synodica in Enarrat. in Psal. 36. — [3] An. 394 pronuntiata, quæ habetur in lib. 3. cont. Crescon. cap. 53.

fuerat, receptus adjungitur; si etiam ipsis sociis suis Maximianus non præjudicat, quibus isti dilationem dederunt, dicentes eos ab illo, cum quo fuerunt, non fuisse pollutos, quia « Nec causa causæ præjudicat, nec per-» sona personæ. »

VII. Quid ergo quæritis amplius? Multis quidem verbis superfluis Gesta oneraverunt; et quia non potuerunt efficere ut causa non ageretur, hoc fecerunt multum loquendo, ut quod actum est difficile legeretur. Sed debent vobis etiam ista eorum pauca verba sufficere, ne propter nescio quæ, nescio quorum hominum crimina, oderitis unitatem catholicæ Ecclesiæ : quia sicut ipsi dixerunt, relegerunt, subscripserunt : « Nec causa causæ præ-» judicat, nec persona personæ. » Nam et in ipsa causa Cæciliani, quam licet ad Ecclesiæ causam non pertinentem, tamen defendendam suscepimus, ut etiam ibi calumniæ manifestarentur ipsorum, apertissime victi sunt, nihilque eorum quæ in Cæcilianum intendebant, probare potuerunt. Insuper etiam de criminibus traditionis nos episcopalia Gesta protulimus[1], unde recitavimus aliquos eorum episcoporum, qui sententias in absentem dixerant Cæcilianum, manifestissimos fuisse traditores. Contra Ipsa Gesta illi, quia non habebant quod dicerent, falsa esse dixerunt; sed nullo modo probare potuerunt.

VIII. Insuper etiam confessi sunt, vel potius pro magna gloria professi sunt, Cæcilianum apud Constantinum Imperatorem a suis præcessoribus accusatum. Et addiderunt mendacium, quod illis accusantibus fuerit ab Imperatore damnatus. Ecce et hinc victi sunt, unde vobis solent nebulas erroris offundere, concitantes nobis invidiam, et in odium vestrum nos adducentes, quia Ec-

[1] Cirtensis Conc. an. 305 habiti, quæ extant in lib. 3 contra Crescon. cap. 27.

clesiæ causam apud Imperatores agimus. Ecce majores eorum de quorum nominibus gloriantur, Ecclesiæ causam egerunt apud Imperatorem, persecuti sunt accusando Cæcilianum apud Imperatorem, damnatum dixerunt. Jam non vos seducant vanissimis et mendacissimis verbis : redite ad cor vestrum, timete Dominum, cogitate veritatem, relinquite falsitatem. Quidquid enim jam passi fueritis imperialibus legibus, quod non pro justitia; sed pro iniquitate patimini, non poteritis dicere ideo nos esse injustos, quia sic vobiscum agi non debuit, ut Imperator vos ab ista iniquitate compesceret. Episcopi enim vestri confessi sunt majores suos sic egisse cum Cæciliano, quomodo vobiscum agi non vultis. Et tamen quod Cæcilianum apud Imperatorem persecuti fuerint, etiam ipsis confitentibus et profitentibus satis constitit : quod autem Cæcilianus fuerit ab Imperatore damnatus, omnino non constitit : imo etiam constitit, cum accusantibus et persequentibus majoribus eorum, et bis[1] numero prius ab episcopis, et ab ipso postea Imperatore fuisse purgatum. Hoc etiam ipsi confirmaverunt, talia postea, quasi pro causa sua, proferendo, ut magis contra ipsos esse invenirentur, et pro causa Cæciliani etiam illa, quæ protulerunt, recitarentur. Quoscumque ergo accusare voluerunt, nullis certis documentis probare potuerunt. Quidquid autem nos et pro Ecclesiæ causa, et pro Cæciliani causa diximus, et verbis suis et lectionibus a se prolatis etiam ipsi confirmaverunt.

IX. Nam protulerunt primo codicem Optati, unde quasi probarent Cæcilianum ab Imperatore damnatum : qui codex cum contra illos legeretur, et magis ostenderet Cæcilianum fuisse purgatum, ab omnibus risi sunt. Sed quia ipse risus non potuit ab exceptoribus excipi, verbis

1 Primum in Romano Concilio, tum in Arelatensi.

suis apud Acta risos se esse testati sunt. Iterum recitaverunt et protulerunt libellum Imperatori Constantino a suis majoribus datum, ubi questi sunt, quod eos memoratus Imperator graviter persequeretur; ac sic eodem libello manifestarunt se apud Imperatorem a Cæciliano fuisse superatos, falsumque esse quod dixerant, eum ab Imperatore damnatum. Tertio protulerunt litteras ejusdem Constantini ad vicarium Verinum datas, ubi eos graviter detestatur, et propterea dicit de exilio relaxandos, et furori suo dimittendos, quia jam Deus cœperat in illos vindicare : ac sic etiam istis Imperatoris litteris confirmaverunt se falsum dixisse, quod Cæcilianus ab Imperatore damnatus sit; cum potius Imperator ipsos a Cæciliano victos esse monstraverit, quando eos vehementer execratus, ideo jussit ut de exilio dimitterentur, ut Deo judice, sicut et jam cœperant, punirentur.

X. Postea Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani causam in medium miserunt, dicentes eumdem Felicem fuisse traditorem, a quo Cæcilianus fuerat ordinatus : et ejusdem Constantini Imperatoris pro Cæciliano contra se ipsos litteras protulerunt, ubi ad Proconsulem scripsit, ut ad Comitatum suum mitteretur Ingentius. Iste autem Ingentius confessus fuerat in cognitione Æliani proconsulis falsum se fecisse adversus Felicem Cæciliani ordinatorem. Dicebant ergo isti non sine causa voluisse Imperatorem ut ad se mitteretur Ingentius, nisi quia Cæciliani adhuc causa pendebat : et conabantur immittere suspicionem vanissimam, quod posteaquam Ingentius ad Comitatum directus est, tunc Imperator contra Cæcilianum potuerit judicare, et illud judicium suum quod nos recitaveramus, ubi inter partes cognoverat, Cæcilianumque purgaverat, sententia posteriore rescindere. Sed dicebatur eis, ut hoc potius legerent; et nihil omnino

proferebant. Illæ autem[1] litteræ Imperatoris, quibus ad se mitti jussit Ingentium, quas contra se ipsos pro Cæciliano recitaverunt, hoc continent, quod Ælianus proconsul, in causa Felicis audientiam præbuerit competentem, eumdemque Felicem a crimine traditionis innocentem fuisse constiterit. Sed Ingentium ad Comitatum suum propterea jubere transmitti, ut illis qui ibi erant, et diurnis diebus eum interpellare non desinebant, apparere et intimari posset, et frustra eos Cæciliano invidiam comparare, et adversus eum violenter insurgere voluisse.

II. Quis eos crederet ista contra se recitasse pro nobis, nisi Dei omnipotentis nutu factum esset, ut non solum verba eorum Gestis tenerentur, sed etiam manus subscribentium legerentur? Nam et ordinem consulum et dierum, qui Gestis expressus est, si quis nunc diligenter advertat, inveniet primo Cæcilianum episcopali judicio fuisse purgatum. Deinde non multo post Felicis Aptungensis causa ab Æliano proconsule examinata est, ubi eum constitit innocentem: in qua causa ad Comitatum mitti jussus est Ingentius. Et longe postea ipse Imperator causam inter partes cognovit atque finivit: in qua cognitione Cæcilianum innocentem, illos autem calumniosissimos judicavit. In quo ordine consulum et dierum satis ostenditur fallaciter eos et calumniose dixisse, quod imperator misso ad Comitatum Ingentio, judicium suum mutavit; et Cæcilianum, quem prius purgaverat, postea condemnavit. Non solum autem nihil de hac re legere potuerunt, et contra se ipsos tanta legerunt, sed etiam per ordinem consulum evidentius convincuntur, post causam Felicis proconsulari judicio terminatam, in qua jussum est, ut ad Comitatum Ingentius mitteretur, nec parvo intervallo,

[1] Extant in epist. 88 n. 4.

sed longe postea memorati Imperatoris judicio inter partes habito, Cæcilianum fuisse purgatum.

XII. Non ergo vobis dicant, quia præmio corrupimus judicem. Quid enim aliud solent victi homines dicere? Aut si aliquid dedimus judici, ut contra illos pro nobis pronuntiaret; ipsis quid dedimus, ut contra se pro nobis tanta non solum dicerent, verumetiam recitarent? An forte volunt ut eis apud vos gratias agamus, quia cum dicant judicem præmio a nobis esse corruptum; ipsi tam multa, quæ pro nobis contra se ipsos dixerunt et recitaverunt, gratis nobis omnia præstiterunt? Aut certe si propterea dicunt quod nos vicerint, quia melius egerunt causam Cæciliani quam nos, hoc plane credite illis. Nos enim duas lectiones pro illo suffigere putaveramus : illi autem quatuor protulerunt.

XIII. Sed quid pluribus litteras oneramus? Si vultis nobis credere, credite : et teneamus pariter unitatem, quam jubet et diligit Deus. Si autem nobis non vultis credere, Gesta ipsa legite, aut vobis ut legantur admittite, et an vera sint quæ scripsimus vobis, ipsi probate. Si autem nihil horum facere vultis, et manifestissima veritate convictam partis Donati falsitatem adhuc sequi desideratis, mundi sumus a pœna vestra, quando vos sero postea pœnitebit. Si vero id quod vobis præstitit Deus non contempseritis, et post causam tam diligenter actam, et tam diligenter manifestatam, perversam consuetudinem relinquentes, paci Christi et unitati consenseritis, de vestra correctione gaudebimus : et sacramenta Christi, quæ in sacrilegio schismatis ad judicium habetis, utilia et salubria vobis erunt, cum in catholica pace habueritis caput Christum, ubi charitas cooperit multitudinem peccatorum [1]. Hæc ad vos scripsimus (7) xviij. Kal. Julias,

[1] I Petr. IV, 8.

piissimo Honorio Augusto IX cos. ut quando possunt ad quosque vestrum istæ litteræ pervenirent.

EPISTOLA CXLII[1].

Dominis dilectissimis fratribus presbyteris SATURNINO et EUFRATI, et clericis qui vobiscum sunt, ad unitatem Christi pacemque conversis, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Augustinus Saturnino et Eufrati presbyteris, aliisque clericis, gratulans de ipsorum reditu ad Ecclesiam, eosque in ejus communione confirmans; et hortans ut ecclesiastica officia, pro suo quisque gradu, fideliter exsequantur.

1. LÆTIFICAVIT nos vester adventus: sed non vos absentia nostra contristet. In illa enim Ecclesia sumus, quæ propitio Deo, licet usquequaque porrecta, et toto orbe diffusa sit, unum tamen corpus est magnum unius capitis magni, quod caput ejus est ipse Salvator, sicut Apostolus dicit[2]. De hujus autem capitis glorificatione, quæ post ejus resurrectionem futura fuerat, tanto ante Propheta prædixit: « Exaltare super cœlos Deus; » et quia illo super cœlos exaltato Ecclesia ejus omnem terram copiosa fœcunditate fuerat impletura, consequenter idem Psalmus adjunxit: « Et super omnem terram gloria tua[3]. » Proinde dilectissimi stabili mente et firmissimo corde,

[1] Alias CCLVII. quæ autem 142 erat, nunc in appendice Benedictinorum est 17.— Scripta circa idem tempus. — [2] Ephes. V, 23, et Coloss. I, 18. — [3] Psal. LVI, 12.

sub tam excelso capite, in tam glorioso corpore persistamus, in quo invicem membra sumus. Unde etsi remotissimis terris mea longinqua esset absentia, in illo simul essemus, a cujus corporis unitate recedere non debemus. Si enim nos una domus haberet, utique simul esse diceremur : quanto magis simul sumus, cum in uno corpore simul sumus? Quanquam etiam in una domo nos esse Veritas ipsa testatur; quoniam sancta Scriptura, quæ corpus Christi esse dicit Ecclesiam, ipsa itidem dicit, Ecclesiam eamdem esse domum Dei.

II. Sed hæc domus non orbis terræ uno angulo ædificatur, sed per omnem terram. Unde ille Psalmus, in cujus titulo legitur : « Quando domus ædificabatur post » captivitatem , sic incipit : Cantate Domino Canticum » novum ; cantate Domino omnis terra [1]. » In vetustate quippe veteris hominis, orbem terræ diabolus captivaverat; post hanc captivitatem cum ædificatur domus, renovatio fidelium significatur in homine novo. Unde dicit Apostolus : « Exuite vos veterem hominem, et induite » eum, qui secundum Deum creatus est [2] : » et quia hoc per omnem terram fit in unitate catholica; sicut in alio Psalmo dictum est : « Et super omnem terram gloria tua [3] ; » sic in isto cum dictum esset : « Cantate Domino Canticum » novum [3], » ut demonstraretur quando domus ædificatur in isto Cantico novo, continuo subjunctum est : « Cantate Domino omnis terra. » Operarios autem, per quos ista tam magna domus ædificatur, idem Psalmus exhortatur, cum consequenter dicit : « Bene nuntiate de » die ex die salutare ejus, annuntiate in gentibus gloriam » ejus, in omnibus populis mirabilia ejus : » et paulo post dicit : « Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino

[1] Psal. XCV, 1. — [2] Ephes. IV, 22. — [3] Psal. LVI, 12. — [4] Id. XCV, 1.

» gloriam et honorem. » Quæ sit hæc domus, id est Ecclesia catholica, alio loco dixi.

III. His atque hujusmodi testimoniis, tantæ hujus domus, quæ in tota Scriptura tam multa reperiuntur, ita cesserunt inimici ejus, ut faterentur contra Ecclesiam transmarinam, quam tamen catholicam esse confessi sunt, se causam non habere. Huic nos communicamus, ut conjungi mereamur membris Christi, et compaginem corporis ejus fidelissimæ charitatis amplectamur affectu. Quoniam in Ecclesiæ hujus unitate quicumque male vixerit : « Sibi » judicium manducat et bibit, » sicut Apostolus dicit. Quicumque autem bene vivit, non ei præjudicat aliena causa, et aliena persona. Sic etiam illi cum de causa Maximiani urgerentur, ore suo coacti sunt confiteri, quia « Nec » causa causæ, nec persona personæ præjudicat. » Solliciti tamen invicem sumus pro nobis, tanquam unius corporis membra ; ut quicumque adjuvante Domino, ad horreum futurum pertinemus, interim in area simul paleam toleremus, ne propter illam futuro igni destinatam, nos aream Dominicam deseramus.

IV. Agite fideliter et hilariter Ecclesiastica officia, quæ ad vos pertinent, pro gradibus vestris, et ministerium vestrum sinceriter adimplete propter illum Deum, sub quo conversi sumus, et cui rationem de nostris actibus reddituros nos esse cogitamus. Unde abundare debent in vobis misericordiæ viscera, quia judicium sine misericordia erit illi, qui non fecerit misericordiam [1]. Ac per hoc, et pro illis orate nobiscum, qui adhuc contristantur, ut sanetur carnalis animi infirmitas, ex diuturna consuetudine collecta atque contracta. Nam quis non intelligat quam bonum sit et jucundum fratres habitare in unum, si sanas fauces ista jucunditas tangat, unde respuat ama-

[1] Jacob. II, 13.

ritudinem divisionis mens, quæ diligit dulcedinem charitatis? Potens est autem et misericors Deus, quem pro illis oramus, ut quibuslibet occasionibus etiam ipsos attrahat ad salutem. Dominus vos in pace conservet.

EPISTOLA CXLIII[1].

Domino eximio, et merito insigni, multumque charissimo filio MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Paucis respondet ad quæstionem ex divinis libris propositam a Marcellino. Tum explicat locum taxatum ex libris suis de Libero arbitrio; *declarans in primis quantum suis scriptis tribui velit : eademque occasione varias de animarum origine quæstiones perstringens. Postremo rejicit cujusdam (puta Volusiani) dubitationem; qui ideo non credebat Mariam virginem peperisse, quod id nunquam alias factum sit.*

I. EPISTOLAM tuam, quam per sanctum fratrem et coëpiscopum meum Bonifacium accepi, quæsivi, cum rescriberem, nec inveni. Recolui tamen te in ea quæsisse, quomodo invenerint magi Pharaonis, conversa in sanguinem tota aqua Ægypti, unde simile aliquid facerent. Quæ duobus modis solvi quæstio solet : Sive quod marina aqua potuerit offerri; sive (quod est credibilius) quia in ea regione, in qua erant filii Israël, istæ plagæ non fiebant. Hoc enim quibusdam Scripturæ illius locis apertissime expressum, admonet, etiam ubi non dictum est, quid intelligi debeat.

[1] Alias VII. quæ autem 143 erat, nunc 188. — Scripta an. 412.

II. Illæ autem litteræ tuæ, quas presbyter Urbanus attulit, habent quæstionem mihi propositam ex libris non divinis, sed meis, quos scripsi *de Libero arbitrio* In talibus autem quæstionibus non multum laboro, quia etsi defendi sententia mea liquida ratione non potest, mea est; non ejus auctoris, cujus sensum improbare fas non est, etiam cum eo non intellecto, hoc inde sentitur, quod improbandum est. Ego proinde fateor me ex eorum numero esse conari, qui proficiendo scribunt, et scribendo proficiunt. Unde si aliquid vel incautius, vel indoctius, a me positum est, quod non solum ab aliis, qui videre id possunt, merito reprehendatur, verumetiam a me ipso; quia et ego saltem postea videre debeo, si proficio: nec mirandum est, nec dolendum; sed potius ignoscendum atque gratulandum, non quia erratum est, sed quia improbatum. Nam nimis perverse se ipsum amat, qui et alios vult errare, ut error suus lateat. Quanto enim melius et utilius, ut ubi ipse erravit alii non errent, quorum admonitu errore careat: quod si noluerit, saltem comites erroris non habeat. Si enim mihi Deus quod volo præstiterit, ut omnium librorum meorum quæcumque mihi rectissime displicent, opere aliquo ad hoc ipsum instituto, colligam atque demonstrem; tunc videbunt homines, quam non sim acceptor personæ meæ.

III. Vos autem qui me multum diligitis, si talem asseritis adversus eos, quorum malitia, vel imperitia, vel intelligentia reprehendor, ut me nusquam scriptorum meorum errasse dicatis; frustra laboratis, non bonam causam suscepistis, facile in ea me ipso judice superamini. Quoniam non mihi placet, cum a charissimis meis talis esse existimor, qualis non sum. Profecto enim non me, sed pro me alium sub meo nomine diligunt, si non quod sum, sed quod non sum sum diligunt. Nam in quantum me

noverunt, vel de me verum credunt, ego ab eis diligor; in quantum autem mihi tribuunt, quod in me non cognoscunt, alium talem qualem me putant, pro me diligunt. Romani maximus auctor Tullius eloquii, « Nullum » unquam verbum, inquit de quodam, quod revocare vel» let, emisit. » Quæ quidem laus, quamvis præclarissima videatur, tamen credibilior est de nimium fatuo, quam de sapiente perfecto. Nam et illi quos vulgo moriones vocant, quanto magis a sensu communi dissonant, magisque absurdi et insulsi sunt, tanto magis nullum verbum emittunt, quod revocare velint : quia dicti mali vel stulti, vel incommodi pœnitere, utique cordatorum est. Sed si in bonam partem accipiatur, ut quempiam talem fuisse credamus qui cum sapienter omnia loqueretur, nullum unquam verbum, quod revocare vellet emisit: hoc potius de hominibus Dei, qui Spiritu sancto acti locuti sunt, quam de illo quem sit Cicero laudat, saluberrima pietate credendum est. Ab hac ego excellentia tam longe absum, ut si nullum verbum quod revocare vellem protulero, fatuo sim quam sapienti similior. Illius quippe scripta summa sunt auctoritate dignissima, qui nullum verbum, non quod revocare vellet, sed quod revocare deberet, emisit. Hoc quisquis nondum est assecutus, secundas habeat partes modestiæ, quia primas non potuit habere sapientiæ : quia non valuit omnia non pœnitenda diligenter dixisse, pœniteat quæ cognoverit dicenda non fuisse.

IV. Cum ergo non sicut, quidam charissimi mei putant, nulla vel pauca, sed potius plura fortasse quam etiam maledici opinantur verba dixerim, quæ mallem revocare, si possem; non mihi Tulliana illa blanditur sententia, qua dictum est : « Nullum unquam verbum, quod » revocare vellet, emisit : » sed angit me plane Horatiana sententia ; « Nescit vox missa reverti. » Hinc est quod pe-

riculosissimarum quæstionum libros, *de Genesi* scilicet, et *de Trinitate*, diutius teneo quam vultis et fertis: ut si non potuerint nisi habere aliqua, quæ merito reprehendantur, saltem pauciora sint, quam esse possent, si præcipiti festinatione inconsultius ederentur. Vos enim, ut vestræ indicant litteræ, (nam hoc mihi etiam sanctus frater et coëpiscopus meus scripsit Florentius,) ideo ut edantur urgetis, quo possint a me, dum in hac carne vivo, defendi, cum vel ab inimicis mordentibus, vel etiam ab amicis parum intelligentibus, fortasse in quibusdam cœperint accusari. Quod utique propterea dicitis, quia non putatis esse in eis aliquid, quod vera possit ratione culpari. Alioquin me non ad eorum editionem, sed ad diligentiorem emendationem potius hortaremini. Ego autem judices veros, et veritate severos magis intueor, inter quos et me ipsum primitus constituere volo; ut ad illos ea tantum reprehendenda perveniant, quæ a me, quamvis sedulo perscrutante, minime videri potuerunt.

V. Quæ cum ita sint, hoc tamen quod in tertio libro *de Libero arbitrio* cum de substantia rationali agerem, sic a me positum est dicerem: « In corporibus autem inferioribus anima post peccatum ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio, sed sicut leges universitatis sinunt, » diligenter advertant, qui putant me aliquid de anima humana velut certum statuisse atque fixisse, quod vel ex parentibus per propaginem veniat, vel in actibus vitæ superioris atque cœlestis peccaverit, ut corruptibili carne mereretur includi: et videant sic a me verba fuisse perpensa, ut retento eo quod certum habeo, post peccatum primi hominis natos esse atque nasci cæteros homines in carne peccati, cui sanandæ venit in Domino similitudo carnis peccati, ita omnia sonarent, ut nulli præjudicarent opinioni quatuor illarum, quas

postea digesi atque distinxi, non confirmans aliquam, sed interim quod agebam sequestrata illarum discussione determinans ut quæcumque illarum vera esset, Deus sine dubio laudaretur.

VI. Sive enim ex illa una omnes animæ propagentur, sive singillatim in singulis fiant, sive extra creatæ mittantur, sive in corpora sponte mergantur; procul dubio creatura ista rationalis, id est humanæ animæ natura in corporibus inferioribus, hoc est, terrenis, post peccatum ordinata regit corpus suum non omni modo pro arbitrio, interim quod constat peccatum primi hominis. Non enim dictum est, post peccatum suum aut postea quam peccavit; sed dictum est: « Post peccatum: » ut quodlibet postea, si fieri posset, discussa ratio declararet, sive peccatum ejus, sive peccatum parentis carnis ejus; recte dictum intelligeretur quod dictum est: « Post peccatum in inferioribus corporibus ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio, » quia et caro concupiscit adversus spiritum, et ingemiscimus gravati [1], et corpus quod corrumpitur, aggravat animam [2]: et quis omnia enarret carnalis infirmitatis incommoda? quæ utique non erunt, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, ut absorbeatur mortale a vita. Tunc itaque spiritale corpus reget omni modo pro arbitrio; nunc vero non omni modo, sed sicut leges universitatis sinunt, per quas constitutum est, ut corpora orta occidant, et aucta senescant. Nam illius primi hominis anima, ante peccatum etiamsi nondum spiritale corpus, sed animale, tamen pro arbitrio regebat. Post peccatum autem, id est, postea quam peccatum in illa carne commissum esset, ex qua deinceps propagaretur caro peccati, anima rationalis sic est in inferioribus corporibus ordinata, ut non omni modo

[1] Galat. v, 17, et 2 Cor. v, 4. — [2] Sap. ix, 15.

pro arbitrio regat corpus suum. Quod si nondum cquiescunt in parvulis, qui nulla adhuc peccata propria commiserunt, jam tamen esse carnem peccati, quia et huic sanandæ, cum baptizantur, necessaria est medicina, similitudo illa carnis peccati; nec sic istis verbis nostris habent quod succenseant. Constat quippe, nisi fallor, eamdem carnem, etiamsi non vitio, sed natura infirma est, tamen post peccatum cœpisse nasci, quia neque ita creatus est Adam, neque aliquem genuit ante peccatum.

VII. Quærant ergo alia, quæ recte reprehendant, non solum in aliis festinantius editis, verumetiam in his ipsis libris meis *de Libero arbitrio*. Neque enim eos inventuros nego unde mihi beneficium conferant; quoniam si illi, quod jam in multorum manus exierunt, corrigi non possunt, ego certe quoniam vivo adhuc, possum. Hæc autem verba tam caute a me posita, ut nulli de animæ exortu quatuor illarum opinioni rationive præscriberem, hi tantum reprehendant, qui reprehendendam putant eamdem ipsam de re tam obscura cunctationem meam : contra quos me non defendo, quod recte faciam in hac quæstione cunctari, cum omnino non dubitem et immortalem esse animam, non ita ut Deus, qui solus habet immortalitatem, sed modo quodam sui generis [1]; et eam esse creaturam, non substantiam Creatoris, et si quid aliud de natura ejus certissimum teneo. Sed quia hoc me facere compellit de animæ exortu caliginosissimæ quæstionis obscuritas, manum potius porrigant confitenti, et quidquid illud est nosse cupienti; et doceant, si possunt, vel ostendant, si quid de hac re vel certa ratione didicerunt, vel apertissimo divino eloquio crediderunt. Si enim ratio contra divinarum Scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit veri similitudine; nam vera

[1] I Tim. VI, 16.

esse non potest. Rursus si manifestissime certæque rationi velut Scripturarum sanctarum objicitur auctoritas ; non intelligit, qui hoc facit, et non Scripturarum illarum sensum, ad quem penetrare non potuit, sed suum potius objicit veritati : nec quod in eis, sed quod in se ipso velut pro eis invenit, opponit.

VIII. Exempli gratia : diligenter attende quod dicam. Scriptum est prope finem libri, qui vocatur *Ecclesiastes*, cum de solutione hominis, quæ fit per mortem istam, qua dirimitur anima a corpore, Scriptura loqueretur : « Et convertatur pulvis in terram, sicut fuit ; et » spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum[1]. » Sententia hujus auctoritatis procul dubio certa est, nec quemquam decipit falsitate : sed si quispiam voluerit eam sic interpretari, ut inde animarum propaginem quod ex illa una, quam Deus primo homini dedit, omnes cæteræ veniant, conetur astruere ; videtur illi suffragari, quod ibi de carne dictum est pulveris nomine, (nam utique pulvis et spiritus nihil aliud hoc loco quam anima et caro intelligitur), ut eo modo affirmet animam reverti ad Deum, quod sit de traduce illius animæ, quam primo homini dedit Deus, quemadmodum convertitur caro in terram, cum sit etiam ipsa de traduce illius carnis, quæ in primo homine de terra facta est : ac sic contendat, ex hoc quod de carne notissimum est, debere nos credere illud quod de anima occultum est. De traduce quippe carnis non ambigitur, sed de animæ ambigitur. Utrumque autem ita positum est in hoc testimonio, velut singula singulis parili ratione reddantur : caro scilicet convertatur in terram sicut fuit ; inde enim sumpta est quando factus est primus homo : et spiritus reveratur ad Deum, qui dedit eum, quando insufflavit in faciem hominis, quem finxerat, flatum vitæ,

[1] Eccle. XII, 7.

et factus est homo in animam vivam[1], ut deinceps ex utraque re utriusque rei propago decurreret.

IX. Verumtamen si illud est verum, quod animas non ex illa una propagatas, sed alibi creatas singulis singulas Deus dat, etiam huic sententiæ congruit quod dictum est: « Spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum. » Solæ ergo reliquæ duæ opiniones videntur excludi; quia si fierent in singulis hominibus animæ propriæ, cum creantur, non putatur dici debuisse: « Spiritus revertatur ad » Deum, qui dedit eum, » sed ad Deum, qui fecit eum. « Dedit » enim veluti sic sonat, quasi jam extra fuerit quod dari posset. Deinde quod dictum est: « Revertatur » ad Deum, » urgent verbo et premunt, dicentes: Quomodo revertetur, ubi nunquam antea fuerit? Potius enim dici debuisse asserunt, et ad Deum vel pergat, vel vadat ad Deum, quam revertatur ad Deum, si nunquam illic antea spiritus iste fuisse credendus est. Item quomodo animæ sponte labantur in corpus, cum scriptum sit: « Dedit eum, » non tam in promptu est explicare. Ac per hoc, ut dixi, duæ istæ opiniones sub verbis hujus testimonii laborant. Una, qua putantur singulæ quæque animæ in singulis suis corporibus fieri; alia, qua putantur in corpora sponte demergi. Duabus autem illis, sive de traduce illius unius veniant, sive antea jam creatæ et apud Deum constitutæ, singulis corporibus dentur, sine labore verba ista coaptantur.

X. Et tamen si assertores ejus sententiæ, qua creduntur animæ in suis singulis corporibus fieri, affirment ita esse dictum de spiritu, qui pro anima positus est: « Deus » dedit eum, » quemadmodum recte dicitur dedisse nobis oculos, vel aures, vel manus, vel quodlibet aliud, quæ membra utique non extra jam fecerat, et alicubi

[1] Gen. II, 7.

reposita habebat, quæ cum opus esset, daret, hoc est, adderet et adjungeret; sed illic ea fecit in corpore, cui dedisse illa dicitur: quid ei respondeatur non video, nisi forte alia vel testimonia proferantur, vel certa ratio unde ista opinio refellatur. Itemque illi qui putant animas in corpora sponte defluere, sic accipiunt dictum, « Deus » dedit eum, » quomodo dictum est: « Tradidit illos » Deus in concupiscentiam cordis eorum[1]. » Proinde unum verbum relinquitur, quod dictum est: « Revertatur » ad Deum, » quo pacto accipi possit reverti, ubi ante non fuit, si animæ in suis quæque corporibus fiunt, quo solo verbo una illarum quatuor angustatur opinio. Sed neque propter hoc unum verbum temere existimo illam sententiam esse refutandam, ne forte possit ostendit aliquo genere locutionis, quo sancta Scriptura uti solet, hoc quoque recte dici potuisse, ut reverti intelligatur ad Deum spiritus creatus, tanquam ad auctorem a quo creatus est, non tanquam ad Deum apud quem primitus fuit.

XI. Hæc ideo scripsi, ut quisquis illarum quatuor de anima sententiarum aliquam voluerit astruere atque defendere, talia proferat, vel de Scripturis in auctoritatem ecclesiasticam receptis, quæ non possint aliter accipi; sicuti est, quod Deus hominem fecit: vel rationem tam certam, ut contradictio aut nulla existat, aut insaniæ similis merito judicetur; velut si quisquam dicat, nec veritatem cognoscere, nec falli quemquam posse nisi viventem. Neque enim ut videamus quam hoc sit verum, Scripturarum auctoritas necessaria est, ac non sensus ipse communis ita verum esse perspicua ratione proclamat, ut quisquis contradixerit, dementissimus habeatur. Hoc si in ista obscurissima quæstione, quæ de anima est,

[1] Rom. I, 24.

præstare aliquis potest, adjuvet imperitiam meam : quod si non potest, non culpet cunctationem meam.

XII. De virginitate autem sanctæ Mariæ, si hoc quod scripsi non persuadet fieri potuisse, neganda sunt omnia quæ mirabiliter in corporibus acciderunt. Quod si propterea non creditur, quia semel factum est, quære ab amico, quem hoc adhuc movet, utrum nihil inveniatur in litteris sæcularibus, quod et semel factum sit, et tamen creditum non fabulosa vanitate, sed sicut existimant, historica fide, quære, obsecro te. Si enim tale aliquid in illis litteris inveniri negaverit, admonendus est, si autem fassus fuerit, soluta quæstio est.

EPISTOLA CXLIV[1].

Dominis honorabilibus et merito suscipiendis, charissimis ac desideratissimis fratribus in omni honorum gradu CIRTENSIBUS, AUGUSTINUS episcopus.

Augustinus Cirtensibus a factione Donatistarum conversis ad Ecclesiæ catholicæ societatem gratulatur : admonens ut hoc divino tribuant muneri.

1. SI id quod in vestra civitate nos graviter contristabat, absumptum est, si duritia cordis humani resistens manifestissimæ et quodam modo publicæ veritati ejusdem veritatis vi evicta est, si sapit dulcedo pacis, unitatisque charitas non jam reverberat oculos saucios, sed sanos illustrat ac vegetat; non sunt hæc opera nostra,

[1] Alias CXXX. quæ autem 144 erat, nunc 145. — Scripta circa hoc tempus.

sed Dei : non hæc humanis operibus omnino tribuerem, nec si cum apud vos essemus, tanta conversio multitudinis nobis loqentibus et hortantibus proveniret. Hoc agit ille, et efficit, qui per ministros suos rerum signis extrinsecus admonet, rebus autem ipsis per se ipsum extrinsecus docet. Nec ideo pigrius moveri nos oportet ad visendos vos, quoniam quidquid in vobis laudabile est factum, non a nobis, sed ab illo factum est, qui facit mirabilia solus. Multo enim alacrius debemus accurrere ad spectanda opera divina quam nostra : quia et nos si quid boni sumus, opus illius non hominum sumus, unde Apostolus dixit : « Neque qui plantat est aliquid, neque » qui rigat; sed qui incrementum dat Deus[1]. »

II. Xenocrates Polemonem, ut scribitis, et nos ex illis litteris recordamur, de fruge temperantiæ disputando, non solum ebriosum, verum etiam tunc ebrium, ad mores alios repente convertit. Quanquam ergo ille, sicut prudenter et veraciter intellexistis, non Deo fuerit acquisitus, sed tantum a dominatu luxuriæ liberatus : tamen ne idipsum quidem, quod melius in eo factum est, humano operi tribuerim, sed divino. Ipsius namque corporis, quod est infimum nostrum, si qua bona sunt, sicut forma et vires et salus, et si quid ejusmodi est, non sunt nisi ex Deo creatore ac perfectore naturæ; quanto magis animi bona donare nullus alius potest? Quid enim superbius vel ingratius cogitare potest humana vecordia, si putaverit cum carne pulchrum faciat Deus hominem, animo castum ab homine fieri? Hoc in libro christianæ Sapientiæ sic scriptum est : « Cum scirem, inquit, quia » nemo esse potest continens, nisi Deus det; et hoc ip- » sum erat sapientiæ scire cujus esset hoc donum[2]. » Polemo ergo, si ex luxurioso continens factus ita sciret cujus

[1] I Cor. III, 7. — [2] Sap. VIII, 21.

esset hoc donum, ut eum abjectis superstitionibus gentium pie coleret; non solum continens, sed etiam veraciter sapiens et salubriter religiosus existeret: quod ei non tantum ad præsentis vitæ honestatem, verum et ad futuræ immortalitatem valeret. Quanto minus igitur mihi arrogare debeo conversionem istam vestram, vel populi vestri, quam modo nobis nuntiastis quæ me nec loquente, nec saltem præsente, procul dubio divinitus facta est, in quibus veraciter facta est. Hoc itaque præcipue cognoscite, hoc pie humiliterque cogitate. Deo, fratres, Deo gratias agite; Deum timete, ne deficiatis; amate, ut proficiatis.

III. Si autem adhuc quosdam amor hominis occulte segregat, et timor hominis fallaciter congregat; observent qui tales sunt, quoniam Deum cui nuda est humana conscientia, nec testem fallunt, nec judicem fugiunt. Si quid autem illos de quæstione ipsius unitatis, pro suæ salutis sollicitudine permovet, hoc sibi quantum existimo justissimum extorqueant, ut de catholica Ecclesia, id est, toto orbe diffusa, potius id credant, quod divinæ Scripturæ dicunt, non quod linguæ humanæ maledicunt. De ipsa vero dissensione, quæ inter homines orta est, (qui qualeslibet fuerint, non utique præjudicant promissis Dei, qui dixit ad Abraham: « In semine tuo benedicentur » omnes gentes[1], » quod creditum est cum audiretur prædictum, et negatur cum videtur impletum,) hoc tantum interim verissimum, et, nisi fallor, invictissimum cogitent, aut actam esse istam causam in ecclesiastico transmarino judicio, aut non esse actam. Si acta ibi non est, innocens est Christi societas per omnes transmarinas gentes, cujus societatis nos communione gaudemus, et ideo ab eis innocentibus utique sacrilega diremptione se-

[1] Gen. XXVI, 4.

parantur. Si vero acta est ibi ista causa, quis non intelligat, quis non sentiat, quis non videat, eos in ea victos, quorum inde communio separata est? Eligant ergo utrum malint credere, quod pronuntiaverunt ecclesiastici cognitores, an quod murmurant victi litigatores. Adversus istam complexionem dictu brevissimam, intellectu facillimam, attendite pro vestra prudentia diligenter, quam nihil sobrium responderi possit, et tamen malus Polemo magis ebrietate inveterati erroris evertitur. Date veniam prolixiori fortassis epistolæ quam jucundiori; verumtamen, ut arbitror, utiliori quam blandiori, Domini honorabiles et merito suscipiendi, charissimi ac desiderantissimi fratres. De adventu autem nostro ad vos, utrorumque desiderium Deus impleat. Quanto enim charitatis ardore accendamur ad visendos vos, verbis explicare non possumus; sed vos benigne credere minime dubitamus.

EPISTOLA CXLV[1].

Domino fratri sancto et desiderabili Anastasio, Augustinus in Domino salutem.

Anastasio rescribens Augustinus docet, non per legem sed per gratiam, neque timore sed charitate impleri justitiam.

1. Salutandi sinceritatem tuam fidissima occurrit occasio, honorabilium servorum Dei, fratrum nostrorum Lupicini et Concordialis, per quos etiamsi non

[1] Alias CXLIV, quæ autem 145 erat, nunc 248. — Scripta circa an. 412 aut 413.

scriberem, posset charitas tua omnia, quæ apud nos aguntur, addiscere. Scio enim quantum nos in Christo diligas, quia et tu scis quantum in illo vicissim diligaris a nobis : et ideo non dubitavi te contristari potuisse, si eos vidisses sine litteris meis, quos a nobis perfectos, et tanta nobis familiaritate conjunctos ignorare non posses : simul etiam quia rescriptorum debitor fui. Nam ex quo sumpsi Epistolam tuam, nisi nunc primum rescripsisse me nescio. Tantis enim curis obstricti et distenti sumus, ut etiam hoc nesciam.

II. Vobis autem quemadmodum sit, et utrum vobis aliquam requiem, quantum in hac terra potest, Dominus præstiterit, valde nosse cupimus : quoniam si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra[1]; atque ita plerumque contingit, ut dum aliquos fratres nostros in quantulacumque requie constitutos, in mediis nostris anxietatibus cogitamus, non parva ex parte recreemur, tanquam et nos in ipsis quietius tranquilliusque vivamus. Quamvis etiam cum molestiæ in hujus vitæ fragilitate crebrescunt, æternam requiem nos desiderare compellunt. Mundus quippe iste periculosior est blandus quam molestus, et magis cavendus cum se illicit diligi, quam cum admonet cogitque contemni. Nam cum omnia quæ in illo sunt, concupiscentia sint carnis et concupiscentia oculorum et ambitio sæculi[2], sæpe etiam iis qui talibus spiritalia, invisibilia, æterna præponunt, inserit se terrenæ suavitatis affectus, et delectationibus suis nostra comitatur officia. Quanto enim sunt charitati futura meliora, tanto sunt infirmitati violentiora præsentia. Et utinam ii qui ea videre et gemere noverunt, vincere et evadere mereantur ; quod sine Dei gratia nullo modo voluntas implet humana ; quæ nec libera dicenda est,

[1] I Cor. XII, 26. — [2] I Joan. II, 17.

quandiu est vincentibus et vincientibus cupiditatibus subdita. « A quo enim quis devictus est, huic et servus » addictus est[1], » et, « Si vos Filius liberaverit, ait ipse Dei » Filius, tunc vere liberi eritis[2]. »

III. Lex itaque docendo et jubendo quod sine gratia impleri non potest, homini demonstrat suam infirmitatem, ut quærat demonstrata infirmitas Salvatorem, a quo sanata voluntas possit, quod infirma non posset. Lex igitur adducit ad fidem, fides impetrat Spiritum largiorem[3], diffundit Spiritus charitatem, implet charitas Legem. Ideo Lex pædagogus vocatur[4], sub cujus minacissima severitate qui invocaverit nomen Domini[5], salvus erit. Quomodo autem invocabunt in quem non crediderunt[6]? Proinde ne littera sine spiritu occidat, Spiritus vivificans credentibus et invocantibus datur[7], charitas vero Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis[8], ut fiat quod idem Apostolus dicit : « Plenitudo Legis charitas[9]. » Ita bona est Lex illi, qui ea legitime utitur : utitur autem legitime[10], qui intelligens quare sit data, per ejus comminationem confugit ad gratiam liberantem. Huic gratiæ, qua justificatur impius, quisquis ingratus velut ad Legem implendam de suis viribus fidit, ignorans Dei justitiam, et suam volens constituere[11], justitiæ Dei non est subditus : ac per hoc fit ei Lex non absolutionis adjutorium, sed vinculum criminis. Non quia Lex malum est, sed quia « Peccatum, » sicut scriptum est, per bonum talibus operatur mor» tem[12]. » Per mandatum enim gravius delinquit, qui per mandatum scit quam malum sit quod admittit.

[1] 2 Petr. II, 19. — [2] Joan. VIII, 36. — [3] Beda vulgatus : 2 Cor. III habet, *largitorem*. — [4] Galat. III, 23. — [5] Joel. II, 32. — [6] Rom. X, 14. — [7] 2 Cor. III, 6. — [8] Rom. V, 5. — [9] Id. XIII, 10. — [10] 1 Tim. I, 8. — [11] Rom. X, 3. — [12] Id. VII, 13.

IV. Inaniter autem putat victorem se esse peccati, qui pœnæ timore non peccat; quia etsi non impletur foris negotium malæ cupiditatis, ipsa tamen mala cupiditas intus est hostis. Et quis coram Deo innocens invenitur, qui vult fieri quod vetatur, si subtrahas quod timetur? Ac per hoc in ipsa voluntate reus est, qui vult facere quod non licet fieri, sed ideo non facit, quia impune non potest fieri. Nam quantum in ipso est, mallet non esse justitiam peccata prohibentem atque punientem. Et utique si mallet non esse justitiam, quis dubitaverit quod eam si posset auferret? Ac per hoc quomodo justus est, justitiæ talis inimicus, ut eam si potestas detur præcipientem auferat, ne comminantem vel judicantem ferat? Inimicus ergo justitiæ est, qui pœnæ timore non peccat: amicus autem erit, si ejus amore non peccet: tunc enim vere timebit peccare. Nam qui gehennas metuit, non peccare metuit, sed ardere. Ille autem peccare metuit, qui peccatum ipsum sicut gehennas odit. Ipse est timor Domini castus permanens in sæculum sæculi[1]. Nam ille timor pœnæ, tormentum habet, et non est in charitate, cumque perfecta charitas foras mittit[2].

V. Tantum porro quisque peccatum odit, quantum justitiam diligit, quod non poterit Lege terrente per litteram, sed Spiritu sanante per gratiam. Tunc fit quod Apostolus admonet: « Humanum dico, propter infirmi- » tatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra » vestra deservire immunditiæ et iniquitati ad iniquita- » tem; sic nunc exhibete membra vestra deservire justitiæ » in sanctificationem[3]. » Quid enim est, Sicut illud, ita et hoc, nisi quemadmodum ad peccandum nullus vos cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati; sic

[1] Psal. xviii, 10. — [2] I Joan. iv, 18. — [3] Rom. vi, 19, Beda vulgatus ibidem.

ad juste vivendum non vos supplicii metus urgeat, sed ducat delectatio charitasque justitiæ? Et hæc quidem, quantum mihi videtur, nondum est perfecta, sed quodam modo adulta justitia. Neque enim frustra præmitteret : « Humanum dico, propter infirmitatem carnis » vestræ, » nisi quia plus aliquid dicendum fuit, si jam illi ferre potuissent. Plus quippe servitutis debetur justitiæ, quam peccato solent homines exhibere. Nam pœna corporis etsi non a voluntate, tamen revocat ab opere peccati. Nec facile quisquam est, qui palam committat, quo illicitam et immundam percipiat voluptatem, si cruciatus vindictæ certum est continuo secuturos. Justitia vero sic amanda est, ut ab ejus operibus etiam pœnæ corporis nos cohibere non debeant, atque inter manus etiam crudelium inimicorum luceant opera nostra coram hominibus, ut quibus placere possunt, glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est[1].

VI. Hinc est quod ille fortissimus justitiæ dilector exclamat : « Quis nos separabit a charitate Christi? Tribu» latio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, » an periculum, an gladius? Sicut scriptum est : Quoniam » propter te mortificamur tota die, deputati sumus ut oves » occisionis[2]. Sed in his omnibus supervincimus per eum, » qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, ne» que vita, neque Angelus, neque Principatus, neque » præsentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, » neque profundum : neque creatura alia poterit nos se» parare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Do» mino nostro[3]. » Vide quemadmodum non utcumque ait : Quis nos separabit a Christo : sed ostendens unde cohæreamus Christo : « Quis nos, inquit, separabit a » charitate Christi? » Charitate igitur Christo, non pœnæ

[1] Matth. v, 16. — [2] Psal. XLIII, 22. — [3] Rom. VIII, 35.

timore cohæremus. Deinde commemoratis eis, quæ videntur habere violentiam, nec tamen habent valentiam separandi, ita conclusit, ut eamdem diceret charitatem Dei quam dixerat Christi. Et quid est, « A charitate » Christi, » nisi a charitate justitiæ? De illo quippe dictum est : « Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, » et sanctificatio, et redemptio, ut quemadmodum scrip- » tum est : Qui gloriatur, in Domino glorietur[1]. » Sicut ergo ille est iniquissimus, quem nec pœnæ corporales deterrent ab immundis operibus sordidæ voluptatis; ita ille justissimus, qui nec pœnarum corporalium terrore revocatur a sanctis operibus luminosissimæ charitatis.

VII. Quæ charitas Dei, quod perpetua cogitatione tenendum est, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis[2], ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Cum ergo nos hujus charitatis, qua Lex verissime impletur, pauperes egentesque sentimus; non de inopia nostra divitias ejus exigere, sed orando petere, quærere, pulsare debemus; ut ille, apud quem est fons vitæ, det nobis inebriari ab ubertate domus suæ, et voluptatis suæ potari torrente[3] : quo inundati atque vegetati, non solum tristitia non absorbeamur, verum etiam gloriemur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes vero non confundit[4] : non quia per nos ipsos hoc possumus, sed quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

VIII. Delectavit me ista saltem per litteras loqui tecum, quæ cum præsente non potui : et hoc non propter te, qui non alta sapiens consentis humilibus; sed propter

[1] I Cor. I, et Jerem. IX, 24. — [2] Rom. V, 5. — [3] Psal. XXXV, 9. — [4] Rom. V, 4.

quosdam, qui nimium arrogant humanæ voluntati, quam Lege data putant, ad eam implendam sibi, posse sufficere nulla super doctrinam Legis gratia sanctæ inspirationis adjutam: per quorum disputationem infirmitati hominum miseræ atque indigæ suadetur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem. Non quia hoc audent aperte dicere; sed eorum sententiam, velint nolint, hoc utique sequitur. Nam ut quid nobis dicitur: « Vigilate et orate ne » intretis in tentationem[1]? » Ut quid etiam secundum hanc exhortationem, cum doceret orare, præcepit ut dicamus: « Ne nos inferas in tentationem[2]. » Si hoc non impletur ex adjutorio gratiæ divinæ, sed id totum est in arbitrio voluntatis humanæ? Quid plura? Saluta fratres qui tecum sunt, et orate pro nobis, ut salvi simus secundum illam salutem, de qua dicitur: « Non est opus sanis » medicus, sed male habentibus. Non veni vocare justos, » sed peccatores[3]. » Orate ergo pro nobis, ut justi simus; quod quidem homo non potest nisi norit et velit, et erit continuo qui plane voluerit: sed hoc ipsum in eo non erit, nisi gratia Spiritus sanetur, et adjuvetur, ut possit.

[1] Matth. XXVI, 41. — [2] Id. VI, 13. — [3] Id. IX, 12.

EPISTOLA CXLVI[1].

Domino dilectissimo et desiderantissimo fratri PELAGIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Pelagium resalutat : et pro litteris ipsius officiosis gratiam habet.

GRATIAS ago plurimum quod me litteris tuis exhilarare dignatus es, et certum facere de salute vestra. Retribuat tibi Dominus bona, quibus semper sis bonus, et cum illo æterno vivas in æternum, domine dilectissime, et desideratissime frater. Ego autem etsi in me non agnosco præconia de me tua, quæ tuæ benignitatis Epistola continet; benevolo tamen animo erga exiguitatem meam, ingratus esse non possum; simul admonens, ut potius ores pro me, quo talis a Domino fiam, qualem me jam esse arbitraris. *Et alia manu :* Memor nostri incolumis Domino placeas, domine dilectissime et desideratissime frater.

DE DUABUS PROXIME SEQUENTIBUS EPISTOLIS.

LIB. II. RETRACT. CAPUT XLI.

DE videndo Deo scripsi librum, ubi de spiritali corpore, quod erit in resurrectione sanctorum, inquisitio-

[1] Ex lib. de Gestis Pelag. Quæ autem 146 erat, nunc 205. — Scripta circa idem tempus.

nem diligentiorem distuli, utrum vel quomodo Deus, qui spiritus est, etiam per corpus tale videatur : sed eam postea quæstionem sane difficillimam in novissimo, id est in vicesimo et secundo libro de Civitate Dei, satis quantum arbitror explicavi. Inveni etiam in quodam nostro codice, in quo et iste liber est, quoddam Commonitorium a me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter Epistolas est notatum. Hic liber sic incipit, *Memor debiti.* Illud autem, *Sicut præsens rogavi.*

DE VIDENDO DEO

LIBER

seu

EPISTOLA CXLVII [2].

AUGUSTINUS PAULINÆ salutem.

Docet Deum corporeis oculis videri non posse.

I. MEMOR debiti quod ex tua petitione, et mea promissione factum est, religiosa famula Dei Paulina, persolutionis quoque ejus negligens esse non debui. Cum enim petivisses ut de invisibili Deo, utrum per oculos corporeos possit videri, prolixe aliquid copioseque ad te scriberem, negare non potui, ne sanctum tuum studium offenderem; sed promissum distuli, sive propter alias occupationes meas, sive quod a me id flagitaretur, unde

[1] Indiculus opusculorum S. August. — [2] Alias CXII. quæ autem 147 erat, nunc 33. — Scripta videtur an. 413.

aliquanto diutius cogitari oportebat. Sed cum tanta res esset, quæ cogitando non tam quid de ea sentiendum dicendumve esset, quam quonam modo persuadendum iis qui diversa sentirent, fieret difficilior, finem aliquando dilationi adhibendum putavi, sperans divinum adjutorium magis mihi scribenti quam differenti affuturum. Quamobrem primum mihi videtur, plus valere in hac inquisitione vivendi quam loquendi modum. Nam qui didicerunt a Domino Jesu Christo mites esse et humiles corde[1], plus cogitando et orando proficiunt, quam legendo et audiendo. Nec ideo tamen agere partes suas sermo cessaverit; sed cum plantator et rigator officium sui gesserit muneris, cætera illi, qui dat incrementum, relinquit: ille quippe etiam ipsum plantatorem rigatoremque formavit.

II. Secundum interiorem igitur hominem percipe verba intellectus[2]. Ipse enim renovatur de die in diem, etiam cum exterior iste corrumpitur, sive castigatione abstinentiæ, sive aliqua morbida valetudine, sive quolibet casu, vel certe quod necesse est etiam iis, qui sano corpore diu vivunt, ipso ætatis accessu. Erige itaque spiritum mentis tuæ, qui renovatur in agnitione Dei secundum imaginem ejus qui creavit eum; ubi per fidem in te habitat Christus; ubi non est Judæus et Græcus, servus et liber, masculus et fœmina[3]: ubi non morieris cum solvi corpore cœperis; quia nec ibi marcuisti, cum sis annis gravis. Hoc interiore tuo erecta intende, et vide quæ loquor. Nolo auctoritatem meam sequaris, ut ideo putes tibi aliquid necesse esse credere, quoniam a me dicitur: sed aut Scripturis canonicis credas, si quid nondum quam verum sit vides, aut interius demonstranti veritati, ut hoc plane videas.

[1] Matth. XXI, 29. — [2] 2 Cor. IV, 16. — [3] Coloss. III, 10; Ephes. III, 17, et Galat. III, 28.

III. Exempli gratia dicam aliquid, quo ad hæc certius præstruaris, et inde potissimum unde nobis in hoc ipso opere propositus est disputandi labor. Credimus videri Deum, non quia videmus, vel per oculos corporis sicut videmus hunc solem, vel mentis obtuitu sicut se quisque interius videt viventem, videt volentem, videt quærentem, videt scientem, videt nescientem. Tu itaque lectis ipsa his litteris, solem quidem te vidisse recolis per oculos corporis, potes etiam statim videre si est id temporis, et eo loci es, ubi ex ea parte cœlum oculis tuis usque ad solem contuendum patet. Ad illa vero videnda quæ mente conspici dixi, id est quod vivas, quod videre Deum velis, quod id requiras, quod te vivere et velle et quærere scias, quomodo autem Deus videatur nescias; ad hæc, inquam, omnia videnda non oculos corporis adhibes, nec intervallum loci, per quod intendatur obtutus, ut ad ea cernenda perveniat, sentis aut quæris. Sic vides vitam tuam, voluntatem, inquisitionem, scientiam, ignorantiam, quia nec ipsa est contemnenda visio, videre quod nescias; sic, inquam, vides hæc omnia, ut in te videas, apud te habeas, ac sine ullis figurarum liniamentis colorumque nitoribus, tanto clarius et certius, quanto simplicius interiusque conspicias. Cum igitur nec corporis oculis sicut corpora sive cœlestia sive terrestria, nec mentis aspectu sicut ea sunt, quorum nonnulla commemoravi, quæ apud temetipsam certissime intueris, nunc videamus Deum; cur credimus eum videri, nisi quia Scripturæ accommodamus fidem, ubi legitur, « Beati » mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt[1]? et si qua alia in hanc sententiam eadem divina auctoritate conscripta sunt, cui non credere nefas ducimus; credere autem pietatis esse minime dubitamus.

[1] Matth. v, 8.

IV. Hanc itaque distinctionem tene, ut si quid te admonuero, disserendo, quod ita videas oculis carnis, vel ullo alio sensu ejus sentias, seu te sensisse recolas, sicut sentiuntur colores, fragores, odores, sapores, fervores, et si quid aliud per corpus cernendo, audiendo, olfaciendo, gustando, tangendo sentiamus; aut ita videas mentis intuitu, ut vides vitam, voluntatem, cogitationem, memoriam, intelligentiam, scientiam, fidem tuam, et quidquid aliud mente conspicis, atque ita esse non tantum credendo, sed plane videndo non dubitas, hoc me judices ostendisse. Quod autem non sic ostendero, ut aut corporis aut animi sensu visum perceptumque teneatur, et tamen dixero aliquid, quot aut verum quidem aut falsum esse necesse sit, sed nullo illorum duûm genere videatur; restat ut tantummodo credatur vel non credatur. Sed si divinarum Scripturarum, earum scilicet quæ canonicæ in Ecclesia nominantur, perspicua firmatur auctoritate, sine ulla dubitatione credendum est. Aliis vero testibus vel testimoniis, quibus aliquid credendum esse suadetur, tibi credere vel non credere liceat, quantum ea momenti ad faciendum fidem vel habere vel non habere perpenderis.

V. Si enim ea quæ non vidimus, hoc est, in præsenti apparentia non sensimus vel mente vel corpore, neque de Scripturis sanctis vel legendo vel audiendo didicimus, nulla omnino credidissemus, unde sciremus esse civitates ubi nunquam fuimus; vel a Romulo conditam Romam, vel, ut de propioribus loquar, Constantinopolim a Constantino? Unde postremo sciremus quinam parentes nos procreavissent, quibus patribus, avis, majoribus geniti essemus? Talium quippe cum plurima sciamus, non tamen ea vel ullo sensu præsentia, sicut solem, sicut nostri animi voluntatem, vel canonicorum eloquiorum aucto-

ritate, sicut Adam fuisse primum hominem, aut Christum in carne natum passumque resurrexisse didicimus; sed aliis referentibus, de quorum testimonio in hoc duntaxat rerum genere minime dubitandum esse putavimus. In quibus si alicubi fallimur, credendo vel ita esse quod non ita est, vel non ita esse quod ita est, nihil periculi esse judicamus, si non sit contra illam fidem, qua pietas informatur. Hæc prælocutio mea nondum propositam discutit quæstionem, sed te atque alios qui ista lecturi sunt, præstruit quales seu meorum seu quorumlibet scriptorum judices esse debeatis; ne vel scire vos opinemini quod nescitis, vel temere credatis quod neque corporis sensibus aut animi contuitu in ejusdem rei, quæ cognoscenda est, evidentia percepistis, neque canonicarum Scripturarum auctoritate, etiamsi non adfuit sensibus vel animi vel corporis vestri, tamen credendum esse didicistis.

VI. Jam-ne ergo venimus ad causam, an adhuc lecturus instruendus est? Nonnulli enim putant ipsum quod dicimus credere, cum res vera creditur, hoc solum esse mente contueri. Quod si ita est fallitur ista nostra superior prælocutio, in qua distinximus aliud esse aliquid sentire per corpus, sicut in cœlo solem, et in terra montem, arborem, corpusve quodlibet; et aliud mentis intuitu rem nihilominus evidentem, sicut nostra voluntas a nobismetipsis intus aspicitur cum aliquid volumus, vel cogitatio cum cogitamus, vel memoria dum recordamur, vel tale aliquid in animo sine corpore: aliud autem credere quod in corporis mentisve conspectu nec adest nec adfuisse recolitur; sicut sine parentibus creatum Adam, et natum ex virgine passumque resurrexisse Christum. Hæc enim etiam corporaliter facta sunt, et videri per corpus, si tunc adessemus, utique potuerunt: nunc au-

tem non adsunt, sicut adest ista lux, quæ oculis cernitur; aut voluntas, qua nunc aliquid volumus, quæ mente conspicitur. Sed quia hæc distinctio falsa non est, profecto illa præstructio minus habebat, quod inter credere, et aliquid præsens mente conspicere, ne omnino unum atque idem putaretur, parum clara fuerat elocutione discretum.

VII. Quid ergo dicimus? Num satis est ut inter videre et credere hoc distare dicamus, quia præsentia videntur, creduntur absentia? Plane forsitan satis est, si præsentia illa hoc loco intelligamus dicta, quæ præsto sunt sensibus sive animi sive corporis, unde etiam ducto vocabulo præsentia nominantur. Sic enim hanc lucem corporis sensu, sic et meam voluntatem plane video, quia præsto est animi sensibus, atque intus mihi præsens est. Si quis vero mihi indicet voluntatem suam, cujus os et vox mihi præsens est; tamen quia ipsa voluntas quam mihi indicat, latet sensum corporis et animi mei, credo, non video: aut si eum mentiri existimo, non credo, etsi forte, ut dicit, ita sit. Creduntur ergo illa quæ absunt a sensibus nostris, si videtur idoneum quod eis testimonium perhibetur. Videntur autem quæ præsto sunt, unde et præsentia nominantur vel animi vel corporis sensibus. Nam cum sint quinque corporis sensus, cernendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, tangendi; visus quidem in eis præcipue oculis attributus est, verumtamen hoc verbo utimur et in cæteris. Non enim tantum dicimus, Vide quid luceat, sed etiam, Vide quid sonet, Vide quid oleat, Vide quid sapiat, Vide quid caleat. Nec quia dixi ea credi, quæ absunt a sensibus nostris, sic accipiatur ut inter illa deputentur, quæ aliquando vidimus, et nos vidisse retinemus certique sumus, quamvis tunc non præsto sint cum recoluntur a nobis. Neque enim inter credita,

sed inter visa deputantur ; et ideo nota sunt, non quia fidem habuimus aliis testibus, sed quia nos vidisse sine dubio recordamur et scimus.

VIII. Constat igitur nostra scientia ex visis rebus et creditis : sed in iis quæ vidimus vel videmus, nos ipsi testes sumus ; in his autem quæ credimus, aliis testibus movemur ad fidem, cum earum rerum, quas nec vidisse nos recolimus, nec videmus, dantur signa vel in vocibus, vel in litteris, vel in quibusque documentis, quibus visis non visa credantur. Non autem immerito scire nos dicimus non solum ea, quæ vidimus, aut videmus, verum et illa, quæ idoneis ad quamque rem commoti testimoniis vel testibus credimus. Porro si scire non incongruenter dicimur, etiam illud quod certissimum credimus; hinc factum est ut etiam recte credita, etsi non adsint sensibus nostris, videre mente dicamur. Scientia quippe menti tribuitur, sive per corporis sensus, sive per ipsum animum aliquid perceptum cognitumque retineat : et fides ipsa mente utique videtur, quamvis hoc fide credatur, quod non videtur. Unde et apostolus Petrus dicit, « In » quem modo non videntes creditis[1] : » et ipse Dominus, « Beati qui non viderunt, et crediderunt[2]. »

IX. Cum itaque dicitur homini ; Crede Christum resurrexisse a mortuis : si credit, attende quid videat, attende quid credat, et utrumque discerne. Videt hominem cujus audit vocem ; et ipsa vox in visis corporalibus deputatur, secundum ea quæ supra diximus. Hæc duo sunt, testis et testimonium : quorum ad oculos unum, ad aures alterum pertinet. Sed hunc testem fortasse aliorum testimoniorum auctoritas confirmat, divinarum scilicet Scripturarum vel quorumlibet aliorum, quibus est motus ad fidem. Scripturæ ad visa pertinent corporis oculorum

[1] I Petr. I, 8. — [2] Joan. XX, 29.

si eas legit, vel aurium si audivit. Videt autem animo quidquid figuris litterarum sonisve significari intellexit. Videt ipsam fidem suam, qua se credere sine cunctatione respondet. Videt cogitationem, qua cogitat quid ei possit prodesse quod credit. Videt voluntatem, qua accessit ad suscipiendam religionem. Videt etiam ipsius resurrectionis quamdam imaginem in animo suo factam, sine qua intelligi non potest quidquid factum corporaliter dicitur, sive credatur, sive non credatur. Sed, ut puto, distinguis quomodo videat fidem suam qua credit, et quomodo videat illam resurrectionis imaginem in animo suo factam, quam, si hoc audit, videt etiam qui non credit.

X. Hæc ergo omnia videt, partim corpore, partim mente. Voluntatem vero ejus, a quo audit, ut credat, et ipsam Christi resurrectionem non videt, sed credit; et tamen eam videre dicitur quodam mentis obtuitu, magis secundum testimoniorum fidem, quam rerum præsentia creditarum. Illa enim, quæ videt, adsunt sensibus vel animi vel corporis; quæ autem credit, absunt a sensibus et animi et corporis. Quamvis voluntas ejus, a quo audit, ut credat, non sit præterita, sed maneat in loquente; quam in se ipso idem ipse qui loquitur videt : ille vero qui audit, non eam videt, sed credit. Resurrectio autem Christi præterita est, quam nec illi viderunt homines, qui tunc fuerunt. Nam qui viderunt viventem Christum, quem viderant morientem, ipsam tamen resurrectionem cum fieret non viderunt, sed eam certissime crediderunt, videndo et tangendo vivum, quem noverant mortuum. Nos totum credimus, et quod resurrexerit, et quod ab hominibus tunc visus et contrectatus sit, et quod nunc vivat in cœlis, nec jam moriatur, et mors illi ultra non dominetur. Res autem ipsa nec corporis nostri sensibus adest, sicut adest hoc cœlum et terra; nec nostræ

mentis obtutibus, sicut adest fides ipsa, qua hoc credimus.

XI. Sed jam satis, ut puto, ista mea prælocutione recognovisti, quid sit videre vel mente vel corpore, et quid ab eis distet credere. Quod quidem fit mente, et videtur mente; quoniam menti nostræ fides nostra conspicua est. Sed tamen quod eadem fide creditur, abest et ab aspectu corporis nostri, sicut abest corpus in quo Christus resurrexit; et ab aspectu mentis alterius, sicut abest ab aspectu mentis meæ fides tua, quamvis eam esse in te credam, cum eam non videam corpore, quod nec tu potes; nec mente, quod tu potes, sicut ego meam, quam tu non potes. Nemo enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est[1], donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestet cogitationes cordis[2], ut eas non solum quisque suas videat, sed et aliorum. Secundum hoc enim dixit Apostolus, neminem scire quid agatur in homine, nisi spiritum hominis, qui in ipso est, secundum quod videmus in nobis. Nam secundum id quod credimus nec videmus, et multos fideles esse novimus, et multis noti sumus.

XII. Si ergo jam ista distincta sunt, veniamus ad causam. Scimus posse Deum videri, quoniam scriptum est, « Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt[3]. » Anforte non debui dicere, scimus, sed, credimus: quoniam Deum nec corpore aliquando vidimus, sicut hanc lucem; nec mente, sicut ipsam in nobis, qua id credimus, fidem: sed tantum quia scriptum est in ea Scriptura cujus fideles sumus, quod verum sit, minime dubitamus. Apostolus tamen Joannes cum tale aliquid diceret, « Sci» mus, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus; » quoniam videbimus eum sicuti est[4]. » Ecce, scire se

[1] I Cor. II, 11. — [2] Id. IV, 5. — [3] Matth. V, 8. — [4] I Joan. III, 2.

dixit, quod nondum factum fuerat, nec videndo, sed credendo cognoverat. Recte itaque diximus, scimus Deum posse videri, quamvis eum non viderimus, sed divinæ auctoritati, quæ sanctis libris continetur, crediderimus.

XIII. Quid ergo est quod eadem dicit auctoritas, « Deum nemo vidit unquam [1] ? » An fortasse respondetur quod illa testimonia de videndo Deo sunt : non de viso ? « Ipsi enim Deum videbunt, » dictum est; non viderunt : et non, vidimus; sed, « Videbimus eum sicuti est [2]. » Proinde his sententiis non est contrarium, « Deum nemo » vidit unquam. » Videbunt enim quem non viderunt, qui mundo corde filii Dei esse voluerint. Quid est ergo, « Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima » mea [3] ? » An et hoc non est contrarium illi quod dictum est, « Deum nemo vidit unquam [4] ? » Et illud quod de Moyse scriptum est, « Quia loquebatur cum Deo facie » ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum [5]. » Et illud quod propheta Isaïas de se ipso loquens ait, « Vidi » Dominum sabaoth sedentem in throno [6] : » et si qua alia solent similia testimonia ex eadem auctoritate proferri, quomodo non sunt contraria sententiæ, qua dictum est, « Deum nemo vidit unquam ? » Quanquam et ipsum Evangelium potest putari sibi esse contrarium. Quomodo enim verum est, quod in eo dicitur, « Qui me » vidit, vidit et Patrem ; » si, « Deum nemo vidit un» quam [7] ? » Quomodo verum est, « Angeli eorum sem» per vident faciem Patris mei [8], » si, « Deum nemo vidit » unquam.

XIV. Qua igitur regula intelligentiæ ista veluti contraria et repugnantia, non esse contraria nec repugnare

[1] Joan. I, 18. — [2] I Joan. IV, 12. — [3] Gen. XXXII, 30. — [4] Joan. I, 18. — [5] Exod. XXXIII, 11. — [6] Isaï. VI, 1. — [7] Joan. XIV, 9. — [8] Matth. VIII, 10.

probabimus? Neque enim fieri ullo modo potest, ut hæc Scripturarum auctoritas aliqua ex parte mentiatur. Si dicimus in eo quod scriptum est, « Deum nemo vidit un» quam, » homines tantummodo intelligendos, sicut etiam illud dictum est, « Nemo scit quid agatur in ho» mine, nisi spiritus hominis qui in ipsum est[1]; » nemo utique, sed hominum : neque enim hoc de Deo accipi potest, cum de Christo scriptum sit, non opus fuisse ut quisquam illi testimonium perhiberet de homine[2], quoniam ipse sciebat quid esset in homine. Nam hoc Apostolus planius explicans, « Quem nemo, inquit, hominum » vidit, nec videre potest[3]. » Si ergo ita dictum est, « Deum nemo vidit unquam, » ac si diceretur, nemo hominum ; hactenus illa quæstio soluta videbitur, ut non sit huic sententiæ contrarium quod Dominus ait, « Angeli eorum semper vident faciem Patris mei : » ut scilicet Angelos Deum videre credamus, quem nemo vidit unquam, sed hominum. Quomodo ergo Deum vidit Abraham, Isaac, Jacob, Job, Moyses, Michæas, Isaïas, et si qui alii sunt, de quibus veracissima Scriptura testatur, quod Deum viderint, si Deum nemo unquam hominum vidit nec videre potest[4]?

XV. Quanquam nonnulli volentes etiam probare impios visuros Deum, a diabolo quoque ipso Deum visum putant; sic accipientes quoc scriptum est in libro Job, venisse cum Angelis et diabolum in conspectum Dei[5] : ut jam et illud veniat in quæstionem, quomodo dictum sit, « Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum vide» bunt[6], » et illud, « Pacem sectamini cum omnibus et » sanctificationem, sine qua nemo poterit videre Deum[7]. »

[1] I Cor. II, 11. — [2] Joan. II, 25. — [3] I Tim. VI, 16. — [4] Gen. XVIII, 1; Id. XXVI, 2; Id. XXXII, 30; Job. XXXVIII, 1; 3 Reg. XXII, 19, et Isaï. VI, 1. — [5] Job. I, 6, et II, 1. — [6] Matth. V, 8. — [7] Hebr. XII, 14.

Multum enim miror, si eo usque progrediuntur, qui existimant impios visuros Deum, et a diabolo visum Deum ut eos et mundo corde esse, et pacem et sanctificationem cum omnibus assectari asseverent.

XVI. Nam quod Dominus ait: « Qui me vidit, vidit » et Patrem[1], » potest paulo attentius consideratum non videri esse contrarium ei, quod dixit: « Deum nemo vidit » unquam[2]. » Neque enim dixit: Quia vidistis me, vidis» tis et Patrem; sed dicendo: « Qui me vidit, vidit et Pa» trem, » ostendere voluit unitatem substantiæ Patris et Filii, ne in aliquo inter se putarentur esse dissimiles: ac per hoc quoniam vere dictum est. « Qui me vidit, vidit » et Patrem; » profecto quoniam Deum nemo hominum vidit unquam, nec Patrem quisquam putandus est vidisse, nec Filium secundum quod Deus est et Filius, et cum Patre unus Deus. Nam secundum id quod homo est, utique in terra visus est, et cum hominibus conversatus est[3].

XVII. Sed magna quæstio est, quomodo non sit contrarium, quia tot antiqui viderunt Deum, si Deum nemo unquam vidit, quem nemo hominum vidit, nec videre potest? Vides quam difficilem mihi proposueris quæstionem, unde me aliquid prolixe copioseque scribere voluisti ex occasione brevis Epistolæ meæ, quæ tibi visa est diligentius et uberius explicanda. Vis-ne ergo attendere, quæ apud alios interim comperi divinarum Scripturarum egregios tractatores, quid de visione Dei senserint, ne forte sufficiant desiderio tuo, quamvis ea forsitan noveris. Pauca ergo ista attende, si placet. Cum Evangelium exponens beatus Ambrosius Mediolanensis episcopus venisset ad eum locum[4], ubi Angelus apparuit in templo

[1] Joan. XIV, 9. — [2] Id. I, 18. — [3] Baruch. III, 38. — [4] Vide Ambros. super Lucam, lib. I, cap. I-II.

Zachariæ sacerdoti, ex hac occasione vide quanta et qualia de Dei etiam visione disseruit.

XVIII. [Non[1] immerito, inquit, Angelus videtur in templo; quia veri sacerdotis jam nuntiabatur adventus, et cœleste sacrificium parabatur, in quo Angeli ministrarent. Et bene apparuisse dicitur ei, qui eum repente conspexit. Hoc specialiter, aut de Angelis, aut de Deo Scriptura divina tenere consuevit, ut quod non potest prævideri, apparere dicatur. Sic enim habes : « Apparuit Deus Abrahæ ad ilicem Mambre[2]. » Nam quia ante non præsentitur, sed repentino videtur aspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sensibilia videntur, et is in cujus voluntate situm est videri, et cujus naturæ est non videri, voluntatis videri. Nam si non vult, non videtur; si vult, videtur. Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit; aliis, quia noluit, non apparuit. « Visum est etiam Stephano, cum lapidaretur a populo, » aperiri cœlum[3]. » Visus est etiam Jesus stans ad dexteram Dei, et non visus est a populo. Vidit Isaïas Deum sabaoth[4], sed alius videre non potuit, quia cui placuit apparuit. Et quid de hominibus loquimur, cum etiam de ipsis cœlestibus virtutibus et potestatibus legerimus, quia « Deum nemo vidit unquam, » et addit quod ultra cœlestes est potestates : « Unigenitus Filius, qui est in sinu » Patris, ipse narravit. » Aut acquiescatur igitur necesse est, si Deum Patrem nemo vidit unquam, Filium visum esse in Veteri Testamento; et desinant hæretici ex virgine ei principium dare, qui antequam nasceretur ex virgine videbatur. Aut certe refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certe Spiritum sanctum, si tamen est Spiritus sancti visio, ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit; quoniam Spiritum quoque visum

[1] Omnia quæ in uncinis includuntur S. Ambrosii verba sunt. — [2] Gen. XVIII, I. — [3] Act. VII, 55. — [4] Isaï. VI, I.

accepimus in columba. Et ideo « Deum nemo vidit unquam, » quia eam, quæ in Deo habitat, plenitudinem Divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. « Vidit » enim, ad utrumque referendum est. Denique cum additur : « Unigenitus Filius ipse narravit[1], » mentium magis quam oculorum visio declaratur. Species enim videtur, virtus vero narratur : illa oculis, hæc mente comprehenditur. Sed quid de Trinitate dicam? Seraphim quando voluit, apparuit : et vocem ejus Isaïas solus audivit. Apparuit Angelus, et nunc præsto est, sed non videtur. Neque enim in potestate nostra est videre, sed in potestate illius apparere. Tamen etsi potestas non est videndi, est gratia promerendi ut videre possimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam : nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus. Et quid mirum si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo « Beati mundo corde ; ipsi enim Deum videbunt[2]. » Quantos beatos jam numeraverat, et tamen videndi his Deum non promiserat facultatem? Si ergo ii, qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt; neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde; nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et cum absens putatur, videtur; et cum præsens est, non videtur. Denique nec Apostoli omnes Christum videbant. Et ideo ait : « Tanto tempore vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis[3]? » Qui enim cognovit, quæ sit latitudo et longitudo et altitudo et profondum, et supereminentem

[1] Joan. I, 18. — [2] Matth. v, 8. — [3] Joan. XIV, 9.

scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem. Nos enim jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.]

XIX. Si hæc verba intelligis, quid restat quod a me amplius requiratur, cum jam illa quæ difficilis videbatur, soluta sit quæstio? Discretum est quippe quomodo dictum sit : « Deum nemo vidit unquam[1], » et quomodo Deum Justi antiqui viderint. Sed illud propterea dictum est, quoniam Deus natura invisibilis est. Illi autem ideo viderunt, quicumque Deum viderunt, quia cui voluerit, sicut voluerit, apparet ea specie, quam voluntas elegerit, etiam latente natura. Nam si quando patres Deum viderunt, ipsa illis natura ejus apparuit, quamvis si noluisset utique non apparuisset. quomodo « Deum nemo vidit » unquam, » cum eo volente ipsa ejus a tot patribus natura conspecta sit? Quod si dicitur Filius a patribus visus, ut de Deo Patre accipiatur dictum, quod eum nemo unquam viderit; non quidem amisit occasionem Ambrosius ut hinc quosdam hæreticos redargueret, id est, Photinianos, qui principium Filio Dei ex utero virginis tribuunt, nec volunt credere quod et antea fuerit. Sed quia videbat alios, id est, Arianos perniciosius insidiantes, quorum procul dubio error astruitur, si Patris natura invisibilis, Filii vero visibilis creditur, utriusque unam pariterque invisibilem asseruit esse naturam, adjungens etiam Spiritus sancti. Quod breviter quidem, sed admirabiliter intimavit, ubi secutus ait : [Aut certe refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certe Spiritum sanctum, si tamen est Spiritus sancti visio, ea

[1] Joan. I, 18.

specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit.] Potuit dicere, non natura monstraverit; sed maluit dicere, formaverit, ne ipsam speciem, in qua Deus elegit apparere, de sua natura formare putaretur, et ex hoc utique convinceretur convertibilis esse mutabilisque substantiæ: quod ipse Deus a fide priorum misericors et benignus averterit.

XX. Invisibilis est igitur natura Deus, non tantum Pater, sed et ipsa Trinitas unus Deus. Et quia non tantum invisibilis, verum etiam incommutabilis; sic apparet quibus voluerit, in qua voluerit specie, ut apud eum integra maneat ejus invisibilis incommutabilisque natura. Desiderium autem veraciter piorum, quo videre Deum cupiunt, et inhianter ardescunt, non opinor, in eam speciem contuendam flagrat, qua ut vult apparet, quod ipse non est; sed in eam substantiam, qua ipse est quod est. Hujus enim desiderii sui flammam sanctus Moyses fidelis famulus ejus ostendit, ubi ait Deo, cum quo ut amicus facie ad faciem loquebatur: « Si inveni gratiam » ante te, ostende mihi temetipsum[1]. » Quid ergo? Ille non erat ipse? Si non esset ipse, non ei diceret: « Ostende » mihi temetipsum, » sed ostende mihi Deum: et tamen si ejus naturam substantiamque conspiceret, multo minus diceret: « Ostende mihi temetipsum. » Ipse ergo erat in ea specie, qua apparere voluerat; non autem ipse apparebat in natura propria, quam Moyses videre cupiebat. Ea quippe promittitur Sanctis in alia vita. Unde quod responsum est Moysi, verum est, quia nemo potest faciem Dei videre et vivere; id est, nemo potest eum in hac vita videre vivens sicuti est[2]. Nam multi viderunt, sed quod voluntas elegit, non quod natura formavit. Et illud quod Joannes ait; si recte intelligitur: « Dilectissimi,

[1] Exod. XXXIII, 13, juxta LXX. — [2] Ibid. 20.

» nunc filii Dei sumus et nondum apparuit quod erimus. » Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus; quo- » niam videbimus eum sicuti est[1] : » non sicut eum homines viderunt, quando voluit, in specie qua voluit, non in natura, qua in semetipso, etiam cum videretur, latuit; sed sicuti est, quod ab eo petebatur, cum ei diceretur : « Ostende mihi temetipsum, » ab eo, qui cum illo facie ad faciem loquebatur.

XXI. Non quia Dei plenitudinem quisquam, non solum oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. Aliud est enim videre, aliud est totum videndo comprehendere. Quandoquidem id videtur, quod præsens utcumque sentitur : totum autem comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem, aut cujus fines circumspici possunt; sicut te nihil latet præsentis voluntatis tuæ, circumspicere autem potes fines anuli tui. Exempli gratia duo posui, quorum alterum ad mentis obtutum, alterum ad corporales oculos pertinet. Visus enim, sicut ille ait, ad utrumque referendus est, id est, et ad oculos et ad mentem.

XXII. Porro si propterea Deum nemo vidit unquam, quia, sicut ait disputator, cujus verba consideramus : [Plenitudinem Divinitatis ejus nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit; vidit enim ad utrumque referendum est :] restat inquirere quomodo Angeli Deum videant, propter illud quod ex Evangelio commemoravi : « Angeli eorum semper vident faciem Patris mei[2]. » Si enim et ipsis non sicuti est, sed latente sua natura, in specie qua voluerit apparet; magis magisque requirendum est, quomodo eum nos videbimus sicuti est, et sicut Moyses desideravit, cum peteret ut Deus, qui in conspectu ejus erat, ostenderet illi semetipsum. Hoc enim

[1] I Joan. III, 2. — [2] Matth. XVIII, 10.

nobis summum præmium in resurrectione promittitur, quod erimus æquales Angelis Dei[1] : ac per hoc si nec ipsi eum vident sicuti est, quomodo nos ita visuri sumus, cum eis æquales in resurrectione facti fuerimus? Sed vide quid consequenter dicat noster Ambrosius : [Denique, inquit, cum additur : « Unigenitus Filius ipse nar» ravit[2] ; » mentium magis quam oculorum visio declaratur. Species enim videtur, virtus vero narratur : illa oculis, hæc mente comprehenditur.] Qui paulo ante dixerat visionem ad utrumque referendam, nunc eam non menti, sed oculis dedit : non, ut opinor, negligenter sua verba respiciens ; sed quia usitatius in loquendo solemus oculis attribuere visionem, sicut speciem corpori. Nam et hic mos loquendi crebrius usurpatur in rebus, quæ locis continentur, varianturque coloribus. Sed si nulla species esset mente contuenda, non diceretur ille speciosus forma præ filiis hominum[3]. Neque enim hoc secundum carnem dictum est, et non secundum speciem spiritalem. Dicitur ergo et species pertinens ad mentis obtutum ; sed quia usitatius in corporibus dicitur, vel in similitudinibus corporum ; ideo dixit : [Species videtur, virtus vero narratur : illa oculis, hæc mente comprehenditur.] Proinde narrante Unigenito, qui est in sinu Patris, narratione ineffabili, creatura rationalis munda et sancta, impletur visione Dei ineffabili, quam tunc consequemur cum æquales Angelis facti fuerimus. Quia sicut videntur ista visibilia corporis sensibus nota, Deum nemo vidit unquam : quoniam si aliquando eo modo visus est, non sicut ista natura videtur, sed voluntate visus est, specie qua voluit apparens, latente natura atque in se incommutabiliter permanente. Eo autem modo, quo videtur sicuti est, nunc fortasse videtur a quibusdam An-

[1] Luc. xx, 36. — [2] Joan. I, 18. — [3] Psal. XLIV, 3.

gelis : a nobis autem tunc ita videbitur, cum eis facti fuerimus æquales.

XXIII. Deinde cum addidisset, quia nec potestates cœlorum, sicut Seraphim, nisi cum volunt et quemadmodum volunt videntur, ut hinc etiam conjiceretur quanta sit invisibilitas Trinitatis, [Tamen, inquit, et si potestas non est videndi, est gratia promerendi ut videre possimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam : nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus.] His itaque verbis quia non sua docet, sed Evangelium exponit, non hoc voluit intelligi, quod quidam eorum videbunt Deum, quidam vero non videbunt, quibus credentibus dedit potestatem filios Dei fieri; [cum ad eos omnes pertineat quod dictum est : « Videbimus » eum sicuti est [1]. » Sed dicendo, nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus,] de hoc sæculo se loqui significavit, ubi quibusdam Deus, licet non in sua natura, se in qua voluit specie dignatus est apparere ; sicut Abrahæ, sicut Isaïæ, aliisque similibus; cæteris vero innumerabilibus, quamvis ad suum populum et hæreditatem æternam pertinentibus, nulla vel tali specie demonstrat. In futuro autem sæculo, qui regnum accepturi sunt, quod eis ab initio præparatum est, omnes eum corde mundo videbunt ; nec in illo regno nisi tales erunt.

XXIV. Attende itaque quid adjungat jam de illo sæculo dicere incipiens : [Et quid mirum, inquit, si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi eis qui mundo sint corde. Et ideo « Beati mundo » corde; ipsi enim Deum videbunt. » Quantos beatos jam numeraverat, et tamen his videndi Deum non pro-

[1] I Joan. III, 2. — [2] Gen. XVIII, 1 ; Num. XII, 8, et Isaï. VI, 1.

miserat facultatem. Si ergo ii, qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt; neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre.] Cernis quam circumspecte loquatur jam de iis, qui in futuro sæculo videbunt Deum : neque enim omnes, sed qui digni sunt. Resurgent enim et digni et indigni regno illo, ubi videbitur Deus : « Quoniam omnes qui in monumentis sunt, au» dient vocem ejus et procedent; » sed cum magna differentia : « Nam qui bene fecerunt, in resurrectionem » vitæ : qui vero male egerunt, in resurrectionem judi» cii [1]. Hic judicium pœnam æternam significat : sicut » etiam illud dictum est : Qui non credit, jam judicatus » est [2]. »

XXV. Quod ergo ait sanctus Ambrosius, [Neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre,] quid aliud intelligi voluit, nisi quia his qui mundando cordi curam tantæ rei dignam non vult impendere, non vult Deum videre. Vide proinde quid adjungat ; [Nec in loco, inquit, Deus videtur, sed mundo corde.] Quid evidentius, quid expressius dici potuit? Ab hac igitur visione diabolus et angeli ejus et omnes cum eis impii sine ulla nebula dubitationis exclusi sunt; quoniam mundo corde non sunt : ac per hoc quod scriptum est in libro Job [3], venisse Angelos in conspectum Dei, et venisse cum eis diabolum, non ideo diabolus Deum vidisse credendus est. Ipsi enim dicti sunt venisse in conspectum Dei, non Deus in conspectum eorum. Veniunt autem in conspectum nostrum quæ videmus, non a quibus videmur. Venerunt ergo, sicut in multis codicibus legitur, ut assisterent coram Deo, non ut coram ipsis Deus. Nec est opus hoc loco immorari,

[1] Joan. v, 28. — [2] Id. III, 18. — [3] Job. I, 6, et II, 1.

ut pro viribus nostris conemur ostendere quomodo et hoc temporaliter fiat, cum in Dei conspectu sint omnia semper.

XXVI. Nunc enim quæritur quomodo videatur Deus non ea specie, qua et in isto sæculo quibusdam voluit apparere, quando non solum cum Abraham [1] aliisque justis, verumetiam cum Caïn fratricida locutus est [2]: sed quomodo videatur in illo regno, ubi eum videbunt filii ejus sicuti est. Tunc quippe satiabitur in bonis desiderium eorum; quo desiderio flagrabat Moyses, cui loqui ad Deum facie ad faciem non sufficiebat, et dicebat: « Ostende mihi temetipsum manifeste, ut videam te [3] : tanquam diceret, quod in Psalmo ex eodem desiderio canitur : « Satiabor cum manifestabitur gloria tua [4]. » Quo desiderio ardebat et Philippus, et sic satiari cupiebat, dicens : « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis [5]. » De hac visione loquens ejus etiam ipse amator et desiderator Ambrosius, [Non in loco, inquit, Deus videtur,] sicut ad ilicem Mambre, sicut in monte Sina, [sed mundo corde.] Et sequitur sciens quid desideret, et quid æstuet, et quid speret, [Nec corporalibus, inquit, oculis Deus quæritur,] quibus se ostendit Abrahæ, Isaac, Jacob, et aliis in hoc sæculo : [nec circumscribitur visu] propter illud quod dictum est : « Posteriora mea videbis [6] : [nec tactu tenetur,] sicut luctatus etiam est cum Jacob : [nec auditur affatu,] sicut non solum a tot sanctis, verumetiam a diabolo auditus est : [nec sentitur incessu,] sicut aliquando cum in paradiso deambularet ad vesperam.

XXVII. Vides quemadmodum vir sanctus enitatur nostras mentes ab omnibus carnis sensibus sevocare, ut aptas faciat ad videndum Deum. Et tamen quid agit talis extrinsecus plantator et rigator, nisi intrinsecus ope-

[1] Gen. XVIII, 1. — [2] Id. IV, 6. — [3] Exod. XXXIII, 13. — [4] Psal. XVI, 15. — [5] Joan. XIV, 8. — [6] Exod. XXXIII, 23.

retur, qui dat incrementum Deus? Quis enim sine adjutorio Spiritus Dei cogitare valeat esse aliquid, magisque esse quam omnia quæ per corpus sentiuntur, quod nec in loco videatur, nec quærendum sit oculis, nec audiatur affatu, nec tactu teneatur, nec sentiatur incessu, et videatur tamen, sed mundo corde? Neque enim de hac vita ille loquebatur, cum hoc diceret, quandoquidem ab hoc sæculo, in quo Deus apparuit, non sicuti est, sed in specie qua voluit, quibus voluit, satis discrevit sæculi futuri vitam discretione apertissima ubi ait, [Et quid mirum, si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo « Beati » mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt. »] Hinc jam de illo sæculo dicere exorsus est, ubi Deum videbunt, non omnes qui resurgent; sed qui resurgent ad vitam æternam : non indigni, de quibus dictum est : « Tollatur impius, ne videat claritatem Domini[1]; » sed digni, de qualibus dixit ipse Dominus, cum præsens non videretur : « Qui diligit me, mandata mea custodit : » et, « Qui » diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, » et ostendam me ipsum illi[2] : » nec ii quibus dicetur : « Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et » angelis ejus ; » sed quibus dicetur : « Venite Benedicti » Patris mei ; percipite regnum, quod vobis præparatum » est ab initio mundi[3] : » illi quippe ibunt in ambustionem æternam, justi autem in vitam æternam. Et quæ est vita æterna, nisi quod ipsa Vita alibi dicit : « Hæc » est autem vita æterna, ut cognoscant te unum Deum » verum et quem misisti Jesum Christum[4]? » sed sic quomodo promisit ostensurum se ipsum dilectoribus suis cum

[1] Isaï. XXVI, 10, juxta LXX. — [2] Joan. XIV, 21. — [3] Matth. XXV, 41 et 34. — [4] Joan. XVII, 3.

Patre unum Deum, non quomodo in hoc sæculo in corpore visus est a bonis et a malis.

XXVIII. Et in judicio enim futuro, quo sic venturus est, quomodo visus est iens in cœlum, hoc est, in eadem forma filii hominis, eamdem formam videbunt, quibus dicturus est : Esurivi, et non dedistis mihi manducare[1] : » quia et Judæi videbunt in quem pupugerunt[2] : » non illam Dei formam, in qua non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo[3]. In illa Dei forma tunc et videbunt eum, qui videbunt eum sicuti est. Nec ideo videbunt, qui pauperes spiritu in hac vita fuerunt, quia mites, quia lugentes, quia esurientes et sitientes justitiam, quia misericordes, quia pacifici, quia persecutionem passi propter justitiam, quamvis et hæc omnia iidem ipsi sint ; sed quia mundo sunt corde. Ideo quippe inter illas beatitudines, cum omnia faciant, qui cor mundum habent, non est tamen alicubi positum : « Deum videbunt. » nisi ubi dictum est : « Beati mundo corde[4] ; » quoniam mundo corde videbitur, qui nec in loco videtur ; nec oculis corporalibus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Deum enim nemo vidit unquam, vel in hac vita, sicut ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicut visibilia ista, quæ corporali visione cernuntur : quia unigenitus Filius ; qui est in sinu Patris ipse narravit. Unde non ad oculorum corporalium, sed ad mentium visionem dictum est pertinere quod narrat.

XXIX. Sed rursus ne desiderium nostrum a corporis sensu ad alium corporis sensum migraret, hoc est, ad aures ab oculis ; ideo cum dixisset, [Nec corporalibus Deus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur ;] addidit etiam, [nec auditur affatu ;] ut si possumus, unigenitum Filium, qui est in sinu Patris, sic intelligamus

[1] Matth. xxv, 42. — [2] Zach. xii, 10. — [3] Philip. ii, 6. — [4] Matth. v, 8.

narrantem, quomodo et Verbum est, non sonus auribus instrepens, sed imago mentibus innotescens, ut illic interna et ineffabili luce clarescat quod dictum est: « Qui me vidit, » vidit et Patrem[1] : » quod hic Philippo dicebatur, quando videbat, et non videbat. Sequitur enim hujus visionis eximius concupitor Ambrosius, dicens, [Et cum absens putatur, videtur: et cum præsens est, non videtur.] Non dixit cum absens est, sed, cum absens putatur. Nusquam enim absens est, qui cœlum et terram implet; nec spatiis includitur parvis, magnisve diffunditur, sed ubique totus est, et nullo continetur loco. Hoc qui excedente mente intelligit, videt Deum, et cum absens putatur. Qui autem hoc non potest, oret et agat ut posse mereatur, nec ad hominem disputatorem pulset, ut quod non legit legat; sed ad Deum Salvatorem, ut quod non valet valeat. Unde autem dixerit, [et cum præsens est non videtur] consequenter aperuit, dicens, [Denique nec Apostoli omnes Christum videbant. Et ideo ait : « Tanto tempore » vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis? »] Ecce quomodo Deus præsens erat et non videbatur.

XXX. Sed quare non ausus est dicere, Denique nec Apostoli Christum videbant, sed ait, [nec Apostoli omnes,] tanquam aliqui tunc viderent ea visione, in qua ipse et pater unum sunt? An forte illud attendit, quod cum Petrus dixisset, « Tu es Christus Filius Dei vivi ; » responsum accepit, « Beatus es, Simon Bar-Jona, quia » non tibi revelavit caro et sanguis, sed Pater meus, qui » in cœlis est[2] ? quamvis illa revelatio utrum per fidem tantæ rei creditæ, an per visionem conspectæ facta in ejus mente fuerit, non mihi videatur elucere; cum et ipse Petrus tam parvulum se adhuc illi ostenderit, ut ti-

[1] Joan. XIV, 9. — [2] Matth. XVI, 17.

meret ne amitteret morientem, quem Filium Dei vivi hoc est, vitæ fontem fuerat paulo ante confessus.

XXXI. Deinde potest movere, quomodo jam ipsa Dei substantia videri potuerit a quibusdam in hac vita positis, propter illud quod dictum est ad Moysen, « Nemo » potest faciem meam videre et vivere[1] : » nisi quia potest humana mens divinitus rapi ex hac vita ad angelicam vitam, antequam per istam communem mortem carne solvatur. Sic enim raptus est, qui audivit illic ineffabilia verba quæ non licet homini loqui[2] : ubi usque adeo facta est ab hujus vitæ sensibus quædam intentionis aversio, ut sive in corpore, sive extra corpus fuerit, id est utrum, sicut solet in vehementiori extasi, mens ab hac vita in illam vitam fuerit alienata manente corporis vinculo, an omnino resolutio facta fuerit, qualis in plena morte contingit, nescire se diceret. Ita fit ut et illud verum sit, quod dictum est, « Nemo potest faciem meam videre et » vivere ;» quia necesse est abstrahi ab hac vita mentem, quando in illius ineffabilitatem visionis assumitur; et non sit incredibile quibusdam sanctis nondum ita defunctis, ut sepelienda cadavera remanerent, etiam istam excellentiam revelationis fuisse concessam. Quod existimo cogitasse illum, qui noluit dicere, nec Apostoli Christum videbant, sed ait, [nec Apostoli omnes Christum videbant,] credens quibusdam eorum divinitatis quoque ipsius visionem, de qua loquebatur, etiam tunc potuisse donari; certe propter beatum Paulum, quia et ipse quamvis novissimus, utique Apostolus erat, qui de sua illa ineffabili revelatione non tacuit.

XXXII. Quanquam et illi fidelissimo antiquo famulo Dei Moysi, mirum nisi in hac terra laboraturo, populumque illum adhuc recturo, concessum est quod petivit,

[1] Exod. XXXIII, 20. — [2] 2 Cor. XII, 2.

ut claritatem Domini videret, cui dixerat, « Si inveni » gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifeste[1]. » Accepit enim in præsentia congruum responsum, quod faciem Dei videre non posset, quam nemo videret et viveret, hoc modo significante Deo alterius potioris vitæ illam esse visionem. Deinde in verbis Dei futuræ Christi Ecclesiæ mysterium figuratum est. Gestavit quippe Moyses typum populi Judæorum in Christum passum postea credituri : ideo dictum est illi, « Cum transiero, poste» riora mea videbis[2] : » et cætera quæ ibi dicuntur, mirabili sacramento prænuntiant Ecclesiam post futuram, unde modo longum est disputare. Quod autem dicere institueram, desiderio ejus etiam illud, quod petierat, fuisse concessum, in libro Numerorum postea demonstratum est [3], ubi Dominus arguit contumaciam sororis ipsius, et dicit aliis Prophetis in visione se apparere et in somno, Moysi autem per speciem, non per enigmata : ubi etiam addidit dicens, « Et gloriam Domini vidit. » Quid ergo est quod eum sic fecit exceptum, nisi forte quia illa contemplatione dignum etiam tunc habuit populi sui talem rectorem et ministrum in tota domo sua fidelem, ut quemadmodum concupiverat, videret Deum sicuti est, quæ contemplatio cunctis filiis in fine promittitur?

XXXIII. Ista credo considerans vir ille sanctus cujus verba tractamus, [nec Apostoli, inquit, omnes Christum videbant,] quoniam forte aliqui eorum etiam ipso tempore viderant, secundum ista quæ dixi. Ut autem probaret quod dixit, quia non omnes videbant continuo subjecit, [Et ideo ait, « Tanto tempore vobiscum sum, » et adhuc me non cognovistis [4] !] » Deinde subjungens a qualibus Deus videatur illa contemplatione sicuti est :

[1] Exod. XXXIII, juxta LXX. — [2] Ibid. 23. — [3] Num. XII, 6. — [4] Joan. XIV, 9.

[Qui enim cognovit, inquit, quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, et supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem[1].]

XXXIV. Ego[2] hæc verba Apostoli Pauli sic intelligere soleo[3]: In latitudine bona opera charitatis: In longitudine perseverantiam usque in finem: In altitudine spem cœlestium præmiorum: In profundo inscrutabilia judicia Dei, unde ista gratia in homines venit. Et hunc intellectum coaptare etiam sacramento crucis, ut in latitudine accipiatur transversum lignum, quo extenduntur manus propter operum significationem: In longitudine ab ipso usque in terram, ubi totum corpus crucifixum stare videtur, quod significat persistere, hoc est longanimiter permanere: In altitudine ab ipso transverso ligno sursum versus quod ad caput eminet, propter expectationem supernorum, ne illa bona opera atque in eis perseverantia, propter beneficia Dei terrena atque temporalia, facienda credantur; sed potius propter illud, quod desuper sempiternum sperat fides, quæ per dilectionem operatur: In profundo autem pars illa ligni, quæ in terræ abdito defixa latet, sed inde consurgit omne illud quod eminet; sicut ex occulta Dei voluntate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic: Supereminentem vero scientiæ charitatem Christi, eam profecto, ubi illa est pax, quæ præcellit omnem intellectum. Sed sive hoc in illis apostolicis verbis etiam ille senserit evangelicus disputator, sive aliud aliquid fortasse congruentius; vides tamen etiam hoc, ni fallor, a regula fidei non abhorrere.

XXXV. Unde autem nunc agimus propter contuitum

[1] Ephes. III, 18. — [2] Beda vulgatus Ephes. III, 18. — [3] In epistola CXI., cap. 26.

spiritalem, cum dixisset, [Qui cognovit quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, et supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem;] ne alicui tardissimo de corporali visione dicere videretur, [Nos enim, inquit[1], jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus.] Quod ait hoc loco, [novimus,] secundum fidem dixit, quæ nunc est, non secundum contemplationem, quæ tunc erit: quia et illud novimus quidquid fide non ficta, etiamsi nondum per speciem contuendo, jam tamen inconcusse credendo retinemus. Denique cum dixisset, jam non se secundum carnem Christum nosse, sicut Apostolus ait; et addidisset testimonium de Propheta, « Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus[2], » continuo subjecit, [Qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.] Certe manifestum est quod illam notitiam, ubi dixerat, [novimus,] ex fide posuit, ex qua modo justus vivit, non ex contemplatione, qua Deum videbimus sicuti est. Hanc enim sibi et nobis consequenter optavit, futuramque significavit, dicendo, [Qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.]

XXXVI. Hanc plenitudinem Dei quidam in sermone Apostoli sic intellexerunt, ut putarent nos hoc futuros omnino quod Deus est. Hæc enim verba, sicut recognoscis, Apostolus posuit ita loquens, « Cognoscere etiam » supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei[3]. » Quapropter, inquiunt, si aliquid minus quam Deus habebimus, et in aliquo minores erimus, quomodo implebimur in omnem

[1] 2 Cor. v, 16. — [2] Thren. iv, 20. — [3] Ephes. iii, 19.

plenitudinem Dei? sed quoniam implebimur, profecto erimus æquales. Aversaris ictum utique et detestaris humanæ mentis errorem, scio, et recte facis. Sed quomodo intelligenda sit ista plenitudo, qua dictum est implendos nos esse in omnem plenitudinem Dei, postea si Deus voluerit pro viribus, quas dederit, disseremus.

XXXVII. Nunc autem quod mihi proposueras, et ad explicandum difficile videbatur, utrum explicatum sit, diligenter attende recolendo quæ dicta sunt. Si enim quæris, utrum possit Deus videri. Respondeo, Potest. Si quæris, unde sciam. Respondeo, Quia in veracissima Scriptura legitur, « Beati mundo corde, quoniam » ipsi Deum videbunt[1]: » et cætera talia. Si quæris quomodo dictus sit invisibilis, si videri potest. Respondeo, invisibilem esse natura, videri autem cum vult, sicut vult: plurimis enim visus est, non sicuti est, sed quali specie illi placuit apparere. Si quæris, quomodo eum vidit vel Caïn sceleratus, quando de suo scelere ab illo interrogatus et judicatus est[2]; vel etiam ipse diabolus, quando venit cum Angelis, ut coram illo assisteret, si « Beati mundicordes; quoniam ipsi Deum videbunt: » Respondeo, non quidem esse consequens, ut etiam videant Deum, qui voces ab eo factas aliquando audiunt. Neque enim viderunt eum, qui audierunt quando dixit ad Filium; « Et clarificavi et clarificabo iterum[3]. » Verumtamen non esse mirandum, si aliqui etiam non mundi corde vident Deum in specie, quam voluntas ejus fecerit, latente invisibili et apud se incommutabili manente natura. Si quæris, utrum etiam sicuti est possit aliquando videri. Respondeo, filiis hoc esse promissum, de quibus dictum est, « Scimus quia cum apparuerit similes ei eri» mus; quoniam videbimus eum sicuti est[4]. » Si quæris,

[1] Matth. v, 8. — [2] Gen. IV, 6. — [3] Joan. XII, 28. — [4] I Joan. III, 2.

unde eum videbimus. Respondeo, unde Angeli vident, quibus tunc erimus æquales[1]. Sicut enim videntur ista quæ visibilia nominantur, Deum nemo vidit unquam, nec videre potest, quoniam lucem habitat inaccessabilem, et est natura invisibilis sicut incorruptibilis[2]: quæ contextim posuit Apostolus dicens, « Regi autem sæcu» lorum invisibili, incorruptibili[3]: » quia sicut nunc incorruptibilis, nec postea corruptibilis; ita non solum nunc, sed etiam semper invisibilis. Nec in loco enim videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Unigenitus autem Filius[4], qui est in sinu Patris, deitatis naturam atque substantiam insonabiliter narrat, et ideo dignis idoneisque tanto conspectu oculis etiam invisibiliter monstrat. Ipsi enim sunt oculi, de quibus Apostolus dicit, « Illu» minatos oculos cordis vestri[5]. » Et de quibus dicitur, » Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in mor» te[6]. » Dominus enim spiritus est. Unde qui adhæret Domino unus spiritus est[7]. Proinde qui potest Deum invisibiliter videre, ipse Deo potest incorporaliter adhærere.

XXXVIII. Puto jam non esse in quæstione, quam proposuisti, amplius quod requiras. Sed in hac tota nostra disputatione considera quid videris, quid credideris; quid adhuc nescias, sive quia non dixi, sive quia non intellexisti, sive quia non judicasti esse credendum. Et ea quæ vera esse vidisti, adhuc discerne unde videris, utrum recolendo illa te vidisse per corpus, sicut corporea cœlestia vel terrestria; an vero nunquam corporalibus

[1] Matth. XVIII, 10, et Luc. XX, 36. — [2] I Tim. VI, 16. — [3] Ibid. 17. — [4] Joan. I, 18. — [5] Ephes. I, 18. — [6] Psal. XII, 5. — [7] 2 Cor. III, 17. — [8] I Cor. VI, 17.

ea attigeris visibus, sed sola mente intuens, vera et certa esse perpexeris, sicut voluntatem tuam, de qua ego tibi credere loquenti possum, eam vero, ut abs te videtur, videre ipse non possum. Et cum hæc utraque discreveris, etiam id attende unde discernas. Quamvis enim alia corpore, alia mente videamus; horum tamen duorum generum ipsa discretio videtur mente, non corpore; et ea quæ mente conspiciuntur, non indigent ullo corporis sensu, ut ea vera esse noverimus. Quæ autem per corpus videntur, nisi mens adsit, quæ talia nuntiata suscipiat, nulla possunt scientia contineri: et quæ nuntiata quasi suscipere perhibetur, foris ea relinquit. Sed eorum imagines, id est, incorporeas similitudines corporum, incorporaliter commendat memoriæ, unde cum voluerit et potuerit, velut de custodia productas atque in conspectum cogitationis exhibitas judicet. Et cum valet, etiam ista duo discernit, quid in specie corporali foris reliquerit, quid ejus simile intus aspiciat; et illud absens, hoc præsens esse dignoscit: sicut me absente faciem mei corporis cogitas, et illa tibi est imago præsens; absens autem facies, cujus imago est: et hæc corpus, illa vero incorporea corporis similitudo est.

XXXIX. His ergo, quæ vides, diligenter fidenterque perspectis atque distinctis, attende quæ credis in hoc ipso sermone toto, ex quo ad te loqui his litteris cœpi; et in eis ipsis, quibus non visis accommodas fidem, ipsa testium pondera discernendo, perpende. Neque enim mihi sic credis quemadmodum Ambrosio, de cujus libris tanta illa testimonia posui. Aut si ambobus nobis æqua lance putas esse credendum, numquid ullo modo Evangelio nos comparabis, aut scripta nostra Scripturis canonicis coæquabis? Profecto si recte in dijudicando sapis longe nos infra vides ab illa auctoritate distare. Et

me quidem longius, sed utrique nostrum quantumlibet credas, utrumque illi excellentiæ nequaquam comparas. Quocirca id quod scriptum est, « Deum nemo vidit » unquam[1] : » et, « Lucem habitat inaccessibilem, quem » nemo hominum vidit, nec videre potest[2] : » et, « Beati » mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt[3] : » et quidquid aliud ex illis Libris sanctis commemoravi, firmius credit quam id quod dixit Ambrosius, [Nec in loco Deus videtur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.] Talem quippe esse vel intellexit vel credidit Deum, qui mundo corde conspicitur : hanc autem etiam meam sententiam esse confiteor.

XL. Aliter ergo ista, aliter illa divina verba in fide recipis. De nobis enim tibi subest fortasse aliquis scrupulus, ne in his divinis eloquiis aliquid minus dilucide intelligamus, et non sicut dicta sunt, sed sicut suspicamur, exponantur a nobis. Forte enim dicis apud te ipsum : Quid si et mundo corde videtur Deus, et in loco tamen videtur? aut, Quid si oculis etiam corporalibus Deum videbunt, qui mundo sunt corde, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, quando erimus æquales Angelis Dei? Quantum ergo nobis credere debeas, vel non debeas, fortassis ignoras ; et vel plus vel minus quam debes nobis credendo, ne fallaris attendis : divinis autem Scripturis, etiam nondum perspicue intellectis, credendum esse non dubitas. Sed hanc considerationem credendi vel non credendi, et difficultatem scientiæ, et dubitationis æstus, et piam fidem quæ divinis debetur affatibus, in tua mente, ita ut sunt, attendis et vides : nec de his omnino quod apud te ita sint, sive ut ego dixi, sive ut ipsa potius nosti, aliquid ambigis. Vides ita-

1 Joan. I, 18. — 2 I Tim. VI, 16. — 3 Matth. V, 8.

que fidem tuam, vides dubitationem tuam, vides studium tuum voluntatemque discendi; et cum auctoritate divina movearis ad credenda quæ non vides, hæc te tamen credere incunctanter vides; distribuis et discernis hæc omnia.

XLI. Num ergo iis oculis cordis tui, quibus hæc omnia vera et certa esse contueris, tibique præsentia invisibiliter cernis atque discernis, ullo modo corporeos oculos comparabis? cum etiam de ipsis rebus visibilibus, quæ corporalium oculorum acie quodam modo radiantur, et de ipsis corporeis oculis eorumque acie, qualiscumque et quantacumque sit, quantum distet ab invisibilibus, non excellentioribus, quibus etiam non visis fidem debes, sed ab iis quæ commemoravi, quæ non credis absentia, sed præsentia mente contueris, non iisdem ipsis carnis oculis, sed illis interioribus judices. Cum ergo interiores oculi judices sint oculorum exteriorum, isti autem illis quodam officio nuntiandi et ministerio famulentur, multaque illi videant, quæ isti non vident, nihil isti videant, unde non illi tanquam præsides judicent; quis non illos istis incomparabili æstimatione præponat?

XLII. Quæ cum ita sint, obsecro te, cum agitur in te ipsa hoc tam grande negotium; cum ab exterioribus interiora distinguis, atque illa istis ineffabiliter anteponis; cumque istis foris relictis, in illis intrinsecus demoraris, et ea suis quibusdam incorporalibus finibus metiendo judicas, in nulla te putas, an in aliqua luce versari? Ego enim existimo quod tanta tibi et talia, tam vera, tam clara, tam certa videri sine luce non possunt. Ipsam igitur lucem, in qua cuncta illa perspicis, intuere; et vide utrum ad eam possit accedere ullus corporeorum radius oculorum: profecto non potest. Attende etiam, et utrum

in ea videas ulla locorum spatia vel intervalla responde. Nihil ibi tale, ut arbitror, invenis, si vigilanter abigis ab aspectu intimo quidquid imaginum corporalium exterioris hominis sensus invexit : sed forte difficile est. Irruit enim de consuetudine carnalis vitæ; in ipsos quoque interiores oculos turba phantasmatum in similitudinibus corporum : cui resistere conatus, saltem auctoritate divina exclamavi, dolens in illa brevi Epistola, et dixi [1], Audiat caro carnalibus cogitationibus ebria, « Spiritus est Deus. » Neque enim cujusquam magis quam etiam ipsam meam mentem ab hujusmodi vanitate, illa increpatione compescui. Facilius quippe inclinamur ad solita, et amicum est infirmitati humanæ animæ corporalem conversationem introrsus vel mittere vel admittere, non ubi sana consistat, sed ubi languida quodam modo aut incumbat aut jaceat.

XLVI. Proinde si non potes aciem mentis tuæ a corporearum similitudinum quasi nubilo perspicue serenare, eas ipsas apud te ipsam vigilanter attende; intuere cœlum et terram cogitando, sicut oculis corporis cernendo consuesti ; easque imagines cœli et terræ, quæ ante oculos cogitationis productæ sunt, vide similitudines corporum esse, non corpora. Sic ergo judica contra te ipsam pro te ipsa, si non potes omnifariam corporalium qualitatum imaginarias formas ab acie tuæ mentis abigere; et unde vinceris, inde convince. Neque enim est, ut opinor, quisquam etiam talibus imaginationibus ita deditus, ut credat sic esse in memoria sua, vel in ipso conspectu cogitationis suæ, solem, lunam, stellas, amnes, maria, montes, colles, urbes, parietes denique domus suæ, vel etiam cubiculi sui, et quidquid per oculos corporis tale cognovit et tenet, ut locorum spatiis atque intervallis

1 In epist. XCII, n. 5.

sive stent, sive moveantur. Porro si ea, quæ in animo nostro sunt corporibus locisque simillima, non tamen locorum spatiis atque finibus continentur, nec intervallis localibus in nostra memoria reponuntur; quanto magis illa, quæ nullam gerunt similitudinem corporum, charitas, gaudium, longanimitas, pax, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, nulla locorum spatia tenent, nulla intercapedine separantur, aut aliqua oculi cordis, quo radios suos mittant, et ea videant, intervalla conquirunt? Nonne omnia in uno sunt sine angustia, et suis terminis nota sunt, sine circuitu regionum? Aut dic in quo loco videas charitatem; quæ tamen in tantum tibi cognita est, in quantum eam potes mentis acie contueri: quam non ideo magnam nosti, quia ingentem aliquam molem conspiciendo lustrasti; nec cum tibi intus loquitur, ut secundum eam vivas, ullis perstrepit sonis; nec ut eam cernas corporalium lumen erigis oculorum; nec ut eam fortiter teneas, corporalium vires præparas lacertorum; nec cum tibi venit in mentem, sentis ejus incessum.

XLIV. Ecce etiam charitas quantulacumque in nostra voluntate consistit, nobisque conspicua est, nec in loco videtur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: quanto magis Deus ipse, cujus hoc pignus in nobis est? Nam si interior homo noster, quantulacumque imago ejus, non de illo genita, sed ab illo creata, quamvis adhuc renovetur de die in diem; jam tamen in tali luce habitat, quo nullus oculorum corporalium sensus accedit[1], si ea, quæ in illa luce cordis oculis intuemur, et discernuntur inter se, et nullis locorum spatiis separantur; quanto magis Deus, qui lucem

[1] 2 Cor. iv, 96.

habitat inaccessabilem, corporis sensibus, quo nec ipsius nisi mundi potest esse cordis accessus? Cum igitur lucem istam omni corporali luci, non solum judicio rationis, sed amoris quoque appetitu præposuerimus; quanto id magis valebimus, tanto melius valebimus, donec sanentur omnes languores animæ nostræ ab illo, qui propitius fit omnibus iniquitatibus nostris. In hac enim vivaciore vita facti spiritales poterimus omnia dijudicare; ipsi vero a nemine dijudicari. Animalis autem homo [1] non percipit quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi; et non potest scire, quoniam spiritaliter dijudicatur.

XLV. Quod si nondum possumus præferre lucem judicantem, ei luci de qua judicatur; præferre vitam intelligentem, vitæ tantummodo sentienti; præferre naturam non alibi hoc et alibi aliud, sed omnia quæ habet in uno simul habentem, sicuti est nostra ipsa intelligentia, ei naturæ quæ ita partibus constat, ut minor sit dimidia quam tota, sicuti est omne corpus; superfluo de rebus tantis ac talibus disputamus. Si autem hoc jam possumus; aliquid melius quam intellectum nostrum Deum esse credamus, ut pax ejus, quæ præcellit omnem intellectum, custodiat corda nostra et intelligentias nostras in Christo Jesu [2]. Ipsa enim pax, quæ præcellit omnem intellectum, non est utique minor nostro intellectu, ut cum iste sit oculis corporalibus invisibilis, illa putetur esse visibilis. An aliud pax Dei, aliud splendor Dei? cum idem ipse sit unigenitus Filius, cujus et illa charitas, quæ supereminet scientiæ, cujus cognitione implebimur in omnem plenitudinem Dei, non est nostræ mentis luce inferior, quæ illa illuminante tribuitur. Porro si ista inaccessibilis est oculis carnis; quanto magis illa, huic incomparabiliter supereminens? ac per hoc cum sit

[1] I Cor. II, 14. — [2] Philip. IV, 7.

aliquid nostrum visibile, sicut hoc corpus, aliquid vero invisibile, sicut homo interior, et cum optimum nostrum, hoc est, mens atque intelligentia, invisibile sit oculis corporis; quomodo id quod est melius optimo nostro, visibile erit inferiori nstro?

XLVI. Arbitror te jam concedere, his omnibus consideratis, recte dictum esse quod Deus nec in loco videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et si quid in iis minus intelligimus, vel aliter sapimus, id quoque nobis Deus revelabit, si in quod pervenimus, in eo ambulemus. Pervenimus autem ut credamus Deum non corpus esse, sed spiritum[1]. Pervenimus etiam ut credamus quod Deum nemo vidit unquam[2]; et quod Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ[3]; et quod apud Deum non est commutatio, nec momenti obumbratio[4], et quod lucem habitat inaccessibilem[5], quem nemo hominum vidit, nec videre potest; et quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, sine ulla diversitate et separatione naturæ[6]; et quod mundicordes eum videbunt[7], et quod similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est[8]; et quod Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in illo manet[9]; et quod pacem et sanctificationem sectari debemus[10], sine qua nemo poterit videre Deum; et quod corruptibile hoc et mortale corpus nostrum in resurrectione commutabitur, et induet incorruptionem atque immortalitatem[11]; et quia seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale transfigurante Domino corpus humilitatis nostræ, ut conforme faciat corpori

[1] Joan. IV, 24. — [2] Id. I, 18. — [3] I Joan. I, 5. — [4] Jacob. I, 17. — [5] I Tim. VI, 16. — [6] I Joan. V, 7. — [7] Matth. V, 8. — [8] I Joan. III, 2. — [9] I Joan. IV, 8. — [10] Hebr. XII, 14. — [11] I Cor. XV, 53.

gloriæ suæ[1]; et quod Deus fecit hominem ad imaginem et similitudinem suam[2]: et quod spiritu mentis nostræ renovamur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit nos[3]. In his atque hujusmodi Scripturarum sanctarum auctoritatibus per fidem ambulantes, qui dato vel divinitus adjuto intellectu spiritaliter profecerunt, et spiritalia spiritalibus comparare potuerunt, viderunt melius videri mente quam corpore; et ea videri mente quæ non continerentur locis, nec inter se locorum intervallis separarentur, nec minora essent in parte quam in toto.

XLVII. Hinc est quod fiducialiter ille dicit, quod [nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.] Unde quia et invisibilis in Scripturis sanctis ejus substantia commendatur, et visus esse a plurimis per corpus et corporalibus locis in eisdem auctoritatibus invenitur, aut spiritu, quo corporales cernuntur imagines, per aliquam licet incorpoream, tamen similitudinem corporis, sicut in somnis vel in extasi; secrevit ille vir sanctus Dei naturam ab hujusmodi visionibus, easque dixit esse quas Dei voluntas elegisset, non quas natura formasset. Facit enim Deus istas quibus ut vult, cui vult, quando vult, appareat, sua latente atque in se incommutabiliter manente substantia. Si enim voluntas nostra apud se manens et latens sine ulla sui commutatione, per quas se utcumque ostendat, exprimit voces; quanto facilius Deus omnipotens, sua latente atque incommutabiliter manente natura, in qua voluerit specie, potest, cui voluerit, apparere, qui ex nihilo creavit omnia, atque in se manens innovat omnia?

[1] I Cor. xv, 44, et Philip. III, 21. — [2] Gen. I, 27. — [3] Ephes. IV, 23, et Coloss. III, 10.

XLVIII. Ad eam vero visionem, qua videbimus Deum sicuti est, mundanda corda commonuit. Quia enim corpora consuetudine loquendi visibilia nominantur, propterea Deus invisibilis dicitur, ne corpus esse credatur; non quia corda munda suæ substantiæ contemplatione fraudabit; cum hæc magna et summa merces Deum colentibus et diligentibus promittatur, dicente ipso Domino, quando corporalibus oculis visibiliter apparebat, et invisibilem se contuendum mundis cordibus promittebat: « Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam » eum, et ostendam me ipsum illi[1]. » Hæc quippe natura ejus æqualiter cum Patre invisibilis, sicut æqualiter incorruptibilis est: quæ, sicut supra dictum est, continuatim Apostolus posuit, divinam substantiam, qua potuit hominibus prædicatione, commendans[2]. Quam si oculi corporales in resurrectione mutata corporum qualitate conspicient, viderint qui hoc possunt astruere: me plus movet illius sententia, qui nec in ipsa resurrectione hoc corporalibus oculis, sed mundis cordibus tribuit.

XLIX. Et de spiritalis quidem corporis qualitate, quod resurrecturis promittitur, vel discere aliquid adhuc, vel quærere non recuso: si tamen de hac re disputantes illis vitiis carere possimus, quæ plerumque studiis humanis et concertationibus excitantur, dum supra quam scriptum est unus pro altero infletur adversus alterum: ne dum altercando quærimus investigare, quomodo possit videri Deus, ipsam pacem sanctificationemque perdamus, sine qua nemo poterit videre Deum: quod ipse avertat a cordibus nostris, ut ea suæ contemplationi munda reddat atque custodiat. Illud tamen quia non dubito, non requiro, quod Dei natura nunquam videatur in loco.

[1] Joan. XIV, 21. — [2] I Tim. I, 17.

Jam utrum possit hujus corporis oculis videri aliquid, quod in loco non videtur, ab eis qui hoc valent disserendo monstrare, cum pace dilectionis audire paratus sum, et quod me movet in commune conferre. Sunt enim quidam, qui Deum ipsum omnino corpus esse præsumunt, putantes quidquid corpus non est, nullam prorsus esse substantiam : istos omni modo aversandos censeo. Sunt autem alii Deum quidem ipsum corpus non esse minime dubitantes; sed ideo eos, qui ad vitam æternam resurgent, etiam per corpus Deum visuros putant, quoniam talem sperant spiritalis corporis qualitatem, ut etiam ipsa quæ caro fuerat, spiritus fiat. Quod si ita est, quantum distet a superiori opinione, et quam hoc sit tolerabilius, etiamsi verum non sit, puto facillime judicari. Primo quia multum interest, utrum de Creatore an de creatura aliter aliquid sentiatur quam veritas habet. Deinde quia conatus mentis utcumque ferendus est, volentis corpus convertere in spiritum, non in corpus Deum. Postremo quia id quod ego in illa Epistola mea[1] dixi de istis nostræ carnis oculis, quia neque nunc possunt, neque tunc poterunt Deum videre, etiam sic verum est : non enim dictum est nisi de oculis corporalibus, quod tunc non erunt si corpus ipsum spiritus erit; ac per hoc corporei oculi nunquam Deum videbunt, quia cum videbitur, spiritus eum non corpus videbit.

L. Tota igitur quæstio jam remansit de corpore spiritali; quatenus induat incorruptionem et immortalitatem hoc corruptibile atque mortale[2], et quatenus ex animali in spiritale mutetur. Quæ diligentius sollicitiusque tractanda est, maxime propter corpus ipsius Domini, qui transfigurat corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ, ut possit sibi subjicere omnia[3]. Cum enim et

[1] In epist. XCII, n. 3. — [2] I Cor. XV, 53. — [3] Philip. III, 21.

Deus Pater videat Filium, et Filius Patrem; procul dubio non sunt audiendi, qui visionem nolunt tribuere nisi corporibus. Neque enim dici fas est, quod Filium Pater non videat, aut et ut ipse videat, corpore indutus est, si nonnisi ad corpus pertinet visus. Quid quod in ipso mundi exordio, antequam a Filio esset ulla forma servi suscepta, vidit Deus lucem, quia bona est[1]; et firmamentum, et mare, et aridam, et omne fœnum, atque omne lignum, solem, lunam, stellas, reptilia animarum vivarum, volatilia cœli, animam vivam: postremo vidit Deus omnia, quæ fecit, et ecce bona valde[2]? Quod cum per quasque creaturas Scriptura toties repetisset, miror unde nata fuerit illa opinio, qua putatum est tantum ad corpora pertinere visionem. Quæ opinio de quocumque loquendi more orta sit, Scripturæ tamen sanctæ non sic loqui solent, quæ nisi, non tantum corpori, verumetiam spiritui, magisque spiritui quam corpori tribuerent visionem, non Prophetas proprie videntes appellavissent[3], qui non corpore sed spiritu etiam futura viderunt.

LI. Sed cogitandum est, ne quid insolenter audeamus, si dixerimus corpus non solum mortalitatem et corruptibilitatem, verumetiam hoc ipsum quod corpus est per gloriam resurrectionis amittere, et spiritum fieri. Eo modo quippe aut conduplicabitur substantia spiritus, si et corpus spiritus erit; aut si unus erit spiritus hominis, ita ut commutato et converso in spiritum corpore, neque geminatione neque incremento conduplicetur, nec omnino ullius accessu quantitatis augeatur; metuendum est ne nihil aliud dici videatur, quam corpora non illa mutatione immortalia mansura, sed nulla potius futura et omnino peritura. Quapropter donec diligenti inquisitione, si Dominus adjuverit, reperiatur quid secundum Scripturas

[1] Gen. 1, 4. — [2] Ibid. 31. — [3] 1 Reg. 9, 9.

de spiritali corpore, quod in resurrectione promittitur, probabilius sentiendum sit, interim nobis sufficiat quod unigenitus Filius, idemque mediator Dei et hominum homo Christus Jesus ita videt Patrem, sicut videtur a Patre[1]. Nos autem ad illam visionem Dei, quæ nobis in resurrectione promittitur, non ex hoc mundo istam concupiscentiam oculorum transferre conemur, sed mundandis cordibus pio studeamus affectu; nec corporalem faciem cogitemus, cum dicit Apostolus : « Videmus nunc » per speculum in ænigmate; tunc autem facie ad fa» ciem[2] : » præsertim quia Apostolus expressius dixit : « Nunc scio ex parte; tunc autem cognoscam sicut et » cognitus sum. » Si ergo tunc corporali Deum facie cognoscemus, corporali ejus nunc facie cogniti sumus : « Tunc enim cognoscam, inquit, sicut et cognitus sum. » Unde quis eum non intelligat eo loco etiam nostram faciem illam significare voluisse, de qua dicit alio loco : « Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, » in eamdem imaginem transformamur de gloria in glo» riam, tanquam a Domini Spiritu[3]; » de gloria scilicet fidei in gloriam contemplationis æternæ? Hoc quippe agit hæc transformatio, qua interior homo renovatur de die in diem[4]. De quo et Apostolus Petrus, cum eum moneret ornari : « Non quæ a foris, inquit, ornentur ca» pillorum incrispationibus, aut auro, aut margaritis, » vel veste pretiosa : sed ille absconditus cordis homo; » qui est ante Deum dives[5]. » In qua enim facie velamen habent Judæi non transeundo ad Christum, quoniam cum transierit quisque ad Christum auferetur velamen, ea nos facie revelata in eamdem imaginem transformamur. Apertissime autem dicit : « Velamen super corda

[1] I Tim. II, 5. — [2] I Cor. XIII, 12. — [3] 2 Cor. III, 18. — [4] Id. IV, 16. — [5] I Petr. III, 3.

» eorum positum est[1]. » Ibi est igitur facies, qua revelata nunc in fide, quamvis per speculum et in ænigmate contuemur: tunc autem facie ad faciem.

LII Quæ si approbas, tene mecum sancti viri Ambrosii sententiam, jam non ejus auctoritate, sed ipsa veritate firmatam. Neque enim et mihi propterea placet, quia per illius os potissimum me Dominus ab errore liberavit, et per illius ministerium gratiam mihi baptismi salutaris indulsit, tanquam plantatori et rigatori meo nimium faveam: sed quia de hac re et ipse hoc dixit, quod pie cogitanti et recte intelligenti loquitur etiam ille, qui incrementum dat Deus[2]. [In ipsa ergo resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo: « Beati mundo corde, ipsi enim Deum videbunt[3]. » Quantos beatos jam numeraverat, et tamen videndi iis Deum non promiserat facultatem. Si ergo ii, qui mundo sunt corde, Deum videbunt, utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt, neque is, qui Deum videre noluerit, potest eum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis Deus quæritur; nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: et cum absens putatur, videtur; et cum præsens est, non videtur. Denique nec Apostoli omnes Christum videbant, et ideo ait: « Tanto » tempore vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis[4]? » Qui enim cognovit quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, et supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem[5]. Nos enim jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei

[1] 2 Cor. III, 15. — [2] 1 Cor. III, 7. — [3] Matth. V, 8. — [4] Joan. XIV, 9. — [5] 2 Cor. V, 16.

misericordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.]

LIII. Hæc verbra sancti viri, quæ non carnalia sed spiritalia sunt, in quantum intelligis, et vera esse, non quia ipse dixit, sed quia veritas sine strepitu clamat, agnoscis; in tantum intelligis unde adhæreas Domino, teque ipsam intrinsecus præparas incorporalem locum mansionis ejus ad audiendum silentium narrationis ejus, et videndam invisibilem formam ejus. « Beati enim mundo » corde; quoniam ipsi Deum videbunt. » Non cum eis, sicut corpus, ex aliquo loci intervallo apparebit; sed cum venerit ad eos, et mansionem fecerit apud eos; quoniam sic implebuntur in omnem plenitudinem Dei, non cum fuerint et ipsi plenus Deus, sed cum perfecte fuerint pleni Deo. Si autem nonnisi corpora cogitamus, et nec illud saltem digne cogitare possumus, unde vel ipsa corpora cogitemus; non quæramus quid adversum nos ipsos loquamur, sed ab hac potius carnali consuetudine orando, et in anteriora nos extendendo, corda mundemus. Ut enim non tantum quod beeatus Ambrosius, verumetiam quod sanctus Hieronymus[1], dicam, Non solum Patris divinitatem, sed nec Filii quidem, nec Spiritus sancti quia una in Trinitate natura est possunt oculi carnis aspicere, sed oculi mentis. De quibus ipse Salvator ait : « Beati mundo » corde; quia ipsi Deum videbunt[2]. » Namque sicut alibi idem Hieronymus breviter ac veraciter definivit, Res incorporalis corporalibus oculis non videtur.

LIV. Has sententias de re tanta virorum tantorum non ob hoc interponere volui, ut cujusquam hominis sensum tanquam Scripturæ canonicæ auctoritatem sequendum arbitreris : sed ut illi qui aliter sapiunt, conentur mente videre quod verum est, et in simplicitate cordis quærere

[1] Hieronym. lib. 3 in Isai. 6. — [2] Matth. v, 8.

Deum, ne tam doctos divinorum eloquiorum tractatores temere reprehendant. Nec te moveat quod a quibusdam minus considerate dicitur, Quid tunc videbunt oculi corporales, si Deum non videbunt? an forte cæci erunt, vel sine causa erunt? Neque enim attendunt qui hæc loquuntur, quia si non erunt corpora, nec illi corporales profecto oculi erunt: si autem erunt corpora, erit quod videre possint oculi corporales. Sed hæc jam tam satis dicta sint, quæ ab initio hujus opusculi mei diligenter lecta et relecta considerans, sine ulla fortasse dubitatione perspicies, ad videndum Deum per ejus auxilium, cor mundum te debere præparare. De corpore vero spiritali[1], si Dominus juverit, opere alio experiemur quid diputare valeamus (9).

EPISTOLA CXLVIII[2].

Commonitorium sancto fratri Fortunatiano.

Augustinus Fortunatiano episcopo Siccensi, ut episcopum quemdam ipsi reconciliet, quem litteris asperioribus offenderat, præsertim hoc dicto quod scripserat, nos his corporeis oculis non visuros Deum: diligenter interim explicans quomodo Deus videatur, et quatenus. Apparet autem illum episcopum, quem non nominat, Anthropomorphitis favisse.

1. Sicut præsens rogavi, et nunc commoneo, ut fratrem nostrum, de quo collocuti sumus, videre et rogare

[1] De Civit. Dei, lib. XXII, cap. 29. — [2] Alias CXI, quæ autem 148 erat, [illegible] — Scripta non serius an. 413.

digneris, ut ignoscat mihi si quid durius et asperius in se dictum accepit in ea epistola, quam me modo scripsisse non pœnitet, quia dixi istius corporis oculos nec videre Deum, nec esse visuros. Causam quippe adjunxi cur hoc dixerim, ne scilicet Deus ipse corporeus esse credatur, et in loci spatio intervalloque visibilis. Nihil enim videre aliter istius corporis oculus potest. Et ne illud quod dictum est : « Facie ad faciem [1], » sic accipiatur, tanquam membriis corporis terminatus sit Deus. Ideo me ergo dixisse illud non pœnitet, ne de ipso Deo tam impie sentiamus ut eum non ubique totum, sed per localia spatia divisibilem existimemus. Talia quippe his oculis novimus.

II. Cæterum nihil tale de Deo sentiens, sed eum incommutabilem et incorporalem spiritum ubique totum esse credens, si tantam quisquam mutationem hujus corporis futuram putat, cum ex animali fuerit spiritale, ut etiam substantiam incorporalem, non locorum intervallis vel spatiis divisibilem, vel etiam membrorum lineamentis ac finibus terminatam, sed ubique totam, per tale corpus videre possimus; volo ut me doceat, si verum sapit : si autem in hoc falsum sentit, longe tolerabilius est corpori aliquid arrogare, quam Deo derogare. Et si vera est ista sententia, non erit contraria verbis meis, quæ in illa epistola posui. Istius namque corporis oculos dixi non visuros Deum, hoc intuens quod istius corporis oculi omnino non possunt cernere nisi corpora, quæ ab eis aliquo loci intervallo separata sunt : nam si nullum intervallum sit, nec ipsa corpora per eos videmus.

III. Porro autem si in tantam sui dissimilitudinem nostra corpora mutabuntur, ut oculos habeant, per quos videatur illa substantia, quæ non per locorum spatia vel dif-

[1] I Cor. XIII, 12.

funditur, vel finitur, alibi habens aliam partem, alibi aliam, in minore loco minorem, in majore majorem, sed ubique incorporaliter tota est; longe aliud erunt hæc corpora, et non erunt ipsa; nec sola detracta mortalitate atque corruptione et ponderis gravitate aliud erunt, sed in virtutem ipsius mentis quodam modo convertentur, si videre poterunt quomodo tunc menti, nunc autem nec ipsi menti videre concessum est. Si enim mutatis moribus dicimus hominem non esse qui fuit, si denique mutatis ætatibus ipsum corpus dicimus non esse quod fuit: quanto magis ipsum non erit, tanta conversione mutatum, ut non solum immortaliter vivat, verumetiam invisibilem videat? Quapropter si videbunt Deum, non istius corporis oculi videbunt; quia et in hoc non erit ipsum corpus usque in illam vim potentiamque mutatum, et non est contraria ista opinio illis verbis epistolæ meæ. Si autem hactenus non erit ipsum, quia nunc mortale, tunc immortale nunc aggravans animam, tunc nullo pondere ad omnem motum erit facillimum: ad videnda vero ea, quæ locorum spatiis intervallisque cernuntur, si non aliud quam ipsum erit, substantiam incorporalem et ubique totam nullo modo videbit. Sive ergo hoc, sive illud verum sit, secundum utrumque verum est quod istius corporis oculi Deum non videbunt. Aut enim istius erunt, et non videbunt; aut non erunt istius, si videbunt; quoniam tanta commutatione longe alterius corporis erunt.

IV. Sed paratus sum, si quid de hac re melius novit hic frater, vel ab ipso, vel ab illo a quo didicit, dicere. Quod si irridenter dicerem, etiam illud de Deo corporali membrisque per loca divisibili, dicerem paratum me esse dicere: quod non dico, quia non irridenter loquor, et talem Deum non esse omnino non ambigo, et ne talis esse

crederetur, illam epistolam scripsi : in qua dum essem in admonendo sollicitus, quam nominibus tacitis conscripsi, in corripiendo nimius atque improvidus fui, nec fraternam et episcopalem personam sicut frater et episcopus, quemadmodum fuerat dignum cogitavi : hoc non defendo, sed reprehendo; hoc non excuso, sed accuso. Ignoscatur peto, recordetur nostram dilectionem pristinam, et obliviscatur offensionem novam. Faciat certe quod me non fecisse succensuit : habeat lenitatem in danda venia, quam ego non habui in illa epistola conscribenda. Hoc per tuam charitatem rogo, quod præsens præsentem rogare volueram, si ejus haberem copiam. Quod cum conatus essem, scribente ad eum viro venerabili, nobisque omnibus honore præferendo, venire noluit, dolum forsitan in eum, sicut pleraque humana sunt, quantum existimo suspicatus ; a quo me longe abesse, tu illi fac fidem quantum potes, qui præsens facilius potes. Indica ei cum quanto et quam vero dolore de offensione animi ejus tecum fuerim collocutus. Noverit quam non eum contemnam, et quantum in illo Deum timeam, et cogitem Caput nostrum in cujus corpore fratres sumus. Ad locum in quo habitat; ideo mihi putavi non esse veniendum, ne spectaculum faceremus ridendum alienis, nostris dolendum, nobis pudendum : per tuam sanctitatem et charitatem totum recte agi potest. Ab illo quippe agitur, qui per fidem suam habitat in corde tuo quem credo quod non spernit in te, cum agnoscit in se.

V. Ego certe in hac causa quid melius facerem non inveni, quam ut veniam peterem a fratre, qui læsum se litterarum mearum asperitate conquestus est. Faciet et ipse, ut spero, quod sibi imperari novit ab eo, qui per Apostolum loquens ait : « Donantes vobismetipsis, si quis « adversus aliquem habet querelam, sicut et Deus in

» Christo donavit vobis. Estote ergo imitatores Dei, sicut » filii dilectissimi, et ambulate in charitate sicut et Chris- » tus dilexit nos[1]. » In hac charitate ambulantes, si quid diligentius possumus, de spiritali corpore, quod in resurrectione habebimus, concorditer inquiramus[2]. Quia et si quid aliter sapimus, hoc quoque nobis Deus revelabit, si in illo maneamus : « Qui autem manet in charitate, in » Deo manet, et Deus in illo manet[3]; » Quia Deus charitas est, sive tanquam ejus fons ineffabiliter existendo, sive illam nobis per Spiritum suum largiendo. Si ergo doceri potest, quod charitas corporalibus oculis aliquando videbitur; poterit fortassis et Deus. Si autem ista nunquam poterit; multo minus ipse fons ejus, vel si quid dici excellentius et convenientius de tanta re potest.

VI. Magni quidam viri et in Scripturis sanctis doctissimi, qui plurimum Ecclesiam et bona studia fidelium suis litteris adjuverunt, ubi eis occasio data est, dixerunt invisibilem Deum invisibiliter videri, hoc est per eam naturam, quæ in nobis quoque invisibilis est, munda scilicet mente vel corde. Beatus Ambrosius de Christo cum ageret[4], secundum id quod Verbum est: [Non enim corporalibus, inquit, sed spiritalibus oculis Jesus videtur.] Et paulo post : [Non eum viderunt, inquit, Judæi; obcæcatum enim erat insipiens cor eorum.] Hinc ostendens unde videatur. Item cum de sancto Spiritu loqueretur, interposuit verba Domini dicentis : « Rogabo » Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, qui vobis- » cum sit in æternum, Spiritum veritatis : quem hic » mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec » cognoscit eum[5]. » [Merito ergo se, inquit, in corpore

[1] Coloss. III, 13, et Ephes. v, 1. — [2] Philip. III, 15. — [3] I Joan. IV, 16. — [4] Ambros. lib. I. in Luc. I. — [5] Lib. 2. in Luc. III, 22, et Joan. XIV, 16.

demonstravit, quoniam in Divinitatis substantia non videtur. Vidimus Spiritum, sed in specie corporali: videamus et Patrem, sed quia videre non possumus, audiamus.] Et paulo post: [Audiamus ergo, inquit, Patrem; invisibilis enim Pater; sed et Filius invisibilis secundum Divinitatem; Deum enim nemo vidit unquam[1]: cum ergo Filius sit Deus, in eo utique quod Deus est Filius, non videtur.]

VII. Sanctus autem Hieronymus ait: [Videte Deum sicuti est in natura sua, oculus hominis non potest: non solum homo, nec Angeli, nec Throni, nec Potestates, nec Dominationes, nec omne nomen quod nominatur: neque enim creatura potest aspicere Creatorem suum.] His verbis vir doctissimus satis ostendit, quid etiam de futuro sæculo senserit, quod ad hanc rem attinet. Quantumlibet enim oculi corporis nostri mutentur in melius, Angelorum oculis æquabuntur. Hic autem et ipsis, et universæ omnino cœlesti creaturæ invisibilem naturam dixit esse Creatoris. Aut si et hinc fit quæstio, et infertur ulla dubitatio, utrum non simus futuri Angelis potiores: ipsius Domini est hinc aperta sententia, ubi ait de resurrecturis in regnum: « Erunt æquales Angelis Dei[2]. » Unde idem ipse sanctus Hieronymus alibi sic dicit[3]: [Homo igitur Dei faciem videre non potest, Angeli autem etiam minimorum in Ecclesia semper vident faciem Dei[4]. Et nunc in speculo videmus, in ænigmate[5], tunc autem facie ad faciem, quando de hominibus in Angelos profecerimus, et potuerimus cum Apostolo dicere: « Nos » autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, » in eamdem imaginem transformamur a gloria in glo» riam, tanquam a Domini Spiritu[6]; » licet faciem Dei

[1] I Joan. IV, 12. — [2] Luc. XX, 36. — [3] Hieronym. lib. I, in Isaï. I. — [4] Matth. XVIII, 10. — [5] I Cor. XIII, 12. — [6] 2 Cor. III, 18.

juxta naturæ suæ proprietatem nulla videat creatura, et tunc mente cernatur, quando invisibilis creditur.]

VIII. In his verbis hominis Dei, multa consideranda sunt. Primum, quia secundum apertissimam Domini sententiam etiam ipse sentit tunc nos visuros faciem Dei, cum in Angelos profecerimus, id est, æquales Angelis facti fuerimus; quod erit utique in resurrectione mortuorum. Deinde apostolico testimonio satis aperuit, non exterioris sed interioris hominis faciem intelligendam, cum videbimus facie ad faciem : de facie quippe cordis loquebatur Apostolus[1], cum diceret quod hinc commemoravit : « Nos autem revelata facie gloriam Domini » speculantes, in eamdem imaginem transformamur. » Quod si quisquam dubitat, recenseat eumdem locum, et attendat unde Apostolus loquebatur, de velamine scilicet quod manet in lectione Veteris Testamenti, donec quisque transeat ad Christum, ut auferatur velamen. Ibi quippe dicit : « Nos autem revelata facie gloriam Domini » speculantes; » quæ facies in Judæis non erat revelata : de quibus dicit : « Velamen super cor eorum positum est[2], » ut ostendat cordis faciem nobis esse revelatam velamine ablato. Postremo ne quisquam ista minus intuens, minusque discernens, visibilem Deum vel Angelis vel hominibus, cum æquales Angelis facti fuerimus, sive nunc esse; sive futurum esse crederet, evidentissime quid sentiret expressit, dicens : [Quod faciem Dei juxta naturæ suæ proprietatem nulla videat creatura, et tunc mente cernatur, quando invisibilis creditur.] Unde sufficienter significavit, quando visus est ab hominibus per oculos corporis, tanquam ipse corporeus, non eum secundum naturæ suæ proprietatem fuisse visum, in qua tunc mente cernitur, quando invisibilis creditur. Quibus

[1] 2 Cor. III, 18. — [2] Ibid. 15.

invisibilis, nisi aspectibus corporalibus etiam cœlestibus, sicut supra de Angelis et Potestatibus et Dominationibus dixit? quanto magis terrestribus?

IX. Unde alio loco evidentius dicit[1] : [Non solum Patris Divinitatem, sed nec Filii quidem et Spiritus sancti, quæ una in Trinitate natura est, posse oculos carnis aspicere, sed oculos mentis; de quibus ipse Salvator ait : « Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt[2].] Quid hac manifestatione lucidius? Si enim tantummodo dixisset : « Nec Patris, nec Filii, nec Spiritus sancti Divinitatem posse oculos carnis aspicere, nec deinceps addidisset : [Sed oculos mentis,] forte diceretur carnem jam non esse appellandam, cum corpus fuerit spiritale. Addendo ergo, et dicendo : [Sed oculos mentis,] ab omni genere corporis alienavit hujusmodi visionem. Ne quis autem putaret eum tantum de præsenti tempore locutum, subjecit etiam Domini testimonium, volens ostendere quos dixerat oculos mentis, quo testimonio non præsentis sed futuræ visionis promissio declaratur : « Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt. »

X. Beatissimus quoque Athanasius Alexandrinus episcopus, cum ageret adversus Arianos, qui tantummodo Deum Patrem invisibilem dicunt, Filium vero et Spiritum sanctum visibiles putant; æqualem Trinitatis invisibilitatem Scripturarum sanctarum testimoniis, et diligentia suæ disputationis asseruit, instantissime suadens Deum non esse visum nisi assumptione creaturæ : secundum Deitatis autem suæ proprietatem omnino Deum esse invisibilem, id est, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, nisi quantum mente ac spiritu nosci potest. Gregorius etiam sanctus episcopus (10) Orientalis apertissime dicit, Deum natura invisibilem quando Patribus visus

[1] Lib. 3. in Isai. vi. — [2] Matth. v, 8.

est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicujus conspicabilis materiæ dispositione assumpta, salva sua invisibilitate videri potuisse. Hoc est quod etiam noster dicit Ambrosius, et Patrem et Filium et Spiritum sanctum ea specie videri[1], quam voluntas elegerit, non natura formaverit : ut et illud verum sit, quod « Deum » nemo vidit unquam[2]; » quæ vox ipsius Domini Christi est : et « Quem nemo hominum vidit, nec videre po» test[3], » quæ vox Apostoli, imo ejus per Apostolum Christi est[4] : et illa non repudientur testimonia Scripturarum : quibus Deus visus esse narratur; quia et invisibilis est per propriam Deitatis naturam, et cum vult videri potest per assumptam, sicut ei placuerit, creaturam.

XI. Porro si naturæ ipsius est invisibilitas sicut incorruptibilitas, non mutabitur utique in futuro sæculo illa natura, ut de invisibili visibilis fiat; quia neque poterit de incorruptibili corruptibilis fieri : simul enim et incommutabilis est. Et utique naturam ejus commendavit Apostolus, cum duo ista simul poneret dicens : « Regi » autem sæculorum invisibili, incorruptibili, soli Deo » honor et gloria in sæcula sæculorum[5]. » Unde non audeo ego ita distinguere, ut dicam, incorruptibili quidem in sæcula sæculorum. Invisibili autem non in sæcula sæculorum, sed tantum in hoc sæculo. Verum quia nec ista testimonia falsa esse possunt : « Beati mundo corde; quo» niam ipsi Deum videbunt[6]. » Et, « Scimus quia cum ap» paruerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum » sicuti est[7] : » negare non possumus filios Dei visuros Deum, sed sicut videntur invisibilia, sicut se ipsum ostensurum promittebat, qui hominibus apparebat in carne

[1] Ambros. in Lucam cap. I. — [2] Joan. I, 18. — [3] I Joan. IV, 12. — [4] I Tim. VI, 16. — [5] Id. I, 17. — [6] Matth. V, 8. — [7] I Joan. III, 2.

visibilis, quando dicebat : « Et ego diligam eum, et os- » tendam me ipsum illi, » cum ante oculos hominum conspicuus loqueretur. Unde autem invisibilia videntur, nisi oculis cordis? de quibus paulo ante dixi quid Hieronymus senserit ad videndum Deum.

XII. Hinc est etiam quod memoratus Mediolanensis episcopus in ipsa resurrectione dixit non facile esse videre Deum nisi iis qui mundo corde sint; et ideo scriptum esse : « Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum vide- » bunt[1]. » [Quantos beatos, inquit, jam numeraverat, et tamen eis videndi Deum non promiserat facultatem.] Deinde adjungit et dicit : [Si ergo ii qui mundo sunt corde, Deum videbunt, utique alii non videbunt.] Et ne alios illos acciperemus de quibus dictum est : « Beati paupe- » res, Beati mites; » continuo subjunxit : [Neque enim indigni Deum videbunt.] Indignos utique illos volens intelligi, qui licet resurgant, Deum videre non poterunt; quoniam ad damnationem resurgent, quia per fidem veram quæ per dilectionem operatur, cor mundare noluerunt. Et ideo sequitur et dicit : [Neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre.] Deinde quia occurrebat etiam impios omnes velle videre Deum, statim ut ostenderet quare dixerit : [Qui Deum videre noluerit,] quia utique illo modo non vult Deum videre impius, quia cor mundare non vult, quo ille videri poterit, secutus adjunxit, et ait : [Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde; nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.] Quibus verbis beatus Ambrosius voluit admonere quid debeant homines præparare, qui volunt Deum videre, hoc est, cor mundare per fidem, quæ per dilectionem operatur, dono Spiritus sancti, unde

[1] Matth. v, 8.

pignus accepimus, quo illam visionem desiderare noverimus.

XIII. Nam de membris Dei, quæ assidue Scriptura commemorat, ne quisquam secundum carnis hujus formam et figuram nos esse crederet similes Deo, propterea eadem Scriptura et alas habere Deum dixit, quas nos utique non habemus. Sicut ergo alas cum audimus, protectionem intelligimus[1] : si et cum audimus manus, operationem intelligere debemus; et cum audimus pedes, præsentationem; et cum audimus oculos, visionem qua cognoscit; et cum audimus faciem, notitiam qua innotescit; et si quid aliud eadem Scriptura tale commemorat, puto spiritaliter intelligendum. Neque hoc ergo tantum, aut ego prior, sed omnes qui qualicumque spiritali intelligentia resistunt eis, qui ob hoc Anthropomorphitæ nominantur. Ex quorum litteris ne multa commemorando majores moras faciam, hoc unum sancti Hieronymi interpono, ut noverit iste frater, non se de hac re mecum magis quam cum prioribus agere debere, si quid eum contra permovet.

XIV. Cum ergo ille vir in Scripturis doctissimus Psalmum exponeret, ubi dictum est : « Intelligite ergo qui » insipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite ; » Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, » non considerat[2] ? » Inter cætera, [Iste locus, inquit, adversus eos maxime facit, qui Anthropomorphitæ sunt, qui dicunt Deum habere membra, quæ etiam nos habemus : verbi causa, dicitur Deus habere oculos : quia oculi Domini respiciunt omnia, manus Domini facit omnia. « Et audivit, inquit, Adam sonum pedum Domini deambulantis in paradiso[3] : » hæc simpliciter audiunt, et humanas imbecillitates ad Dei magnificentiam referunt.

[1] Psal. xvi, 8. — [2] Hieronymus in Psal. xciii, 9. — [3] Gen. iii, 8.

Ego autem dico quod Deus totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia ubique est. Ergo videte quid dicat. « Qui plantavit aurem non audiet ? aut qui finxit oculos non considerat ? » Et non dixit, Qui plantavit aurem, ergo ipse aurem non habet ; non dixit, ergo ipse oculos non habet : sed quid dixit ? « Qui plantavit aurem non audiet ? qui finxit oculos non considerat ? » membra tulit, efficientias dedit.]

XV. Hæc omnia de litteris eorum et Latinorum et Græcorum, qui priores nobis in catholica Ecclesia viventes divina eloquia tractaverunt, ideo commemoranda arbitratus sum ; ut sciat iste frater, si quid aliter quam isti sentit deposita dissensionis amaritudine, et fraternæ charitatis suavitate servata atque in integrum restituta, diligenti et tranquilla consideratione quærendum vel discendum vel docendum. Neque enim quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum et laudatorum hominum, velut Scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non ilceat salva honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte invenerimus quod aliter senserint quam veritas habet, divino adjutorio vel ab aliis intellecta, vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum. Denique in iis omnibus quæ de opusculis sanctorum atque doctorum commemoravit Ambrosii, Hieronymi, Athanasii, Gregorii, et si qua aliorum talia legere potui, quæ commemorare longum putavi, Deum non esse corpus, nec formæ humanæ habere membra, nec eum esse per locorum spatia divisibilem, et esse natura incommutabiliter invisibilem, nec per eamdem naturam atque substantiam, sed assumpta visibili specie sicut vo-

luit apparuisse iis quibus apparuit, quando per corporis oculos in Scripturis sanctis visus esse narratur, in adjutorio Domini inconcusse credo, et quantum ipse donat intelligo.

XVI. De spiritali autem corpore, quod in resurrectione habebimus, quantam capiat in melius commutationem, utrum in simplicitatem spiritus cedat, ut totus homo jam spiritus sit; an quod magis puto, sed nondum plena fiducia confirmo ita futurum sit spiritale corpus, ut propter ineffabilem quamdam facilitatem spiritale dicatur, servet tamen substantiam corporalem, quæ per se ipsam vivere ac sentire non possit, sed per illum qui ea utitur spiritum: neque enim et nunc, quia corpus dicitur animale, eadem est animæ natura quæ corporis: et utrum si corporis, quamvis jam immortalis atque incorruptibilis, natura servabitur, adjuvet tunc aliquid spiritum ad videndum ipsa visibilia, id est, corporalia, sicut nunc tale aliquid nisi per corpus videre non possumus; an vero etiam tunc sine organo corporis valeat spiritus noster nosse corporalia (neque enim et Deus talia per sensus corporis novit:) et multa alia quæ in hac quæstione movere possunt, fateor me nondum alicubi legisse, quod mihi sufficere existimarem sive ad discendum sive ad docendum.

XVII. Ac per hoc si non displicet huic fratri mea qualiscumque cautela, interim propter quod scriptum est: « Quoniam videbimus eum sicuti est [1], » quantum possumus, cor mundum ad illam visionem ipso adjuvante præparemus. De corpore autem spiritali pacatius et diligentius inquiramus, ne forte aliquid certum ac liquidum, si nobis hoc utile esse novit, secundum Scripturas suas Deus dignetur demonstrare. Si enim hoc invenerit inquisi-

[1] I Joan. III, 2.

tio diligentior tantam corporis futuram mutationem, ut possit videre invisibilia, non, ut opinor, talis potentia corporis menti auferet visionem, ut exterior homo videre Deum tunc possit, non possit interior; quasi tantum foris sit Deus ad hominem, et intus non sit in homine, cum apertissime scriptum sit : « Ut sit Deus omnia in omnibus[2]; » aut ita sit intus ille, qui sine ullis locorum spatiis ubique totus est, ut foris tantum videri ab exteriori homine possit, intus autem ab interiori non possit. Quæ si absurdisssime sentiuntur, magis enim sancti pleni erunt Deo, non inanes intrinsecus ab illo circumdabuntur extrinsecus; nec cæci intrinsecus eum quo pleni erunt, non videbunt, et tantum forinsecus oculati eum, quo circumdabuntur, videbunt : restat ut interim de visione Dei secundum interiorem hominem certissimi simus. Si autem etiam corpus mira commutatione hoc valuerit, aliud accedet, non illud abscedet.

XVIII. Melius ergo illud affirmamus unde minime dubitamus, quod homo interior videbit Deum, qui modo solus potest videre charitatem, quæ cum laudaretur dictum est : « Deus charitas est[1] : » solus potest videre pacem et sanctificationem, sine qua nemo potest videre Deum. Neque enim charitatem, pacem, sanctificationem, et si qua sunt similia, videt modo ullus oculus carnis; quæ tamen omnia jam videt, quantum potest, mentis oculus, tanto purius quanto purior : ut sine dubitatione Deum nos visuros esse credamus; sive inveniamus, sive non inveniamus, quod de qualitate futuri corporis quærimus, cum tamen corpus resurrecturum et immortale atque incorruptibile futurum non ambigamus, quoniam hinc sanctarum Scripturarum sententias apertissimas firmissimasque retinemus. Si autem iste frater quod de spiritali cor-

[1] I Cor. XV, 28. — [2] I Joan. IV, 8.

pore adhuc requiro, jam sibi firmat esse certissimum, nisi placidus audiero docentem. ita ut ille quoque placidus, me audiat inquirentem habebit, unde jure succenseat. Nunc tamen per Christum obsecro, ut de illa asperitate litterarum mearum, qua eum non immerito offensum esse didici, veniam mihi ab illo impetres, et me rescriptis Domino adjuvante lætifices.

EPISTOLA CXLIX [1].

Beatissimo et venerabiliter desiderabili et desiderabiliter venerabili, sancto sancteque charissimo fratri et coëpiscopo PAULINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Respondet ad quæstiones ex Psalmis, ex Apostolo, et ex Evangelio propositas a Paulino superius in epistola centesima vicesima prima.

1. *Tractantur quæstiones ex Psalmis propositæ.* — QUOD de perventione tam prospera fratris et compresbyteri nostri Quinti, et qui cum eo navigaverunt, cito nos Dominus exhilaravit, nuntiantibus litteris sanctitatis tuæ, gratias agens ei, qui recreat afflictos, et humiles consolatur, sinceritati cordis tui occasione filii et condiaconi nostri Ruffini, quæ proxima occurrit nunc rescripta persolvo: de littore namque Hipponensi profectus est. Et approbo misericordiæ consilium, quod tibi Dominus inspiravit, mihique insinuare dignatus es. Ipse et hoc adjuvet, ipse prosperet, qui jam curam nostram ex magna parte lenivit, quia pervectus et commendatus est charis-

[1] Alias LIX. quæ autem 149 erat, nunc 38. — Scripta videtur an. 414.

simus homo non solum bonis operibus sed etiam sanctis orationibus tuis.

II. Litteræ sane venerationis tuæ, ubi multa quæsisti, et quærenda admonuisti, et quærendo docuisti, ad me pervenerunt. Sed quas ipse continuo rescripsi per homines eorumdem sanctorum solatiorum nostrorum, sicut his tuis recentioribus comperi, non sunt redditæ venerationi tuæ. In quibus quidem, quatenus ad interrogata responderim, recolere non valui : nec earum exemplum cum requisissem, ubi hoc possem recognoscere, inveni. Ad nonnulla tamen me respondisse certus omnino sum, et ideo non ad omnia, quia ut cito finirem, festinatio perlatoris urgebat. Simul etiam miseram, sicut jusseras, et illius epistolæ exemplum, quam tuæ charitati apud Carthaginem de corporum resurrectione rescripseram, ubi de usu membrorum exhorta erat quæstio. Nunc ergo et hoc misi et alterum alterius, quia nec ipsam in manus tuas pervenisse conjeci, eo quod iterum interrogasti quædam, quæ jam me in ea respondisse lego et agnosco. Sed istam per quem direxerim nescio. Scripta quippe Charitatis tuæ, quibus eam reddidi sicut etiam ipsa indicat, missa sunt mihi ab Hippone a nostris, cum essem apud sanctum fratrem et coëpiscopum nostrum Bonifacium (nam eorum perlatorem non vidi,) et continuo rescripta non distuli.

III. *Responsio ad quæstionem de Psalm.* XVI, 14.[1] — Quia ergo tunc, sicut scripsi, non potueram inspicere codices græcos propter quædam Psalmi decimisexti, inspexi postea quos inveni. Et unus habebat, quod et latini nostri, « Domine perdens de terra dispertire eos. » Alius sicut ipse posuisti, « A paucis de terra. » Et illud quidem apertum habet sensum, « Perdens de terra, »

[1] Psal. XVI, 14.

quam eis dedisti, « Dispertire eos, » in gentibus : quod et factum eis est, cum gravi bello expugnati atque subversi sunt. Illud autem alterum quomodo accipiendum sit, non mihi occurrit, nisi quia in comparatione perditæ multitudinis eorum, reliquiæ salvæ factæ sunt, utique in paucis, a quibus eos dispertiendos, hoc est, dividendos atque separandos Scriptura prænuntiavit, dicens, « Do- » mine a paucis, » id est, a reliquiis, quas ex illa gente salvas fecisti, « De terra dispertire eos : » ut terram intelligamus Ecclesiam hæreditatemque fidelium atque sanctorum, quæ dicitur et terra viventium, et quæ etiam illo loco recte intelligi potest, « Beati mites, quoniam ipsi » hæreditate possidebunt terram[1]. » Cum autem dictum esset, « A paucis de terra divide eos: » additum est, « In » vita eorum : » ut in manifesto futurum intelligeretur; dum hic vivunt. Separantur enim multi ab Ecclesia, sed cum moriuntur, qui tamen cum vivunt per sacramentorum communionem unitatisque catholicæ videntur Ecclesiæ copulati. Isti ergo divisi sunt a paucis, qui ex illis crediderunt; de terra, quam sicut agrum suum excolit pater agricola. Divisi autem in vita sua, id est hic in manifesto sicut videmus. Sequitur autem, « Et de » absconditis tuis adimpletus est venter eorum, » id est, præter hoc quod in manifesto divisi sunt, etiam « De » absconditis tuis, » quæ in occulto reddis conscientiæ malorum, « Adimpletus est venter eorum : » ventrem posuit pro internorum latentiumque secretis.

IV. Quod vero sequitur, « Saturati sunt porcina[2] : » jam quid mihi ex hoc videretur aperui. Sed quod alii codices habent, et verius habere perhibentur, quia diligentiora exemplaria, per accentus notam ejusdem verbi græci ambiguitatem græco scribendi more dissolvunt,

[1] Matth. v, 4. — [2] Pro υἱῶν ὑῶν legisse videtur qui vertit porcinam.

obscurius est quidem, sed electiori sententiæ videtur aptius convenire. Quia enim dixerat, « Et de absconditis » tuis adimpletus est venter eorum, » quibus verbis occulta Dei judicia significata sunt : occulte quippe sunt miseri, etiam qui gaudent in malis, quos tradidit Deus in concupiscentias cordis eorum : velut quæreretur unde possint cognosci, qui in abscondito ira Dei adimpleti sunt, et responderetur quod in Evangelio dictum est, « Ex fructibus eorum cognoscetis eos[1] ; » continuo subjunctum est, « Saturati sunt filiis, » hoc est, fructibus, quod evidentius dicitur, operibus suis. Unde alibi legitur, « Ecce parturivit injustitiam, concepit dolorem, et » peperit iniquitatem[2] : » et alibi, « Deinde concupis» centia cum conceperit, parit peccatum[3]. » Mali ergo filii, mala opera, quibus cognoscuntur, et qui de absconditis Dei judiciis internis cogitationum suarum tanquam in ventrem adimpleti sunt. Bona opera, boni filii sunt. Unde ad sponsam Ecclesiam dicitur, « Dentes tui » sicut grex detonsarum ascendens de lavacro, quæ om» nes geminos creant, et sterilis non est in illis[4]. » In quo gemino fœtu geminum opus dilectionis agnoscitur, Domini Dei scilicet et proximi. « In quibus duobus præceptis » tota Lex pendet et Prophetæ[5]. »

V. Iste autem sensus, quo ita exponitur quod scriptum est, « Saturati sunt filiis, » non mihi occurrerat, cum ante rescriberem; sed recensui brevissimam quamdam ejusdem Psalmi expositionem, quam jam olim dictaveram, et hoc satis breviter a me positum reperi. Inspexi etiam codices græcos, utrum dativus casus esset, quod dictum est, « Filiis : » an genitivus, quo illa lingua utitur pro ablativo, et inveni genitivum : quod si ad

[1] Matth. VII, 16. — [2] Psal. VII, 15 — [3] Jacob. I, 15 — [4] Cant. IV, 2. — [5] Matth. XXII, 40.

verbum interpretaretur, scriptum esset, Saturati sunt filiorum; sed recte interpres sententiam secutus est, et latino more dixit. « Saturati sunt filiis. » Quod vero sequitur, « Et reliquerunt reliquias parvulis suis, » existimo parvulos accipiendos manifestos carnis filios. Unde etiam secundum istam, non de porcina, sed de filiis expositionem, manet illa sententia qua dixerunt, « Sanguis hujus super » nos et super filios nostros[1]. » Ita enim reliquerunt operum suorum reliquias parvulis suis.

VI. *Responsio ad quæstionem de Psalm.* XV, 3. — In quinto-decimo autem Psalmo, quo scriptum est, « Mirificavit, vel, mirificet omnes voluntates suas » inter illos, » nihil prohibit intelligi, imo et convenientius videtur non, « Inter illos, » sed, in illis. Sic enim græci codices habent. Sæpe autem quod habet illa lingua, « In illis, » nostri interpretantur, « Inter illos, » ubi videtur sententiæ convenire. Accipiamus ergo, « Sanctis qui sunt » in terra ejus, mirificavit omnes voluntates suas in illis, » quod plerique codices habent. Et intelligamus, « Volun- » tas ejus, » munera gratiæ, quæ gratis data est, id est, quia voluit, non quia debebatur. Unde est, « Scuto » bonæ voluntatis tuæ coronasti nos[2] : » et, « In volun- » tate tua deduxisti me[3] : » et, « Voluntarie genuit nos » verbo veritatis[4] : » et, « Pluviam voluntariam segregans » Deus hæreditati tuæ[5] : » et, « Dividens propria unicui- » que prout vult[6] : » et alia innumerabilia. Proinde, « Mi- » rificavit omnes voluntates suas in illis[7], » in quibus nisi in Sanctis, qui in terra sunt ejus? Si enim terra, sicut supra ostendimus, potest accipi in bono et ubi non additum est, « Ejus, » quanto magis ubi dicitur, « Terra » ejus? » Miras ergo fecit omnes voluntates suas in illis.

[1] Matth. XXVII, 25. — [2] Psal. V, 13. — [3] Id. LXXII, 24. — [4] Jacob. I, 18. — [5] Psal. LXVII, 10. — [6] I Cor. XII, 11. — [7] Psal. XV, 3.

Miras omnino fecit, quia eos ex desperatione mirabiliter liberavit.

VII. Ex hac admiratione exclamat Apostolus, « O » altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei[1] ! » Supra quippe dixerat, « Conclusit enim Deus omnes in infide- » litate[2]; ut omnium misereatur. » Nam hoc etiam hìc sequitur, « Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea » acceleraverunt[3]. » Infirmitates posuit pro peccatis, sicut ad Romanos Apostolus dicit, « Si enim Christus, » cum infirmi essemus adhuc juxta tempus pro impiis » mortuus est[4] : » hos dixit infirmos quos impios. Deinde paulo post eamdem sententiam repetens, « Commendat, » inquit, suam charitatem Deus in nobis, quoniam cum » adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus » est[5]. » Quos infirmos supra, eos hìc peccatores appellavit. Item in consequentibus hoc idem aliis verbis versans, « Si enim cum inimici essemus, inquit, reconciliati » sumus Deo per mortem Filii ejus. » Ac per hoc in eo quod dictum est, « Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, » intelliguntur multiplicata peccata eorum. Lex enim subintravit, ut abundaret delictum. « Sed quoniam ubi » abundavit delictum, superabundavit gratia[6], » ideo postea acceleraverunt. « Non enim venit ille vocare jus- » tos, sed peccatores : quia non est opus sanis medicus, » sed ægrotantibus[7]; » quorum scilicet multiplicatæ sunt infirmitates, ut eis sanandis esset necessaria tantæ gratiæ medicina, et cui dimittuntur peccata multa, diligeret multum.

VIII. Hoc cinis vaccæ et aspersio sanguinis, et cruentarum multiplicatio victimarum significabat, non efficiebat. Ideo deinceps dicit, « Non congregabo conventicula

[1] Rom. XI, 33. — [2] Ibid. 32. — [3] Psal. XV, 4. — [4] Rom. V, 6. — [5] Ibid. 8. — [6] Ibid. 20. — [7] Matth. IX, 13.

» eorum de sanguinibus[1], » id est, illorum sacrificiorum, quæ immolabantur in figura sanguinis Christi. « Nec » memor ero nominum eorum per labia mea. » Nomina quippe illorum erant in multiplicatione infirmitatum, « Fornicatores, idolis servientes, adulteri, molles, masculo- » rum concubitores, fures, avari, raptores, ebriosi maledici » et quicumque alii regnum Dei non possidebunt[2]. « Sed ubi abundante peccato, superabundavit gratia[3], postea « acceleraverunt. » « Hæc quidem fuerunt, sed abluti » sunt, sed sanctificati sunt, sed justificati sunt in no- » mine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri[4]. » « Ideo non memor erit nominum illorum per labia sua[5]. » Sane codices emendatiores et electioris auctoritatis, non habent, « Voluntates suas, » sed, « Voluntates meas, quod tantumdem valet, quia ex persona Filii dicitur. Ipse quippe loquitur, quem verba illa evidenter ostendunt, quibus et Apostoli usi sunt, « Non derelinques animam » meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre cor- » ruptionem[6]. » Eadem sunt utique munera gratiæ Patris et Filii et Spiritus sancti : et ideo rectissime et Filius eas potest dicere voluntates suas.

IX. *Responsio ad quæstionem de Psalm.* LVIII, 12. — Quod vero in Psalmo quinquagesimo octavo de Judæis intelligitur, dicente, « Ne occideris eos, ne quando obli- » viscamur Legis tuæ, » convenienter mihi videtur intelligi ita esse prænuntiatum, eamdem gentem etiam debellatam atque subversam in populi victoris superstitiones non fuisse cessuram, sed in Veteri Lege mansuram, ut apud eam esset testimonium Scripturarum toto orbe terrarum, unde Ecclesia fuerat evocanda. Nullo enim evidentiore documento ostenditur gentibus, quod saluber-

[1] Psal. xv, 4. — [2] I Cor. vi, 9, 10. — [3] Rom. v, 20. — [4] I Cor. vi, 11. — [5] Psal. xv, 4. — [6] Ibid. 10; Act. II, 31, et XIII, 35.

rime advertitur, non inopinatum et repentinum aliquid institutum spiritu præsumptionis humanæ, ut Christi nomen in spe salutis æternæ tanta auctoritate præpolleat, sed olim fuisse prophetatum atque conscriptum. Nam ipsa prophetia, quid aliud nisi a nostris putaretur esse conficta, si non de inimicorum codicibus probaretur? Ideo, « Ne occideris eos, » ne ipsius gentis nomen extinxeris, « Ne quando obliviscantur Legis tuæ. » Quod utique fieret, si ritus et sacra gentilium colere compulsi penitus qualecumque nomen religionis suæ minime retinerent. Quod in eorum figura etiam de Caïn scriptum est, quod constituit in eo Dominus signum, ne quis occideret eum [1]. Denique cum dixisset, « Ne occideris eos, ne quando obli» viscantur Legis tuæ; » velut quæreretur quid de illis esset faciendum, ut in aliquos usus testimonii veritatis non occidantur, id est, non consumantur, neque obliviscantur Legis Dei; continuo subjunxit, « Disperge illos » in virtute tua [2]. » Si enim in uno loco essent terrarum, non adjuvarent testimonio prædicationem Evangelii, quæ fructificat toto orbe terrarum. Ideo « Disperge illos in » virtute tua, » ut ejus ipsius, cujus fuerunt negatores, persecutores, interfectores, ubique sint testes per ipsam Legem, quam non obliviscuntur, in qua est ille prophetatus, quem non sequuntur. Neque enim eis aliquid prodest, quod eam non obliviscuntur. Aliud est enim legem Dei habere in memoria, aliud in intellectu et effectu.

X. *Responsio ad quæstionem de Psal.* LXVII. 22. — In LX. autem VII. Psalmo, quod quæris quid sit: « Verumta» men Deus conquassabit capita inimicorum suorum, verti» cem capilli perambulantium in delictis suis, » non mihi videtur aliud dictum, quam, Deus conquassabit capita ini-

[1] Gen. IV, 15. — [2] Psal. LVIII, 12.

micorum suorum nimium superbientium, nimium se extollentium in delictis suis. Per hyperbolen quippe significavit superbiam tantum se extollentem, et tanta elatione incedentem, quasi capilli verticem perambulando calcaret. Item in eodem Psalmo quod scriptum est : « Lingua canum tuo» rum ex inimicis ab ipso[1] ; » non semper in malo accipiendi sunt canes. Alioquin non reprehenderentur apud Prophetam canes muti nescientes latrare[2], et amantes dormitare. Profecto enim laudabiles canes essent, si et latrare scirent, et vigilare amarent. Et certe illi trecenti in numero per crucis litteram sacratissimo non eligerentur ad victoriam faciendam[3], qui tanquam canes lamberent aquam, nisi aliquid magnum significarent. Vigilant enim et latrant boni canes, et pro domo et pro domino, et pro grege et pro pastore. Denique et hìc in Ecclesiæ laudibus, cum prophetia exsereretur, lingua canum est commemorata, non dentes : « Tuorum autem canum, » dixit, ex inimicis, » id est, ut qui erant inimici tui, fierent canes tui, et latrarent pro te, qui sæviebant in te. Addidit autem, « Ab ipso, » ut non a se ipsis hoc factum intelligerent, sed « Ab ipso, » id est, misericordia ejus et gratia.

XI. *Quæstiones ex Apostolo. Responsio ad quæstionem de Eph.* IV. 11. — De Prophetis quod ait Apostolus : « Quosdam quidem dedit Deus in Ecclesia » Apostolos, quosdam autem Prophetas : » hoc intelligo quod ipse scripsisti, Prophetas eos dictos isto loco, ex quibus Agabus erat, non illos qui venturum in carne Dominum prophetaverunt. Evangelistas vero invenimus, quos Apostolos fuisse non legimus; sicut fuerunt Lucas et Marcus. Pastores autem et Doctores, quos maxime ut discernerem voluisti, eosdem puto esse, sicut

[1] Psal. LVIII, 24. — [2] Isaï. LVI, 10. — [3] Judic. VII, 7.

et tibi visum est, ut non alios Pastores, alios Doctores intelligamus; sed ideo cum prædixisset Pastores, subjunxisse Doctores, ut intelligerent Pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo enim non ait : Quosdam autem Pastores, quosdam vero Doctores; cum superiora ipso locutionis genere distingueret dicendo : « Quosdam » quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quos» dam vero Evangelistas : » sed hoc tanquam unum aliquid duobus nominibus amplexus est : « Quosdam autem » Pastores et Doctores. »

XII. *Responsio ad quæstionem de* I *Tim.* II. I. — Illa plane difficillime discernuntur, ubi ad Timotheum scribens, ait : « Obsecro itaque primum omnium » fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratia» rum actiones. » Secundum græcum enim eloquium discernenda sunt. Nam nostri interpretes vix reperiuntur, qui ea diligenter et scienter transferre curaverint. Ecce enim sicut ea ipse posuisti : « Obsecro fieri obsecratio» nes, » non eodem verbo utrumque dixit Apostolus, qui utique græce illam scripsit Epistolam, sed pro eo quod in latino est : « Obsecro, » ille græce dixit, παρακαλῶ. Pro eo vero quod latinus vester habet « Obsecra» tiones, illc posuit : δεήσεις. Proinde alii codices in quibus et nostri sunt, non habent, « Obsecrationes; » sed, « Deprecationes. » Tria porro quæ sequuntur, « Orationes, interpellationes, gratiarum actiones, » plerique latini codices sic habent.

XIII. Unde si velimus secundum latinæ linguæ proprietates ista discernere more loquendi, nostram vel qualemcumque sententiam fortasse tenebimus : sed mirum si sententiam græci sermonis vel consuetudinis obtinebimus. Precationem et deprecationem, multi nostri hoc idem putant, et hoc quotidiano usu jam omnino prævaluit.

Qui autem distinctius latine locuti sunt, precationibus utebantur in optandis bonis, deprecationibus vero in devitandis malis. Precari enim dicebant esse precando bona optare; imprecari mala, quod vulgo jam dicitur, maledicere : deprecari autem, mala precando depellere. Sed usitatum jam loquendi modum potius sequamur, et sive « Precationes sive deprecationes » invenerimus, quas Græci δεήσεις vocant, non putemus emendandum esse. « Orationes » vero quas græcus habet προσευχὰς, distinguere a precibus vel precationibus omnino difficile est. Quod vero quidam codices non habent « Orationes, » sed, « Adorationes, » quia non dictum est in græco, εὐχὰς, sed, προσευχὰς, non arbitror scienter interpretatum : προσευχὰς enim « Orationes » dici a Græcis, notissimum est. Et utique aliud est orare, aliud adorare. Denique non isto verbo, sed alio legitur in græco : « Dominum Deum tuum adorabis[1] : » et, « Adorabo ad » templum sanctum tuum[2] : » et si qua similia.

XIV. Pro « Interpellationibus » autem quod nostri habent, secundum codices, credo, vestros « Postulationes » posuisti. Hæc interim duo, id est, quod alii « Postulationes, » alii « Interpellationes » interpretati sunt, unum verbum transferre voluerunt quod græcus habet, ἐντεύξεις. Et profecto advertis, et nosti aliud esse interpellare, aliud postulare. Non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed interpellant postulaturi : verumtamen ex vicinitate verbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat intellectum, non est velut censoria notatione culpandum. « Nam et de ipso Domino Jesu Christo dictum est, quod » interpellat pro nobis[3]. » Numquidnam interpellat, et non etiam postulat? Imo vero quia postulat, pro eo positum est, interpellat. Evidenter quippe alibi de eo dici-

[1] Matth. IV, 10. — [2] Psal. V, 8. — [3] Hebr. VII, 25.

tur : « Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud » Patrem Jesum Christum justum . et ipse est exoratio pro » peccatis nostris[1]. » Quanquam fortassis codices apud vos etiam in eo loco de Domino Jesu Christo non habent, interpellat pro nobis, sed postulat pro nobis. In græco enim quo verbo hic positæ sunt « Interpellationes, » quas ipse posuisti « Postulationes, » ipsum et illic verbum est, ubi scriptum est, interpellat pro nobis.

XV. Cum igitur et qui precatur oret, et qui orat precetur, et qui interpellat Deum, ad hoc interpellet, ut oret et precetur; quid sibi vult quod ista ita posuit Apostolus, ut non sit eorum negligenda distinctio? Excepto itaque nomine generali, et salva loquendi consuetudine, secundum quam sive dicas « Precationem, sive » orationem, sive interpellationem, vel postulationem, » una eademque res intelligitur; aliqua etiam singulorum istorum proprietas inquirenda est; sed ad eam liquido pervenire difficile est. Multa quippe hinc dici possunt, quæ improbanda non sint.

XVI. Sed eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis vel pene omnis frequentat Ecclesia, ut « Preca» tiones » accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici : « Orationes » cum benedicitur et sanctificatur, et ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem fere omnis Ecclesia dominica Oratione concludit. Ad quem intellectum etiam verbi græci origo nos adjuvat. Nam eam, quam dicunt εὐχὴν, raro ita Scriptura ponit ut intelligatur « Oratio, » sed plerumque et multo usitatius votum appellat εὐχὴν, προσευχὴν vero, quod verbum ita positum est unde tractamus, semper « orationem » vocat. Unde hanc verbi originem, sicut superius dixi, nonnulli minus erudite intuentes, προσευχὴν

non « Orationem, » sed « Adorationem » dicere voluerunt, quæ potius προσκύνησις dicitur. Sed quia « Oratio » interdum vocatur εὐχὴ, « Adoratio » putata est προσευχή. Porro si usitatius, ut dixi, in Scripturis votum appellatur εὐχὴ, excepto nomine generali « Orationis, » ea proprie intelligenda est oratio, quam facimus ad votum, id est, πρὸς εὐχήν. Voventur autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio, quo sacramento prædicatur nostrum illud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus[1]. Ideo in hujus sanctificationis præparatione, existimo Apostolum jussisse proprie fieri προσευχὰς, id est, « Orationes, » vel (ut nonnulli minus perite interpretati sunt) « Adorationes; » hoc est, enim ad votum, quod usitatius in Scripturis nuncupatur εὐχή. « Interpellationes » autem, sive, ut vestri codices habent, « Postulationes, » fiunt cum populus benedicitur. Tunc enim antistites velut advocati, susceptos suos per manus impositionem misericordissimæ offerunt potestati. Quibus peractis et participato tanto Sacramento, « Gra- » tiarum actio » cuncta concludit, quam in his etiam verbis ultimam commendavit Apostolus.

XVII. Hæc autem causa præcipua fuit ista dicendi, ut his breviter perstrictis atque significatis non putaretur negligendum esse quod sequitur : « Pro omnibus homini- » bus, pro regibus, et his qui in sublimitate sunt, ut » quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate » et charitate[2] : » ne quisquam, sicut se habet humanæ cogitationis infirmitas, existimaret non esse ista facienda pro his, a quibus persecutionem patiebatur Ecclesia, cum membra Christi ex omni essent hominum genere

[1] I Cor. x, 17. — [2] I Tim. II, 2.

colligenda. Unde adjungit et dicit : « Hoc enim bonum » et acceptum est coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis » venire[1]. » Et ne quisquam diceret posse esse salutis viam in bona conversatione et unius Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis et sanguinis Christi ; « Unus enim Deus, inquit, et unus mediator » Dei et hominum homo Christus Jesus : » ut illud quod dixerat : « Omnes homines vult salvos fieri, » nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem, non Deum, quod semper Verbum erat, sed hominem Christum Jesum, cum « Verbum caro factum est, et habitavit » in nobis[2]. »

XVIII. *Responsio ad quæstionem ex Rom.* XI. 28. — Unde nec illud moveat te, quod de Judæis idem Apostolus ait : « Secundum Evangelium quidem inimici » propter vos : secundum electionem autem dilecti » propter patres. » Altitudo quippe illa divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, et illa inscrutabilia judicia ejus, et investigabiles viæ ejus hanc fidelibus cordibus magnam ingerunt admirationem, qui de illius sapientia pertendente a fine usque ad finem fortiter, et omnia suaviter disponente non dubitant, quid sit quod ei placet ut nascantur, crescant ac multiplicentur hi, quos etsi malos ipse non fecit, tamen malos futuros esse præscivit. Nimis enim consilium ejus in abdito est, quo etiam malis bene utitur ad provectum bonorum, etiam in hoc mirificans omnipotentiam bonitatis suæ : quia sicut illorum nequitiæ est male uti bonis operibus ejus, sic illius sapientiæ est bene uti malis operibus eorum.

XIX. Hanc igitur altitudinem Sacramenti sic commendat Apostolus : « Nolo vos ignorare, fratres, hoc

[1] I Tim. II, 5. — [2] Joan. I, 14.

» Sacramentum, ut non sitis vobis sapientes, quia cæci-» tas ex parte in Israël facta est, donec plenitudo gentium » intraret, et sic omnis Israël salvus fieret[1]. » Ex parte, dixit, quia non omnes excæcati sunt. Erant enim ex illis, qui Christum cognoverunt. Plenitudo autem gentium in his intrat, qui secundum propositum vocati sunt : « Et » sic omnis Israël salvus fiet, quia et ex Judæis et ex genti-» bus[2], qui secundum propositum vocati sunt, » ipsi verus sunt Israël : de quo dicit idem Apostolus : « Et super » Israël Dei[3]. » Illos autem dicit Israël secundum car-nem : « Videte, inquit, Israël secundum carnem[4]. » Deinde interponit testimonium Prophetæ : « Veniet ex » Sion, qui eripiat et avertat impietatem ab Jacob, et » hoc illis a me testamentum cum abstulero peccata eo-» rum[5] : » non utique omnium Judæorum, sed dilec-torum.

XX. Hinc adjungit ea, quæ inquirenda posuisti : « Se-» cundum Evangelium quidem inimici propter vos. » Pretium quippe redemptionis nostræ sanguis est Christi, qui utique nonnisi ab inimicis potuit occidi. Hic est ille usus malorum in provectum bonorum. Quod vero adjungit : « Secundum electionem autem dilecti propter » patres ; » hinc ostendit non illos inimicos, sed electos esse dilectos. Sed Scripturæ mos est ita loqui de parte tanquam de toto : sicut Corinthios in primis epistolæ suæ partibus, ita laudat tanquam omnes tales sint, cum es-sent laudabiles quidam eorum : et postea in nonnullis epistolæ ipsius locis, ita reprehendit tanquam omnes cul-pabiles essent, propter quosdam qui tales erant. Istam divinarum Scripturarum consuetudinem per omne corpus litterarum ejus creberrime sparsam, quisquis diligenter

[1] Rom. XI, 25 et 26. — [2] Id. IX, 7. — [3] Galat. VI, 16. — [4] I Cor. X, 18. — [5] Rom. XI, 26, 27, ex Isaï. LIX, 20.

adverterit, multa dissolvit, quæ inter se videntur esse contraria. Inimicos ergo alios dicit, alios dilectos : sed quia in uno populo erant, velut eosdem ipsos dicere videtur. Quanquam et ex ipsis inimicis, qui crucifixerunt Dominum, plerique conversi sunt, et apparuerunt electi. Tunc electi, quando conversi quantum ad salutis initium : quantum vero ad Dei præscientiam, non tunc electi, sed ante constitutionem mundi, sicut idem dicit Apostolus, quod elegerit nos ante mundi constitutionem [1]. Duobus itaque modis, ipsi inimici qui dilecti, sive quia in uno populo utrique fuerant sive quia ex inimicis sævientibus usque ad sanguinem Christi, quidam eorum dilecti facti erant secundum electionem, quæ latebat in præscientia Dei. Ad hoc enim addidit : « propter patres [2] : » quia id, quod patribus promissum est, oportebat impleri, sicut circa finem Epistolæ ad Romanos ait : « Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem » Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia glorificare Deum [3]. » Secundum istam misericordiam dictum est : « Inimici propter vos : » quod et supra dixerat, illorum delicto salus gentibus [4].

XXI. Cum autem dixisset : « Secundum electionem dilecti propter patres, addidit, Sine pœnitentia enim sunt » dona et vocatio Dei [5]. » Vides certe illos significari, qui pertinent ad numerum prædestinatorum. De quibus alio loco dicit, « Scimus quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi [6]. » Qui vero electi, ipsi sunt secundum propositum vocati ; » in quibus Dei procul dubio præscientia falli non potest. » Hos præscivit et prædestinavit conformes imaginis Filii

[1] Ephes. I, 4. — [2] Rom. XI, 28. — [3] Id. XV, 8. — [4] Id. XI, 11. — [5] Ibid 29. — [6] Id. VIII, 28.

» sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus[1]. Quos » autem prædestinavit, illos et vocavit. Hæc vocatio est » secundum propositum, hæc est sine pœnitentia. Quos » autem vocavit, illos et justificavit. Quos autem justifica- » vit, illos et glorificavit: Si Deus pro nobis, quis contra » nos[2]? »

XXII. Non sunt ista vocatione, qui in fide quæ per dilectionem operatur, etiamsi aliquantum ambulant, non perseverant usque in finem[3]? Et utique potuerunt rapi, ne malitia mutaret intellectum eorum, si ad illam prædestinationem et vocationem, quæ secundum propositum et sine pœnitentia est, pertinerent. At ne quisquam præsumptor ita de occultis judicet alienis, ut dicat: Ideo non rapti sunt ex hac vita antequam essent fidei desertores, quia in eadem vita non fideliter ambulabant, et hoc in eorum cordibus noverat Dominus, quamvis hominibus aliter appareret: quid dicturus est de infantulis parvulis qui plerique accepto in illa ætate Christianæ gratiæ Sacramento, cum sine dubio pertinerent ad vitam æternam regnumque cœlorum, si continuo ex hac vita emigrarent, sinuntur crescere, et nonnulli etiam apostatæ fiunt. Unde? nisi quia non pertinent ad illam prædestinationem, et secundum propositum ac sine pœnitentia vocationem. Cur autem ad eam alii pertineant, alii non pertineant occulta causa esse potest, injusta esse non potest. « Numquid enim iniquitas apud Deum? Absit[4]. » Nam et hoc ad illam pertinet altitudinem judiciorum, quam mirans tanquam expavit Apostolus. Ideo quippe illa judicia vocat, ne quisquam talia fieri putet, sive iniquitate, sive temeritate facientis, sive casu et fortuito labentibus ullis partibus tam dispositorum sub tanta sapientia Dei sæculorum.

[1] Matth. XII, 14. — [2] Rom. VIII, 29. — [3] Sap. II, 11. — [4] Rom. IX, 14.

XXIII. *Responsio ad quæstionem de Coloss.* II, 18. — In Epistola porro ad Colossenses, quod scriptum est : « Nemo vos seducat volens in humilitate, » et cætera quæ sequuntur, quousque tibi obscura esse dixisti, nec ego adhuc sine caligine intelligo : atque utinam præsens de me ista quæsiisses. In eo quippe sensu, quem mihi in his verbis habere videor, adhibenda est quædam pronuntiatio in vultu et modo vocis, qui exprimi litteris non potest, ut ex qua parte aperiatur quod ideo fit obscurius, quia non recte, sicut existimo, pronuntiatur. Quod enim scriptum est : « Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne attami- » naveritis [1] » tanquam præceptum putatur Apostoli, nescio quid tangere, gustare, attaminare prohibentis. Contra est autem, si tamen in tanta obscuritate ista non fallor. Per irrisionem quippe verba posuit eorum, a quibus eos nolebat decipi atque seduci, qui discernentes cibos secundum culturam Angelorum, atque ita de hoc mundo decernentes, dicut : « Ne tetigeritis, ne gustaveri- » tis, ne attaminaveritis [2] ; » cum sint omnia munda mundis, et omnis creatura Dei bona sit [3] : quod in alio loco ipse evidenter commendat.

XXIV. Totam ergo ipsius sententiæ circumstantiam videamus. Ita enim Apostoli intentione perspecta, sensum ejus, quantum valemus, fortasse tenebimus. Quibus enim ista scribit, metuebat eos seduci umbris rerum, dulci nomine scientiæ, et averti a luce veritatis, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Hanc autem sub nomine sapientiæ, vel scientiæ curam vanarum superfluarumve observationum, et de superstitione gentilitatis, maximeque ab eis qui Philosophi sunt nuncupati, et a Judaïsmo cavendam esse cernebat, ubi erant umbræ futurorum removendæ, quoniam lumen earum jam Christus advene-

[1] Rom. xiv, 21. — [2] Id. xiv, 20. — [3] Tit. i, 15, et I Tim. iv, 4.

rat. Cum ergo commemorasset et commendasset quantum certamen pro eis haberet [1], et pro his, qui Laodiceæ fuerant, et quicumque non viderant faciem ejus in carne, ut cordibus consolarentur copulati in charitate, et in omnibus divitiis plenitudinis intellectus, ad cognoscendum mysterium Dei quod est Christus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi : » Hoc dico, inquit, ut nemo vos circumveniat in veri si- » mili sermone : quia veritatis amore ducebantur, veri similitudinem illis timuit, ne deciperentur. Et ideo commendavit in Christo quod dulcissimum habebant thesaurum, scilicet sapientiæ et scientiæ, cujus nomine et promissione induci poterant in errorem.

XXV. « Nam etsi corpore, inquit, absens sum spiritu » vobiscum sum, gaudens et videns vestram ordinationem, » et id quod deest fidei vestræ in Christo [2]. » Ideo illis timebat quoniam quid eis adhuc deesset videbat. « Sicut ergo » accepistis, inquit, Jesum Christum Dominum nostrum, » in ipso ambulate ; radicati et superædificati in ipso , et » confirmati in fide, sicut et didicistis, abundantes in ea » gratiarum actione [3]. » Vult eos fide nutriri, ut capaces fiant participandorum thesaurorum sapientiæ et scientiæ, qui sunt absconditi in Christo, ne antequam sint ad hæc idonei, veri simili sermone capiantur, et a veritatis itinere devient. Deinde apertius quid eis timeat ostendens : » Videte, inquit, ne quis vos decipiat per philosophiam, » et inanem seductionem secundum traditionem hominum, » secundum elementa mundi, et non secundum Christum. » Quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corpo- » raliter [4]. » Ideo « Corporaliter » dixit, quia illi umbratiliter seducebant, translato verbo usus, sicut etiam umbræ nomen in his rebus non est utique verbum pro-

[1] Coloss. II, 1-3. — [2] Ibid. 5. — [3] Ibid. 6, 7. — [4] Ibid. 8, 9.

prium, sed quadam similitudinis ratione translatum : « Et » estis in illo, inquit, repleti, qui est caput omnis princi- » patus et potestatis[1]. » Per principatus enim et potestates superstitio gentilium vel Philosophi seducebant, prædicantes illam, quam vocant theologiam per elementa hujus mundi. Caput autem omnium Christum, principium omnium voluit intelligi, sicut ipse, cum ei dictum esset, « Tu quis es? » respondit. « Principium quia et lo- » quor vobis[2]. Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine » ipso factum est nihil. » Mirabiliter autem vult eos esse horum velut mirabilium contemptores, cum eos ostendit corpus factos illius capitis, dicendo : « Et estis in » illo repleti, qui est caput omnis principatus et potes- » tatis. »

XXVI. Hinc jam ne umbris Judaïsmi seducantur, adjungit : « In quo etiam circumcisi estis, circumcisione » non manufacta in expoliatione corporis carnis[3] : » vel, sicut aliqui habent : « In expoliatione corporis peccato- » rum carnis, in circumcisione Christi, consepulti ei in » baptismo, in quo et consurrexistis per fidem operatio- » nis Dei, qui suscitavit illum a mortuis[4]. » Vide quemadmodum et hic corpus Christi eos ostendit, ut ista contemnant, cohærentes tanto capiti suo mediatori Dei et hominum Christo Jesu, et nullum falsum vel invalidum medium, per quod Deo cohæreant, requirentes. « Et » vos, inquit, cum essetis mortui in delictis et præputio » carnis vestræ[5] : » præputium vocavit quod significatur præputio, hoc est delicta carnalia quibus expoliandi sumus. « Vivificavit, inquit, cum illo donans vobis omnia » delicta, delens quod adversus nos erat chirographum » in decretis, quod erat contrarium nobis[6] : » quia reos

[1] Coloss. II, 10. — [2] Joan. VIII, 25. — [3] Coloss. II, 11. — [4] Ibid. 12. — [5] Ibid. 13. — [6] Ibid. 14.

Lex faciebat, quæ subintraverat ut abundaret delictum : « Tollens, inquit, illud de medio et affigens illud cruci, » exuens se carne, principatus et potestates exemplavit, fi- » ducialiter triumphans eos in semetipso [1] ; » non utique bonos, sed malos principatus et malas potestates, diabolicas scilicet et dæmoniacas exemplavit, id est, exemplum de illis dedit, ut quemadmodum ipse se exuit carne, sic suos ostenderet exuendos carnalibus vitiis, per quæ illi eis dominabantur.

XXVII. Jam hìc diligenter attende quemadmodum inferat propter quod cuncta ista commemoravimus. « Nemo ergo vos, inquit, judicet in cibo ; » tanquam propterea omnia illa dixerit quia isti per hujusmodi observationes seducebantur a veritate, qua liberi fiebant ; de qua dictum est in Evangelio : « Et veritas liberabit » vos [2]. » id est, liberos faciet. « Nemo ergo vos, inquit, » judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, » aut neomeniæ, aut sabbatorum : quod est umbra fu- » turorum [3] : » hoc propter Judaïsmum. Deinde sequitur propter superstitiones Gentilium : «Corpus autem Christi, » inquit, nemo vos convincat [4]. » Turpe est, inquit, et nimis incongruum, et a generositate vestræ libertatis alienum : ut cum sitis corpus Christi, seducamini umbris, et convinci videamini veluti peccantes ; si hæc observare negligitis. « Corpus ergo Christi, nemo vos con- » vincat volens in humilitate cordis. » Hoc si per verbum græcum diceretur, etiam in latina consuetudine populari sonaret usitatius. Sic enim et vulgo dicitur, qui divitem affectat, thelodives, et qui sapientem thelosapiens, et cætera hujusmodi. Ergo et hìc thelohumilis, quod plenius dicitur thelon humilis, id est, volens humilis, affectans humilitatem ; quod intelligitur, volens videri humilis,

[1] Coloss. II, 15. — [2] Joan. VIII, 32. — [3] Coloss. II, 17. — [4] Ibid. 18.

affectans humilitatem. Hoc enim talibus observationibus agitur, ut cor hominis velut religione humile reddatur. Addidit autem et « Culturam Angelorum, » vel sicut vestri codices habent, « Religionem Angelorum, quæ græce θρησκεία dicitur. Angelos volens intelligi Principatus, quos elementorum mundi hujus præpositos, in his observationibus colendos esse arbitrantur.

XXVIII. Nemo ergo vos, inquit, convincat cum sitis corpus Christi, volens videri humilis corde in cultura Angelorum, « Quæ non vidit inculcans. » Vel, sicut quidam codices habent, « Quæ vidit inculcans. » Aut enim sic dicere voluit : « Quæ non vidit inculcans : » quia homines ista suspicionibus et opinionibus agunt, non quod viderint ista esse facienda. Aut certe, « Quæ » vidit inculcans : » id est, magna existimans, quia vidit ea quibusdam locis observari alibi ab hominibus, quorum auctoritati haberet fidem etiam ratione non reddita : et ideo sibi magnus videtur, quia ei contigit quorumdam sacrorum videre secreta. Sed plenior sensus est, « Quæ » non vidit inculcans, frustra inflatus mente carnis suæ. » Mirabiliter ibi eum dixit inflatum mente carnis suæ; ubi thelohumilem supra dixerat. Fit enim miris modis in anima hominis, ut de falsa humilitate magis infletur, quam si apertius superbiret. « Et non tenens, inquit, » caput; » quod vult Christum intelligi; « Ex quo omne » corpus compactum, et connexum subministratum et » copulatum crescit in incrementum Dei. Si ergo mortui » estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid » adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis[1] ? »

XXIX. His dictis inserit verba eorum, qui decernunt de hoc mundo, per has observationes quasi rationabiles, affectata vanitate humilitatis inflati : « Ne tetigeritis,

[1] Coloss. II, 19 et 20.

» ne gustaveritis, ne attaminaveritis[1]. » Recolamus quod dictum est superius, ut hoc intelligamus. Non vult enim eos in his observationibus judicari, ubi dicitur : « Ne » tetigeritis, ne gustaveritis, ne attaminaveritis. Quæ » sunt omnia, inquit, in corruptionem per abusionem[2]. » Omnia hæc, inquit, magis ad corruptionem valent, cum superstitiose ab eis abstinetur, ut eis homo abutatur, id est, non eis utatur. « Secundum præcepta, et doctrinas » hominum. » Hoc planum est : sed quod sequitur multum requiris : « Quæ sunt quidem rationem habentia » sapientiæ in observatione, et humilitate cordis, et » vexatione corporis[3] : » vel sicut alii interpretati sunt : « Ad non parcendum corpori, non in honore aliquo, ad » saturitatem carnis. » Cur, inquis, hæc dicit rationem habere sapientiæ, quæ ita reprehendit?

XXX. Dicam quod et ipse in Scripturis potes advertere, sæpe sapientiam positam etiam in sedibus mundi hujus, quam dicit expressius sapientiam hujus mundi. Nec moveat quod hic non addidit, mundi. Non enim et alio loco, cum ait : « Ubi sapiens, ubi scriba[4], » addidit, hujus mundi ; ut diceret : Ubi sapiens hujus mundi : et tamen hoc intelligitur. Sic et ista ratio sapientiæ. Nihil enim ab eis dicitur in hujusmodi superstitiosis observationibus, ubi non mundi hujus elementorum naturarumque rerum, ratio quædam sapientiæ reddi videatur. Nam et cum dicit : « Cavete ne quis vos decipiat per » philosophiam[5], » non ait, hujus mundi. Et quid est philosophia latine, nisi studium sapientiæ? « Sunt ergo, » inquit, ista rationem quidem habentia sapientiæ, » id est, de quibus aliqua ratio reddatur, secundum elementa mundi hujus, et principatus ac potestates. « In observa-

[1] Coloss. II, 21. — [2] Ibid. 22. — [3] Ibid. 23. — [4] I Cor. I, 20. — [5] Coloss. II, 8.

» tione et humilitate cordis : » id est, agunt ista, ut superstitionis vitio cor humilietur. « Ad non parcendum » corpori ; » dum fraudatur istis escis, quibus compellitur abstinere. « Non in honore aliquo ad saturitatem » carnis : » non quod honoratius illo magis quam illo cibo caro saturetur, cum ad ejus necessitatem non pertineat, nisi quolibet valetudini apto alimento refici atque fulciri.

XXXI. *Quæstiones de Evangelio. Responsio ad quæstionem, quomodo Christus post resurrectionem agnitus et non agnitus sit.* — De Evangelio inquisitio tua solet multos movere, quomodo Dominus post resurrectionem, cum in eodem corpore surrexit, a quibusdam qui eum noverant, utriusque sexus hominibus, et agnitus non sit, et agnitus sit. Ubi primum quæri solet, utrum in ejus corpore, an potius in illorum oculis aliquid factum sit, quo non possit agnosci? Cum enim legitur : « Tenebantur oculi eorum ne agnoscerent eum [1] ; » impedimentum quoddam agnoscendi videtur in luminibus factum esse cernentium : cum vero aperte alibi dicitur : « Apparuit eis in alia effigie [2], » utique in ipso corpore, cujus alia erat effigies, aliquid factum fuisse, quo impedimento tenerentur, id est, moram agnoscendi paterentur oculi illorum. Sed ego miror cum duo sint in corpore, quibus cujusque species agnoscatur, lineamenta et color, cur ante resurrectionem, quod in monte ita transfiguratus est, ut fieret vultus ejus splendidissimus sicut sol, neminem movet eum usque ad tantam excellentiam fulgoris et lucis colorem sui corporis mutare potuisse; et post resurrectionem movet aliquatenus lineamenta mutata esse, ut non posset agnosci ; et rursum eadem potentiæ facultate, sicut tunc pristinum colorem, sic et post resurrectionem pristina lineamenta revocasse. Nam et illi tres

[1] Luc. XXIV, 16. — [2] Marc. XVI, 12.

Discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est[1], non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset : sed quia cum illo erant, ipsum esse certissime retinebant. At enim corpus ipsum erat, in quo resurrexit. Quid hoc ad rem ? Nam illud utique ipsum corpus erat, in quo in monte transfiguratus est, et ipsum erat juvenis, in quo natus est : et tamen si quis eum repente juvenem vidisset, qui nonnisi infantulum nosset, non utique agnosceret. An vero ad lineamenta mutanda non potest celeriter Dei potestas, quod potest per annorum moras hominis ætas?

XXXII. *Responsio ad quæstionem de Joan.* XX, 17. — Quod autem Mariæ dixit : « Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem, » nihil aliud me intellexisse noveris, quam tu. Ita enim significare voluit tactum spiritalem, id est, accessum fidei se requirere, qua creditur eum excelsum esse cum Patre. Et quod ab illis duobus in fractione panis est agnitus, Sacramentum esse, quod nos in agnitionem suam congregat, nullus debet ambigere.

XXXIII. *Responsio ad quæstionem de verbis Simeonis. Luc.* II, 35. — De verbis Simeonis, ubi ait virgini matri Domini : « Et tuam ipsius animam pertransibit framea, » in alia Epistola cujus exemplum etiam modo misi, dixi quid mihi videatur, quod etiam tibi inter cætera visum est. Et quod adjunxit : « Ut denudentur multorum cordium cogitationes, » hoc intelligendum puto, quia per Domini passionem, et insidiæ Judæorum, et Discipulorum infirmitas patuit. Tribulationem igitur, gladii nomine significatam esse, credibile est, quo materna anima vulnerata est doloris affectu. Ipse fuit gladius in ore persecutorum, de quibus in Psalmo dicitur :

[1] Matth. XVII, 2.

« Et gladius in ore eorum[1]. » Ipsi enim erant filii hominum, quorum dentes arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus[2]. Nam et ferrum quod pertransiit animam Joseph[3]; pro dura tribulatione positum mihi videtur. Aperte quippe dicitur : « Ferrum pertransiit animam ejus, » donec veniret verbum ejus[4], » id est, tandiu fuit in dura tribulatione, donec fieret quod prædixit. Hinc enim magnus est habitus, et ab illa tribulatione liberatus. Sed ne humanæ sapientiæ tribueretur, quod venit verbum ejus, id est, factum est quod prædixit, more suo Scriptura sancta Deo inde dat gloriam, et continuo subjungit : « Eloquium Domini ignivit eum[5]. »

XXXIV. Ut potui non defui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, et ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, et quæris acriter, et doces humiliter. Utile est autem ut de obscuritatibus divinarum Scripturarum, quas exercitationis nostræ causa Deus esse voluit, multæ inveniantur sententiæ, cum aliud alii videtur, quæ tamen omnes sanæ fidei doctrinæque concordent. Dabis sane veniam stylo meo multum festinanti, ut jam in navi constituto occurrerem perlatori. Filium autem nostrum Paulinum in Christi charitate dulcissimum, in hac potius Epistola resaluto, et paucis ut festinus exhortor, ut misericordiæ Domini, qui sciens dare auxilium de tribulatione, eum turbulentissima tempestate misit in portum, quo tu pelago tranquilliore permeasti, ipsi marinæ tranquillitati minime credens, et qui ejus rudimentis excipiendis atque nutriendis te dedit, gratias agat quantas potest, et omnia ejus ossa dicant : « Domine, quis similis tibi[6]? » Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac dis-

[1] Psal. LVIII, 8. — [2] Id. LVI, 5. — [3] Gen. XXXIX, 20. — [4] Psal. CIV, 18. — [5] Ibid. 19. — [6] Id. XXXIV, 10.

serentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem. Resalutant sanctam et sincerissimam benignitatem tuam conservi mei, qui mecum sunt. Condiaconus autem noster Peregrinus, ex quo a me profectus est cum sancto fratre nostro Urbano, quando episcopatus sarcinam subire perrexit, nondum remeavit Hipponem. Salvos eos tamen in nomine Christi, et litteris eorum et fama nuntiante cognoscimus. Compresbyterum Paulinum, et omnes qui tua præsentia in Domino perfruuntur, germano salutamus affectu.

EPISTOLA CL[1].

Dominarum honore dignissimis, merito illustribus et præstantissimis filiabus Probæ et Julianæ, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Probæ et Julianæ nobilibus viduis gratulatur de filia earum Demetriade, quæ virginitatis velum acceperat; agens gratias pro munusculo misso.

Implestis gaudio cor nostrum, tanto jucundius quanto charius, tanto gratius quanto citius. Vestræ namque stirpis sanctimoniam virginalem, quoniam quacumque innotuistis, ac per hoc ubique, fama celeberrima prædicat, velocissimum volatum ejus fideliore atque certiore litterarum nuntio prævenistis, et prius nos fecistis exultare de cognito tam excellenti bono, quam dubitare de audito. Quis verbis explicet? Quis digno præconio prosequatur, quantum incomparabiliter gloriosius atque fructuosius

[1] Alias CLXXIX quæ autem 150 erat, nunc 242. — Scripta sub finem an. 413 aut init. 414.

habeat ex vestro sanguine fœminas virgines Christus, quam viros consules mundus? Nam volumina temporum, si magnum atque præclarum est nominis dignitate signare; quanto est majus atque præclarius cordis et corporis integritate transcendere? Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobilior sanctitate, quod sit per divinum consortium præcipuam in cœlis consecutura sublimitatem, quam si esset per humanum connubium prolem propagatura sublimem. Generosius quippe eligit Aniciana posteritas tam illustrem familiam beare nuptias nesciendo, quam multiplicare pariendo, et in carne jam imitari vitam Angelorum, quam ex carne adhuc numerum augere mortalium. Hæc est uberior fœcundiorque felicitas, non ventre gravescere, sed mente grandescere; non lactescere pectore, sed corde candescere; non visceribus terram, sed cœlum orationibus parturire Dominarum honore dignissimæ filiæ, perfruamini in illa, quod defuit vobis; perseveret usque in finem, adhærens conjugio quod non habet finem. Imitentur eam multæ famulæ dominam, ignobiles nobilem, fragiliter excelsæ excelsius humilem; virgines quæ sibi optant Aniciorum claritatem, eligant sanctitatem. Illud enim quantalibet cupiditate quando assequentur? Hoc autem si plene cupierint, mox habebunt. Protegat vos incolumes et feliciores dextera Altissimi, dominæ honore dignissimæ et præstantissimæ filiæ. Pignora sanctitatis vestræ, præcipue ipsam sanctitate præcipuam[1], debito vestris meritis officio, dilectione Domini salutamus. Velationis apophoretum gratissime accepimus (11).

[1] Demetriadem virginem.

EPISTOLA CLI [1].

Domino merito illustri, et debito a me honore dignissimo filio CÆCILIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Cæciliano significat sui erga illum animi studium veteremque amicitiam nihil imminutam esse : haudquaquam enim suspicari conscium ipsum fuisse impiæ crudelisque perfidiæ a viro præpotenti (Marino Comite) perpetratæ in cæde duorum fratrum, quorum alter (Marcellinus tribunus) integerrimis erat moribus præditus, et omnium Christianarum virtutum splendore ornatissimus.

I. QUERELA de me apud te litteris tuis indita tanto est mihi gratior, quanto plenior charitatis. Si ergo quod tacui purgare coner, quid conabor aliud quam ostendere te non habuisse causam, qua mihi succensere deberes? Sed cum id in te magis diligam, quod te mea reticentia es dignatus offendi, quam inter tuas curas nihil momenti habere credideram; causam meam deseram, si me purgare contendero. Si enim indignari non debuisti, quia non ad te scripserim; nihil me pendis, qui loquar-ne an taceam indifferenter feras. Porro quia me tacuisse moleste tulisti, indignatio ista, indignatio non est. Non itaque tam doleo me non præbuisse, quam gaudeo te nostrum desiderasse sermonem. Nam veterem amicum, et quod abs te taceri, sed a nobis oportet agnosci, talem ac tantum virum in peregrinis positum, curisque publicis

[1] Alias CCLIX. quæ autem 151 erat, nunc 3. — Scripta exeunte an. 413 aut ineunte 414.

laborantem, quod memoriæ fuerim, honori mihi est, non mærori. Ignosce igitur agenti gratias, quod me indignum non putasti, cui succenseres tacenti. Nunc enim inter tot et tanta negotia, non tua, sed publica, id est, omnium, non solum onerosas non esse, verumetiam gratas esse posse litteras meas credidi benevolentiæ tuæ, qua excellentiam vincis.

II. Cum enim accepissem mihi a fratribus Epistolam missam sancti et præcipuis meritis venerandi Papæ Innocentii, quam per tuam præstantiam ad me datam certis declaratur indiciis; ideo nullam tuam paginam simul advectam esse putaveram, quod scribendi et rescribendi cura nolueris, gravioribus rebus occupatus, obstringi. Nam utique consentaneum videbatur, ut qui mihi sancti viri scripta dignatus es mittere, ea sumerem adjuncta cum tuis. Hinc ergo statueram, non esse oneri litteras meas animo tuo, nisi esset necesse commendandi alicujus gratia, cui hoc negare non possem intercessionis officio; quæ solet nostra esse omnibus concedendi consuetudo, et quædam etiam importuna, non tamen improbanda, professio. Itaque feci. Nam amicum meum commendavi benignitati tuæ; a quo etiam sua rescripta jam sumpsi, agente gratias, quas et ipse ago.

III. Si quid autem de te mali existimarem, præsertim in ea causa (12), quam etiam non expressam, tamen mihi tua Epistola redolebat: absit ut ad te tale aliquid scriberem, ubi ullum vel mihi vel cuiquam beneficium postularem. Aut enim conticescerem, observans tempus ubi te possem habere præsentem: aut si litteris agendum putarem, illud potius agerem, et sic agerem, ut dolorem manifestare vix posses. Nam ideo post illius[1] impiam crudelemque perfidiam (cui etiam per tuam nobiscum

[1] Marini Comitis.

participatam sollicitudinem frustra vehementer instituimus, ne illo cor nostrum dolore percelleret, suam vero conscientiam tanto scelere trucidaret,) continuo sum a Carthagine profectus occultato abscessu meo, ne tot ac tanti, qui ejus intra ecclesiam gladium formidabant, violentis fletibus et gemitibus me tenerent, putantes meam sibi aliquid posse prodesse præsentiam; ut quem satis digne pro ejus anima objurgare non possem, pro illorum corporibus etiam rogare compellerer. Quam tamen eorum corporalem salutem satis parietes ecclesiæ muniebant. Ego autem duris coarctabar angustiis, quod neque ille me pateretur, qualem oporteret; et insuper facere cogerer quod non deceret. Dolebam etiam graviter vicem venerabilis coëpiscopi mei tantæ rectoris[2] ecclesiæ, ad cujus pertinere dicebatur officium, post hominis tam nefariam falliaciam adhuc se præbere humilem, quo cæteris parceretur. Fateor, cum tantum malum nullo pectoris robore potuissem tolerare, discessi.

IV. Hæc esset et nunc silentii mei causa apud te, quæ fuit tunc discessionis meæ, si te apud illum egisse crederem, ut tam nefarias ulcisceretur injurias. Credunt ista qui nesciunt, quomodo et quoties et quæ nobis dixeris, cum anxia cura perageremus, ut quanto tibi familiarius inhærebat, quanto ad eum crebrius ventitabas, quanto sæpius cum solo colloquebaris, tanto magis curaret existimationem tuam; ne his, qui tui dicebantur inimici, talem exitum daret, ut nihil cum illo aliud egisse putareris. Quod quidem nec ego credo, nec fratres mei, qui te in loquelis audierunt, et auditu atque omni nutu viderunt signa benigni pectoris tui. Sed, obsecro te, ignosce credentibus: homines enim sunt, et in animis hominum tantæ latebræ sunt et tanti recessus, ut omnes

2 Aurelii, Carthaginensis.

suspiciosi cum merito culpentur, etiam laudari arbitrentur se debere, quod cauti sint. Causæ stabant, ab uno[1] eorum, quos teneri ille repente præceperat, gravissimam te passum fuisse injuriam noveramus. Frater[2] quoque ejus, in quo Ecclesiam maxime persecutus est, nescio quid duriter quasi proferens tibi respondisse dicebatur. Putabantur tibi ambo esse suspecti. Postulati cum abiissent, te illic remanente, et cum illo secretius, ut ferebatur, loquente, subito jussi sunt detineri. Amicitiam vestram non recentem, sed veterem, homines loquebantur. Famam confirmabat tanta conjunctio, et tam assidua solius cum solo sermocinatio. Potestas illius magna tunc erat. Calumniæ facilitas radiabat. Non erat grande negotium procurari aliquem, qui diceret quod salute promissa dicendum ille mandasset. Omnia in tempore isto suffragabantur, ut etiam uno teste, tanquam invidioso et credibili crimine, sine jubentis discrimine quilibet de medio tolleretur.

V. Nos interea, quoniam rumor erat, quod ecclesiastica manus posset eos eripere, falsis promissionibus ludebamur, ut illo non solum quasi volente, sed etiam instante pro eis ad Comitatum episcopus mitteretur, ea pollicitatione interposita episcopalibus auribus, quod donec aliquid pro eis illic ageretur, nullum causæ illorum excitaretur examen. Postremo pridie quam ferirentur, venit ad nos præstantia tua, spem dedisti, qualem nunquam antea dederas, quod eos tibi posset concedere profecturo, cum illi graviter prudenterque dixisses, totum quod tecum tam assidue familiarius secretiusque loqueretur[3], non te honorare potius quam gravare, atque ad id valere, quod communicato et pertractato inter vos mortis eorum

[1] *Forte* Apringio Judice. — [2] Marcellinus Tribunus. — [3] *Alias*, loqueremur.

consilio, nemo dubitaret, quid post hæc omnia sequeretur. Quæ cum te dixisse nobis indicares, inter narrandum namque tendens in eum locum, ubi celebrantur sacramenta fidelium, stupentibus nobis ita jurasti te ista dixisse, ut non solum tunc, verumetiam nunc post tam horrendum inopinatum exitum, cum tuos omnes nutus recolo, nimis mihi impudens videar, si de te aliquid mali credam. Quibus tuis verbis sic eum permotum fuisse dicebas, quod velut familiare viaticum tibi eorum donaturus esset salutem.

VI. Unde testor dilectioni tuæ, postero die, quo illius parturitionis nefarius fœtus est ortus, cum esset nobis repente nuntiatum illos e carcere ad eum judicem ductos, quanquam perturbati fuerimus, tamen ego considerans et quæ nobis pridie dixeras, et qui esset post illum exorturus dies, quoniam beati Cypriani erat pridiana solemnitas (13), existimavi quod etiam elegerit diem, quo et tibi postulata concederet, et universam Christi Ecclesiam repente lætificans, ad locum tanti Martyris ascendere voluerit, parcendi benignitate quam occidendi potestate sublimior; cum ecce nobis nuntius irruit, quo prius percussos esse nossemus, quam quomodo audirentur quærere valeremus. Provisus enim erat et proximus locus, non suppliciis hominum deputatus, sed ornamento potius civitatis, ubi merito creditur propterea quosdam ante aliquot dies jussisse mactari, ne in istis invidiosa novitas esset : quos consilium fuit sic posse subripi Ecclesiæ, si non solum subito feriri juberentur, verumetiam in loco proximo ferirentur. Satis itaque indicavit ei matri se inferre non timuisse cruciatum, cujus timuit interventum, Ecclesiæ scilicet sanctæ, inter cujus fideles in ejus gremio baptizatos et ipsum utique noveramus. Post hunc igitur tanti moliminis exitum, cum tam diligenter nobis-

cum actum esset, ut etiam per te, etsi nesciente te, pene securi et pene certi de salute illorum pridie fieremus : quis non talium, qualis hominum multitudo est, indubitatum haberet, etiam a te nobis verba data, illis animam ablatam? Ideo, sicut dixi, vir bone, etiamsi nos hoc non credimus, ignosce credentibus.

VII. Absit autem a corde, et qualicumque vita mea, ut apud te pro aliquo intercederem, vel a te cuiquam beneficium postularem, si te crederem tanti hujus mali, et tam consceleratæ crudelitatis auctorem. Sed plane fateor, si etiam posthac in ea familiaritate estis, in qua antea fuistis, pace tua sit liber dolor : multum nos quod nolebamus compellitis credere. Est autem consentaneum, ut neque hoc credam, qui de te illa non credo. Amicus tuus inopinato successu repentinæ potestatis non magis persecutus est illorum vitam, quam tuam famam. Nec ista loquens, odia tua in illum, mei animi ac professionis oblitus, inflammo; sed ad fideliorem provoco dilectionem. Qui enim sic agit cum malis, ut eos malitiæ pœniteat, novit etiam indignatione consulere. Nam sicut mali obsunt assentando, ita boni adversando prosunt. Suam quippe animam eodem ferro, quo alios insolentissime accidit, gravius altiusque percussit : quod post hanc vitam, si non eam pœnitendo correxerit, et patientia Dei bene usus fuerit, invenire ac sentire cogetur. Sæpe autem vita præsens etiam bonorum, Dei judicio malis eripienda permissa est, ne talia perpeti putaretur malum. Mori quippe in carne quid potest obesse morituris? Aut quid agunt, qui mori timent, nisi ut paulo posterius moriantur? Quidquid obest morientibus, ex vita non ex morte contingit; in qua si tales animas habuerint, qualibus Christiana gratia subvenitur, non sane mors eorum vitæ bonæ occasus fuit, sed melioris occasio.

VIII. Et majoris (14) quidem mores apparebant huic sæculo amiciores esse quam Christo. Quanquam et ipse juvenilem prius sæcularemque vitam uxore ducta, non parva ex parte correxerat. Non tamen fortasse misericors Deus fratris eum esse in morte comitem nisi miserans voluit. Ille vero alius religiose vixit, et multum corde vitaque Christiana. Hæc eum fama præcessit, ut in causa Ecclesiæ sic veniret (15), hæc consecuta est cum venisset. Quæ illi vero probitas in moribus, in amicitia fides, in doctrina studium, in religione sinceritas, in conjugio pudicitia, in judicio continentia, erga inimicos patientia, erga amicos affabilitas, erga sanctos humilitas, erga omnes charitas, in beneficiis præstandis facilitas, in petendis pudor, in recte factis amor, in peccatis dolor? Quantum decus honestatis, qui splendor gratiæ, quæ cura pietatis, quæ in subveniendo misericordia, in ignoscendo benevolentia, in orando fiducia? Quod salubriter sciebat, qua modestia loquebatur? Quod inutiliter nesciebat, qua diligentia scrutabatur? Quantus in eo contemptus rerum præsentium? Quanta spes, et desiderium bonorum æternorum? Ne relictis omnibus sæcularibus áctionibus susciperet cingulum militiæ christianæ, vinculum præpediebat uxorium, quo jam innodatus cœperat concupiscere meliora, quando jam non licebat illa, quamvis inferiora, disrumpere.

IX. Quodam die frater ejus, cum jam pariter in custodia tenerentur, ait illi: « Si ergo hæc pro meritis patior peccatorum meorum; tu, cujus vitam novimus, tam attente ferventerque[1] Christianam, quibus malis meritis ad ista perductus es? » At ille: « Parvum-ne, inquit, mihi existimas conferri divinitus benificium, (si tamen hoc testimonium tuum de vita mea verum est,) ut hoc

[1] A. frequenterque

quod patior, etiamsi usque ad effusionem sanguinis patiar, ibi peccata mea puniantur, nec mihi ad futurum judicium reserventur. » Hic forte aliquis credat eum fuisse sibi conscium aliquorum occultorum impudicitiæ peccatorum. Dicam ergo quid me Dominus Deus, ad magnam meam consolationem, ex ejus ore audire, et plane scire voluerit. Cum de hoc ipso, ut sunt humana sollicitus solus cum solo agerem, jam in eadem custodia constituto, ne quid esset, unde majore, et insigniore pœnitentia Deum sibi placare deberet; ille ut erat verecundiæ singularis, cum ipsam, licet falsam meam suspicionem erubesceret, sed admonitionem gratissime acciperet, modeste graviterque subridens, et utraque manu meam dexteram apprehendens, « Testor, inquit, sacramenta, quæ per hanc afferuntur[2] manum, me nullum esse expertum concubitum, præter uxorem, nec ante, nec postea.

X. Quid ergo huic in morte accidit mali, ac non potius plurimum boni, cum hæc habens dona ad Christum, sine quo inaniter habentur, ex hac vita migravit? Quæ apud te non commemorarem, si crederem te laudibus ejus offendi. Cum autem hoc non credo, nec illud profecto, quod te non dico instante, sed saltem volente aut optante posset occidi. Proinde judicas nobiscum tanto sincerius, quanto innocentius, quod ille cum anima sua, quam cum istius corpore crudelius egerit; quando contemptis nobis, contemptis promissionibus suis, contemptis tot ac tantis petitionibus, et admonitionibus tuis, contempta denique Ecclesia Christi, (et in ea quo nisi Christo?) ad finem suæ machinationis hujus morte pervenit. An vero illius honor, istius vel carceri comparandus est, cum ille fureret sublimatus, iste gaude-

[1] *Forte* offeruntur.

ret inclusus; horrendis ei pœnalibus tenebris, omnes non tantum carceres, sed etiam inferos vincit scelerati hominis conscientia. Tibi etiam quid nocuit, cujus etsi famam graviter læsit, tamén innocentiam non peremit? Quamvis fama quoque ipsa salva sit, et apud eos qui te melius noverunt quam nos, et apud nos ipsos, qui curas nobiscum tuas, ne tam immane perpetraretur scelus, tanto expressas inspiciebamus affectu, ut tui cordis invisibilia pene oculis cerneremus. Sibi igitur ille nocuit, quidquid nocuit; suam transfixit animam, suam vitam, suam conscientiam, suam denique ipsam famam, quam bonam solent etiam pessimi concupiscere, cæca illa crudelitate vastavi. Tanto enim est odiosior omnibus bonis, quanto magis impiis[1] placere conatus est, vel placuisse lætátus.

XI. Ubi autem magis potuit apparere, non eum habuisse necessitatem, quam se habere confinxit, ut ejus obtentu tanquam bonus faceret tantum malum, quam quod nec illi placuit, de cujus præcepto se ausus est excusare? Referat præstantiæ tuæ sanctus diaconus, qui per N. manus, ipse enim fuerat episcopo, quem pro illis miseramus, adjunctus, quemadmodum nec indulgentia illis danda visa est, ne vel sic aliquo crimine notarentur; sed tantum commonitorium, quo eos ab omni molestia liberos dimittere juberetur. Gratuita igitur crudelitate, nulla necessitate, (quamvis, et aliæ causæ, quas suspicamur, nec opus est committere litteris, forsitan fuerint) atrociter contristavit Ecclesiam. Ad cujus Ecclesiæ gremium frater ejus metuens perire confugerat, ut eum vivum tanti sceleris consiliarium reperiret. Cujus Ecclesiæ etiam ipse, cum patronum offendisset, petivit asylum, nec ei potuit denegari. Hunc si diligis, detestare; si non

[1] Donatistis.

vis ut in æternum puniatur, exhorre. Sic existimationi tuæ, sic est vitæ illius consulendum. Nam qui in eo diligit, quod odit Deus, non solum odit ipsum, sed etiam se ipsum.

XII. Quæ cum ita sint, nec de tua benignitate credo, quod tanti sceleris auctor vel particeps fueris, neque quod malitiosa crudelitate fefelleris, quod absit a vita, et moribus tuis. Nec amicitias vestras tales volo, quibus et ille in suum interitum glorietur de malo, et confirmetur humana suspicio; sed tales potius, quibus ad pœnitentiam disponatur, et talem ac tantam pœnitentiam, qualem quantamque postulant, tam horrenda vulnera medicinam. Tanto quippe amicior eris, quanto sceleribus ejus inimicior. Curiosum est præstantiæ[1] tuæ nosse rescriptis, ubi eo die fueris, quo illud admissum est: quomodo acceperis, quid postea egeris, aut cum eum videris quid ei dixeris, quid ab illo audieris. Ego enim ex quo inde postridie repente discessi, nihil quod hanc rem attinet, de te audire potui.

XIII. Quod vero in Epistola tua legi, jam te cogi credere, ne a me videreris, et Carthagini me negatum, tu potius cogis his verbis, ut absentiæ meæ causas non taceam. Quarum est una, quoniam laborem, quem in illa urbe perpeti necesse est, et quem si exponere velim, aliud tantum loquendum est, jam sustinere non possum, quod infirmitati meæ propriæ, quæ nota est omnibus, qui familiarius me noverunt, accessit etiam senectus, quæ generis humani est communis infirmitas. Altera causa est, quod statui, si Dominus velit, quantum mihi ex illis occupationibus, quas Ecclesiæ, cui proprio munere servio, necessitas flagitat, datur temporis, id totum impendere labori studiorum ad ecclesiasticas scientias

[1] *l.* præsentiæ.

pertinentium ; ubi me arbitror, si Dei misericordiæ placet ; etiam posteris aliquid profuturum.

XIV. Unum est autem, si verum quæris audire, quod in te molestissime fero, quod cum sis et hujus jam ætatis, et hujus vitæ ac probitatis, adhuc vis esse catechumenus : quasi fideles non possint, quanto sint fideliores atque meliores, tanto fidelius ac melius administrare Rempublicam. Quid autem boni agitis in his tantis curis et laboribus vestris, nisi ut bene sit hominibus? Si enim hoc non agitis, vel dormire satius est noctesque diesque, quam vigilare in laboribus publicis, nulli utilitati hominum profuturis. Nec sane dubito excellentiam tuam...

EPISTOLA CLII [1].

Domino merito venerabili, et unice colendo patri Augustino Macedonius.

Macedonius Augustino, quærens num ex religione sit quod episcopi apud judices intercedant pro reis.

I. « Optatas admodum sanctitatis tuæ litteras accepi per Bonifacium venerandæ Legis antistitem, quem eo magis receptum dilexi, quod a me desiderata pertulerat, sermonem sanctitatis tuæ et incolumitatem, domine merito venerabilis, et unice colende pater. Itaque sine mora quod petebat obtinuit. Verum quoniam existit occasio, hoc ipsum quantulumcumque est, quod admonitus indulsi, nolo sine mercede remanere. Cupio enim accipere

[1] Alias LIII. quæ autem 152 erat, nunc 141. — Scripta forte an. 414.

ea, quæ mihi commodet sine pendentis incommodo, imo quæ mihi commodet cum gloria dependentis. »

II. « Officium sacerdotii vestri esse dicitis, intervenire pro reis, et nisi obtineatis, offendi, quasi quod erat officii vestri, minime reportetis. Hic ego vehementer ambigo utrum istud ex religione descendat. Nam si a Domino peccata adeo prohibentur: ut ne pœnitendi quidem copia post primam tribuatur; quemadmodum nos possumus ex religione contendere, ut nobis qualecumque illud crimen fuerit, dimittatur? quod utique, cum impunitum volumus, probamus. Et si constat non minus auctorem quam probatorem teneri in omnibus, quæ peccantur; certum est nos culpæ societate vinciri, quoties eum impunitum esse cupimus, qui culpæ tenetur obnoxius. Tum præterea accedit hoc quod gravius est. Nam omnia peccata videntur veniabiliora, cum is, qui reus est, correctionem promittit: verum nunc, ut mores nostri sunt, et sceleris pœnam cupiunt homines sibi relaxari, et id propter quod scelus admissum est, possidere. Pro his quoque interveniendum putat sacerdotium vestrum, de quibus adeo futuri nulla spes est, ut etiam in præsenti eadem criminis ratio perseveret? Nam qui tam pervicaciter tenet propter quæ crimen admisit, ostendit se, ubi licentia fuerit, similia peccaturum. »

III. « Ob hæc igitur consulo prudentiam tuam, et me hoc ambiguo, quo laboro, absolvi desidero: nec ob aliam causam consultum te putes. Cæterum hoc mihi propositum est, ut intercessoribus, præsertim talis meriti qualis tu es, etiam gratiam agam. Pleraque enim, quæ sponte facere videri nolo, ne remissio severitatis alios armet in crimina, opto bonis intercessoribus relaxare, ut quod libens concedo, salva severitate judicii, alterius merito videatur indultum. De scriptis sanctitatis tuæ aliqua mihi

promiseras, et non accepi; quæso ut vel nunc mittas, et ad hanc meam Epistolam respondeas, ut quia sanctitatem tuam interim videre non datur, saltem sermonibus tuis pascar. Incolumem sanctitatem tuam Divinitas æterna tueatur ævo largissimo, domine merito venerabilis et vere colende pater. »

EPISTOLA CLIII [1].

AUGUSTINUS episcopus famulus Christi familiæque ejus, dilecto filio MACEDONIO, in Domino salutem.

Quæsito respondet Augustinus; multa obiter disserens de restituendis rebus quæ proximo ablatæ vel male partæ sunt.

I. NEGOTIOSISSIMUM in Republica virum, et non suis, sed aliorum utilitatibus attentissimum, qualem te esse et tibi gratulamur, et rebus humanis, nec deserere debemus alloquio, nec occupare prooemio. Accipe itaque quod per me, vel nosse voluisti, vel utrum ipse nossem experiri. Quod si parvum aut superfluum judicares, nullo modo inter tam magnas tamque necessarias curas tuas curandum esse censeres. « Quæris a me cur officii sacerdotii nostri esse dicamus intervenire pro reis, et nisi obtineamus, offendi quasi quod erat officii nostri minime reportemus. » Ubi vehementer te dicis, « Ambigere utrum istud ex religione descendat. » Deinde adjungis qua ratione ita movearis. « Nam si a Domino peccata, inquis, adeo prohibentur, ut nec pœnitendi quidem copia post

[1] Alias LIV. quæ autem 153 erat, nunc 46. — Scripta post superiorem.

primam tribuatur, quemadmodum nos possumus ex religione contendere, ut qualecumque illud crimen fuerit, dimittatur? » Adhuc gravius urges, et dicis, « Nos probare quod volumus impunitum : et si constat non minus auctorem quam probatorem teneri in omnibus quæ peccantur; certum esse nos culpæ societate vinciri, quoties eum impunitum esse volumus, qui culpæ tenetur obnoxius. »

II. His verbis quem non terreas tuæ lenitatis et humanitatis ignarum? Unde nos qui te novimus, et hæc quærendi gratia, non decernendi, scripsisse minime dubitamus, aliis verbis tuis ad ista citius respondemus. Tanquam enim nos hæsitare in hac quæstione nolueris, aut prævidisti quid dicturi essemus, aut admonuisti quid dicere deberemus; et aisti : « Tum præterea accedit hoc quod gravius est. Nam omnia peccata videntur veniabiliora, cum is qui reus est correctionem promittit. » Antequam ergo discutiam, quid sit illud gravius, quod in Epistola tua sequitur, hoc interim quod dedisti accipiam, eoque utar ad molem hanc amovendam, qua nostræ intercessiones posse reprimi videbantur. Ideo quippe, quantum facultas datur, pro peccatis omnibus intercedimus; quia omnia peccata videntur veniabiliora, cum is qui reus est correctionem promittit. Hæc tua est, hæc et nostra sententia.

III. Nullo modo ergo culpas, quas corrigi volumus, approbamus, nec quod perperam committitur, ideo volumus impunitum esse, quia placet, sed hominem miserantes, facinus autem seu flagitium detestantes, quanto magis nobis displicet vitium, tanto minus volumus inemendatum interire vitiosum. Facile enim est atque proclive malos odisse, quia mali sunt : rarum autem et pium eosdem ipsos diligere, quia homines sunt; ut in uno si-

mul et culpam improbes, et naturam approbes, ac propterea culpam justius oderis, quod ea fœdatur natura quam diligis. Non est igitur iniquitatis, sed potius humanitatis societate devinctus, qui propterea est criminis persecutor, ut sit hominis liberator. Morum porro corrigendorum nullus alius quam in hac vita locus est : nam post hanc quisque id habebit, quod in hac sibimet conquisierit. Ideo compellimur humani generis charitate intervenire pro reis, ne istam vitam sic finiant per supplicium, ut ea finita non possint finire supplicium.

IV. Noli ergo dubitare hoc officium nostrum ex religione descendere, cum Deus apud quem nulla est iniquitas, cujus summa potestas est, qui non tantum qualis quisque sit videt, verumetiam qualis futurus sit prævidet, qui solus potest in judicando non labi, quia in cognoscendo non potest falli; « Facit tamen, sicut Evangelium » loquitur, solem suum oriri super bonos et malos, et » pluit super justos et injustos. » Cujus mirabilis bonitatis ut simus imitatores, Dominus Christus exhortans : « Diligite, inquit, inimicos vestros; benefacite eis, qui » vos oderunt; et orate pro eis, qui vos persequuntur; ut » sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui facit solem » suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos » et injustos[1]. » Hac indulgentia et lenitate divina multos abuti ad perniciem suam quis nesciat? Quos arguens Apostolus, et graviter increpans, dicit : « Existimas au- » tem, o homo omnis, qui judicas eos qui talia agunt et » facis ea, quoniam tu effugies judicium Dei? An divitias » benignitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contem- » nis? Ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam » te adducit? Secundum autem duritiam tuam et cor im- » pœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis

[1] Matth. v, 44.

» justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera » ejus[1]. » Numquid quoniam isti in sua nequitia perseverant, ideo Deus in sua patientia non perseverat; perpauca in hoc sæculo puniens, ne divina providentia non esse credatur; et multa servans ultimo examini, ut futurum judicium commendetur?

V. Non, ut opinor, Magister ille cœlestis impietatem nos diligere præcipit, cum præcipit ut nostros diligamus inimicos, benefaciamus eis, qui nos oderunt, oremus pro eis qui nos persequuntur: cum procul dubio, si pie Deum colimus, inimicos atque odiis adversum nos acerrimis incitatos ac persecutores, nisi impios, habere non possimus. Num igitur diligendi sunt impii? Num impiis benefaciendum est? Num pro impiis etiam orandum est? Ita plane Qui enim hoc præcipit, Deus est: nec tamen nos hoc pacto societati adjungit impiorum, quibus et ipse parcendo, et vitam salutemque largiendo, non utique sociatur. Concilium quippe ejus, quantum homini pio nosse donatum est, exponit Apostolus dicens: « Ignorans quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit[1]? » Ad hac volumus adduci pro quibus intervenimus; non eorum peccatis vel parcimus, sed favemus.

VI. Nam quosdam, quorum crimina manifesta sunt, a vestra severitate liberatos, a societate tamen removemus altaris, ut pœnitendo placare possint, quem peccando contempserant, seque ipsos puniendo. Nam nihil aliud agit, quem veraciter pœnitet, nisi ut id quod mali fecerit, impunitum esse non sinat. Eo quippe modo sibi non parcenti ille parcit, cujus altum justumque judicium nullus contemptor evadit. Quod si iniquis et scelestis ille parcendo, eisque vitam salutemque largiendo, etiam plerisque eorum, quos novit non acturos pœnitentiam, tamen

[1] Rom. II, 3.

exhibet patientiam; quanto magis nos in eos, qui correctionem promittunt, et utrum faciant quod promittunt, incerti sumus, misericordes esse debemus, ut rigorem vestrum pro eis intercedendo flectamus, pro quibus et Dominum, quem nihil de moribus eorum etiam futuris latet non tamen impudenter, quia hoc ipse præcepit, oramus?

VII. In tantum autem hominum aliquando iniquitas progreditur, ut etiam post actam pœnitentiam, post altaris reconciliationem, vel similia vel graviora committant; et tamen Deus facit etiam super tales oriri solem suum; nec minus tribuit quam ante tribuebat largissima munera vitæ ac salutis. Et quamvis eis in Ecclesia locus humillimæ pœnitentiæ non concedatur: Deus tamen super eos suæ patientiæ non obliviscitur. Ex quorum numero si quis nobis dicat, Aut date mihi eumdem iterum pœnitendi locum, aut desperatum me permittite, ut faciam quidquid libuerit, quantum meis opibus adjuvor, et humanis legibus non prohibeor, in scortis omnique luxuria, damnabili quidem apud Dominum, sed apud homines plerosque etiam laudabili: aut si me ab hac nequitia revocatis, dicite utrum mihi aliquid prosit ad vitam futuram, si in ista vita illecebrosissimæ voluptatis blandimenta contempsero, si libidinum incitamenta frenavero, si ad castigandum corpus meum multa mihi etiam licita et concessa subtraxero, si me pœnitendo vehementius quam prius excruciavero, si miserabilius ingemuero, si flevero uberius, si vixero melius, si pauperes sustentavero largius, si charitate, quæ operit multitudinem peccatorum, flagravero ardentius: quis nostrum ita desipit, ut huic homini dicat: Nihil tibi ista proderunt in posterum; vade saltem vitæ hujus suavitate perfruere? Avertat Deus tam immanem sacrilegamque dementiam. Quamvis ergo

caute salubriterque provisum sit, ut locus illius humilimæ pœnitentiæ semel in ecclesia concedatur ne medicina vilis minus utilis esset ægrotis, quæ tanto magis salubris est, quanto minus contemptibilis fuerit : quis tamen audeat dicere Deo, Quare huic homini, qui post primam pœnitentiam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis? Quis audeat dicere erga istos non agi, quod Apostolus ait : « Ignorans quia patientia Dei » ad pœnitentiam te adducit? » Aut istis exceptis esse definitum quod scriptum est : « Beati omnes qui confidunt » in eum[1]? » Aut ad istos non pertinere quod dicitur : « Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui » speratis in Dominum[2]?

VIII. Cum igitur super peccatores tanta sit patientia, tanta misericordia Dei, ut in hac temporali vita moribus emendatis, non damnentur in æternum; qui nullius quæ sibi præbeatur expectat misericordiam, quoniam nemo est illo beatior, nemo potentior, nemo justior : quales non esse oportet homines erga homines, qui hanc vitam nostram quantacumque laude cumulemus, eam sine peccato esse non dicimus? « Quod si dixerimus, nos ipsos, » sicut scriptum est, decipimus et veritas in nobis non » est[3]. » Proinde licet accusatoris alia persona sit, alia defensoris, alia intercessoris, alia judicis, de quorum propriis officiis nimis longum est, et non necessarium hoc sermone disserere : sic tamen etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros nec suarum, sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit censura divina, ut cogitarent sibi propter sua peccata Dei misericordiam necessariam, nec putarent ad culpam

[1] Psal. II, 13. — [2] Id. XXX, 25. — [3] I Joan. I, 8.

sui officii pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vitæ necisque haberent legitimam potestatem.

IX. Nam cum ad Dominum Christum Judæi adduxissent mulierem in adulterio comprehensam, eumque tentantes dicerent, quod jussa esset Lege lapidari, ac deinde quærerent quid de illa ipse præciperet; respondit eis : « Qui sine peccato est vestrum, prior in eam lapidem ja-» ciat[1]. » Ita nec Legem improbavit, quæ hujusmodi reas jussit occidi; et illos terrendo ad misericordiam revocavit, quorum judicio hæc posset occidi. Puto quod hac sententia Domini audita, si præsens fuit etiam maritus ipse, qui violatam sui thori fidem vindicari postulabat, exterritus animum ad voluntatem parcendi ab ulciscendi cupiditate deflexit. Nam quomodo non est admonitus accusator, ne suas persequeretur injurias; quando ipsi judices ita sunt a vindicando prohibiti, qui in adultera punienda, non privato dolori compellebantur servire, sed Legi? Unde Joseph cui virgo Maria Domini mater fuerat desponsata, cum eam comperisset esse prægnantem, cui se noverat non esse commixtum, et ob hoc nisi aliud quam adulteram credidisset; puniri tamen eam noluit, nec approbator flagitii fuit. Nam hæc voluntas ejus etiam justitiæ deputatur. Ita quippe de illo scriptum : « Et cum esset homo justus, et nollet eam divulgare, » statuit eam occulte dimittere. Hæc eo cogitante appa-» ruit illi Angelus[2], » qui doceret esse numinis, quod ille putaverat criminis.

X. Si ergo cogitata infirmitate communi, et accusatorius dolor, et judicatorius rigor frangitur; quod tandem censes pro reis esse debere, vel defensoris vel intercessoris officium? quandoquidem et vos viri boni, qui nunc judices estis, et in foro aliquando versati causas hominum

[1] Joan. VIII, 7. — [2] Matth. I, 19.

suscepistis, scitis quam libentius defendere quam accusare soleretis. Et tamen defensor ab intercessore plurimum distat. Nam ille diluendis vel obtegendis criminibus operam maxime impendit : intercessor autem etiam cum de culpa constat, pro pœna removenda vel temperanda curam gerit. Hoc sunt apud Deum pro peccatoribus justi; hoc pro se ipsi peccantes invicem ut faciant admonentur. Nam scriptum est : « Confitemini invicem » peccata vestra, et orate pro vobis [1]. » Has sibi partes humanitatis, ubi potest, omnis homo apud hominem vindicat. Nam quod ipse quisque domi suæ puniret admissum, in alterius domo vult impunitum. Sive enim adhibeatur apud amicum, sive ille cuiquam in quem potestas ulciscendi est se præsente succenseat, sive irascenti fortuito superveniat, non justissimus, sed inhumanissimus judicatur, si non interveniat. Scio ego te ipsum cum aliis amicis tuis in Ecclesia Carthaginensi intercessisse pro clerico, cui merito succensebat, episcopus; et utique nullum ibi discrimen sanguinis sub incruenta disciplina timebatur : nec cum id, quod etiam vobis displicebat, inultum esse velletis, tanquam delicti approbatores vos judicabamus, sed tanquam humanissimos intercessores audiebamus. Si ergo vobis fas est ecclesiasticam correptionem intercedendo mitigare ; quomodo episcopus vestro gladio debet intercedere, cum illa exseratur, ut in quem exeritur bene vivat, iste ne vivat?

XI. Postremo ipse Dominus apud homines intercessit, ne lapidaretur adultera, et eo modo nobis intercessionis commendavit officium, nisi quia ille terrendo fecit quod nos petendo. Ille enim Dominus, nos servi sumus : verumtamen ille sic terruit, ut omnes timere debeamus : Quis enim est nostrum sine peccato? Quod cum illis

[1] Jacob. v, 16.

dixisset, a quibus ei offerebatur punienda peccatrix, ut qui sciret se esse sine peccato, prior in illam lapidem mitteret : cecidit sævitia tremente conscientia. Tunc enim ex illa jam congregatione dilapsi, solam misericordi miseram reliquerunt. Cedat huic sententiæ pietas Christianorum, cui cessit impietas Judæorum. Cedat humilitas obsequentium, cui cessit superbia persequentium. Cedat confessio fidelis, cui cessit simulatio tentatoris. Malis parce vir bone : quanto melior, tanto esto mitior; quanto fis cessior potestate, tanto humilior fiere pietate.

XII. Ego quidem intuens mores tuos, appellavi te virum bonum : sed tu intuens verba Christi, dic tibi ipsi : « Nemo bonus, nisi unus Deus [1]. » Quod cum verum sit (hoc enim Veritas dixit) nec ego tamen illud existimari debeo fallaci assentatione dixisse, et dominicis verbis quasi contrarius extitisse, ut cum ille dicat : « Nemo bonus, nisi unus Deus, » ego te appellaverim virum bonum. Non enim et ipse Dominus contraria sibi locutus est, ubi ait : « Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert » bona [2]. » Deus ergo singulariter bonus est, et hoc amittere non potest. Nullius enim boni participatione bonus est, quoniam bonum quo bonus est, ipse sibi est : homo autem cum bonus est, ab illo bonus est, quod a se ipso esse non potest. Illius enim spiritu boni fiunt quicumque boni fiunt; cujus capax creata est nostra natura per propriam voluntatem. Pertinet ergo ad nos, ut boni simus; accipere et habere quod dat, qui de suo bonus est : quo quisque neglecto, de suo malus est. Proinde in quantum homo recte agit, id est, scienter et amanter et pie bonum operatur in tantum bonus est : in quantum autem peccat, id est a veritate et charitate et pietate deviat, in tantum malus est. Quis autem est in hac vita sine aliquo

[1] Marc. x, 18. — [2] Luc. vi, 45.

peccato? Sed eum dicimus bonum, cujus prævalent bona; eumque optimum qui peccat minimum.

XIII. Idcirco ipse Dominus, quos dicit bonos propter participationem gratiæ divinæ, eosdem etiam malos dicit propter vitia infirmitatis humanæ; donec totum quo constamus ab omni vitiositate sanatum, transeat in eam vitam, ubi nihil omnino peccabitur. Nam utique bonos docebat orare, non malos, quibus præcepit ut dicerent : « Pater noster qui es in cœlis [1]. » Ex hoc enim boni, quo filii Dei non natura geniti, sed gratia facti, tanquam hi quibus recipientibus eum, dedit potestatem filios Dei fieri [2]. Quæ generatio spiritalis, more Scripturarum, etiam adoptio nominatur, ut distinguatur ab illa generatione Dei de Deo, coæterni de æterno, unde scriptum est : « Generationem ejus qui enarrabit [3]? » Cum ergo bonos esse demonstraverit, quos voluit Deo veraciter dicere : « Pater » noster qui es in cœlis; » præcepit tamen ut in eadem oratione inter cætera dicerent : « Dimitte nobis debita » nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris [4]. » Quæ debita esse peccata, quamvis manifestum sit, postea tamen manifestius declaravit dicens : « Si enim dimiseritis » peccata hominibus, dimittet vobis et pater vester pec- » cata vestra. » Hanc orationem baptizati orant, nec est prorsus præteritorum aliquid peccatorum, quod non baptizatis in sancta Ecclesia dimittatur. Sed postea vivendo in hac fragilitate mortali, nisi contraherent, quod dimittendum esset, non veraciter dicerent : « Dimitte » nobis debita nostra. » Boni ergo in quantum filii Dei sunt : in quantum autem peccant (quod sua non mendaci confessione testantur) utique mali sunt.

XIV. Nisi forte quis dicat, alia bonorum, alia malorum esse peccata, quod non usquequaque improbabiliter

[1] Matth. VI, 9. — [2] Joan. I, 12. — [3] Isai. LIII, 8. — [4] Matth. VI, 12.

dicitur. Verumtamen Dominus Jesus sine ulla ambiguitate malos appellavit eosdem ipsos, quorum patrem dicebat Deum. Nam in eodem sermone, ubi illam docet orationem, alio loco exhortans ad precandum Deum, ait, « Petite et accipietis, quærite et invenietis, pulsate et » aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et qui » quærit invenit, et pulsanti aperietur [1].» Et paulo post, « Si ergo vos, inquit, cum sitis mali, nostis bona data » dare filiis vestris, quanto magis pater vester, qui in » cœlis est dabit bona petentibus se [2]? » Non igitur Deus pater malorum est? Absit. Quomodo ergo dicitur, « Pa» ter vester cœlestis, » quibus dicitur, « Cum sitis mali : » nisi quia utrumque Veritas monstrat, quid simus Dei bono, quid humano vitio; hoc commendans, illud emendans? Merito ait Seneca (qui temporibus apostolorum fuit, cujus etiam quædam ad Paulum Apostolum leguntur Epistolæ,) « Omnes odit qui malos odit. » Et tamen ideo diligendi sunt mali, ut non sunt mali : quemadmodum non ut permaneant, sed ut sanentur diliguntur ægroti.

XV. Quidquid autem potest eam, quæ fit in baptismo, abolitionem peccatorum, in hac vita manendo peccamus, etiamsi non tale sit, quod a divinis removeri compellat altaribus, non dolore sterili, sed misericordiæ sacrificiis expiatur. Quod ergo agimus ut faciatis intercedentibus nobis, Deo nos noveritis offerre pro vobis. Indigetis enim misericordia, quam præbetis : et videte quis dixerit, « Dimittite et dimittetur vobis, date et dabi» tur vobis [3]. » Quanquam etiamsi ita viveremus, ut non esset quare diceremus, « Dimitte nobis debita nostra ; » quanto a nequitia purior animus esset, tanto clementia plenior esse deberet, ut si non compungeremur sententia

[1] Matth. VII, 7. — [2] Ibid. 11. — [3] Id. VI, 12.

Domini dicentis, « Qui vestrum est sine peccato, prior in » illam lapidem jaciat[1] : » ipsius si hoc dixit sectaremur exemplum ; qui cum esset utique sine peccato, ait mulieri quam perterriti illi reliquerant, « Nec ego te damnabo ; » vade, jam deinceps noli peccare[2]. » Potuit enim metuere flagitiosa mulier, ne illis discedentibus, qui sua peccata cogitaverant, ut peccato parcerent alieno, illam justissime jam ipse damnaret, qui erat sine peccato. At ille non conscientia pavidus, sed plenus clementia, cum illa respondisset a nemine se fuisse damnatam ; « Nec ego » te, inquit, damnabo : » tanquam diceret, Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam ? Et ne delictorum non donator, sed approbator videretur ; « Vade, » ait, jam deinceps noli peccare ; » ut se homini pepercisse, non hominis culpam sibi placuisse monstraret. Jam vides igitur de religione descendere, nec nos societate criminum obstringi, quod intercedimus plerumque etiam pro sceleratis, et si non scelerati, tamen pro peccatoribus peccatores, et quod veraciter potius quam injuriose dictum accipias, puto quod apud peccatores.

XVI. Nec ideo sane frustra instituta sunt potestas regis, jus gladii cognitoris, ungulæ carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris. Habent ista omnia modos suos, causas, rationes, utilitates. Hæc cum timentur, et coërcentur mali, et quietius inter malos vivunt boni : non quia boni pronuntiandi sunt, qui talia metuendo non peccant, non enim bonus est quispiam timore pœnæ, sed amore justitiæ : verumtamen non inutiliter etiam metu legum humana coërcetur audacia, ut et tuta sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis dum formidato supplicio frenatur facultas, invocato Deo sanetur voluntas. Sed huic ordinationi re-

[1] Joan. VIII, 7. — [2] Ibid. 11.

rum humanarum, contrariæ non sunt intercessiones episcoporum : imo vero nec causa, nec locus intercedendi ullus esset, si ista non essent. Tanto enim sunt intercedentium et parcentium beneficia gratiora, quanto peccantium justiora supplicia. Nec ob aliud, quantum sapio, in Veteri Testamento, antiquorum temporibus Prophetarum severior legis vindicta fervebat, nisi ut ostenderetur recte iniquis pœnas constitutas : ut quod eis parcere Novi Testamenti indulgentia commonemur, aut remedium sit salutis, quo peccatis parcatur et nostris ; aut commendatio mansuetudinis, ut per eos, qui parcunt, veritas prædicata non tantum timeatur, verumetiam diligatur.

XVII. Plurimum autem interest, quo animo quisque parcat. Sicut enim est aliquando misericordia puniens, ita et crudelitas parcens. Nam, ut exempli gratia manifestum aliquid ponam, quis non crudelem verius dixerit eum, qui puero pepercerit volenti obstinatissime de serpentibus ludere? quis autem non misericordem, qui talia prohibens, contemptorem verborum etiam verberibus emendaverit? Et ideo non usque ad mortem protendenda est disciplina, ut sit cui prodesse possit. Quanquam etiam cum homo ab homine occiditur, multum distet utrum fiat nocendi cupiditate, vel injuste aliquid auferendi, sicut fit ab inimico, sicut a latrone ; an ulciscendi vel obediendi ordine sicut a judice, sicut a carnifice ; an evadendi vel subveniendi necessitate, sicut interimitur latro a viatore, hostis a milite. Et aliquando qui causa mortis fuit, potius in culpa est, quam ille qui occidit : velut si quisquam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto supplicium legitimum luat. Nec tamen omnis qui causa alienæ mortis est, reus est. Quid si enim quisquam stuprum petat, seseque, si non impetraverit, in-

terimat? Quid si filius timens patris pia verbera, præcipitio pereat? Quid si alius homine liberato, vel ne alius liberetur, sibi ipse mortem inferat? Num propter istas alienarum mortium causas, aut sceleri consentiendum est, aut vindicta peccati, quæ non fit nocendi, sed corrigendi studio, etiam paterna tollenda, aut opera misericordiæ cohibenda sunt? Hæc cum accidunt, debemus eis humanum dolorem; non propter illa, ne accidant, recte factorum reprimimus voluntatem.

XVIII. Sic etiam cum intercedimus pro peccatore damnando, sequuntur aliquando quæ nolumus, sive in ipso, qui nostra intercessione liberatur, ut vel immanius impunita grassetur audacia, subdita cupiditati, ingrata lenitati, atque unus morti ereptus plurimos necet: vel ipso per beneficium nostrum in melius commutato, moribusque correcto, alius male vivendo pereat, sibique hujus impunitate proposita, talia vel graviora committat. Non, ut opinor, hæc mala imputanda sunt nobis, cum intercedimus vobis: sed potius illa bona, quæ cum id facimus, intuemur et volumus, id est, commendatio mansuetudinis, ad conciliandam dilectionem verbo veritatis; et ut qui liberantur a temporali morte, sic vivant, ne in æternam, unde nunquam liberentur, incurrant.

XIX. Prodest ergo et severitas vestra, cujus ministerio quies adjuvatur et nostra: prodest et intercessio nostra, cujus ministerio severitas temperatur et vestra. Non vobis displiceat quod rogamini a bonis; quia nec bonis displicet quod timemini a malis. Nam hominum iniquitatem etiam apostolus Paulus non tantum de judicio futuro, verumetiam de præsentibus vestris securibus terruit, asserens et ipsas ad dispensationem divinæ providentiæ pertinere. « Omnis, inquit, anima potestatibus sublimio-

» ribus subdita sit : non est enim potestas, nisi a Deo :
» quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. Quapropter qui
» resistit potestati, Dei ordinationi resistit : qui autem
» resistunt, ipsi sibi judicium acquirunt. Principes enim
» non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non
» timere potestatem ? Bonum fac, et habebis laudem ex
» illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si ma-
» lum feceris, time : non enim frustra gladium portat :
» Dei enim minister est, vindex in iram, ei qui male agit.
» Ideoque necessitati subditi estote, non solum propter
» iram, sed et propter conscientiam : ideo enim et tri-
» buta præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum
» perseverantes. Reddite omnibus debita, cui tributum
» tributum, cui vectigal vectigal, cui timorem timorem,
» cui honorem honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi
» ut invicem diligatis[1]. » Hæc verba Apostoli, utilitatem vestræ severitatis ostendunt. Proinde sicut dilectionem jussi sunt terrentibus debere, qui timent ; ita dilectionem jussi sunt timentibus debere, qui terrent. Nihil nocendi cupiditate fiat, sed omnia consulendi charitate, et nihil fiat immaniter, nihil inhumaniter. Ita formidabitur ultio cognitoris, ut nec intercessoris religio contemnatur ; quia et plectendo et ignoscendo hoc solum bene agitur, ut vita hominum corrigatur. Quod si tanta est perversitas et impietas, ut ei corrigendæ nec disciplina possit prodesse, nec venia : a bonis tamen intentione atque conscientia, quam Deus cernit, sive severitate, sive lenitate, nonnisi officium dilectionis impletur.

XX. Quod autem in Epistola tua sequitur, ubi dicis, « Verum nunc, ut mores nostri sunt, et sceleris pœnam cupiunt sibi homines relaxari, et id, propter quod sce-

[1] Rom. XIII, 1.

lus admissum est, posidere : » pessimum hominum genus commemoras, cui pœnitendi medicina omnino non prodest. Si enim res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur pœnitentia, sed fingitur : si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi resistuatur ablatum ; sed, ut dixi, cum restitui potest. Plerumque enim qui aufert amittit, sive alios patiendo malos, sive ipse male vivendo, nec aliud habet unde restituat. Huic certe non possumus dicere, Redde quod abstulisti, nisi cum eum habere credimus et negare. Ubi quidem si aliquos sustinet a repetente cruciatus, dum existimatur habere quod reddat, nulla et iniquitas : quia etsi non est unde luat ablatam pecuniam : merito tamen dum eam per molestias corporales redhibere compellitur peccati, quo male ablata est, pœnas luit. Sed inhumanum non est etiam pro talibus intercedere, tanquam pro reis criminum ; non ad hoc ut minime restituantur aliena, sed ne frustra homo in hominem sæviat, ille præsertim qui jam remisit culpam, sed quærit pecuniam, et si fraudari metuit, non expetit vindicari. Denique in talibus causis, si persuadere potuerimus, eos, pro quibus intervenimus, non habere quod poscitur, continuo nobis eorum molestiæ relaxantur. Aliquando autem misericordes, et in ipso dubio nolunt homini pro incerta pecunia certa inferre supplicia. Ad hanc misericordiam vos etiam nos provocare et exhortari decet. Melius enim, etiamsi habet, amittis, quam si non habet, aut excrucias, aut occidis. Sed pro istis magis apud eos qui repetunt, quam apud eos qui judicant, intercedere convenit ; ne ipse videatur auferre, qui cum habeat potestatem, non cogit reddere : quamvis in cogendo ita debeat adhibere integritatem, ut ne amittat humanitatem.

XXI. Ille vero fidentissime dixerim, eum qui pro homine ad hoc intervenit, ne male ablata restituat, et qui ad se confugientem, quantum honeste potest, ad restituendum non compellit, socium esse fraudis et criminis. Nam misericordius opem nostram talibus subtrahimus, quam impendimus. Non enim opem fert, qui ad peccandum adjuvat, ac non potius subvertit atque opprimit. Sed numquid ideo nos aut exigere, aut ad exigendum tradere, vel possumus vel debemus? Agimus quantum episcopalis facultas datur, et humanum quidem nonnunquam, sed maxime ac semper divinum judicium comminantes. Nolentes autem reddere, quos novimus et male abstulisse, et unde reddant habere, arguimus, increpamus, et detestamur, quosdam clam, quosdam palam, sicut diversitas personarum diversam videtur posse recipere medicinam, nec in aliorum perniciem ad majorem insaniam concitari. Aliquando etiam, si res magis curanda non impedit, sancti altaris communione privamus.

XXII. Verum sæpe accidit ut nos fallant, vel negando se abstulisse, vel affirmando se unde restituant non habere: sæpe etiam et vos fallimini putando, vel nos non agere ut reddant, vel ipsos habere unde reddant: et omnes aut pene omnes homines amamus nostras suspiciones vel vocare vel existimare cognitiones, quando credibilibus rerum signis movemur, cum credibilia nonnulla sint falsa, sicut incredibilia nonnulla sunt vera. Ideo quosdam commemorans, qui et sceleris pœnam sibi cupiunt relaxari, et id propter quod scelus admissum est possidere: addidisti et aisti: « Pro his quoque interveniendum putat sacerdotium vestrum. » Fieri enim potest, ut tu scias quod ego nescio, et propterea putem pro aliquo interveniendum, quod me fallere potuit, cum te non potuerit, ut ego eum non credam possidere quod tu possidere

nosti. Ita fit ut cum de reo sententia non una sit nostra, neutri tamen nostrum placeat, quod res non redditur aliena. De homine, ut homines, diversa sentimus; sed in ipsa justitia simul sumus. Eodem modo etiam fieri potest, ut quod scio aliquem non habere, hoc eum tu habere non certissime teneas, sed credibiliter suspiceris; et ob hoc tibi videar intervenire pro eo, qui et sceleris pœnam sibi cupiat relaxari, et id propter quod scelus admissum est possidere. Ad summam igitur neque apud te, neque apud tales, si qui reperiuntur qualem te esse gaudemus, neque apud ipsos qui magno studio aliena ac nihil profutura multumque etiam periculosa ac perniciosa petunt, neque apud cor meum cui testis est Deus, ausim dicere, sentire, decernere, interveniendum esse pro aliquo, ut quod scelere abstulit, sceleris impunitate possideat: sed ut remissa injuria, quod injuriose abstulit reddat; si tamen habet quod abstulit, vel aliud unde illud restituat.

XXIII. Non sane quidquid ab invito sumitur, injuriose aufertur. Nam plerique nec medico volunt reddere honorem suum, nec operario mercedem; nec tamen hæc, qui ab invito accipiunt, per injuriam accipiunt, quæ potius per injuriam non darentur. Sed non ideo debet judex vendere justum judicium, aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus justum patrocinium et jurisperitus verum consilium. Illi enim inter utramque partem ad examen adhibentur: isti ex una parte consistunt. Cum autem judicia et testimonia, quæ nec justa et vera vendenda sunt, iniqua et falsa venduntur, multo sceleratius utique pecunia sumitur, quia scelerate etiam quamvis a volentibus datur. Ille tamen solet tanquam male sibi ablatam pecuniam repetere, qui justum judicium emit, quoniam venale esse non debuit. Qui vero pro iniquo judicio

dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret vel puderet emisse.

XXIV. Sunt aliæ personæ inferioris loci, quæ ab utraque parte non insolenter accipiunt, sicut officialis, et a quo admovetur, et cui admovetur officium : ab his extorta per immoderatam improbitatem, repeti solent, data per tolerabilem consuetudinem, non solent; magisque reprehendimus, qui talia inusitate repetiverunt, quam qui ea de more sumpserunt : quoniam multæ necessariæ personæ rebus humanis, vel invitantur hujusmodi commodis, vel tenentur. Isti si viam vitæ mutaverint, aut excellentioris conscenderint sanctitatis gradum, facilius ea, quæ hoc modo acquisierunt, tanquam sua pauperibus largiuntur, quam eis, a quibus accepta sunt, tanquam aliena restituunt. Qui vero contra jus societatis humanæ, furtis, rapinis, calumniis, oppressionibus, invasionibus abstulerit, reddenda potius quam donanda censemus, Zachæi publicani evangelico exemplo, qui cum hospitio Dominum suscepisset, in vitam sanctam repente mutatus : « Dimidium, inquit, rerum mearum do pauperibus, et » si cui aliquid abstuli, quadruplum reddo. »

XXV. Verumtamen si justitia sincerius consulatur, justius dicitur advocato : Redde quod accepisti, quando contra veritatem stetisti, iniquitati affuisti, judicem fefellisti, justam causam oppressisti, de falsitate vicisti, (quod vides multos honestissimos et disertissimos viros, non solum impune, verumetiam gloriose videri sibi committere quam cuiquam in quolibet officio militanti : Redde quod accepisti, quando jubente judice cuicumque causæ necessarium hominem tenuisti, ne resisteret vinxisti, ne fugeret inclusisti, postremo aut permanente lite exhibuisti, aut finita dimisisti. Sed illud cur advocato non dicatur in promptu est, quia scilicet ita non vult

homo repetere quod patrono, ut male vinceret, dedit; sicut non vult reddere quod ab adversario, cum male vicisset, accepit. Quis tandem advocatus, aut ex advocato ita vir optimus facile reperitur, qui suscepto suo dicat : Recipe quod mihi cum tibi male adessem, dedisti; et redde adversario tuo quod, me agente, inique abstulisti; Et tamen quem prioris non rectæ vitæ rectissime pœnitet, etiam hoc facere debet, ut si ille, qui inique litigavit, non vult admonitus corrigere iniquitatem, ejus tamen iniquitatis nolit iste habere mercedem : nisi forte restituendum est alienum, quod per furtum clanculo aufertur, et restituendum non est quod in ipso foro ubi peccata puniuntur, decepto judice, et circumventis legibus obtinetur? Quid dicam de usuris, quas etiam ipsæ leges et judices reddi jubent? An crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fenore? Hæc atque hujusmodi male utique possidentur et vellem restituerentur; sed non est quo judice repetantur.

XXVI. Jam si vero prudenter intueamur, quod scriptum est (16), « Fidelis hominis totus mundus divitiarum » est, infidelis autem nec obolus : » nonne omnes qui sibi videntur gaudere licite conquisitis, eisque uti nesciunt, aliena possidere convincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod jure possidetur, hoc autem jure quod juste, et hoc juste quod bene. Omne igitur quod male possidetur, alienum est : male autem possidet, qui male utitur. Cernis ergo quam multi debeant reddere aliena, si vel pauci quibus reddantur, reperiantur : qui tamen ubi ubi sunt, tanto magis ista contemnunt, quanto ea justius possidere potuerunt. Justitiam quippe, et nemo male habet, et qui non dilexerit non habet. Pecunia vero, et a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur,

quanto minus amatur. Sed inter hæc toleratur iniquitas male habentium, et quædam inter eos jura constituuntur, quæ appellantur civilia; non quod hinc fiat ut bene utentes sint, sed ut male utentes minus molesti sint : donec fideles et pii, quorum jure sunt omnia, qui vel ex illis fiunt, vel inter illos tantisper viventes malis eorum non obstringuntur, sed exercentur, perveniant ad illam civitatem, ubi hæreditas æternitatis est, ubi non habet nisi justus locum, nonnisi sapiens principatum, ubi possidebunt quicumque ibi erunt, vere sua. Sed tamen etiam hic non intercedimus, ut secundum mores legesque terrenas non restituantur aliena : quamvis placabiles vos velimus malis, non ut placeant vel permaneant mali, sed quia ex illis fiunt quicumque fiunt boni, et sacrificio misericordiæ placatur Deus, quem nisi propitium haberent mali, nulli essent boni. Diu est quod occupationibus tuis loquendo videor onerosus, cum tibi homini acuto et docto cito solvi potuerit quod quærebas. Jam dudum autem finire deberem, si te tantum scirem fuisse lecturum quod flagitasti ut rescriberem. Felix in Christo vivas, fili charissime.

EPISTOLA CLIV [1].

Domino merito venerabili et vere suspiciendo patri AUGUSTINO episcopo, MACEDONIUS.

Macedonius Augustino significans se præstitisse quod ab ipso verecunde adeo petierat : tum etiam ipsius libros magna cum voluptate et admiratione perlegisse.

I. « MIRO modo afficior sapientia tua, et in illis quæ edidisti, et in his quæ interveniens pro sceleratis [2] mittere non gravaris. Nam et illa tantum habent acuminis, scientiæ, sanctitatis, ut nihil supra sit : et hæc tantum verecundiæ, ut nisi faciam quod mandas, culpam penes me remanere, non in negotio esse, dijudicem, domine merito venerabilis et vere suspiciende pater. Non enim instas (quod plerique homines istius loci faciunt) ut quodcumque sollicitus volueris, extorqueas : sed quod tibi a judice tot curis obstricto petibile visum fuerit, admones subserviente verecundia, quæ maxima difficilium inter bonos efficacia est. Proinde statim commendatis effectum desiderii tribui : nam sperandi viam ante patefeceram. »

II. « Explicui tuos libros [3] (neque enim tam languidi aut inertes erant, ut me aliud quam se curare paterentur) injecerunt manum, ereptumque aliis sollicitudinum causis, suis vinculis illigarunt (ita enim mihi Deus propitius sit) ut ego anceps sim quid in illis magis mirer,

[1] Alias 52. quæ autem 154 erat, nunc 47. — Scripta forte exeunte an. 414. — [2] *Al.* sollicitis. — [3] Tres priores de Civit. Dei, ex ep. seqq. n. 2.

sacerdotii perfectionem, philosophiæ dogmata, historiæ plenam notitiam, an facundiæ jucunditatem, quæ ita imperitos etiam illicere potest, ut donec explicent non desistant, et cum explicaverint, adhuc requirant. Convicti namque sunt impudenter pertinaces, jam inde a bonis, quæ memorant, sæculis pro naturæ rerum obscuritate contigisse pejora, falsosque omnes illitis quadam dulcedine felicitatibus suis, per quas non ad beatitudinem, sed ad prærupta sunt ducti : hæc vero nostra præcepta, et simplicis verique Dei mysteria, præter vitam perpetuam quam purissimis virtutibus pollicentur, etiam hæc sæcularia et necessario qui nati sumus eventura mitigare. Et usus es validissimo exemplo recentis calamitatis, quo licet firmissime causam muniveris, tamen si utrumvis licuisset, id tibi nolueram suffragari. Sed quando orta inde fuerat convincendorum stultitiæ querela, necesse fuit inde argumenta veritatis accersere.»

III. « Hæc interim occupatus aliis curis, quæ etsi vanæ sunt, cum rerum exitum cogitamus, tamen quasi necessariæ pro nascendi conditione, rescripsi. Si otium fuerit et superstes vita, etiam de Italia rescribam, ut tantæ doctrinæ opus debitis, etsi non satisfacientibus remuneretur officiis. Incolumem lætamque sanctitatem tuam Deus omnipotens ævo largissimo tueatur, Domine merito desiderabilis et vere suspiciende pater. »

EPISTOLA CLV[1]

AUGUSTINUS episcopus famulus Christi familiæque ejus, dilecto filio MACEDONIO in Domino salutem.

Augustinus Macedonio docens vitam beatam et virtutem veram non esse nisi a Deo.

I. QUAMVIS sapientiam, quam mihi tribuis, in me non agnoscam; tantæ tamen erga me benevolentiæ tuæ tamque sinceræ gratias ago debeoque plurimas, et meorum studiorum labores tali ac tanto viro placuisse delector. Multo vero amplius, quod animum tuum charitate æternitatis et veritatis, atque ipsius charitatis affectum divinæ illi cœlestique reipublicæ, cujus regnator est Christus, et in qua sola semper beateque vivendum est, si recte hic pieque vivatur, agnosco inhiantem, video propinquantem, ejusque potiundæ amplector ardentem. Inde quippe manat etiam vera amicitia, non pensanda temporalibus commodis, sed gratuito amore putanda. Nemo enim potest veraciter amicus esse hominis, nisi fuerit ipsius primitus veritatis: quod si gratis non fiat, nullo fieri pacto potest.

II. De qua re etiam philosophi multa dixerunt; sed apud eos vera pietas, id est verax veri Dei cultus, unde omnia recte vivendi duci oportet officia, non invenitur: non ob aliud, quantum intelligo, nisi quia beatam vitam ipsi sibi quodammodo fabricare voluerunt, potiusque patrandam quam impetrandam putaverunt; cum ejus

[1] Alias LII. quæ autem 155 erat, nunc 258. — Scripta post superiorem.

dator non sit nisi Deus. Neque enim facit beatum hominem, nisi qui fecit hominem. Nam qui tanta creaturæ suæ bona bonis malisque largitur, ut sint, ut homines sint, ut vigentes sensibus, valentes viribus, affluentes opibus sint; se ipsum bonis dabit ut beati sint, quia ejus etiam hoc munus est ut boni sint. Illi vero qui in hac ærumnosa vita, in his moribundis membris, sub hac sarcina corruptibilis carnis, auctores suæ beatæ vitæ et quasi conditores esse voluerunt, velut propriis eam virtutibus appetentes, jamque retinentes, non ab illo fonte virtutum petentes atque sperantes, Deum superbiæ suæ resistentem sentire minime potuerunt. Unde in errorem absurdissimum lapsi sunt[1], ut cum asseverant etiam in Phalaridis tauro beatum esse sapientem, cogantur fateri vitam beatam aliquando esse fugiendam. Exaggeratis enim malis corporis cedunt, atque in eorum molestiis gravissimis abscedendum ex hac vita esse decernunt. Ubi nolo dicere quantum sit nefas, se ipsum hominem occidere insontem, cum omnino non debeat vel nocentem[2]: unde in primo libro trium illorum, quos benignissime et studiosissime perlegisti, multa jam diximus. Sed certe consideretur, nec superbe sed sobrie judicetur, quomodo vita beata sit, qua non sapiens retenta fruitur, sed illatis sibi manibus carere compellitur.

III. Est apud Ciceronem in extrema, ut scis, parte quinti Tusculanarum libri locus, propter quod dico, animadvertendus. Cum enim de cæcitate corporis ageret, atque affirmaret etiam cæcum beatum esse posse sapientem, multa dixit quæ per aures percipiendo gauderet. Itemque si surdus esset, ea quibus oblectaretur ad oculos transtulit. Si autem utroque sensu orbaretur, et cæcus surdusque fieret, non est ausus hinc ferre sententiam,

[1] Cicer. Tuscul. 5. — [2] Lib. 1. de Civit. Dei, cap. 17 et seqq.

eumque beatum dicere. Sed addidit etiam dolores gravissimos corporis, qui eum si non interemerint ipse se interimat, et ad portum non sentiendi hac liberatus virtute perveniat. Cedit igitur sapiens immanissimis cladibus atque succumbit, in tantum ut eis cogatur et in se ipsum homicidium perpetrare. Cui jam parcat ut illis careat malis, qui sibi ipse non parcit? Certe semper beatus est, certe beatam vitam in sua potestate constitutam, nulla vi potest ullius calamitatis amittere. Ecce in cæcitate et surditate et atrocissimis cruciatibus corporis, aut amisit beatam vitam; aut si et in istis afflictionibus adhuc beata est, fit per hujuscemodi doctissimorum hominum disputationes, ut si aliquando beata vita quam sapiens ferre non possit; vel, quod est absurdius, quam sapiens ferre non debeat, eamque fugiat, abrumpat, abjiciat, seseque ab ea ferro etiam seu veneno, vel alia voluntaria morte subducat; ut in portu non sentiendi vel nullus omnino sit, quod Epicurei, et si qui alii simili stultitia, putaverunt; vel ideo beatus, quoniam fuerit ab illa beata vita, tanquam ab aliqua peste liberatus. O nimium superba jactantia! Si beata vita est in cruciatibus corporis, cur non in ea manet sapiens ut fruatur? si autem misera est, quid, obsecro te, nisi typhus impedit ne fateatur, ne oret Deum, ne justo et misericordi supplicet, qui potens est et vitæ hujus mala vel avertere vel mitigare, vel ad ea toleranda fortitudine armare, vel ab eis omni modo liberare; et post hæc vere beatam vitam dare, quo nullum malum admittatur, et ubi summum bonum nunquam amittatur?

IV. Hoc piorum præmium est, cujus adipiscendi spe vitam istam temporalem atque mortalem non tam delectabiliter quam tolerabiliter ducimus, et mala ejus tunc bono consilio et divino munere fortiter ferimus, cum bo-

norum æternorum fideli Dei promissione et fideli nostra expectatione gaudemus. Ad hoc nos exhortatus apostolus Paulus ait. « Spe gaudentes, in tribulatione patientes[1]. » Ostendit enim quare in tribulatione patientes, præmittendo, « Spe gaudentes. » Ad hanc spem exhortor per Jesum Christum Dominum nostrum. Hoc enim Deus ipse magister, latente majestate divinitatis, et carnis infirmitate apparente, non solum sermonis oraculo docuit, verumetiam suæ passionis et resurrectionis exemplo roboravit. In altera enim qualia tolerare, in altera qualia debeamus sperare monstravit. Cujus et illi gratiam mererentur, nisi elati inflatique superbia, inaniter conarentur istam vitam beatam ipsi sibi facere, quod solus Deus veraciter cultoribus suis, post hanc vitam se largiturum esse promisit. Sanior quippe est ejusdem Ciceronis illa sententia, ubi ait, « Nam hæc vita quidem mors est, » quam lamentari possem, si liberet[2]. » Quomodo ergo si recte lamentatur, beata comprobatur, ac non potius quoniam recte lamentatur, misera esse convincitur? Quare assuesce, obsecro te, vir bone, beatus esse interim spe, ut sis etiam re, cum pietati perseverantissimæ retribuetur merces felicitatis æternæ.

V. Si prolixa Epistola onerosus sum, tute hoc intulisti tibi, qui me sapientem appellasti. Hinc enim ausus sum hæc ad te loqui, ut tibi sapientiam, non qualis mihi sit, ostentarem, sed qualis esse debeat ostenderem. Hæc est autem in præsenti sæculo verus veri Dei cultus, ut sit ejus in futuro sæculo certus atque integer fructus. Hîc constantissima pietas, ibi sempiterna felicitas. Ex ista sapientia, quæ una vera est, si quid habeo, a Deo sumpsi, non a me præsumpsi; atque ab illo in me perfici fideliter spero, a quo inchoatum esse humiliter gaudeo; nec

[1] Rom. XII, 12. — [2] Cic. in Tusc. quæst.

in eo quod adhuc non donavit incredulus, nec in eo quod jam donavit ingratus. Non enim meo vel ingenio vel merito, sed ejus dono sum, si quid laudabiliter sum. Nam quædam acutissima et excellentissima ingenia tanto in majores errores ierunt, quanto præfidentius tanquam suis viribus cucurrerunt, nec suppliciter ac veraciter Deum, ut sibi viam ostenderet, petiverunt. Merita vero quorumlibet hominum quæ sunt, quandoquidem ille, qui non cum mercede debita, sed cum gratuita gratia venit, omnes peccatores solus a peccatis liber atque liberator invenit.

VI. Si ergo nos virtus vera delectat, ei dicamus, quod in ejus sacris Litteris egimus; « Diligam te Domine virtus mea[1]: » et si vere beati esse volumus (quod nolle non possumus) id quod in eisdem Litteris didicimus, fido corde teneamus, « Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias mendaces[2]. » Quanta est autem vanitas, quanta insania, quantumque mendacium, hominem mortalem, ærumnosam vitam mutabili et spiritu et carne ducentem, tot peccatis oneratum, tot tentationibus subditum, tot corruptionibus obnoxium, pœnisque justissimis destinatum, in se ipso fidere ut beatus sit, quando ne illud quidem, quod habet in naturæ suæ dignitate præcipuum, id est, mentem atque rationem, potest vindicare ab erroribus, nisi Deus adsit lux mentium? Abjiciamus itaque, obsecro te, falsorum philosophorum vanitates et insanias mendaces: quia nec virtus nobis erit, nisi adsit ipse quo juvemur; nec beatitudo, nisi adsit ipse quo fruamur et totum mutabile atque corruptibile nostrum, quod per se ipsum imbecillum et quædam materies miseriarum est, dono immortalitatis atque incorruptionis absorbeat.

[1] Psal. XVII, 2. — [2] Psal. XXXIX, 5.

VII. Quoniam vero te reipublicæ scimus amatorem, non aliunde esse beatum hominem, aliunde civitatem, vide quam sit in illis sacris Litteris clarum. Nam quidam in eis sancto Spiritu plenus hæc loquitur, orans, « Exime » me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum » est vanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis. » Quorum filii velut novellæ constabilitæ in juventute » sua. Filiæ eorum compositæ, et ornatæ sicut similitudo » templi. Cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc. » Oves eorum fœcundæ, multiplicantes in exitibus suis; » boves eorum crassæ. Non est ruina maceriæ, neque » transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixe- » runt populum, cui hæc sunt : beatus populus cujus » Dominus Deus ipsius[1]. »

VIII. Vides exaggeratione terrenæ felicitatis beatum populum non dici, nisi a filiis alienis, id est, non pertinentibus ad regenerationem, qua efficimur filii Dei : a quorum manu iste se eximi precatur, ne ab eis in hanc opinionem atque in peccata impia pertrahatur. Loquendo quippe vanitatem, « Beatum dixerunt populum, cui hæc » sunt » quæ supra commemoravit, quibus ea felicitas constat, quam solam dilectores hujus mundi inquirunt. Et ideo « Dextera eorum dextera iniquitatis, » quia hæc præposuerunt quæ fuerant postponenda, sicut sinistræ præponitur[2] dextera. Si enim habentur, non in eis beata vita ponenda est; subdita esse debent non prædita; sequentia, non ducentia. Huic autem qui sic orabat, et a filiis alienis, « Qui beatum dixerunt populum cui hæc » sunt, » eximi discernique cupiebat, tanquam diceremus, Ipse quid sentis? Quem beatum populum dicis, non ait, Beatus populus, cujus est virtus animi ejus. Quod si dixisset, discrevisset quidem etiam istum populum ab

[1] Psal. CXLIII, 11. — [2] *Id est*, prælata.

illo, qui beatam vitam in ista visibili et corporali felicitate constituit; sed nondum transcendisset omnes vanitates et insanias mendaces: « Maledictus enim omnis » (sicut alibi eædem litteræ docent) qui spem suam posuit in homine[1]. » Ergo nec in se ipso quisquam debet, quia et ipse homo est. Proinde ut transiret omnium vanitatum et insaniarum mendacium limites, atque ibi beatam vitam poneret, ubi vere est; « Beatus, inquit, populus, cujus Dominus Deus ipsius. »

IX. Cernis igitur unde petendum sit, quod omnes docti indoctique desiderant, et multi errando ac superbiendo, unde petatur et ubi accipiatur ignorant. Utrique autem in quodam divino Psalmo simul reprehenduntur, et qui confidunt in virtute sua[2], et qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur, id est, et philosophi ejus sæculi, et abhorrentes vel a tali philosophia, beatumque dicentes populum, cui suppetit terrena opulentia. Ac per hoc a Domino Deo nostro, a quo facti sumus, et virtutem petamus, qua hujus vitæ mala superemus, et beatam vitam, qua post istam vitam in ejus æternitate perfruamur, ut et in virtute et in præmio virtutis, sic Apostolus dicit, « Qui gloriatur, in Domino » glorietur[3]. » Hoc nobis velimus, hoc civitati cujus cives sumus. Non enim aliunde beati civitas, aliunde homo; cum aliud civitas non sit, quam concors hominum multitudo.

X. Itaque si omnis prudentia tua, qua consulere conaris rebus humanis; si omnis fortitudo, qua nullius iniquitate adversante terreris; si omnis temperantia, qua in tanta labe nequissimæ consuetudinis hominum te a corruptionibus abstines; si omnis justitia, qua recte judicando sua cuique distribuis, id laborat, id nititur, ut

[1] Jerem. XVII, 5. — [2] Psal. XLVIII, 7. — [3] 2 Cor. X, 17.

hi, quibusvis ut bene sit, salvi sint corpore, et ab omni cujusquam improbitate tuti atque pacati, habeant filios sicut novellas constabilitas, filias ornatas sicut similitudinem templi, cellaria plena eructantia ex hoc in hoc, fœcundas oves, crassas boves, nec maceriæ ruina deformet prædium, nec litigantium clamor personet in plateis eorum; ita non erunt veræ virtutes tuæ, sicut nec istorum beatitudo. Hîc enim ad verum dicendum illa mea verecundia, quam in tua Epistola benigno sermone laudasti, me impedire non debet. Si quælibet, inquam, administratio tua, illis quas commemoravi instructa virtutibus, hoc intentionis fine determinatur, ut homines secundum carnem nullas iniquas molestias patiantur; nec ad te existimas pertinere, quo istam quietem, quam præstare niteris, referant, id est, (ut verbis non ambiam) quomodo Deum verum, ubi est quietæ vitæ omnis fructus, colant, nihil tibi prodest ad vitam vere beatam tantus labor.

XI. Inverecundius hoc dicere videor, et oblitus quodammodo consuetudinem intercessionum mearum. Sed si nihil est verecundia, nisi quidam displicendi metus, ego in hac causa metuendo non vereor. Metuo enim ne primum Deo, deinde ipsi amicitiæ, quam mecum inire dignatus es, jure displiceam, si minus liber in admonendo fuero, quod me admonere saluberrime existimo. Sim certe verecundior, cum tibi pro aliis intercedo: cum vero pro te ipso, tanto liberior quanto amicior; quia tanto amicior quanto fidelior: quanquam hæc ipsa non dicerem, nisi verecundius agerem. « Quæ si maxima est, ut ipse scripsisti, difficilium inter bonos efficacia; » adjuvet me pro te apud te, ut in illo te fruar, qui mihi hanc ad te januam fiduciamque præstitit: præsertim

quia id quod suggero, jam facile arbitror esse animo tuo tot divinis muneribus adminiculato et instructo.

XII. Si enim virtutes quas accepisti, a quo acceperis sentiens, eique gratias agens, eas ad ipsius cultum etiam in tuis istis sæcularibus honoribus conferas, tuæque potestati subditos homines ad eum colendum exemplo tuæ religiosæ vitæ, et ipso studio consulendi, seu fovendo seu terrendo erigas et adducas : nihilque aliud in eo, quod per te securius vivunt, velis, nisi ut hinc illum promereantur, apud quem beate vivent; et veræ illæ virtutes erunt, et illius opitulatione, cujus largitate donatæ sunt, ita crescent et perficientur, ut te ad vitam vere beatam, quæ non nisi æterna est, sine ulla dubitatione perducant : ubi jam nec prudenter discernantur a bonis mala, quæ non erunt; nec fortiter tolerentur adversa, quia non ibi erit nisi quod amemus, non etiam quod toleremus; nec temperanter libido frenetur, ubi nulla ejus incitamenta sentiemus; nec juste subveniatur ope indigentibus, ubi inopem atque indigum non habebimus. Una ibi virtus erit, et idipsum erit virtus præmiumque virtutis, quod dicit in sanctis eloquiis homo qui hoc amat, « Mihi autem adhærere Deo bonum est [1]. » Hæc ibi erit plena et sempiterna sapientia, eademque veraciter vita jam beata. Perventio quippe est ad æternum ac summum bonum, cui adhærere in æternum est finis nostri boni. Dicatur hæc et Prudentia, quia prospectissime adhærebit bono quod non amittatur; et Fortitudo, quia firmissime adhærebit bono unde non avellatur : et Temperantia, quia castissime adhærebit bono, ubi non corrumpatur; et Justitia, quia rectissime adhærebit bono, cui merito subjiciatur.

XIII. Quanquam et in hac vita virtus non est, nisi

[1] Psal. LXXII, 28.

diligere quod diligendum est. Id eligere Prudentia est ; nullis inde averti molestiis, Fortitudo est ; nullis illecebris, Temperantia est ; nulla superbia, Justitia est. Quid autem eligamus quod præcipue diligamus, nisi quo nihil melius invenimus? Hoc Deus est, cui si diligendo aliquid vel præponimus, vel æquamus, nos ipsos diligere nescimus. Tanto enim nobis melius est, quanto magis in illum imus, quo nihil melius est. Imus autem non ambulando, sed amando. Quem tanto habebimus præsentiorem, quanto eumdem amorem, quo in eum tendimus, potuerimus habere puriorem : nec enim locis corporalibus vel extenditur vel includitur. Ad eum ergo qui ubique præsens est et ubique totus, non pedibus ire licet, sed moribus. Mores enim nostri, non ex eo quod quisque novit, sed ex eo quod diligit, dijudicari solent. Nec faciunt bonos vel malos mores, nisi boni vel mali amores. Pravitate ergo nostra, a rectitudine Dei longe sumus. Unde rectum amando corrigimur, ut recto recti adhærere possimus.

XIV. Ad illum ergo quanta opera possumus, etiam illi ut perveniant agamus, quos tanquam nosmetipsos diligimus, si nosmetipsos diligere illum diligendo jam novimus. Christus namque id est, Veritas, dicit, « In » his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pen» dere, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, » ex tota mente, et diligamus proximos tanquam nosmet» ipsos[1]. » Proximus sane hoc loco non sanguinis propinquitate, sed rationis societate pensandus est, in qua socii sunt omnes homines. Nam si pecuniæ ratio socios facit, quanto magis ratio naturæ, non negotiandi, sed nascendi lege communis. Hinc et ille Comicus (sicut luculentis ingeniis non defit resplendentia veritatis) cum

[1] Matth. XXII, 40.

ab uno sene alteri seni dictum componeret : « Tantum-ne » ab re tua est otii tibi, aliena ut cures, ea quæ nihil ad » te attinent ? » Responsum ab altero reddidit, « Homo » sum, humani nihil a me alienum puto [1]. » Cui sententiæ ferunt etiam theatra tota, plena stultis indoctisque, applausisse. Ita quippe omnium affectum naturaliter attigit societas humanorum animorum, ut nullus ibi hominum nisi cujuslibet hominis proximum se esse sentiret.

XV. Cum ergo illa dilectione, quam divina lex imperat, debeat homo diligere Deum, et se ipsum, et proximum; non tamen ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictum est in his tribus, « Sed in his duobus præ» ceptis tota Lex pendet et Prophetæ, » id est, in dilectione Dei ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente, et proximi tanquam sui ipsius : videlicet ut intelligeretur nullam esse aliam dilectionem, qua quisque diligit se ipsum, nisi quod diligit Deum. Qui enim aliter se diligit, potius se odisse dicendus est. Fit quippe iniquus, privaturque luce justitiæ, cum a potiore ac præstantiore bono aversus, atque inde vel ad se ipsum conversus, ad inferiora et egena utique convertitur; fitque in ipso quod verassime scriptum est, « Qui autem amat » iniquitatem, odit animam suam [2]. » Quia igitur nemo nisi Deum diligendo, diligit se ipsum; non opus erat ut dato de Dei dilectione præcepto, etiam se ipsum homo diligere juberetur, cum in eo diligat se ipsum, quod diligit Deum. Debet ergo et proximum diligere tanquam se ipsum, ut quem potuerit hominem vel beneficentiæ consolatione, vel informatione doctrinæ, vel disciplinæ coërcitione adducat ad colendum Deum; sciens in his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere.

XVI. Hoc qui sobria discretione eligit, prudens est :

[1] Terent. in Heautont. Act. I. Scen. I. — [2] Psal. x, 6.

qui nulla hinc afflictione avertitur, fortis est: qui nulla alia delectatione, temperans est: qui nulla elatione justus est. His virtutibus divinitus impertitis, per gratiam mediatoris Dei cum Patre, et nobiscum hominis Jesu Christi, per quem post inimicitias iniquitatis reconciliamur Deo in Spiritu charitatis: his, inquam, virtutibus divinitus impertitis, et bona vita nunc agitur, et postea præmium ejus, quæ nisi æterna esse non potest, beata vita persolvitur. Hìc enim sunt eædem virtutes in actu, ibi in effectu: hìc in opere, ibi in mercede: hic in officio, ibi in fine. Itaque omnes boni et sancti, etiam in tormentis quibuslibet divino fulti adjutorio, spe illius finis beati vocantur, quo fine beati erunt. Nam si in eisdem tormentis, et atrocissimis doloribus semper essent cum quibuslibet virtutibus, eos esse miseros nulla sana ratio dubitaret.

XVII. Pietas igitur id est verus veri Dei cultus ad omnia prodest, et quæ molestias hujus vitæ avertat aut leniat, et quæ ad illam vitam salutemque perducat: ubi nec aliquid jam mali patiamur, et bono summo sempiternoque perfruamur. Ad hanc te perfectius assequendam et perseverantissime retinendam exhortor ut me ipsum: cujus nisi jam particeps esses, tuosque istos honores temporales ei servire oportere judicares, non Donatistis hæreticis ad eos in unitatem Christi pacemque redigendos per Edictum diceres: « Pro vobis hoc agitur, pro vobis sacer» dotes incorruptæ fidei, pro vobis Imperator Augustus, » pro vobis nos quoque ejus judices laboramus: » et alia multa, quæ in eodem edicto ita posuisti, ut te appareat in terreni judicis cingulo non parva ex parte cœlestem rempublicam cogitare. Quare si de veris virtutibus, et vere beata vita volui diutius loqui tecum, quæso ne onerosus deputer tuis occupationibus: imo vero me non esse

confido, quando tu adeo magnum animum et mirabiliter laudandum geris, ut nec illas curas deseras, et his libentius ac familiarius occuperis.

EPISTOLA CLVI [1].

Domino sancto jure ac merito venerabili, et per omnia colendo AUGUSTINO episcopo, HILARIUS (17).

Hilarius Augustino, proponens illi quæstiones aliquot, de quibus cupit edoceri.

« SANCTITATIS tuæ gratia, quæ omnibus nota est parvitati meæ persuasit, ut vestris de Syracusano Hipponem remeantibus, has ad laudandam mihi venerabilitatem tuam litteras erogarem. poscens summam Trinitatem, ut incolumis et vegetus Dei nostri favore hoc meum scriptum ad recensendum suscipias, Domine sancte jure ac merito venerabilis, et per omnia colende. Proinde rogo ut mei memor in sanctis orationibus tuis esse digneris, atque imperitiam nostram informare de eo quod quidam Christiani apud Syracusas exponunt, dicentes : Posse esse hominem sine peccato. Et mandata Dei facile custodire si velit. Infantem non baptizatum morte præventum non posse perire merito, quoniam sine peccato nascitur. Divitem manentem in divitiis suis, regnum Dei non posse ingredi, nisi omnia sua vendiderit : nec prodesse eidem posse, si forte ex ipsis divitiis fecerit mandata. Non debere jurare omnino. Et de Ecclesia, quæ sit de qua scriptum est, non habere rugam neque maculam [2], utrum

1 Alias LXXXVIII. quæ autem 156 erat, nunc 131. — Scripta videtur aut 414. — 2 Ephes. V, 27.

hæc sit in qua nunc congregamur, an illa quam speramus. Quidam autem putant Ecclesiam hanc esse, quæ nunc frequentatur populis, et sine peccato esse posse. De his omnibus rogo quantis valeo precibus sanctitatem tuam ut jubeas nos apertius instrui, quo noverimus, quatenus sentire debeamus. Dei nostri misericordia sanctitatem tuam incolumem conservet annis innumeris opto: Domine sancte jure ac merito venerabilis, et per omnia colende. »

EPISTOLA CLVII (18)[1].

AUGUSTINUS episcopus servus Christi et ejus Ecclesiæ, dilectissimo filio HILARIO in Domino salutem.

Augustinus Hilario, respondens ad illius quæstiones.

I. Ex litteris tuis didici non solum incolumitatem tuam, sed etiam religiosum studium tuum circa verbum Dei, et piam curam pro salute tua, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Unde gratias Deo agens non distuli rescripta persolvere.

II. Si ergo quæris utrum in hac vita quisquam ita justitiæ perfectione proficiat ut hic sine ullo vivat omnino peccato: attende quid dixerit Joannes apostolus, quem Dominus inter discipulos suos præcipue diligebat: « Si » dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, nos » ipsos decipimus, et veritas in nobis non est[2]. Si ergo illi, de quibus mihi scripsisti, se dicunt esse sine peccato;

[1] Alias LXXXIX, quæ autem 157 erat, nunc 190. — Scripta post superiorem. — [2] I Joan. I, 8.

vides quia se ipsos decipiunt, et veritas in eis non est. Si autem se esse peccatores fatentur, ut Dei misericordiam possint mereri, compescant se ab aliis etiam decipiendis, quibus hanc superbiam persuadere conantur. Omnibus enim necessaria est oratio dominica, quam etiam ipsis arietibus gregis, id est Apostolis suis Dominus dedit, ut unusquisque Deo dicat : « Dimitte nobis debita nostra, » sicut et nos dimittimus debitoribus nostris [1]. » Cui enim hæc in oratione verba necessaria non fuerint, ipse hic sine peccato vivere pronuntiandus est. Quales si aliquos futuros Dominus prævideret, meliores utique quam exstiterunt ejus Apostoli aliam orationem illos doceret, qua non peterent dimitti sibi peccata, quibus in baptismo fuerant omnia jam dimissa. Nam si Daniel sanctus non coram hominibus quasi humilitate fallaci, sed coram Deo, id est, in oratione qua Deum precabatur, non solum peccata populi sui, sed etiam sua confitebatur, sicut ejus ore veridico expressum est [2]; nihil aliud mihi videtur dicendum istis, nisi quod per prophetam Ezechielem cuidam superbo Dominus mandat. « Numquid tu sapien- » tior se quam Daniel [3]. »

III. Sed plane qui misericordia Dei adjutus et gratia se ab eis peccatis abstinuerit, quæ etiam crimina vocantur atque illa peccata sine quibus non hic vivitur, mundare operibus misericordiæ et piis orationibus non neglexerit, merebitur hinc exire sine peccato, quamvis cum hic viveret habuerit nonnulla peccata : quia sicut ista non defuerunt, ita etiam remedia quibus purgarentur, affuerunt. Quisquis autem hac velut occasione comperta, cum audierit nominem hic arbitrio suo sine peccato vivere, dederit se libidinibus et criminibus nefariis obligaverit, atque in his criminosis conscceleratisque mo-

[1] Matth. VI, 12. — [2] Dan. IX, 20. — [3] Ezech. XXVIII, 3.

ribus usque in diem suum ultimum perduraverit, quaslibet inter hæc eleemosynas faciat, et infeliciter ducit vitam, et infelicius finit.

IV. *Respondet ad quæstionem de libero arbitrio.* — Sed isti utcumque tolerandi sunt quando dicunt vel esse vel fuisse hic aliquem, præter unum sanctum sanctorum, qui nullum haberet omnino peccatum. Illud vero quod dicunt, sufficere homini liberum arbitrium ad dominica præcepta implenda, etiamsi Dei gratia et spiritus sancti dono ad opera bona non adjuvetur, omnino anathematizandum est, et omnibus execrationibus detestandum. Qui enim hoc asserunt, a gratia Dei penitus alieni sunt : « Quia ignorantes Dei justitiam [1], » sicut de Judæis dicit Apostolus : « Et suam volentes constituere. justitiæ Dei » non sunt subjecti [2]. » Plenitudo quippe Legis non est, nisi charitas. Et utique charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, non per nos ipsos, nec viribus propriæ voluntatis, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis [3].

V. Valet itaque liberum arbitrium ad opera bona, si divinitus ajduvetur, quod sit humiliter petendo et faciendo. Desertum vero adjutorio qualibet scientia Legis excellat, nullo modo habebit justitiæ soliditatem, sed inflationem impiæ superbiæ, et exitiosum tumorem. Docet hoc eadem ipsa dominica oratio. Frustra enim rogantes Deum dicimus : « Ne nos inferas in tentationem [4] ; » si hoc in nostra sic positum est potestate, ut nullo illius adjutorio id valeamus implere. Dictum est enim : « Ne nos inferas » in tentationem. » quod intelligitur, ne nos inferri deserendo permittas. « Fidelis enim Deus, ait Apostolus, qui » non vos permittet tentari supra id quod potestis, sed » faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustine-

[1] Rom. x, 3. — [2] Id. xiii, 10. — [3] Id. v, 5. — [4] Matth. vi, 13.

» re [1]. » Ut quid dixit hoc Deum facere, si hoc sine ipsius adjutorio in sola nostra est potestate?

VI. Nam et ipsa Lex [2] in hoc adjutorium data est illis, qui ea legitime utuntur, ut per illam sciant vel quid justitiæ jam acceperint, unde gratias agant, vel quid adhuc eis desit, quod instanter petant. Qui autem sic audiunt quod ait Lex : Non concupisces [3], » ut hoc quia didicerint, sufficere sibi arbitrentur, nec adjutorio gratiæ Dei ad faciendum quod jussum est dari sibi virtutem credant et petant [4], ad hoc eis « Lex subintravit, ut abundaret de» lictum [5], » quod dictum est de Judæis. Parum enim est, quia non implent quod præcepit Lex, « Non concupis» ces : » sed insuper superbiunt, ignorantes Dei justitiam, id est quam Deus dat, qui justificat impium, et suam volentes constituere tanquam suæ voluntatis viribus factam, justitiæ Dei non sunt subjecti [6]. Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti, qui utique ideo venit, ut ubi abundavit delictum, superabundet gratia. Cui gratiæ si fuerunt inimici Judæi, Dei ignorantes justitiam, et suam volentes constituere, quare sunt et isti inimici, si in eum crediderunt, quem illi occiderunt? an ut illi accipiant præmium, qui occiso Christo suam impietatem accusaverunt, et se illius gratiæ cognitæ subdiderunt ; et isti portent judicium, qui sic in Christum volunt credere, ut ejus ipsam gratiam conentur occidere.

VII. Ad hoc quippe in eum credunt, qui recte credunt, ut esuriant sitiantque justitiam, et ejus gratia saturentur. « Omnis enim, sicut scriptum est, qui invoca» verit nomen Domini, salvus erit [7] : » non utique salute corporis, quam multi habent, et qui non invocant nomen

[1] I Cor. x, 13. — [2] Alludit ad Isaï. VIII, 20, juxta LXX. — [3] Exod. xx, 17. — [4] Rom. VII, 7. — [5] Id. v, 20. — [6] Id. x, 4. — [7] Joel. II, 32, et Rom. x, 13.

Domini; sed illa salute, de qua ipse dicit : « Non est opus » sanis medicus, sed ægrotantibus [1]; » et quid dixerit, consequenter exponens : « Non veni, inquit, vocare jus» tos, sed peccatores. » Justos ergo sanos, peccatores autem dixit ægrotos. Non itaque de suis viribus præsumat ægrotus, quia in multitudine virtutis suæ non erit salvus. Nam si inde præsumit, videat ne vires istæ non sint quales solent esse sanorum, sed quales solent esse phreneticorum : qui cum sint insani adeo se sanos putant, ut nec medicum quærant, et tanquam importunum insuper cædant : sicut isti Christum insana superbia quodam modo cædunt, cujus gratiæ tam benignum adjutorium ad faciendam justitiam dato Legis præcepto necessarium non esse contendunt. Desinant ergo sic insanire, et ad hoc se intelligant habere, quantum possunt, liberum arbitrium, non ut superba voluntate respuant adjutorium, sed ut pia voluntate invocent Dominum.

VIII. Hæc enim voluntas libera tanto erit liberior quanto sanior : tanto autem sanior, quanto divinæ misericordiæ gratiæque subjectior. Ipsa enim fideliter orat et dicit : « Itinera mea dirige secundum verbum tuum, et ne do» minetur mihi omnis iniquitas [1]. » Quomodo enim libera est, cui dominatur iniquitas? Ut ei autem non dominetur, vide ab illa quis invocetur. Non enim ait : Itinera mea dirige secundum liberum arbitrium, quia non dominabitur mihi omnis iniquitas; sed : « Itinera mea, inquit, » dirige secundum verbum tuum, et ne dominetur mihi » omnis iniquitas. » Precatur, non pollicetur : confitetur, non profitetur : optat plenissimam libertatem, non jactat propriam potestatem. Non enim omnis qui viribus suis confidit, sed omnis qui invocat nomen Domini, salvus erit. « Quomodo autem invocabunt, inquit, in quem non

[1] Matth. IX, 12. — [2] Ibid. 13. — [3] Psal. CXVIII, 1-3.

» crediderunt[1]? » Ad hoc ergo credunt, qui recte credut ut invocent in quem crediderunt, et valeant facere quod in præceptis legitimis acceperunt; quoniam id qnod Lex imperat, fides impetrat.

IX. Nam ut interim omittamus Legis multa præcepta, et hoc inde commemoremus, quod ad commemorandum elegit Apostolus; cum dicit Lex : « Non concupisces[2], » quid videtur aliud imperare, nisi ab illicitis cupiditatibus continentiam? Animus quippe velut pondere, amore fertur quocumque fertur. Jubemur itaque detrahere de pondere cupiditatis, quod accedat ad pondus charitatis, donec illud consumatur, hoc perficiatur. « Plenitudo enim Legis est charitas[3]. » Et tamen de ipsa continentia vide quid scriptum sit : « Et cum scirem, in» quit, quia nemo potest esse continens nisi Deus det, et » hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum : » adii Dominum, et deprecatus sum illum[4]. » Numquid dixit : Et cum scirem quia nemo potest esse continens, nisi per proprium liberum arbitrium, et hoc ipsum erat sapientiæ, scire a me ipso esse hoc bonum? Non plane hoc dixit, quod quidam in sua vanitate dicunt; sed quod fuit in sanctæ Scripturæ veritate dicendum : « Cum sci» rem, inquit, quia nemo esse potest continens, nisi Deus » det. » Jubet ergo Deus continentiam, et dat continentiam : jubet per Legem, dat per gratiam : jubet per litteram, dat per Spiritum. Lex enim sine gratia facit abundare delictum, et littera sine Spiritu occidit[5]. Jubet ideo, ut facere jussa conati, et nostra infirmitate sub Lege fatigati, adjutorium gratiæ poscere noverimus, et si quid facere potuerimus operis boni, ei qui adjuvat non simus

[1] Rom. x, 14. — [2] Rom. vii, 7. — [3] Id. xiii, 10. — [4] Sap. viii, 21. — [5] 2 Cor. iii, 6.

ingrati : hoc et iste fecit. Id enim eum sapientia docuit, cujus esset hoc donum.

X. Neque enim voluntatis arbitrium ideo tollitur, quia juvatur : sed ideo juvatur, quia non tollitur. Qui enim Deo dicit : « Adjutor meus esto[1], » confitetur se velle implere quod jussit, sed ab eo qui jussit, adjutorium poscere ut possit. Sic et iste cum sciret neminem esse posse continentem, nisi Deus det, adiit Dominum et deprecatus est : utique volens adiit, volens deprecatus est nec petiisset nisi esset voluntas. Sed nisi petiisset, quantum posset voluntas? Quia etsi possit antequam petat, quid ei prodest, nisi illi agat gratias ex eo quod potest, a quo petendum est quod nondum potest? Unde etiam qui jam continens est, non habet utique continentiam, nisi adsit voluntas : sed nisi accepisset, quid haberet voluntas? « Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? Si » autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis[2]? » id est : Quid gloriaris quasi a te ipso habeas, quod si non accepisses, a te ipso habere non posses. Hoc autem dictum est, ut qui gloriatur, non in se ipso, sed in Domino glorietur[3] : et qui nondum habet unde glorietur, non a se ipso speret, sed Dominum precetur. Satius est enim minus quemque habere quod a Deo petat, quam plus habere quod sibi tribuat : quoniam expedit ab imo surgere, quam ex alto cadere. « Deus enim, scriptum est, » superbis resistit, humilibus autem dat gratiam[4]. » Ad abundantiam igitur delictorum Lex nos docet quid velle debeamus, nisi adjuvet gratia, ut quod volumus valeamus, et quod valuerimus, impleamus. Adjuvabit autem, si non de nostris viribus præsumentes, alta sapiamus, sed humilibus consentientes, et de iis quæ jam possumus, gratias agamus, et pro iis quæ nondum possumus, Deum

[1] Psal. XXVI, 9. — [2] 1 Cor. IV, 7. — [3] 2 Cor. X, 17. — [4] Jacob. IV, 6.

suppliciter inhiante voluntate poscamus, adminiculantes orationem nostram misericordiæ fructuosis operibus; dando ut detur nobis; dimittendo ut dimittatur nobis.

XI. *Respondet ad quæstionem de peccato originis.* — Quod autem dicunt infantem morte præventum, non baptizatum, perire non posse, quoniam sine peccato nascitur: non hoc dicit Apostolus; et arbitror esse melius, ut Apostolo potius quam istis credamus. Dicit enim ille doctor gentium, in quo Christus loquebatur: « Per » unum hominem peccatum intravit in mundum, et per » peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, » in quo omnes peccaverunt. » Et paulo post dicit: « Nam judicium quidem ex uno delicto in condemnatio- » nem, gratia autem ex multis delictis in justificatio- » nem[1]. » Proinde isti, quem forte invenerint infantem non ex illius unius hominis concupiscentia procreatum, ipsum dicant illi damnationi non esse obnoxium, nec per Christi gratiam ab illa damnatione esse liberandum. Quid est enim: « Ex uno delicto in condemnationem, » » nisi illo delicto, quo deliquit Adam? Et quid est, » ex multis delictis in justificationem, » nisi quia Christi gratia non solum illud unum delictum solvit, quo obstringuntur infantes ex illo uno homine procreati, sed etiam multa delicta, quæ cum creverint homines, addunt malis moribus suis? Tamen et illud unum, quo est obligata propago carnalis, quæ ab illo primo homine originem ducit, sufficere dicit ad condemnationem. Ideo non est superfluus baptismus parvulorum, ut qui per generationem illi condemnationi obligati sunt, per regenerationem ab eadem condemnatione solvantur. Sicut enim non invenitur homo, qui præter Adam carnaliter generetur: sic non invenitur homo, qui præter Chris-

[1] Rom. v, 12.

tum spiritaliter regeneretur. Carnalis autem generatio delicto illi uni, et damnationi ejus obnoxia est; spiritalis vero regeneratio non solum illud unum propter quod baptizantur infantes, sed multa delicta facit aboleri, quæ homines male vivendo ad illud, in quo generati sunt, addiderunt. Ideo sequitur et dicit: « Si enim ob unius » delictum mors regnavit per unum, multo magis qui » abundantiam gratiæ et justitiæ accipiunt, in vita reg» nabunt per unum Jesum Christum. Itaque sicut per » unius delictum in omnes homines ad condemnationem: » ita per unius justificationem in omnes homines ad jus» tificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius » hominis peccatores constituti sunt multi: ita per unius » obedientiam Justi constituuntur multi[1]. »

XII. Quid ad ista dicturi sunt? aut quid eis restat; nisi ut Apostolum errasse contendant? Clamat vas electionis, doctor gentium, tuba Christi: « Judicium ex uno » in condemnationem. » Et reclamant isti, asserentes parvulos, quos ex illo uno homine, de quo loquitur, ducere propaginem confitentur, non ire in condemnationem, etsi in Christo non fuerint baptizati. « Judicium, » inquit, ex uno in condemnationem. » Quid dicit, « Ex » uno, » nisi, « Delicto? » Sequitur enim: « Gratia au» tem ex multis delictis in justificationem. » Ergo inde judicium etiam ex uno delicto ducit in condemnationem: hinc autem gratia etiam ex multis delictis ducit in justificationem. Quapropter si non audent resistere Apostolo, exponant nobis quare judicium ex uno delicto ducat in condemnationem, cum ex multis delictis homines damnandi veniant ad judicium. At si propterea ita dictum putant, quia initium peccati ex Adam factum est, quod imitati cæteri sunt, ut sic ex uno illo delicto in judicium

[1] Rom. v, 17.

condemnationemque traherentur, qui eum imitando multa peccarunt : cur non etiam de gratia et justificatione sic dictum est? cur non dixit similiter : Et gratia ex uno delicto in justificationem? Sicut enim hominum multa delicta inter illud unum quod imitati sunt, et judicium quo puniuntur, media reperiuntur; ab uno quippe ad multa venerunt, ut a multis ad judicium damnationemque ducerentur : sic eadem multa delicta inter hoc ipsum unum cujus imitatione commissa sunt, et gratiam qua dimittuntur, eodem modo media sunt; quoniam ex illo uno ad multa venerunt, ut ex multis ad gratiam justificandi venirent. Cum ergo in utroque, id est, et judicio et gratia, quod attinet ad unum et multa delicta, una eademque ratio sit : dicant isti nobis quare judicium dixerit ex uno delicto ducere in condemnationem, gratiam vero ex multis delictis in justificationem. Aut acquiescant, ideo sic esse dictum, quia in hac causa duo constituuntur homines : Adam, ex quo consistit generatio carnalis, et Christus, ex regeneratio spiritalis. Sed quia tantum ille homo, iste autem et Deus et homo, non quomodo illa generatio uno delicto obligat, quod est ex Adam, ita ista regeneratio unum delictum solum solvit, quod est ex Adam. Sed illi quidem generationi sufficit ad condemnationem unius delicti connexio; quidquid enim postea homines ex malis suis operibus addunt, non pertinet ad illam generationem, sed ad humanam conversationem : huic autem regenerationi non sufficit illud delictum tantummodo solvere, quod ex Adam trahitur, sed quidquid etiam postea ex iniquis operibus humanæ conversationis accedit. Ideo judicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem.

XIII. « Si enim ob unius delictum mors regnavit per » unum, » a quo delicto parvuli per baptismum expian-

tur; « Multo magis qui abundantiam gratiæ et justitiæ » accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Chris- » tum : » multo magis utique in vita regnabunt, quia æternæ vitæ regnum erit, mors autem in eis temporaliter transit, non in æternum regnabit. « Itaque sicut per » unius delictum in omnes homines ad condemnatio- » nem[1], » de qua condemnatione parvuli per Sacramentum baptismi liberandi sunt : « Ita per unius justificatio- » nem in omnes homines ad justificationem vitæ. » Et hîc « Omnes » dixit, et ibi; non quia omnes homines veniunt ad gratiam justificationis Christi, cum tam multi alienati ab illa, in æternum moriantur : sed quia omnes qui renascuntur in justificationem, nonnisi per Christum renascuntur : sicut omnes qui nascuntur in condemnationem, nonnisi per Adam nascuntur. Nemo quippe est in illa generatione præter Adam, nemo in ista regeneratione præter Christum : Ideo « Omnes et omnes, » eosdem autem « Omnes, » etiam « Multos » postea dicit, adjungens : « Sicut enim per inobedientiam unius hominis pec- » catores constituti sunt multi : sic et per unius hominis » obedientiam Justi constituuntur multi[2]. » Qui « Multi, » nisi quos jam paulo ante « Omnes » dixerat?

XIV. Vide quemadmodum commendat « Unum et » unum, » id est, Adam et Christum : illum ad condemtionem, hunc ad justificationem, cum tanto post Adam venerit Christus in carne : ut sciamus etiam antiquos justos, quicumque esse potuerunt, nonnisi per eamdem fidem liberatos, per quam liberamur et nos, fidem scilicet incarnationis Christi, quæ illis prænuntiabatur, sicut nobis facta annuntiatur. Ideo idem Christum hominem dicit, cum sit et Deus, ne quis existimet antiquos justos per Deum tantummodo Christum, id est, per Verbum

[1] Rom. v, 18. — [2] Ibid. 19.

quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis ejus, qua et homo Christus dicitur, potuisse liberari. Sententia quippe ista destrui non potest, de qua et alibi dicit, « Per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes » moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur[1]. » Utique resurrectionem dicit justorum, ubi est vita æterna; non resurrectionem iniquorum, ubi mors erit æterna. Ideo ait « Vivificabuntur; » quia illi damnabuntur. Hinc et in veteribus sacramentis circumcisio parvulorum octava die fieri præcepta est[2], quoniam Christus, in quo fit delicti carnalis expoliatio, quam significat circumcisio, die dominico resurrexit, qui post septimum sabbati octavus est. Hæc ergo fides etiam antiquorum justorum fuit. Unde et Apostolus dicit, « Habentes autem eumdem » spiritum fidei propter quod scriptum est: Credidi, » propter quod locutus sum: et nos credimus, propter » quod et loquimur[3]: » non diceret, « Eumdem spiri- » tum fidei; » nisi admonens etiam antiquos justos habuisse ipsum spiritum fidei, hoc est incarnationis Christi. Sed quia illis futura prænuntiabatur, quæ jam facta nobis annuntiatur, et tempore Veteris Testamenti velabatur, quæ tempore Novi Testamenti revelatur; ideo ejus sacramenta variata sunt, ut alia essent in Veteri Testamento, alia in Novo; cum fides ipsa varia non sit, sed una sit: « Quia sicut in Adam omnes moriuntur, sic » et in Christo omnes vivificabuntur[4]. »

XV. Quod vero illis verbis, quæ tractabamus, adjungit, et dicit, « Lex autem subintravit, ut abundaret de- » lictum[5], » jam non pertinet ad illud delictum, quod trahitur ex Adam, de quo dicebat superius, « Mors reg-

[1] 1 Cor. xv, 21. — [2] Levit. xii, 3. — [3] 2 Cor. iv, 13. — [4] 1 Cor. xv, 22 — [5] Rom. v, 20.

» navit per unum[1]. » Legem quippe sive naturalem intelligamus, quæ in eorum apparet ætatibus, qui jam ratione uti possunt; sive conscriptam, quæ data est per Moysen, quia nec ipsa vivificare potuit, et liberare a lege peccati et mortis, quæ tracta est ex Adam, sed magis addidit prævaricationis augmenta. «Ubi enim Lex non » est, ait idem Apostolus, nec prævaricatio[2]. » Proinde quoniam lex est etiam in ratione hominis, qui jam utitur arbitrio libertatis naturaliter in corde conscripta, qua suggeritur ne aliquid faciat quisque alteri, quod pati ipse non vult: secundum hanc legem prævaricatores sunt omnes, etiam qui Legem per Moysen datam non acceperunt, de quibus in Psalmo legitur, « Prævaricatores » æstimavi omnes peccatores terræ[3]. » Non enim omnes peccatores terræ Legem per Moysen datam prævaricarunt: sed tamen nisi aliquam prævaricassent, non appellarentur prævaricatores: « Ubi enim lex non est, nec » prævaricatio. » Prævaricata ergo lege quæ in paradiso data est, nascitur homo ex Adam cum lege peccati et mortis, de qua dicitur, « Video aliam legem in membris » meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me » ducentem in lege peccati quæ est in membris meis[4]. » Quæ tamen nisi mala postea consuetudine roboretur, facilius vincitur; non tamen nisi gratia Dei. Lege autem alia prævaricata, quæ est in usu rationis animæ rationalis in ætate hominis jam ratione utentis, prævaricatores fiunt omnes peccatores terræ. Prævaricata vero Lege etiam illa, quæ data est per Moysen, multo amplius abundat delictum. « Si enim data esset Lex quæ posset » vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit » Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu

[1] Rom. v, 17. — [2] Id. iv, 15. — [3] Psal. cxviii, 119. — [4] Rom. vii, 23.

» Christi daretur credentibus[1]. » Hæc verba, si agnoscis, apostolica sunt : de qua Lege iterum dicit, « Lex prævaricationis gratia posita est, donec veniret semen, cui » promissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris[2]. » Christum commendans, cujus gratia salvi fiunt omnes, sive parvuli a lege peccati et mortis, cum qua nati sumus : sive majores, qui male utentes arbitrio voluntatis, prævaricarunt legem naturalem ipsius rationis : sive qui Legem acceperunt ; quæ data est per Moysen, eamque prævaricantes littera occisi sunt. Cum vero etiam evangelica præcepta homo prævaricat, velut quatriduanus mortuus putet : nec de illo tamen desperandum est propter ejus gratiam, qui non lente dixit, « Sed » magna voce clamavit, Lazare veni foras[3]. »

XVI. « Lex ergo subintravit ut abundaret delictum, » sive cum homines negligunt quod Deus jubet, sive cum de suis viribus præsumentes, adjutorium gratiæ non implorant, et addunt infirmitati superbiam. Cum autem vocatione divina intelligunt cur sit ingemiscendum, et invocant eum in quem recte credunt, dicentes, « Mise- » serere mei, Deus, secundum magnam misericordiam » tuam[4], » et, « Ego dixi, Domine miserere mei ; sana » animam meam, quia peccavi tibi[5], » et, « In tua jus- » titia vivifica me[6], » et, « Viam iniquitatis amove a » me[7]. » et, « De lege tua miserere mei[8], » et, « Non ve- » niat mihi pes superbiæ, et manus peccatorum non mo- » veat me[9]. » et, « Itinera mea dirige secundum verbum » tuum, et ne dominetur mei omnis iniquitas[10]. A Domino » enim gressus hominis diriguntur, et viam ejus volet[11]. »

[1] Galat. III, 21. — [2] Ibid. 19. — [3] *Cistercienses manuscripti habent* dispositum. — [4] Joan. XI, 13. — [5] Psal. L, 1. — [6] Id. XL, 5. — [7] Id. XXX, 5. — [8] Id. CXVIII, 29. — [9] Id. XXXV, 12. — [10] Id. CXVIII, 133. — [11] Id. XXXVI, 23.

Et alia multa, quæ propterea scripta sunt, ut nos admonerent, adimplenda ea quæ nobis jubentur, ab illo petendum adjutorium a quo jubentur. Cum ergo se homo ad illum extenderit, et sic ingemuerit, fiet quod sequitur, » Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia [1] : » et, « Dimittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit mul- » tum [2]. » Et diffunditur in corde charitas Dei, unde fiat Legis plenitudo, non per vires arbitri, quod est in nobis, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis [3]. Noveaat quippe ille Legem, qui dicebat, « Condelector » enim legi Dei secundum interiorem hominem : » et tamen adjungebat, « Video autem aliam legem in membris » meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me » ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. » Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis » hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nos- » trum [4]. » Cur non dixit potius, per meum liberum arbitrium, nisi quia liberas sine gratia non est libertas, sed contumacia.

XVII. Cum ergo dixisset Apostolus, « Lex subintravit, » ut abundaret delictum : ubi autem abundavit delictum, » superabundavit et gratia [5] ; » secutus adjunxit, « Ut » quemadmodum regnavit peccatum in morte; sic et gra- » tia regnet per justitiam in vita æterna per Jesum » Christum Dominum nostrum [6]. » Modo cum dixisset, « Ut quemadmodum regnavit peccatum in morte ; » non ait, per unum hominem, aut per primum hominem, aut per Adam : quia jam dixerat, « Lex subintravit, ut » abundaret delictum ; » quæ abundantia delicti non pertinet ad primi hominis propaginem, sed ad conversationis humanæ prævaricationem, quæ illi uni dilicto,

[1] Rom. v, 20. — [2] Luc. vii, 47. — [3] Rom. v, 5. — [4] Id. vii, 22, 23. — [5] Id. v, 20. — [6] Ibid. 21.

quo solo obstricti tenentur infantes, jam in majoribus ætatibus ex abundantia iniquitatis adjecta est. Sed quoniam hoc totum, etiam quod non pertinet ad illius unius delicti originem, tamen idonea est solvere gratia Salvatoris; ideo cum dixisset, « Sic et gratia regnet per justi- » tiam in vita æterna, » addidit, « Per Jesum Christum » Dominum nostrum. »

XVIII. Nullius itaque argumentationes contra hæc apostolica verba prolatæ impediant parvulos ad salutem, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. (Tanto magis enim pro eis loqui debemus, quanto ipsi pro se loqui non possunt.) « Per unum hominem intravit peccatum » in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes » homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt[1]. » Sicut ab illo uno homine, sic ab eodem peccato infantes immunes esse non possunt, nisi ab ejus reatu per Christi baptismum resolvantur. « Usque enim ad Legem pec- » catum in mundo fuit[2]. » Non quia deinceps in nemine fuit, hoc dictum est, sed quia non poterat per litteram Legis auferri, quod solo poterat Spiritu gratiæ. Ne quisquam ergo fidens de viribus non dico voluntatis, sed potius vanitatis suæ, putaret libero arbitrio Legem potuisse sufficere, et Christi gratiam derideret; ideo ait Apostolus, « Usque enim ad legem peccatum in mundo » fuit, peccatum autem non deputabatur cum lex non » esset. » Non dixit, non erat: « Sed non deputabatur: » quia lex non erat, qua arguente demonstraretur, sive lex rationis in parvulo, sive lex litteræ in populo.

XIX. « Sed regnavit, inquit, mors ab Adam usque » ad Moysen[3], » quia nec Lex data per Moysen potuit regnum mortis auferre, quod sola Christi abstulit gratia. In quos autem regnaverit vide: « Et in eos, inquit, qui

[1] Rom. v, 12. — [2] Ibid. 13. — [3] Ibid. 14.

» non peccaverunt in similitudine prævaricationes Adæ. » Regnavit ergo et in eos qui non peccaverunt. Sed cur regnaverit, ostendit cum ait, « In similitudine præva- » ricationis Adæ. » Iste est enim melior intellectus horum verborum, ut cum dixisset, « Regnavit mors in eos, qui » non peccaverunt ; » quasi nos moneret quare in eos regnaverit qui non peccaverunt, adderet, « In similitudine » prævaricationis Adæ, » id est quia inerat eorum in membris similitudo prævaricationis Adæ. Potest et sic intelligi, « Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, » et in eos qui non in similitudine prævaricatiohs Adæ » peccaverunt : » quia in semet ipsis cum jam nati essent, nec ratione adhuc uterentur, qua ille utebatur quando peccavit, nec præceptum accepissent, quod ille transgressus est, sed solo originali vitio tenerentur obstricti, per quod eos regnum mortis traheret ad condemnationem. Quod regnum mortis in eis tantum non est, qui Christi gratia renati, ad ejus regnum pertinent : quoniam mors temporalis, quamvis et ipsa de originali delicto propagata sit, corpus in eis interimit, animam vero ad pœnam non trahit, ubi voluit regnum mortis intelligi : ut anima renata per gratiam, jam non moriatur in gehennam, id est, a vita Dei non alienetur, non separetur : temporalis autem mors corporis, etiam in iis, qui Christi morte rediuntur, relinquatur interim ad exercitationem fidei, et agonem præsentis luctationis, in quo et Martyres certaverunt; absumatur vero et ipsa in renovatione corporis, quam resurrectio pollicetur. Ibi enim penitus absorbebitur mors in victoriam [1], cui modo gratia Christi adimit regnum, ne suorum animas ad pœnas tartari trahat. Nonnulli sane codices non habent, « In eos, qui non pecca- » verunt, sed, in eos, qui peccaverunt in similitudine

[1] I Cor. XV, 54.

» prævaricationis Adæ[1] : » quibus quidem verbis nullo modo iste sensus aufertur. Secundum hoc quippe intelliguntur peccasse in similitudine prævaricationis Adæ secundum quod supra dictum est, « In quo omnes peccaverunt.» Sed tamen græci codices, unde in Latinum Scriptura translata est, illud plures habent quod diximus.

XX. Quod vero adjunxit de Adam : « Qui est forma »futuri, » neque hoc uno intelligitur modo : aut enim forma Christi a contrario est, ut quemadmodum in illo omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificentur; et quomodo per ipsius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, sic per Christi obedientiam justi constituantur multi. Aut formam futuri eum dixit, quod ipse inflixerit formam mortis posteris suis. Ille tamen est melior intellectus, ut a contrario forma esse credatur, quam multum commendat Apostolus. Denique ne omnino ex æquo in hac forma eadem contraria pensarentur, adjungit et dicit : « Sed non sicut delictum, ita et donatio. Si » enim ob unius delictum multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu » Christi in multos abundabit[2] : » ut intelligatur, non in magis multos, cum iniqui magis multi sint qui damnabuntur; sed magis abundabit, quod in iis, qui per Christum redimuntur, temporaliter valet forma mortis ex Adam, in æternum autem valebit vitæ forma per Christum. Quamvis ergo, inquit, Adam futuri forma sit a contrario, plus tamen præstat Christus regeneratis, quam eis nocuerat ille generatis : « Et non sicut per unum pecca- » tum, ita et donum. Nam judicium quidem ex uno in » condemnationem, gratia autem ex multis delictis in » justificationem. » Non solum in hoc, inquit, non æqualis est forma, quia ille temporaliter nocuit eis, quos in

[1] Rom. xv, 14. — [2] Ibid. 15.

æternum Christus redemit : verumetiam quia illius uno delicto posteri nisi a Christo redimantur, traduntur in condemnationem : Christi autem redemptio etiam multa delicta dissolvit, quæ illi uni abundantia prævaricatricis iniquitatis adjecit; unde jam superius disputavimus.

XXI. Contra hæc Apostoli verba sanumque intellectum nemini acquiescas, si vis Christo et in Christo vivere. Nam si quemadmodum illi dicunt, propterea ista commemorasset Apostolus, ut intelligeremus ad primum hominem peccatores ideo pertinere, quia non delictum ex illo nascendo traximus, sed eum imitando peccamus; diabolum potius poneret qui et primus peccavit, de quo nullam substantiæ propaginem traxit genus humanum, sed eum sola imitatione secutum est : unde dicitur pater impiorum, sicut noster dicitur pater Abraham propter imitationem fidei, non propter originem carnis[1]. Nam ideo de ipso diabolo dictum est : « Imitantur autem illum » qui sunt ex parte ipsius[2]. » Deinde si propter imitationem per loco Apostolus commemoraret primum hominem, quia primus peccator in hominibus fuit, ut ideo ad illum omnes homines peccatores diceret pertinere; cur non sanctum Abel posuit, qui primus in hominibus justus fuit, ad quem justi omnes propter imitationem justitiæ pertinerent? sed posuit Adam, contra quem non posuit nisi Christum : quia sicut ille homo delicto suo vitiavit posteritatem suam, sic ille Deus homo justitia sua salvavit hæreditatem suam. Ille trajiciendo carnis immunditiam, quod non poterat impius diabolus; ille donando spiritus gratiam, quod non poterat Abel justus.

XX. Multa de his quæstionibus in aliis nostris opusculis et ecclesiasticis sermonibus diximus : quoniam fuerunt etiam apud nos quidam, qui ubicumque poterant

[1] Joan. VIII, 38. — [2] Sap. II, 25.

hæc sui erroris nova semina spargerent, quorum nonnullos per ministerium nostrum fratrumque nostrorum, misericordia Domini ab illa peste sanavit. Nec tamen hic deesse aliquos arbitror, maxime apud Carthaginem : sed jam occulte mussitant, timentes Ecclesiæ fundatissimam fidem. Nam unus eorum nomine Celestius (19), in ejusdem civitatis Ecclesia jam ad presbyteri honorem subrepere cœperat : sed fidelissima libertate fratrum propter has ipsas contra Christi gratiam disputationes usque ad judicium episcopale perductus est. Tamen coactus est confiteri propter baptizandos parvulos, quod et ipsis redemptio sit necessaria. Ubi quanquam noluerit de originali peccato aliquid expressius dicere, tamen ipso redemptionis nomine non parum sibi præscripsit. Unde enim redimendi essent, nisi a diaboli potestate, in qua esse non possent, nisi originalis obligatione peccati? Aut quo pretio redimuntur, nisi Christi sanguine, de quo apertissime scriptum est, quod in remissionem effusus sit peccatorum[1]? Sed quia magis convectus et ab Ecclesia detestatus quam correctus et pascatus abscessit, veritus sum ne forte ibi sit ipse qui vestram fidem perturbare conatur. Ideo nominis ipsius commemorationem putavi esse faciendam. Sed sive ipse sit, sive alii consortes ejus erroris : plures enim sunt quam sperare possumus, et ubi non redarguuntur, etiam alios ad suam sectam seducunt, et sic crebrescunt, ut nesciam quo sint erupturi : nos tamen malumus eos in Ecclesiæ compage sanari, quam ex illius corpore velut insanabilia membra resecari, si tamen hoc permittit ipsa necessitas. Timendum est enim, ne plura putrescant dum putribus parcitur. Potens est autem misericordia Domini nostri, quæ potius eos ab hac peste liberet : quod sine dubio faciet, si fideliter advertant te-

[1] Matth. xxvi, 28.

neantque quod scriptum est : « Qui invocaverit nomen » Domini, salvus erit [1]. »

XXIII. *Respondet ad quæstionem de abdicandis facultatibus.* — Audi jam pauca de divitibus, quod in epistola tua sequitur inquirendum. Hoc enim posuisti illos dicere : « Divitem manentem in divitiis suis, regnum » Dei non posse ingredi, nisi omnia sua vendiderit, nec » ei prodesse si forte ex ipsis divitiis mandata fecerit. » Evaserunt istorum disputationes patres nostri Abraham et Isaac et Jacob, qui tanto ante ex hac vita migrarunt. Habebant quippe hi omnes non paucas divitias, sicut fidelissima Scriptura testatur : multos tamen venturos ab Oriente et Occidente, et non supra ipsos, vel extra ipsos, sed cum ipsis recubituros in regno cœlorum [2], ille ipse qui propter nos factus est pauper cum vere dives esset, veracissima promissione prædixit. Et quamvis superbus dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide [3], mortuus apud inferos torqueretur : tamen si pauperis ulcerosi, qui ante januam ejus contemptus jacebat miseratus fuisset, mereretur et ipse misericordiam. Et si pauperi illi meritum esset inopia non justitia, non utique ab Angelis in Abrahæ gremium, qui dives hic fuerat, tolleretur. Sed ut nobis ostenderetur, nec in isto paupertatem per se ipsam divinitus honoratam, nec in illo divitias fuisse damnatas; sed in isto pietatem, in illo impietatem suos exitus habuisse : sic suscepit impium divitem cruciatus ignis, ut tamen pium pauperem susciperet sinus divitis. Qui sane cum hic dives viveret, divitias sic habebat, et eas præ Dei præceptis tam parvi pendebat, ut etiam ipsius filii immolatione nollet offendere Deum jubentem, quem suarum divitiarum, et sperabat et optabat hæredem [4].

[1] Joel. II, 32. — [2] Matth. VIII, 11. — [3] Luc. XVI, 22. — [4] Gen. XXII, 10.

XXIV. Hic utique dicunt ideo patres antiquos non vindidisse omnia quæ habebant, et dedisse pauperibus, quia hoc eis non præceperat Dominus. Nondum enim revelato Testamento Novo, quod non fieri nisi plenitudine temporis oportebat, nec eorum virtus fuerat revelanda, qua virtute hoc eos facillime posse, Deus in eorum cordibus noverat, qui testimonium illis tam insigne perhibebat, ut cum sit omnium sanctorum Deus, tanquam de præcipuis amicis suis dicere dignaretur : « Ego sum Deus » Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob : hoc mihi nomen » est in æternum [1]. » Postea vero quam magnum pietatis sacramentum manifestatum est in carne, et vocandis omnibus gentibus Christi adventus illuxit, in quem etiam illi patres crediderant, sed hujus fidei olivam suo tempore manifestandam, in illius arboris de qua Apostolus loquitur [2], tanquam radice servabant, dictum est diviti : « Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et » habebis thesaurum in cœlis, et veni sequere me [3]. »

XXV. Hæc si dicunt, videntur aliquid rationabiliter dicere. Sed totum audiant, totum advertant, non in parte aures aperiant, in parte surdescant. Cui enim Dominus hæc præcepit? Profecto illi diviti, qui vitæ æternæ consequendæ consilium quærebat accipere. Hoc enim Domino dixerat : « Quid faciam, ut vitam æternam conse» quar? » Ille autem non ei respondit, Si vis venire ad vitam, vade, vende omnia quæ habes : « Sed si vis venire » ad vitam, serva mandata [4]. » Quæ juvenis cum sibi a Domino ex Lege commemorata se servasse dixisset, et quæsiisset quid adhuc sibi deesset, responsum accepit : « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et » da pauperibus [5]. » Et ne se illa, quæ multum amabat,

[1] Exod. III, 15. — [2] Rom. XI, 17. — [3] Matth. XIX, 21. — [4] Ibid. 16.— [5] Marc. X, 21.

hoc modo perdere existimaret : » Et habebis, inquit, » thesaurum in cœlis. » Deinde addidit : « Et veni sequere » me[1] : » ne cuiquam, cum hæc fecerit, aliquid prodesse existimetur, si non sequitur Christum. At ille quidem tristis abscessit, qui viderit quemadmodum illa Legis mandata servaverat : puto enim quod se arrogantius quam verius servasse responderat. Verumtamen magister bonus mandata Legis ab ista excellentiore perfectione distinxit. Ibi enim dixit : « Si vis venire ad vitam serva mandata : » hic autem, Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, etc. » Cur ergo negamus divites, quamvis ab illa perfectione absint, venire tamen ad vitam, et si mandata servaverint, et dederint ut detur illis, et dimiserint ut dimittatur illis?

XXVI. Credimus enim ministrum Novi Testamenti fuisse apostolum Paulum, cum scribens ad Timotheum diceret : « Præcipe divitibus hujus mundi non superbe » sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo » vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruen- » dum. Bene faciant, divites sint in operibus bonis, fa- » cile tribuant, communicent, thesaurizent sibi funda- » mentum bonum in futurum, ut apprehendant æternam » vitam[2] : » de qua et illi adolescenti dictum est : « Si vis » venire ad vitam. » Puto quod ista præcipiens, divites instruebat, non fallebat Apostolus : qui non ait : Præcipe divitibus hujus mundi, ut vendant omnia quæ habent, dent pauperibus, et sequantur Dominum ; sed, « Non superbe sapere, neque sperare in incerto divitia- » rum. » Ista superbia divitem illum, qui jacentem ante januam suam contemnebat pauperem justum, et ista spes in incerto divitiarum, qua se propter purpuram,

[1] Luc. XVIII, 22. — [2] I Tim. VI, 17-19.

byssum, et epulas splendidas beatum putabat, non ipsæ divitiæ perduxerunt ad inferni tormenta.

XXVII. An forte quia Dominus adjunxit, et dixit : « Amen dico vobis, difficile dives intrabit in regnum cœ» lorum : et iterum dico vobis : Facilius intrabit camelus » per foramen acus, quam dives in regnum cœlorum[1] : » ideo putant isti divitem, etiamsi faciat ista quæ divitibus præcipienda scripsit Apostolus, in regnum cœlorum intrare non posse? Quid ergo est; Utrum Apostolus contra Dominum loquitur, an isti nesciunt quid loquuntur; Quid horum credat, eligat Christianus. Puto melius nos credere, istos nescire quid loquantur, quam Paulum contra Dominum loqui. Deinde cur non in consequentibus etiam ipsum Dominum audiunt dicentem Discipulis pro miseria divitum contristatis : « Quod hominibus im» possibile est, Deo facile est[2]? »

XXVIII. Sed ideo, inquiunt, hoc dictum est, quia futurum erat ut audito Evangelio, divites vendito patrimonio erogatoque pauperibus Dominum sequerentur, et intrarent in regnum cœlorum, atque ita fieret quod difficile videbatur; non ut manentes in divitiis suis, præcepta Apostoli custodiendo, id est, non superbe sapiendo, neque sperando in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, bene faciendo, facile tribuendo et communicando indigentibus veram apprehendant vitam, sed etiam ista præcepta apostolica venditis omnibus suis rebus implerent.

XXIX. Hæc si dicunt, scio quippe eos illa dicere, non attendunt primitus quemadmodum Dominus contra eorum dogma suam gratiam prædicaverit. Non enim ait : Quod hominibus impossibile videtur, facile est hominibus si voluerint; sed : « Quod hominibus, inquit, im» possibile est, Deo facile est : » ostendens quando ista

[1] Matth. XIX, 23, 24. — [2] Ibid. 26.

recte fiunt, non fieri hominis potentia, sed Dei gratia. Hoc ergo attendant isti, et si reprehendunt eos, qui gloriantur in divitiis suis, caveant ipsi in sua virtute confidere. Simul enim utrique reprehenduntur in Psalmo: « Qui confidunt in virtute sua, et qui in abundantia di-» vitiarum suarum gloriantur [1]. » Audiant itaque divites: « Quod hominibus impossibile est, Deo facile est: » et sive manentes in divitiis suis, atque ex eis bona opera facientes, sive illis venditis, et per indigentias pauperum distributis, intrent in regnum cœlorum, gratiæ Dei tribuant non propriis viribus bonum suum. Quod enim hominibus impossibile est, non hominibus, sed Deo facile est. Audiant hoc et isti, et si jam omnia sua vel vendiderunt, et pauperibus tribuerunt, vel adhuc id agunt atque disponunt, et hoc modo præparant intrare in regnum cœlorum, non hoc tribuant virtuti suæ, sed eidem gratiæ divinæ. Quod enim hominibus impossibile est, non ipsis, quia et ipsi homines sunt, sed Deo facile est. Hoc quippe illis et Apostolus dicit: « Cum timore et tremore » vestram ipsorum salutem operamini. Deus enim est, » qui operatur in vobis et velle et operari pro bona vo-» luntate [2]. » Certe ideo se dicunt de suis rebus vendendis perfectionis a Domino suscepisse consilium ut sequantur Dominum, quoniam illic additum est: « Et veni sequere » me [3]. » Cur ergo in iis bonis quæ faciunt, de sua tantum voluntate præsumunt, nec audiunt Dominum, quem sequi se dicunt, increpantem atque testantem. « Sine me » nihil potestis facere [4]? »

XXX. Si autem Apostolus ita dixit: « Præcipe divitibus hujus mundi, non superbe sapere, neque sperare » in incerto divitiarum [5], » ut vendant omnia quæ possi-

[1] Psal. XLVIII, 7. — [2] Philip. II, 12, 13. — [3] Matth. XIX, 21. — [4] Joan. XV, 5. — [5] I Tim. VI, 14.

dent, et ea pretia distribuendo indigentibus, faciant quod sequitur; « Facile tribuant, communicent, thesaurizent » sibi fundamentum bonum in futurum, » et aliter eos in regnum cœlorum intrare posse non credit : fallit ergo eos quorum domos tam diligenter doctrinæ sanitate componit, admonens et præcipiens quales se præbere debeant uxores viris, viri uxoribus, filii parentibus, parentes filiis, servi dominis, domini servis. Nam quomodo hæc agi possunt sine domo, et sine aliqua re familiari.

XXXI. An hoc eos movet, quod ait Dominus : « Quicumque dimiserit omnia sua propter me, accipiet in » hoc sæculo centuplum, et in futuro vitam æternam » possidebit[1] ? » Aliud est dimiserit, aliud est vendiderit. Nam et in iis quæ dimittenda mandavit, etiam uxor commemorata est, quam nullis humanis legibus licet vendere, Christi autem legibus nec dimittere, excepta causa fornicationis[2]. Quid sibi ergo volunt ista præcepta? (non enim possunt inter se esse contraria :) nisi quia occurrit aliquando necessitatis articulus, ubi aut uxor dimittatur aut Christus : ut alia omittam, si ipsi uxori maritus displicuerit christianus, eique proposuerit aut a se divortium, aut a Christo. Hìc ille quid eligat nisi Christum, et dimittat uxorem laudabiliter propter Christum. Ambobus quippe Christianis Dominus præcepit ne quisquam dimittat uxorem, excepta causa fornicationis. Ubi autem quælibet ex eis persona infidelis est, consilium Apostoli attendatur. Ut si infidelis consentit habitare cum viro fideli[3], vir non dimittar uxorem. Similiter et uxor fidelis virum, si cum illa habitare consenserit. « Quod si » infidelis, inquit, discedit, discedat. Non est enim ser» vituti subjectus frater aut soror in hujusmodi[4], » id est, si infidelis noluerit esse cum conjuge fideli, hìc agnoscat

[1] Matth. XIX, 29. — [2] Id. V, 32. — [3] I Cor. VII, 12. — [4] Ibid. 15.

fidelis suam libertatem, ne ita se subjectum deputet servituti ut ipsam dimittat fidem, ne conjugem amittat infidelem.

XXXII. Hoc et de filiis atque parentibus, hoc de fratribus et sororibus intelligitur, propter Christum omnes esse dimittendos, cum proponitur ista conditio, ut Christum dimittat, si illos secum habere desiderat. Hoc ergo et de domo atque agris, hoc et de iis rebus quæ jure pecuniario possidentur, hoc loco accipiendum est. Similiter enim etiam de his non ait : Quicumque vendiderit propter me quæcumque licitum est vendere; sed, « Quicumque dimiserit. » Fieri enim potest ut dicatur Christiano ab aliqua potestate : Aut Christianus non eris, aut si in hoc permanere volueris, domum, possessionesque non habebis. Tunc vero etiam illi divites, qui in suis divitiis sic statuerant permanere, ut ex earum bonis operibus promererentur Deum, hæc dimittant potius propter Christum, quam propter hæc Christum, ut accipiant in hoc sæculo centuplum, cujus numeri perfectione significantur omnia : (Fidelis quippe hominis totus mundus divitiarum est; fiuntque hoc modo quasi nihil habentes et omnia possidentes[1] :) et in futuro sæculo possideant vitam æternam, ne propter ista dimisso Christo in mortem præcipitentur æternam.

XXXIII. Hac quippe lege et conditione, non illi tantum qui mentis excellentia perfectionis consilium receperunt, ut vendita sua pauperibus distribuerent, et humeris ab omni sæculi hujus sarcina liberioribus levem Christi sarcinam ferrent; sed etiam quisquis infirmior, et et illi gloriosissimæ perfectioni minus idoneus, qui tamen meminerit se veraciter esse Christianum, cum audierit sibi proponi, quod nisi hæc omnia dimiserit, dimissurus est

[1] Prov. XVII, post 6, juxta LXX.

Christum, apprehendet potius turrim fortitudinis a facie inimici: quia cum eam in sua ædificaret fide, computavit sumptus quibus perfici posset, id est, eo animo accessit ad fidem, ut huic sæculo non solum verbis renuntiaret: quia et si emit aliquid, tanquam non possidens erat; et si utebatur hoc mundo, tanquam non utens erat, non sperans in incerto divitiarum, sed in Deo vivo.

XXIV. Cum enim omnis qui renuntiat huic sæculo, sine dubio renuntiet omnibus quæ sunt ejus, ut possit Christi esse Discipulus: ipse enim, cum de sumptibus ad turris ædificium necessariis, et de bello adversus regem alterum præparando, similitudines præmisisset, adjunxit sic: « Qui non renuntiat omnibus quæ sunt ejus, » non potest meus esse Discipulus[1]:) » profecto renuntiat etiam divitiis suis, si quas habet; aut sic ut eas omnino non diligens, totas distribuat indigentibus, et superfluis exoneretur sarcinis: aut sic, ut plus diligens Christum, spem ab eis transferat in ipsum, atque ita utatur illis, ut facile tribuens et communicans, thesaurizet in cœlo; paratusque sit quemadmodum parentes et filios et fratres et uxorem, hoc modo et istas relinquere, si talis conditio proposita fuerit, ut nisi dimisso Christo eas habere non possit. Nam si aliter huic sæculo renuntiat, quando accedit ad fidei Sacramentum, facit quod de lapsis beatus Cyprianus ingemit, dicens: « Sæculo verbis solis renuntiantes, et non factis. » De hoc quippe dicitur, cum veniente tentatione, magis ista metuit amittere, quam Christum negare: « Ecce homo qui cœpit ædifi- » care, et non potuit perficere[2]. » Ipse est etiam, qui cum adhuc longe esset adversarius ejus, misit legatos quærens pacem; id est, nondum affligente, sed adhuc imminente ac minante tentatione, ut iis non careat, quæ plus

[1] Luc. xiv, 33. — [2] Id. xiv, 30.

diligit, ad relinquendum Christum negandumque consentit. Et multi sunt tales, qui etiam putant sibi ad augendas opes suas, et multiplicanda delectamenta terrena, religionem suffragari debere christianam.

XXXV. Sed non sunt tales divites Christiani, qui licet ista teneant, non tamen ab eis ita tenentur, ut hæc Christo anteponant; quia veraci corde sæculo renuntiarunt, ut nullam spem in talibus ponant. Hi uxores et filios universasque familias ad Christianam religionem tenendam sana erudiunt disciplina. Horum domus hospitalitate ferventes, recipiunt justum in nomine justi, ut mercedem justi accipiant. Frangunt esurienti panem suum, nudum vestiunt, captivum redimunt, thesaurizant sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Etsi forte pro fide Christi pecuniaria damna perpetienda sunt, oderunt divitias suas: si suorum orbitates vel separationes pro Christo minatur hic mundus, oderunt parentes, fratres, filios, uxores : postremo si de ipsa hujus corporis vita cum adversario paciscendum est, ne desertus deserat Christus, oderunt insuper animam suam. De iis quippe omnibus mandatum acceperunt, quod aliter discipuli Christi esse non possint.

XXXVI. Nec tamen quia præceptum est eis, ut oderint pro Christo et animas suas, vendendas habent, aut illatis sibi manibus effundendas : sed parati sunt eas amittere pro Christi nomine moriendo, ne mortui vivant Christum negando. Sic etiam divitias, ad quas vendendas parati non fuerunt monente Christo ad perdendas eas debent parati esse pro Christo, ne cum eis pereant perdito Christo. Habemus hinc utriusque sexus divites clarissimasque personas martyrii gloria sublimatas. Ita multi, quos rerum suarum venditione piguerat ante perfici, Christi imitata passione sunt repente perfecti : et qui non-

nullam infirmitatem carnis et sanguinis suis divitiis perfecerunt, subito adversus peccatum pro fide usque ad sanguinem certarunt. Quibus autem non provenit corona matyrii, neque illius perfectionis de vendendis rebus suis consilium tam grande tamque præclarum receperunt, et tamen a damnabilibus immunes criminibus esurientem Christum paverunt, sitienti potum dederunt, nudum vestierunt, peregrinantem susceperunt, non sedebunt quidem cum Christo sublimiter judicaturi, sed ad ipsius dexteram stabunt misericorditer judicandi. « Beati enim » misericordes, quoniam ipsorum miserebitur Deus[1]. » Et judicium sine misericordia fiet illi qui non fecit misericordiam. Superexultet autem misericordia judicio[2].

XXXVII. Proinde isti desinant contra Scripturas loqui, et in suis exhortationibus ad majora sic excitent, ut minora non damnent. Num enim et sanctam virginitatem aliter exhortando persuadere non possunt, nisi conjugalia vincula damnaverint, cum docente Apostolo, unusquisque donum proprium habeat a Deo, alius sic, alius autem sic[3]? Ambulent itaque perfectionis viam, venditis omnibus suis rebus, et misericorditer erogatis. Sed si vere pauperes Christi sunt, et non sibi, sed Christo colligunt infirmiora ejus membra, quare puniunt antequam sedes judiciarias acceperint? Si enim tales erunt, qualibus Dominus dicit: « Se» debitis super duodecim sedes judicantes duodecim tribus » Israël[4] : » et de qualibus Apostolus dicit, « Nescitis quo» niam Angelos judicabimus[5] ; » præparent se potius non criminosos, sed religiosos divites recipere in tabernacula æterna, a quibus amici facti sunt de mammona iniquitatis. Puto enim quod quidam eorum, qui hæc impudenter atque imprudenter garriunt, a divitibus Christianis et

[1] Matth. v, 7. — [2] Jacob. II, 13. — [3] I Cor. VII, 7. — [4] Matth. XIX, 28. — [5] 2 Cor. VI, 3.

piis in suis necessitatibus sustentantur. Habet enim Ecclesia quodammodo suos milites, et quodammodo Provinciales. Unde dicit Apostolus : « Quis militat suis sti» pendiis unquam[1] ? » Habet et vineam et plantatores, habet gregem et pastores. Unde consequenter dicit : « Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? Quis » pascit gregem, et de lacte ejus non percipit? » Quamvis talia disputare, qualia isti disputant, non sit militare, sed rebellare : non sit plantare vineam, sed eradicare; non sit pascendos congregare, sed perdendos a grege separare.

XXXVIII. Sicut autem ipsi qui divitum religiosis obsequiis aluntur atque vestiuntur (neque enim ad suas necessitates nihil accipiunt, nisi ab eis qui res suas vendunt), non tamen judicantur atque damnantur ab excellentioribus Christi membris, qui majori virtute, quam multum commendat Apostolus, suis se manibus transigunt : sic nec isti damnare debent inferioris meriti Christianos quorum opibus transiguntur, sed recte vivendo et recte docendo magis eis dicere, Si nos vobis spiritalia seminavimus, magnum est si vestra carnalia metamus? Multo quippe minori impudentia servi Dei, qui manuum suarum honestis operibus venditis vivunt, damnant istos a quibus nihil accipiunt, quam isti qui propter aliquam corporis infirmitatem non valentes manibus operari, damnant eos ipsos, de quorum facultatibus vivunt.

XXXIX. Ego qui hæc scribo, perfectionem de qua Dominus locutus est, quando ait diviti adolescenti : « Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et ha» bebis thesaurum in cœlo : et veni sequere me[2], » vehementer adamavi, et non meis viribus, sed gratia ipsius adjuvante sic feci. Neque enim quia dives non fui, ideo minus mihi imputabitur. Nam neque ipsi Apostoli, qui

[1] I Cor. IX, 7. — [2] Matth. XIX, 21.

priores hoc fecerunt divites fuerunt. Sed totum mundum dimittit, qui et illud quod habet, et quod optat habere, dimittit. Quantum autem in hac perfectionis via profecerim, magis quidem novi ego quam quisquam alius homo; sed magis Deus quam ego. Et ad hoc propositum quantis possum viribus alios exhortor, et in nomine Domini habeo consortes, quibus hoc per meum ministerium persuasum est : sic tamen ut præcipue sana doctrina teneatur, nec eos qui ista non faciunt, vana contumacia judicemus; dicentes eis nihil prodesse quod pudice quamvis conjugaliter vivunt; quod domos suas et familias christiane regunt; quod operibus misericordiæ sibi thesaurizant in posterum; ne ista disputando non Scripturarum sanctarum tractatores, sed earum accusatores inveniamur. Quod ideo commemoravi, quoniam isti quando talia dicere prohibentur ab eis, qui hoc Domini consilium non ceperunt, respondent eos talia disputari nolle quoniam vitiis suis favent, dominica præcepta implere detrectant : quasi non, ut de iis taceam, qui, licet infirmiores, religiose tamen utuntur divitiis, etiam ipsi cupidi et avari male his utentes, et in terreno thesauro cor luteum figentes, quia et ipsos necesse est usque ad finem portet Ecclesia, sicut illa retia usque ad littus pisces malos, tolerabiliores in ea sint quam isti, qui talia sermocinando et disseminando, ita se videri magnos volunt, quia divitias suas vel quantulacumque patrimonia ex præcepto Domini vendiderunt, ut ejus hæreditatem, quæ usque ad fines terræ dilatatur atque diffunditur, hac doctrina non sana perturbare atque evertere moliantur.

XL. *Respondet ad quæstionem* V *de cavenda juratione.* — Unde quia ex hac quidem occasione, sed tamen jam breviter dixi, quid etiam de Ecclesia Christi in hoc sæculo sentiam, id est quia usque ad finem hujus sæculi

necesse est portet bonos et malos, quoniam et hoc inter tuas quæstiones interrogasti, prolixam epistolam jam tandem aliquando concludam. Jurationem cave quantum potes. Melius quippe nec verum juratur, quam jurandi consuetudine, et in perjurium sæpe caditur, et semper pejurio propinquatur. Sed illi, quantum aliquos eorum audivi, quid sit jurare prorsus ignorant : putant enim se non jurare, quando in ore habent : « Scit Deus : et, Testis est Deus : et, Testem Deum invoco super animam » meam [1] : » quia non dicitur : « Per Deum : » et quia talia reperiuntur in apostolo Paulo. Sed etiam illa ibi contra eos inventa est, quam confitentur esse jurationem, ubi ait Apostolus : « Quotidie morior per vestram » gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro [2]. » In græcis enim codicibus reperitur omnino esse hanc jurationem, ne quis in latina lingua hoc sic intelligat dictum : « Per vestram gloriam, » quomodo dictum est : « Per meum adventum iterum ad vos : » et multa similia, ubi dicitur, per aliquid, et non est juratio. Sed non ideo quia in suis litteris juravit Apostolus, vir in veritate firmissimus, ludus nobis debet esse juratio. Multo enim tutius, ut dixi, quantum ad nos attinet, nunquam juramus, ut sit in ore nostro : « Est, est : Non, non [3], » sicut Dominus monet. Non quia peccatum est verum jurare : sed quia gravissimum peccatum est falsum jurare quo citius cadit, qui consuevit jurare.

XLI. Accepisti quod mihi videtur : « melius exponant ista meliores : non isti quorum novi jam sententiam reprobandam, sed alii qui veraciter possunt. Nam et ego paratior sum dicere quam docere; et tu magnum con-

[1] I Cor. XII, 2 ; Rom. I, 9 ; Philip. I, 8, et 2 Cor. I, 23. — [2] I Cor. XV, 31. — [3] Math. V, 37.

feres beneficium, si ea quæ illic a sanctis fratribus adversus istorum vaniloquia disseruntur, non me facias ignorare. In Domino recte et fideliter vivas, dilectissime fili.

EPISTOLA CLVIII [1].

Domino venerabiliterque dilectissimo fratri et consacerdoti Augustino, et fratribus qui tecum sunt, Evodius et fratres qui mecum sunt in Domino salutem.

Evodius Uzalensis episcopus laudabiles mores ac felicem adolescentis cujusdam obitum prosecutus, ejusque et aliorum defunctorum narratis apparitionibus, inquirit utrum anima per mortem soluta non omni careat corpore, quo possit ferri de loco in locum. Tum edoceri cupit qua varia ratione de Deo et hominibus dicitur sapientia.

I. « Debitum flagito epistolæ, quam misi; et volui primo illud discere quod interrogavi, et postea hoc requirere. Audi rem, quia dignaris, quæ me fecit impatientem, ut et id festinarem nosse, si fieri potest, in hac vita. Quemdam puerum habui presbyteri Armeni Melonitani filium notarium : hunc jam sæculo se mergentem, nam scholastico proconsulis excipiebat, per meam eruit Deus humilitatem. Fuit quidem, ut puerilis ætas habet, promptus; aliquantulum inquietus, at accedente ætate (nam vigesimo et secundo anno solvitur) ita eum gravitas morum, et custos bona vita ornavit, ut satis delectet ejus habere memoriam. Erat autem strenuus in notis,

[1] Alias CCLVIII. quæ autem 158 erat, nunc 139.— Scripta videtur circiter hoc tempus.

et in scribendo bene laboriosus, studiosus quoque esse cœperat lectionis, ut ipse meam tarditatem causa legendi nocturnis horis exhortaretur; nam aliquanto tempore noctis mihi ipse legebat, cum omnia siluissent : nec volebat præterire lectionem, nisi intellexisset, et tertio et quarto repetebat, et nec dimittebat, nisi sibi apparuisset quod quærebat. Cœperam eum non quasi puerum et notarium habere, sed amicum quemdam satis necessarium et suavem. Delectabant enim me fabulæ ipsius. »

II. « Optabat quoque, quod ei præstitum est, dissolvi et esse cum Christo[1]. Nam ægrotavit sexdecim diebus apud parentes suos, et memoriæ vi de Scripturis pene tota ægritudine loquebatur. Sed ut ad finem vitæ proximus esse cœpit, psallebat audientibus omnibus, « Desi» derat et properat anima mea ad atria Dei[2] : » et post hæc iterum psallebat, « Impinguasti in oleo caput meum, » et poculum tuum inebrians quam præclarum est[3] ! » Ibi fuit occupatus, hac se oblectabat consolatione. Deinde cum solvi cœpisset, signare se cœpit in fronte, ita ut sic descenderet manus ad os, quod sibi cupiebat signare, cum jam interior homo, et bene renovatus de die in diem, domum luteam dimisisset. Mihi tantum gaudium accrevit, ut arbitrer quod dimisso proprio corpore in meum animum ingressus sit, et ibi mihi quamdam lucíditatem præsentiæ suæ præstet, quia liberatione et securitate illius nimis gaudeo; dici non potest. Non enim levem ei exhibui sollicitudinem, timens ætati adolescentis. Nam curavi ex eo quærere, ne forte fœminæ contagione fuisset pollutus : liberum se esse testatus est magis ut nostrum gaudium cumularetur. Solutus est ergo. Exsequias præbuimus satis honorabiles, et dignas tantæ animæ, nam per triduum hymnis Dominum collaudavi-

[1] Philip. I, 23. — [2] Id. LXXXIII, 3. — [3] Id. XXII, 5.

mus super sepulcrum ipsius, et redemptionis sacramenta tertio die obtulimus. »

III. « Sed ecce post biduum quædam vidua honesta Urbica de Figentibus, quæ duodecim se annos viduam dicebat, ancilla Dei, somnium vidit tale. Vidit quemdam diaconum ante quadriennium corpore exutum, cum servisset ancillis Dei virginibus et viduis palatium præparare. Ornabatur autem, ut claritas loci fulsisset, et locus omnis argenteus putaretur. Cum illa studiosius interrogasset cuinam hoc præpararetur? Respondit ille diaconus, Puero qui hesterno consumptus est, filio presbyteri præparari. Et in eodem palatio quemdam senem candidatum apparuisse, qui juberet duobus candidatis ut pergerent, et corpus ablatum de sepulcro ad cœlum levarent. Cumque, inquit, de sepulcro corpus fuisset assumptum atque in cœlum levatum, ramos rosarum virginum (sic enim clausæ appellari solent) de eodem sepulcro surrexisse. »

IV. « Narravi quid fuerit gestum. Modo quæstionem audire dignare, et doce quod quæro. Cogit enim me istius animæ migratio talia percunctari. Cum in corpore sumus, est nobis sensus interior soler pro agilitate studii nostri, et tanto vigilantior et ferventior, quanto fuerimus studiosiores, et adhuc impendimento corporis retardari nos videtur esse probabile. Quis autem omnia, quæ animus ex corpore patitur, poterit enarrare? inter has turbas et molestias, ex suggestionibus, ex tentationibus, ex necessitatibus, diversisque calamitatibus venientes, fortitudinem suam non deserit animus; resistit; vincit; aliquando vincitur. Tamen quoniam meminit sui, agilior et sollicitior efficitur excitatus tantis laboribus, et rumpit quosque nodos malitiæ, et transit ad meliora : quid dicam dignatur intelligere sanctitas tua. Ergo cum in hac vita

sumus, talibus egestatibus impedimur, et tamen, sicut scriptum est, « Supervincimus per eum qui dilexit nos[1]. » Exeuntes de corpore, et onus omne et agile peccatum evadentes, qui sumus? »

V. « Et primum quæro utrum aliquod corpus sit, quod rem incorpoream, hoc est ipsius animæ substantiam non deserat, cum dimiserit hoc terrenum corpus, ne forte de quatuor unum sit, aut aërium, aut ætherium. Cum enim incorporea sit anima, si omni corpore caret, jam una est omnium. Et ubi erit ille dives purpuratus, et Lazarus vulneratus[2]? Quomodo etiam meritis discernentur, ut ille pœnam, ille gaudium habeat, si una ex omnibus incorporeis apparuerit anima : si tamen figurate illa significata non sunt. Certum est autem quæ locis tenentur, corporibus tenentur, ut ille dives in flamma, et pauper ille in sinu Abrahæ. Si loca sunt, corpora sunt, et in corporibus animæ sunt; in corpore autem si pœnæ vel præmia in conscientiis sunt. Quævis est ista una anima, effecta ex multis animis, affligatur, et lætetur in una, ut appareat substantia ex multis animis collecta; aut si hoc dicitur quemadmodum una res animus incorporeus et in eo memoria est, et voluntas, et intellectus, et hæ omnes causæ incorporeæ sunt, et habent officiorum congruam portionem, nec tamen altera alteram impedit. Utcumque puto posse responderi, ut et aliquas pœnæ, et aliquas præmia comitentur in una ex multis animis collecta substantia. »

VI. « Aut si non ita est, quid impedit si unusquisque animus, cum corpore hoc solido caret, aliud habeat corpus, ut ipse animus semper aliquod corpus animet; aut quo transitum facit, si ulla regio est, ad quam cum necessitas ire compellit? Quandoquidem et ipsi Angeli

[1] Rom. VIII, 37. — [2] Luc. XVI, 19.

nec multi dici possunt, si non corporibus numerentur; ut ait ipsa veritas in Evangelio, « Possem rogare Patrem » meum ut duodecim mihi legiones Angelorum misisset[1]. » Deinde cum constet Samuëlem in corpore fuisse visum[2], quando excitatus est ad petitionem Saül : et Moysen, cujus corpus sepultum est secundum Evangelium, manifestum sit in corpore eum venisse ad Dominum in monte, cum constitissent[3]. Quanquam et in apocryphis, et in secretis ipsius Moysi, quæ Scriptura caret auctoritate, tunc cum ascenderet in montem ut moreretur, vi corporis efficitur, ut aliud esset quod terræ mandaretur, aliud quod Angelo comitanti sociaretur. Sed non satis urget me apocryphorum præferre sententiam, illis superioribus rebus definitis. Videndum ergo, et sive auctoritate sive ratione indagandum quod quæritur. Sed dicitur quod resurrectio futura ostendat eam omni corpore caruisse. Nec satis impedit, quandoquidem illi Angeli, qui invisibiles etiam sunt, cum corporibus apparere voluerunt, et videri, et quæcumque illa positio corporum sit, eorum spiritibus digna, tamen apparuerunt ad Abraham et ad Tobiam[4]. Ita fieri potest ut resurrectio quidem carnis istius, quæ bene creditur futura sit, tamen sic anima illa reddatur, ut corpore aliquo nunquam caruisse reperiatur. Cum enim ex quatuor elementis corpus ipsum constet, unum videtur amittere calidum scilicet, cum e corpore isto migrare videatur. Nam remanet quod terrenum est, et liquor non deest, nec frigidæ materiæ elementum abest : solum illi eximitur calidum; quod forte secum ipse animus trahit, si de loco ad locum migrat. Hoc interim de corpore dixerim. »

VII. « Videtur quoque mihi, quod si in corpore po-

[1] Matth. XXVI, 53. — [2] I Reg. XXVIII, 14. — [3] Matth. XVII, 3. — [4] Gen. XVIII, 2, et Tob. XII, 15.

situs, ut jam dixi vegeto, strenua utitur mentis intentione, quanto magis expeditus, agilis, vegetus, fervens, strenuus, intentus erit, et capacior efficitur ac melior, ut in corpore positus gustaverit virtutem. Quo deposito magis quoque abstersa nube, totus serenus effectus est, in tranquillitate sine tentatione positus, videat quod desideraverit, amplexetur quod amavit. Recordetur quoque et amicorum, et quos jam præmiserat, agnoscat, et quos post se dimisit; forte sic est, ego nescio, discere quæro. Satis autem me perturbat, si soporem quemdam accipit animus ipse, ne talis sit, qualis cum dormit in corpore constitutus, quasi sepultus, et in spe tantum vivens : cæterum nihil habens, nihil sciens; maxime si somnio nullo pulsetur. Quæ res vehementer terret, et quasi extinctum indicat animum. »

VIII. « Illud etiam quæro, si corpus habere fuerit indagatus, utrum et aliquo sensu non careat? Certe si non odorandi necessitas ei, ut puto, ingeri potest, neque gustandi, sed nec tangendi : dubito remanere videndi et audiendi. Nam quid est quod audire dicuntur dæmones, non in omnibus quos vexant, nam et in his quæstio est; sed etiam cum apparent in corporibus suis. De visu autem quomodo transeunt de loco in locum, si corpus habent, si sensu visibili duce carent? Putas non ita sunt animæ humanæ cum de corporibus egrediuntur, ut et corpus aliquod habeant, et sensu aliquo non careant? Quid est et illud, quod plerique mortui visi sunt in domibus ita ingredi, ut soliti sunt, aut per diem, aut per noctem a vigilantibus, ab ambulantibus? Non hoc semel audivi, et illud quod dicitur plerumque in quadam particula noctis, in locis in quibus humata corpora sunt, et maxime in basilicis fieri tumultus et orationes. Non enim ab uno hoc audisse me memini; nam testis est vi-

sionis istius vir quidam sanctus presbyter, qui multitudinem talium de baptisterio exeuntium in corporibus lucidis, et postea in medio ipsius ecclesiæ orationes adverterit. Hæc ergo omnia aut illi nostræ inquisitioni favent, aut si fabulæ sunt, mirum : tamem vellem aliquid ex hac re nosse, quia veniunt, et visitant, et videntur exceptis somniis. »

IX. « Ex quibus alia nascitur quæstio. Non enim modo phantasiam ego curo, quam sibi cor ineruditum fingit : visitationes loquor. Quomodo apparuit Joseph per somnium, quomodo plerique visitati sunt[1]. Sic ergo et nostri quos præmisimus aliquando veniunt, ipsi apparent per somnium, et loquuntur. Nam memini me ego ipse, et Profuturum, et Privatum, et Servilium, quos memini sanctos viros de monasterio præcessisse locutos mihi, et ita factum fuisse ; ut dixerunt. Aut si aliquis spiritus melior est, qui eorum figuram assumit, et mentem visitat, viderit ille cui omnia nuda a summa cervice sunt. Si quid ergo de his omnibus tuæ sanctitati dominus per rationem loqui dignabitur, rogo ut facere me digneris participem hujus scientiæ. Præterire autem et hoc nolui ; forte enim pertinet ad inquisitionem meam. »

X. « Puer ipse de quo agitur, tempore quo solvebatur, exhibitus quodam modo pergit. Nam videtur per somnium condiscipulus et conlector ipsius, cum quo mihi excipiebat, qui jam ante octo menses corpore erat exemptus, venisse. Cum interrogaretur ab eo, qui eum tunc cernebat, cur advenisset ; ait ille, Ad amicum meum hunc ducendum veni : et ita factum est. Nam et in domo ipsa seni cuidam pene vigilanti, apparuit homo laurum portans in manu, scriptum. At ubi ille visus est, adjungitur adhuc, quod post exitum pueri, pater ipsius pres-

[1] Matth. 1, 20.

byter cum sene Theasio in monasterio esse cœperant consolandi se gratia, sed post tertium diem pueri defuncti, videtur idem puer ad monasterium ingressus, et a quodam fratre per quoddam somnium interrogatur, utrum sciret se fuisse mortuum? dixit se scire: utrum fuisset a Deo receptus? et hoc secum magna retulit gratulatione. Cumque causa quæreretur cur advenisset, ait tunc ille, Missus sum ut exhibeam patrem meum. Evigilat cui hæc ostendebantur, et narrat. Pervenit usque ad aurem episcopi Theasii. Qui permotus objurgavit dicentem, ne facile perveniret ad aurem presbyteri, et perturbaretur tali nuntio. Quid diu? Post dies forte quatuor visitationis cum loquitur, nam modicam senserat febriculam, periculum nullum erat, medicus aberat, qui penitus sollicitudinem nullam esse testaretur: at ubi se in lectum inclinavit, solutus est idem presbyter. Nec taceo, et in hoc ipso die quo puer solvebatur, petit patrem ad pacem et petit tertio, et in singulis osculis dicebat patri, Pater dicamus Deo gratias; et patrem cogebat ut pariter secum dixisset, quasi commurem exhortans ad migrandum ex hac vita. Nam inter utrosque septem dies medii numerantur. Quid fiet de tantis rebus? Quis erit occultarum istarum causarum fidelissimus magister? Æstus cordis mei refundit se tibi in tempore angustiæ. Dispensatio exitus pueri, ejusque patris est manifesta, quia duo passeres non cadent ad terram sine voluntate Patris[1]. »

XI. « Animam ergo omni corpore carere penitus non posse, illa res, ut puto, ostendit, quia Deus solus omni corpore semper caret. Post transitum autem animam, quam magis vigilantiorem fore arbitror, expositio tantæ molis corporeæ ostendit, tunc enim in actione et cogni-

[1] Matth. x, 29.

tioni expedita tanto vinculo, ut puto, apparet præstantior, et omnis illa quies spiritalis, omnibus perturbationibus et erroribus liberam demonstrat, non marcidam, et quasi segnem, et torpidam, et implicatam facit; quippe cui sufficit perfrui etiam ipsa libertate, quam adepta est, cum mundo et corpore caret; nam intellectum ea pasci, et ponere os spirituale ad fontem vitæ prudenter dixisti, ubi est felix et beata proprietate mentis suæ[1]. Nam aliquando ego Servilium fratrem post ejus exitum per somnium vidi adhuc positus in monasterio, qui dixit, quod nos per rationem laboremus tendere ad intellectum, se autem et tales in ipsa contemplationis delectatione manere. »

XII. « Peto quoque ut quot modis sapientia dicatur, ostendas mihi, ut sapientia Deus, ut sapientia animus sapiens, quomodo dicitur ut lux, ut sapientia Beseleel qui fabricatus est Tabernaculum, vel unguentarium, ut sapientia Salomonis, vel si qua est alia, et quid invicem distent : et utrum una illa sapientia æterna cum Patre in his gradibus intelligenda sit, quomodo diversa munera dicuntur Spiritus sancti, qui dividit unicuique propria prout vult. An excepta illa sola sapientia, quæ facta non est, istæ factæ sunt, et propriam habent substantiam? An effecta sunt et ex definitione operis acceperunt? Multa requiro, det tibi Dominus et gratiam inveniendi, et sapientiam dictandi, et ad nos celeriter scribendi. Imperite et rustice scripsi : sed quia dignaris nosse quid quæram, per Christum Dominum obsecro ut in his corrigas me, et doceas quod intelligis me scire cupere. »

[1] Lib. 9. Conf. c. 3. n. 6.

EPISTOLA CLIX[1].

Domino beatissimo, et venerabili ac desiderabili fratri ac consacerdoti meo Evodio, et tecum fratribus, Augustinus et mecum fratres in Domino salutem.

Augustinus Evodio respondens ad quæstiones de anima soluta corpore et de visis prodigiosis.

I. Frater iste nomine Barbarus, servus Dei est jam diu apud Hipponem constitutus et verbi Dei fervidus ac studiosus auditor. Desideravit ad tuam sanctitatem litteras nostras; in quibus tibi eum in Domino commendamus, tibique per eum salutem debitam dicimus. Litteris autem sanctitatis tuæ, quibus ingentes texuisti quæstiones, respondere operosissimum est, etiam otiosis et multo majore, quam nos sumus, præditis facultate disserendi et acrimonia intelligendi. Duarum sane epistolarum tuarum, quibus multa et magna conquiris, una nescio quomodo aberravit, et diu quæsita non potuit reperiri : altera vero, quæ inventa est, habet commendationem suavissimam servi Dei boni et casti adolescentis, quomodo ex hac vita migraverit, et quibus visionum fraternarum attestationibus meritum ejus vobis insinuari potuerit. Deinde ex hac occasione proponis et versas de anima obscurissimam quæstionem, utrum cum aliquo corpore egrediatur e corpore, quo possit ad corporalia loca ferri, vel locis corporalibus contineri. Hujus igitur rei tractatus si tamen ad liquidum a talibus quales nos sumus examinari

[1] Alias c, quæ autem 159 erat, nunc 133. — Scripta post superiorem.

potest, curam atque operam negotiosissimam postulat, ac per hoc mentem ab his occupationibus otiosissimam. Si autem breviter vis audire quid mihi videatur, nullo modo arbitror animam e corpore exire cum corpore.

II. Visiones autem illæ futurorumque prædictiones quomodo fiant, ille jam explicare conetur, qui novit qua vi efficiantur in uno quoque animo tanta, cum cogitat. Videmus enim, planeque cernimus in eo fieri rerum multarum visibilium, et ad cæteros corporis sensus pertinentium, innumerabiles imagines : quæ non interest quam ordinate vel turbide fiant; sed tantum quia fiunt quod manifestum est, qua vi et quomodo fiant quisquis potuerit explicare, (quæ omnia certe quotidiana sunt atque continua,) audeat præsumere aliquid ac definire, etiam de illis rarissimis visis. Ego autem tanto minus hoc audeo, quanto minus id quoque in nobis, quod vita continua vigilantes dormientesque experimur, quo pacto fiat explicare sufficio. Nam cum ad te dictarem hanc epistolam, te ipsum animo contuebar, te utique absente atque nesciente, et quomodo possis his verbis moveri, secundum notitiam quæ mihi de te inest, imaginabar, atque id quonam modo in animo meo fieret, capere ac investigare non poteram, certus tamen non fieri corporeis molibus, nec corporeis qualitatibus, cum corpori simillimum fieret : hoc interim habeas, ut ab occupato et festinante dictatum. In duodecimo autem libro eorum quos *De Genesi* scripsi, versatur hæc quæstio vehementer, et ex multis rerum expertarum atque credibiliter auditarum exemplis disputatio illa sylvescit. Quid in ea potuerimus vel effecerimus, cum legeris, judicabis; si tamen Dominus dignabitur donare, ut eos mihi libros, quantum possum congruenter emendatos, jam liceat

edere, et multorum fratrum expectationem non jam longa disputatione suspendere.

III. Narrabo autem unum aliquid breviter unde cogites : Frater noster Gennadius, notissimus fere omnibus, nobisque charissimus medicus, qui nunc apud Carthaginem degit, et Romæ suæ artis exercitatione præpolluit, ut hominem religiosum nosti, atque erga pauperum curam impigra misericordia facillimoque animo benignissimum, dubitabat tamen aliquando, ut modo nobis retulit, cum adhuc esset adolescens, et in his eleemosynis ferventissimus, utrum esset ulla vita post mortem. Hujus igitur mentem et opera misericordiæ quoniam Deus nullo modo desereret, apparuit illi in somnis conspicuus juvenis et dignus intendi, eique dixit : Sequere me. Quem dum sequeretur, venit ad quamdam civitatem, ubi audire cœpit a dextera parte sonos suavissimæ cantilenæ ultra solitam notamque suavitatem. Tunc ille intento quidnam esset, ait, hymnos esse Beatorum atque Sanctorum. Sinistra autem parte quid se vidisse retulit, non satis memini. Evigilavit, et somnium fugit, tantumque de illo, quantum de somnio cogitavit.

IV. Alia vero nocte, ecce idem ipse juvenis eidem rursus apparuit, atque ab illo utrum cognosceretur interrogavit : respondit iste quod eum bene planeque cognosceret. Tunc ille quæsivit, ubi se nosset. Nec memoriæ defuit quid iste identidem responderet, totumque visum illud hymnosque Sanctorum, ad quos audiendos eos duce venerat, qua recentissimos recordabatur facilitate narravit. Hic ille percontatus est, utrumnam id quod narraverat, in somnis vidisset, an vigilans : respondit, in somnis. At ille : Bene, inquit, recolis : verum est, in somnis illa vidisti ; sed etiam nunc in somnis te videre scias. Hæc cum audisset iste, ita esse credidit, atque id

responsione firmavit. Tunc qui hominem docebat, adjecit, et ait : Ubi est modo corpus tuum? Ille respondit : In cubiculo meo. Scis-ne, inquit ille, in eodem corpusculo nunc illigatos esse, et clausos, et otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videre? Respondit : Scio. Tunc ille : Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inveniens quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti, ille quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit; et continuo : Sicut, inquit, illi oculi carnis tuæ utique in dormiente atque in lectulo jacente, nunc vacant, nec aliquid operantur, et tamen sunt isti quibus me intueris, et ista uteris visione : ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ vita tibi inerit qua vivas, sensusque quo sentias. Cave jam deinceps ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis, ablatam dicit hujus rei dubitationem : quo docente, nisi providentia et misericordia Dei.

V. Ista narratione dixerit aliquis tantæ rei nos non solvisse, sed vinxisse quæstionem. Verumtamen cum his verbis credere, vel non credere, liberum cuique sit; se ipsum quisque habet, quo se avocet ad profundissimam quæstionem. Et vigilat homo, et dormit homo quotidie, et cogitat homo : dicat unde fiant ista similia formis, similia qualitatibus, similia motibus corporum, nec tamen materie corporali, dicat si potest. Si autem non potest, quid se præcipitat de rarissimis aut inexpertis quasi definitam ferre sententiam, cum continua et quotidiana non solvat? Ego autem quamvis quo modo fiant ista veluti corporea sine corpore, verbis prorsus explicare non possim : tamen sicut scio non ea corpore fieri, utinam sic scirem quo modo discernerentur, quæ videntur aliquando per spiritum, et per corpus videri putantur; quove modo distinguantur visa eorum, quos error

vel impietas plerumque deludit, quando visis piorum atque Sanctorum similia pleraque narrantur; quorum exempla si commemorare voluissem, tempus mihi potius quam copia defuisset. In Domini misericordia vegeteris, domine beatissime, et venerabilis et desiderabilis frater.

EPISTOLA CLX[1].

Evodius Augustino Episcopo salutem.

Evodius Augustino, movens quæstionem de ratione et Deo.

I. Perfecta ratio illa est, quæ omnium rerum præstat scientiam, et maxime æternarum rerum, quæ intellectu comprehenduntur: hanc æternam esse, æternam esse debuisse; æternum illud esse, quod nec cœpit, nec mutatur, nec variatur, ipsa docet atque ostendit ratio: quam necesse est esse æternam, non solum quod æterna doceat et demonstret, sed multo magis, quod ipsa æternitas non potest esse sine ratione. Quia, arbitror, non esset æternitas, si ratio ipsa æterna non fuisset. Deinde Deum esse vel esse debuisse, nec aliter fieri debere, quam ut Deus esset, ratio demonstrat. Quæ utique sive essent qui hoc scirent, sive non essent, tamen cum æternus sit Deus; dubitandum non est æternam esse rationem, quæ Deum esse oportuisse intenderet, et ita ut illi se demonstraret esse coæternam. »

II. « Sunt autem quædam quæ ratione coguntur ut

[1] Alias CCXLVI, quæ autem 160 erat, nunc 134. — Scripta circa idem tempus.

sint, ut anterior sit ratio, et effectus posterior ejus rei, quam futuram esse ostendit ratio : ut verbi gratia, cum mundus factus est, ratio habuit ut fieret mundus. Prior ergo ratio quam mundus est. Ea ergo quæ scivit ratio futura esse, subsecuta sunt, ut sit princeps ratio, postea mundi operatio. Jam nunc quoniam ratio ostendit Deum esse, vel necesse esse ut Deus esset, quid cui præponemus? Rationem Deo, aut rationem mundo, an Deum rationi, sine qua Deum nullatenus esse probabile est? Si enim Deum esse æternum, est ratione esse æternum, quæ est ratio? Ergo aut Deus est, aut Dei est, ut ipsa docet ratio : quæ si ipsa est Deus, ratio ostendit Deum esse rationem, et possunt ista coæva et coæterna esse. Si autem Dei est similitudo hæc ratio, ostendit rationem Dei esse similiter : et hoc erit coævum et coæternum. Deum autem esse similiter fieri non posse, nisi esset Deus, ipsa ratio ostendit : quæ ratio si auferatur, quod dictu nefas est, non erit Deus, si ratio non ostenderit necesse esse Deum. Tunc ergo Deus est, cum ejus ratio ostendit ut sit Deus. Deus ergo quia est : sine dubio est ratio, quæ docuit quia est.

III. « Quid ergo est, si dici potest, in Deo primum, ratio an Deus? Sed Deus non erit, nisi fuerit ratio quæ doceat Deum esse debere. Ratio quoque non erit, nisi Deus erit. Nihil ergo ibi primum et postremum. Natura ergo hæc divina simul quodam modo habet et rationem et Deum. Unum autem unum generat, aut ratio Deum, aut Deus rationem. Subjectum autem, aut in subjecto forte dicatur ratio et Deus. Deus et ratio unus in uno. Bene autem Deus generat rationem : quia ratio Deum esse demonstrat. Intelligitur autem Deus a ratione ut Filius a Patre, et ratio a Deo, ut Pater a filio. Nam et ipsa ratio cum Deo Deus est. Neque enim Deus aliquando sine ratione fuit, aut ratio sine Deo. Tunc enim Deus est

si est ratio, et tunc Filius est si est Pater: ut si ratio auferatur, sicut dictum est, quod dici fas non est, ne ipse quidem Deus est. Per ejus enim rationem est actus et operatio ut sit Deus. Rursus eadem dicamus. Si ratio non fuit, Deus non fuit: et si Deus non est, ratio non fuit. Ratio ergo et Deus sempiterna res: et Deus et ratio simili modo res sempiterna. Connexio autem atque unitio rationis ad Deum, et Dei ad rationem, Patris ad Filium et Filii ad Patrem, principia sibi quodammodo et causas existendi præstant: quia alterum sine altero esse non potest. Deficitur in verbis, et quodcumque dicitur, ad hoc dicitur ne sileatur. Utrum autem germen rationis Deum dicamus, an Dei germen rationem, quia nec fructus sine radice esse potest, nec sine fructu radix aliquid est? (similitudo sit ducta; ut quiddam intelligentiæ de Deo signetur, vivit enim et in grano tritici ratio fœcundans, qua sterile non sinitur esse: Sed iterum si granum tritici non esset, ex qua re ista produceret, ratio non haberet.)»

IV. Cum igitur ratio quæ Deus est, aut ostendat Deum rationem, aut rationem esse Deum, unum quodam modo alterum ostendens; non ostenditur Pater nisi per Filium, nec Filius ostenditur nisi per Patrem; et tunc quasi in silentio sit Filius, quando per Patrem venitur ad Filium, ut unum quodam modo abscondatur, alterum demonstretur: ut demonstrans se unus, demonstret et alterum, nec possit unus sciri, ut lateat alter: quia « Qui me vidit, » inquit, vidit et Patrem: et, nemo venit ad Patrem, » nisi per me[1]: » et, « Nemo venit ad me, nisi quem » Pater attraxerit[2]. » Arduum vehementerque difficile negotium inivimus, ut aliquid de Deo non intelligentes intelligeremus. Tamen quemadmodum omnia quæ sunt, sine quadam specie non intelliguntur, et incognoscibilia

[1] Joan. XIV, 9 et 6. — [2] Id. VI, 44.

sunt : sic multo magis sine Filio, hoc est, sine ratione incognitus est Deus. Quid enim? An aliquando sine ratione Pater alogus fuit? Quis hoc audeat dicere? Cognoscendum itaque ratione Deum unum ex uno, vel unum in uno simul unum esse : quia unus est Deus, cui necesse est illam inesse dilectionem quam semper habendam ipsa ratio docet, vel Deus præcipit dilectionem exhibendam esse. »

EPISTOLA CLXI[1].

Domino sancto venerabiliter dilectissimo fratri et consacerdoti AUGUSTINO et fratribus qui tecum sunt, EVODIUS et fratres qui mecum sunt salutem in Domino.

Evodius Augustino de eo quod scriptum est in 137 *epistola ad Volusianum*, Si ratio quæritur, non erit mirabile, etc., *quo dicto abuti eos posse ostendit, qui vellent corporeis oculis a Christo Deum videri, contra quam docuit Augustinus in* 92 *epistola ad Italicam.*

I. « PER Jobinum qui ad possessionem Marcianensem missus erat, dudum unam quæstionem de ratione et Deo missa Epistola mea interrogavi, cujus adhuc responsum non merui. Sed quia Epistolas sanctitatis tuæ, unam ad illustrem virum Volusianum, et alteram ad Italicam illustrem in Christo fœminam in manibus legentes habuimus, occurrit quod in priore Epistola de Domini Jesu Christi Dei nostri carnali in virgine conceptione, et ex ea nativitate posuisti, Si ratio quæritur non erit mirabile:

[1] Alias CCXLVII. quæ autem 161 erat, nunc 49. — Scripta videtur an. 414.

si exemplum poscitur, non erit singulare. Et visum est posse de omni nativitate, et hominis vel cujuslibet animantis vel seminis tale aliquid dici. Si ratio enim ejus quæratur, non indagabitur, et utique erit mirabile : et si exemplum poscatur, quia nihil tale sit in exemplis, erit singulare. Neque enim quis conventns viri et fœminæ, vel cujuslibet conceptionis aliquando, quod in secreto formatur, ratione poterit exponi : aut vero seminum ex terra nascentium, primitus putrescentium, postea fructificantium, ulla ratio invenietur. Non enim et hoc mirabile non est vermem unum sine ullo parente, si ad singularitatem aliquid requiratur, intra pomum virgineo conceptu formatum, perfectum inveniri ? unde ad exemplum arbitror dictum, « Ego vermis et non homo[1]. » De conceptionibus ergo sive conjunctorum sive singularium, nescio quænam possit ratio exhiberi. Non ergo de conceptione virginis tantum non redditur, sed de nulla quidem arbitror conceptione posse persolvi rationem. »

II. « Si exemplum poscitur : Ecce et de vento dicuntur equæ, et de cinere gallinæ, et de aqna anates, et alia nonnulla animalia, sine virili semine, fœtus proprios edere. Certe si integræ non reddunt, tamen possunt illibatæ concipere : quomodo ergo ponitur, « Si exemplum poscitur, non erit singulare, » quando tot exempla procedunt ? Nasci etiam in corporibus, non solum fœmineis, verumetiam virorum, intrinsecus dico, quædam animalia, notum est omnibus : numquid et ibi semen facit conceptionem ? Ecce exempla, ecce miracula, de quibus ratio nullatenus redditur. Aut si ad hoc redditur, quia in virgine homine nihil tale unquam contingit; tamen sunt exempla in aliis rerum naturis, quia nata et sine seminibus concipiuntur, ex quibus penitus ratio reddi

[1] Psal. XXI, 7.

nequaquam potest. Tamen et in generatione est aliquid tale invenire quod sic edat partus, ut integritas naturæ non violetur. Soleo enim audire quod aranea sine ulla virili conceptione et partus corruptione, illa omnia fila, ex quibus tentis hærere solet, secundum naturæ suæ modum proferat mirabiliter, et sibi tantum quasi singulari præstitum esse demonstret. Ergo si et hoc quæratur, non tantum mirabile est, sed exempla talia rerum dari nullatenus possunt. Metuo enim ne ob hoc ipsa præcesserint in exemplis, ut qui non credidissent virginem concipere posse, his exemplis convincerentur esse quidem mirabile, sed tamen non erit singulare: Nam omnia Dei opera mirabilia; quia in sapientia facta sunt. Si ergo hoc nobis objiciatur, quid respondebimus? »

III. « Illud etiam me urget vehementissime, quod sic potest dici de corporis ipsius Domini clarificati substantia, quia et ipsa poterit videre Dei substantiam: (aisti enim in Epistola ad Italicam non posse[1]: et certum est:) ut cum rationem reddere cœperimus, quia non potest, hoc nobis objiciatur, quia si quod illa conceptione et nativitate factum est, mirabile est et singulare, nec ratio quam volunt nec exemplum redditur, quia unico hoc præstitum est: quemadmodum eis ratio non redditur de conceptione et generatione, sed in illo solo invenitur singulare; sic de ejus visione ratio non reddatur, nec exemplum requiratur, sed soli illi singulariter licere divinitatis substantiam corpore videre. Si respondebitur, rationem posse reddi, quia corporea re, incorpoream rem nequaquam cernere liceat: metuo ne respondeatur, quia et conceptio illa ratione exponi, et exemplis possit firmari. Aut enim in hominibus ratio deficiet, et exempla cessa-

[1] Epistola 92.

bunt, et confirmabunt corpore suo Unigenitum videre posse Deum : aut si ratio hic reddita fuerit, consequetur rationem reddi posse ab aliquibus nimis sapientibus viris, et illius conceptionis, et consequentis generationis. Quid ergo talibus respondeatur, percunctor. Non enim certamina semino, sed quemadmodum insidiosis respondeatur interrogo. Ego tamen sic credo virginis conceptionem et partum, quomodo semper credidi : et corpore quoque clarificato Deum videri non posse, utcumque ratione colligo. Obviandum tamen censeo hominibus, qui aut seditiones ex quæstionibus solent excitare, aut ferventi studio ad discendum evigilare. Ora pro nobis. Pax et charitas Christi sanctitatem tuam nostri memorem perficiat, domine sancte venerabiliterque beatissime frater. »

EPISTOLA CLXII[1].

Domino beatissimo et venerabili fratri et coëpiscopo sancto Evodio, et tecum fratribus, Augustinus et mecum fratres in Domino salutem.

Augustinus Evodio respondet solutionem quæstionis in 160 *epistola propositæ petendam esse ex aliis opusculis a se editis. Confirmat opinionem quam in epistola* 159 *tetigerat de anima corpore soluta, deque visis prodigiosis. Postremo vindicat sententiam illam in præmissa proxime epistola reprehensam :* Si ratio quæritur, non erit mirabile, etc.

1. Multa quæris ab homine multum occupato; et quod est gravius, ea putas præcipitari debere dictando,

[1] Alias CI, quæ autem 162 erat, nunc 43. — Scripta forte an. 415.

quæ sunt tam difficilia, ut cum magna diligentia dictata vel scripta vix perduci possint ad intellectum etiam talium qualis ipse es. Huc accedit, quia non tu et tales tantummodo cogitandi estis lecturi esse quod scribimus; sed utique et illi qui minus acuto minusque exercitato ingenio præditi, eo tamen studio feruntur ad cognoscendas litteras nostras, sive amico sive inimico animo, ut eis subtrahi omnino non possint. Ista cogitanti cernis, quanta cura in scribendo esse debeat, præsertim de rebus ita magnis, ut in eis et magni laborent. Si autem cum aliquid in manibus habeo, intermittendum est et differendum, ut ad ea potius respondeatur, quæ supervenientia requiruntur; quid fiet si etiam ipsis dum respondetur, alia supervenerint? Num placet ut etiam his omissis illa suscipiantur, et semper priora fiant quæ posteriora oboriuntur, eaque sola terminare contingat, quibus cum scribuntur non supervenerit aliquid quod quæratur? Quod ut mihi accidat difficillimum est, sed non opinor tibi hoc placere. Non ergo debui alia interrumpere cum tua supervenissent, sicut nec tua, si alia rursus irruerint; et tamen servare hanc justitiam non sinor. Nam ecce ut tibi hæc ipsa rescriberem, quibus id admonerem, intermisi quæ agebam, et animum meum ad hanc Epistolam ab alia magna intentione detorsi.

II. Facile autem fuit hanc excusationem, ut arbitror, non iniquam, litteris inditam tibi remittere; respondere autem inquisitionibus tuis non ita facile est: et puto in ipsis opusculis, quæ me nunc intentissimum detinent, non defutura quædam loca, ubi hæc ipsa expediam, quæ requiris, si Dominus faverit. Jam etiam ex iis quæstionibus, quas modo misisti, multa soluta sunt in eis libris, quos nondum edidi: Sive *de Trinitate*, sive *de Genesi*. Quanquam et illa si relegas, quæ tibi jam diu nota sunt,

vel, nisi fallor, fuerunt, quia ea fortasse oblitus es, quæ te conferente mecum ac sermocinante conscripsi : Sive *de Animæ quantitate*, sive *de Libero arbitrio*; invenies unde dissolvas, etiam sine mea opera, dubitationes tuas, adhibito scilicet nonnullo labore cogitationis, ut iis, quæ ibi ad intellectum liquidum certumque perducta sunt, consequentia nectantur. Habes etiam librum *De vera religione* quem si recoleres atque perspiceres, nunquam tibi videretur, ratione cogi Deum esse, vel ratiocinando effici Deum esse debere. Quandoquidem in ratione numerorum, quam certe in usu quotidiano habemus, si dicimus, Septem et tria decem esse debent, minus considerate loquimur ; non enim decem esse debent, sed decem sunt. De quibus itaque rebus recte dicatur, quod esse debeant, sive jam sint, sive ut sint, satis quantum arbitror disputavimus in eis libris , quos commemoravi. Homo enim sapiens esse debet, si est, ut maneat ; si nondum est, ut fiat : Deus autem sapiens non esse debet, sed est.

III. quoque de visis , quæ tibi nuperrime scripsi, et ea commemoras subtiliter dicta, sed majoribus te quæstionibus implicasse, recense etiam atque etiam, et cogita diligentius, nec pertranseat, sed habitet in eis consideratio tua ; et inde fortasse utcumque conjcies, quomodo sit anima præsens vel absens. In eis quippe visis demoratur in somnis, cum abest a sensu præsentiaque cernendi quam præbet oculis vigilans : hanc autem ab oculis, hoc est tanquam a luminaribus corporis animæ absentiam, quæ fit cum dormimus, si vis major augeat, ut totum quod est inde subtrahatur, mors est. Sicut ergo a cernendi sensu ad visa somniorum, non cum aliquo corpore abscedit, nisi forte illa quæ videntur in somnis corporea, nosque ipsos inter illa, hac atque illac ferri ac referri cum aliquo corpore existimabimus ; quod jam tibi arbitror non

videri : ita si tota penitus abstrahatur atque absit, quod fit in morte, non secum putanda est auferre aliquod corpus ex corpore. Nam si auferret, profecto etiam cum dormimus et abscedit ab oculis, in quantum eos relinquit, in tantum oculos secum auferret quamlibet subtiliores, corporeos tamen; quod non facit. Verumtamen aufert secum quosdam simillimos, sed non corporeos, quibus visa simillima cernit in somnis, sed nec ipsa corporea.

IV. Porro si aliquis contendat etiam visa somniorum, quæ similia corporibus apparent, non esse nisi corporea, videtur sibi aliquid dicere, nec ista ingenii tarditas facile convincitur; multorum quippe est etiam non mediocriter acutorum : quoniam parum attendunt quantum valeant imagines corporum, quæ fiunt in spiritu, nec omnino sunt corpora. Cum vero eas coguntur intueri, si recte adverterint, atque compererint non eas esse corporeas, sed corporum simillimas, rationem tamen de his non continuo valent reddere, quibus causis et quemadmodum fiant, qua denique natura sua subsistant, vel in quo subjecto sint : utrum ita in animo fiant ut in membrana ex atramento litteræ, ubi utraque substantia est, membrana scilicet et atramentum : an sicut sigillum in cera, vel figura quælibet qui cera subjectum est, illa in subjecto : an utroque modo fiant ista in spiritu nostro aliquando sic, aliquando autem sic.

V. movent enim non solum ea quæ absunt a sensibus corporis, et in nostra reperiuntur memoria, vel quæ nos ipsi ut libitum est, facimus, disponimus, augemus, minuimus, situ, habitu, motu, innumerabilibus qualitatibus formisque variamus. Talia sunt fortassis etiam illa quibus deludimur dormientes, quando non divinitus admonemur; nisi quod hæc volentes agimus, illa præter

arbitrium patimur. Non solum hæc movent, quæ in animo de ipso animo fieri non absurde quis putat, (quamvis et hoc causis occultioribus, quibus agitur ut istud potius quam illud in conspectum animi veniat :) sed etiam quod ait Propheta : « Et dixit » mihi Angelus qui loquebatur in me[1]. » Neque enim forinsecus voces ad aures corporeas Prophetæ venisse credendum est, cum dicit : « Qui loquebatur in me, » non, ad me : utrum voces erant de spiritu factæ, corporalibus similes, quales agimus cum apud nos taciti multa memoriter, plerumque etiam cantando transcurrimus, sed tamen editæ ab Angelo sibi suggerente. Et quod in Evangelio scriptum est : « Ecce Angelus Dei apparuit illi in somnis, di- » cens[2]. » Quomodo enim apparuerit, vel corpus Angeli cum oculis clausis : (Abrahæ quippe vigilanti sic apparuerunt[3], ut eos etiam, cum pedes lavit eis, contrectando sentiret) : vel spiritus spiritui dormientis in specie aliqua simili corpori, sicut nos ipsi nobis videmur tali figura etiam per loca moveri somniantes, longe aliter quam membra id stratis jacentia moventur.

VI. Hæc ideo mira sunt, quia occultiorem habent rationem, quam ut videri vel reddi ab homine homini possit. Nam istæ causæ sunt admirationis, cum vel ratio cujusque rei latet, vel eadem res usitata non est, quod aut singularis aut rara est. Ex illa ergo causa latentis rationis ego dixi in epistola[4], quam te legisse commemoras, cum eis responderem, qui negant esse credendum, quod Christum virgo pepererit, virgo permanserit : « Si ratio quæ- » ritur, non erit mirabile. » Hoc enim dictum est, non quod ratione res careat, sed quod eos lateat, quibus hoc Deus voluit esse mirabile. Ex alia vero admirationis causa,

[1] Zach. I, 9. — [2] Matth. I, 20. — [3] Gen. XVIII, 4. — [4] Epist. 137. ad Volusianum.

quæ ideo est, quia insolitum aliquid occurrit, scriptum est de Domino, quod miratus sit Centurionis fidem : neque enim eum rei ullius ratio potuit latere, sed admiratio pro laude posita est ejus, cujus par in populo Hebræo non apparuerat. Unde ipsa admiratio satis exposita est, cum Dominus ait : « Amen dico vobis, non inveni » tantam fidem in Israël.

VII. Quod autem adjeci in eadem epistola : « Si exem- » plum poscitur, non erit singulare » frustra tibi visus es velut exempla invenisse de vermiculo, qui in pomo nascitur, et aranea, quæ filum textrinæ suæ corpore velut integro parit. Dicuntur enim aliqua argute cujusdam similitudinis gratia alia remotius, alia congruentius : sed solus Christus natus est ex virgine : unde jam intelligis, quantum existimo, cur hoc esse dixerim sine exemplo. Habent itaque omnia causas suas atque rationes rectas et inculpabiles, quæ Deus vel usitata vel inusitata operatur. Sed hæc causæ atque rationes cum latent, miramur quæ fiunt ; cum autem patent, consequenter ea vel convenienter fieri dicimus, nec mirandum esse, quia facta sunt, quæ ratio exigebat ut fierent. Aut si miramur, non inopinata stupendo, sed excellentia laudando miramur : quo genere admirationis Centurio ille laudatus est. Nec ideo reprehendenda est sententia qua dictum est : « Si ratio quæritur, non erit mirabile, » quoniam est aliud genus admirationis, etiam cum ratio manifesta est admiranti. Neque enim propterea culpatur sententia qua dictum est : « Deus neminem tentat [2], » quoniam et aliud genus tentationis, propter quod recte itidem dictum est : « Tentat » vos Dominns Deus vester [3]. »

VIII. Nec quisquam existimet ideo merito posse dici corporeis oculis a Filio Patrem videri, ac non potius si-

[1] Luc. VII, 9. — [2] Jacob. I, 13. — [3] Deut. XIII, 3.

cut a Patre Filium, quia illi qui hoc putant, cum in reddenda ratione defecerint, possunt et ipsi dicere : « Si ratio » quæritur, non erit mirabile : » hoc enim dictum est, non quia non est ratio, sed quia latet. Illius autem non miraculi, sed erroris, demonstrare debet nullam esse rationem, quisquis id opinantes refellere aggreditur. Sicut enim nulla ratio est, qua Dei natura moriatur, aut corrumpatur, aut peccet ; et cum hoc Deum non posse dicimus, non derogamus potestati ejus, sed æternitatem veritatemque laudamus : ita cum dicimus non posse videri oculis corporeis, non latet, sed patet ratio bene intelligentibus, qua perspicuum est Deum corpus non esse, nec aliquid corporeis oculis cerni posse, nisi quod alicujus intervalli interpositione cernatur : id autem nonnisi corpus esse, eamque substantiam quæ minor sit in parte quam in toto ; quod de Deo credere nefas esse debet, etiam iis qui hoc intelligere nondum valent.

IX. Latet ratio diversarum commutationum : et hinc est omnium visibilium sylva miraculorum. Numquid tamen ideo latet esse corpora, habere nos corpus, nullum esse quantulumcumque corpusculum, quod non pro suo modo loci occupet spatium ; nec in eo quod occupat ubique sit totum, sed minus sit in parte quam in toto ? Hæc quoniam non latent, his contexenda sunt consequentia, quod nunc facere nimis longum est, quibus ostendatur non rationem latere, sed rationem omnino nullam esse qua credi debeat, vel possit intelligi, Deum qui ubique totus est, nec per spatia locorum corporea mole diffunditur, in qua necesse habeat partibus majoribus minoribusque constare, cerni corporeis oculis posse. Unde plura dicerem si hoc in epistola ista suscepissem, in cujus longitudinem non sentiens progressus sum, pene oblitus occupationum mearum, ita ut fortasse, quod non arbitrabar, intentioni tuæ

satis fecerim, qui potes paucis admonitus plura cogitare quæ competunt; sed non etiam eorum in quorum manus non inaniter venire ista possunt, si diligentius et copiosius disserantur. Laborant autem homines in discendo, et brevia non valent intelligere, prolixa non amant legere. Laborant itidem in docendo, qui et pauca tardis, et multa pigris frustra ingerunt. Mitte et illius epistolæ exemplum, quæ apud nos aberrans non potuit inveniri.

EPISTOLA CLXIII [1].

Evodius episcopus, Augustino episcopo.

Evodius Augustino proponit aliquot quæstiones.

« Pridem quæstiones misi ad sanctitatem tuam. Unam de ratione et Deo, puto per Jobinum qui servit ancillis Dei. Alteram de corpore Salvatoris, de quo æstimatur quod substantiam Dei videat. Tertiam dico nunc : Anima rationalis quam Salvator cum corpore assumpsit, utrum in una de opinionibus est illis, quæ proponuntur cum de animæ origine quæritur, si qua ibi potest veritate fulciri : an quamquam rationalis sit, non tamen ex iis speciebus, quæ de animalium anima dicuntur, sed in alia habetur. Quartam interrogo : Qui sunt illi spiritus de quibus in Epistola sua ponit Petrus testimonium de Domino, dicens : « Mortificatus carne, vivificatus Spiritu, in quo et » eis qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit [2], » et cætera ; hoc inserens quod in inferno fuerunt, et des-

[1] Alias xcviii. quæ autem 163 erat, nunc 44. — Scripta paulo post superiorem. — [2] 1 Petr. iii, 18.

cendens Christus omnibus evangelizavit, omnesque a tenebris et pœnis per gratiam liberavit, ut a tempore resurrectionis Domini, judicium expectetur exinanitis inferis. Quid ergo in hac re sanctitati tuæ videatur, cupio nosse. »

EPISTOLA CLXIV[1].

Domino beatissimo fratri et coëpiscopo Evodio, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Evodio, respondens ad duas quæstiones, quarum altera est de loco obscuro, primæ Petri tertio capite, altera de anima Christi.

I. Quæstio, quam mihi proposuisti ex Epistola apostoli Petri, solet nos, ut te latere non arbitror, vehementissime commovere, quomodo illa verba accipienda sint tanquam de inferis dicta. Replico ergo tibi eamdem quæstionem, ut sive ipse potueris, sive aliquem qui possit inveneris, auferas de illa atque finias dubitationem meam. Quod si prior potuero, cum id donaverit Dominus, tibique impartiri valuero, non fraudabo dilectionem tuam : nunc autem, quæ me ibi moveant intimabo, ut secundum hæc de illis verbis apostolicis, vel ipse cogites, vel quem idoneum repereris consulas.

II. Cum dixisset Christum « Mortificatum carne, vivificatum Spiritu ; » continuo subjecit : « In quo et iis, » qui in carcere erant conclusi, spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerunt aliquando, quando ex-

[1] Alias xcix, quæ autem 164 erat, nunc 87. — Scripta eodem tempore.

» pectabat Dei patientia in diebus Noë, cum fabricaretur » arca, in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ » sunt per aquam. » Deinde subjunxit et ait : « Quod et » vos nunc simili forma baptisma salvos fecit[1]. » Movet itaque, si apud inferos Dominus, quando mortuus est, in carcere conclusis spiritibus prædicavit, quid boni soli meruerint, ut Dominus ad inferna descenderet, qui tunc infideles fuerunt, cum fabricaretur arca? Etenim post tempora Noë, multa millia tot gentium usque ad passionem Christi mortua sunt, quæ potuit apud inferos invenire : non utique eorum qui in Deum crediderant, sicut Prophetæ et Patriarchæ de stirpe Abrahæ, sicut ipse retro Noë et tota domus ejus, quæ salva facta est per aquam, excepto fortassis uno filio, qui postea reprobatus est; sicut etiam præter progeniem Jacob, alii fuerunt credentes in Deum, sicut Job, sicut civitas Ninive, et si qui alii sunt, qui vel apparent in Scripturis, vel in genere humano latent : sed eorum dico multa millia hominum, qui Deum ignorantes, et dæmonum vel simulacrorum cultui dediti, a temporibus Noë, usque ad passionem Christi, ex hac vita emigrarunt, quos apud inferos Christus inveniens, quomodo illis non prædicavit, sed illis tantum, qui in diebus Noë increduli fuerunt, cum fabricaretur arca? Aut si omnibus prædicavit, cur illos solos Petrus commemoravit, prætermissa multitudine tam innumerabili cæterorum?

III. Et Dominum quidem carne mortificatum venisse in infernum, satis constat. Neque enim contradici potest vel prophetiæ quæ dixit : « Quoniam non derelinques » animam meam in inferno[2] : » quod ne aliter quisquam sapere auderet, in Actibus Apostolorum, idem Petrus exponit[3] : vel ejusdem Petri illis verbis, quibus eum as-

[1] I Petr. III, 18. — [2] Psal. XV, 10. — [3] Act. II, 24.

serit « Solvisse inferni dolores, in quibus impossibile erat » eum teneri [1]. » Quis ergo nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum? Quod si movet, quemadmodum accipiendum sit inferni ab illo solutos dolores : (neque enim cœperat in eis esse tanquam in vinculis, et sic eos solvit tanquam si catenas solvisset quibus fuerat alligatus :) facile est intelligere sic eos solutos esse quemadmodum solvi possunt laquei venantium, ne teneant; non quia tenuerunt. Potest et sic, ut eos dolores eum solvisse credamus, quibus teneri ipse non poterat, sed quibus alii tenebantur, quos ille noverat liberandos.

IV. Verum quinam isti sint, temerarium est definire. Si enim omnes omnino dixerimus tunc esse liberatos, qui illic inventi sunt; quis non gratuletur, si hoc possimus ostendere? præsertim propter quosdam qui nobis litterario labore suo familiariter innotuerunt, quorum eloquium ingeniumque miramur; non solum poëtas et oratores, qui eosdem ipsos falsos deos gentium multis opusculorum suorum locis contemnendos ridendosque monstrarunt, et aliquando etiam unum Deum verumque confessi sunt, quamvis illa superstitiosa cum cæteris colerent : verumetiam illos qui hæc non cantando vel declamando, sed philosophando dixerunt. Multos etiam quorum litteras non habemus, sed in illorum litteris didicimus secundum quemdam modum laudabiles vitas, ut excepto Dei cultu, in quo erraverunt colentes vana, quæ publice colenda fuerant instituta, et creaturæ potius quam Creatori servientes, in cæteris moribus parcimoniæ, continentiæ, castitatis, sobrietatis, mortis pro patriæ salute contemptus, servatæque fidei non solum civibus, verum et hostibus, imitandi merito proponantur. Quæ quidem omnia quando non referuntur ad finem rectæ

[1] Lib. XII. de Gen. ad litteram, cap. 13.

veræque pietatis, sed ad fastum inanem humanæ laudis et gloriæ, etiam ipsa inanescunt quodam modo steriliaque redduntur : verumtamen quadam indole animi ita delectant, ut eos in quibus hæc fuerunt vellemus, vel præcipue vel cum cæteris ab inferni cruciatibus liberari, nisi aliter se haberet sensus humanus, aliter justitia Creatoris.

V. Quæ cum ita sint, si omnes inde solvit Salvator, et sicut requirens scripsisti : « Exinanivit inferna, ut deinceps judicium jam expectaretur extremum, » hæc sunt quæ in hac re non immerito movent, quæ mihi interim cogitanti solent occurrere. Primum qua auctoritate firmetur ista sententia. Quod enim scriptum est in morte Christi factum « Solutis doloribus inferni, » vel ad ipsum potest intelligi pertinere, quod eos hactenus solverit, hoc est, irritos fecerit, ne ab eis ipse teneretur, præsertim quia sequitur : « In quibus impossibile erat teneri eum. » Vel si causa quæritur cur voluerit venire in infernum, ubi dolores illi essent, quibus teneri omnino non poterat, quia erat, ut scriptum est, « In mortuis liber[1]; » in quo princeps et præpositus mortis non invenit aliquid, quod supplicio deberetur : hoc scilicet quod scriptum est : « Solutis doloribus inferni, » non in omnibus, sed in quibusdam accipi potest, quos ille dignos ista liberatione judicabat : ut neque frustra illuc descendisse existimetur, nulli eorum profuturus qui ibi tenebantur inclusi, nec tamen sit consequens, ut quod divina quibusdam misericordia justitiaque concessit, omnibus concessum esse putandum sit.

VI. Et de illo quidem primo homine patre generis humani, quod eum inde solverit, Ecclesia fere tota consentit : quod eam non inaniter credidisse credendum est, undecumque hoc traditum sit, etiamsi canonicarum

[1] Psal. LXXXVII, 6.

Scripturarum hinc expressa non proferatur auctoritas. Quanquam illud quod in libro Sapientiæ scriptum est : « Hæc illum, qui primus factus est, patrem orbis terra» rum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit » illum a delicto suo, et dedit ei virtutem continendi om» nia[1], » magis pro hac sententia quam pro ullo alio intellectu facere videatur. Addunt quidam hoc beneficium antiquis etiam Sanctis fuisse concessum, Abel, Seth, Noë, et domui ejus, Abraham, Isaac, et Jacob, aliisque Patriarchis et Prophetis, ut cum Dominus in infernum venisset, illis doloribus solverentur.

VII. Sed quonam modo intelligatur Abraham, in cujus sinum pius etiam pauper ille susceptus est, in illis fuisse doloribus, ego quidem non video : explicant fortasse qui possunt. Solos autem duos, id est, Abraham et Lazarum, in illo memorabilis quietis sinu fuisse antequam Dominus in inferna descenderet, et de istis tantum duobus dictum fuisse illi diviti : « Inter vos et nos chaos » magnum firmatum est, ut ii qui volunt hinc transire ad » vos non possint, neque inde huc transmeare[2], » nescio utrum quisquam sit, cui non videatur absurdum. Porro si plures quam duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse Patriarchas et Prophetas, quibus in Scriptura Dei justitiæ pietatisque tam insigne testimonium perhibetur? Quid his ergo præstiterit, qui dolores solvit inferni, in quibus illi non fuerunt, nondum intelligo, præsertim quia ne ipsos quidem inferos uspiam Scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in divinis auctoritatibus legitur, non utique sinus ille Abrahæ, id est, secretæ cujusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est. Quanquam in his ipsis tanti magistri verbis, ubi ait dixisse Abraham : « Inter vos et

[1] Sap. x, 1. — [2] Luc. xvi, 26.

» nos chaos magnum firmatum est, » satis, ut opinor, appareat non esse quamdam partem, et quasi membrum inferorum, tantæ illius felicitatis sinum. Chaos enim magnum quid est, nisi quidam hiatus, multum ea separans inter quæ non solum est, verumetiam firmatus est? Quapropter si in illum Abrahæ sinum Christum mortuum venisse sancta Scriptura dixisset, non nominato inferno ejusque doloribus, miror si quisquam ad inferos eum descendisse asserere auderet.

VIII. Sed quia evidentia testimonia et infernum commemorant et dolores, nulla causa occurrit, cur illo credatur venisse Salvator, nisi ut ab ejus doloribus salvos faceret: sed utrum omnes quos in eis invenit, an quosdam quos illo beneficio dignos judicavit; adhuc requiro: fuisse tamen eum apud inferos, et in eorum doloribus constitutis hoc beneficium præstitisse non dubito. Unde illis justis qui in sinu Abrahæ erant, cum ille in inferna descenderet, nondum quid contulisset inveni, a quibus eum secundum beatificam præsentiam suæ Divinitatis nunquam video recessisse. Sicut etiam eodem ipso die, quo mortuus est, promisit latroni, quod cum illo in paradiso fuisset futurus[1], quando ad solvendos inferni dolores fuerat descensurus. Profecto igitur in paradiso atque sinu Abrahæ, etiam ante jam erat beatificante sapientia, et apud inferos judicante potentia. Ubi enim non est nullo loco obsessa Divinitas? Verumtamen secundum creaturam, quam ex quodam tempore suscipiendo, manens Deus homo factus est, hoc est, secundum animam eum fuisse apud inferos, aperte Scriptura declarat, et per prophetiam præmissa, et per apostolicum intellectum satis exposita, qua dictum est: « Non derelinques animam » meam in inferno[2]. »

[1] Luc. XXIII, 43. — [2] Psal. XV, 10.

IX. Scio quibusdam videri, morte Domini Christi jam talem resurrectionem præstitam justis, qualis nobis in fine promittitur : quoniam scriptum est, illo terræ motu[1], quo in ejus passione petræ scissæ et monumenta aperta sunt, multa corpora resurrexisse Justorum, et visa cum illo quando resurrexit in sancta civitate. Qui utique si non iterum repositis corporibus dormierunt, videndum est quemadmodum intelligatur Christus primogenitus a mortuis, si eum in illa resurrectione tot præcesserunt. Quod si respondetur hoc dictum esse per anticipationem, ut monumenta quidem illo terræ motu aperta intelligantur, cum Christus in cruce penderet, resurrexisse autem Justorum corpora non tunc, sed cum ille prior resurrexisset; quamvis tunc, ut dixi, anticipando fuisset adjunctum, ut et Christus primogenitus a mortuis[2], sine ambiguitate credatur, et illis Justis continuo concessum, ut ipso præeunte in æternam incorruptionem atque immortalitatem resurgerent : illud adhuc restat quod moveat, quomodo a Petro dici potuerit, quod utique verissime dictum est, quando per illam prophetiam non de David, sed de Christo asseruit fuisse prædictum[1], carnem ejus non vidisse corruptionem : et quod adjunxit de David, apud eos esse monumentum ejus[2] : unde illos utique non convincebat, si corpus ejus ibi jam non erat : quia si et ante in recenti sua morte resurrexisset, nec caro ejus vidisset corruptionem, posset nihilominus illud monumentum manere. Durum autem videtur, ut David non fuerit in illa resurrectione justorum, si eis jam æterna donata est, cujus Christus ex semine tam crebro, et tanta evidentia, tantaque honorificentia commendatur. Periclitabitur etiam illud quod ad Hebræos de justis antiquis dicitur : « Quia pro nobis meliora providerunt, ne sine

[1] Matth xxvii, 51. — [2] Apoc. i, 5. — [3] Act. ii, 27. — [4] Ibid. 29.

» nobis perfecti perficerentur [1]; si jam in illa resurrectio-
» nis incorruptione constituti sunt, quæ nobis perficiendis in fine promittitur.

X. Cur ergo Petrus eos tantum commemorare voluerit [2], quibus in carcere inclusis Evangelium prædicatum est, qui in diebus Noë, cum fabricaretur arca, increduli fuerunt, vides quam latebrosum sit, et quæ me moveant ne affirmare hinc aliquid audeam. Huc accedit, quia cum dixisset Apostolus: « Quod et vos nunc simili forma
» baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed
» conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrec-
» tionem Jesu Christi, qui est in dextera Dei, deglutiens
» mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus
» in cœlos subjectis sibi Angelis et Potestatibus et Virtu-
» tibus [3]; » continuo subjecit: « Christo igitur in carne
» passo, et vos eadem scientia armamini; quia qui passus
» est in carne, desiit a peccatis, in hoc, ut jam non homi-
» num desideriis, sed voluntate Dei quod reliquum est in
» carne vivat tempus. » Deinde ait: « Sufficit enim præte-
» ritum tempus ad voluntatem hominum consummatum
» ambulantibus in libidinibus et concupiscentiis, et ebrie-
» tate, comessationibus, potationibus, et illicitis idolorum
» servitutibus, in quo stupescunt non concurrere vos in
» eamdem luxuriæ confusionem blasphemantes. Qui red-
» dent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mor-
» tuos [4]. » His dictis subnectit: « Propter hoc enim et
» mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secun-
» dum homines in carne, vivant autem secundum Deum
» spiritu [5]. »

XI. Quem non moveat ista profunditas? Mortuis dicit evangelizatum, quos profecto si intellexerimus, qui de

[1] Hebr. XI, 40. — [2] I Petr. III, 20. — [3] Ibid. 21. — [4] Id. IV, 1-5. — [5] Ibid. 6.

corpore exierunt, illi, opinor, erunt, de quibus supra dixit : « Qui increduli fuerunt in diebus Noë ; » aut certe omnes, quos apud inferos Christus invenit. Quid sibi ergo vult : « Ut judicentur quidem secundum homines in » carne, vivant autem secundum Deum spiritu? » Quomodo judicantur in carne, quam non habent, si apud inferos sunt; vel quam nondum receperunt, si etiam a doloribus inferni soluti sunt? Neque enim si ut quærendo dicis : « Exinaniti sunt inferi, » omnes etiam, qui tunc ibi fuerunt, in carne resurrexisse credendi sunt; aut qui resurgentes apparuerunt cum Domino, ad hoc carnem receperunt, ut in ea judicarentur secundum hominem : quod nec de illis video quo modo accipi possit, qui increduli fuerunt in diebus Noë : non enim eos in care vixisse scriptum est, aut credi potest ideo solutos dolores inferni, ut qui inde liberarentur, carnem ad luendam pœnam reciperent. Quid est ergo « Ut judicentur secundum homi» nes in carne, vivant autem secundum Deum spiritum? » An forte hoc præstitum est eis, quos apud inferos Christus invenit, ut per Evangelium vivificarentur spiritu, quamvis in futura resurrectione in carne judicandi sint, ut per aliquam carnis pœnam transeant in regnum Dei? Quod si ita est, cur hoc tantum de illis, qui quondam non crediderunt in diebus Noë, ac non etiam de cæteris, quos illic Christi visitatio comperit, per Evangelii prædicationem spiritu revixerunt, postea transitoria pœna in carne judicandi? Quod si de omnibus acceperimus, manet quæstio, quare Petrus eos tantum commemoravit, qui tunc increduli fuerunt cum fabricaretur arca.

XII. Movet etiam illud, quod ii, qui de hac re conantur reddere rationem, ideo dicunt Christo ad inferos descendente, iis, qui ibi inventi sunt, illa loca pœnalia tanquam carceres exinanitos, qui non audierant Evange-

lium, quod illis viventibus nondum toto orbe prædicabatur, et justas habebant causas cur non credidissent, quod eis non fuerat annuntiatum : deinceps autem non habituros excusationem, qui prædicationem Evangelii per omnes gentes celebratam diffusamque contemnunt; et ideo illis tunc evacuatis carceribus jam justum restare judicium, quo contumaces et infideles etiam æterno igne puniantur. Nec attendunt, qui hoc sentiunt, hanc excusationem habere posse omnes, qui etiam post resurrectionem Christi, antequam ad eos Evangelium perveniret, ex hac vita emigrarunt. Neque enim posteaquam Dominus remeavit ab inferis, nemo permissus est iterum ire ad inferos, nisi audito Evangelio, cum tam multi morerentur toto orbe terrarum, antequam ad eos hæc annuntiatio perveniret; qui omnes habebunt excusationem, quæ ablata dicitur eis quibus Dominus cum venisset, quia ante non audierant, in inferno dicitur prædicasse.

XIII. Nisi forte dicatur etiam istos, qui post Domini resurrectionem nondum sibi annuntiato Evangelio mortui sunt, sive moriuntur, illic apud inferos audire potuisse vel posse, ut illic credant, quod de Christi veritate credendum est, et habeant etiam ipsi remissionem ac salutem, quam illi meruerunt, quibus ibi Christus annuntiavit. Neque enim quia rursus ascendit Christus ab inferis, ideo ibi fama ejus extincta est : nam et hinc ascendit in cœlum, et tamen ejus annuntiatione, qui in eum crediderint, salvi erunt. Ideo quippe exaltatus est [1], et donatum est ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu flectatur, non solum cœlestium et terrestrium, verumetiam infernorum. Sed hanc opinionem si admittimus, qua putari potest, homines, qui cum viverent, minime crediderunt, posse in Christum apud infe-

[1] Philip. II, 9.

ros credere, quis ferat quæ consequuntur absurda fideique contraria? Primum ne frustra dolere videamur, eos, qui sine ista gratia de corpore exierunt, frustraque curam gerere, atque instanter hortari, ut eam homines prius quam moriantur percipiant, ne sempiterna morte puniantur. Aut si illi tantum apud inferos inutiliter atque infructuose credunt, qui Evangelio sibi annuntiato hic credere noluerunt; illis autem proderit credere, qui non hic contempserunt quod audire minime potuerunt; aliud sequitur absurdius, ut hic non sit Evangelium prædicandum, quoniam omnes utique morituri sunt, et sine ullo reatu contempti Evangeli venire ad inferos debent, ut eis prodesse possit, cum ibi crediderint : quod sentire, impiæ vanitatis est.

XIV. Quamobrem teneamus firmissime quod fides habet fundatissima auctoritate firmata : « Quia Christus » mortuus est secundum Scripturas, et quia sepultus, est » et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas [1], » et cætera quæ de illo testatissima veritate conscripta sunt. In quibus etiam hoc est, quod apud inferos fuit solutisque eorum doloribus, quibus eum erat impossibile teneri [2]. a quibus etiam recte intelligitur solvisse et liberasse quos voluit, corpus quod in cruce reliquerat in sepulcro positum recepisse. In illa vero, quam proposuisti, de verbis Petri apostoli quæstione, quoniam quæ me moveant perspicis, et alia fortasse, si diligentius discutiantur possunt movere, vel apud nos ea cogitando, vel quos dignum est, et possumus consulendo, quæramus.

XV. Considera tamen ne forte totum illud quod de conclusis in carcere spiritibus, qui in diebus Noë non crediderunt, Petrus apostolus dicit, omnino ad inferos non pertineat, sed ad illa potius tempora, quorum formam

[1] I Cor. XV, 3, 4. — [2] Act. I, 24.

ad hæc tempora transtulit. Illa quippe res gesta forma fuerat futurorum, ut ii qui modo non credunt Evangelio, dum in omnibus gentibus ædificatur Ecclesia, illis intelligantur esse similes, qui tunc non crediderunt cum fabricaretur arca. Illi autem qui crediderunt, et per baptismum salvi fiunt, illis comparentur, qui tunc in eadem arca salvi facti sunt per aquam. Unde ait : « Sic et vos » simili forma baptisma salvos facit [1]. » Ad hanc igitur formæ similitudinem, cætera etiam de incredulis coaptemus, et non suspicemur quod apud inferos ad faciendos fideles atque liberandos Evangelium prædicatum sit, vel adhuc etiam prædicetur, quasi et ibi sit Ecclesia constituta.

XVI. Ad illum ergo sensum, qui te movet, ideo videntur attracti qui hoc Petrum sensisse crediderunt, quia dixit, conclusis in carcere spiritibus prædicatum, quasi animæ non possint intelligi spiritus, quæ tunc erant in carne, atque ignorantiæ tenebris velut carcere claudebantur : de quali carcere se desiderat liberari ille qui dicit : « Educ de carcere animam meam, ut confiteatur » nomini tuo [2] : » quæ alibi umbra mortis appellatur. De qua non utique apud inferos, sed hic liberati sunt, de quibus scriptum est : « Qui sedebant in umbra mor» tis, lumen ortum est eis [3]. » Illis autem in diebus Noë frustra prædicatum est, quia non crediderunt, cum expectaret eos Dei patientia per tempus tot annorum, quibus arca eadem fabricata est : (nam ejus etiam fabricatio quodam modo prædicatio fuit) : sicut modo similes eorum non credunt, qui sub eadem forma, ignorantiæ tenebris velut carcere concluduntur, frustra intuentes Ecclesiam toto mundo construi imminentes judicio, tanquam diluvio, quo tunc omnes increduli perierunt. Ait

[1] I Petr. III, 21. — [2] Psal. CXLI, 8. — [3] Isai. IX, 2.

quippe Dominus : « Sicut in diebus Noë, ita erit et in » diebus filii hominis. Manducabant, bibebant, nube» bant, uxores ducebant, donec intravit Noë in arcam, » venit diluvium, et perdidit omnes [1]. Sed quia ea res gesta etiam futuram rem significabat, ideo ibi diluvium et baptismum significavit fidelibus, et infidelibus pœnam : sicut in figura non rei gestæ, sed tantummodo dictæ, quod de lapide scriptum est, quo significatus est Christus ; duo quædam prænuntiata sunt, et infidelibus offendiculum, et fidelibus ædificium [2]. Aliquando autem in eadem figura vel gesta vel dicta, etiam duæ res aliquid unum significant ; sicut fideles significaverunt ligna, quæ in arcæ fabricam coaptata sunt, eosdemque etiam animæ octo quæ in eadem arca liberatæ sunt : quomodo in illa Evangelica similitudine de ovili, idem ipse Christus est et pastor et janua [3].

XVII. Nec moveat ad impediendum istum intellectum, quod eumdem Christum dixit Apostolus Petrus prædicasse illis in carcere conclusis, qui quondam non crediderant in diebus Noë [4], ut ideo non arbitremur hoc intelligendum, quia illo tempore nondum venerat Christus. Nondum enim venerat scilicet in carne, sicut venit quando post hæc in terra visus est et cum hominibus conversatus est [5]. Verumtamen ab initio generis humani, vel ad arguendos malos, sicut ad Caïn ac prius ad ipsum Adam uxoremque ejus, vel ad consolandos bonos, vel ad utrosque admonendos, ut alii ad salutem suam crederent, alii ad pœnam suam non crederent, ipse utique non in carne, sed in spiritu veniebat, visis congruis alloquens, quos volebat, sicut volebat. Quod autem dixi : « In spi-

[1] Luc. xvii, 26, ex Gen. vii, 5. — [2] Matth. xxi, 44 ; Luc. xx, 17 ; Psal. cxvii, 22. — [3] Isaï. xxviii, 16 ; Dan. ii, 34-45 ; Zach. iii, 3 ; Joan. x, 1. — [4] Joan vii, 11. — [5] Baruch. iii, 38.

» ritu veniebat, » et ipse quidem Filius in substantia Deitatis, quoniam corpus non est, utique spiritus est. Sed quid facit Filius sine Spiritu sancto, vel sine Patre, cum inseparabilia sint omnia opera Trinitatis?

XVIII. Ipsa quoque Scripturæ verba, de quibus agitur, satis hoc, ut puto, indicant eis, qui diligenter attendunt : « Quia Christus, inquit, semel pro peccatis nostris » mortuus est justus pro injustis ut nos adducat Deo, » mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu : » in quo et iis, qui in carcere conclusi erant, spiritibus » adveniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, » quando expectabat Dei patientia, in diebus Noë, cum » fabricaretur arca[1]. » Jam, ut arbitror, attenditur ordo verborum : « Christus mortificatus carne, vivificatus au» tem spiritu. » In quo spiritu adveniens prædicavit et illis spiritibus, qui increduli fuerant aliquando in diebus Noë. Quoniam priusquam veniret in carne pro nobis moriturus, quod semel fecit, sæpe antea veniebat in spiritu ad quos volebat, visis eos admonens, sicut volebat, utique in spiritu, quo spiritu et vivificatus est, cum in passione esset carne mortificatus. Quid est enim quod vivificatus est spiritu, nisi quod eadem caro, qua sola fuerat mortificatus, vivificante spiritu resurrexit?

XIX. *Respondes ad quæstionem 2 de Anima Christi, unde sit.* — Nam quod fuerit anima mortificatus Jesus, hoc est, eo spiritu qui hominis est, quis audeat dicere? cum mors animæ non sit nisi peccatum, a quo ille omnino immunis fuit, cum pro nobis carne mortificaretur. Si enim omnium hominum animæ ex illa una sunt, quæ insufflata est primo homini, per quem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit[2]; aut non est inde

[1] 1 Petr. III, 18, ex Gen. VI, 14. — [2] Rom. V, 12.

anima Christi, quoniam nullum habuit omnino peccatum, vel originale, vel proprium, propter quod ei mors debita videretur; pro nobis eam quippe quam non debebat exolvit, in quo princeps mundi, mortisque præpositus nihil invenit: neque enim absurdum est, ut qui primo homini animam creavit, crearet et sibi: aut si et ipsa inde est, eam suscipiendo mundavit, ut sine ullo prorsus peccato, vel perpetrato, vel traducto, ad nos veniens de virgine nasceretur[1]. Si autem animæ non ex illa una propagantur, et sola ex Adam caro trahit originale peccatum, ita sibi creavit animam Dei Filius, ut cæteris creat quam non tamen carni peccati miscuit, sed similitudini carnis peccati[2]. Sumpsit enim ex Virgine veram quidem carnis substantiam, non tamen peccati carnem; quia non ex carnali concupiscentia, sive seminatam, sive conceptam; mortalem sane, ac per ætates mutabilem, tanquam carni peccati sine peccato simillimam.

XX. Ac per hoc quæcumque de anima opinio vera sit, quarum nullam temere affirmare adhuc audeo, nisi tantum illam repudiare, qua creduntur animæ pro meritis nescio quorum superiorum actuum suorum, singulæ in singula corpora tanquam in carceres trudi; certe anima Christi non solum immortalis secundum cæterarum naturam, sed etiam nullo mortificata peccato vel damnatione punita est, quibus duabus causis mors animæ intelligi potest; et ideo non secundum ipsam dici potuit Christus vivificatus spiritu. In ea re quippe vivificatus est, in qua fuerat mortificatus: ergo de carne dictum est. Ipsa enim revixit anima redeunte, quia ipsa erat mortua anima recedente. Mortificatus ergo carne dictus est, quia secundum solam carnem mortuus est: vivificatus autem spiritu, quia illo spiritu operante, in quo ad

[1] Joan. XIV, 30. — [2] Rom. VIII, 2.

quos volebat veniebat et prædicabat, etiam ipsa caro vivificata surrexit, in qua modo ad homines venit.

XXI. Proinde etiam illud; quod postea dictum est de incredulis, « Qui reddent rationem ei; qui paratus est » vivos et mortuos judicare, » non est consequens, ut eos hìc intelligamus mortuos, qui de corpore exierunt. Fieri enim potest ut mortuos dixerit infideles, hoc est, in anima mortuos, de qualibus dicitur, « Dimitte mortuos, ut se- » peliant mortuos suos[1]. » Vivos autem qui credunt in eum non frustra audientes, « Surge qui dormis, et exurge » a mortuis, et illuminabit te Christus[2]. » De qualibus etiam ipse Dominus dicit. « Venit hora, et nunc est, » quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audie- » rint, vivent[3]. » Proinde etiam quod sequitur et dicit Petrus, « Propter hoc enim et mortuis evangelizatum » est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, » vivant autem secundum Deum spiritu[4], » non cogit apud inferos intelligi. « Propter hoc enim, in hac vita » et mortuis evangelizatum est, id est, infidelibus et » iniquis, ut cum crediderint, judicentur quidem se- » cundum homines in carne, » hoc est, in diversis tribulationibus, et ipsa morte carnis : unde idem Apostolus alio loco dicit, « Tempus esse ut judicium incipiat a » domo Domini. Vivant autem secundum Deum spiritu, » quia et in ipso fuerant mortificati, cum morte infidelitatis et impietatis detinerentur.

XXII. Hæc expositio verborum Petri cui displicet, vel cui etiamsi non displicet, non tamen sufficit : quærat ea secundum inferos intelligere. Qui si valuerit illa, quibus me moveri supra commemoravi, ita solvere ut eorum auferat dubitationem, impartiat et mihi : quod si factum fuerit, potuerunt illa verba

[1] Matth. VIII, 22. — [2] Ephes. V, 14. — [3] Joan. V, 25. — [4] I Petr. IV, 6.

utroque modo intelligi; sed ista sententia de nulla falsitate convincitur. Ad illas autem quæstiones quas ante misisti, excepta Dei visione per corpus, unde majus opus moliendum est, ut potui, respondi, et per Asellum diaconum misi, quod te accepisse jam puto. In recenti autem commonitorio tuo, cui nunc respondi, duo quæsieras, quorum utrumque tractatum est, unum latius, alterum brevius, de Petri scilicet apostoli verbis, et de anima Domini. Exemplum sane litterarum tuarum, quæ continent interrogationem utrum Dei substantia corporaliter velut in loco videri possit, et apud nos nescio quomodo aberraverunt, nec inveniri cum diu quærerentur potuerunt, iterum admoneo mittere ne graveris.

EPISTOLA CLXV[1].

Dominis vere sanctis atque omni officiorum charitate venerandis filiis MARCELLINO (20) et ANAPSYCHIÆ, HIERONYMUS in Christo salutem.

Hieronymus Marcellino et Anapsychiæ, exponens diversas sententias de origine animæ, hortans ut reliqua petant ab Augustino, et indicans quibus ipse sit occupatus studiis.

I. « TANDEM ex Africa vestræ litteras unanimitatis accepi; et non me pœnitet impudentiæ, qua tacentibus vobis epistolas meas frequenter ingessi, ut rescriptum mererer, et vos esse sospites, non aliis nuntiantibus, sed

[1] Alias XXVII. quæ autem 165 erat, nunc 53. — Scripta non multo post an. 410.

vestro potissimum sermone cognoscerem. Super animæ statu memini vestræ quæstiunculæ, imo maximæ ecclesiasticæ quæstionis; Utrum lapsa de cœlo sit, ut Pythagoras philosophus, omnesque Platonici, et Origenes putant: An a propria Dei substantia, ut Stoïci, Manichæus, et Hispana Priscilliani hæresis suspicantur: An in thesauro habeantur Dei, olim conditæ, ut quidam Ecclesiastici stulta persuasione confidunt: An quotidie a Deo fiant, et mittantur in corpora, secundum illud quod in Evangelio scriptum est, « Pater meus usque » modo operatur, et ego operor[1]. » An certe ex traduce, ut Tertullianus, Apollinaris, et maxima pars Occidentalium autumant; ut, quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis animantibus conditione subsistat. Super quo quid mihi videretur, in opusculis contra Ruffinum scripsisse me novi, adversus eum libellum, quem sanctæ memoriæ Anastasio episcopo Romanæ ecclesiæ deddit: in quo lubrica et subdola, imo stulta confessione, dum auditorum simplicitati illudere nititur, suæ fidei, imo perfidiæ illusit: quos libros reor sanctum parentem vestrum habere Oceanum. Olim enim editi sunt, multis Ruffini libris adversus calumnias respondentes. Certe habes ibi virum sanctum et eruditum Augustinum episcopum, qui viva, ut aiunt, voce docere te poterit, et suam, imo per se nostram explicare sententiam. »

II. Ezechielis volumen olim aggredi volui, et sponsionem creberrimam studiosis lectoribus reddere; sed in ipso dictandi exordio ita animus meus Occidentalium provinciarum, et maxime urbis Romæ vastatione confusus est, ut juxta vulgare proverbium; proprium quoque ignorarem vocabulum: diuque tacui, sciens tempus esse

[1] Joan. v, 17.

lacrymarum. Hoc autem anno cum tres explicassem libros, subitus impetus barbarorum de quibus tuus dicit Virgilius, « Lateque vagantes Barcæi[1], » et sancta Scriptura de Ismaël, « Contra faciem omnium fratrum suo- »rum habitabit[2], » sic Ægypti limitem, Palæstinæ, Phœnicis, Syriæ percurrit ad instar torrentis cuncta secum trahens, ut vix manus eorum misericordia Christi potuerimus evadere. Quod si juxta inclytum oratorem, « Silent inter arma leges[3]? » quanto magis studia Scripturarum? quæ et librorum multitudine, et silentio, ac librariorum sedulitate, quodque proprium est, securitate et otio dictantium indigent. Duos itaque libros misi sanctæ filiæ meæ Fabiolæ, quorum exempla si volueris, ab ipsa poteris mutuari. Pro angustia quippe temporis alios describere non potui : quos cum legeris et vestibula videris; facilis conjectura erit, qualis ipsa sit futura domus. Sed credo in Dei misericordia, qui nos adjuvit in difficillimo principio supradicti operis, quod ipse adjuvet et in penultimis Prophetæ partibus, in quibus Gog et Magog bella narrantur[4]; et in extremis, in quibus sacratissimi et inexplicabilis templi ædificatio[5], varietas, mensuraque describitur. »

III. « Sanctus frater noster Oceanus, cui vos cupitis commendari, tantus et talis est, et sic eruditus in Lege Domini, ut absque nostro rogatu instruere vos possit, et nostram super cunctis quæstionibus Scripturarum pro modulo communis ingenii explicare sententiam. Incolumes vos et prolixa ætate florentes Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domini vere sancti. »

[1] Virgil. IV. Æneid. — [2] Gen XVI, 12. — [3] Cic. pro Milone. — [4] Ezech. XXXIX, 1. — [5] Id. XL, 2.

DE DUABUS EPISTOLIS PROXIME SEQUENTIBUS.

LIB. II. RETRACT. CAP. XLV.

Scripsi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum sedentem in Bethleem, unum *de Origine animæ hominis* : alterum *de Sententia Jacobi apostoli*, » ubi ait, « Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus[1] : » de utroque consulens eum. Sed in illo priore quæstionem, quam proposui, ipse non solvi ; in posteriore autem quid mihi de illa solvenda videretur ipse non tacui : sed utrum hoc approbaret etiam ille, consului. Rescripsit autem, laudans eamdem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego vero quo usque esset in corpore, hos libros edere nolui, ne forte responderet aliquando, et cum ipsa responsione ejus potius ederentur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, ut qui legit admoneatur aut non quærere omnino quomodo detur anima nascentibus, aut certe de re obscurissima eam solutionem quæstionis hujus admittere, quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica novit in parvulis nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnandis : posteriorem vero ad hoc, ut quæstionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc opus sic incipit : *Deum nostrum qui nos vocavit.*

[1] Jacob. II, 10.

DE ORIGINE ANIMÆ HOMINIS

LIBER

seu

EPISTOLA CLXVI[1].

Augustinus Hieronymo, recensens varias de animæ origine sententias, cupit doceri quæ potissimum tenenda sit, et quomodo adversus Pelagianorum dogma defendi possit ea, quam ille in superiore epistola suam esse fere insinuavit, singulas animas novas nascentibus fieri.

I. Deum nostrum, qui nos vocavit in suum regnum et gloriam, et rogavi et rogo ut hoc quod ad te scribo, sancte frater Hieronyme, consulens te de his quæ nescio fructuosum esse nobis velit. Quanquam enim te multo quam ego sum ætate majorem, tamen etiam ipse jam senex consulo. Sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quam discere, magis tamen discere quam quid doceant ignorare. Nihil equidem molestius fero in omnibus angustiis meis, quas patior in difficillimis quæstionibus, quam in tam longinquo tuæ charitatis absentiam, ut vix possim meas dare, vix recipere litteras tuas, per intervalla, non dierum, non mensium, sed aliquot annorum: cum, si fieri posset, quotidie præsentem te habere vellem, cum quo loquerer quidquid vellem. Nec ideo tamen non debui facere quod potui, si non potui, totum quod volui.

[1] Alias XXVIII. quæ autem 166 erat, nunc 105. — Scripta an. 415. verno tempore.

II. Ecce venit ad me religiosus juvenis, catholica pace frater, ætate filius, honore compresbyter noster Orosius, vigil ingenio, promptus eloquio, flagrans studio, utile vas in domo Domini esse desiderans, ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas, quæ animas Hispanorum multo infelicius, quam corpora barbaricus gladius, trucidarunt. Nam inde ad nos usque ab Oceani littore properavit, fama excitus, quod a me posset de his, quæ scire vellet quidquid vellet audire. Neque nullum cepit adventus sui fructum. Primo ne de me multum famæ crederet. Deinde docui hominem quod potui : quod autem non potui, unde discere posset, admonui, atque ut ad te iret hortatus sum. Qua in re consilium vel præceptum meum cum libenter et obedienter acciperet, rogavi eum ut abs te veniens, per nos ad propria remearet. Quam ejus pollicitationem tenens, occasionem mihi credidi a Domino esse concessam, qua tibi scriberem de his, quæ per te scire cupio. Quærebam enim quem ad te mitterem, nec mihi facile occurrebat idoneus et fide agendi, et alacritate obediendi, et exercitatione peregrinandi. Ubi ergo istum juvenem expertus sum, eum ipsum esse qualem a Domino petebam, dubitare non potui.

III. Accipe igitur quæ mihi, peto, aperire ac disserere non graveris. Quæstio de anima multos movet, in quibus et me esse confiteor. Nam quid de anima firmissime teneam, non tacebo. Deinde subjungam, quid mihi adhuc expediri velim. Anima hominis immortalis est, secundum quemdam modum suum. Non enim omni modo sicut Deus, de quo dictum est, « Quia solus habet immorta» litatem[1]. » Nam de animæ mortibus sancta Scriptura multa commemorat : unde illud est, « Sine mortuos se» pelire mortuos suos[2]. » Sed quod ita moritur alienata

[1] I Tim. VI, 16. — [2] Matth. VIII, 22.

a vita Dei, ut tamen in natura sua vivere non omnino desistat: ita mortalis ex aliqua causa invenitur, ut etiam immortalis non sine ratione dicatur. Non est pars Dei, anima. Si enim hoc esset, omni modo incommutabilis atque incorruptibilis esset. Quod si esset, nec deficeret in deterius, nec proficeret in melius; nec aliquid in semetipsa vel inciperet habere quod non habebat, vel desineret habere quod habebat, quantum ad ejus ipsius affectiones pertinet. Quam vero aliter se habeat, non opus est extrinsecus testimonio; quisquis se ipsum advertit, agnoscit. Frustra autem dicitur ab eis, qui[1] animam Dei partem esse volunt, hanc ejus labem ac turpitudinem, quam videmus in nequissimis hominibus, hanc denique infirmitatem et ægritudinem, quam sentimus in omnibus hominibus, non ex ipsa illi esse, sed ex corpore. Quid interest unde ægrotet, quæ si esset incommutabilis, undelibet ægrotare non posset? Nam quod vere incommutabile et incorruptibile est, nullius rei accessu commutari vel corrumpi potest. Alioquin non Achillea tantum, sicut fabulæ ferunt, sed omnis caro esset invulnerabilis, si nullus ei casus accideret. Non est itaque natura incommutabilis, quæ aliquo modo, aliqua causa, aliqua parte mutabilis est. Deum autem nefas est, nisi vere summeque incommutabilem credere. Non est igitur anima pars Dei.

IV. Incorpoream quoque esse animam, etsi difficile tardioribus persuaderi potest, mihi tamen fateor esse persuasum. Sed ne verbi controversiam vel superfluo faciam vel merito patiar, quoniam cum de re constat, non est opus certare de nomine: si corpus est omnis substantia vel essentia, vel si quid aptius nuncupatur id, quod aliquo modo est in se ipso, corpus est anima. Item si eam solam incorpoream placet appellare naturam,

[1] Manichæi.

quæ summe incommutabilis et ubique tota est, corpus est anima; quoniam tale aliquid ipsa non est. Porro si corpus non est, nisi quod per loci spatium aliqua longitudine, latitudine, altitudine ita sistitur vel movetur, ut majore sui parte majorem locum occupet, et breviore breviorem, minusque sit in parte quam in toto, non est corpus anima. Per totum quippe corpus, quod animat, non locali diffusione, sed quadam vitali intentione porrigitur. Nam per omnes ejus particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, et in majoribus major, sed alicubi intensius, alicubi remissius, et in omnibus tota, et in singulis tota est. Neque enim aliter, quod in corpore etiam non toto sentit, tamen tota sentit. Nam cum exiguo puncto in carne viva aliquid tangitur, quamvis locus ille non solum totius corporis non sit, sed vix in corpore videatur, animam tamen totam non latet : neque id quod sentitur, per corporis cuncta discurrit, sed ibi tantum sentitur ubi fit. Unde ergo ad totam mox pervenit, quod non in toto fit, nisi quia et ibi tota est ubi fit, nec ut tota ibi sit, cætera deserit? Vivunt enim et illa ea præsente, ubi nihil tale factum est. Quod si fieret, et utrumque simul fieret, simul utrumque totam pariter non lateret. Proinde et in omnibus simul, et in singulis particulis corporis sui, tota simul esse non posset, si per illas ita diffunderetur, ut videmus corpora diffusa per spatia locorum, minoribus suis partibus minora occupare, et amplioribus ampliora. Quapropter si anima corpus esse dicenda est, non est certe corpus quale terrenum est, nec quale humidum, aut aërium, aut æthereum. Omnia quippe talia majora sunt in majoribus locis, et minora in minoribus, et nihil eorum in aliqua sui parte totum adest : sed ut sunt partes locorum, ita occupantur partibus corporum. Unde intelligitur anima,

sive corpus, sive incorporea dicenda sit, propriam quamdam habere naturam, omnibus his mundanæ molis elementis excellentiore substantia creatam, quæ veraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum, quas per carnis sensus percipimus, cogitari, sed mente intelligi, vitaque sentiri. Neque hæc proinde loquor, ut te quæ tibi nota sunt doceam : sed ut aperiam quid firmissime de anima teneam, ne me quisquam, cum ad ea venero quæ requiro, nihil de anima vel scientia vel fide tenere arbitretur.

V. Certus etiam sum, animam nulla Dei culpa, nulla Dei necessitate vel sua, sed propria voluntate in peccatum esse collapsam : nec liberari posse de corpore mortis hujus vel suæ voluntatis virtute, tanquam sibi ad hoc sufficiente, vel ipsius corporis morte; sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum : nec omnino esse animam ullam in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Quæcumque autem sine gratia mediatoris et sacramento ejus, in qualibet corporis ætate, de corpore exierit, et in pœnam futuram, et in ultimo judicio recepturam corpus ad pœnam. Si autem post generationem humanam, quæ facta est ex Adam, regeneretur in Christo ad ejus pertinens societatem, et requiem post mortem corporis habituram, et corpus ad gloriam recepturam. Hæc sunt, quæ de anima firmissime teneo.

VI. Nunc accipe, quæso, quid requiram, et noli me spernere. sic non te spernat, qui pro nobis dignatus est sperni. Quæro ubi contraxerit anima reatum, quo trahitur in condemnationem; etiam infantis morte præventi, si ei per sacramentum, quo etiam parvuli baptizantur, Christi gratia non subvenerit. Non enim es ex illis, qui modo nova quædam garrire cœperunt, dicentes nullum

reatum esse ex Adam tractum qui per baptismum in infante solvatur. Quod te sapere si scirem, imo nisi te id non sapere scirem, nequaquam hoc abs te quærerem aut quærendum putarem. Sed quia tenemus de hac re sententiam tuam concinentem catholicæ fundatissimæ fidei, qua et Joviniani vaniloquia redarguens[1], adhibuisti testimonium ex libro Job : « Nemo mundus in conspectu » tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram[2] : » deinde adjunxisti : « Tenemurque rei in similitudine præ- » varicationis Adæ : » et liber tuus in Jonam prophetam satis hoc insigniter dilucideque declarat[3], ubi jejunare parvulos propter ipsum originale peccatum, merito coactos esse dixisti : non inconvenienter abs te quæro, hunc reatum anima ubi contraxerit, unde oporteat eam etiam in illa ætate per sacramentum Christianæ gratiæ liberari.

VII. Ego quidem ante aliquot annos, cum libros quosdam scriberem *de Libero arbitrio*, qui in multorum manus exierunt, et nunc habentur a plurimis, quatuor opiniones de animæ incarnatione, « Utrum ex illa una, quæ primo homini data est, cæteræ propagentur[3]. An singulis quibusque novæ etiam modo fiant : An alicubi jam existentes, vel mittantur divinitus, vel sponte labantur in corpora; ita putavi esse tractandas, ut quælibet earum vera esset, non impediret intentionem meam, qua tunc adversus eos quantis poteram viribus agebam, qui naturam mali suo principio præditam, adversus Deum conantur inducere, id est, contra Manichæos. Nam de Priscillianistis adhuc nihil audieram, qui non multum ab istis dissimiles blasphemias fabulantur. Ideo quintam opinionem non addidi, quam in tua epistola inter cæteras comme-

[1] Lib. 2. adversus Jovin. — [2] Job. xv, 4. juxta LXX. — [3] In Jon 3. — [4] De Libero arb. lib. III, cap. 21.

morasti, ne aliquam præterires, ubi de hac quæstione interroganti rescripsisti religiosæ memoriæ viro, nobisque in Christi charitate gratissimo Marcellino, quod anima sit pars Dei. Primo, quia non de incarnatione ejus, sed de natura quæritur, cum hoc quæritur. Deinde quia hoc sentiunt illi contra quos agebam, et id maxime agebam, ut Creatoris inculpabilem inviolabilemque naturam a creaturæ vitiis et labe secernerem, cum illi a substantia mali, cui proprium principium principesque tribuunt, ipsam boni Dei substantiam ex parte, qua capta est, corruptam et oppressam, et ad peccandi necessitatem perductam esse contendant. Hoc itaque excepto hæreticæ opinionis errore, ex quatuor reliquis opinionibus quænam sit eligenda scire desidero. Quæcumque enim eligenda est, absit ut impugnet hanc fidem, de qua certi sumus, omni animæ etiam parvuli infantis necessariam esse liberationem ex obligatione peccati, eamque nullam esse nisi per Jesum Christum, et hunc crucifixum.

VIII. Proinde ne longum faciamus, hoc certe sentis, quod singulas animas singulis nascentibus etiam modo Deus faciat. Cui sententiæ ne objiciatur, quod omnes creaturas sexto die consummaverit Deus, et septimo die requieverit, adhibes testimonium ex Evangelio : « Pater » meus usque nunc operatur [1]. » Sic enim ad Marcellinum scripsisti : in qua epistola [2] etiam mei commemorationem benevolentissime facere dignatus es, quod hic me haberet in Africa, qui ei ipsam facilius possem explicare sententiam. Quod si potuissem, non ille hoc abs te tam longe posito inquireret; si tamen id tibi ex Africa scripsit. Nam quando scripserit nescio, tantum scio quod de hoc bene cognoverit cunctationem meam : unde me inconsulto facere voluit. Quanquam etiam si consuleret, magis hor-

[1] Joan. v, 17. — [2] *Supra epist.* 165.

tarer, et gratias agerem quod nobis omnibus conferri posset, nisi tu breviter rescribere, quam respondere maluisses. Credo ne superfluo laborares, ubi ego essem, quem putabas id optime scire, quod ille quæsiverat. Ecce volo ut illa sententia etiam mea sit, sed nondum esse confirmo.

IX. Misisti ad me discipulos, ut ea doceam quæ nondum ipse didici. Doce ergo quod doceam. Nam ut doceam, multi a me flagitant, eisque me sicut alia multa, et hoc ignorare confiteor. Et fortasse quamvis in os meum verecundentur, tamen apud se dicunt : « Tu es magister » in Israël, et hæc ignoras [2]? » Quod quidem Dominus ei dixit, qui erat unus illorum, quos delectabat vocari Rabbi. Unde etiam ad verum magistrum nocte venerat, quia fortassis erubescebat discere, qui docere consueverat. Me autem potius magistrum audire, quam velut magistrum delectat audiri. Recolo enim quid dixerit eis, quos præ cæteris elegit, « Vos autem, inquit, nolite vocari ab » hominibus Rabbi : unus est enim magister vester, Chris» tus [1]. » Nec alius docuit Moysen etiam pro Jethro ; nec alius Cornelium etiam per priorem Petrum, nec alius Petrum etiam per posteriorem Paulum. A quocumque enim verum dicitur, illo donante dicitur, qui est ipsa veritas : Quid si ideo adhuc ista nescimus, et ea neque orando, neque legendo, neque cogitando et ratiocinando invenire potuimus, ut probemur non solum indoctos quanta charitate doceamus, verum a doctis etiam quanta humilitate discamus ?

X. Doce ergo, quæso, quod doceam, doce quod teneam, et dic mihi, si animæ singillatim singulis hodieque nascentibus fiunt, ubi in parvulis peccent, ut indigeant in sacramento Christi remissione peccati, peccantes in

[1] Joan. III, 10. — [2] Matth. XXIII, 8.

Adam, ex quo caro est propagata peccati : aut si non peccant, qua justitia Creatoris ita peccato obligantur alieno, cum exinde propagatis membris mortalibus inseruntur, ut eas, nisi per Ecclesiam subventum fuerit, damnatio consequatur; cum in earum potestate non sit, ut eis possit gratia baptismi subveniri. Tot igitur animarum millia, quæ in mortibus parvulorum sine indulgentia Christiani sacramenti de corporibus exeunt, qua æquitate damnantur, si novæ creatæ, nullo suæ præcedente peccato, sed voluntate Creatoris singulæ singulis nascentibus adhæserunt, quibus eas animandis ille creavit et dedit; qui utique noverat, quod unaquæque earum nulla sua culpa sine baptismo Christi de corpore fuerat exitura? Quoniam igitur neque de Deo possumus dicere, quod vel cogat animas fieri peccatrices, vel puniat innocentes; neque negare fas nobis est, eas quæ sine Christi sacramento de corporibus exierint, etiam parvulorum, non nisi in damnationem trahi : obsecro te, quomodo hæc opinio defenditur, qua creduntur animæ non ex illa una primi hominis fieri omnes, sed sicut illa una uni, ita singulis singulæ?

XI. Ea vero quæ dicuntur alia contra hanc opinionem, facile puto me posse refellere, sicuti est illud, quo eam sibi quidam videntur urgere, quomodo consummaverit Deus omnia opera sua sexto die, et septimo requieverit si novas adhuc animas creat[1]? Quibus si dixerimus quod ex Evangelio in supradicta epistola posuisti : « Pater meus usque nunc operatur[2] : respondent, operatur, dictum est, institutas administrando, non novas instituendo naturas, ne Scripturæ Geneseos contradicatur, ubi apertissime legitur, consummasse Deum omnia opera sua. Nam et quod eum scriptum est requievisse, utique

[1] Gen. II, 2. — [2] Joan. V, 17.

a creandis novis creaturis intelligendum est, non a gubernandis; quia tunc ea quæ non erant, fecit, a quibus faciendis requievit : quia consummaverat omnia, quæ antequam essent, vidit esse facienda, ut deinceps non ea quæ non erant, sed ex his quæ jam erant crearet et faceret quidquid faceret. Ita utrumque verum esse monstratur, et quod dictum est, : « Requievit ab operibus » suis : » et quod dictum est, « Usque nunc operatur : » quoniam Genesi non potest Evangelium esse contrarium.

XII. Verum his qui hæc ideo dicunt, ne credatur modo Deus, sicut illam unam novas animas, quæ non erant, facere; sed ex illa una, quæ jam erat, eas creare, vel ex fonte aliquo sive thesauro quodam, quem tunc fecit, eas mittere, facile respondetur, etiam illis sex diebus multa Deum creasse ex his naturis, quas jam creaverat, sicut ex aquis alites et pisces; ex terra autem arbores, fœnum, animalia : sed quod ea, quæ non erant, tunc fecerit, manifestum est. Nulla enim erat avis, nullus piscis, nulla arbor, nullum animal : et bene intelligitur ab his creatis requievisse, quæ non erant, et creata sunt, id est, cessasse, ne ultra quæ non erant, crearentur. Sed nunc quod dicitur, animas non in nescio quo fonte jam existentes mittere, nec de se ipso tanquam suas particulas irrorare, nec de illa una originaliter trahere, nec pro delictis ante carnem commissis carneis vinculis compedire, sed novas creare singulas singulis suam cuique nascenti, non aliquid facere dicitur, quod ante non fecerat. Jam enim sexto die fecerat hominem ad imaginem suam, quod utique secundum animam rationalem fecisse intelligitur. Hoc et nunc facit, non instituendo quod non erat, sed multiplicando quod erat. Unde et illud verum est, quod a rebus, quæ non erant, instituendis requievit. Et hoc verum est, quod non solum gubernando quæ

fecit, verumetiam aliquid non quod nondum, sed quod jam creaverat, numerosius creando usque nunc operatur. Vel sic ergo vel alio modo quolibet eximus ab eo, quod nobis objicitur de requie Dei ab operibûs suis, ne propterea non credamus nunc usque fieri animas novas, non ex illa una, sed sicut illam unam.

XIII. Nam quod dicitur, Quare facit animas eis, quos novit cito morituros? Possumus respondere, parentum hinc peccata vel convinci, vel flagellari. Possumus etiam recte illius moderationi ista relinquere, quem scimus omnibus temporaliter transeuntibus rebus, ubi sunt etiam animalium ortus et obitus, cursum ornatissimum atque ordinatissimum dare; sed nos ista sentire non posse, quæ si sentiremus, delectatione ineffabili mulceremur. Non enim frustra per Prophetam, qui hæc divinitus inspirata didicerat, dictum est de Deo, « Qui profert numerose » sæculum [1]. » Unde musica, id est scientia sensusve bene modulandi, ad admonitionem magnæ rei, etiam mortalibus rationales habentibus animas Dei largitate concessa est. Unde si homo faciendi carminis artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur decedentibus ac succedentibus sonis pulcherrime currat ac transeat; quanto magis Deus, cujus sapientia, per quam fecit omnia, longe omnibus artibus præferenda est, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quæ tanquam syllabæ ac verba ad particulas hujus sæculi pertinent, in hoc labentium rerum tanquam mirabili cantico, vel brevius; vel productius, quam modulatio præcognita et præfinita deposcit, præterire permittit? Hoc cum etiam de arboris folio dixerim, et de nostrorum numero capillorum; quanto magis de hominis ortu et occasu, cujus temporalis vita brevius

[1] Legit apud LXX Isaï. XL, 26. ὁ ἐκφέρων κατ' ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ.

productiusve non tenditur, quam Deus dispositor temporum novit universitatis moderamini consonare?

XIV. Id etiam quod aiunt, omne quod in tempore cœpit esse, immortale esse non posse: quia omnia orta occidunt, et aucta senescunt, ut eo modo credi cogant, animum humanum ideo esse immortalem, quod ante omnia tempora sit creatus, non movet fidem nostram. Ut enim alia taceam, cœpit esse in tempore immortalitas carnis Christi, quæ tamen jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur[1].

XV. Illud vero quod in libro adversus Ruffinum posuisti, quosdam huic sententiæ calumniari, quod Deum dare animas adulterinis conceptibus videatur indignum, unde conantur astruere meritis gestæ ante carnem vitæ, animas quasi ad ergastula hujusmodi juste posse perduci, non me movet multa cogitantem, quibus hæc possit calumnia refutari. Et quod ipse respondisti, non esse vitium sementis in tritico quod furto dicitur esse sublatum, sed in eo qui frumenta furatus est; nec idcirco terram non debuisse gremio suo semina confovere, quia sator immunda ea projecerit manu; elegantissima similitudo est. Quam et antequam legerem nullas mihi objectio ista de adulterinis fœtibus in hac quæstione faciebat angustias, generaliter intuenti multa bona Deum facere, etiam de nostris malis nostrisque peccatis. Animalis autem cujuscumque creatio, si habeat pium prudentemque consideratorem, ineffabilem laudem Creatori excitat; quanto magis creatio non cujuslibet animalis, sed hominis? Si autem causa creandi quæritur, nulla citius et melius respondetur, nisi quia omnis creatura Dei bona est. Et quid dignius quam ut bona faciat bonus Deus, quæ nemo potest facere nisi Deus?

[1] Rom. VI, 9.

XVI. Hæc et alia quæ possum, sicut possum, dico adversus eos qui hanc opinionem, qua creduntur animæ sicut illa una singulis fieri, labefactare conantur. Sed cum ad pœnas ventum est parvulorum, magnis, mihi crede, coarctor angustiis, nec quid respondeam prorsus invenio : non solum eas pœnas dico, quas habet post hanc vitam illa damnatio, quo necesse est trahantur, si de corpore exierint sine Christianæ gratiæ sacramento, sed eas ipsas, quæ in hac vita dolentibus nobis versantur ante oculos; quas enumerare si velim, prius tempus quam exempla deficient. Languescunt ægritudinibus, torquentur doloribus, fame et siti cruciantur, debilitantur membris, privantur sensibus, vexantur ab immundis spiritibus. Demonstrandum est utique, quomodo ista sine ulla sua mala causa juste patiantur. Non enim dici fas est, aut ista ignorante Deo fieri, aut eum non posse resistere facientibus, aut injuste ista vel facere vel permittere. Numquidnam sicut animalia irrationabilia recte dicimus in usus dari naturis excellentioribus, etsi vitiosis, sicut apertissime in Evangilio videmus porcos ad usum desideratum concessos esse dæmonibus[1]; hoc et de homine recte possumus dicere? Animal est enim; sed rationale, etsi mortale. Anima est rationalis in illis membris, quæ tantis afflictionibus pœnas luit, Deus bonus est, Deus justus est, Deus omnipotens est; hoc dubitare omnino dementis est. Tantorum ergo malorum, quæ fiunt in parvulis, causa justa dicatur. Nempe cum majores ista patiuntur, solemus dicere aut sicut in Job merita examinari, aut sicut in Herode peccata puniri. Et de quibusdam exemplis, quæ Deus manifesta esse voluit, alia quæ obscura sunt homini conjectare conceditur, sed hoc in majoribus. De parvulis autem quid respondea-

[1] Matth. VIII, 32.

mus edissere, si pœnis tantis nulla in eis sunt punienda peccata. Nam utique nulla est in illis ætatibus examinanda justitia.

XVII. De ingeniorum vero diversitate, imo absurditate, quid dicam; quæ quidem in parvulis latet, sed ab ipsis exordiis náturalibus ducta, apparet in grandibus, quorum nonnulli tam tardi et obliviosi sunt, ut ne prima quidem discere litterarum elementa potuerint: quidam vero tantæ sunt fatuitatis, ut non multum a pecoribus differant; quos moriones vulgo vocant. Respondetur fortasse, corpora hoc faciunt. Sed numquid secundum hanc sententiam, quam defendi volumus, anima sibi corpus elegit, et in eligendo cum falleretur, erravit? aut cum in corpus cogeretur intrare necessitate nascendi, alia corpora præoccupantibus animarum turbis, ipsa aliud non invenit, et sicut în spectaculo aliquo locum, ita carnem non quam voluit, sed quam valuit, occupavit? Numquid hæc et talia vel dicere possumus, vel sentire debemus? Doce igitur quid sentire, quid dicere debeamus, ut constet nobis ratio novarum animarum singillatimque factarum singulis corporibus.

XVIII. Ego quidem non de ingeniis, sed saltem de pœnis parvulorum, quas in hac vita patiuntur, dixi aliquid in libris illis *de Libero arbitrio*. Quod quale sit, et cur mihi in ista, quam habemus in manibus quæstione, non sufficiat, intimabo, et eum ipsum de tertio libro locum excerptum his litteris inseram, nam ita se habet[1]: [De cruciatibus autem corporis quibus affliguntur parvuli, quorum per ætatem nulla peccata sunt, si animæ quibus animantur, non priusquam ipsi homines esse cœperunt, major querela et quasi misericors deponi solet, cum dicitur, Quid mali fecerunt, ut ista pateren-

[1] Lib. 3. c. 23. n. 67.

tur? Quasi possit esse meritum innocentiæ, antequam quisque nocere aliquid possit. Cum autem boni aliquid operatur Deus in emendatione majorum, cum parvulorum suorum, qui eis chari sunt, doloribus ac mortibus flagellantur, cur ista non fiant, quando cum transierint, pro non factis erunt, in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt si temporalibus incommodis emendati, rectius elegerint vivere; aut excusationem in futuri judicii supplicio non habebunt, si vitæ hujus angoribus, ad æternam vitam desiderium convertere noluerunt? Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur: quis ergonovit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus? Quoniam quanquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum Dominus noster Jesus Christus necandus ab Herode quæreretur, occisi sunt, in honorem Martyrum receptos commendat Ecclesia.]

XIX. Hæc tunc dixi, cum hanc ipsam de qua nunc agitur vellem communire sententiam. Sicut enim paulo ante commemoravi, quæcumque illarum de animæ incarnatione quatuor opinionum vera esset, inculpatam substantiam Creatoris, et a nostrorum peccatorum societate remotissimam nitebar ostendere. Et ideo quæcumque illarum veritate posset convinci et repudiari, ad curam intentionis meæ, quam tunc habebam, non pertinebat: quandoquidem cunctis diligentiore disputatione discussis, quæcumque illarum recte vinceret cæteras, me securissimo fieret, quando etiam secundum omnes id, quod agebam, invictum persistere demonstrabam. Nunc vero unam, volo si possum, ratione recta eligere ex

omnibus : et propterea hujus ipsius, de qua nunc agimus defensionem, in his, quæ commemoravi de illo libro, verbis meis attentius intuens, validam firmamque non video.

XX. Nam velut firmamentum ejus illud est, quod ibi dixi, [Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur : quis ergo novit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus?] sed hoc non immerito dici video de his, qui vel pro Christi nomine ac vera religione tale aliquid etiam nescientes patiuntur, vel sacramento Christi jam imbuti sunt, quia sine societate unius mediatoris liberari a damnatione non possunt, ut possit eis, etiam pro illis malis, quæ hic in diversis afflictionibus pertulerunt, compensatio ista præstari. Nunc autem cum ista quæstio non possit absolvi, nisi etiam de his parvulis respondeatur, qui post gravissimos cruciatus sine sacramento Christianæ societatis expirant, quæ circa eos compensatio cogitanda est, quibus insuper et damnatio præparata est? Nam et de baptismo parvulorum in eodem libro, non quidem sufficienter, sed quantum illi operi satis esse videbatur, utcumque respondi, quod etiam nescientibus, et fidem suam nondum habentibus prodest : non tamen de damnatione eorum parvulorum, qui sine illo ex hac vita emigrant, tunc aliquid dicendum putavi, quia non quod nunc agitur, agebatur.

XXI. Sed ut omittamus et contemnamus ea, quæ brevi tempore patiuntur, nec transacta revocantur, numquid similiter contemnere possumus : « Quod per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum? Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur[1]. » Per hanc enim apos-

[1] 1 Cor. xv, 21, 22.

tolicam, divinam claramque sententiam, satis evidenter elucet, neminem ire in mortem nisi per Adam; neminem ire in vitam æternam, nisi per Christum. Hoc est quippe « Omnes et omnes, » quia sicut omnes homines per primam, hoc est, per carnalem generationem pertinent ad Adam : sic omnes homines ad secundam, id est, spiritalem generationem veniunt, quicumque ad Christum perveniunt. Ideo ergo dictum est, et hic, « Omnes, et ibi, Om- » nes : » quia sicut omnes qui moriuntur, nonnisi in Adam moriuntur : ita omnes qui vivificabuntur, nonnisi in Christo vivificabuntur. Ac per hoc, quisquis nobis dixerit, quemquam in resurrectione mortuorum vivificari posse, nisi in Christo, tanquam pestis[2] communis fide detestandus est. Item quisquis dixerit, quod in Christo vivificabuntur etiam parvuli, qui sine sacramenti ejus participatione de via exeunt, hic profecto et contra apostolicam prædicationem venit, et totam condemnat Ecclesiam, ubi propterea cum baptizandis parvulis festinatur et curritur, quia sine dubio creditur aliter eos in Christo vivificari omnino non posse. Qui autem non vivificatur in Christo, restat ut in ea condemnatione maneat, de qua dicit Apostolus : « Per unius delictum in omnes homines ad con- » demnationem [1]. » Cui delicto obnoxios parvulos nasci, et omnis credit Ecclesia, et ipse jam contra Jovinianum disputans, et exponens Jonam prophetam, sicut paulo ante commemoravi, fide veracissima definisti : credo et in aliis locis Opusculorum tuorum, quæ vel non legi, vel in præsentia non recordor. Hujus igitur damnationis in parvulis causam requiro; quia neque animarum, si novæ fiunt singulis singulæ, video esse ullum in illa ætate peccatum, nec a Deo damnari aliquam credo quam videt nullum habere peccatum.

[1] Thuanus MS. *hostis*. — [2] Rom. v, 18.

XXII. An forte dicendum est, in parvulo carnem solam causam esse peccati; novam vero illi animam fieri, qua secundum Dei præcepta vivente, in adjutorio gratiæ Christi, et ipsi carni edomitæ ac subjugatæ possit incorruptionis meritum comparari. Sed quia in parvulo anima nondum id agere potest, nisi Christi acceperit sacramentum, per hanc gratiam carni ejus acquiritur, quod illius moribus nondum potuit. Si autem sine illo sacramento anima parvuli exierit, ipsa quidem in æterna vita erit, unde eam nullum peccatum potuit separare, caro vero ejus non resurget in Christo, non percepto ante mortem illius sacramento?

XXIII. Hanc opinionem nunquam audivi, nunquam legi. Sed plane audivi et credidi, propter quod et locutus sum : « Quia venit hora, quando omnes qui in monu» mentis sunt, audient vocem ejus : et procedent qui bene » fecerunt, in resurrectionem vitæ[1]. » Ipsa est de qua dicitur : « Et per unum hominem resurectio mortuorum. » Ipsa est qua « In Christo omnes vivificabuntur. Qui au» tem male egerunt, in resurrectionem judicii[2]. » Quid hic ergo de illis infantibus intelligendum est, qui priusquam possent agere vel bene vel male, sine baptismo corpore exuti sunt? nihil hic de talibus dictum est. Sed si caro eorum ideo non resurget, quia nec boni aliquid fecerunt, nec mali; nec illorum resurrectura est, qui percepta baptismi gratia, in illa ætate defuncti sunt, in qua nihil bene vel male agere potuerunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est, inter eos qui bene egerunt; inter quos et illi resurrecturi sunt, nisi inter eos qui male egerunt, ne aliquas humanas animas credamus corpora sua non recepturas, sive in resurrectionem vitæ, sive in resurrectionem judicii? Quæ sententia priusquam refel-

[1] Joan. v, 28. — [2] I Cor. xv, 21.

latur, ipsa novitate jam displicet. Deinde quis ferat, si credant se illi, qui ad baptismum cum suis parvulis currunt, propter carnes eorum, non propter animas currere? Beatus quidem Cyprianus non aliquod decretum condens novum [1], sed Ecclesiæ fidem firmissimam servans ad corrigendum eos, qui putabant ante octavum diem nativitatis non esse parvulum baptizandum, non carnem, sed animam dixit « Non esse perdendam, » et mox natum, rite baptizari posse, cum suis quibusdam coepiscopis censuit.

XXIV. Sed contra Cypriani aliquam opinionem, ubi quod videndum fuit, fortasse non vidit, sentiat quisque quod libet; tantum contra apostolicam manifestissimam fidem nemo sentiat, quæ ex unius delicto omnes in condemnationem duci prædicat : ex qua condemnatione non liberat, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in quo uno omnes vivificantur, quicumque vivificantur [2]. Contra Ecclesiæ fundatissimum morem nemo sentiat, ubi ad baptismum, si propter sola parvulorum corpora curreretur, baptizandi offerrentur et mortui.

XXV. Quæ cum ita sint, quærenda causa est, atque reddenda, quare damnentur animæ; quæ novæ creantur singulis quibusque nascentibus, si præter Christi Sacramentum parvuli moriantur. Damnari enim eas, si sic de corpore exierint, et sancta Scriptura, et sancta est testis Ecclesia. Unde illa de animarum novarum creatione sententia, sic hanc fidem fundatissimam non oppugnat, sit et mea : si oppugnat, non sit et tua.

XXVI. Nolo mihi dicatur pro hac sententia debere accipi quod scriptum est : « Qui finxit spiritum hominis in » ipso [3], et, Qui finxit singillatim corda eorum [4]. » Aliquid fortissimum atque invictissimum requirendum est, quod

[1] Epistola 59. ad Fidum. — [2] Rom. v, 19. — [3] Zach. xII, 1. — [4] Psal. xxxII, 15.

nos non cogat Deum credere ullarum animarum sine culpa aliqua damnatorem. Nam vel tantumdem valet, vel plus est forsitan creare, quam fingere : et tamen scriptum eet : « Cor mundum crea in me, Deus [1]. » Nec ideo putari potest, animam hoc loco optare se fieri, prius quam aliquid esset. Sicut ergo jam existens creatur innovatione justitiæ, sic jam existens fingitur conformatione doctrinæ. Nec illud quod in Ecclesiaste scriptum est : « Tunc convertetur » in terram pulvis sicut fuit, et spiritus revertetur ad Do» minum qui dedit illum [2] : » istam confirmat sententiam, quam volumus esse nostram. Plus enim hoc suffragatur eis, qui ex una putant omnes esse animas. Nam sicut convertitur, inquiunt, pulvis in terram, sicut fuit ; et tamen caro, de qua hoc dictum est, ad hominem non revertitur, ex quo propagata est, sed ad terram, unde primus homo factus est : sic et spiritus ex illius unius spiritu propagatus, non tamen ad eum revertitur ; sed ad Dominum, a quo illi datus est. Verum quia hoc testimonium ita pro istis sonat, ut non omni modo huic opinioni, quam defendi volo, videatur esse contrarium, admonendam tantum credidi prudentiam tuam, ne talibus testimoniis ex his angustiis me coneris eruere. Nam licet nemo faciat optando, ut verum sit quod verum non est : tamen si fieri posset, optarem ut hæc sententia vera esset : sicut opto, ut si vera est, abs te liquidissime atque invictissime defendatur.

XXVII. Hæc autem difficultas etiam illos sequitur, qui jam existentes alibi animas, et ab initio divinorum operum præparatas, a Deo mitti opinantur in corpora. Nam et ab his hoc idem quæritur, Si animæ inculpatæ obedienter veniunt, quo mittuntur ; cur in parvulis, si non baptizati vitam istam finierint, puniuntur ? Eadem

[1] Psal. L, 12. — [2] Eccle. XII, 7.

prorsus in utraque sententia difficultas est. Illi sibi videntur de hac facilius exire quæstione, qui animas asseverant pro meritis vitæ prioris singulas singulis corporibus implicari. Hoc enim putant esse in Adam mori, in carne scilicet, quæ propagata est ex Adam, supplicia pendere. A quo reatu, inquiunt, gratia Christi liberat pusillos cum magnis. Hoc quidem recte, veraciter, optimeque, quod gratia Christi liberat a reatu peccatorum pusillos cum magnis. Sed in alia superiore vita peccare animas, et inde præcipitari in carceres carneos, non credo, non acquiesco, non consentio[1]. Primum, quoniam per nescio quos fieri circumitus id aiunt isti, ut post nescio quanta volumina sæculorum iterum ad istam sarcinam corruptibilis carnis et supplicia pendenda redeundum sit. Qua opinione quid horribilius cogitari possit, ignoro. Deinde quis tandem justus defunctus est, de quo non (si isti vera dicunt) solliciti esse debeamus, ne in sinu Abrahæ peccans, in flammas illius divitis dejiciatur? Cur enim non et post hoc corpus peccare possit, si et ante potuit? Postremo, longe aliud est in Adam peccasse, unde dicit Apostolus : « In quo omnes peccaverunt[2] : » et aliud est; extra Adam nescio ubi peccasse; et ideo in Adam, id est, in carnem, quæ ex Adam propagata est, tanquam in carcerem trudi. Illam vero opinionem, quod ex una fiant omnes animæ, nec discutere volo, nisi necesse sit : atque utinam ista, de qua nunc agimus, si vera est, sic abs te defendatur ut hoc necesse jam non sit.

XXVIII. Quamvis autem desiderem rogem, votis ardentibus exoptem et expectem, ut per te mihi Dominus hujus rei auferat ignorantiam : tamen si, quod absit, minime meruero ; patientiam mihi petam a Domino Deo nostro : in quem sic credimus, ut si aliqua nobis non ape-

[1] De Civit. Dei, lib. XI, cap. 23. — [2] Rom. v, 12.

riat etiam pulsantibus; nullo modo adversus eum murmurare debeamus. Memini prius ipsis Apostolis dictum : « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare » modo. »[1] In his, quantum ad me attinet, etiam hoc deputem. Neque qui hoc sciam me indigner indignum, ne hoc ipso etiam convincar indignior. Multa enim alia similiter nescio, quæ commemorare vel enumerare non possum. Et hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem ne aliqua istarum opinionum contra illud, Quod firmissima retinemus fide, incautis obreperet mentibus. Sed antequam sciam quænam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam, quæ vera est, non adversari robustissimæ ac fundatissimæ fidei, qua Christi Ecclesia nec parvulos homines recentissime natos a damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramentis commendavit, posse liberari.

DE SENTENTIA JACOBI

LIBER

seu

EPISTOLA CLXVII[2].

Augustinus Hieronymo, de loco qui est Jacobi II, 10. Qui offenderit in uno, factus est omnium reus : *multa admiscens de Stoïcis, qui docebant omnia peccata esse paria : et quisquis haberet unam virtutem, habere omnes; qui careret una, nullam habere.*

I. Quod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater

[1] Joan. XVI, 12. — [2] Alias XXIX quæ autem 167 erat, nunc 89. — Scripta eodem tempore.

Hieronyme, quærens de anima humana, si nascentibus singulis novæ singulis singulæ nunc usque fiunt, ubi peccati vinculum contrahant, quod per Sacramentum gratiæ Christi etiam in infantibus recenter natis solvendum esse non dubitamus, cum in non parvum volumen procederet, nolui ulla alia onerare quæstione : sed quod urget acrius multo minus est negligendum. Proinde quæso, et per Deum obsecro ut exponas mihi, quod multis existimo profuturum, aut si jam vel abs te, vel ab alio aliquo expositum habes, dirigas nobis, quomodo accipiendum sit quod in Epistola Jacobi apostoli scriptum est; « Quicumque enim totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus[1]. » Quæ res talis ac tanta est, ut quod hinc tibi non jam olim scripsi, multum me pœniteat.

II. De agenda namque præsenti vita, quomodo ad vitam perveniamus æternam, non de præterita perscrutanda, quam penitus demersit oblivio, sicut est illud quod de anima quærendum putavi, hæc vertitur quæstio. Eleganter autem dictum esse narratur, quod huic rei satis apte convenit. Cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet ne moreretur, quam suffocaret ne loqueretur; accessit alius, et eo viso admirans ait, Quomodo huc cecidisti? At ille, Obsecro, inquit, cogita quomodo hinc me liberes, non quomodo huc ceciderim, quæras. Ita quoniam fatemur, fide catholica tenemus, de reatu peccati, tanquam de puteo etiam parvuli infantis animam Christi gratia liberandam; satis est ei, quod modum quomodo salva fiat, novimus, etiamsi nunquam quomodo in malum illud devenerit, noverimus. Sed ideo putavi esse quærendum, ne forte ex illis opinionibus incarnationis animæ aliquam teneamus incautius,

[1] Jacob. II, 10.

quæ liberandam prorsus animam parvuli contradicat, negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissime retento, quod anima parvuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum; si possumus etiam ipsius mali causam et originem nosse, vaniloquis, non disputatoribus, sed litigatoribus paratius instructiusque resistimus. Si autem non possumus, non quia latet miseriæ principium, ideo pigrescere misericordiæ debet officium. Adversus eos autem, qui sibi videntur scire quod nesciunt, hoc tutiores sumus, quod hanc ignorantiam nostram non ignoramus. Aliud est enim, quod nescire malum est; aliud, quod sciri vel non potest vel non opus est, vel ad vitam quam quærimus indifferens est. Hoc vero quod de litteris apostoli Jacobi nunc requiro, in hac ipsa, qua vivimus, et ut semper vivamus Deo placere studemus, actione versatur.

III. Quomodo igitur intelligendum est, obsecro te : « Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem » in uno, factus est omnium reus[1] ? » Ita-ne qui furtum fecerit, imo vero qui dixerit diviti, « Sede hic, » pauperi autem : « Tu sta illic, » et homicidii, et adulterii, et sacrilegii reus est ? Quod si non est, quomodo qui uno offendat, factus est omnium reus ? An illud quod dixit de divite et paupere ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet omnium reus ? Sed recolendum est unde venerit illa sententia, et quæ illam superiora pepererint, quibusque connexa dependeat. « Fratres mei, nolite, inquit, in personarum acceptione habere fidem Domini » nostri Jesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in conventum vestrum vir annulum aureum habens in veste » candida, introierit autem et pauper in sordido habitu,

[1] Jacob. II, 10.

» et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, et » dicatis ei : Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis : Tu » sta illic, aut, Sede sub scabello pedum meorum, nonne » judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices cogi- » tationum iniquarum? Audite, fratres mei dilectissimi, » nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in » fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligenti- » bus se? Vos autem exhonorastiis pauperem [1]; » propter illum scilicet cui dictum est : « Sta illic : » cum habenti annulum aureum dictum esset : « Tu sede hic bene. » Ac deinde sequitur, eamdem ipsam sententiam latius versans et explicans : « Nonne, inquit, divites per potentiam op- » primunt vos, et trahunt ad judicia? Nonne ipsi blas- » phemant bonum nomen, quod invocatum est super » vos? Si quidem legem perficitis regalem, secundum » Scripturam, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, » bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum ope- » ramini, redarguti a lege quasi transgressores [2]. » Vide quemadmodum transgressores legis appellat, qui dicunt diviti, « Sede hìc, » et pauperi, « Sta illic. » Vide ne putarent contemptibile esse peccatum, in hac una re legem transgredi, secutus adjunxit, « Quicumque autem » totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus » est omnium reus. Qui enim dixit : Non mœchaberis, » dixit et : Non occides. Quod si non occides, mœcharis » autem, factus es transgressor legis ; » propter id quod dixerat, « Redarguti a lege, quasi transgressores. » Quæ cum ita sint, consequens videtur (nisi alio modo intelligendum ostendatur) ut qui dixerit diviti, « Sede hìc, » et pauperi, « Sta illic, » huic non honorem, quem illi deferens, et idololatra, et blasphemus, et adulter, et homicida, et ne (quod longum est) cuncta commemo-

[1] Jacob. II, 1-5. — [2] Ibid. 6-9.

rem, reus omnium criminum judicandus sit. « Offendens » quippe in uno, factus est omnium reus. »

IV. At enim qui unam virtutem habet, omnes habet, et qui unam non habet, nullam habet? Hoc si verum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi volo, non confirmari; quæ per se ipsam apud nos omnibus philosophorum auctoritatibus firmior est. Et illud quidem de virtutibus et vitiis, si veraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate virtutum, etsi forsitan fallor, tamen si verum memini, quod vix memini, omnibus philosophis placuit, qui easdem virtutes agendæ vitæ necessarias esse dixerunt. Hoc autem de parilitate peccatorum, soli Stoïci ausi sunt disputare contra omnem sensum generis humani : quam eorum vanitatem in Joviniano illo, qui in hac sententia Stoïcus erat, in aucupandis autem et defensandis voluptatibus Epicureus, de Scripturis sanctis dilucidissime convicisti [1]. In qua tua suavissima et præclarissima disputatione satis evidenter apparuit, non placuisse auctoribus nostris, vel ipsi potius, quæ per eos locuta est, veritati, omnia paria esse peccata. Quomodo autem fieri possit, ut etiam si hoc de virtutibus verum est, non tamen ideo cogamur fateri æqualitatem omnium peccatorum, quantum possum, adjuvante Domino, aperire conabor : quod si effecero, approbabis : ubi vero causæ defuero, tu supplebis.

V. Certe hinc persuadent, qui unam virtutem habuerit habere omnes, et omnes deesse cui una defuerit; quod prudentia, nec ignava, nec injusta, nec intemperans potest esse : nam si aliquid horum fuerit, prudentia non erit. Porro si prudentia tunc erit, si et fortis, et justa, et temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet

[1] Hieronym. in lib. 2. cont. Jovin.

cæteras. Sic et fortitudo imprudens esse non potest, vel intemperans, vel injusta : sic temperantia necesse est, ut prudens, fortis, et justa sit : sic justitia non est, nisi sit prudens, fortis, et temperans. Ita ubi vera est aliqua earum, et aliæ similiter sunt : ubi autem aliæ desunt, vera illa non est, etiamsi aliquo modo similis esse videatur.

VI. Sunt enim, ut scis, quædam vitia virtutibus aperta discretione contraria, ut imprudentia prudentiæ. Sunt autem quædam tantum quia vitia sunt, ideo contraria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eidem prudentiæ, non imprudentia, sed astutia. Nunc enim eam dico astutiam, quæ usitatius in malitiosis intelligi et vocari solet, non sicut nostra loqui Scriptura consuevit, quæ sæpe astutiam in bono ponit : unde, « Estote astuti ut » serpentes [1] : » et illud, « Ut et innocentibus det astu- » tiam [2]. » Quanquam et apud illos Romanæ linguæ disertissimus dixerit, « Neque illi tamen ad cavendum » dolus, aut astutia deerant [3], » astutiam ponens in bono : sed apud illos rarissimum, apud nostros frequentissimum est. Itemque in partibus temperantiæ, apertissime contraria est effusio parcimoniæ : ea vero quæ tenacitas dici vulgo solet, vitium quidem est, tamen parcimoniæ simile, non natura, sed fallacissima specie. Item dissimilitudine manifesta contraria est injustitia justitiæ : solet autem quasi imitari justitiam vindicandi se libido, sed vitium est. Ignavia fortitudini perspicue contraria est : duritia vero distat natura, fallit similitudine. Constantia, pars quædam virtutis est : ab hac, inconstantia longe abhorret, et indubie contrasistit : pertinacia vero constantia dici affectat, et non est; quia illa est virtus, hoc vitium.

[1] Matth. x, 16. — [2] Prov. I, 4. — [3] Sallustius de bello Catilin.

VII. Ut ergo non iterum eadem commemorare necesse sit, exempli gratia ponamus aliquid, unde possint cætera intelligi. Catilina, ut de illo scripserunt qui nosse potuerunt, frigus, sitim, famem ferre poterat, eratque patiens inediæ, algoris, vigiliæ, supra quam cuiquam credibile est, ac per hoc et sibi et suis magna præditus fortitudine videbatur. Sed hæc fortitudo prudens non erat; mala enim pro bonis eligebat: temperans non erat; corruptelis enim turpissimis fœdabatur: justa non erat; nam contra patriam conjuraverat. Et ideo nec fortitudo erat, sed duritia sibi ut stultos falleret, nomen fortitudinis imponebat. Nam si fortitudo esset, non vitium, sed virtus esset. Si autem virtus esset, a cæteris virtutibus tanquam inseparabilibus comitibus nunquam relinqueretur.

VIII. Quapropter dum quæritur etiam devitiis, utrum ipsa similiter omnia sint, ubi unum erit; aut nulla sint, ubi unum non erit; laboriosum est id ostendere, propterea quia uni virtuti duo vitia opponi solent, et quod aperte contrarium est, et quod specie similitudinis adumbratur. Unde illa Catilinæ, quia fortitudo non erat, quæ esset, cum secum virtutes alias non habebat, facilius videbatur. Quod vero ignavia fuerit, ubi exercitatio quaslibet gravissimas molestias perpetiendi atque tolerandi, supra quam cuiquam credibile est, fuit, ægre persuaderi potest. Sed forte acutius intuentibus ignavia apparet ipsa duritia, quia laborem bonorum studiorum quibus vera acquitur fortitudo, neglexerat. Verumtamen quia sunt audaces qui timidi non sunt, et rursus timidi quibus abest audacia, cum sit utrumque vitium; quoniam qui vera virtute fortis est, nec temere audet, nec inconsulte timet; cogimur fateri vitia plura esse virtutibus.

IX. Unde aliquando vitium vitio tollitur; ut amore laudis, amor pecuniæ. Aliquando unum cedit, ut plura

succedant; velut qui ebriosus fuerit, si modicum biberit, et tenacitatem et ambitionem didicerit. Possunt itaque vitia etiam cedere vitiis succedentibus, non virtutibus, et ideo plura sunt. Virtus vero quo una ingressa fuerit, quoniam secum cæteras ducit, profecto vitia cedent omnia quæcumque inerant. Non enim omnia inerant, sed aliquando totidem, aliquando plura paucioribus, vel pauciora pluribus succedebant.

X. Hæc utrum ita se habeant, diligentius inquirendum est. Non enim et ista divina sententia est, qua dicitur, Qui unam virtutem habuerit, omnes habet; eique nulla inest, cui una defuerit. Sed hominibus hoc visum est, multum quidem ingeniosis, studiosis, sed tamen hominibus. Ego vero nescio quemadmodum dicam, non dico virum a quo denominata dicitur virtus, sed etiam mulierem, quæ viro suo servat thori fidem, si hoc faciat propter præceptum et promissum Dei, eique primitus sit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam vel parvam esse virtutem: sic et maritum, qui hoc idem servat uxori. Et tamen sunt plurimi tales, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim: et utique illud qualecumque peccatum ex aliquo vitio venit. Unde pudicitia conjugalis in viris fœminisque religiosis cum procul dubio virtus sit, non enim aut nihil, aut vitium est, non tamen secum habet omnes virtutes. Nam si omnes ibi essent, nullum esset vitium; si nullum vitium, nullum omnino peccatum. Quis autem sine aliquo peccato? Quis ergo sine aliquo vitio, id est, fomite quodam, vel quasi radice peccati, cum clamet qui supra pectus Domini recumbebat: « Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos » decipimus, et veritas in nobis non est[1]? » Neque hoc apud te diutius agendum est; sed propter alios, qui forte

[1] I Joan. I, 8.

hoc legerint, dico. Nam tu quidem in eodem ipso opere splendido contra Jovinianum etiam hoc de Scripturis sanctis diligenter probasti : ubi etiam ex hac ipsa Epistola cujus verba sunt, quorum nunc intellectum requirimus posuisti quod scriptum est : « In multis enim offendimus, » omnes [1]. » Non enim ait, offenditis : « Sed offendimus, » cum Christi loqueretur Apostolus : et cum hoc loco dicat : « Quicumque autem totam Legem servaverit, offendat » autem in uno, » factus est omnium reus [2], ibi non in uno, sed, « In multis ; » nec quosdam, « Sed omnes, » dicit offendere.

XI. Absit autem ut quisquam fidelis existimet tot millia servorum Christi, qui veraciter dicunt se habere peccatum, ne se ipsos decipiant, et veritas in eis non sit, nullam habere virtutem, cum virtus magna sit sapientia. « Dixit autem, ipsa sapientia, « homini : Ecce pietas est » sapientia [3]. » Absit ergo ut dicamus tot ac tantos fideles et pios homines Dei non habere pietatem, quam Græci vel εὐσέβειαν, vel expressius et plenius θεοσέβειαν vocant. Quid autem est pietas, nisi Dei cultus ? Et unde ille colitur, nisi charitate [4] ? Charitas igitur de corde puro et et conscientia bona et fide non ficta [5], magna et vera virtus est, quia ipsa est et finis præcepti. Merito dicta est « Fortis sicut mors [6] : » sive quia nemo eam vincit, sicut mortem ; sive quia in hac vita usque ad mortem est mensura charitatis, sicut Dominus ait : « Majorem hac chari» tatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis » pro amicis suis [7] : » sive potius, quia sicut mors animam avellit a sensibus carnis, sic charitas a concupiscentiis carnalibus. Huic subservit scientia, cum est utilis ; nam

[1] Jacob. III, 2. — [2] Id. II, 10. — [3] Job. XXVIII, 28, juxta LXX. — [4] Beda vulgatus in I Cor. VIII. — [5] I Tim. I, 5. — [6] Cant. VIII, 6. — [7] Joan. XV, 13.

sine illa inflat[1]. Quod vero illa ædificando impleverit, nihil ibi ista inane quod inflet, inveniet. Utilem porro scientiam definiendo monstravit, ubi cum dixisset: « Ecce »pietas est sapientia[2]! » continuo subjunxit, « Absti- »nere vero a malis, scientia est[3]. » Cur ergo non dicimus, qui hanc virtutem habet, habere omnes; cum plenitudo Legis sit charitas? An quanto magis est in homine, tanto magis est virtute præditus: quanto autem minus, tanto magis inest ei virtus; quia ipsa est virtus: et quanto minus inest virtus, tanto magis est vitium? Ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit.

XII. Proinde mihi videntur Stoïci falli, quia proficientem hominem in sapientia, nolunt omnino habere sapientiam, sed tunc habere, cum in ea omnino perfectus fuerit: non quia illum provectum negant; sed nisi ex profundo quodam emergendo, repente emicet in auras sapientiæ liberas, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim nihil interest ad hominem præfocandum, utrum aquam stadiis multis super se habeat altam, aut uno palmo, aut digito: sic illos qui tendunt ad sapientiam, proficere quidem dicunt tanquam ab imo gurgitis surgentes in aërem; sed nisi totam stultitiam velut opprimentem aquam, proficiendo velut emergendo evaserint, non habere virtutem, nec esse sapientes: ubi autem evaserint, mox habere totam, nec quidquam stultitiæ remanere, unde omnino ullum peccatum possit existere.

XIII. Hæc similitudo, ubi stultitia velut aqua, et sapientia velut aër ponitur, ut animus a præfocatione stultitiæ tanquam emergens in sapientiam repente respiret, non mihi videtur satis accommodata nostrarum Scripturarum auctoritati: sed illa potius, ut vitium vel stultitia tenebris, luci autem virtus vel sapientia comparetur,

[1] 1 Cor. viii, 1. — [2] Job. xxviii, 28. — [3] Rom. xiii, 10.

quantum ista similia de corporalibus ad intelligibilia duci possunt. Non itaque sicut de aquis in aërem surgens, ubi earum summum transierit, repente quantum sufficit inspiratur; sed sicut de tenebris in lucem procedens, paulatim progrediendo illuminatur. Quod donec plenissime fiat, jam eum tamen dicimus tanquam de abditissima spelunca egredientem, vicinia lucis afflatum, tanto magis, quanto magis propinquat egressui : ut illud quod in eo lucet, sit utique ex lumine quo progreditur; illud autem quod adhuc obscurum est, sit ex tenebris unde egreditur. Itaque et non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens [1]: et tamen justus ex fide vivit [2]. Et induti sunt sancti justitia, alius magis, alius minus. Et nemo hic vivit sine peccato [3], et hoc alius magis, alius minus : optimus autem est, qui minimum.

XIV. Sed quid ego, tanquam oblitus cui loquor, doctori similis factus sum, cum proposuerim quid abs te discere velim? Sed quia de peccatorum parilitate, unde in id quod agebam incidit quæstio, examinandam tibi sententiam meam promere statueram, jam eam tandem aliquando concludam. Quia et si verum est, eum qui habet unam, omnes habere virtutes; eum qui unam non habet, nullam habere : nec sic peccata sunt paria. Quia ubi virtus nulla est, nihil quidem rectum est; nec tamen ideo non pravo pravius est, distortoque distortius. Si autem, quod puto esse verius, sacrisque Litteris congruentius, ita sunt animæ intentiones, ut corporis membra; non quod videantur locis, sed quod sentiantur affectibus, et aliud illuminatur amplius, aliud minus, aliud omnino caret lumine et tenebroso inumbratur obstaculo; profecto ita ut quisque illustratione piæ charitatis affectus est, in alio actu magis, in alio minus, in aliquo nihil,

[1] Psal. CXLII, 2. — [2] Habac. II, 4. — [3] Job. XXIX, 14.

sic potest dici habere aliam et aliam non habere, aliam magis, aliam minus habere virtutem. Nam et major est in isto charitas, quam in illo, recte possumus dicere ; et aliqua in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad charitatem, quæ pietas est : et in ipso uno homine quod majorem habeat pudicitiam quam patientiam, et majorem hodie quam heri, si proficit ; et adhuc non habeat continentiam, et habeat non parvam misericordiam.

XV. Et ut generaliter breviterque complectar, quam de virtute habeam notionem, quod ad recte vivendum attinet. Virtus est charitas, qua id quod diligendum est diligitur. Hæc in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est. Plenissima vero quæ jam non possit augeri, quandiu hic homo vivit, est in nemine : quandiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est quam debet, ex vitio est. Ex quo vitio non est justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet [1]. Ex quo vitio justificabitur in conspectu Dei omnis vivens [2]. Propter quod vitium, si dixerimus quod peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non est [3]. Propter quod etiam quantumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere, « Dimitte nobis debita nostra [4] : » cum jam omnia in baptismo, dicta, facta, cogitata, dimissa sint. Videt itaque, qui recte videt, unde, et quando, et ubi speranda sit illa perfectio, cui non sit quod adjici possit. Si autem præcepta non essent, non utique esset ubi se homo certius inspiceret, et videret unde averteretur, quo conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitas præceptorum si libero arbitrio tantum detur, ut gratia Dei amplius honoretur.

XVI. Quæ si ita se habent, unde fiet omnium reus,

[1] 3 Reg. XVIII, 46. — [2] Psal. CXLII, 2. — [3] I Joan. I, 8. — [4] Matth. VI, 12.

si in uno offendat, qui totam Legem servaverit? An forte quia plenitudo Legis charitas est[1], qua Deus proximusque diligitur, in quibus præceptis charitatis tota Lex pendet et Prophetæ, merito fit reus omnium, qui contra illam facit, in qua pendent omnia? Nemo autem peccat, nisi adversus illam faciendo : quia non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod est, diliges proximum tuum tanquam te ipsum[2]. Dilectio proximi, malum non operatur; plenitudo autem Legis, charitas[3]. Nemo autem diligit proximum, nisi diligens Deum, et hoc quantum potest : proximo impendat, quem diligit tanquam semetipsum, ut et ille diligat Deum, quem si ipse non diligit, nec se nec proximum diligit. Ac per hoc qui totam Legem servaverit, si in uno offenderit, fit omnium reus, quia contra charitatem facit, unde tota Lex pendet. Reus itaque fit omnium, faciendo contra eam, in qua pendent omnia.

XVII. Cur ergo non dicantur paria peccata? An forte quia magis facit contra charitatem, quia gravius peccat; minus, qui levius? Et hoc ipso quod admittit, fit quidem omnium reus : sed gravius peccans, vel in pluribus peccans, magis reus; levius autem vel in paucioribus peccans, minus reus : tanto majore scilicet reatu, quanto amplius; tanto minore, quanto minus peccaverit : tamen etiamsi in uno offenderit, reus omnium est, quia contra eam facit, in qua pendent omnia? Quæ si vera sunt, eo modo et illud absolvitur, quod ait homo etiam apostolicæ gratiæ, « In multis enim offendimus » omnes[4]. » Omnes enim offendimus, sed unus gravius,

[1] Rom. XIII, 10. — [2] Matth. XXII, 40. — [3] Rom. XIII, 9, 10. — [4] Jacob. III, 2.

alius levius, quanto quisque gravius leviusque peccaverit : tanto in peccato committendo major, quanto in diligendo Deo et proximo minor : et rursus, tanto minor in peccati perpetratione, quanto major in Dei et proximi dilectione. Tanto itaque plenior iniquitatis, quanto inanior charitatis. Et tunc perfecti sumus in charitate, quando nihil restat ex infirmitate.

XVIII. Nec sane, quantum arbitror, putandum est leve esse peccatum in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi, si illam distantiam sedendi ac standi ad honores ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi divitem ad sedem honoris Ecclesiæ, contempto paupere instructiore atque sanctiore? Si autem de quotidianis consessibus loquitur, quis non hinc peccat? si tamen peccat, nisi cum apud se ipsum intus ita judicat, ut ei tanto melior quanto ditior illo esse videatur. Hoc enim videtur significasse, cum dicit, « Nonne » judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices iniqua- » rum cogitationum[1] ? »

XIX. Lex itaque libertatis, lex charitatis est, de qua dicit, « Si tamen legem perficitis regalem secundum » Scripturas, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, » bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum » operamini, redarguti a lege tanquam transgressores[2]. » Et post illam sententiam ad intelligendum difficillimam, de qua satis dixi, quod dicendum putavi, eamdem legem libertatis commemorans, « Sic loquimini, inquit, » et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes ju- » dicari[3]. » Et quoniam quid paulo ante dixerit, novit, « Quoniam in multis offendimus omnes, » suggerit Dominicam tanquam quotidianam quotidianis, etsi levioribus, tamen vulneribus medicinam. « Judicium enim,

[1] Jacob. II, 4. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. 12.

» inquit, sine misericordia illi, qui non facit misericor- » diam [1]. » Hinc enim et Dominus, « Dimittite, inquit, » et dimittetur vobis : date, et dabitur vobis [2]. Super- » exultat [3] autem misericordia judicio [4], » non dictum est, vincit misericordia judicium, non enim est adversa judicio; « Sed superexultat, » quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam præstiterunt. « Beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur Deus [5]. »

XX. Et hoc utique justum est, ut dimittatur eis, quia dimiserunt; et detur eis; quia dederunt. Inest quippe Deo et misericordia judicanti, et judicium miseranti. Propter quod ei dicitur, « Misericordiam et judicium » cantabo tibi, Domine [6]. » Nam quisquis velut nimium justus judicium sine misericordia quasi securus expectat, iram justissimam provocat, quam timens ille dixit, « Ne » intres in judicium cum servo tuo [7]. » Unde dicitur populo contumaci : « Quid vultis mecum judicio conten- » dere [8]? » Cum enim rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor; aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato [9]? Quæ igitur spes est, nisi superexultet misericordia judicio? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt, veraciter dicendo, « Dimitte no- » bis debita nostra, sicut et nos dimittimus [10]; » et sine murmuratione dando. « Hilarem enim datorem diligit » Deus [11]. » Denique sanctus Jacobus jam ex isto loco de misericordiæ operibus loquitur, ut quos vehementer illa sententia terruerat, consoletur; cum admonet, quomodo etiam quotidiana peccata, sine quibus hìc non vivitur, quotidianis remediis expientur [12] : ne homo, qui cum in uno offenderit fit omnium reus, in multis offendendo

[1] Jacob. II, 13. — [2] Luc. VI, 37. — [3] Jacob. II, 13. — [4] Κατα καυχᾶται. — [5] Matth. V, 7. — [6] Psal. C, 1. — [7] Id. CXLII, 2. — [8] Jerem. II, 29. — [9] Prov. XX, 8, 9. — [10] Matth. VI, 12. — [11] 2 Cor. IX, 7. — [12] Jacob. V, 16.

(quia in multis offendimus omnes) propter magnum aggerem reatus sui minutatim collectum, ad tribunal tanti judicis perveniat, et eam, quam non fecit, misericordiam non inveniat: sed potius dimittendo atque dando mereatur sibi dimitti peccata, reddique promissa.

XXI. Multa dixi, quibus tibi tædium fortassis inferrem, qui hæc, quæ tamen approbas, non expectas discere, quod ea docere consuevisti. Si quid autem est in eis, quantum ad rem ipsam pertinet, (nam quali eloquio explicata sint, non nimis curo,) si quid ergo in eis est, quod eruditionem offendat tuam, quæso ut rescribendo admoneas, et me corrigere non graveris. Infelix est enim, qui non tantos et tam sanctos tuorum studiorum labores, et digne honorat, et de his Domino Deo nostro, cujus munere talis es, gratias agit. Unde cum libentius debeam a quolibet discere quod inutiliter ignoro, quam promptius quoslibet docere quod scio; quanto justius abs te hoc charitatis debitum flagito, cujus doctrina, in nomine et adjutorio Domini, tantum in latina lingua ecclesiasticæ litteræ adjutæ sunt, quantum nunquam antea potuerunt. Maxime tamen istam sententiam, « Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, » factus est omnium reus[1], » si quo alio modo exponi melius posse novit tua dilectio, per Dominum obsecro, ut id nobiscum communicare digneris.

[1] Jacob. II, 10.

EPISTOLA CLXVIII[1].

Domino vere beatissimo, et merito venerabili patri episcopo AUGUSTINO, TIMASIUS et JACOBUS in Domino salutem.

Timasius et Jacobus Augustino gratias agentes pro scripto ipsis libro de Natura et Gratia, *adversus libellum Pelagii naturam non sine gratiæ invidia defendentis.*

« ITA nos refecit et recreavit gratia Dei, ministrata per verbum tuum, ut prorsus germani dicamus. « Misit verbum suum, et sanavit eos[2], » Domine beatissime et merito venerabilis pater. Sane ea diligentia ventilasse sanctitatem tuam textum ejusdem libelli reperimus, ut ad singulos apices responsa reddita stupeamus, sive in his quæ refutare, detestari, aut fugere deceat Christianum; sive in illis, in quibus non satis invenitur errasse, quamvis nescio qua calliditate, in ipsis quoque gratiam Dei credidit supprimendam. Sed unum est, quod nos in tanto beneficio afficit, quia tarde hoc tam præclarum gratiæ Dei munus effulsit. Si quidem contigit absentes fieri quosdam (21), quorum cæcitati ista tam perspicuæ veritatis illustratio deberetur; ad quos, etsi tardius, non diffidimus propitio Deo eamdem gratiam pervenire, qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire[3]. Nos vero, etsi olim spiritu claritatis, qui in te est, docti, subjectionem ejus abjecerimus erroris, in hoc etiam nunc gratias agimus, quod hæc, quæ ante cre-

[1] Ex lib. de Gest. Pelag. quæ autem 168 erat, nunc 34. — Scripta forte an. 415. — [2] Ps. 106. 20. — [3] 1 Tim. II. 4.

didimus, nunc aliis aperire didicimus, viam facilitatis uberiore sanctitatis tuæ sermone pandente: et alia manu: Incolumem beatitudinem tuam, nostrique memorem, misericordia Dei nostri glorificet in æternum.»

EPISTOLA CLXIX[1].

AUGUSTINUS episcopus, EVODIO episcopo.

Augustinus Evodio respondens ad duas quæstiones, de Trinitate, et de columba in qua Spiritus sanctus demonstratus est: docens difficiliorum hujuscemodi quæstionum intelligentiam minime necessariam esse ad salutem.

I. SI ea quæ me magis occupant, a quibus in aliud averti nolo, sanctitas tua nosse tanti habet, mitte aliquem qui tibi describat. Jam enim plura perfecta sunt, quæ hoc anno ante pascha propinquante quadragesima a nobis fuerant inchoata. Nam tribus illis libris « De civitate Dei,» contra dæmonicolas inimicos ejus, duos alios addidimus: quibus quinque libris satis disputatum arbitror adversus eos, qui propter præsentis vitæ felicitatem deos colendos putant, eamque felicitatem a nobis impediri opinantes, Christiano nomini infesti sunt. Deinceps dicendum est, sicut primo libro polliciti sumus[2], adversus eos qui propter vitam post mortem futuram necessarium existimant cultum deorum suorum, propter quam vitam nos Christiani sumus. Dictavi etiam trium Psalmorum expositiones, non parvis voluminibus, sexa-

[1] Alias CLI. quæ autem 169 erat, nunc 55. — Scripta exeunte an. 415.—
[2] De Civitate Dei, lib. 1, cap. 36.

gesimi septimi, septuagesimi primi, septuagesimi septimi. Reliqui nondum dictati neque tractati, vehementer a nobis expectantur atque flagitantur. Ab his me revocari et retardari, irruentibus de transverso quibuslibet quæstionibus, nolo : ita ut nec libros « De Trinitate, » quos diu in manibus verso, nondumque complevi, modo attendere velim; quoniam nimis operosi sunt, et a paucis eos intelligi posse arbitror : unde magis urgent quæ pluribus utilia fore speramus.

II. Non enim, ut scribis, « Qui ignorat ignorabitur[1], » de hac re dixit Apostolus, tanquam ista pœna ille plectendus sit, qui non valet intelligentia sic discernere ineffabilem Trinitatis unitatem sicut discernitur in animo nostro memoria, intellectus, voluntas. Aliunde hoc dicebat Apostolus[2]. Lege, et videbis quod ea loquebatur, quæ fidem vel mores multorum ædificarent, non quæ vix ad paucorum, eamque exiguam, quantulacumque in hac vita de re tanta esse potest, intelligentiam pervenirent, id est, ut linguis prophetia præponeretur, ut non perturbate illa gererentur, quasi prophetiæ spiritus etiam invitos loqui cogeret, ut mulieres in ecclesia tacerent, ut omnia honeste et secundum ordinem fierent. Hæc cum ageret, ait, « Si quis videtur esse propheta, » aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Do» mini est mandatum. Si quis autem ignorat, ignorabi» tur[3] : » his verbis coërcens, et ad pacificum ordinem revocans inquietos, tanto ad seditionem faciliores, quanto sibi videbantur spiritu excellere, cum superbiendo cuncta turbarent. « Si quis ergo videtur propheta esse, aut spi» ritalis, cognoscat, inquit, quæ scribo vobis, quia Do» mini est mandatum. » Si quis videtur esse, et utique non est : nam qui est, sine dubitatione cognoscit, nec

[1] I Cor. XIV, 38. — [2] Ibid. — [3] Ibid.

admonitione et cohortatione opus habet, quia omnia judicat, et a nemine judicatur. Illi ergo seditiones et perturbationes in ecclesia faciebant, qui videbantur esse in ecclesia, quod non erant. Hos docet cognoscere Domini esse mandatum, « Quia non est seditionis Deus, » sed pacis. Si quis autem ignorat ignorabitur [1], » id est, improbabitur. Non enim Deus, si ad scientiam referas, ignorat eos, quibus dicturus est, « Non novi vos [2]; » sed eorum improbatio hoc verbo insinuata est.

III. Cum autem Dominus dicat : « Beati mundo corde, » quoniam ipsi Deum videbunt [3] ; » eaque visio nobis in fine summum præmium promittatur, non est metuendum si nunc ad liquidum, quæ de Dei natura credimus, conspicere non valemus, ne inde sit dictum : « Qui ignorat, » ignorabitur [4]. » Quia enim in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Hæc stultitia prædicationis ac stultum Dei, quod sapientius est hominibus, multos contrahit ad salutem, ut non solum qui nondum certa valent intelligentia conspicere naturam Dei, quam fide tenent, verumetiam qui nondum in ipsa anima sua ita incorpoream substantiam a corporis generalitate discernunt, quemadmodum certi sunt se vivere, nosse velle, ideo non sint alieni a salute, quam stultitia illa prædicationis fidelibus confert.

IV. Nam si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in Ecclesia laboramus. Si autem, quod veritas habet, infirmi populi credentium ad medicum currunt, sanandi per Christum, et hunc crucifixum, ut ubi abundavit peccatum, superabundet gratia ; miris fit modis per altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, et per in-

[1] I Cor. XIV, 33-38. — [2] Luc. XIII, 27. — [3] Matth. V, 8. — [4] I Cor. I, 21.

scrutabilia judicia ejus, ut et nonnulli a corporibus incorporea discernentes, cum sibi ex hoc magni videntur, et irrident stultitiam prædicationis, qua salvi fiunt credentes, ab unica via longe exerrent, quæ ad vitam æternam sola perducit : et multi in cruce Christi gloriantes, et ab eadem via non recedentes, etiamsi ista, quæ subtilissime disseruntur, ignorant, quia non perit unus ex illis pro quibus mortuus est, ad eamdem perveniant æternitatem, veritatem, charitatem, id est, ad stabilem[1], certam plenamque felicitatem, ubi manentibus, videntibus, amantibus, sunt cuncta perspicua.

V. Proinde in unum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum firma pietate credamus : ita ut nec Filius credatur esse qui Pater est, nec Pater qui Filius est, nec Pater nec Filius qui utriusque Spiritus est. Nihil putetur in hac Trinitate temporibus locisve distare; sed hæc tria æqualia esse et coæterna, et omnino esse una natura : non a Patre aliam, et a Filio aliam, et a Spiritu sancto aliam conditam esse creaturam : sed omnia et singula quæ creata sunt vel creantur, Trinitate creante subsistere : nec quemquam liberari a Patre sine Filio et Spiritu sancto, aut a Filio sine Patre et Spiritu sancto, aut a Spiritu sancto sine Patre et Filio; sed a Patre et Filio et Spiritu sancto, uno vero, vereque immortali, id est, omni modo incommutabili solo Deo. Multa autem etiam separatim in Scripturis de singulis dici, ut insinuetur, quamvis inseparabilis Trinitas, tamen Trinitas : ut quemadmodum simul dici non possunt cum sonis corporalibus commemorantur, quamvis simul sint inseparabiliter; ita et quibusdam Scripturarum locis et per quasdam creaturas singillatim vicissimque monstrentur; sicut Pater in voce, qua sonuit : « Tu es Filius meus[1] » et Filius in

[1] Joan. XVII, 12. — [2] Psal. II, 7; Luc. IXII, 7, et Matth. III, 16.

homine, quem suscepit ex virgine; et Spiritus sanctus in columbæ specie corporali : hæc separatim quidem, sed nullo modo separata tria illa demonstrant.

VI. Ad hoc utcumque intelligendum assumimus memoriam, intelligentiam, voluntatem. Quamvis enim hæc suis separatisque temporibus singillatim singula enuntiemus, nihil tamen horum sine aliis duobus agimus aut dicimus. Nec ideo putanda sunt hæc tria Trinitati sic comparata, ut omni ex parte conveniant. Cui enim similitudini in disputando convenientia tanta conceditur, ut ei rei, cui adhibenda est, ex omni parte coaptetur? vel quando ex creatura ad Creatorem aliquid simile assumitur? Primo ergo in hoc invenitur ista similitudo dissimilis, quod tria hæc, memoria, intelligentia, voluntas, animæ insunt, non eadem tria, est anima : illa vero Trinitas non inest, sed ipsa Deus est. Ideo ibi mirabilis simplicitas commendatur; quia non ibi aliud est esse, aliud intelligere, vel si quid aliud de Dei natura dicitur : anima vero quia est, etiam dum non intelligit, aliud est quod est, aliud quod intelligit. Deinde quis audeat dicere Patrem non intelligere per se ipsum, sed per Filium, sicut memoria non intelligit per se ipsam, sed per intellectum, vel potius anima ipsa, cui hæc insunt, per intellectum tantummodo intelligit; sicut per memoriam tantummodo meminit, et per voluntatem tantummodo vult? Ad hoc ergo adhibetur ista similitudo, ut quoquo modo intelligatur, quemadmodum horum trium in anima cum singula nomina enuntiantur, quibus eadem singula demonstrantur, tamen unumquodque nomen his tribus cooperantibus enuntiatur, cum et reminiscendo et intelligendo et volendo dicitur : ita nullam esse creaturam, qua vel solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus sanctus demonstretur, quam non simul Trinitas operetur, quæ

inseparabiliter operatur : ac per hoc nec vocem Patris, nec animam et carnem Filii, nec columbam Spiritus sancti esse factam, nisi eadem cooperante Trinitate.

VII. Nec sane sonus ille vocis, qui continuo esse destitit, coaptatus est in unitatem personæ Patris, nec illa columbæ species corporalis coaptata est in unitatem personæ Spiritus sancti. Nam ipsa quoque, sicut nubes illa lucida, quæ operuit in monte cum tribus Discipulis Salvatorem [1], vel potius sicut ille ignis, qui eumdem Spiritum sanctum demonstravit [2], officio significationis impleto, mox esse desivit. Sed solus homo, quia propter ipsam naturam liberandam illa omnia fiebant, in unitatem personæ Verbi Dei, hoc est, unici Filii Dei mirabili et singulari susceptione coaptatus est, permanente tamen Verbo in sua natura incommutabiliter, in qua nihil compositi cum quo subsistat ulla phantasia humani animi suspicandum est. Legitur quidem : « Et Spiritus » sapientiæ multiplex [3] ; » sed recte dicitur etiam simplex. Multiplex enim, quoniam multa sunt quæ habet ; simplex autem, quia non aliud quam quod habet est : sicut dictus est Filius habere vitam in semetipso, et eadem vita ipse est [4]. Homo autem Verbo accessit, non Verbum in hominem convertibiliter accessit ; atque ita et Filius Dei simul cum homine suscepto dicitur ; unde idem Filius Dei incommutabilis est atque coæternus Patri, sed in Verbo solo ; et sepultus est Filius Dei, sed in carne sola.

VIII. Proinde quæ de Filio Dei verba dicuntur [5], videndum est secundum quid dicantur. Non enim homine assumpto personarum numerus auctus est, sed eadem Trinitas mansit. Nam sicut in homine quolibet, præter unum illum qui singulariter susceptus est, anima et cor-

[1] Matth. xvii, 5. — [2] Act. ii, 3. — [3] Sap. vii, 22. — [4] Joan. v, 26. — [5] Vide epist. 187, c. 3, n. 8 et 9.

pus una persona est, ita in Christo Verbum et homo una persona est. Et sicut homo, verbi gratia, philosophus non utique nisi secundum animam dicitur, nec ideo tamen absurde, sed congruentissima et usitatissima locutione dicimus philosophum cæsum, philosophum mortuum, philosophum sepultum, cum totum secundum carnem accidat, non secundum illud quod est philosophus: ita Christus, Deus, Dei Filius, Dominus gloriæ, et si quid hujusmodi secundum Verbum dicitur; et tamen recte dicitur Deus crucifixus, cum hoc eum secundum carnem passum esse, non secundum illud quo Dominus gloriæ est, non habeatur incertum.

IX. Sonitus autem ille vocis, et columbæ species corporalis[1], et linguæ divisæ velut ignis[2], qui insedit super unumquemque eorum, sicut illa in monte Sina, quæ terribili specie facta sunt, et sicut columna illa nubis per diem, et flammæ per noctem, significativa operatione acta atque transacta sunt[3]. Illud in his maxime cavendum est, ne cuiquam Dei natura vel Patris vel Filii vel Spiritus sancti commutabilis et convertibilis esse credatur. Nec moveat quod aliquando res quæ significat nomen ejus rei quam significat accipit. Spiritus sanctus dictus est corporali specie tanquam columba descendisse et mansisse super eum[4]. Sic enim et petra Christus, quia significat Christum[5].

X. Miror autem tibi videri sonitum vocis illius, qua dictum est: « Tu es Filius meus[6]: » non mediante anima, sed divino nutu sola corporali natura sic fieri potuisse; et non tibi videri eodem modo potuisse fieri animantis cujuslibet speciem corporalem motumque viventi similem, divino nutu, nullo animali interposito spiritu. Si

[1] Luc. III, 22. — [2] Act. II, 3. — [3] Exod. XIX, 18, et XIII, 21. — [4] Marc. I, 10. — [5] 2 Cor. X, 4. — [6] Psal. II, 7, et Matth. III, 17.

enim obtemperat Deo creatura corporea sine vivificantis animæ ministerio, ut edantur soni quales edi ex corpore animato solent, ut forma locutionis articulatæ auribus inferatur; cur non obtemperet, ut sine animæ vivificantis ministerio figura motusque volucris, eadem potentia Creatoris, ingeratur aspectibus? An sensus audiendi hoc mereri potest, videndi non potest, cum ex adjacenti materia corpus utrumque formetur, et quod insonat auribus et quod apparet aspectibus, et vocis articuli et lineamenta membrorum, et audibilis et visibilis motus, ut et verum sit corpus quod sentitur corporis sensu, et nihil sit amplius quam quod sentitur corporis sensu? Anima enim nullo sensu corporis vel in aliquo animante sentitur. Non igitur est opus quærere quomodo apparuerit columbæ species corporalis, sicut non quærimus quomodo sonuerint voces articulati corporis. Si enim potuit anima non esse media, ubi vox, non quasi vox dicitur facta; quanto magis potuit, ubi dicitur, « Tanquam columba, » hoc verbo significata sola specie corporali oculis reddita, non natura viventis animantis expressa? Hoc modo etiam illud dicitur : « Factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur » flatus vehemens[1], » et visæ sunt illis linguæ divisæ velut ignis : ubi dicitur species quædam quasi flatus, et velut ignis sensibilis usitatis similis notisque naturis, non ipsæ usitatæ notæque naturæ ad tempus factæ significari videntur.

XI. Si autem subtilior ratio vel excellentior rei vestigatio demonstrat eam naturam, quæ nec temporaliter nec localiter movetur, non moveri nisi per illam, quæ temporaliter tantum, non localiter moveri potest; consequens erit ut omnia illa per ministerium creaturæ viventis effecta sint, sicut per Angelos fiunt : unde diligentius

[1] Act. II, 2.

disserere et longum est, et non necessarium. Huc accedit, quia sunt visiones, quæ apparent spiritui tanquam corporis sensibus, non solum dormientibus vel furentibus, sed aliquando sanæ mentis vigilantibus; non per fallaciam illudentium dæmonum, sed per aliquam revelationem spiritalem, quæ fit per formas incorporeas corporibus similes; quæ discerni omnino non possunt, nisi divino adjutorio plenius revelentur, et mentis intelligentia dijudicentur, vix aliquando cum fiunt, sed plerumque postea cum transierint. Quæ cum ita sint, sive in naturis corporeis, sive sola specie corporali, natura autem spiritali nostro spiritui tanquam sensibus corporis apparere videantur, quando hæc sacra Scriptura commemorat, cujus istorum duorum generis sint, et utrum mediante viva creatura fiant, si corpore fiunt, judicare temere non debemus: dum tamen Creatoris, hoc est, summæ atque ineffabilis Trinitatis invisibilem, incommutabilemque naturam, et a mortalium carnalium sensibus, et ab omni convertibilitate, sive in melius, sive in deterius, sive in quodlibet aliud atque aliud, remotam atque discretam, vel sine ulla dubitatione credamus, vel qualicumque etiam intelligentia capiamus.

XII. Hæc tibi de duabus quæstionibus, hoc est, de Trinitate et columba, in qua Spiritus sanctus non sua natura, sed significativa specie demonstratus est; sicut et Filius Dei non sua nativitate, de qua Pater dixit: « Ante luciferum genui te[1], » sed in homine suscepto ex utero virginis, a Judæis crucifixus est; videris quam otioso ego tamen occupatissimus scribere potui. Nec putavi omnia pertractanda, quæ posuisti in litteris tuis: verum ad illa duo, quæ ex me audire voluisti, me res-

[1] Matth. III, 17; Marc. I, 10; Luc. III, 23, et Psal. CIX, 3.

pondisse, et si non sufficienter aviditati tuæ, tamen charitati obedienter existimo.

XIII. Præter autem illos duos libros, quos tribus me adjunxisse supra commemoravi, et trium Psalmorum expositionem, scripsi etiam librum [1] ad sanctum presbyterum Hieronymum *de Animæ origine*, consulens eum quomodo defendi possit illa sententia, quam religiosæ memoriæ Marcellino suam esse scripsit, « Singulas animas novas nascentibus fieri, » ut non labefactetur fundatissima Ecclesiæ fides, qua inconcusse credimus, quod in Adam omnes moriuntur, et nisi per Christi gratiam liberentur, quod per suum Sacramentum etiam in parvulis operatur, in condemnationem trahuntur [2]. Scripsi et alium [3] ad eumdem, quomodo illi videatur accipiendum quod scriptum est in Epistola Jacobi : « Quicumque autem totam Legem servaverit, offendat autem in uno, » factus est omnium reus [4]. » Sed in hoc dixi etiam quid mihi videatur : in illo autem de animæ origine tantum quid ei videatur, consultatoria quadam disputatione quæsivi. Occasionem quippe cujusdam sanctissimi et studiosissimi juvenis presbyteri Orosii, qui ad nos ab ultima Hispania, id est, ab Oceani littore solo sanctarum Scripturarum ardore inflammatus advenit, amittere nolui, cui, ut ad illum quoque pergeret, persuasi. Huic etiam ipsi Orosio ad quædam interrogata, quæ illum de Priscillianistarum hæresi, et Origenis quibusdam opinionibus, quas non recepit Ecclesia, permovebant, uno libro non grandi, quanta potui brevitate et perspicuitate respondi. Scripsi etiam grandem quemdam librum [5] adversus Pelagii hæresim, cogentibus nonnullis fratribus, quibus contra gratiam Christi opinionem perniciosissi-

[1] Quæ est epist. 166. — [2] I Cor. xv, 22. — [3] Epist. 167. — [4] Jacob. II, 10. — [5] Lib. de Natura et Gratia ad Timasium et Jacobum.

mam ille persuaserat. Hæc omnia si habere volueris, aliquem mitte qui tibi cuncta describat. Me autem permitte his vacare quærendis atque dictandis, quæ quoniam multis sunt necessaria, præponenda esse arbitror ad valde paucos pertinentibus inquisitionibus tuis.

EPISTOLA CLXX[1].

Domino eximio meritoque honorabili, et religioso fratri MAXIMO, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Alypius et Augustinus Maximo medico recens ab Ariana hæresi ad fidem catholicam converso, hortantes ut studeat et alios eodem adducere, præsertim cum nonnullos in errorem adduxisset auctoritate sua: instruentes illum adversus eos qui de trium personarum eadem essentia impie disputant.

I. CUM a sancto fratre et coëpiscopo nostro Peregrino, de tua tuorumque non corporali, sed spiritali salute præcipue quæreremus, de tua quidem lætos, de tuorum vero tristes nos ejus responsa fecerunt, quod non sunt Ecclesiæ catholicæ salubri correctione sociati. Et quia id cito futurum sperabamus, adhuc non esse factum multum dolemus, domine eximie meritoque honorabilis et religiose frater.

II. Proinde charitatem tuam in Domini pace salutantes, et præcipimus, et rogamus, ut eos quod didicisti docere non differas, unum scilicet Deum esse solum, cui servitus illa debetur, quæ λατρεία græco vocabulo

[1] Alias LXVI. quæ autem 170 erat, nunc 52. — Scripta forte an. 415.

nuncupatur. Ipsum enim verbum est in Lege, ubi scriptum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli[1] » servies[2] : » quem si Deum Patrem tantummodo dixerimus, respondebitur : Ergo λατρεία Filio non debetur : quod nefas est dicere. Si autem debetur, quomodo ergo uni tantum debetur Deo, si et Patri et Filio debetur, nisi quia unus Deus, cui soli per λατρείαν servire jussi sumus, ita dicitur solus Deus, ut et Pater intelligatur et Filius, imo etiam et Spiritus sanctus. De illo quippe dicit Apostolus : « Nescitis quia corpora vestra templum sunt in » vobis Spiritus sancti, quem habetis a Deo, et non estis » vestri. Empti enim estis magno pretio. Glorificate » Deum, et portate in corpore vestro[3] : » quem « Deum, » nisi Spiritum sanctum, cujus corpora nostra dixerat esse templum? Debetur ergo λατρεία Spiritui sancto. Nam si templum ei facere, sicut Salomon fecit de lignis et lapidibus, juberemur, utique faciendo templum, λατρείαν exhibere convinceremur, quanto magis λατρείαν debemus cui non templum facimus, sed sumus?

III. Ac per hoc si Patri et Filio et Spiritui sancto λατρεία debetur, et exhibetur a nobis, de qua dictum est : « Dominum Deum tuum adorabis, et soli illi servies : » procul dubio Dominus Deus noster, cui soli per λατρείαν servire debemus, non est Pater solus, nec Filius solus, nec solus Spiritus sanctus; sed ipsa Trinitas unus Deus solus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus : non ut Pater sit ipse qui Filius, vel Spiritus sanctus ipse sit aut Pater aut Filius, cum sit in illa Trinitate Pater Filii solius, et Filius Patris solius, Spiritus autem sanctus et Patris et Filii sit Spiritus : sed propter unam eamdemque naturam atque inseparabilem vitam, ipsa Trinitas, quantum ab homine potest, fide præcedente intelligitur unus Domi-

[1] Deut. VI, 13. — [2] Λατρεύσεις. — [3] I Cor. VI, 19.

nus Deus noster, de quo dictum est : « Dominum Deum » tuum adorabis, et illi soli servies; » et quem prædicat Apostolus; ait enim : « Quoniam ex ipso, et in ipso, et » per ipsum sunt omnia : ipsi gloria in sæcula sæculorum. » Amen[1]. »

IV. Non enim sic ex Deo Patre Unigenitus Filius, quemadmodum ex illo est universa creatura, quam ex nihilo creavit. Hunc quippe de sua substantia genuit, non ex nihilo fecit : nec eum ex tempore genuit, per quem cuncta tempora condidit. Quoniam sicut flamma splendorem quem gignit, tempore non præcedit; ita Pater nunquam sine Filio fuit. Ipse est quippe Sapientia Dei Patris, de qua scriptum est : « Splendor est enim lucis » æternæ[2]. » Luci ergo cujus candor est, id est, Deo Patri sine dubio coæterna est. Et ideo non sicut in principio fecit Deus cœlum et terram, ita in principio fecit Verbum, sed, « In principio erat Verbum. » Spiritus quoque sanctus non sicut creatura ex nihilo est factus : sed sic a Patre Filioque procedit, ut nec a Filio nec a Patre sit factus.

V. Hæc Trinitas unius est ejusdemque naturæ atque substantiæ; non minor in singulis, quam in omnibus, nec major in omnibus, quam in singulis; sed tanta in solo Patre, vel in solo Filio, quanta in Patre simul et Filio; et tanta in solo Spiritu sancto, quanta simul in Patre et Filio et Spiritu sancto. Neque enim Pater, ut haberet Filium de se ipso, minuit se ipsum; sed ita genuit de se alterum se, ut totus maneret in se, et esset in Filio tantus quantus et solus. Similiter et Spiritus sanctus integer de integro, non præcedit unde procedit, sed tantus cum illo quantus ex illo, nec minuit eum procedendo, nec auget hærendo. Et hæc omnia nec confuse

[1] Rom. xi, 36. — [2] Sap. vii, 26.

unum sunt, nec disjuncte tria sunt : sed cum sint unum, tria sunt, et cum sint tria, unum sunt. Proinde qui tam multis cordibus fidelium suorum donavit ut essent cor unum, quanto magis conservat in se ipso, ut sint hæc tria et singula Deus, et simul omnia non tres dii, sed unus Deus? Hic est unus Dominus Deus noster, cui universa pietate servitur, cui soli λατρεία illa debetur.

VI. Qui cum in rebus, quæ nascuntur in tempore, sua bonitate effecerit, ut suæ substantiæ prolem quælibet res gignat, sicut homo gignit hominem, non alterius naturæ, sed ejus cujus ipse est; vide quam impie dicatur ipse non genuisse id quod ipse est. Hæc enim propinquitatis sunt nomina, non naturæ; et ideo ad aliquid, vel relativa dicuntur, quæ aliquando eadem sunt, aliquando diversa. Eadem scilicet cum frater refertur ad fratrem, amicus ad amicum, vicinus ad vicinum, cognatus ad cognatum, et si qua similia, quæ infinitum est velle omnia percurrere. In his enim quod est iste ad illum, hoc est ille ad istum. Diversa sunt autem, sicut pater ad filium, filius ad patrem, socer ad generum, gener ad socerum, dominus ad servum, servus ad dominum. Non est quidem hoc iste ad illum, quod ille ad istum; sed ambo tamen homines sunt : relatio diversa est, non natura. Quoniam si attendas quid sit alter ad alterum, non est hoc ad illum iste, quod ad istum ille : quia iste pater, ille filius; aut iste socer, ille gener; aut iste dominus, ille servus. Si autem attendas quid quisque sit ad se ipsum, vel in se ipso, hoc est ille quod iste; quia ille homo est sicut iste. Unde intelligit prudentia tua non ab eis rationabiliter dici, a quorum errore te Dominus liberavit, ideo Dei Patris et Dei Filii naturam esse diversam, quia iste Pater est, ille Filius : et Deum Patrem non genuisse id quod est ipse, quia non

genuit Patrem Filii sui, quod est ad illum ipse. Quis enim non videat ista vocabula non in se ipsis demonstrare naturas, sed alterius ad alterum significare personas?

VII. Tale est etiam illud, quod simili loquuntur errore, ideo Filium alterius esse naturæ, diversæque substantiæ, quia Pater Deus non est de altero Deo, Filius autem Deus est quidem, sed de Patre Deo: et hîc enim non indicatur substantia, sed origo, id est, non quid sit, sed unde sit quisque vel non sit. Neque enim Abel et Adam ideo non unius naturæ atque substantiæ fuerunt, quia iste fuit homo de homine illo, ille de nullo. Si ergo utriusque natura quæritur, homo Abel, homo Adam: si autem origo, primus homo ex quo Abel, nullus homo ex quo Adam. Ita in Deo Patre et Deo Filio, si utriusque natura quæratur, uterque Deus, nec magis alter altero Deus: si autem origo, Pater est Deus de quo Filius Deus; de quo autem Pater, nullus est Deus.

VIII. Frustra itaque ad hoc respondere conantes dicunt, Sed homo cum passione generat, Deus autem sine passione genuit Filium. Hoc enim non solum ipsos nihil, sed nos adjuvat plurimum. Nam si temporalibus et passibilibus rebus Deus tribuit, ut quod sunt hoc generent; quanto magis ipse æternus et impassibilis, non aliud quam est ipse generavit, unus unicum; ideo nostra enarrabili admiratione, quoniam sine passione, et tanta secum æqualitate, ut eum nec potestate præcederet, nec ætate. Sed ideo totum quod habet, quod potest, non tribuit sibi, sed Patri, quia non est a se ipso, sed a Patre. Æqualis est enim Patri; sed hoc quoque accepit a Patre: nec sic accepit unde esset æqualis, quasi prius fuerit inæqualis; sed natus æqualis, sicut semper natus, ita semper æqualis. Non itaque inæqualem genuit, et

æqualitatem jam nato addidit; sed gignendo eam dedit, quia æqualem non imparem genuit. Ideo in forma Dei æqualem esse Deo, non ei rapina fuerat, sed natura[1]; quoniam id nascendo sumpsit, non superbiendo præsumpsit.

IX. Propterea vero Patrem dicit esse majorem, quia se ipsum exinanivit, formam servi accipiens, non amittens Dei: propter quam formam servi, non tantum Patre, verum etiam se ipso et Spiritu sancto minor factus est: nec tantum hac excellentissima Trinitate, sed etiam minoratus est paulo minus ab Angelis; hominibus quoque minor fuit, quando parentibus subditus fuit. Propter hanc utique formam servi, quam veniente plenitudine temporis exinanitus accepit, dixit, « Pater major me » est[2]. » Propter illam formam vero, quam nec exinanitus amisit, dixit, « Ego et Pater unum sumus[3], » et homo scilicet factus, et permanens Deus. Homo enim assumptus est a Deo, non in homine consumptus est Deus. Ideo valde rationabiliter et Patre minor est homo Christus, et Patri æqualis est idem ipse Deus Christus.

X. Cum igitur huic rectæ atque catholicæ fidei præsentibus nobis cum magna exultatione populi Dei consociatum te esse gaudeamus, quare adhuc de tuorum segnitia tristes sumus? Obsecramus te per misericordiam Dei, ut ipso adjuvante auferas istum mœrorem de cordibus nostris. Neque enim credendum est auctoritatem tuam ad perversitatem tuorum plurimum valere potuisse, et ad correctionem valere nihil. An forte contemnunt te, quia in Ecclesiæ catholicæ participationem hac ætate venisti, cum te amplius debeant admirari, atque venerari, quia vetustissimum errorem senili quadam juventute vicisti? Absit ut resistant tibi vera dicenti, cui consense-

[1] Philip. II, 6. — [2] Joan. XIV, 28. — [3] Id. X, 30.

a veritate devianti. Absit ut nolint tecum recta sentire, cum quo eos delectavit errare. Tu tantum ora pro eis, et insta eis. Imo vero adhuc eos ad domum Dei tecum, qui in domo tua sunt tecum; vel te non pigeat in domum Dei cum illis venire, qui in domum tuam soliti fuerant convenire: præsertim cum Catholica mater aliquos a te petit, aliquos repetit: petit eos, quos apud te invenit; repetit eos, quos per te perdidit. Non excrucietur damnis, sed potius lætetur lucris. Acquirat filios quos non habuit, non plangat quos habuit. Oramus ad Deum, ut facias quod hortamur; et speramus de misericordia ejus, quod litteris sancti fratris et coëpiscopi nostri Peregrini, et rescriptis dilectionis tuæ, cito de hac re gaudio explebitur cor nostrum, et lingua nostra exultatione.

EPISTOLA CLXXI[1].

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo fratri et coëpiscopo PEREGRINO, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Excusat formam superioris epistolæ ad Maximum datæ.

AD honorabilem fratrem nostrum Maximum litteras dedimus, credentes eum gratanter eas suscepturum: utrum tamen aliquid profecerimus, proxima occasione, quam reperire potueris, dignare rescribere. Sciat sane prolixas Epistolas ad familiarissimos nostros, non solum laïcos, verumetiam episcopos, sic quomodo ista scripta

[1] Alias CCXX, quæ autem 171 erat, nunc 76. — Scripta post superiorem.

est, ad eos scribere non solere, ut et cito scribantur, et charta teneantur commodius cum leguntur, ne forte istum morem nostrum nesciens, factam sibi arbitretur injuriam.

EPISTOLA CLXXII[1].

Domino vere sancto, et omni mihi affectione venerabili Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS in Christo salutem.

Hieronymus Augustino, laudans quidem illius duos libellos de Origine animæ, *ac* de Sententia Jacobi : *sed excusans cur non responderit.*

I. « VIRUM honorabilem fratrem tuum filium dignationis tuæ, Orosium presbyterum, et sui merito, et te jubente suscepi. Sed incidit tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit quam loqui, ita ut nostra studia cessarent, et, juxta Appium, canina exerceretur facundia. Itaque duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicasti, eruditissimis et omni eloquentiæ splendore fulgentibus, ad tempus respondere non potui. Non quo quidquam in illis reprehendendum putem : sed quia juxta beatum Apostolum, « Unusquisque in suo sensu » abundet, alius quidem sic, alius autem sic[2]. » Certe, quidquid dici potuit, et sublimi ingenio de Scripturarum sanctarum hauriri fontibus a te positum atque dissertum est. Sed, quæso reverentiam tuam, parumper patiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causa disserimus. Cæterum æmuli, et maxime

[1] Alias XXX. quæ autem 172 erat, nunc 51. — Scripta ineunte an. 416. — [2] Rom. XIV, 5.

hæretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore descendere. Mihi autem decretum est te amare, te suspicere, colere, mirari, tuaque dicta quasi mea defendere. Certe et in dialogo, quem nuper edidi, tuæ beatitudinis, ut dignum fuerat, recordatus sum[1]: magisque demus operam, ut perniciosissima hæresis de ecclesiis auferatur, quæ semper simulat pœnitentiam, ut docendi in ecclesiis habeat facultatem; ne, si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur. »

II. « Sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ Eustochium et Paula, et genere suo et exhortatione tua digne gradiuntur, specialiterque salutant beatitudinem tuam : omnis quoque fraternitas[2], quæ nobiscum Domino Salvatori servire conatur. Sanctum presbyterum Firmum, anno præterito, ob rem earum Ravennam, et inde Africam Siciliamque direximus, quem putamus jam in Africæ partibus commorari. Sanctos tuo adhærentes lateri, ut meo obsequio salutes, precor. Litteras quoque meas ad sanctum presbyterum Firmum direxi : quæ si ad te venerint, ei dirigere non graveris. Incolumem te, et mei memorem, Christus Dominus custodiat, Domine vere sancte et beatissime Papa, « Et subter : » Grandem latini sermonis in ista provincia notariorum patimur penuriam : et idcirco præceptis tuis parere non possumus, maxime in editione Septuaginta, quæ asteriscis verubusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris, fraude cujusdam amisimus. »

[1] Lib 3. adversus Pelagianos. — [2] Sap. VII, 26.

EPISTOLA CLXXIII [1].

Donato presbytero partis Donati Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ.

Augustinus Donato villæ Mutugennæ in diœcesi Hipponensi presbytero Donatistæ, qui jussus comprehendi et adduci ad Ecclesiam, conatus sit sibi vim inferre, suadet ut re sobrie perpensa resipiscat, docens pravam voluntatem recte cogi ad meliora.

I. Si posses videre dolorem cordis mei; et sollicitudinem pro salute tua, fortassis misereris animæ tuæ placens Deo in audiendo verbo, non nostro, sed ipsius; nec ejus Scripturas sic in memoria tua figeres; ut contra eas cor clauderes. Displicet tibi quia traheris ad salutem cum tam multos nostros ad perniciem traxeritis. Quid enim voluimus nisi te comprehendi et præsentari et servari ne pereas? Quod autem in corpore læsus es, ipse tibi fecisti, qui jumento tibi mox admoto uti noluisti, et te ad terram graviter collisisti. Nam utique alius, qui adductus est tecum, collega tuus illæsus venit, qui talia sibi ipse non fecit.

II. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem existimas cogendum esse ad bonum. Attende quid Apostolus dixerit: « Qui episcopatum desiderat, bonum » opus concupiscit [2]; » et tamen tam multi ut episcopa-

[1] Alias CCIV. quæ autem 173 erat, nunc 66. — Scripta circa hoc tempus. — [2] I Tim. III, 1.

tum suscipiant tenentur inviti, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta quæ nolunt, donec eis adsit voluntas suscipiendi operis boni; quanto magis vos ab errore pernicioso, in quo vobis inimici estis, trahendi estis, et deducendi ad veritatem vel cognoscendam vel eligendam, non solum ut honorem salubriter habeatis, sed etiam ne pessime pereatis? Dicis Deum dedisse liberum arbitrium; ideo non debere cogi hominem nec ad bonum. Quare ergo illi, de quibus supra dixi, coguntur ad bonum? Attende ergo quod considerare non vis. Ideo voluntas bona misericorditer impenditur, ut mala voluntas hominis dirigatur. Nam quis nesciat nec damnari hominem, nisi merito malæ voluntatis, nec liberari nisi bonam habuerit voluntatem? Non tamen ideo qui diliguntur malæ suæ voluntati impune et crudeliter permittendi sunt, sed ubi potestas datur, et a malo prohibendi et ad bonum cogendi.

III. Nam si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare Israëlitæ recusantes et murmurantes tam duris flagellis a malo prohibebantur, et ad terram promissionis compellebantur? Si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati, quare Paulus non est permissus uti pessima voluntate, qua persequebatur Ecclesiam, sed prostratus est ut excæcaretur, et excæcatus est ut mutaretur, mutatus ut mitteretur, missus ut qualia fecerat in errore, talia pro veritate pateretur? Si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare monetur pater in Scripturis sanctis, filium durum non solum verbis corripere, sed etiam latera ejus tundere, ut ad bonam disciplinam coactus et domitus dirigatur[1]? Unde idem dicit: » Tu quidem percutis eum virga, animam autem ejus » liberas a morte[2]. » Si mala voluntas semper suæ per-

[1] Eccli. XXX, 12. — [2] Prov. XXIII, 14.

mittenda est libertati; quare corripiuntur negligentes pastores, et dicitur eis: Errantem ovem non revocastis, » perditam non requisistis[1]? » Et vos oves Christi estis, characterem dominicum portatis in sacramento quod accepistis; sed erratis et peritis. Non ideo vobis displiceamus quia revocamus errantes, et quærimus perditos. Melius enim facimus voluntatem Domini monentis, ut vos ad ejus ovile redire cogamus, quam consentimus voluntati ovium errantium, ut perire vos permittamus. Noli ergo jam dicere quod te assidue audio dicere, Sic volo errare, sic volo perire. Melius enim nos hoc omnino non permittimus, quantum possumus.

IV. Modo quod te in puteum, ut morereris, misisti, utique libera voluntate fecisti. Sed quam crudeles essent servi Dei, si huic malæ tuæ voluntati te permitterent, et non te de illa morte liberarent? Quis eos non merito culparet? quis non impios recte judicaret? Et tamen tu te volens in aquam misisti ut morereris, illi te nolentem de aqua levaverunt, ne morereris. Tu fecisti secundum voluntatem tuam, sed in perniciem tuam, illi contra voluntatem tuam, sed propter salutem tuam. Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis, qui eos diligunt, servetur; quanto magis illa spiritalis, in cujus desertione mors æterna metuitur? Quanquam in ista morte, quam tibi tu ipse inferre voluisti, non solum ad tempus, sed etiam in æternum morereris; quia etsi non salutem, non ad Ecclesiæ pacem, non ad Christi corporis unitatem, non ad sanctam et individuam charitatem, se ad mala aliqua cogereris, nec sic tibi ipse mortem inferre debuisti.

V. Considera Scripturas divinas et discute quantum potes, et vide utrum hoc fecerit aliquis aliquando justorum

[1] Ezech. XXXIV, 4.

atque fidelium, cum ab eis tanta mala perpessi sint, qui eos ad æternum interitum, non ad vitam æternam, quo tu compelleris adigebant. Audivi quod dixeris, apostolum Paulum significasse hoc fieri debere, ubi ait : Et si tradi- » dero corpus meum ut ardeam [1], » quia videlicet omnia bona dicebat, quæ sine charitate nihil prosunt, sicut sunt linguæ hominum et Angelorum, et omnia sacramenta, et omnis scientia, et omnis prophetia, et omnis fides, ita ut montes transferantur, et rerum suarum distributio pauperibus ; ideo videtur tibi etiam hoc inter bona numerasse, ut sibi quisque inferat mortem. Sed attende diligenter et agnosce quemadmodum dicat Scriptura, quod tradat quisque suum corpus ut ardeat. Non utique ut ipse se in ignem mittat, quando persequentem patitur inimicum ; sed quando ei proponitur, ut aut mali aliquid faciat, aut mali aliquid patiatur, eligat non facere mala quam non pati mala. Atque ita corpus suum tradat in potestatem interfectoris, sicut tres illi viri fecerunt qui auream statuam cogebantur adorare, et nisi facerent, minabatur eis ille [2], qui cogebat, caminum ignis ardentem. Idolum adorare noluerunt, non ipsi se in ignem miserunt : et tamen etiam de illis sic scriptum est, quod tradiderunt corpora sua, ut neque servirent, neque adorarent ullum deum, sed Deum suum. Ecce quomodo dixit Apostolus : « Si tradidero corpus meum ut ardeam. »

VI. Quod autem sequitur, vide : « Si charitatem non » habeam, nihil mihi prodest [3]. » Ad istam charitatem vocaris, ab ista charitate perire non sineris; et putas tibi aliquid prodesse, si te ipse præcipites in interitum, cum tibi nihil prodesset, etiam si alter te occideret charitatis inimicum ? Foris autem ab Ecclesia constitutus, et separatus a compage unitatis et vinculo charitatis æterno

[1] I Cor. XIII, 3. — [2] Dan. III, 15. — [3] I Cor. XIII, 3.

supplicio punireris, etiamsi pro Christi nomine vivus incenderceris. Hoc est enim quod ait Apostolus : « Et si » tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem » non habeam, nihil mihi prodest. » Revoca ergo animum ad sanam considerationem, et sobriam cogitationem : attende diligenter, utrum ad errorem et impietatem voceris, et patere pro veritate quaslibet molestias. Si autem tu potius in errore atque in impietate versaris, quo autem vocaris ibi est veritas et pietas, quia ibi est Christiana unitas et sancti Spiritus charitas; quid adhuc tibi esse conaris inimicus?

VII. Ideo præstitit misericordia Dei ut et nos et episcopi vestri tam frequenti numeroso conventu Carthaginem veniremus, atque inter nos de ipsa dissensione ordinatissime conferremus. Gesta conscripta sunt, nostræ etiam subscriptiones tenentur; lege, vel patere ut tibi legantur, et tunc elige quod volueris. Audivi quod dixeris, posse te nobiscum de ipsis Gestis aliquid agere si omittamus verba episcoporum vestrorum, ubi dixerunt : « Nec causa causæ, nec persona personæ præjudicat. » Hæc verba vis omittamus, ubi per eos nescientes veritas ipsa locuta est. Sed tu dicturus est hic eos errasse et in falsam sententiam incautius cecidisse. Nos autem dicimus hoc eos verum dixisse, et hoc per te ipsum facillime probamus. Si enim episcopi vestri electi ab universa parte Donati, qui causam omnium sustinerent, et si quid egissent gratum et acceptum cæteri haberent, tamen in eo quod illos temere et non recte dixisse arbitraris, non vis ut tibi præjudicent; verum ergo dixerunt : « Quia nec causa causæ, nec persona personæ præjudicat. » Et ibi debes agnoscere, quia si persona tot episcoporum tuorum in illis septem constitutorum non vis ut præjudicet personæ Donati Mutugennensis presbyteri; quanto

minus non debet præjudicare Cæciliani persona, etiamsi mali aliquid in illo esset inventum, universæ unitati Christi, quæ non in ulla villa Mutugenna concluditur, sed toto terrarum orbe diffunditur?

VIII. Sed ecce facimus quod voluisti, sic tecum agimus, ac si non dixerint vestri, « Nec causa causæ, nec persona personæ præjudicat. » Tu inveni quid illi dicere debuerint, cum eis objecta esset causa et persona Primiani, qui damnatores suos et damnavit cum cæteris, et damnatos ac detestatos in suos rursus honores suscepit, et baptismum quem mortui dederant, (quia de ipsis in illa præclara[1] sententia dictum erat, « Quod mortuorum funeribus plena sint littora,) » agnoscere potius et acceptare, quam exsufflare et rescindere maluit, totumque dissolvit quod male intelligentes dicere soletis, « Qui baptizatur a mortuo, quid ei prodest lavacrum » ejus[2]? » Si ergo non dicerent, « Nec causa causæ, nec persona personæ præjudicat, » rei tenerentur in causa Primiani. Cum autem hoc dixerunt, immunem fecerunt Ecclesiam catholicam, sicut nos asserebamus, a causa Cæciliani.

IX. Sed cætera lege, cætera discute. Vide utrum in ipsum Cæcilianum, de cujus persona præjudicare conabantur Ecclesiæ, aliquid mali probare potuerint. Vide utrum non potius etiam pro illo multa egerint, et pluribus lectionibus, quas contra se protulerunt et recitaverunt, causam ejus bonam omnino firmaverint. Lege ista vel legantur tibi. Considera omnia, retracta diligenter, et elige quid sequaris; utrum nobiscum in Christi pace, in Ecclesiæ catholicæ unitate, in fraterna charitate gaudere; an pro nefaria dissensione, pro Donati parte; pro

[1] Bagaitani concilii. — [2] Eccli. xxxiv, 30

sacrilega divisione, importunitatem nostræ circa te dilectionis diutius sustinere.

X. Attendis enim et sæpe repetis, sicut audio, quod in Evangelio scriptum est, recessisse a Domino septuaginta discipulos, et arbitrio suæ malæ atque impiæ discessionis fuisse permissos, cæterisque duodecim, qui remanserant, fuisse responsum, « Numquid et vos vultis » ire[1]? » Et non attendis, quia tunc primum Ecclesia novello germine pullulabat, nondumque in ea fuerat completa illa prophetia, « Et adorabunt eum omnes re» ges terræ, omnes gentes servient illi[2]. » Quod utique quanto magis impletur, tanto majore utitur Ecclesia potestate, ut non solum invitet, sed etiam cogat ad bonum. Hoc tunc Dominus significare volebat, qui quamvis haberet magnam potestatem, prius tamen elegit commendare humilitatem. Hoc et in illa convivii similitudine satis evidenter ostendit, ubi misit ad invitatos, et venire noluerunt, et ait servo, « Exi in plateas et vicos » civitatis, et pauperes et debiles et cæcos et claudos » introduc huc. Et ait servus domino, Factum est ut » imperasti, et adhuc locus est. Et ait dominus servo, » Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur » domus mea[3]. » Vide nunc quemadmodum de his, qui prius venerunt, dictum est, « Introduc huc, » non dictum est, compelle. Ita significata sunt Ecclesiæ primordia ad hoc crescentis, ut essent vires etiam compellendi. Proinde quia oportebat ejus jam viribus et magnitudine roborata etiam compelli homines ad convivium salutis æternæ, posteaquam dictum est, « Factum » est quod jussisti, et adhuc est locus; Exi, inquit, in » vias et sepes, et compelle intrare. » Quapropter si ambularetis quieti extra hoc convivium salutis æternæ et

[1] Joan. VI, 68. — [2] Psal. LXXI, 11. — [3] Luc. XIV, 21.

sanctæ unitatis Ecclesiæ, tanquam in viis vos inveniremus; nunc vero quia per multa mala et sæva quæ in nostros committitis, tanquam spinis et asperitate pleni estis, vos tanquam in sepibus invenimus, et intrare compellimus. Qui compellitur, quo non vult cogitur; sed cum intraverit, jam volens pascitur. Cohibe itaque tam iniquum et impacatum animum, ut in vera Ecclesia Christi invenias salutare convivium.

EPISTOLA CLXXIV[1].

Domino beatissimo et sincerissima charitate venerando, sancto fratri et consacerdoti Papæ Aurelio, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Aurelio Carthaginensi episcopo transmittens libros de Trinitate, absolutos demum, secundum ipsius Aurelii aliorumque desiderium, et emendatos.

De Trinitate, quæ Deus summus et verus est, libros juvenis inchoavi, senex edidi. Omiseram quippe hoc opus, posteaquam comperi præreptos mihi esse sive subreptos antequam eos absolverem, et retractatos, ut mea dispositio fuerat, expolirem. Non enim singillatim, sed omnes simul edere ea ratione decreveram, quoniam præcedentibus consequentes inquisitione proficiente nectuntur. Cum ergo per eos homines (quia priusquam vellem ad quosdam illorum pervenire potuerunt) dispositio mea nequivisset impleri, interruptam dictationem reliqueram, cogitans hoc ipsum in aliquibus meis scriptis conqueri, ut scirent, qui possent, non a me fuisse eosdem libros

[1] Ex 8. Tomo Benedict. præfixa libris de Trinit. quæ antea 174 erat, nunc 238.

editos, sed ablatos priusquam mihi editione mea digni viderentur. Verum multorum fratrum vehementissima postulatione, et maxime tua jussione compulsus, opus tam laboriosum, adjuvante Domino, terminare curavi : eosque emendatos non ut volui, sed ut potui, ne ab illis, qui subrepti jam in manus hominum exierant, plurimum discreparent, venerationi tuæ per filium nostrum condiaconum charissimum misi, et cuicumque audiendos, describendos, legendosque permisi : in quibus si servari mea dispositio potuisset, essent profecto etsi easdem sententias habentes, multo tamen enodatiores atque planiores, quantum rerum tantarum explicandarum difficultas et facultas nostra pateretur. Sunt autem qui primos quatuor vel potius quinque etiam sine procemiis habent, et duodecim sine extrema parte non parva : sed si eis hæc editio potuerit innotescere, omnia si voluerint et valuerint, emendabunt. Peto sane ut hanc Epistolam, seorsum quidem, sed tamen ad caput eorumdem librorum jubeas anteponi. Vale. Ora pro me.

EPISTOLA CLXXV[1].

Domino beatissimo et honorandissimo, sancto fratri Innocentio Aurelius, Numidius, Rusticianus, Fidentianus, Evagrius, Antonius, Palatinus, Adeodatus, Vincentius, Publianus, Theasius, Tutus, Pannonius, Victor, Restitutus, Rusticus, Fortunatianus, alius Restitutus, Ampelius Ambivius, Felix, Donatianus, Adeodatus, Octavius, Serotinus, Majorinus, Posthumianus, Crispulus, Victor, alius Victor, Leucius, Marianus, Fructuosus, Faustinianus, Quodvultdeus, Candorius, Maximus, Megasius, Rusticus, Rufinianus, Proculus, Severus, Thomas, Januarius, Octavianus, Prætextatus, Sixtus, Quodvultdeus, Penthadius, Quodvultdeus, Cyprianus, Servilius, Pelagianus, Marcellus, Venantius, Didymus, Saturninus, Bizacenus, Germanus, Germanianus, Inventius, Majorinus, Inventius, Candidus, Cyprianus, Æmilianus, Romanus, Africanus, Marcellinus, et cæteri qui in Concilio ecclesiæ Carthaginensis affuimus.

Patres Concilii Carthaginensis Innocentio pontifici Romano de actis adversus Pelagium et Cœlestium.

I. Cum ex more ad Carthaginensem ecclesiam solemniter venissemus, atque ex diversis causis congregata ex nobis synodus haberetur, compresbyter noster Orosius nobis litteras sanctorum fratrum et consacerdotum nostrorum dedit Herotis et Lazari, quarum formam his constituimus esse subdendam. His ergo lectis Pelagium et Cœlestium auctores argui nefarii prorsus, et ab omnibus nobis anathemandi erroris advertimus. Unde fac-

[1] Alias xc. quæ autem 175 erat, nunc 239. — Scripta an 416.

tum est, ut recensendum peteremus, quid ante ferme quinquennium super Cœlesti nomine hîc apud Carthaginem fuerit agitatum. Quo recitato, sicut ex subditis advertere poterit sanctitas tua, quamvis et judicatio manifesta constaret, qua illo tempore episcopali judicio excisum hoc tantum vulnus ab Ecclesia videretur : nihilominus tamen id communi deliberatione censuimus, hujusmodi persuasionis auctores, quamvis et ad Presbyterium idem Cœlestius postea pervenisse dicatur, nisi hæc apertissime anathemaverint ipsos anathemari oportere, ut si ipsorum non potuerit, saltem eorum qui ab eis decepti sunt vel decipi possunt, cognita sententia quæ in eos lata est, sanitas procuretur.

II. Hoc itaque gestum, Domine frater, sanctæ charitati tuæ intimandum duximus, ut statutis nostræ mediocritatis etiam apostolicæ Sedis adhibeatur auctoritas, pro tuenda salute multorum, et quorumdam perversitate etiam corrigenda. Id enim agunt isti damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potius in superbiam sacrilegam extollendo liberum arbitrium, nullum relinquant locum gratiæ Dei, qua Christiani sumus, qua et ipsum nostræ voluntatis arbitrium vere fit liberum, dum a carnalium concupiscentiarum dominatione liberatur, dicente Domino, « Si vos Filius liberaverit, tunc » vere liberi eritis[1]; » quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Isti autem asserunt, sicut a fratribus, qui etiam eorum libros legerunt, cognovimus, in eo Dei gratiam deputandam, quod talem hominis instituit creavitque naturam, quæ per propriam voluntatem legem Dei possit implere, sive naturaliter in corde conscriptam, sive in litteris datam. Eamdem quo-

[1] Joan. VIII, 36.

que legem ad gratiam Dei pertinere, quod illam Deus in adjutorium hominibus dedit[1].

III. Illam vero gratiam, qua ut dictum est, Christiani sumus, cujus Apostolus prædicator est, dicens, « Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem : » video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me sub lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo : quis » me liberabit de corpore mortis hujus? gratia Dei per » Jesum Christum Dominum nostrum[2], » nolunt omnino cognoscere; sed nec aperte quidem oppugnare audent : sed quid aliud agunt, cum hominibus animalibus non percipientibus quæ sunt Spiritus Dei persuadere non cessant, ad operandam perficiendamque justitiam et Dei mandata complenda, solam sibi humanam sufficere posse naturam? non attendentes quod scriptum est, « Spiritus » adjuvat infirmitatem nostram[3] : » et, « Non volentis, » neque currentis, sed miserentis est Dei[4] : » et, « Quod » unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter » alterius membra, habentes dona diversa secundum » gratiam quæ data est nobis[5] ; » et, « Gratia Dei sum » id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit; sed » abundantius omnibus illis laboravi ; non ego autem, » sed gratia Dei mecum : et, Gratias Deo, qui dedit » nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum[6] : » et, « Non quia idonei sumus cogitare aliquid » quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo » est : » et, « Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, et non ex nobis[7] : » et innumerabilia talia, quæ de Scripturis omnibus si colligere velimus, tempus non sufficit. Et veremur ne

[1] Isaï. VIII, 20, juxta LXX. — [2] Rom. VII, 22. — [3] Id. VIII, 26. — [4] Id. IX, 16. — [5] Id. XII, 5. — [6] I Cor. XV, 10 et 57. — [7] 2 Cor. III, 4-7.

apud te ista ipsa commemorando, quæ majore gratia de Sede apostolica prædicas, inconvenienter facere videamur. Sed ideo facimus, quia eo quo infirmiores sumus, quaquaversum quisque nostrum verbo Dei prædicando putatur attentior, crebrius eos patimur in nos et audacius insurgentes.

IV. Si ergo Pelagius episcopalibus Gestis [1], quæ in Oriente confecta dicuntur, etiam tuæ venerationi juste visus fuerit absolutus; error tamen ipse et impietas, quæ jam multos assertores habet, per diversa dispersos, etiam auctoritate apostolicæ Sedis anathemanda est. Consideret enim sanctitas tua, et pastoralibus nobis compatiatur visceribus, quam sit pestiferum et exitiale ovibus Christi, quod istorum sacrilegas disputationes necessario consequitur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem, quod Dominus et Discipulos monuit, et posuit in oratione quam docuit [2]: aut ne deficiat fides nostra, quod pro apostolo Petro se rogasse ipse testatus est [3]. Si enim hæc possibilitate naturæ, et arbitrio voluntatis in potestate sunt constituta, quis non ea videat a Domino inaniter peti, et fallaciter orari, cum orando poscuntur quæ naturæ nostræ jam ita conditæ sufficientibus viribus obtinentur? Nec debuisse dicere Dominum Jesum, « Vigilate et orate ; » sed tantummodo, « Vigilate, ne intretis in tentationem : » nec beatissimo Petro primo Apostolorum, « Rogavi pro te, » sed moneo te, vel impero ac præcipio, « Ne deficiat fides » tua. »

V. Contradicitur etiam istorum contentione benedictionibus nostris, ut incassum super populum dicere videamur, quidquid eis a Domino precamur, ut recte ac pie vivendo illi placeant; vel illa quæ pro fidelibus pre-

[1] Diospolitanæ synodi. — [2] Matth. vi, 13. — [3] Luc. xxii, 32.

catur Apostolus, dicens, « Flecto genua mea ad Patrem » Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in » cœlis et in terra nominatur, ut det vobis secundum » divitias gloriæ suæ virtute corroborari per Spiritum » ejus[1]. » Si ergo voluerimus benedicendo super populum dicere; « Da illis, Domine, virtute corroborari per » Spiritum tuum : » istorum nobis disputatio contradicit, affirmans negari liberum arbitrium, si hoc a Deo poscitur, quod in nostra est potestate. « Virtute enim corroborari si volumus, inquiunt, possumus ea possibilitate naturæ, quam nunc non accipimus, sed cum crearemur accepimus. »

VI. Parvulos etiam propter salutem, quæ per Salvatorem Christum datur, baptizandos negant, ac sic eos mortifera ista doctrina in æternum necant, promittentes etiamsi non baptizentur, habituros vitam æternam, nec pertinere ad eos, de quibus Dominus ait, « Venit » enim filius hominis quærere et salvare quod perierat[2]: » quia « Isti, inquiunt, non perierant, nec est quod in eis salvetur, vel tanto pretio redimatur : quia nihil est in eis vitiatum, nihil tenetur sub diaboli potestate captivum, nec pro eis fusus est sanguis, qui fusus in remissionem legitur peccatorum[3]: » quanquam per baptismum Christi etiam parvulorum fieri redemptionem libello suo Cœlestius in Carthaginensi ecclesia jam confessus est. Sed multi qui eorum perhibentur esse vel fuisse discipuli, hæc mala, quibus fundamenta Christianæ fidei conantur evertere, quacumque possunt, affirmare non cessant. Unde etiamsi Pelagius Cœlestiusque correcti sunt, vel se ista nunquam sensisse dicunt, et quæcumque scripta contra eos prolata fuerint sua esse negant, nec est quemadmodum de mendacio convin-

[1] Ephes. III, 14. — [2] Luc. XIX, 10. — [3] Matth. XXVI, 28.

cantur : generaliter tamen quicumque dogmatizat et affirmat, humanam sibi ac vitanda peccata, et Dei mandata facienda sufficere posse naturam, et eo modo gratiæ Dei, quæ sanctorum evidentius orationibus declaratur, adversarius invenitur : et quicumque negat parvulos per baptismum Christi a perditione liberari, et salutem percipere sempiternam, anathema sit. Quæcumque autem alia eis objiciuntur, non dubitamus venerationem tuam, cum Gesta episcopalia perspexerit, quæ in Oriente in eadem causa confecta dicuntur, id judicaturam unde omnes in Dei misericordia gaudeamus. Ora pro nobis, domine beatissime papa.

EPISTOLA CLXXVI[1].

Domino beatissimo meritoque venerabili, et in Christo honorando papæ INNOCENTIO, SYLVANUS, VALENTINUS, AURELIUS, DONATUS, RESTITUTUS, LUCIANUS, ALYPIUS, AUGUSTINUS, PLACENTIUS, SEVERUS, FORTUNATUS, POSSIDIUS, NOVATUS, SECUNDUS, MAURENTIUS, LEO, FAUSTINIANUS, CRESCONIUS, MALCUS, LITTORIUS, FORTUNATUS, DONATUS, PONTICANUS, SATURNINUS, CHRISTONIUS, HONORIUS, LUCIUS, ADEODATUS, PROCESSUS, CRESCONIUS, SECUNDUS, FELIX, ASIATICUS, RUFINIANUS, FAUSTINUS, SERVUS, TERENTIUS, CRESCONIUS, SPERANTIUS, QUADRATUS, LUCILLUS, SABINUS, FAUSTINUS, CRESCONIUS, VICTOR, GIGNANTIUS, POSSIDONIUS, ANTONINUS, INNOCENTIUS, PRÆSIDIUS, CRESCENTIUS, FELIX, ANTONIUS, VICTOR, HONORATUS, DONATUS, PETRUS, PRÆSIDIUS, CRESCONIUS, LAMPADIUS, DELPHINUS, ex concilio Milevitano in Domino salutem.

Milevitani concilii Patres Innocentio, de cohibendis Pelagianis hæreticis.

I. QUIA te Dominus gratiæ suæ præcipuo munere in Sede apostolica collocavit, talemque nostris temporibus præstitit, ut nobis potius ad culpam negligentiæ valeat, si apud tuam venerationem, quæ pro Ecclesia suggerenda sunt, tacuerimus, quam ea tu possis vel fastidiose vel negligenter accipere; magnis periculis infirmorum membrorum Christi pastoralem diligentiam, quæsumus adhibere digneris.

II. Nova quippe hæresis et nimium perniciosa tentat

[1] Alias XCII, quæ autem 176 erat, nunc 240. — Scripta paulo post superiorem.

assurgere inimicorum gratiæ Christi, qui nobis etiam dominicam orationem impiis disputationibus conantur auferre. Cum enim Dominus docuerit ut dicamus, « Di- » mitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus de- » bitoribus nostris[1] : » Isti dicunt posse hominem in hac vita præceptis Dei cognitis ad tantam perfectionem justitiæ sine adjutorio gratiæ Salvatoris, per solum liberum voluntatis arbitrium pervenire, ut ei non sit jam necessarium dicere, « Dimitte nobis debita nostra. » Illud vero quod sequitur, « Ne nos inferas in tentationem[2], » non ita intelligendum tanquam divinum adjutorium poscere debeamus, ne in peccatum tentari dedicamus, sed hoc in nostra esse positum potestate, et ad hoc implendum solam sufficere voluntatem hominis, tanquam frustra Apostolus dixerit, « Non volentis neque currentis, sed » miserentis est Dei[3] : » et, « Fidelis Deus, qui non per- » mittet vos tentari super id quod potestis, sed faciet » cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere[4]. » Frustra etiam Dominus dixerit apostolo Petro, « Rogavi » pro te, ne deficiat fides tua[5] : » et omnibus suis, « Vi- » gilate, et orate, ne intretis in tentationem[6] : » si hoc totum est potestatis humanæ. Pueros quoque parvulos, etsi nullis innoventur Christianæ gratiæ sacramentis, habituros vitam æternam, nequam præsumptione contendunt, evacuantes quod dicit Apostolus, « Per unum ho- » minem peccatum intravit in mundum, et per peccatum » mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo » omnes peccaverunt[7] : » et alio loco, « Sicut in Adam » omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivifica- » buntur[8]. »

[1] Matth. VI, 12. — [2] Ibid. 13. — [3] Rom. IX, 16. — [4] I Cor. X, 13. — [5] Luc. XXII, 32. — [6] Matth. XXVI, 41. — [7] Rom. V, 12. — [8] I Cor. XV, 22.

III. Ut ergo alia omittatus, quæ contra sanctas Scripturas plurima disserunt : hæc interim duo, quibus omnino totum quod Christiani sumus nituntur evertere, quæ fidelia corda sustineant, non esse rogandum Deum ut contra peccati malum atque ad operandam justitiam sit noster adjutor, et non opitulari parvulis ad consequendam vitam æternam Christianæ gratiæ Sacramentum? Hæc insinuantes apostolico pectori tuo, non opus habemus multa dicere, et tantam impietatem verbis exaggerare, cum procul dubio te ita promoveant, ut ab eis corrigendis, ne latius serpant, multosque contaminent, vel potius interimant, dum eos sub nomine Christi, a gratia Christi penitus alienant, omnino dissimulare non possis.

IV. Hujus autem perniciosissimi erroris auctores esse perhibentur Pelagius et Cœlestius, quos quidem in Ecclesia sanari malumus, quam desperata salute ab Ecclesia resecari, si necessitas nulla compellat. Quorum unus, id est, Cœlestius, etiam ad presbyterium in Asia dicitur pervenisse. De quo ante paucos annos, quid gestum fuerit sanctitas tua de Carthaginensi ecclesia melius instruitur. Pelagius vero, sicut a quibusdam fratribus nostris missæ loquuntur Epistolæ, Jerosolymis constitutus nonnullos fallere asseritur : verumtamen multo plures, qui ejus sensus diligentius indagare potuerunt, adversus eum pro gratia Christi et catholicæ fidei veritate confligunt, sed præcipue sanctus filius tuus, frater et compresbyter frater, Hieronymus.

V. Sed arbitramur adjuvante misericordia Domini Dei nostri, qui te et regere consulentem, et orantem exaudire dignatur, auctoritati sanctitatis tuæ, de sanctarum Scripturarum auctoritate depromptæ, facilius eos, qui tam perversa et perniciosa sentiunt, esse cessuros,

ut de correctione potius eorum congratulemur, quam contristemur interitu. Quodlibet autem ipsi eligant, certe vel aliis, quos plurimos possunt, si ab eis dissimuletur, suis laqueis implicare, cernit venerabilitas tua instanter et celeriter providendum. Hæc ad sanctitatem tuam de concilio Numidiæ scripta direximus, imitantes Carthaginensis ecclesiæ et Carthaginensis provinciæ coëpiscopos nostros, quos ad Sedem apostolicam, quam beatus illustras, de hac causa scripsisse comperimus: « Et alia manu : » Memor nostri in Dei gratia augearis, domine beatissime, meritoque venerabilis, et in Christo honorande, sancte pater.

EPISTOLA CLXXVII[1].

Domino beatissimo meritoque honorandissimo fratri Innocentio papæ, Aurelius, Alypius, Augustinus, Evodius, et Possidius in Domino salutem.

Aurelius aliique tres una cum Augustino episcopi ad Innocentium de Pelagio, retegentes ipsius hæresim, eamque ab apostolica Sede proscribi postulantes.

I. De conciliis duobus provinciæ Carthaginensis atque Numidiæ ad tuam sanctitatem a non parvo episcoporum numero subscriptas litteras misimus contra inimicos gratiæ Christi, qui confidunt in virtute sua, et Creatori nostro quodam modo dicunt : Tu nos fecisti homines, justos autem ipsi nos fecimus. Qui naturam humanam

[1] Alias xcv. quæ autem 177 erat, nunc 241. — Scripta circa idem tempus.

ideo dicunt liberam, ne quærant Liberatorem; ideo salvam, ut superfluum judicent Salvatorem. Tantum enim dicunt valentem, ut suis viribus semel in origine suæ creationis acceptis, possit per liberum arbitrium, nihil ulterius adjuvante illius gratia qui creavit, domare et extinguere omnes cupiditates, tentationesque superare: multique eorum insurgunt adversum nos, et dicunt animæ nostræ: « Non est salus illi in Deo ejus[1]. » Familia ergo Christi quæ dicit: « Quando infirmor, tunc fortis sum[2]; » et cui dicit Dominus ejus: « Salus tua ego sum[3], » suspenso corde cum timore et tremore adjutorium Domini etiam per charitatem tuæ venerationis expectat.

II. Audivimus enim esse in urbe Roma, ubi ille[4] diu vixit, nonnullos qui diversis causis ei faveant, quidam scilicet, quia eis talia persuasisse perhibetur, plures vero, qui eum talia sentire non credunt; præsertim quia in Oriente, ubi degit, Gesta[5] ecclesiastica facta esse jactantur, quibus putatur esse purgatus: ubi quidem si episcopi eum catholicum pronuntiarunt, non ob aliud factum esse credendum est, nisi quia se dixit Dei gratiam confiteri, et ita posse hominem suo labore ac voluntate juste vivere, ut ad hoc adjuvari Dei gratia non negaret. His enim auditis verbis, catholici antistites nullam aliam Dei gratiam intelligere potuerunt, nisi quam in libris Dei legere, et populis Dei prædicare consueverunt. Eam utique de qua dicit Apostolus: « Non irritam facio gratiam » Dei. Nam si per Legem justitia, ergo Christus gratis » mortuus est[6]: » sine dubio gratiam, qua justificamur ab iniquitate, et qua salvamur ab infirmitate; non qua creati sumus cum propria voluntate. Nam si intellexissent illi episcopi eam illum dicere gratiam, quam etiam

[1] Psal. III, 3. — [2] 2 Cor. XII, 10. — [3] Psal. XXXIV, 3. — [4] Pelagius. — [5] Diospolitanæ synodi. — [6] Galat. II, 21.

cum impiis habemus, cum quibus homines sumus; negare vero eam, qua Christiani et filii Dei sumus; quis eum patienter catholicorum sacerdotum non dicimus audiret, sed ante oculos suos ferret? Quapropter non culpandi sunt judices, quia ecclesiastica consuetudine nomen gratiæ audierunt, nescientes quid hujusmodi homines vel in suæ doctrinæ libris vel in suorum solent auribus spargere.

III. Non agitur de uno Pelagio, qui jam forte correctus, est quod utinam ita sit; sed de tam multis, quibus loquaciter contendentibus, et infirmas atque ineruditas animas velut vinctas trahentibus, firmas autem et in fide stabiles ipsa contentione fatigantibus, usquequaque jam plena sunt omnia. Aut ergo a tua veneratione acciendus est Romam, et diligenter interrogandus, quam dicat gratiam qua fateatur, si tamen jam fateatur, ad non peccandum justeque vivendum homines adjuvari; aut hoc ipsum cum eo per litteras agendum. Et cum inventus fuerit hanc dicere, quam docet ecclesiastica et apostolica veritas, tunc sine ullo scrupulo Ecclesiæ, sine latibulo ambiguitatis ullius absolvendus est, tunc est revera de ejus purgatione gaudendum.

IV. Sive enim gratiam dixerit esse liberum arbitrium, sive gratiam esse remissionem peccatorum, sive gratiam esse Legis præceptum, nihil eorum dicit, quæ per subministrationem Spiritus sancti pertinent ad concupiscentias tentationesque vincendas[1], quem ditissime effudit in nos, qui ascendit in cœlum, et captivans captivitatem dedit dona hominibus[2]. Hinc enim oramus ut peccatorum tentationem superare possimus, ut Spiritus Dei, unde pignus accepimus, adjuvet infirmitatem nostram[3].

[1] Tit. III, 6. — [2] Ephes. IV, 8. — [3] Rom. VIII, 26.

Qui autem orat et dicit : « Ne nos inferas in tentationem[1] ; » non utique id orat ut homo sit, quod est natura : neque id orat ut habeat liberum arbitrium, quod jam accepit, cum crearetur ipsa natura : neque orat remissionem peccatorum, quia hoc superius dicitur : « Dimitte nobis de» bita nostra[2] : » neque orat ut accipiat mandatum : sed plane orat ut faciat mandatum. Si enim in tentationem inductus fuerit, hoc est, in tentatione defecerit, facit utique peccatum quod est contra mandatum. Orat ergo ut non peccet, hoc est, ne quid faciat mali, quod pro Corinthiis orat apostolus Paulus, dicens : « Oramus au» tem ad Dominum ne quid faciatis mali[3]. » Unde satis apparet quod ad non peccandum, id est, ad non male faciendum, quamvis esse non dubitetur arbitrium voluntatis, tamen ejus potestas non sufficiat, nisi adjuvetur infirmitas. Ipsa igitur oratio, clarissima est gratiæ testificatio. Hanc ille confiteatur, et eum gaudebimus sive rectum sive correctum.

V. Distinguenda est Lex et gratia. Lex jubere novit, gratia juvare. Nec Lex juberet, nisi esset voluntas; nec gratia juvaret, si sat esset voluntas. Jubetur ut habeamus intellectum, ubi dicitur : « Nolite esse sicut equus et mu» lus, quibus non est intellectus[4] : » et tamen oramus ut habeamus intellectum, ubi dicitur : « Da mihi intellec» tum ut discam mandata tua[5]. » Jubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur : « Stulti, aliquando sapite : » et tamen oratur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur : « Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, » qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et da» bitur ei[6]. » Jubetur ut habeamus continentiam, ubi dicitur : « Sint lumbi vestri præcincti ; » et tamen ora-

[1] Matth. vi, 13. — [2] Ibid. 12. — [3] 2 Cor. xiii, 7. — [4] Psal. xxxi, 9. — [5] Id. cxviii, 125. — [6] Jacob. i, 5.

mus ut habeamus continentiam, ubi dicitur : « Cum » scirem quia nemo potest esse continens, nisi Deus det ; » et hoc ipsum erat sapientiæ : scire cujus esset hoc do- » num : adii Dominum, et deprecatus sum[1]. » Postremo ne nimium longum sit cuncta percurrere, jubetur ut non faciamus malum, ubi dicitur : « Declina a malo[2] : » et tamen oratur ut non faciamus malum, ubi dicitur : « Oramus autem ad Dominum ne quid faciatis mali[3]. » Jubetur ut faciamus bonum, ubi dicitur : « Declina a » malo, et fac bonum : » et tamen oratur ut faciamus bonum, ubi dicitur : « Non cessamus pro vobis orantes et » postulantes : » atque inter cætera, quæ pro illis, orat, dicit : « Ut ambuletis digne Deo in omne beneplacitum, » in omni opere et sermone bono[4]. » Sicut ergo agnoscimus voluntatem cum hæc præcipiuntur, sic et ipse agnoscat gratiam cum petuntur.

VI. Misimus reverentiæ tuæ librum, quem dederunt quidam religiosi et honesti adolescentes servi Dei, quorum etiam nomina non tacemus ; nam Timasius et Jacobus vocantur : qui, sicut audivimus, et etiam nosse dignaris, ipsius Pelagii exhortatione spem quam habebant in sæculo reliquerunt, et nunc continentes Deo serviunt. Qui cum eodem errore tandem aliquando per qualemcumque operam nostram Domino inspirante caruissent, protulerunt eumdem librum, Pelagii esse dicentes, et ut ei responderetur impendio rogaverunt. Factum est : ad eosdem rescripta est ipsa responsio[5] : agentes gratias rescripserunt[6]. Utrumque misimus, et cui responsum est, et quod responsum est. Et ne nimium essemus onerosi, signa fecimus his locis, ubi petimus inspicere non graveris, quemadmodum sibi objecta quæs-

[1] Sap. VIII, 21. — [2] Psal. XXXVI, 27. — [3] 2 Cor. XIII, 7. — [4] Coloss. I, 9. — [5] Liber de Natura et Gratia. — [6] Epist. 168.

tione, quod gratiam Dei negaret, ita respondit, ut eam esse non diceret, nisi naturam in qua nos condidit Deus.

VII. Si autem hunc esse suum librum negat, aut eadem in libro loca, non contendimus; anathemet ea, et illam confiteatur apertissime gratiam, quam doctrina christiana demonstrat et prædicat esse propriam Christianorum, quæ non est natura, sed qua salvatur natura; quæ naturam non auribus sonante doctrina vel aliquo adjumento visibili fovet, sicut plantator quodam modo et irrigator extrinsecus; sed subministratione Spiritus, et occulta misericordia, sicut facit ille, qui dat incrementum, Deus. Etsi enim quadam non improbanda ratione dicitur gratia Dei qua creati sumus, ut nonnihil essemus, nec ita essemus aliquid ut cadaver quod non vivit, aut arbor quæ non sentit, aut pecus quod non intelligit, sed homines qui et essemus, et viveremus, et sentiremus, et intelligeremus, et de hoc tanto beneficio Creatori nostro gratias agere valeamus: unde merito et ista gratia dici potest, quia non præcedentium aliquorum bonorum operum meritis, sed gratuita Dei bonitate donata est: alia est tamen qua prædestinati vocamur, justificamur, glorificamur, ut dicere possimus: « Si Deus pro nobis, » quis contra nos? Qui Filio suo proprio non pepercit, » sed pro nobis omnibus tradidit eum[1]. »

VIII. De hac gratia quæstio vertebatur, quando ab iis, quos Pelagius graviter offendebat atque turbabat, dicebatur ei quod eam suis disputationibus oppugnaret, quibus assereret non solum ad facienda, verumetiam ad perficienda mandata divina per liberum arbitrium humanam sibi sufficere naturam. Hanc apostolica doctrina gratiam non immerito isto nomine appellat, qua salvamur et justificamur ex fide Christi. De hac scriptum est:

[1] Rom. VIII, 31.

« Non irritam facio gratiam Dei. Nam si per Legem jus- » titia, ergo Christus gratis mortuus est[1]. » De hac scriptum est : « Evacuati estis a Christo, qui in Lege » justificamini, a gratia excidistis[2]. » De hac scriptum est : « Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin » gratia jam non est gratia[3]. » De hac scriptum est : « Ei » autem qui operatur merces non imputatur secundum » gratiam, sed secundum debitum : ei autem qui non ope- » ratur, credenti autem in eum qui justificat impium, » reputatur fides ejus ad justitiam[4]. » Et multa alia, quæ melius potes ipse meminisse, et intelligere prudentius, et illustrius prædicare. Illam vero gratiam, qua creati sumus homines, etiamsi ita appellandam non immerito intelligimus, mirum est tamen si ita appellatam in ullis legitimis, Propheticis, Evangelicis, Apostolicisque litteris legimus.

IX. Cum itaque de hac gratia Christianis fidelibus catholicisque notissima, illi objiceretur quæstio, ut eam oppugnare desineret, quid est quod cum hæc sibi in libro suo velut adversante persona idem ipse objecisset, ut se respondendo purgaret, nihil aliud respondit, nisi naturam creati hominis referre gratiam Creatoris; atque ita se dicere, sine peccato impleri posse justitiam per liberum arbitrium cum adjutorio divinæ gratiæ, quod Deus hoc dederit homini ipsa possibilitate naturæ ? Cui merito respondetur : « Ergo evacuatum est scandalum crucis. Ergo » Christus gratis mortuus est[5]. » Num enim si non moreretur propter delicta nostra, et resurgeret propter justificationem nostram, nec ascendisset in altum, et captivans captivitatem daret dona hominibus[6], ista naturæ possibilitas quam defendit, in hominibus non esset ?

[1] Galat. II, 21. — [2] Id. v, 4. — [3] Rom. XI, 6. — [4] Id. IV, 4. — [5] Galat. v, 11; II, 21, et Rom. IV, 25. — [6] Ephes. IV, 8, et Psal. LXVII, 19.

X. An forte Dei mandatum deerat, et ideo Christus mortuus est? Imo jam et hoc erat sanctum et justum et bonum[1]. Jam dictum fuerat: « Non concupisces[2]. » Jam dictum fuerat: « Diliges proximum tuum tanquam te » ipsum[3]: » in quo sermone Apostolus omnem Legem dicit impleri[4]. Et quoniam nisi diligat Deum, nemo diligit se ipsum, ideo Dominus in iis duobus præceptis totam Legem Prophetasque dicit pendere. Quæ duo præcepta jam erant hominibus divinitus data. An æternum præmium justitiæ promissum nondum erat? Hoc ipse non dicit, qui in suis litteris posuit etiam in Vetere Testamento regnum cœlorum esse promissum. Si ergo ad faciendam perficiendamque justitiam, jam erat naturæ possibilitas per liberum arbitrium, jam erat Legis Dei sanctum et justum bonumque mandatum, jam erat promissum præmium sempiternum: ergo Christus gratis mortuus est.

XI. Ergo neque per Legem justitia, neque per naturæ possibilitatem, sed ex fide et dono Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, unum mediatorem Dei et hominum[5]: qui nisi plenitudine temporis mortuus esset propter delicta nostra, et resurrexisset propter justificationem nostram, profecto et antiquorum fides evacuaretur et nostra. Fide vero evacuata, quæ homini justitia remaneat, cum justus ex fide vivat[6]? Ex quo enim per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransivit, in quo omnes peccaverunt[7]: procul dubio a corpore mortis hujus[8], ubi alia lex repugnat legi mentis, neminem liberavit aut liberat sua possibilitas, quæ perdita Redemptore indiget, saucia Salvatore; sed gratia Dei per fidem unius

[1] Rom. VII, 12. — [2] Exod. XX, 17. — [3] Levit. XIX, 18. — [4] Rom. XIII, 9. — [5] Id. IV, 25. — [6] Habac. II, 4. — [7] Rom. V, 12. — [8] Id. VII, 24 et 21.

mediatoris Dei et hominum, hominis Christi Jesu[1] : qui et Deus cum esset, hominem fecit; et manens Deus, homo factus refecit ipse quod fecit.

XII. Puto autem quod eum lateat, fidem Christi, quæ postea in revelationem venit, in occulto fuisse temporibus patrum nostrorum; per quam tamen etiam ipsi Dei gratia liberati sunt, quicumque omnibus humani generis temporibus liberari potuerunt, occulto judicio Dei, non tamen vituperabili. Unde dicit Apostolus : « Habentes » autem spiritum fidei, (utique eumdem quem et illi) se- » cundum quod scriptum est : Credidi, propter quod et » locutus sum ; et nos credimus, propter quod et lo- » quimur[2]. » Inde est quod ait ipse Mediator : « Abraham » pater vester concupivit videre diem meum ; et vidit, et » gavisus est[3]. » Inde Melchisedech prolato Sacramento mensæ Dominicæ[4], novit æternum ejus sacerdotium figurare.

XIII. Jam vero data in litteris Lege, quam dicit Apostolus subintrasse ut abundaret delictum, et de qua dicit : « Si ergo ex Lege hæreditas, jam non ex promissione. » Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus. » Quid autem Lex? Transgressionis gratia proposita est, » donec veniret semen, cui promissum est, dispositum » per Angelos in manu Mediatoris. Mediator autem unius » non est, Deus autem unus est. Lex ergo adversus pro- » missa Dei? absit. Si enim data esset Lex quæ posset » vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit » Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu » Christi daretur credentibus[5]. » Nonne satis ostenditur hoc actum esse per Legem, ut peccatum agnosceretur, et prævaricatione augeretur? (« Ubi enim lex non est,

[1] 1 Tim. II, 5. — [2] 2 Cor. IV, 13, et Psal. CXV, 1. — [3] Joan. VIII, 56. — [4] Gen. XIV, 18. — [5] Galat. III, 18, 19.

» nec prævaricatio[1] : ») et sic adversus victoriam peccati ad divinam gratiam ; quæ in promissionibus est, confugeretur : atque ita Lex non esset adversus promissa Dei ; quia ideo per illam fit cognitio peccati, et ex prævaricatione Legis abundantia peccati, ut ad liberationem quærantur promissiones Dei, quod ex gratia Dei ; et incipiat esse in homine justitia, non sua sed Dei, hoc est, data dono Dei.

XIV. Quam etiam nunc quidam « Ignorantes Dei justitiam, » sicut et tunc de Judæis dictum est, « Et suam » volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti[2]. » Per Legem quippe et illi justificari se arbitrantur, sufficiente sibi ad eam custodiendam libero arbitrio, hoc est, justitia sua prolata ex natura humana ; non donata ex gratia divina, propter quod « Justitia Dei » dicitur. Unde item scriptum est : « Per Legem enim cognitio peccati. » Nunc autem sine Lege justitia Dei manifestata est, » testificata per Legem et Prophetas[3]. » Cum dicit, « Manifestata est : » ostendit quia et tunc erat, sed tanquam illa pluvia[4], quam Gedeon impetravit, tunc velut in vellere occulta, nunc autem velut in area, manifesta. Cum ergo Lex sine gratia non mors peccati potuisset esse, sed virtus ; sic enim dictum est : « Aculeus mortis pec» catum, virtus autem peccati Lex[5] : » sicut confugiunt multi a facie regnantis peccati ad gratiam velut in area nunc patentem, ita pauci ad eam confugiebant velut in vellere tunc latentem. Hæc vero temporum distributio refertur ad altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, de qua dictum est : « Quam inscrutabilia sunt judi» cia ejus, et investigabiles viæ ejus[6] ! »

XV. Quapropter si et ante tempus Legis, et tempore

[1] Rom. IV, 15. — [2] Id. X, 3. — [3] Id. III, 21. — [4] Judic. VI, 37. — [5] I Cor. XV, 56. — [6] Rom. XI, 33.

ipso Legis justos patres ex fide viventes non possibilitas naturæ infirmæ et indigæ ac vitiatæ et sub peccato venumdatæ, sed Dei gratia per fidem justificabat, et nunc eadem in apertum jam veniens revelata justificat : anathemet ergo Pelagius scripta sua, ubi contra eam, etsi non per contumaciam, tamen per ignorantiam disputat, possibilitatem defendendo naturæ ad vincenda peccata, et implenda mandata : aut si ea sua esse negat, aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa quæ sua esse negat, anathemet ea tamen et damnet paterna exhortatione et auctoritate sanctimoniæ tuæ. Si vult ergo onerosum sibi, et perniciosum Ecclesiæ discat scandalum auferre, quod scandalum auditores et in perversum dilectores ejus usquequaque spargere non quiescunt. Si enim cognoverint eumdem librum, quem illius vel putant esse vel norunt, episcoporum catholicorum auctoritate, et maxime sanctitatis tuæ, quam apud eum esse majoris ponderis minime dubitamus, ab eodem ipso anathematum atque damnatum, non eos ulterius existimamus ausuros, loquendo contra gratiam Dei, quæ revelata est per passionem et resurrectionem Christi, pectora fidelia et simpliciter christiana turbare : sed potius adjuvante misericordia Domini, concertantibus nobiscum charitate ac pietate flagrantibus orationibus tuis, non solum ut in æternum beati, verumetiam justi et sancti sint, non in sua virtute, sed in eadem gratia confisuros. Unde et ad ipsum scriptam ab uno nostrum Epistolam, ad quem per quemdam Orientalem diaconum, civem autem Hipponensem tanquam purgationis suæ quædam scripta transmisit, tuæ beatitudini potius credidimus dirigendam, melius judicantes et petentes ut eam ei mittere ipse digneris. Sic enim eam legere potius non dedignabitur, magis in illa eum qui misit, quam qui scripsit attendens.

XVI. Illud vero quod dicunt posse hominem esse sine peccato, et mandata Dei facile custodire si velit, quamvis cum hoc per adjutorium gratiæ, quæ tamen per incarnationem Unigeniti ejus revelata atque donata est, dicitur, tolerabilius dici videatur : tamen quoniam non immerito movere potest, ubi et quando per eamdem gratiam id efficiatur in nobis, ut sine ullo prorsus peccato simus; utrum in hac vita quando caro concupiscit adversus spiritum[1], an vero in illa cum fiet sermo qui scriptus est : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, » aculeus tuus? aculeus enim mortis est peccatum[2] : » diligentius pertractandum propter alios quosdam qui senserunt, atque in suis litteris memoriæ mandaverunt, etiam in hac vita esse posse hominem sine peccato, non ab initio nativitatis suæ, sed conversione a peccatis ad justitiam, et a vita reproba ad bonam vitam. Sic enim intellexerunt quod de Zacharia et Elizabet scriptum est : » Ambulasse eos in omnibus justificationibus Domini » sine querela[3]. » Hoc quod dictum est : « Sine querela; » sine peccato dictum acceperunt, non quidem negantes, imo etiam, quod aliis locis in litteris eorum invenitur, pie confitentes adjutorium gratiæ Domini nostri, non per naturalem spiritum hominis, sed per principalem Spiritum Dei. Qui parum videntur considerasse ipsum Zachariam fuisse utique sacerdotem : omnes autem tunc sacerdotes necesse habebant ex Lege Dei, primitus pro peccatis suis offerre sacrificium, deinde pro populi[4]. Sicut ergo nunc per orationis sacrificium convincimur non esse sine peccato[5], quoniam jussi sumus dicere : « Dimitte nobis debita nostra : » ita et tunc per sacrificia victimarum animalium convincebantur sacerdotes sine

[1] Galat. v, 17. — [2] I Cor. xv, 55. — [3] Ambros. in Luc. I, 6. — [4] Levit. IX, 7. — [5] Hebr. VII, 17.

peccato non esse, qui pro suis peccatis jubebantur offerre.

XVII. Quod si res ita se habet ut per gratiam Salvatoris proficiamus quidem in hac vita, deficiente cupiditate, crescente charitate ; perficiamur autem in illa vita, cupiditate extincta, charitate completa : profecto illud quod scriptum est : « Qui natus est ex Deo, non peccat[1], » secundum ipsam charitatem dictum est, quæ sola non peccat. Ad nativitatem quippe, quæ ex Deo est, augenda et perficienda pertinet charitas, non ea quæ minuenda est et consumenda cupiditas : quæ tamen quandiu est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi mentis ; sed natus ex Deo, nec obediens desideriis ejus, nec exhibens membra sua arma iniquitatis peccato, potest dicere : « Jam non ego operor illud, sed illud quod habitat » in me peccatum[2]. »

XVIII. Sed quoquo modo se habeat ista quæstio, quia etsi non invenitur homo in hac vita sine peccato, id tamen dicitur posse fieri per adjutorium gratiæ et Spiritus Dei, quod ut fiat conandum atque poscendum est ; tolerabiter in eo quisque fallitur ; nec diabolica impietas, sed error humanus est elaboranda et optanda affirmare, etiamsi quod affirmat non possit ostendere. Id enim credit fieri posse, quod certe laudabile est velle. Nobis autem sufficit quod nullus in Ecclesia Dei fidelium reperitur in quolibet provectu excellentiaque justitiæ, qui sibi audeat dicere non necessariam precationem orationis dominicæ : « Dimitte nobis debita nostra[3] ; » et dicat se non habere peccatum, ne se ipsum decipiat, et veritas in eo non sit, quamvis jam sine querela vivat. Non enim qualecumque etiam tentationis humanæ, sed grave peccatum est quod in querelam venit.

[1] I Joan. III, 9. — [2] Rom. VII, 10. — [3] Matth. VI, 12.

XIX. Cætera quæ illi objecta sunt, sicut Gestis defensa perviderit, ita de his procul dubio tua beatitudo judicabit. Dabit sane nobis veniam suavitas mitissima cordis tui, quod prolixiorem epistolam fortassis quam velles tuæ misimus sanctitati. Non enim rivulum nostrum tuo largo fonti augendo refundimus; sed in hac non tamen parva tentatione temporis, unde nos liberet cui dicimus : « Ne » nos inferas in tentationem, » utrum etiam noster licet exiguus ex eodem, quo etiam tuus abundans, emanet capite fluentorum, hoc a te probari volumus tuisque rescriptis de communi participatione unius gratiæ consolari.

EPISTOLA CLXXVIII[1].

Domino beatissimo et in Christi veritate venerando fratri et consacerdoti Hilario (22), Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Hilario, de Pelagiana hæresi duobus in Africa conciliis damnata.

I. Honorabilis filius noster Palladius cum de nostro littore navigaret, beneficium poscendo magis dedit, ut non solum eum benignitati tuæ, verumetiam me ipsum tuis orationibus commendarem, Domine beatissime et in Christi charitate venerande frater. Quod cum facio, profecto et sanctitas tua faciet quod de te ambo præsumimus. Quæ autem circa nos sint, quoniam scio dilectionem vestram pro nobis sicut et nostram pro vobis esse sollicitam,

[1] Alias xciv. quæ autem 178 erat, nunc in Appendice est Edit. Bened. 19. — Scripta eodem tempore.

a memorato perlatore audiet sanctitas tua. Verumtamen quod maxime necessarium est breviter dicam. Nova quædam hæresis inimica gratia Christi contra Ecclesiam Christi conatur exurgere, sed nondum evidenter ab Ecclesia separata est, hominum scilicet qui tantum audent infirmitati humanæ tribuere potestatis, ut hoc solum ad Dei gratiam pertinere contendant quod cum libero arbitrio et non peccandi possibilitate creati sumus, et Dei mandata quæ a nobis implerentur accepimus: cæterum ad eadem mandata servanda et implenda nullo divino adjutorio nos egere. Necessariam vero nobis esse remissionem peccatorum, quia ea quæ a nobis in præteritum malefacta sunt, infecta facere non valemus. Cavendis autem futuris vincendisque peccatis, omnibusque tentationibus virtute superandis, sine ullo deinceps adjutorio gratiæ Dei naturali possibilitate humanam sufficere voluntatem. Nec parvulos indigere gratia Salvatoris, quia per ejus baptismum a perditione liberentur, eo quod nullum ex Adam contagium damnationis attraxerint.

II. Quam sint hæc inimica gratiæ Dei, quæ per Jesum Christum Dominum nostrum humano generi indulta est, et quemadmodum totius fidei Christianæ fundamenta evertere moliantur, pervidet nobiscum venerabilitas vestra. Neque apud vos tacere debuimus, ut ejusmodi homines, quos quidem sanari in Ecclesia quam ex illa resecari magis volumus et optamus, cura pastorali caveatis. Jam enim cum ista scriberem, cognoveramus in ecclesia Carthaginensi adversus eos episcopalis concilii conditum fuisse decretum, per Epistolam sancto et venerabili Papæ Innocentio dirigendum; et nos de concilio Numidiæ ad eamdem apostolicam Sedem jam similiter scripseramus.

III. Omnes enim qui spem debemus in Christo, huic

pestiferæ impietati resistere, eamque concorditer damnare et anathemare debemus : quæ contradicit etiam orationibus nostris, concedens quidem ut dicamus : « Di- » mitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus » debitoribus nostris[1] : » et hoc ita concedens, ut asserat hominem in hoc corruptibili corpore, quod aggravat animam, posse suis viribus ad tantam justitiam pervenire, ut neque hoc illi sit dicere necessarium : « Di- » mitte nobis debita nostra. » Illud vero quod sequitur : « Ne nos inferas in tentationem, » non sic accipiunt tanquam Deus orandus sit, quo nos ad superandas tentationes adjuvet peccatorum, sed ne quisquam irruens corporaliter nos humanus casus affligat : quoniam peccatorum tentationes vincere ita sit jam in nostra positum potestate, possibilitate naturæ, ut hoc inaniter impetrandum orationibus arbitremur. Non possumus una epistola brevi omnia vel plurima tantæ impietatis argumenta colligere, præsertim quia cum ista conscriberem, perlatores navigaturi me immorari diutius non sinebant. Puto autem onerosum me non fuisse sanctis sensibus tuis, quod de tanto malo, omnique vigilantia Domino adjuvante vitando, tacere non potui.

[1] Matth. VI, 12.

EPISTOLA CLXXIX[1].

Domino beatissimo ac merito venerabili fratri et coëpiscopo JOANNI AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Joanni episcopo Jerosolymitano, retegens Pelagii hæresim contentam in ejus libro, quem ipsi transmittit una cum libro de Natura et Gratia *a se contra istum elaborato; petens vicissim ut mittat Gesta ecclesiastica (Diospolitanæ synodi) quibus Pelagius purgatus esse perhibetur.*

I. QUOD tuæ sanctitatis scripta non merui, nihil audeo succensere. Melius enim perlatorem credo defuisse, quam me suspicor a tua veneratione contemptum, domine beatissime et merito venerabilis frater. Nunc vero quoniam servum Dei Lucam, per quem ista direxi, cito comperi esse rediturum, agam Domino, et tuæ benignitati uberes gratias, si me litteris fueris visitare dignatus. Pelagium vero fratrem nostrum filium tuum, quem audio quod multum diligis, hanc illi suggero exhibeas dilectionem ut homines qui eum noverunt et diligenter audierunt, non ab eo tuam sanctitatem existiment falli.

II. Nam quidam ex discipulis ejus adolescentes honestissime nati, et institutis liberalibus eruditi, spem, quam habebant in sæculo, ejus exhortatione dimiserunt, et se ad Dei servitium contulerunt. In quibus tamen apparuissent quædam sanæ doctrinæ adversantia, quæ Salvato-

[1] Alias CCLII, quæ autem 179 erat, nunc 150. — Scripta circa idem tempus.

ris Evangelio continetur, et apostolicis sermonibus declaratur, id est, cum invenirentur contra Dei gratiam disputare, propter quam Christiani sumus, et in qua spiritu ex fide spem justitiæ expectamus, et admonitionibus nostris inciperent emendari, dederunt mihi librum, quem ejusdem Pelagii esse dixerunt, rogantes ut ei potius responderem : quod posteaquam vidi me facere debere, ut eo modo error ipse nefarius de cordibus eorum perfectius auferretur, legi atque respondi.

III. In hoc libro ille Dei gratiam non appellat nisi naturam, qua libero arbitrio conditi sumus. Illam vero, quam innumerabilibus testimoniis sancta Scriptura commendat, ea nos justificari, hoc est justos fieri docens, et in omni opere bono, sive agendo, sive perficiendo, Dei misericordia juvari; quod etiam orationes sanctorum apertissime ostendunt, quibus ea petuntur a Domino, quæ præcipiuntur a Domino : hanc ergo gratiam non solum tacet, sed ei contraria multa loquitur. Affirmat enim, vehementerque contendit, per solum liberum arbitrium sibi humanam sufficere posse naturam ad operandam justitiam et omnia Dei mandata servanda. Unde quis non videat, cum eumdem librum legerit, quemadmodum oppugnetur gratia Dei, de qua dicit Apostolus, « Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis » hujus? Gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Chris» tum [1] : » et nullus locus divino adjutorio relinquatur, propter quod orantes dicere debeamus, « Ne nos in» feras in tentationem [2] ? » Sine causa etiam Dominus apostolo Petro dixisse videatur, « Rogavi pro te ne de» ficiat fides tua [3], » si hoc totum in nobis nullo auxilio Dei, sed potestate voluntatis impletur.

IV. His itaque disputationibus perversis et impiis, non

[1] Rom. vii, 14. — [2] Matth. vi, 13. — [3] Luc. xxii, 32.

solum contradicitur orationibus nostris, quibus a Domino petimus quidquid sanctos petiisse legimus et tenemus, verumetiam benedictionibus nostris resistitur, quando super populum dicimus, optantes eis et poscentes a Domino, ut eos abundare faciat in charitate invicem, et in omnes, et det eis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari, per Spiritum ejus[1]; et impleat eos omni gaudio, et pace in credendo, et abundent in spe, et potentia Spiritus sancti[2]. Ut quid eis ista petimus, quæ populis a Domino petiisse Apostolum novimus; si jam natura nostra, creata cum libero arbitrio, omnia hæc sibi potest sua voluntate præstare? Ut quid etiam dicit idem ipse Apostolus, « Quotquot enim Spiritu Dei » aguntur, hi filii sunt Dei[3]; » si spiritu naturæ nostræ agimur, ut efficiamur filii Dei? ut quid dicit similiter, « Spiritus adjuvat infirmitatem nostram[4]; » si natura nostra sic creata est, ut Spiritu ad opera justitiæ non indigeat adjuvari? Ut quid scriptum est, « Fidelis autem » Deus, qui non permittet vos tentari super id quod po- » testis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possi- » tis sustinere[5]; » si jam ita conditi sumus, ut viribus liberi arbitrii universas tentationes sustinendo superare possimus.

V. Quid pluribus agam apud sanctitatem vestram? quandoquidem me onerosum sentio; maxime quia per interpretem audis litteras meas. Si diligitis Pelagium; diligat vos etiam ipse, imo magis se ipsum; et non vos fallat. Cum enim auditis eum confiteri gratiam Dei et adjutorium Dei, putatis hoc eum dicere, quod et vos qui catholica regula sapitis, quoniam quid in libro suo scripserit ignoratis. Propter hoc, ipsum librum misi, et meum

[1] 1 Thess. III, 11, et Ephes. III, 16. — [2] Rom. XV, 13. — [3] Id. VIII, 14. — [4] Ibid. 26. — [5] 1 Cor. X, 13.

quo ei respondi, unde perspiciat venerabilitas vestra, quam gratiam vel adjutorium Dei dicat, quando illi objicitur quod gratiæ Dei et adjutorio contradicat. Proinde ostende illi docendo, et hortando, et pro ejus salute, quæ in Christo esse debet, orando, ut eam Dei gratiam confiteatur, quam probantur sancti Dei fuisse confessi, cum a Domino ea ipsi petérent, quæ illis jubebat ut facerent. Quoniam neque juberentur, nisi ut nostra voluntas ostenderetur; neque peterentur, nisi ut voluntatis infirmitas ab illo qui jusserat, juvaretur.

VI. Aperte interrogetur utrum ei placeat orandum esse a Domino ne peccemus. Quod si ei displicet, legatur in auribus ejus Apostolus dicens, « Oramus autem ad » Deum, ne quid faciatis mali [1]. » Si autem placet, aperte prædicet gratiam, qua juvamur, ne ipse faciat multum mali. Hac enim gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum omnes liberantur, quicumque liberantur: quoniam nemo, præter ipsam, quolibet alio modo liberari potest. Propter hoc scriptum est, « Sicut in Adam om» nes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabun» tur [2]: » non quia nemo damnabitur; sed quia nemo aliter liberabitur. Quia sicut nulli nisi per Adam filii hominis, ita nulli nisi per Christum filii Dei. Omnes itaque filii hominis nonnisi per Adam, et omnes ex eis filii Dei nonnisi per Christum fieri possunt. Aperte itaque etiam hinc exprimat quid sentiat, utrum placeat ei etiam parvulos, qui nondum justitiam possunt velle vel nolle, tamen propter unum hominem, per quem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt [3], per Christi gratiam liberari. Utrum etiam pro ipsis fusum credat sanguinem Christi propter originale

[1] 2 Cor. XIII, 7. — [2] Id. XV, 22. — [3] Rom. V, 12.

peccatum, qui utique in remissionem fusus est peccatorum. De his maxime ab illo volumus nosse quid credat, quid teneat, quid certe confiteatur et prædicet. In aliis autem, quæ illi objiciuntur, etiamsi errare convincitur, tamen donec corrigatur, tolerabilius sustinetur.

VII. Peto etiam nobis transmittere, quibus perhibetur esse purgatus, ecclesiastica Gesta [1] digneris. Quod ex multorum episcoporum desiderio peto, quos mecum de hac re fama incerta perturbat. Sed ideo solus hoc scripsi, quia occasionem perlatoris festinantis a nobis, quem cito ad nos audivi posse remeare, prætermittere nolui. Pro quibus Gestis jam nobis misit non quidem ullam partem Gestorum, sed quamdam a se conscriptam velut defensionem suam, qua se dixit objectis respondisse Gallorum [2]. In qua ut alia omittam, cum ad illud responderet, quod ei objectum est, eum dixisse « Posse hominem esse sine peccato, et mandata Dei custodire si velit. Diximus, inquit ; hanc enim illi Deus possibilitatem dedit. Non diximus, quoniam inveniatur quis ab infantia usque ad senectam, qui nunquam peccaverit, sed quoniam a peccatis conversus labore proprio, et gratia Dei adjutus potest absque peccato esse, nec propter hoc in posterum erit inconvertibilis. »

VIII. In hac Pelagii responsione cernit reverentia tua, hoc eum fuisse confessum, priorem hominis vitam, quæ est ab infantia, sine peccato non esse, sed eum ad vitam, quæ sine peccato sit, labore proprio et adjuto per gratiam Dei posse converti. Cur ergo in hoc libro, cui respondi, vel ita hîc vixisse dicit, ut nihil omnino peccaverit. Nam ejus de hac re ista sunt verba. « Hoc, inquit, recte dici potest de his, quorum neque bonorum, neque malorum Scriptura sit memor. De illis vero quorum jus-

[1] Dispolitanæ Synodi. — [2] Herotis et Lazari.

titiæ meminit, et peccatorum sine dubio meminisset, si qua eos peccasse sensisset. Sed esto, inquit, aliis temporibus turbæ numerositate omnium dissimulaverit peccata contexere; in ipso statim mundi primordio, ubi nonnisi quatuor homines erant, quid, inquit, dicimus, cur non omnium voluerit dicta memorare? Utrum-ne ingentis multitudinis causa, quæ nondum erat; an quia illorum tantum, qui commiserant, meminit, illius vero qui nulla commiserat, meminisse non potuit? Certe, inquit, primo in tempore Adam et Eva[1], ex quibus Caïn et Abel nati sunt, quatuor homines tantum fuisse referuntur. Peccavit Eva; Scriptura hoc prodidit. Adam quoque deliquit; eadem Scriptura non tacuit. Sed et Caïn peccasse ipsa quoque Scriptura testata est. Quorum non modo peccata, verumetiam peccatorum indicat qualitatem, quod si et Abel peccasset, inquit, et hoc sine dubio Scriptura dixisset: si non dixit, ergo nec ille peccavit. »

IX. Hæc verba de libro ejus decerpsi, quæ in ipso quoque volumine tua sanctitas poterit invenire; ut intelligatis quemadmodum et cætera neganti credere debeatis. Nisi forte dicat ipsum Abel nihil peccasse: sed ideo non fuisse sine peccato, et ideo non posse Domino comparari, qui in carne mortali solus sine peccato fuit, quia erat in Abel originale peccatum, quod de Adam traxerat, non in se ipso ipse commiserat. Utinam saltem hoc dicat, ut interim ejus de baptismo parvulorum certam sententiam tenere possimus. Aut si forte, quoniam dixit ab infantia usque ad senectutem, ideo dicat Abel non peccasse, quia nec senuisse monstratur. Non hoc indicant verba ejus: ab initio priorem vitam dixit peccatricem, posteriorem vero posse esse sine peccato. Ait enim

[1] Gen. III, 6, etc.

non se dixisse, « Quoniam inveniatur quis ab infantia usque ad senectutem, qui non peccaverit; sed quoniam a peccatis conversus labore proprio, et gratia Dei adjutus potest absque peccato esse. » Cum enim dicit, « A peccatis conversus, » ostendit priorem vitam in peccatis agi. Fateatur ergo quod peccaverit Abel, cujus prima vita fuit in sæculo, quam fatetur non carere peccatis, et respiciat librum suum, ubi eum dixisse constat, quod ait in hac defensione, « Non diximus. »

X. Si autem et hunc librum, vel hunc in eo libro locum esse negaverit suum; ego quidem idoneos testes habeo honestos et fideles viros et ejus sine dubio dilectores, quibus attestantibus purgare me possum, quod eumdem librum ipsi mihi dederint, et tibi hoc legatur, eumque Pelagii esse dixerint, ut saltem hoc mihi sufficiat, ne dicat a me fuisse sive conscriptum, sive falsatum. Jam inter illos eligat quisque, cui credat; meum non est de hac re diutius disputare. Rogamus ut certe transmittas ipsi, si negaverit se ista sentire, quæ illi objiciuntur inimica gratiæ Christi. Tam quippe operta est ejus defensio, ut si vestram sanctam prudentiam, qui ejus alia scripta non nostis, nulla verborum ambiguitate fefellerit, magno gaudio gratulabimur, non multum curantes, utrum illa perversa et impia nunquam senserit, an se ab eis aliquando correxerit.

EPISTOLA CLXXX [1].

Domino merito charissimo, et in Christi membris honorando fratri OCEANO, AUGUSTINUS salutem.

Augustinus Oceano rescribens paucis de animæ origine et de officioso mendacio, petensque ut mittat Hieronymi librum de Resurrectione carnis.

I. DUAS accepi simul Epistolas dilectionis tuæ, quarum in una facis tertiæ mentionem, et eam te prius misisse commemoras, quam accepisse non recolo; imo bene mihi recolere videor, quod non acceperim. De iis tamen quas accepi, ago uberes gratias benignitati erga nos tuæ. Quibus ut non continuo responderem, in alia atque alia diversarum occupationum tempestate direptus sum. Unde nunc stillam vacantis temporis nanctus, respondere aliquid malui, quam ad tuam sincerissimam charitatem diuturnum habere silentium, et fieri taciturnitate, quam loquacitate importunior.

II. De origine animarum quid sanctus Hieronymus sentiat, jam sciebam, et hæc ipsa quæ ex libro ejus in Epistola tua posuisti verba jam legeram. Verum non hoc quæstionem molestam facit, quod movet quosdam, quomodo Deus adulterinis etiam conceptibus juste animas largiatur; cum bene viventibus, et ad Deum fide ac pietate conversis, ne propria quidem, quanto minus parentum; possint obesse peccata. Sed merito quæritur,

[1] Alias CCLX. quæ autem 180 erat, nunc 228. — Scripta circa finem an. 416.

si verum est novas ex nihilo animas singulas singulis nascentibus fieri, quomodo tam innumerabiles animæ parvulorum, quas Deo certum est ante rationales annos, antequam quidquam justum injustumve sapere vel capere possint, sine baptismo de corporibus exituras, juste in damnationem dentur, ab illo utique apud quem non est iniquitas[1]. Non opus est de hac re plura dicere, cum scias quid velim, vel potius quid nolim dicere; satis existimo sapienti esse quod dixi. Verumtamen si aliquid hinc, quod ista quæstio solvi queat, vel legisti, vel ex ore ejus audisti, vel tibi ipsi Dominus cogitanti donavit ut noveris, impartire obsecro mihi ut gratias uberiores agam.

III. Illud vero de officioso utilique mendacio, quod exemplo Domini de die et hora hujus sæculi finiendi nec filium scire dicentis, putasti esse solvendum; conatu quidem ingenii tui, cum legerem, delectabar, sed nullo modo mihi videtur tropicam locutionem recte dici posse mendacium. Non enim mendacium est, cum diem lætum dicimus, quod lætos faciat; aut tristem lupinum, quod gustantis vultum amaro sapore contristet; sicut Deum scire, cum cognoscentem hominem facit; hoc enim dictum ad Abraham ipse commemorasti. Nequaquam sunt ista mendacia; quod ipse facillime advertis. Proinde beatus Hilarius[2], cum obscuram quæstionem obscuro hoc genere tropicæ locutionis aperuit, ut intelligeremus in eo se nimirum dixisse nescientem, in quo alios facit occultando nescientes, non excusavit mendacium, sed mendacium non esse monstravit: non solum in his usitatioribus[3] tropis, verum in illa etiam, quæ appellatur metaphora, quæ loquendi consuetudine omnibus nota est. Nam gemmare vites, fluctuare segetes, florere juvenes, contendet quispiam esse mendacium,

[1] Rom. IX, 14. — [2] In lib. 9. de Trinitate. — [3] *Forte* inusitatioribus.

quod in his rebus nec undas, nec lapides, nec herbas, nec arbores videt, ubi proprie ista verba dicuntur.

IV. Porro autem pro tuo ingenio atque eruditione facillime perspicis, quantum ab his differat quod ait Apostolus, « Cum viderem quia non recte ingrediuntur ad » veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus, Si » tu, cum sis Judæus, gentiliter et non judaïce vivis, » quemadmodum gentes cogis judaïzare [1]? Nulla est hic tropica obscuritas, verba sunt propria apertæ locutionis. Hoc profecto Doctor gentium, his quos parturiebat donec Christus formaretur in eis [2], et quibus sub divina attestatione prædixerat, « Quæ autem scribo vobis, ecce » coram Deo, quia non mentior [3], » aut verum dixit, aut falsum; si falsum, quod absit, quæ sequantur advertis, et ambo ista exhorrescas admonet veritatis indicium, et in apostolo Petro mirabilis humilitatis exemplum.

V. Sed qui hinc diutius? cum de hac quæstione inter nos, ego et prædictus venerabilis frater Hieronymus satis litteris egerimus; et in hoc opere recentissimo [4], quod sub nomine Critobuli adversus Pelagium modo edidit, eamdem de ista re gesta dictisque apostolicis sententiam tenuit, quam beatissimi Cypriani [5] etiam nos secuti sumus. Illud potius de origine animarum, non propter partus adulterinos, sed propter innocentium, quod absit, damnationem, quod, opinor, non stulte quæritur, si quid a tali ac tanto didicisti viro, quod recte responderi ambigentibus possit, quæso nobiscum communicare non abnuas. Ita quippe mihi in epistolis tuis eruditus et suavis apparuisti, ut operæ pretium sit tecum litteris conloqui. Nescio sane quem librum ejusdem hominis Dei, quem presbyter Orosius attulit, tuæque dilectioni des-

[1] Galat. II, 14. — [2] Id. IV, 19. — [3] Id. I, 20. — [4] Lib. I. adversus Pelag. — [5] Epist. 71 ad Quintum.

cribendum dedit, ubi de resurrectione carnis præclare disputasse laudatur, jam nobis peto non differas mittere. Ideo quippe non eum cito poposcimus, quia et describendum et emendandum utique cogitavimus; cui utrique operi largissimum jam putamus tempus indultum. Memor nostri Deo vivas.

EPISTOLA CLXXXI[1].

INNOCENTIUS AURELIO, NUMIDIO, RUSTICIANO, FIDENTIANO, EVAGRIO, ANTONIO, PALATINO, ADEODATO, VINCENTIO, PUBLIANO, THEASIO, TUTO, PANNONIO, VICTORI, RESTITUTO, *alteri* RESTITUTO, RUSTICO, FORTUNATIANO, AMPELIO, AMBIVIO, FELICI, DONATIANO, ADEODATO, OCTAVIO, SEROTINO, MAJORINO, POSTHUMIANO, CRISPULO, VICTORI, *alteri* VICTORI, LEUCIO, MARIANO, FRUCTUOSO, FAUSTINIANO, QUODVULTDEO, CANDORIO, MAXIMO, MEGASIO, RUSTICO, RUFINIANO, PROCULO, SEVERO, THOMÆ, JANUARIO, OCTAVIANO, PRÆTEXTATO, SIXTO, QUODVULTDEO, PENTHADIO, QUODVULTDEO, CYPRIANO, SERVILIO, PELAGIANO, MARCELLO, VENANTIO, DIDYMO, SATURNINO, BIZACENO, GERMANO, GERMANIANO, INVENTIO, MAJORINO, INVENTIO, CANDIDO, CYPRIANO, ROMANIANO, ÆMILIANO, AFRICANO, MARCELLINO, *et cæteris, qui in Carthaginensi Concilio affuerunt dilectissimis fratribus in Domino salutem.*

Innocentius Carthaginensis concilii Patribus, confirmans ipsorum doctrinam ac sententiam adversus Pelagianos.

I. « IN requirendo de his rebus, quas omni cum sollicitudine decet a sacerdotibus, maximeque a vero justo-

[1] Alias XCI. quæ autem 181 erat, Italicæ inscripta, continetur in epistola 147. ad Paulinam. — Scripta ineunte an. 417.

que et catholico tractari concilio, antiquæ traditionis exempla servantes, et ecclesiasticæ memores disciplinæ, nostræ religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum approbastis esse judicium, scientes quid apostolicæ Sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus Apostolum, debeatur, a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emersit. Quem sequentes, tam mala damnare novimus quam probare laudanda. Vel id vero quod patrum instituta sacerdotali custodientes officio non censetis esse calcanda, quod illi non humana, sed divina decrevere sententia, ut quidquid quamvis in disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum, nisi ad hujus Sedis notitiam perveniret : ut tota hujus auctoritate justa quæ fuerit pronuntiatio firmaretur, indeque sumerent cæteræ ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones puri latices capitis incorrupti manerant,) quid præciperent, quos abluerent, quos velut cœno inemundabili sordidatos mundis digna corporibus unda vitaret. »

II. « Gratulor igitur, fratres charissimi, quod per fratrem et coëpiscopum nostrum Julium litteras ad nos destinastis, et cum illis curam geritis, quibus præsidetis ecclesiis, sollicitudinem vestram pro omnium utilitate monstratis, et per cunctas totius orbis ecclesias omnibus una quod prosit decernendum esse deposcitis : ut suis constabilita regulis Ecclesia, et hoc, quo illos caveat, pronuntiationis justæ firmata decreto talibus parere non possit; qui perversis instructi, imo destructi verborum argutiis, sub imagine catholicæ fidei disputantes, velut pestiferum exhalantes virus, ut hominum recte sentien-

tium in deteriorem partem corda corrumpant, totam veri dogmatis quærunt evertere disciplinam. »

III. Sanandum ergo celerius, ne longius execrandus animis morbus inrepat : sicut medicus cum viderit hujus terreni corporis aliquem esse languorem, magnum suæ artis æstimat documentum, si cito quis illius interventu desperatus evadat; vel cum putre vulnus aspexerit, adhibet fomenta vel cætera, quibus illud possit, quod natum fuerat, vulnus obduci; ac si in manens sanari non poterit, ne corpus reliquum sua tabe corrumpat, ferro amputat quod nocebat, quo reliquum integrum servet et intactum. Præcidendum id ergo est, quod velut puro sanoque nimium corpori vulnus obrepsit, ne cum tardius abstergitur, in ipsis pene visceribus hujus mali non exhaurienda post sentina considat. »

IV. Nam quid nos de his posthac rectum mentibus existimemus, qui sibi se putant debere quod boni sunt, nec illum considerant, cujus quotidie gratiam consequuntur? Sed jam isti, qui tales sunt, nullam Dei gratiam consequuntur, qui sine illo tantum se assequi posse confidunt, quantum vix illi, qui ab illo postulant, accipere promerentur. Quid enim tam iniquum potest esse, tam barbarum, tam totius religionis ignarum, tam Christianis mentibus inimicum, quam huic te negare debere quidquid in quotidiana gratia consequeris, cui te ipse confiteris debere quod natus es? Ergo eris tibi in providendo præstantior quam potest in te esse, qui te ut esses effecit? Et cum te putes ei debere quod vivis, quomodo te non putas illi debere quod quotidianam ejus consequendo gratiam taliter vivis? Et qui nos adjutorio negas indigere divino, quasi ex nostra in totum possibilitate perfectos, quomodo non adjutorium ejus

in nos, cum tales a nobis etiam esse possumus provocamus? »

V. « Qui enim adjutorium Dei negat, vellem interrogare quid dicat, nos non mereri, an illum hoc non posse præstare? An nihil esse propter quod unusquisque hoc debeat postulare? Posse hoc Deum, opera ipsa testantur; et adjutorio quotidiano nos egere negare non possumus. Hoc enim seu bene vivimus provocamus, ut melius sanctiusque vivamus; seu prave sentientes a bonis avertimur, ut ad rectam redeamus viam, ejus auxilio plus egemus. Nam quid tam mortiferum, tam præceps videatur ad casum, tam expositum ad omnia pericula, si hoc solum nobis putantes posse sufficere, quod liberum arbitrium cum nasceremur accepimus, ultra jam a Domino nihil quæramus, id est, auctoris nostri obliti, ejus potententiam, ut nos ostendamus liberos, abjuremus, quasi jam amplius quod possit dare non habeat, qui te in tuo ortu liberum fecit? nescientes quod nisi magnis precibus in nos Dei gratia implorata descendat, nequaquam terrenæ labis et mundani corporis vincere conemur errores, cum pares nos ad resistendum non liberum arbitrium, sed Dei solum facere possit auxilium. »

VI. « Nam si ille clamat adjutorio sibi opus esse divino, qui digne hoc non quæreret, si cui liberum arbitrium plus prodesset; quippe cum vir beatus et jam electus a Domino nihil egeret : tamen ita Deum deprecatur postulans, « Adjutor meus esto : ne derelinquas me, neque despicias » me Deus salutaris meus[1]. » Nos nobis liberum arbitrium, ille sibi Deum postulat adjutorem. Quod nati sumus posse sufficere nos dicimus, ille Deum ne derelinquatur exorat? Non, rogo, manifeste discimus, quid oremus, cum ille tantopere beatus, ut supra diximus vir ne dis-

[1] Psal. XXVI, 9.

pliciatur exoptat? Illi enim necesse est ista arguant, qui illa confirmant. David enim orationis ignarus, et suæ naturæ nescius accusetur, qui cum sciat tantum in sua inesse natura. adjutorem sibi Deum et assiduum adjutorem, nec illi sufficit assiduum, sed ne aliquando illum despiciat, orationibus pronus exoptat, et per corpus omne psalterii hoc et prædicat et clamat. Si ergo hoc ille tam magnus sicut assidue dicere, ita necessarium confessus est ut doceret; quemadmodum Pelagius Cœlestiusque seposita omni responsione Psalmorum, talique abdicata doctrina, suasuros se aliquibus esse confidunt, nos adjutorium Dei nec debere quærere, nec eo egere; cum omnes sancti nihil se sine hoc agere posse testentur. »

VII. « Liberum enim arbitrium olim ille perpessus[1], dum suis inconsultius utitur bonis, cadens in prævaricationis profunda demersus est, et nihil quemadmodum exinde surgere posset invenit, suaque in æternum libertate deceptus hujus ruinæ jacuisset oppressu, nisi eum post Christi pro sua gratia relevasset adventus: qui per novæ regenerationis purificationem, omne præteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit, et ejus firmans statum quo rectius stabiliusque procederet, tamen suam gratiam in posterum non negavit. Nam quamvis redemisset hominem a præteritis ille peccatis, tamen sciens iterum posse peccare, ad reparationem sibi, quemadmodum posset illum et post ista corrigere, multa servavit: quotidiana præstat ille remedia, quibus nisi freti confisique nitamur, nullatenus vincere humanos poterimus errores. Necesse est enim, ut quo auxiliante vincimus, eo iterum non adjuvante vincamur. Sed possem plura dicere, nisi vos constaret cuncta dixisse. »

VIII. « Quisquis ergo huic assentiens videtur esse sen-

[1] De Dogmatibus ecclesiastic. cap. 22.

tentiæ, qua dicat adjutorio nobis non opus esse divino, inimicum se catholicæ fidei, Dei beneficiis profitetur ingratum. Nam nec nostra communione sunt digni, quam prædicando taliter polluerunt. Ipsi enim sua sponte dum sequuntur illa quæ dicunt, longius a vera religione refugerunt. Cum enim hoc totum in nostra professione consistat, quotidianisque precibus nihil agamus nisi quemadmodum Dei misericordiam consequamur; quemadmodum ferre possumus ista jactantes? Quis rogo tantus illorum pectora error obcæcat, ut si ipsi nullam Dei gratiam sentiunt, quia nec digni sunt merentur, nec de aliis considerent quid quotidie singulis gratia divina largitur? Sunt quidem isti omni cæcitate dignissimi, qui nec hoc sibi reliquerunt, ut se auxilio credant revocari ab erroribus posse divino. Negantes enim adjutorium, non aliis, sed sibi hoc penitus abstulerunt, qui avellendi sunt longius, et ab Ecclesiæ procul removendi visceribus, ne diu inultus multa occupans, insanabilis post error increscat. Si enim diu sub hac fuerint impunitate versati, necesse est multos in hanc suæ pravitatem mentis inducant decipiantque innocentes, vel potius imprudentes, qui fidem catholicam sequuntur. Putabunt enim eos recte sentire, quos adhuc viderint in Ecclesia perdurare. »

IX. « Separetur ergo a sano corpore vulnus insanum, remotoque morbi sævientis afflatu cautius quæ sunt sincera perdurent, et grex purior ab hac mali pecoris contagione purgetur. Sic totius corporis illibata perfectio, quam vos sequi et tenere hac in illos pronuntiatione cognovimus, et una vobiscum pari assensione servamus. Qui si tamen aliquod in se Dei adjutorium, quod huc usque negaverunt provocarint, et opus sibi ejus auxilio esse cognoverint, ut hac labe in quam sui cordis incurvatione corruerant, liberentur, et quasi in lucem de fœda

tracti caligine, remotis abdicatisque omnibus, quibus totus, ne verum aspicerent, fœdabatur et caligabat aspectus, damnent hæc quæ huc usque senserunt, et aliquando animum rectis disputationibus commodantes, ab hac aliquantulum labe correcti, veris se sanandos consiliis tribuant atque submittant. Quod si fecerint, erit in potestate pontificum, istis aliquatenus subvenire, et talibus aliquam curam præstare vulneribus, quam solet lapsis cum resipuerint Ecclesia non negare : ut a suis revocati præcipitiis, intra ovile Domini redigantur; ne foris positi, et tanto præsidio a fide munitionis exclusi, periculis omnibus exponantur, devorandi luporum dentibus atque vexandi, quibus obsistere hac, qua illos in se irritaverant doctrinæ perversitate, non possint. Sed satis vestris monitis, sic abundantibus nostræ legis exemplis, probatur esse responsum, nec quidquam superesse duximus quod dicamus, cum nihil prætermissum a vobis, nihil constet esse suppressum, quo illi refutati et penitus agnoscantur esse convicti. Ideoque a nobis testimonia nulla ponuntur, quia et his plena relatio est, et satis constat tot doctissimos sacerdotes cuncta dixisse, nec decet credere vos aliquid, quod ad causam possit proficere, præteriisse : *et alia manu :* Bene valete, fratres : *et ad latus :* Data VI. Kal. Febr. post consulatum Theodosii Augusti VII. et Junii Quarti $\overline{\text{V. C}}$[1]. »

[1] Sic MSS. At editi. *Quinto Kalendas ;* omissis consulibus, quos annotavimus ex MSS. Vaticano, Corbejensi et Germanensi ; quanquam in Corb. alter consulum *Lunus* seu *Lunius* appellatur. In Vat. autem *Lucius* uti et in Germ. in quo ex prava interpretatione notarum $\overline{\text{V. C.}}$ scriptum est *Lucio Quarto V. Consulibus.*

EPISTOLA CLXXXII[1].

INNOCENTIUS, SYLVANO seni VALENTINO, et cæteris qui in Milevitana synodo interfuerunt dilectissimis fratribus in Domino salutem.

Innocentius Romanus pontifex, Patribus concilii Milevitani comprobans illorum acta adversus Pelagianos.

I. « INTER cæteras Romanæ Ecclesiæ curas, et apostolicæ Sedis occupationes, quibus diversorum consulta fideli ac modica disceptatione tractamus, frater et coëpiscopus noster Julius dilectionis vestræ litteras, quas ex Milevitano concilio, cura fidei propensiore misistis, mihi inopinanter ingessit, Carthaginensis etiam synodi querelæ parilis scripta subjungens. Nimirum exultat Ecclesia tantam sollicitudinem commissis gregibus exhibere pastores, ut non solum neminem ex his patiantur errare, sed si quas magis ovium scævæ delectationis herba seduxit, ac si in errore permanserint, aut segregari penitus velint, at illicenter dudum petita vitantes, custodiæ pristinæ circumspectione tutari, in utraque parte videlicet consulentes, ne vel suscipiendo tales simili cæteræ seducantur exemplo; vel spernendo redeuntes, luporum morsibus videantur ingestæ. Prudens admodum et catholicæ fidei plena consultatio. Quis enim aut tolerare possit errantem, aut non recipere se corrigentem? Nam ut durum arbitror conniventiam præbere peccantibus, ita impium judico magnum negare conversis. »

[1] Alias XCIII. quæ autem 182 erat, nunc in Appendice est 1 Benedictinorum. — Scripta an. 417.

II. « Diligenter ergo et congrue apostolici consulitis honoris arcana (honoris, inquam illius, quem, præter illa quæ sunt extrinsecus, sollicitudo manet omnium Ecclesiarum [1]) super anxiis rebus, quæ sit tenenda sententia, antiquæ scilicet regulæ formam secuti, quam toto semper ab orbe mecum nostis esse servatam. Verum hæc missa facio neque enim hoc vestram credo latere prudentiam; qui id enim actione firmastis, nisi scientes quod per omnes provincias de apostolico fonte petentibus responsa semper emanent? præsertim quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros, nonnisi ad Petrum, id est, sui nominis et honoris auctorem referre debere, velut nunc retulit vestra dilectio, quod per totum mundum possit omnibus Ecclesiis in commune prodesse. Fiant enim necesse est cautiores, cum inventores malorum ad duplicis relationem synodi, sententiæ nostræ statutis viderint ab ecclesiastica communione sejunctos. »

III. « Gemino igitur bono charitas vestra fungetur. Nam et canonum, potiemini gratia servatorum, et beneficio vestro totus orbis utetur. Quis enim catholicorum virorum cum adversariis Christi velit ulterius miscere sermonem? quis saltem ipsam lucem vitæ communione partiri? Novæ hæreseos nimirum fugiantur auctores. Quid enim acerbius in Deum fingere potuerunt, quam cum adjutoria divina cassarent, causamque quotidianæ precationis auferrent? Hoc est dicere, Quid mihi opus est Deo? Merito in hos dicat hymnidicus, « Ecce homines, » qui non posuerunt Deum adjutorem sibi [2]. » Negantes ergo auxilium Dei, inquiunt hominem sibi posse sufficere, nec gratia hunc egere divina, qua privatus necesse est diaboli laqueis irretitus occumbat, dum ad omnia vitæ

[1] 2 Cor. XI, 28. — [2] Psal. LI, 9.

perficienda mandata, sola tantummodo libertate contendat. O pravissimarum mentium perversa doctrina! Advertat id tandem quod primum hominem ita libertas ipsa decepit, ut, dum indulgentius frenis ejus utitur, in prævaricationem præsumptione conciderit, nec ex hac potuit erui, nisi providentia regenerationis, statum pristinæ libertatis Christi Domini reformasset adventus. Audiat David dicentem : « Ajutorium nostrum in nomine » Domini[1] : » et, « Adjutor meus esto, ne derelinquas me, » neque despicias me, Deus salutaris meus[2], » quæ incassum dixerit, si tantum in ejus erat positum voluntate, quod a Domino flebili sermone poscebat. »

IV. « Quæ cum ita sint, cumque in omnibus divinis paginis voluntati liberæ nonnisi adjutorium Dei legamus esse nectendum, eamque nihil posse cœlestibus præsidiis destitutam, quonam modo huic soli possibilitatem hanc pertinaciter ut asseritis defendentes sibimet, imo, quod est dignius dolore communi jam plurimis Pelagius Cœlestiusque persuadent. Multifariis equidem ad destruendum tale magisterium uti possemus exemplis, nisi sciremus sanctitatem vestram ad plenum Scripturas omnes callere divinas; præsertim cum vestra relatio tantis ac talibus testimoniis sit referta, ut his solis valeat præsens dogma rescindi, opusque non esse reconditis, cum et iis quæ facile vobis occurrentia posuistis, nec audeant obviare, nec possint. Ergo Dei gratiam conantur auferre, quam necesse est, etiam restituta nobis status pristini libertate, quæramus : quippe qui nec alias diaboli machinas, nisi eadem possumus juvante, vitare. »

V. « Illud vero quod eos vestra fraternitas asserit prædicare, parvulos æternæ vitæ præmiis etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatuum est. Nisi enim

[1] Psal. CXXIII, 8. — [2] Id. XXVI, 9.

manducaverint carnem filii hominis, et biberint sanguinem ejus, non habebunt vitam in semetipsis[1]. Qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cum prædicant hos habere, quod in eos creditur nonnisi baptismate conferendum. Si ergo nihil volunt officere non renasci, fateantur necesse est, nec regenerationis sacra fluenta prodesse. Verum ut superfluorum hominum prava doctrina celeri veritatis possit ratione discindi, proclamat hoc Dominus in Evangelio, dicens : « Sinite infantes venire ad me, et » nolite eos prohibere, talium est enim regnum cœ» lorum[2]. »

VI. « Quare Pelagium Cœlestiumque, id est, inventores vocum novarum, quæ, sicut dixit Apostolus, ædificationis nihil, sed magis vanissimas consueverunt parere quæstiones[3], ecclesiastica communione privari, apostolici vigoris auctoritate censemus, donec resipiscant de diaboli laqueis, a quo captivi tenentur secundum ipsius voluntatem; eosque interim dominico ovili non recipi, quod ipsi, perversæ viæ secuti tramitem, deserere voluerunt. Abscindendi sunt enim qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi[4]. Simul autem præcipimus ut quicumque id pertinacia simili defensare nituntur, par eos vindicta constringat. Non solum enim qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus digni sunt morte[5]; quia non multum interesse arbitror, inter committentis animum, et consentientis favorem. Addo et amplius : Plerumque dediscit errare, cui nemo consentit. Hæc igitur, fratres charissimi, in supra dictos maneat fixa sententia, absint atriis Domini, careant custodia pastorali, ne duarum ovium dira contagia serpant forsi-

[1] Joan. VI, 54. — [2] Luc. XVIII, 16. — [3] 2 Tim. II, 23. — [4] Galat. V, 12. — [5] Rom. I, 32.

tan per vulgus incautum, rapacique lupus corde lætetur intra ovile dominicum tantas ovium fusas catervas, dum a custodibus dissimulanter habetur vulnus duarum. Prospiciendum est ergo ne permittendo lupos mercenarii magis videamur esse quam pastores. »

VII. « Jubemus sane, quoniam Christus Dominus propria voce significavit, nolle se mortem morientis[1], tantum ut revertatur et vivat, si unquam ad sanum deposito pravi dogmatis errore resipuerint[2], damnarintque ea quorum se ipsi prævaricatione damnarunt, eis medicinam solitam, id est, receptaculum suum ab Ecclesia non negari : ne dum eos redeuntes forsitan prohibemus, vere extra ovile remanentes et expectantes, hostis rabidis faucibus glutiantur, quas in semetipsos spiculis male disputationis armarunt. Bene valete, fratres. Datum, sexto Kalend. Februarias, Honorio et Constantio viris clarissimis consulibus. »

EPISTOLA CLXXXIII[3].

Dilectissimis fratribus, AURELIO, ALYPIO, AUGUSTINO, EVODIO et POSSIDIO episcopis, INNOCENTIUS salutem.

Innocentii ad quinque Episcopos rescriptum, improbantis doctrinam Pelagii, cumque nisi hæresim ejuret, damnandum esse pronuntiantis.

I. « FRATERNITATIS vestræ litteras, plenas fidei, totoque religionis catholicæ vigore firmatas a duobus missas

[1] Ezech. XXXIII, 11. — [2] 2 Petr. III, 9. — [3] Alias XCVI. quæ autem 183 erat, nunc in Bened. Appendice est 2. — Scripta ineunte an. 417.

conciliis per fratrem et coëpiscopum nostrum Julium pergrato suscepimus animo, quod earum tenor omnisque contextio in consideratione quotidianæ gratiæ Dei, et in eorum correctione qui contra sentiunt, integra ratione consistit : ut et illis omnem tollere possit errorem, et idoneum dato quovis nostræ legis exemplo, quem sequi debeant, dignum possint præbere doctorem. Sed de his jam satis, ut opinor, supra diximus, cum vestris relationibus respondentes rescripsimus, quid vel de illorum perfidia, vel de vestra sententia sentiremus Sed subinde contra eos subvenit et suppeditat quod dicatur, nec potest aliquando deesse quod vincat, cum tam miserum impiumque sit quod nostræ fidei virtute et ipsa plenius veritate vincatur. Qui enim omnem vitæ spem respuit atque contempsit, inimica damnabilique cor suum disputatione confundens, cum credit nihil esse quod a Deo accipiat, nec aliquid superesse quod petat ad sanandum se, qui sibi hoc abstulit, ulterius quid reliquit?»

11. «Si ergo sunt aliqui, quos in sui defensionem perversitas tanta devinxit, qui huic se dogmati dedant atque conjungant, sperantes hoc ad catholicam pertinere doctrinam, quod abhorrens longius et penitus approbatur adversum, infecti illorum et monitis et verbis ut laberentur inducti, quatenus ad rectum viæ tramitem redeant festinabunt, ne diutius mentem obsidens velut eorum sensibus pastus error invadat. Nam si Pelagius quocumque restitit loco, eorum animos, qui facile vel simpliciter crederent disputanti, hac affirmatione decepit : seu hac illi in urbe sint, quos nescientes nec manifestare possumus nec negare, cum et si sunt lateant, nec aliquando audeant, vel illum prædicantem ista defendere, vel talia aliquo nostrorum præsente jactare, nec in tanta populi multitudine deprehendi aliquis facile,

nec alicubi possit agnosci : sive in quovis terrarum loco degant, Dei nostri misericordia gratiaque credimus quod facile corrigantur, audita ejus damnatione qui fuerit pertinax et resistens hujus dogmatis auctor inventus : nec interest ubi isti fuerint, dum ubicumque inveniri potuerint sint sanandi. »

III. « Nobis tamen nec persuaderi potest eum esse purgatum, quamvis ad nos a nescio quibus laïcis sint Gesta perlata, quibus ille et auditum se crederet et absolutum : quæ utrum vera sint dubitamus, quod sub nulla illius concilii prosecutione venerunt, nec eorum aliquas accepimus de hac re litteras, apud quos istius rei iste præstitit causas. Quod si de sua ille potuisset purgatione confidere, hoc magis credimus quod egisset, quod multo verius esse potuerat, ut illos cogeret epistolis suis, qui dijudicaverunt, indicare. Verum cum sint aliqua in ipsis posita Gestis, quæ objecta partim ille vitando suppressit, partim multa in se verba retorquendo tota obscuritate confudit : aliqua magis falsis argumentis quam vera ratione, ut ad tempus poterat videri, purgavit, negando alia, alia falsa interpretatione vertendo. »

IV. « Sed utinam, quod optandum magis est, jam se ille ad veram catholicæ fidei viam ab illo sui tramitis errore convertat, ut cupiat velitque purgari, considerans quotidianam Dei gratiam, adjutoriumque cognoscens, ut videatur verum, et approbetur ab omnibus manifesta ratione correctus, non Gestorum indicio, sed ad catholicam fidem corde converso. Unde non possumus illorum nec culpare nec approbare judicium, cum nesciamus utrum vera sint Gesta, aut si vera sunt, illum constet magis subterfugisse, quam se tota veritate purgasse. Qui si confidit novitque non se nostra dignum esse damnatione, quod dicat jam totum hoc se refutasse quod dixerat, non

a nobis accersiri, sed ipse debet potius festinare, ut possit absolvi. Nam si adhuc taliter sentit, quando se nostro judicio quibusvis acceptis litteris, cum sciat damnandum se esse, committet? Quod si accersiendus esset, ab iis melius fieret, qui magis proximi et non longo terrarum spatio videntur esse disjuncti. Sed non deerit cura, si medicinæ præbeat ille materiam Potest enim damnare quæ senserat, ac datis litteris erroris sui, ut regressum ad nos decet, veniam postulare, fratres charissimi. »

V. « Librum sane, qui ejus esse diceretur, nobis a vestra charitate transmissum evolvimus : in quo multa contra Dei gratiam legimus esse conscripta, multa blasphema, nihil quod placeret, et nihil pene quod non penitus displiceret, a quovis damnandum atque calcandum, cujus similia, nisi qui ista scripserat, nemo alter in mentem reciperet atque sentiret. Nam hoc loco latius de Lege disputare velut coram posito repugnanteque Pelagio necessarium esse non duximus, cum vobiscum totam scientibus parique nobiscum assensione gaudentibus colloquamur. Tunc enim melius hæc exempla ponuntur, quando cum iis, quos harum constat rerum imprudentes esse, tractamus. Nam de naturæ possibilitate, de libero arbitrio, et de omni Dei gratia, et quotidiana gratia, cui non sit recte sentienti uberrimum disputare? Anathematizet ergo ista quæ sensit, ut illi, qui ejus sermonibus fuerant præceptisque collapsi, quid tandem habeat fides vera cognoscant. Facilius enim revocari poterunt, cum ista a suo senserint auctore damnari. Quod si ille pertinaciter in hac voluerit impietate persistere, agendum est quatenus vel iis possit subveniri, quos non suus, sed hujus magis error induxit : ne et illis hæc medicina pereat, cujus iste talem non admittit nec postulat curam : *et alia manu :* Deus vos incolumes custodiat,

fratres charissimi. Data VI. Kalendas Februarias post consulatum gloriosissimi Theodosii Augusti VII. et Junii Quarti Palladii V. C[1].

EPISTOLA CLXXXIV[2].

Innocentius AURELIO et AUGUSTINO episcopis.

« ACCEPTISSIMI mihi Germani compresbyteri illo recursus vacuus officio nostro esse non debuit. Per charos enim salutare charissimos, naturale quodam modo nobis videtur et consequens. Gaudere ergo in Domino vestram germanitatem amantissimi cupimus, et pro nobis paria ad Deum vota rependere precamur; quia ut bene nostis, communibus et alternis plus agimus orationibus quam singularibus aut privatis. »

[1] Bad. Am. Er. et Lov. annotant v. *Kal. Febr.* At MS. Vaticanus et Concilior. ed. VI. *Kal. Febr.* prætermissis consulibus, qui designantur in Corbeiensi codice, non quidem uti ex Sirmondo refert Noris in hist. Pelag. lib. I, c. II scilicet, *Data pridie Kal. Febr. post consulatum gloriosissimi* etc. sed sic : *Data pridie Kal. Febr. gloriosissimi Theodosii Augusti qui et Junii Quarti Palladii V.C. Conss.* ubi duo peccasse videtur exscriptor, primum quod notas P. C. quæ *post consulatum* significabant, loco movens interpretatus est, *pridie Kal.* alterum quia ex notis, VII. fecit *qui.* — [2] Alias XCVII. quæ autem 184 erat, nunc in Appendice est III benedictinorum. — Scripta circa annum 417.

IN EPISTOLAM SUBSEQUENTEM.

LIB. II. RETRACT. CAPUT XLVIII.

Eodem tempore scripsi etiam librum *de correctione Donatistarum*, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit: *Laudo, et gratulor et admiror.*

DE CORRECTIONE DONATISTARUM

LIBER

seu

EPISTOLA CLXXXV[1].

Augustinus Bonifacio (Tribuno ac demum Comiti in Africa ex epist. 220.) *commonstrans illi Donatistarum hæresim nihil habere commune cum Ariana, et qua moderatione per metum legum imperalium hæretici possunt ad Ecclesiæ societatem reduci : nonnulla de Donatistarum et Circumcellionum immanitate, ac postremo de peccato in Spiritum sanctum non remittendo. Idem argumentum tractavit in epistola* 93.

I. Laudo, et gratulor, et admiror, fili dilectissime Bonifaci, quod inter curas bellorum et armorum, vehemen-

[1] Alias 50, quæ autem 185 erat, nunc in Appendice est IV benedictinorum. — Scripta circa annum 417.

ter desideras ea nosse quæ Dei sunt. Vere hinc te apparet etiam de ipsa virtute militari, fidei servire quam habes in Christo. Ut ergo breviter insinuem dilectioni tuæ, inter Arianorum et Donatistarum quid intersit errorem, Ariani Patris et Filii et Spiritus sancti diversas substantias esse dicunt : Donatistæ autem non hoc dicunt, sed unam Trinitatis substantiam confitentur. Et si aliqui ipsorum minorem Filium esse dixerunt quam Pater est, ejusdem tamen substantiæ non negarunt. Plurimi vero in eis hoc se dicunt omnino credere de Patre et Filio et Spiritu sancto, quod catholica credit Ecclesia. Nec ipsa cum illis vertitur quæstio ; sed de sola communione infeliciter litigant, et contra unitatem Christi rebelles inimicitias perversitate sui erroris exercent. Aliquando autem, sicut audivimus, nonnulli ex ipsis volentes sibi Gotthos conciliare, quando eos vident aliquid posse, dicunt hoc se credere quod et illi credunt. Sed majorum suorum auctoritate convincuntur ; quia nec Donatus ipse sic credidisse asseritur, de cujus parte se esse gloriantur.

II. Non te autem ista conturbent, fili dilectissime. Hæreses enim et scandala futura prædicata sunt, ut inter inimicos erudiamur ; ac sic et fides et dilectio nostra possit esse probatior : fides utique, ne ab eis decipiamur ; dilectio autem, ut etiam ipsis corrigendis, quantum possumus, consulamus ; non solum instantes ne infirmis noceant, atque ut ab errore nefario liberentur, sed etiam orantes pro eis, ut aperiat Dominus illis sensum, et intelligant Scripturas. Quia in sanctis Libris ubi manifestatur Dominus Christus, ibi et ejus Ecclesia declaratur : isti autem mirabili cæcitate, cum ipsum Christum præter Scripturas nesciant, ejus tamen Ecclesiam non divinarum Litterarum auctoritate cognoscunt, sed humanarum calumniarum vanitate confingunt.

III. Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod legitur : « Foderunt manus meas et pedes meos ; dinumera- » verunt omnia ossa mea : Ipsi vero consideraverunt et » conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et » super vestem meam miserunt sortem : » et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod post paululum sequitur : « Commemorabuntur et convertentur ad Dominum uni- « versi fines terræ : et adorabunt in conspectu ejus uni- » versæ patriæ gentium : quoniam Domini est regnum, » et ipse dominabitur gentium [1]. » Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod legitur : « Dominus dixit ad me, » Filius meus es tu, ego hodie genui te [2] : » et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod sequitur : « Postula a me, » et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem » tuam terminos terræ. » Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod ipse Dominus in Evangelio loquitur : « Opor- » tebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die : » et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod sequitur : « Et » prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem » peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Jerusa- » lem [3]. » Et innumerabilia sunt testimonia librorum sanctorum, quæ in hunc librum coarctare non debui. In quibus sicut apparet Dominus Christus, sive secundum divinitatem qua æqualis est Patri ; qui « In principio erat » Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat » Verbum [4] ; » sive secundum susceptæ carnis humilitatem, qua « Verbum caro factum est, et habitavit in no- » bis [5] : » sic apparet etiam ejus Ecclesia, non in sola Africa, sicut isti impudentissima vanitate delirant, sed toto orbe terrarum diffusa.

IV. Testimoniis enim divinis lites suas præferunt,

[1] Psal. XXI, 17, et seqq.— [2] Id. II, 7. — [3] Luc. XXIV, 46. — [4] Joan. I, 1. — [5] Ibid. 14.

quia in causa Cæciliani quondam Ecclesiæ Carthaginensis episcopi, cui crimina objecerunt, quæ nec potuerunt probare, nec possunt, se ab Ecclesia catholica, hoc est, ab unitate omnium gentium diviserunt. Quamvis etsi vera essent quæ ab eis objecta sunt Cæciliano, et nobis possent aliquando monstrari, ipsum jam mortuum anathematizaremus : sed tamen Ecclesiam Christi, quæ non litigiosis opinionibus fingitur, sed divinis attestationibus comprobatur, propter quemlibet hominem relinquere non debemus : « Quia bonum est confidere in Domino, » quam confidere in homine [1]. » Neque enim, quod sine injuria innocentiæ illius dixerim, si peccavit Cæcilianus, ideo hæreditatem suam perdidit Christus. Facile est homini, seu vera, seu falsa de altero homine credere : sed sceleratæ impudentiæ est, propter crimina hominis, quæ orbi terrarum non possis ostendere, communionem orbis terrarum velle damnare.

V. Utrum Cæcilianus a traditoribus divinorum Codicum fuerit ordinatus, nescio, non vidi, ab inimicis ejus audivi. Non mihi de Lege Dei, non de præconio Prophetarum, non de sanctitate Psalmorum, non de Apostolo Christi, non de Christi eloquio recitatur. Ecclesiam vero toto terrarum orbe diffusam, cui non communicat pars Donati, universarum Scripturarum testimonia consona voce proclamant; « In semine tuo benedicentur om» nes gentes [2], » Lex Dei dixit; « Ab ortu solis usque ad » occasum, sacrificium mundum offertur nomini meo; » quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus [3], » per Prophetam Dominus dixit; « Dominabitur a mari us» que ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis ter» rarum [4], » per Psalmum Dominus dixit; « Fructificans

[1] Psal. CXVII, 8. — [2] Gen. XXVI, 4. — [3] Malach. I, 11. — [4] Psal. LXXI, 8.

» et crescens in universo mundo [1], » per Apostolum Dominus dixit; « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota » Judæa, et in Samaria, et usque in fines terræ [2], » Filius Dei ore suo dixit. Cæcilianus Ecclesiæ Carthaginensis episcopus humanis litibus accusatur : Ecclesia Christi in omnibus gentibus constituta, divinis vocibus commendatur. Ipsa pietas, veritas, charitas, nos non permittit contra Cæcilianum eorum hominum accipere testimonium, quos in Ecclesia non videmus cui Deus perhibet testimonium. Qui enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii perdiderunt.

VI. Addo quod Cæciliani causam, ipsi ad Imperatoris Constantini judicium accusando miserunt; imo vero ipsum Cæcilianum post episcopalia judicia [3], ubi eum opprimere non potuerunt, ad supradicti Imperatoris examen, pertinacissimis persecutionibus perduxerunt. Et quod in nobis modo reprehendunt, ut decipiant imperitos, dicentes, non debere Christianos contra inimicos Christi aliquid a Christianis Imperatoribus postulare, ipsi priores fecerunt. Quod etiam in collatione, quam simul apud Carthaginem habuimus, negare non ausi sunt; imo et gloriari ausi sunt; quod apud Imperatorem majores eorum criminaliter Cæcilianum fuerunt insecuti; insuper addentes mendacium, quod eum illic vicerint fecerintque damnari. Quomodo ergo ipsi non sunt persecutores, qui cum accusando persecuti sint Cæcilianum, et ab eo fuerint superati, falsam sibi gloriam impudentissimo mendacio arrogare voluerunt, non solum culpam non putantes, verumetiam pro sua laude jactantes, si probarent Cæcilianum majoribus suis accusantibus fuisse damnatum? Quemadmodum autem in ipsa collatione modis omnibus

[1] Coloss. I, 6. — [2] Act. I, 8. — [3] Romanum et Arelatense.

victi sint, quoniam valde prolixa sunt Gesta, et tibi aliis rebus Romanæ paci necessariis occupato, multum est ut legantur, Breviarium eorum tibi legi forsitan poterit, quod credo habere fratrem et coëpiscopum meum Optatum ; aut si non habet, potest facillime accipere de Ecclesia Sitifensi : quandoquidem etiam liber iste jam sua prolixitate curis tuis forsitan onerosus est.

VII. Hoc enim contigit Donatistis, quod accusatoribus sancti Danielis [1]. Sicut enim in illos leones, sic in istos conversæ sunt leges, quibus innocentem opprimere voluerunt ; nisi quod propter misericordiam Christi, magis pro eis sunt istæ leges, quæ illis videntur adversæ : quoniam multi per illas correcti sunt, et quotidie corriguntur ; et se esse correctos, atque ab illa furiosa pernicie liberatos gratias agunt. Et qui oderant diligunt, molestasque sibi fuisse saluberrimas leges, quantum in insania detestabantur, tantum recepta sanitate gratulantur ; et in residuos, cum quibus fuerant, perituri jam simili dilectione nobiscum, ut pariter instemus ne illi pereant, excitantur. Molestus est enim et medicus furenti phrenetico, et pater indisciplinato filio ; ille ligando, iste cædendo ; sed ambo diligendo. Si autem illos negligant, et perire permittant, ista potius mansuetudo falsa, crudelis est. Si enim equus et mulus, quibus non est intellectus, morsibus et calcibus resistunt hominibus, a quibus eorum curanda vulnera contrectantur ; et cum inter dentes eorum et calces sæpe homines periclitentur, et aliquando vexentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores et molestias medicinales revocent ad salutem : quanto magis homo ab homine, et frater a fratre, ne in æternum pereat, non est deserendus, qui correctus intelligere potest quantum

[1] Dan. VI, 24.

sibi præstabatur beneficium, quando se persecutionem perpeti querebatur.

VIII. Sicut ergo Apostolus dicit, « Infatigabiles cum » tempus habemus operemur bonum ad omnes[1]. » Qui possunt, catholicorum prædicatorum sermonibus; qui possunt, catholicorum Principum legibus; partim per eos qui divinis admonitionibus, partim per eos qui jussis imperialibus parent, omnes ad salutem vocentur, omnes a pernicie revocentur. Quia et Imperatores, quando pro falsitate contra veritatem constituunt malas leges, probantur bene credentes, et coronantur perseverantes. Quando autem pro veritate contra falsitatem constituunt bonas leges, terrentur sævientes, et corriguntur intelligentes. Quicumque ergo legibus Imperatorum, quæ contra veritatem Dei feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande præmium. Quicumque autem legibus Imperatorum, quæ pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium. Nam et temporibus Prophetarum omnes reges, qui in populo Dei non prohibuerunt, nec everterunt quæ contra Dei præcepta fuerant instituta, culpantur; et qui prohibuerunt et everterunt, super aliorum merita laudantur. Et rex Nabuchodonosor, cum servus esset idolorum[2], constituit sacrilegam legem, ut simulacram adoraretur; sed ejus impiæ constitutioni qui obedire noluerunt, pie fideliterque fecerunt. Idem tamen rex, divino correctus miraculo, piam et laudabilem legem pro veritate constituit[3], ut quicumque diceret blasphemiam in Deum verum Sidrac, Misac, et Abdenago, cum domo sua penitus interiret. Hanc legem si qui contempserunt, et id quod fuerat constitutum merito perpessi sunt, debuerunt dicere quod isti dicunt, se justos esse, quia ex lege regis

1 Galat. vi, 10. — 2 Dan. iii, 5. — 3 Ibid. 96.

persecutionem patiebantur : quod utique dicerent, si ita insanirent, sicuti isti insaniunt, qui dividunt membra Christi, et exsufflant Sacramenta Christi, et de persecutione gloriantur ; quia prohibentur ista facere legibus Imperatorum, quas constituerunt pro unitate Christi : et jactant fallaciter innocentiam suam, et quam non possunt a Domino accipere, ab hominibus quærunt martyrum gloriam.

IX. Veri autem martyres illi sunt, de quibus Dominus ait, « Beati qui persecutionem patiuntur propter » justitiam[1]. » Non ergo qui propter iniquitatem, et propter Christianæ unitatis impiam divisionem, sed qui propter justitiam persecutionem patiuntur, hi martyres veri sunt. Nam et Agar passa est persecutionem a Sara, et illa erat sancta quæ faciebat, illa iniqua quæ patiebatur[2]. Numquid huic persecutioni, quam passa est Agar, comparandus est sanctus David, quem persecutus est iniquus Saül[3]? Valde utique distat, non quia patiebatur, sed quia propter justitiam patiebatur. Et ipse Dominus cum latronibus crucifixus est[4] : sed quos passio jungebat, causa separabat. Ideo in Psalmo vox illa intelligenda est verorum martyrum, volentium se discerni a martyribus falsis, « Judica me, Deus, et discerne causam meam » de gente non sancta[5]. » Non dixit, Discerne pœnam meam : sed, « Discerne causam meam. » Potest enim esse impiorum similis pœna, sed dissimilis est martyrum causa, quorum et illa vox est, « Injuste persecuti sunt » me, adjuva me[6]. » Ideo se dignum existimavit, qui adjuvaretur juste, quia illi persequebantur injuste. Nam si juste illi persequerentur, non fuerat adjuvandus, sed corrigendus.

[1] Matth. v, 10. — [2] Gen. xvi, 6. — [3] I Reg. xix, 20, et xxiii, 14. — [4] Luc. xxiii, 33. — [5] Psal. xlii, 1. — [6] Id. cxviii, 86.

X. Si autem putant, quod nemo possit juste aliquem persequi, sicut in collatione dixerunt, illam esse veram Ecclesiam, quæ persecutionem patitur, non quæ facit; omitto dicere quod superius commemoravi, quia si ita est ut dicunt, Cæcilianus ad veram Ecclesiam pertinebat, quando eum majores illorum usque ad Imperatoris judicium accusando persequebantur. Nos enim dicimus, ideo illum ad veram Ecclesiam pertinuisse, non quia persecutionem patiebatur, sed quia propter justitiam patiebatur. Illos autem ideo fuisse abalienatos ab Ecclesia, non quia persequebantur, sed quia injuste persequebantur: nos itaque hoc dicimus. Illi vero si non quærunt causas, quare quisque faciat persecutionem vel quare patiatur; sed hoc putant esse signum veri Christiani, si persecutionem non faciat, sed patiatur; sine dubio Cæcilianum in ea definitione constituunt, qui non faciebat, sed patiebatur: majores autem suos ab ea definitione foras mittunt, qui faciebant, non patiebantur.

XI. Sed hoc, ut dixi, omitto: illud dico, si Ecclesia vera ipsa est quæ persecutionem patitur, non quæ facit; quærant ab Apostolo, quam Ecclesiam significabat Sara, quando persecutionem faciebat ancillæ. Liberam quippe matrem nostram [1], cœlestem Jerusalem, id est, veram Dei Ecclesiam, in illa muliere dicit fuisse figuratam, quæ affligebat ancillam. Si autem melius discutiamus, magis illa persequebatur Saram superbiendo, quam illam Sara coërcendo: illa enim dominæ faciebat injuriam, ista imponebat superbæ disciplinam [2]. Deinde quæro, si boni et sancti nemini faciunt persecutionem, sed tantummodo patiuntur: cujus putant esse in Psalmo vocem, ubi legitur: « Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant [3]. »

[1] Galat. IV, 26. — [2] Id. XVI, 6. — [3] Psal. XVII, 38.

Si ergo verum dicere vel agnoscere volumus, est persecutio injusta, quam faciunt impii Ecclesiæ Christi; et est justa persecutio, quam faciunt impiis Ecclesiæ Christi. Ista itaque beata est, quæ persecutionem patitur propter justitiam[1]; illi vero miseri, qui persecutionem patiuntur propter injustitiam. Proinde ista persequitur diligendo, illi sæviendo. Ista ut corrigat, illi ut evertant. Ista ut revocet ab errore, illi ut præcipitent in errorem. Denique ista persequitur inimicos et comprehendit, donec deficiant in vanitate, ut in veritate proficiant : illi autem retribuentes mala pro nobis, quia eis consulimus ad æternam salutem, etiam temporalem nobis conantur auferre; sic amantes homicidia, ut in se ipsis ea perficiant, quando in aliis perpetrare non possunt. Sicut enim charitas laborat Ecclesiæ, sic eos ab illa perditione liberare, ut eorum nemo moriatur : sic eorum laborat furor, aut nos occidere, ut suæ crudelitatis pascant libidinem, aut etiam se ipsos, ne perdidisse videantur occidendorum hominum potestatem.

XII. Qui autem nesciunt consuetudinem illorum, putant eos modo se ipsos occidere, quando ab eorum insanissima dominatione per occasionem legum istarum, quæ pro unitate sunt constitutæ, tanti populi liberantur. Qui autem sciunt, et ante ipsas leges quid facere soleant, non eorum mirantur mortes, sed recordantur mores : maxime quando adhuc cultus fuerat idolorum, ad paganorum celeberrimas solemnitates ingentia turbarum agmina veniebant, non ut idola frangerent, sed ut interficerentur a cultoribus idolorum. Nam illud si accepta legitima potestate facere vellent, si quid eis accidisset, possent habere qualemcumque umbram nominis martyrum : sed ad hoc solum veniebant, ut integris

[1] Matth. v, 10.

idolis ipsi perimerentur. Nam singuli quique valentissimi juvenes cultores idolorum, quis quot occideret ipsis idolis vovere consueverant. Quidam etiam se trucidandos armatis viatoribus ingerebant, percussuros eos se, nisi ab eis perimerentur, terribiliter comminantes. Nonnunquam et a judicibus transeuntibus extorquebant violenter, ut a carnificibus vel ab officio ferirentur. Unde quidam illos sic illusisse perhibetur, ut eos tanquam percutiendos ligari et dimitti juberet, atque ita eorum impetum incruentus et illæsus evaderet. Jam vero per abrupta præcipitia, per aquas et flammas occidere se ipsos, quotidianus illis ludus fuit. Hæc enim eos tria mortis genera diabolus docuit, ut mori volentes, quando non inveniebant quem terrerent, ut ejus gladio ferirentur, per saxa se mitterent, aut ignibus, gurgitibusque donarent. Quis autem illos hæc docuisse credendus est, possidens cor eorum, nisi ille qui et Salvatori nostro, ut se de pinna templi præcipitaret, tanquam de Lege suggessit[1]? Cujus suggestionem a se utique prohiberent, si magistrum Christum in corde portarent. Sed quia in se diabolo potius dederunt locum, aut sic pereunt quemadmodum grex ille porcorum, quem de monte in mare turba dæmonum dejecit[2]: aut illis mortibus erepti, et pio matris Catholicæ gremio collecti, ita liberantur, quemadmodum est a Domino liberatus, quem pater ejus a dæmonio sanandum obtulit, dicens, quod aliquando cadere in aquam, aliquando in ignem, soleret[3].

XIII. Unde magna in eos fit misericordia, cum etiam per istas Imperatorum leges, ab illa secta, ubi per doctrinas dæmoniorum mendaciloquorum mala ista didicerunt, prius eripiuntur inviti, ut in Catholica postea bonis præceptis et moribus sanentur assueti. Nam multi

[1] Luc. IV, 9. — [2] Marc. V, 13. — [3] Id. XVII, 14.

eorum quorum jam in unitate Christi, pium fidei fervorem charitatemque miramur, cum magna lætitia Deo gratias agunt, quod illo errore caruerunt, ubi mala ista bona putaverunt: quas gratias modo volentes non agerent, nisi prius etiam nolentes ab illa nefaria societate discederent. Quid de illis dicamus, qui nobis quotidie confitentur, quod jam olim volebant esse catholici; sed inter eos habitabant, inter quos id quod volebant esse non poterant per infirmitatem timoris, ubi si unum verbum pro Catholica dicerent, et ipsi et domus eorum funditus everterentur? Quis est tam demens, qui neget istis debuisse per jussa imperialia subveniri, ut de tanto eruerentur malo, dum illi quos timebant timere coguntur, et eodem timore aut etiam ipsi corriguntur, aut certe cum se correctos esse confingunt, correctis parcunt, a quibus antea timebantur?

XIV. Si autem se ipsos occidere voluerint, ne illi qui liberandi sunt liberentur, et eo modo liberantium terrere pietatem, ut dum timetur ne quidam perditi pereant, non eruantur perditioni, qui vel jam nolebant perire, vel coërciti poterant non perire, quid hîc agit charitas christiana, præsertim cum illi, qui suas mortes voluntarias et furiosas minantur, in populorum liberandorum comparatione perpauci sint? Quid agit ergo fraterna dilectio; utrum dum paucis transitorios ignes metuit caminorum, dimittit omnes æternis ignibus gehennarum: et tam multos vel jam volentes, vel postea non valentes per catholicam pacem ad vitam venire perpetuam, relinquit in interitum sempiternum, cavendo ne quidam voluntario moriantur interitu, qui vivunt ad impedimentum salutis aliorum, quos non permittunt secundum Christi doctrinam vivere, ut eos doceant quocumque tempore secundum consuetudinem doctrinæ diabolicæ ad eas,

quæ in illis modo timentur, mortes voluntarias festinare? an potius conservat quos potest, etsi sponte pereant quos conservare non potest? ut enim omnes vivant, ardenter exoptat : sed omnes ne pereant, plus laborat. Gratias autem Domino, quod et apud nos, non quidem in omnibus, sed valde in pluribus locis, et per alias Africæ partes, sine ullis istorum insanorum mortibus, pax catholica cucurrit, et currit. Ibi autem illa funesta contingunt, ubi est tam furiosum et inutile hominum genus, qui et aliis temporibus eadem facere consueverunt.

XV. Et prius quidem quam istæ leges a catholicis Imperatoribus mitterentur, pacis atque unitatis Christi paulatim doctrina crescebat, et in eam quisque sicut discebat, et volebat, et poterat, ex ipsa parte transibat; cum tamen apud illos perditorum hominum dementissimi greges in diversis causis quietem innocentium perturbarent. Quis non dominus servum suum timere compulsus est, si ad illorum patrocinium confugisset? Quis eversori minari saltem audebat? Quis consumptorem apothecarum, quis quemlibet poterat exigere debitorem, auxilium eorum defensionemque poscentem? Timore fustium et incendiorum mortisque præsentis, pessimorum servorum, ut liberi abscederent, tabulæ frangebantur. Extorta debitoribus chirographa reddebantur. Quicumque dura illorum verba contempserant, durioribus verberibus, quod jubebant, facere cogebantur. Innocentium, qui eos offenderant, domus, aut deponebantur ad solum, aut ignibus cremabantur. Quidam patresfamilias honesto loco nati, et generoso cultu educati, vix vivi post eorum cædes ablati sunt, vel vincti ad molam, et eam in gyrum ducere, tanquam jumenta contemptibilia, verbere adacti sunt. Quod enim de legibus auxilium, a civilibus potestatibus adversus eos aliquid valuit? Quis in præsentia

eorum officialis anhelavit? Quis, quod illi noluissent, exactor exegit? Quis eos, qui eorum cædibus extincti sunt, vindicare tentavit, nisi quod propria de illis pœnas poscebat insania, cum alii provocandis in se gladiis hominum, quos ut ab eis ferirentur morte terrebant, alii per varia præcipitia, alii per aquas, alii per ignes se in mortes voluntarias usquequaque mittebant, et animas ferales a se sibi illatis suppliciis projiciebant?

XVI. Horrebant ista plurimi in ipsa superstitione hæretica constituti, et cum innocentiæ suæ sufficere arbitrarentur, quod sibi talia displicerent, dicebatur eis a Catholicis : Si innocentiam vestram mala ista non polluunt, quomodo dicitis orbem christianum vel falsis, vel certe ignotis Cæciliani peccatis esse pollutum? Quomodo vos nefario scelere, ab unitate catholica, tanquam ab area dominica separatis, quæ usque ad tempus ventilationis necesse est ut habeat et frumentum in horreo recondendum, et paleam ignibus consumendam? Atque ita quibusdam ratio reddebatur, ut aliqui ad unitatem catholicam etiam inimicitias perditorum parati sustinere transirent : sed plures, quamvis id vellent, eos tamen homines, quibus tanta fuerat licentia sæviendi, inimicos facere non audebant. Nonnulli quippe illos, cum ad nos transissent, crudelissimos passi sunt.

XVII. Accidit etiam ut apud Carthaginem quemdam diaconum suum, nomine Maximianum, contra episcopum suum superbientem, quidam episcoporum ejusdem partis facto schismate, et in plebe Carthaginis divisa parte Donati ordinarent episcopum contra episcopum. Quod cum eorum pluribus displiceret, eumdem Maximianum cum aliis duodecim, qui ejus ordinationi præsentes affuerant, damnaverunt, cæteris autem ad eamdem societatem schismatis pertinentibus, die constituto, fa-

cultatem redeundi dederunt. Sed postea ex ipsis duodecim quosdam, et ex illis quibus dilatio data fuerat, post diem positum redeuntes, propter pacem suam in suis honoribus susceperunt; et quoscumque extra ipsorum communionem damnati baptizaverant, rebaptizare non ausi sunt. Cœpit hoc eorum factum contra illos pro Catholica multum valere, ut ora eorum penitus clauderentur. Quæ res cum (sicut oportebat) ad sanandos ab schismate animos hominum spargeretur instantius, et quaquaversum poterat, Catholicorum sermonibus ac disputationibus monstraretur, eos pro pace Donati et damnatos suos in honorem suum integrum suscepisse, et baptismum, quem damnati, vel etiam dilati, foris ab Ecclesia eorum dederant, non ausos fuisse rescindere; et orbi terrarum contra pacem Christi contaminationem nescio quorum objicere peccatorum, et evacuare baptismum in illis quoque ecclesiis datum, unde in Africam venit ipsum Evangelium: plurimi confundebantur, et manifesta veritate erubescentes corrigebantur, solito crebrius, et multo magis ubicumque ab eorum sævitia respirabat aliquanta libertas.

XVIII. Tum vero illi sic exarserunt, et tantis sunt odiorum stimulis incitati, ut contra eorum insidias atque violentias et apertissima latrocinia, vix ullæ nostræ communionis Ecclesiæ possent esse securæ, vix ulla via tuta, qua iter agerent quicumque adversus eorum rabiem pacem catholicam prædicarent, eorumque dementiam perspicua veritate convincerent. Usque adeo prorsus non solum laïcis, vel quibuslibet clericis, sed ipsis quoque episcopis catholicis, quodam modo proponebatur dura conditio. Aut enim tacenda erat veritas, aut eorum immanitas perferenda. Sed si veritas taceretur, non solum nemo fuerat ejus silentio liberandus, sed multi etiam il-

lorum seductione perdendi. Si autem veritatis prædicatione furor eorum ad sæviendum provocaretur, aliquibus liberatis nostrisque firmatis, rursus a sequenda veritate, formido impediret infirmos. Cum igitur his angustiis affligeretur Ecclesia, quisquis existimat omnia potius sustinenda, quam Dei auxilium, ut per christianos Imperatores ferretur, fuisse poscendum, parum attendit non bonam de hac negligentia reddi potuisse rationem.

XIX. Quod enim dicunt, qui contra suas impietates leges justas institui nolunt, non petiisse a regibus terræ Apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, et omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat Imperator, qui ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret, quando adhuc illud propheticum complebatur : « Quare fremuerunt gentes, » et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, » et principes convenerunt in unum adversus Dominum, » et adversus Christum ejus[1]. » Nondum autem agebatur, quod paulo post in eodem Psalmo dicitur : « Et nunc, » reges, intelligite, erudimini qui judicatis terram. Ser» vite Domino in timore, et exultate ei cum tremore[2]. » Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est, aliter quia etiam rex est. Quia homo est, ei servit vivendo fideliter : quia vero etiam rex est, servit leges justa præcipientes et contraria prohibentes. convenienti vigore sanciendo. Sicut servivit Ezechias, lucos et templa idolorum, et illa excelsa quæ contra præcepta Dei fuerant constructa destruendo[3] : sicut servivit Josias, talia et ipse faciendo[4] : sicut servivit rex Ninivitarum, universam civitatem ad placandum Dominum compel-

[1] Psal. II, I. — [2] Ibid. 10. — [3] 4 Reg. XVIII, 4. — [4] Id. XXIII, 4, 5.

lendo[1] : sicut servivit Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando[2], et inimicos ejus leonibus ingerendo : sicut servivit Nabuchodonosor, de quo jam diximus, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo[3]. In hoc ergo serviunt Domino reges, in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.

XX. Cum itaque nondum reges Domino servirent temporibus Apostolorum, sed adhuc meditarentur inania adversus Dominum et adversus Christum ejus, ut Prophetarum prædicta omnia complerentur, non utique tunc possent impietates legibus prohiberi, sed potius exerceri. Sic enim ordo temporum volvebatur, ut et Judæi occiderent prædicatores Christi, putantes se officium Deo facere, sicut prædixerat Christus[4], et gentes fremerent adversus Christianos, et omnes patientia Martyrum vinceret. Postea vero quam cœpit impleri quod scriptum est : « Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi[5] ; » quis mente sobrius regibus dicat : Nolite curare in regno vestro a quo teneatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri ; non ad vos pertineat, in regno vestro quis velit esse sive religiosus, sive sacrilegus ; quibus dici non potest : Non ad vos pertineat in regno vestro quis velit pudicus esse, quis impudicus? Cur enim cum datum sit divinitus homini liberum arbitrium, adulteria legibus puniantur, et sacrilegia permittantur? An fidem non servare levius est animam Deo, quam fœminam viro? Aut si ea quæ non contemptu, sed ignorantia religionis committuntur, mitius vindicanda, numquid ideo negligenda sunt?

XXI. Melius est quidem, (quis dubitaverit?) ad Deum

[1] Jon. III, 6. — [2] Dan. XIV, 21 et 41. — [3] Id. III, 96. — [4] Joan. XVI, 2. — [5] Psal. LXXI, 11.

colendum doctrina homines duci, quam pœnæ timore vel dolore compelli. Sed non quia isti meliores sunt, ideo illi qui tales non sunt, negligendi sunt. Multis enim profuit (quod experimentis probavimus et probamus) prius timore vel dolore cogi, ut postea possent doceri, aut quod jam verbis didicerant, opere sectari. Proponunt nobis quidam sententiam cujusdam sæcularis auctoris; qui dixit : « Pudore et liberalitate liberos retinere, satius esse » credo, quam metu [1]. » Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt : « Tu nisi malo coactus, recte facere nescis. » Porro autem Scriptura divina, et propter illos meliores dixit : « Timor non est in charitate, » sed perfecta charitas foras mittit timorem [2] : » et propter hos inferiores, qui plures sunt, ait : « Verbis non emen- » dabitur servus durus; si enim et intellexerit, non obe- » diet [3]. » Cum dixit, verbis eum non emendari, non eum jussit deseri, sed tacite admonuit unde debeat emendari. Alioquin non diceret : « Verbis non emendabitur; » sed tantummodo diceret, non emendabitur. Alio quippe loco dicit, non solum servum, sed etiam filium indisciplinatum plagis esse coërcendum, et magno fructu. Nam « Tu » quidem, inquit, percutis eum virga, animam vero ejus » liberabis a morte [4]. » Et alibi dicit : « Qui parcit ba- » culo, odit filium suum [5]. » Da enim qui recta fide veroque intellectu, totis animæ suæ viribus dicat : « Sitivit » anima mea ad Deum vivum, quando veniam, et appa- » rebo ante faciem Dei [6] : » et huic tali, non solum temporalium pœnarum, vel imperialium legum, sed nec gehennarum timor est necessarius, cui tam desiderabile

[1] Terent. in Adelph. Scen. I. Act. I. — [2] I Joan. IV, 18. — [3] Prov. XXIX, 19. — [4] Id. XXIII, 14. — [5] Id. XIII, 14. — [6] Psal. XLI, 3.

bonum est adhærere Deo, ut non solum ab illa felicitate alienari, tanquam magnum supplicium perhorrescat, verum etiam differri moleste ferat. Sed tamen antequam dicant boni filii : « Concupiscentiam habemus dissolvi, » et esse cum Christo[1]; » multi prius tanquam mali servi, et quodam modo improbi fugitivi, ad Dominum suum temporalium flagellorum verbere revocantur.

XXII. Quis enim non potest amplius amare quam Christus, qui animam suam posuit pro ovibus suis[2] ? Et tamen cum Petrum et alios Apostolos solo verbo vocasset[3], Paulum prius Saulum[4], Ecclesiæ suæ postea magnum ædificatorem, sed horrendum antea vastatorem, non solum voce compescuit, verumetiam potestate prostravit, atque ut infidelitatis tenebris sævientem ad desiderandum lumen cordis urgeret, prius corporis cæcitate percussit. Si pœna illa non esset, non ab ea postmodum sanaretur. Et quando apertis oculis nihil videbat[5], si eos salvos haberet, non ad impositionem manus Ananiæ, ut eorum aperiretur obtutus, tanquam squamas, quibus clausus fuerat, inde cecidisse Scriptura narraret. Ubi est quod isti clamare consueverunt, Liberum est credere, vel non credere? cui vim Christus intulit ? quem coëgit? Ecce habent Paulum apostolum, agnoscant in eo prius cogentem Christum, et postea docentem, prius ferientem et postea consolantem. Mirum est autem quomodo ille qui pœna corporis ad Evangelium coactus intravit[6], plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in Evangelio laboravit; et quem major timor compulit ad charitatem, ejus perfecta charitas foras misit timorem[7].

XXIII. Cur ergo non cogeret Ecclesia perditos filios

[1] Philip. I, 23. — [2] Joan. XV, 13. — [3] Marc. I, 16, et Matth. IV, 18. — [4] Act. IX, 4. — [5] Ibid. 18. — [6] I Cor. XV, 10. — [7] I Joan. IV, 18.

ut redirent, si perditi filii coëgerunt alios ut perirent. Quamvis etiam illos, quos non coëgerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles, sed salubres leges, in ejus gremium revocentur, blandius pia mater amplectitur, et de illis multo amplius, quam de his quos nunquam perdiderat, gratulatur. An non pertinet ad diligentiam pastoralem, etiam illas oves, quæ non violenter ereptæ, sed blande leniterque seductæ, a grege aberraverint, et ab alienis cœperint possideri, inventas ad ovile dominicum, si resistere voluerint, flagellorum terroribus, vel etiam doloribus revocare : præsertim quoniam si apud fugitivos servos et prædones fœcunditate multiplicentur, plus habet juris quod in eis dominicus character agnoscitur; qui in eis quos suscipimus, nec tamen rebaptizamus, minime violatur ? Sic enim error corrigendus est ovis, ut non in ea corrumpatur signaculum Redemptoris. Neque enim si quisquam regio caractere a signato desertore signetur, et accipiant indulgentiam, atque ille redeat ad militiam, ille autem esse in militia, in qua nondum erat, incipiat, in aliquo eorum character ille rescinditur, ac non potius in ambobus agnoscitur, et honore debito, quoniam regius est, approbatur. Quia ergo non possunt malum esse ostendere quo coguntur, nec ad bonum se cogi oportere contendunt. Sed a Christo coactum ostendimus Paulum : imitatur itaque Ecclesia in istis cogendis Dominum suum, quæ prius ut neminem cogeret expectavit, ut de fide regum atque gentium prædicatio prophetica compleretur.

XXIV. Etiam hinc enim non absurde intelligitur illa apostolica sententia, ubi Paulus beatus dicit, « Parati » ulcisci omnem inobedientiam cum completa fuerit prior » obedientia vestra[1]. » Unde et ipse Dominus ad magnam

[1] 2 Cor. x, 6.

cœnam suam prius adduci jubet convivas, postea cogi. Nam cum ei servi sui respondissent, « Domine, factum » est quod jussisti, et adhuc est locus. Exite, inquit, » in vias et sepes, et quoscumque inveneritis, cogite in- » trare[1]. » In illis ergo, qui leniter primo adducti sunt, completa est prior obedientia : in istis autem, qui coguntur, inobedientia coërcetur. Nam quid est, « Cogite » intrare ; » cum primo dictum esset, « Adducite, » et responsum esset, « Factum est quod jussisti, et adhuc » est locus ? » Si miraculorum terroribus cogendos voluisset intelligi, magis ad eos, qui prius vocati sunt, divina miracula multa facta sunt, maxime ad Judæos de quibus dictum est, « Judæi signa petunt. » In ipsis quoque gentilibus talia temporibus Apostolorum miracula Evangelium commendaverunt, ut si talibus cogi juberentur, priores, ut dixi, potius convivæ coacti esse merito crederentur[2]. Quapropter si potestate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, divino munere accepit Ecclesia, hi qui inveniuntur in viis et in sepibus, id est, in hæresibus et schismatibus coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, sed quo cogantur, attendant. Convivium Domini, unitas est corporis Christi, non solum in sacramento altaris, sed etiam in vinculo pacis. De ipsis sane possumus verissime dicere, quod neminem cogant ad bonum. Quoscumque enim cogunt, non cogunt nisi ad malum.

XXV. Verumtamen ante quam istæ leges, quibus ad convivium sanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, nonnullis fratribus videbatur, in quibus et ego eram, quamvis Donatistarum rabies usquequaque sæviret, non esse petendum ab Imperatoribus, ut ipsam hæresim juberent omnino non esse, pœnam constituendo

[1] Luc. XIV, 23. — [2] I Cor. I, 22.

eis, qui in illa esse voluissent : sed hoc potius constituerent, ut eorum furiosas violentias non paterentur, qui veritatem catholicam vel prædicarent loquendo, vel legerent constituendo. Quod eo modo fieri aliquatenus posse arbitramur, si legem piissimæ memoriæ Theodosii, quam generaliter in omnes hæreticos promulgavit, « Ut quisquis eorum episcopus vel clericus ubilibet esset inventus, decem libris auri mulctaretur, » expressius in Donatistas, qui se negabant hæreticos, ita confirmarent, ut non omnes ea multa ferirentur, sed in quorum regionibus aliquas violentias a clericis, vel a Circumcellionibus, vel populis eorum, Ecclesia catholica pateretur : ut scilicet post protestationem catholicorum, qui fuissent ista perpessi, jam cura ordinum ad persolvendam multam episcopi sive ministri cæteri tenerentur. Ita enim existimabamus eis territis, et nihil tale facere audentibus, posse libere doceri et teneri catholicam veritatem, ut ad eam cogeretur nemo, sed eam qui sine formidine vellet sequeretur, ne falsos et simulatores catholicos haberemus. Et quamvis aliis fratribus aliud videretur, jam ætate gravioribus, vel multarum civitatum et locorum exempla cernentibus, ubi firmam et veram catholicam videbamus, quæ tamen ibi talibus beneficiis Dei constituta esset atque firmata, dum per priorum Imperatorum leges ad communionem homines catholicam cogerentur : obtinuimus tamen ut illud potius, quod dixi, ab Imperatoribus peteretur ; decretum est in concilio nostro, legati ad Comitatum missi sunt.

XXVI. Sed Dei major misericordia, qui sciret, harum legum terror et quædam medicinalis molestia quam multorum esset pravis vel frigidis animis necessaria, et illi duritiæ, quæ verbis emendari non potest, sed tamen aliquantula severitate disciplinæ potest, id egit ut legati

nostri quod susceperant obtinere non possent. Jam enim nos prævenerant ex aliis locis quædam episcoporum querelæ gravissimæ, qui mala fuerant ab ipsis multa perpessi, et a suis sedibus exturbati, præcipue horrenda et incredibilis cædes Maximiani episcopi catholici Ecclesiæ Bagaïensis effecit, ut nostra legatio jam quid ageret, non haberet. Jam enim lex fuerat promulgata, ut tantæ immanitatis hæresis Donatistarum, cui crudelius parci videbatur quam ipsa sæviebat, non tantum violenta esse, sed omnino esse non sineretur impune: non tamen supplicio capitali, propter servandam etiam circa indignos mansuetudinem Christianam, sed pecuniariis damnis propositis, et in episcopos vel ministros eorum exilio constituto.

XXVII. Supradictum quippe episcopum Bagaïensem, quoniam apud ordinarium judicem, dicta inter partes sententia, obtinuerat basilicam, quam illi, cum catholica esset, invaserant, stantem ad altare irruentes horrendo impetu et furore crudeli, fustibus et cujuscemodi telis, lignis denique ejusdem altaris effracti immaniter ceciderunt; pugione etiam percusserunt in inguine; quo vulnere sanguis effluens eum exanimem redderet, nisi ei ad vitam major sævitia eorum profuisset. Nam cum graviter sauciatum per terram insuper traherent, exundanti venæ pulvis obtrusus sanguinem abstinuit, cujus effusione ibat in mortem. Deinde cum ab eis tandem relictum, nostri cum Psalmis auferre tentarent, illi ira ardentiore succensi, eum de portantium manibus abstulerunt, male mulctatis fugatisque catholicis; quos ingenti multitudine superabant, et facile sæviendo terrebant. Inde in quamdam turrem levatum, jam defecisse arbitrantes, cum ille adhuc viveret, abjecerunt. Sed quodam molli aggere exceptus, et a quibusdam nocte

transeuntibus per lucernam conspectus, agnitus atque collectus, et ad religiosam domum apportatus, adhibita magna cura, post multos dies ab illa desperatione recreatus est : occisum eum tamen fama scelere Donatistarum etiam trans mare nuntiaverat : quo posteaquam venit, et vita ejus inopinatissima apparuit, cicatricibus suis, tam multis, tam ingentibus, tam recentibus, non frustra famam mortuum se nuntiasse monstravit.

XXVIII Auxilium ergo petivit ab Imperatore Christiano, non tam sui ulciscendi causa quam tuendæ Ecclesiæ sibi creditæ. Quod si prætermisisset, non ejus fuisset laudanda patientia, sed negligentia merito culpanda. Neque enim et Apostolus Paulus vitæ suæ transitoriæ consulebat [1], sed Ecclesiæ Dei, quando contra illos, qui eum occidere conspiraverant, consilium illorum tribuno ut proderetur effecit. Unde factum est ut eum ad locum quod fuerat perducendus, deduceret miles armatus, ne illorum pateretur insidias. Romanas etiam leges implorare minime dubitavit, civem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi verberibus non licebat [2]. Itemque ne Judæis eum intimere cupientibus traderetur, Cæsaris poposcit auxilium, Romani quidem principis, sed non Christiani [3]. Ubi satis ostendit, quid facere postea deberent Christi dispensatores, quando Imperatores Christianos periclitante Ecclesia reperirent. Hinc ergo factum est ut Imperator religiosus et pius perlatis in notitiam suam talibus causis, malle piissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere, et eos qui contra Christum Christi signa portarent, ad unitatem catholicam terrendo et coërcendo redigere, quam sæviendi tantummodo auferre licentiam, et errandi ac pereundi relinquere.

[1] Act. XXIII, 17. — [2] Id. XXII, 25. — [3] Id. XXV, 11.

XXIX. Jamvero cum ipsæ leges venissent in Africam, præcipue illi qui quærebant occasionem, aut sævitiam furentium metuebant, aut suos verecundabantur offendere, ad Ecclesiam continuo transierunt. Multi etiam qui sola illic a parentibus tradita consuetudine tenebantur, qualem vero causam ipsa hæresis haberet, nunquam antea cogitaverant, nunquam quærere et considerare voluerant; mox ubi cœperunt advertere, et nihil in ea dignum invenire, propter quod tanta damna paterentur, sine ulla difficultate catholici facti sunt. Docuit enim eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat. Istorum ante omnium præcedentium auctoritatem et persuasionem secuti sunt multi, qui minus idonei erant per se ipsos intelligere, quid distaret inter Donatistarum errorem, et catholicam veritatem.

XXX. Ita cum magna agmina populorum vera mater in sinum gaudens reciperet, remanserunt turbæ duræ, et in illa peste infelici animositate sistentes. Ex his quoque plurimi simulando communicaverunt, alii paucitate latuerunt. Sed illi qui simulabant paulatim assuescendo, et prædicationem veritatis audiendo, maxime post collationem et disputationem, quæ inter nos et episcopos eorum apud Carthaginem fuit, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam vero locis, ubi pertinacior et impacatior prævaluit multitudo, cui resistere non poterant pauciores quorum erat melior de communione sententia, aut turbæ auctoritati paucorum potentiorum subditæ in malam partem obtemperarunt, aliquanto diutius laboratum est. Ex his sunt in quibus adhuc laboratur, in quo labore multa catholici, et maxime episcopi et clerici horrenda et dura perpessi sunt, quæ commemorare longum est; quando quorumdam et oculi extincti sunt, et cujusdam episcopi manus et lingua præcisa est : nonnulli etiam

trucidati sunt. Taceo crudelissimas cædes, et domorum deprædationes per nocturnas aggressiones et incendia, non solum privatorum habitaculorum, verumetiam Ecclesiarum, in quas flammas non defuerunt qui et codices dominicos mitterent.

XXXI. Sed nos hujusmodi afflictos malis, consequens consolatus est fructus. Nam ubicumque a perditis ista commissa sunt, ibi ferventius atque perfectius unitas Christiana profecit, et uberius laudatur Dominus, qui donare dignatus est, ut servi ejus passionibus suis lucrarentur fratres suos, et oves ejus mortifero errore dispersas in pacem salutis æternæ, suo sanguine congregarent. Potens est Dominus et misericors, quem quotidie rogamus ut etiam cæteris det pœnitentiam, et resipiscant de diaboli laqueis[1], á quo captivi tenentur secundum ipsius voluntatem. Qui non quærunt nisi unde nobis calumnientur, et retribuant mala pro bonis : quia nec intelligere noverunt, quem circa eos animum dilectionemque servemus, et quomodo eos velimus secundum Domini præceptum, quod per Ezechielem prophetam pastoribus dedit, revocare errantes[2], et perditos invenire.

XXXII. Illi autem quod et alibi aliquando diximus, et quod nobis faciunt, sibi non imputant : et quod sibi faciunt, nobis imputant: Quis enim nostrûm velit non solum aliquem illorum perire, verumetiam aliquid perdere? Sed si aliter non meruit pacem habere domus David, nisi Absalon filius ejus in bello, quod contra patrem gerebat[3], fuisset extinctus, quamvis magna cura mandaverit suis, ut eum quantum possent vivum salvumque servarent, ut esset cui pœnitenti paternus affectus ignosceret, quid ei restitit, nisi perditum flere, et sui regni pace acquisita suam mœstitiam consolari? Sic ergo catholica

[1] 2 Tim. II, 26. — [2] Ezech. XXXIV, 4. — [3] 2 Reg. XVIII, 14.

mater bellantibus adversus eam quibus aliis quam filiis suis, quia utique ex ipsa magna arbore quæ ramorum suorum porrectione toto orbe diffunditur, iste in Africa ramusculus fractus est, cum eos charitate parturiat ut redeant ad radicem, sine qua veram vitam habere non possunt, si aliquorum perditione cæteros tam multos colligit, præsertim quia isti non sicut Absalon casu bellico, sed spontaneo magis interitu pereunt, dolorem materni cordis lenit et sanat tantorum liberatione populorum. Quorum si videas in Christi pace lætitias, frequentias, alacritates, et ad hymnos audiendos et canendos; et ad verbum Dei percipiendum celebres hilaresque conventus, multorumque in eis cum dolore magno recordationem præteriti erroris, et cum gaudio considerationem cognitæ veritatis, et cum indignatione et detestatione mendacium magistrorum, quod modo cognoscant de nostris sacramentis quam falsa jactaverint; multorum etiam in eis confessiones, quod olim vellent esse catholici, nec inter homines tanti furoris auderent : horum ergo populorum congregationes per plurimas Africæ regiones ab illa perditione liberatorum, si sub uno conspectu videres, tunc diceres nimiæ fuisse crudelitatis, si dum timeretur ne homines desperati, et istorum innumerabili multitudini nulla æstimatione comparandi, suis et voluntariis ignibus cremarentur, isti in æternum perdendi et sempiternis ignibus cruciandi relinquerentur.

XXXIII. Si enim duo aliqui in una domo habitarent, quam certissime sciremus esse ruituram, nobisque id prænuntiantibus nollent credere, atque in ea manere persisterent, si eos inde possemus eruere vel invitos, quibus imminentem illam ruinam postea demonstraremus, ut redire ulterius sub ejus periculum non auderent, puto nisi faceremus, non immerito crudeles dijudicaremur.

Porro si unus illorum nobis diceret : Quando intraveritis eruere nos, me ipsum continuo trucidabo ; alter autem nec exire quidem inde, nec erui vellet, sed neque necare se auderet ; quid eligeremus, utrum ambos ruinæ opprimendos relinquere, an uno saltem per misericordem nostram operam liberato, alterum non nostra culpa, sed sua potius interire ? Nemo est tam infelix, qui non quid fieri in talibus causis oporteat, facillime judicet. Et de duobus hominibus uno scilicet perdito, et uno liberato similitudinem istam proposui. Quid ergo sentiendum est de quibusdam paucis perditis, et innumerabili multitudine populorum liberatorum ? Non enim vel tot sunt illi homines qui sua voluntate pereunt, quot liberantur per istas leges ab illa pestifera æternaque pernicie fundi, pagi, vici, castella, municipia, civitates.

XXXIV. Si autem diligentius rem de qua loquimur cogitemus, puto quod si plurimi essent in domo ruitura, et inde saltem unus liberari posset, atque id cum facere conaremur, alii se ipsos præcipitio necarent, dolorem de cæteris nostrum, de unius salem salute consolaremur ; non tamen, ne se ipsos alii perderent, perire universos, nullo liberato permitteremus. Quid igitur de opere misericordiæ quod pro vita æterna adipiscenda, et pœna æterna vitanda, hominibus debemus impendere, judicandum est ; si pro salute ista non solum temporali, sed etiam brevi, ad ipsum tempus exiguum liberanda, sic nos hominibus subvenire ratio vera et benigna compellit ?

XXXV. Quod autem nobis objiciunt, quod res eorum concupiscamus et auferamus : utinam catholici fiant, et non solum quæ dicunt sua, sed etiam nostra, in pace nobiscum et charitate possideant. Usque adeo autem calumniandi cupiditate cæcantur, ut non attendant quam

sint inter se contraria quæ loquuntur. Ipsi certe dicunt, et invidiosissime sibi conqueri videntur, quod eos in nostram communionem violento legum imperio coarctamus. Hoc utique nullo modo faceremus, si res eorum possidere vellemus. Quis avarus quærit compossessorem? Quis dominandi cupiditate inflammatus, vel fastu dominationis elatus desiderat habere consortem? Ipsos certe attendant quondam suos jam nostros socios et fraterna nobis dilectione conjunctos, quemadmodum sua teneant, non solum quæ habebant, sed etiam nostra quæ non habebant. Quæ tamen, si pauperum compauperes sumus, et nostra sunt et illorum : si autem privatim, quæ nobis sufficiant, possidemus, non sunt illa nostra, sed pauperum quorum procurationem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpatione damnabili vindicamus.

XXXVI. Quidquid ergo nomine Ecclesiarum partis Donati possidebatur, Christiani Imperatores legibus[1] religiosis cum ipsis Ecclesiis ad Catholicam transire jusserunt. Cum ergo nobis sint earumdem Ecclesiarum pauperes, qui eisdem possessiunculis alebantur; ipsi potius foris positi, desinant concupiscere aliena; sed intrent in unitatis societatem, ut pariter gubernemus, non illa tantum quæ dicunt sua, verumetiam quæ dicuntur et nostra. Scriptum est enim : « Omnia vestra sunt, vos autem » Christi, Christus autem Dei[2]. » Sub illo capite, in uno ejus corpore unum simus, et de istis talibus rebus faciamus quod scriptum est in Actibus Apostolorum; « Erat » illis anima una et cor unum : et nemo dicebat aliquid » proprium, sed erant illis omnia communia[3]. » Amemus quod cantamus : « Ecce quam bonum et quam jucun- » dum, habitare fratres in unum[4] : » ut sic experiantur

[1] In cod. Theod. l. 52. de hæreticis. — [2] 1 Cor. III, 22, 23. — [3] Act. IV, 32. — [4] Psal. CXXXII, 1.

et sciant quam veraciter ad eos clamet mater Catholica, quod scribit beatus Apostolus ad Corinthios: « Non » quæro quæ sunt vestra, sed vos[1]. »

XXXVII. Si autem consideremus quod dictum est in libro Sapientiæ: « Ideo justi tulerunt spolia impiorum[2] : » Item quod legitur in Proverbiis : « Thesaurizantur autem » justis divitiæ impiorum[3]; » tunc videbimus non esse quærendum, qui habeant res hæreticorum, sed qui sint in societate justorum. Scimus quidem illos tantam sibi arrogare justitiam, ut eam se jactent non solum habere, sed etiam aliis hominibus dare. A se quippe dicunt justificari eum, quem baptizaverint; ubi nihil eis restat, nisi dicere illi qui baptizatur ab eis, ut in baptizatorem suum credat. Cur enim non faciat, quando Apostolus dicit : « Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides » ejus ad justitiam[4]? » In ipsum ergo credat, si eum ipse justificat, ut deputetur fides ejus ad justitiam. Sed puto quod etiam ipsi se ipsos horreant, si tamen ista vel cogitare dignantur. Justus enim et justificans non est, nisi Deus. Potest autem et de istis dici quod dicit Apostolus de Judæis : « Quia ignorantes Dei justitiam, et suam vo- » lentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti[5]. »

XXXVIII. Absit autem ut quisquam nostrum ita se justum dicat, ut aut suam justitiam velit constituere, id est, quasi a se ipso sibi datam, cum dicatur ei : « Quid » enim habes, quod non accepisti[6]? » aut sine peccato se esse jactare audeat in hac vita, sicut ipsi in nostra collatione dixerunt in ea se esse Ecclesia, quæ jam non habet maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi[7]: nescientes hoc modo in eis compleri, qui vel post baptismum continuo, vel dimissis debitis, quæ dimittenda in oratione

[1] 2 Cor. XII, 14. — [2] Sap. X, 19. — [3] Prov. XIII, 22, juxta LXX. — [4] Rom. IV, 5. — [5] Id. X, 3. — [6] 1 Cor. IV, 7. — [7] Ephes. V, 27.

poscuntur, de hoc exeunt corpore : in tota vero Ecclesia tunc futurum, ut sit omnino non habens maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, quando dicendum erit : « Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, aculeus » tuus? Aculeus enim mortis est peccatum[1]. »

XXXIX. In hac autem vita, ubi corpus quod corrumpitur aggravat animam, si Ecclesia eorum jam talis est, non ergo dicant Deo, quod Dominus nos orare docuit : « Dimitte nobis debita nostra. » Cum enim in baptismo cuncta dimissa sunt, ut quid hoc poscit Ecclesia, si jam etiam in hac vita non habet maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi? Contemnant et apostolum Joannem clamantem in Epistola sua : « Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in » nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nos» tra, fidelis est et justus, qui dimittat nobis peccata, et » mundet nos ab omni iniquitate[2]. » Propter hanc spem dicit universa Ecclesia : « Dimitte nobis debita nostra[3], » ut non superbientes, sed confitentes mundet nos ab omni iniquitate[4], atque ita sibi Dominus Christus exhibeat in illa die gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi ; quam modo « Mundat la» vacro aquæ in verbo : » quia neque aliquid remanet in baptismo, quod non dimittatur omnium præteritorum peccatorum ; (si tamen ipse baptismus non frustra foris habeatur, sed aut intus detur, aut si jam foris datus est, non foris cum illo remaneatur :) et quidquid ab eis, qui post acceptum baptismum hic vivunt, infirmitate humana contrahitur quarumcumque culparum, propter ipsum lavacrum dimittitur. Neque enim aliquid prodest non baptizato dicere : « Dimitte nobis debita nostra. »

[1] I Cor. xv, 55, 56. — [2] I Joan. I, 8. — [3] Matth. vi, 12. — [4] Ephes. v, 27.

XL. Ita modo mundat Ecclesiam suam lavacro aquæ in verbo, ut tunc eam sibi exhibeat non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, totam scilicet pulchram atque perfectam, quando absorbebitur mors in victoriam. Nunc ergo in quantum viget in nobis quod ex Deo nati sumus, ex fide viventes, justi sumus [1]. In quantum autem reliquias mortalitatis ex Adam trahimus, sine peccato non sumus. Et illud enim verum est; « Qui natus est ex Deo, non peccat [2]: » et illud verum est, « Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est [3]. » Dominus itaque Christus et justus est, et justificans: nos autem justificati gratis per gratiam ipsius. Non autem justificat nisi corpus suum [4], quod est Ecclesia. Et ideo si corpus Christi tollit spolia impiorum, et corpori Christi thesaurizantur divitiæ impiorum, non debent impii foris remanere, ut calumnientur, sed intrare potius ut justificentur.

XLI. Unde et illud quod de die judicii scriptum est: « Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, » qui se angustiaverunt, et abstulerunt labores eorum [5], » non utique sic intelligendum est, quia stabit Chananæus adversus Israël, cum Chananæi abstulerit labores Israël; sed stabit Nabuthæus adversus Achab, quoniam labores Nabuthæi abstulit Achab. Chananæus quippe impius, Nabuthæus justus. Eodem modo non stabit paganus adversus Christianum, qui abstulit labores ejus, quando idolorum expoliata vel diruta [6] sunt templa; sed stabit Christianus adversus paganum, qui abstulit labores ejus, quando Martyrum strata sunt corpora. Sic ergo non stabit hæreticus adversus Catholicum, qui abstulit labores

[1] I Cor. XV, 54. — [2] I Joan III, 9. — [3] Id. I, 8. — [4] Rom. III, 24. — [5] Sap. V, I. — [6] *Al.* donata.

ejus, quando prævaluerunt leges catholicorum Imperatorum; sed stabit Catholicus adversus hæreticum, qui abstulit labores ejus, quando furores prævalebant impiorum Circumcellionum. Ipsa quippe Scriptura solvit quæstionem, quæ non ait : Tunc stabunt homines, sed « Tunc » stabunt Justi. » Et ideo « In magna constantia, » quia in bona conscientia.

XLII. Justus autem hîc nemo est justitia sua, id est, tanquam sibi a se ipso facta ; sed, ut dicit Apostolus : « Sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei[1]. » Sequitur autem et adjungit : « Sicut enim in uno corpore » multa membra habemus, omnia autem membra non in » eumdem actum habent : ita multi unum corpus sumus » in Christo[2]. » Ac per hoc nemo potest esse justus, quandiu fuerit ab unitate hujus corporis separatus. Quemadmodum enim membrum si præcidatur ab hominis vivi corpore, non potest tenere spiritum vitæ : sic homo qui præciditur de Christi justi corpore, nullo modo potest spiritum tenere justitiæ, etiamsi figuram membri teneat, quam sumpsit in corpore. In hujus ergo compagem corporis veniant, et labores suos non dominandi cupiditate, sed bene utendi pietate possideant. Nos autem voluntatem nostram, ut jam dictum est, ab hujus cupiditatis sordibus, quolibet inimico judicante purgamus; quando eos ipsos quorum labores dicuntur, ut nobiscum et illis et nostris in societate catholica utantur, quantum valemus inquirimus.

XLIII. Sed hoc est, inquiunt, quod nos movet : Si injusti sumus, quare nos quæritis ? Quibus respondemus : Quærimus vos injustos, ne permaneatis injusti. Quærimus perditos, ut de inventis gaudere possimus, dicentes : « Mortuus erat frater et revixit, perierat et inventus est[3]. »

[1] Rom. XII, 3. — [2] Ibid. 4. — [3] Luc. XV, 32.

Quare ergo me, inquit, non baptizas, ut abluas a peccatis? Respondeo : Quia non facio injuriam characteri Imperatoris, cum errorem corrigo desertoris. Quare, inquit, apud te vel pœnitentiam non ago? Imo nisi egeris, salvus esse non poteris. Quomodo enim gaudebis te esse correctum, nisi doleas fuisse perversum? Quid ergo, inquit, apud vos, cum ad vos transimus, accipimus? Respondeo, non quidem accipitis baptismum, qui vobis extra compagem corporis Christi inesse potuit, prodesse non potuit : sed accipitis unitatem spiritus in vinculo pacis, sine qua nemo poterit videre Deum, et charitatem, quæ, sicut scriptum est, « Cooperit multitudinem » peccatorum[1]. » Quod tam magnum bonum, sine quo nec linguas hominum et Angelorum, nec scientiam omnium sacramentorum, nec prophetiam, nec tantam fidem qua montes transferantur, nec omnia quæ possidet homo distributa pauperibus, nec corporis in ignibus passionem prodesse aliquid, Apostolus testis est[2] : hoc ergo tam magnum bonum, si parvum vel nullum putatis, merito infeliciter erratis: merito si in unitatem catholicam non transitis, peritis.

XLIV. Si ergo, inquiunt, oportet ut nos extra Ecclesiam et adversus Ecclesiam fuisse pœniteat, ut salvi esse possimus; quomodo post istam pœnitentiam apud vos clerici, vel etiam episcopi permanemus? Hoc non fieret, quoniam revera (quod fatendum est) fieri non deberet, nisi pacis ipsius compensatione sanaretur. Sed sibi hoc dicant, et multo maxime humiliter doleant, qui in tanta morte præcisionis jacent, ut isto quodam vulnere matris catholicæ reviviscant. Cum enim præcisus ramus inseritur, fit aliud vulnus in arbore, quo possit recipi, ut vivat qui sine vita radicis peribat : sed cum receptus recipienti

[1] I Petr. IV, 8. — [2] I Cor. XIII, 3.

coaluerit, et vigor consequitur et fructus. Si autem non coaluerit, ille quidem arescit, sed vita arboris permanebit. Est enim et tale inserendi genus, ut nullo præciso ramo qui intus est; ille qui foris est inseratur, non tamen nullo, sed vel levissimo arboris vulnere. Ita ergo et isti cum ad radicem catholicam veniunt, nec eis quamvis post erroris sui pœnitentiam honor clericatus vel episcopatus aufertur, fit quidem aliquid tanquam in cortice arboris matris contra integritatem severitatis : verumtamen quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat[1], ad Dei misericordiam precibus fusis coalescente insitorum pace ramorum, charitas cooperit multitudinem peccatorum.

XLV. Ut enim constitueretur in Ecclesia, ne quisquam post alicujus criminis pœnitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiæ, sed rigore factum est disciplinæ : alioquin contra claves datas Ecclesiæ disputabitur, de quibus dictum est : « Quæ solveritis in terra, » soluta erunt et in cœlo[2]. » Sed ne forsitan etiam detectis criminibus, spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbe ageret pœnitentiam, severissime placuit, ut post actam de crimine damnabili pœnitentiam, nemo sit clericus, ut desperatione temporalis altitudinis medicina major et verior esset humilitatis. Nam et sanctus David de criminibus mortiferis pœnitentiam egit, et tamen in honore suo perstitit[3]. Et beatum Petrum, quando amarissimas lacrymas fudit, utique Dominum negasse pœnituit, et tamen Apostolus mansit. Sed non ideo supervacua putanda est posteriorum diligentia, qui ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus tutius muniretur, experti credo aliquorum fictas pœni-

[1] 1 Cor. III, 7. — [2] Matth. XVI, 19. — [3] 2 Reg. XII, 13, et XXIV, 17.

tentias per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas invenire medicinas, multorum experimenta morborum. Verum in hujusmodi causis ubi per graves dissensionum scissuras non hujus aut illius hominis est periculum, sed populorum strages jacent, detrahendum est aliquid severitati, ut majoribus malis sanandis charitas sincera subveniat.

XLVI. Habeant ergo isti de præterito detestabili errore, sicut Petrus habuit de mendaci timore, amarum dolorem; et veniant ad Ecclesiam Christi veram, hoc est matrem Catholicam : sint in illa clerici, sint episcopi utiliter, qui contra illam fuerunt hostiliter. Non invidemus, imo amplectimur, optamus, hortamur, et quos in viis et sepibus invenimus, intrare cogimus; etsi nondum quibusdam persuademus quia non res eorum; sed ipsos quærimus. Apostolus Petrus quando Salvatorem negavit, et flevit, et Apostolus mansit : nondum acceperat promissum Spiritum sanctum. Sed multo magis isti eum non acceperunt, ubi a corporis compage divisi, quod solum corpus vivificat Spiritus sanctus, extra Ecclesiam et contra Ecclesiam Ecclesiæ sacramenta tenuerunt, et tanquam civili bello nostris contra nos erectis signis armisque pugnaverunt. Veniant, fiat pax in virtute Jerusalem, quæ virtus charitas est. Cui sanctæ civitati dictum est, « Fiat pax in virtute tua, et abundantia in » turribus tuis[1]. » Non se extollant adversus maternam sollicitudinem, quam pro ipsis, et pro tantis populis, quos decipiunt vel decipiebant, colligendis et habuit et habet : non superbiant, quia sic eos suscipit : non referant ad elationis suæ malum quod facit ipsa propter pacis bonum.

XLVII. Sic multitudinibus per schismata hæreses

[1] Psal. CXXI, 7.

pereuntibus subvenire consuevit. Hoc displicuit Lucifero [1], quia factum est in eis suscipiendis atque sanandis, qui veneno perierant Ariano : et cui displicuit in tenebras cecidit schismatis, amisso lumine charitatis. Hoc erga istos ab initio servavit Africana catholica ex episcoporum sententia, qui in Ecclesia Romana inter Cæcilianum et partem Donati judicaverunt, damnatoque uno quodam Donato [2], qui auctor schismatis fuisse manifestatus est, cæteros correctos etiamsi extra Ecclesiam ordinati essent in suis honoribus suscipiendos esse censuerunt : non quod etiam foris ab unitate corporis Christi possent habere Spiritum sanctum ; sed maxime propter eos, quos foris positi possent decipere, et a susceptione illius muneris impedire : deinde ut etiam ipsorum infirmitas lenius excepta intus sanabilis fieret, jam nulla pertinacia claudente oculos cordis adversus evidentiam veritatis. Quid autem aliud etiam ipsi cogitaverunt, quando Maximianistas, quos in sacrilego, sicut eorum concilium [3] indicat, schismate damnaverant, et in quorum jam locum alios ordinaverant, posteaquam viderunt ab eis populos non recedere, ne omnes perderent, in suis honoribus receperunt ; et baptismo, quem foris ab eis damnati dederant, nullam contradictionem quæstionemque moverunt ? Quare ergo mirantur, aut quæruntur, aut calumniantur quod eos sic suscipimus pro vera pace Christi, et non recordantur quid ipsi fecerint pro vana, quæ contra Christum est, pace Donati ? Quod eorum factum si contra eos teneatur et intelligenter asseratur, quid omnino respondeant non habebunt.

XLVIII. Quod autem dicunt, Si peccavimus in Spiritum sanctum, quia exsufflavimus baptismum vestrum,

[1] Calaritano episcopo. *Vide lib. de Agone Christiano, c.* 30. — [2] Casensi Nigrensi. — [3] Bagaïtanum.

ut quid nos quæritis, cum remitti nobis hoc peccatum omnino non possit, dicente Domino, « Qui peccaverit in » Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc » sæculo, neque in futuro[1] : » non attendunt, quia secundum istum sensum nemo liberandus est. Quis enim non loquitur adversus Spiritum sanctum, et peccat in eum, sive qui nondum est Christianus, sive qui est hæreticus Arianus, aut Eunomianus, aut Macedonianus, qui eum dicunt esse creaturam ; aut Photinianus, qui ejus omnino negat aliquam esse substantiam, sed unum tantummodo esse Deum Patrem ; sive alii hæretici, quos commemorare longum est? nulli ergo istorum liberandi sunt? Aut ipsi Judæi, quibus Dominus hoc objecit, si in eum crederent, non erant baptizandi? Non enim ait Salvator, In baptismo remittetur : sed, « Non re» mittetur, inquit, neque in hoc sæculo, neque in fu» turo. »

XLIX. Intelligant ergo non omne, sed aliquod significatum esse peccatum in Spiritum sanctum, quod omnino non remittetur. Sicut enim cum dixisset, « Si non » venirem, peccatum non haberent[2] ; » utique non omne peccatum intelligi voluit; quandoquidem pleni erant multis magnisque peccatis : sed aliquod proprium peccatum, quod si non haberent, possent illis omnia dimitti quæ habebant, id est, quod in eum venientem non crediderunt; hoc enim non haberent peccatum, si non veniret : sic etiam cum dixit, « Qui peccaverit in » Spiritum sanctum, » vel, « Qui verbum dixerit adver» sus Spiritum sanctum[3], » non utique omne quod in Spiritum sanctum peccatur facto sive dicto, sed aliquod certum et proprium intelligi voluit. Hoc est autem duritia cordis usque ad finem hujus vitæ, qua homo

[1] Matth. xii, 32. — [2] Joan. xv, 22. — [3] Matth. xii, 32.

recusat in unitate corporis Christi, quod vivificat Spiritus sanctus, remissionem accipere peccatorum. Cum enim dixisset Discipulis, « Accipite Spiritum sanctum; » continuo subjecit, « Si cui dimiseritis peccata, dimit-» tentur ei : si cui tenueritis, tenebuntur[1]. » Huic ergo dono gratiæ Dei quicumque resisterit et repugnaverit, vel quoquo modo fuerit ab eo alienus, usque in finem hujus temporalis vitæ, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro : hoc scilicet tam grande peccatum, ut eo teneantur cuncta peccata, quod non probatur ab aliquo esse commissum, nisi cum de corpore exierit. « Quandiu vero hîc vivit, cum, sicut dicit Apos-» tolus, patientia Dei ad pœnitentiam adducit[2]. » Sed si ipse perseverantissima iniquitate, sicut consequenter adjungit Apostolus, « Secundum duritiam cordis sui et » cor impœnitens, thesaurizat sibi iram in die iræ et re-» velationis justi judicii Dei[3], » non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.

L. Isti autem cum quibus agimus, vel de quibus agimus, non sunt desperandi : adhuc enim sunt in corpore : sed non quærant Spiritum sanctum, nisi in Christi corpore, cujus habent foris sacramentum, sed rem ipsam non tenent intus cujus est illud sacramentum; et ideo sibi judicium manducant et bibunt. Unus enim panis sacramentum est unitatis; quoniam sicut Apostolus dicit, « Unus panis, unum corpus multi sumus[4]. » Proinde Ecclesia catholica sola corpus est Christi, cujus ille caput est Salvator corporis sui. Extra hoc corpus neminem vivificat Spiritus sanctus; quia, sicut ipse dicit Apostolus, « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris » per Spiritum sanctum qui datus est nobis[5]. » Non est

[1] Joan. xx, 22. — [2] Rom. II, 4. — [3] Ibid. 5. — [4] I Cor. x, 17. — [5] Rom. v, 5.

autem particeps divinæ charitatis, qui hostis est unitatis. Non habent itaque Spiritum sanctum, qui sunt extra Ecclesiam. De illis quippe scriptum est, « Qui se » ipsos segregant, animales, Spiritum non habentes[1]. » Sed nec ille eum percipit, qui fictus est in Ecclesia, quoniam et inde scriptum est, « Sanctus enim Spiritus dis» ciplinæ effugiet fictum[2]. » Qui ergo vult habere Spiritum sanctum, caveat foris ab Ecclesia remanere, caveat in eam simulatus intrare : aut si jam talis intravit, caveat in eadem simulatione persistere, ut veraciter coalescat arbori vitæ.

LI. Prolixum tibi librum direxi, et tuis fortasse occupationibus onerosum. Si ergo potuerit tibi vel partibus legi, dabit tibi Dominus intellectum, ut habeas quid respondeas eis corrigendis atque sanandis, quos etiam tibi ipsi tanquam fideli filio mater Ecclesia, ubi potueris, et quomodo potueris, sive ipse loquendo et respondendo, sive ad doctores Ecclesiæ perducendo, in adjutorio Domini corrigendos sanandosque commendat.

[1] Jud. XIX. — [2] Sap. I, 5.

EPISTOLA CLXXXVI[1].

Domino beatissimo et in Christi visceribus germanitus amplectendo, plusquam dici potest desiderabili fratri et coëpiscopo Paulino (23), Alypius et Augustinus.

Alypius et Augustinus Paulino episcopo, ipsum plenius instituentes adversus Pelagii hæresim.

I. Tandem aliquando providit Deus nobis litterarum fidelissimum perlatorem omnium nostrum merito charissimum fratrem Januarium, per quem etiamsi non scriberemus, omnia quæ circa nos sunt possit sinceritas tua tanquam per viventem atque intelligentem epistolam noscere. Pelagium, quem credimus, ut ab illo distingueretur qui Pelagius Tarenti dicitur, Britonem fuisse cognominatum (24), quod ut servum Dei dilexeris, novimus : nunc autem quemadmodum diligas, ignoramus. Nam et nos non solum dileximus, verumetiam diligimus eum. Sed aliter nunc diligimus, aliter aliquando dileximus : tunc enim quia nobis recte fidei videbatur; nunc autem ut ab iis, quæ inimica et adversa gratiæ Dei sentire dicitur, illius misericordia liberetur. Nam cum hoc de illo aliquandiu fama jactaret, non utique facile credendum fuit; solet quippe fama mentiri : sed propius ut crederemus accessit, quod librum quemdam ejus, ea prorsus persuadere molientem, quæ gratiam Dei per unum mediatorem Dei et hominum hominem Jesum

[1] Alias CVI. quæ autem 186 erat, nunc in Appendice est 5. — Scripta circa medium an. 417.

Christum generi humano impertitam, de fidelium cordibus creditam deleant, legimus, traditum nobis, a famulis[1] Christi, qui cum talia docentem studiosissime audierant, fuerantque sectati. Cui quidem libro, eisdem rogantibus, quia id fieri oportere videbamus, tacito nomine auctoris, ne offensus insanabilior redderetur, unius nostrum disputatione[2] responsum est. Quod libro id continetur, et multipliciter atque abundanter asseritur, quod etiam quibusdam litteris[3] agit ad tuam venerationem datis, ubi dicit se non debere existimari sine gratia Dei defendere liberum arbitrium, cum possibilitatem volendi atque operandi, sine qua nihil boni velle atque agere valeremus, a Creatore nobis insitam diceret: ut videlicet hæc intelligatur doctore ipso gratia Dei, quæ paganis atque Christianis, impiis et piis, fidelibus atque infidelibus communis est.

II. Hæc mala, quibus Salvatoris evacuaretur adventus, ubi hoc possumus dicere quod de Lege dicit Apostolus, « Si per naturam justitia, ergo Christus gratis » mortuus est[4], » refellebamus, ut poteramus, in cordibus eorum, qui ista sentirent, ut his cognitis, etiam ille, si fieri posset, non lacessitus ista emendaret; atque ita et pernicies destrueretur erroris, et hominis verecundiæ parceretur. Sed postea quam ad nos litteræ de Oriente venerunt, eamdem causam apertissime ventilantes, nullo modo jam qualicumque episcopali auctoritate deesse Ecclesiæ debueramus. Missæ sunt itaque de hac re ex duobus conciliis, Carthaginensi et Milevitano[5], relationes ad apostolicam Sedem, antequam Gesta ecclesiastica, quibus apud episcopos provinciæ Palæstinæ Pelagius perhibetur esse purgatus, vel in manus nostras, vel in

[1] Timasio et Jacobo. — [2] Lib. de Natura et Gratia. — [3] Vide lib. de Gratia Christi c. 35. — [4] Galat. II, 21. — [5] Epist. 175 et 176.

Africam pervenissent. Scripsimus etiam ad beatæ memoriæ Papam Innocentium, præter conciliorum relationes, litteras [1] familiares, ubi de ipsa causa aliquanto diutius egimus. Ad omnia nobis ille [2] rescripsit eo modo, quo fas erat atque oportebat apostolicæ Sedis antistitem.

III. Quæ omnia modo legere poteris, si eorum forte ad te vel nulla vel non cuncta pervenerant : ubi videbis servata erga hominem moderatione quæ debuit, ne damnaretur si prava damnaret, ipsum tamen novellum, et perniciosum errorem sic ecclesiastica auctoritate compressum, ut multum miremur esse adhuc quosdam, qui per quemlibet errorem gratiæ Dei conentur obsistere; si tamen hæc Gesta esse didicerunt : quod gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (quod fides vera et catholica tenet semper Ecclesia) pusillos cum magnis a morte primi hominis ad vitam secundi hominis transfert; non solum peccata delendo, verumetiam ad non peccandum recteque vivendum eos, qui jam uti possunt voluntatis arbitrio, sic adjuvando, ut nisi adjuvet, nihil pietatis atque justitiæ, sive in opere, sive etiam in ipsa voluntate habere possimus. Deus quippe operatur in nobis et velle et operari pro bona voluntate [3].

IV. Nam quis nos nisi qui venit quærere et salvare quod perierat, ab illa perditionis massa et concretione discernit? Unde Apostolus interrogat, dicens, « Quis » enim te discernit [4]? » Ubi si dixerit homo, Fides mea, voluntas mea, bonum opus meum : respondetur ei, « Quid » enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, » quid gloriaris quasi non acceperis [5]? » Hoc utique totum ideo, non ut homo non glorietur, sed ut qui gloria-

[1] Epist. 177. — [2] Epist. 181-183. — [3] Philip. II, 13. — [4] I Cor. IV, 7. — [5] Ibid.

tur, in Domino glorietur[1]; non ex operibus, ne forte quis extollatur. Non quia bona opera frustrantur, cum Deus reddat unicuique secundum opera ejus[2], sitque gloria, et honor, et pax omni operanti bonum[3]: sed quia opera ex gratia, non ex operibus gratia: quoniam fides quæ per dilectionem operatur[4], nihil operaretur nisi ipsa dilectio Dei diffunderetur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis[5]. Nec ipsa fides esset in nobis, nisi Deus unicuique partiretur mensuram fidei[6].

V. Bonum est igitur homini, ut cum totis viribus liberi arbitrii sui veraciter dicat, « Fortitudinem meam » ad te custodiam[7]: » quia ille qui putavit sine ipsius adjutorio se posse custodire quod dedit, profectus in longinquam regionem[8], et vivens prodige, cuncta consumpsit, et miseria duræ servitutis attritus, reversusque in semetipsum dixit: « Surgam et ibo ad patrem meum[9]. » Quam cogitationem bonam quando haberet, nisi et ipsam illi in occulto pater misericordissimus inspirasset. Quod intelligens minister ille Novi Testamenti, « Non quia » idonei sumus, inquit, cogitare aliquid a nobis quasi ex » nobismetipsis; sed sufficientia nostra ex Deo est[10]. » Unde et ille cum dixisset, « Fortitudinem meam ad te » custodiam[11]: » ne vel hoc ipsum quia custodit, suis viribus arrogaret, tanquam ei venisset in mentem, quia nisi Dominus custodierit civitatem[12], in vanum vigilant qui custodiunt eam, et non dormit neque dormitat qui custodit Israël[13]; adjunxit causam unde fiat idoneus cus-

[1] 1 Cor. I, 31. — [2] Rom. II, 6. — [3] Ibid. 10. — [4] Galat. V, 6. — [5] Rom. V, 4. — [6] Id. XII, 3. — [7] Psal. LVIII, 10. — [8] Luc. XV, 13. — [9] Ibid. 18. — [10] 2 Cor. III, 5. — [11] Psal. LVIII, 10. — [12] Id. CXXVI, 1, 2. — [13] Id. CXX, 4.

todire, vel quo potius custode servetur; « Quoniam Deus, » inquit, susceptor meus es. »

VI. Recolat igitur iste si potest merita sua, unde factum sit ut Deus dignaretur ejus esse susceptor, ac si Deus esset susceptus. Recolat utrum quæsierit, an quæsitus sit, ab illo scilicet, qui venit quærere et salvare quod perierat [1]. Nam si quærere voluerit ante gratiam quid meruerit ut acciperet eam, mala sua poterit homo invenire, non bona, etiamsi eum unius diei vitam habentem super terram [2] gratia Salvatoris invenerit. Quia si aliquid boni operatur homo ut gratiam mereatur, non ei merces imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum [3]. Si autem credit in eum, qui justificat impium, ut deputetur fides ejus ad justitiam (Justus enim ex fide vivit [4]) profecto antequam gratia justificetur, id est, justus efficiatur, impius quid est nisi impius? quem si debitum sequeretur, quid ejus merito nisi supplicium redderetur? Si ergo gratia, jam non ex operibus est : alioquin gratia, jam non est gratia [5]. Operibus enim debitum redditur, gratia gratis datur; unde etiam nuncupatur.

VI. Si quis autem dixerit, « Quod gratiam bene operandi fides mereatur; » negare non possumus, imo vero gratissime confitemur. Hanc enim fidem volumus habeant, qua impetrent charitatem quæ sola vere bene operatur, isti fratres nostri, qui multum de suis operibus gloriantur. Charitas autem usque adeo donum Dei est [6], ut Deus dicatur. Qui ergo habent fidem, qua impetrent justificationem, per Dei gratiam pervenerunt ad legem justitiæ. Unde dicitur, « Tempore acceptabili exaudivi » te, et in die salutis adjuvi te [7]. » Proinde in iis, qui per electionem gratiæ salvi fiunt [8], adjutor Deus operatur et

[1] Luc. XIX, 10. — [2] Job. XIV, 5, juxta LXX. — [3] Rom. IV, 4. — [4] Habac. II, 4. — [5] Rom. XI, 6. — [6] 1 Joan. IV, 8. — [7] Isaï. XLIX, 8. — [8] 2 Cor. VI, 2.

velle et operari pro bona voluntate[1] : quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum[2]. Si omnia, utique et ipsam dilectionem, quam fide impetramus, ut eum qui nos prior dilexit ut in illum crederemus, per ejus gratiam diligamus, et diligamur qui operati non sumus.

VIII. Qui vero suis meritis præmia tanquam debita expectant, nec ipsa merita Dei gratiæ tribuunt, sed viribus propriæ voluntatis, sicut dictum est de carnali Israël, persequentes legem justitiæ in legem justitiæ non perveniunt : quare? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus. Ipsa est enim justitia ex fide, quam gentes apprehenderunt, de quibus dictum est, « Quid ergo dicemus? Quia gentes quæ non cognoverunt justitiam, apprehenderunt justitiam : Justitiam autem que ex fide est. Israël autem persequens legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit : quare? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali[3] : et qui crediderint in eum non confundentur[4]. » Ipsa et justitia ex fide; qua credimus nos justificari, hoc est justos fieri gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, ut inveniamur in illo, non habentes nostram justitiam quæ ex Lege est, sed eam quæ est per fidem Christi. Quæ ex Deo justitia in fide, in fide utique est, qua credimus nobis justitiam divinitus dari, non a nobis in nobis nostris viribus fieri.

IX. Nam cur illam justitiam, quæ ex Lege est, suam dixit Apostolus, non ex Deo? quasi Lex non sit ex Deo? quis hoc nisi impius senserit? Sed quia Lex per litteram

[1] Philip. II, 13. — [2] Rom. VIII, 28. — [3] Isaï. XXVIII, 16, et I Petr. II, 6. — [4] Rom. IX, 30.

jubet, non per Spiritum juvat, quicumque sic audit litteram Legis ut ei sufficere videatur cognovisse quid jubeat aut prohibeat, quo id se arbitrii sui virtutem impleturum esse confidat, nec fide confugiat adjuvandus ad Spiritum vivificantem, ne reum factum littera occidat; is profecto zelum Dei habet, sed non secundum scientiam. Ignorans enim Dei justitiam[1], id est, eam quæ datur ex Deo, et suam volens constituere, ut tantummodo ex Lege sit, justitiæ Dei non est subjectus. « Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti[2], » sicut idem Apostolus dicit, « Ut nos simus justitia Dei in ipso[3]. » Justificati igitur ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum[4] : justificati autem gratis per gratiam ipsius, ne fides ipsa superba sit.

X. Nec dicat sibi, « Si ex fide, quomodo gratis? » Quod enim fides meretur, cur non potius redditur, quam donatur? Non dicat ista homo fidelis, quia cum dixerit, « Ut merear justificationem, habeo fidem ; » respondetur ei, « Quid enim habes quod non accepisti[5]? » Cum ergo fides impetrat justificationem, sicut unicuique Deus partitus est etiam ipsius mensuram fidei, non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut aucta mereatur perfici, comitante non ducente, pedissequa non prævia voluntate. Unde ille qui dixit, « Fortitudinem meam ad te custodiam, » causamque reddidit dicens, « Quoniam Deus susceptor meus es[6]? » tanquam requirens quibus id meritis fuerit consecutus, nihilque in se inveniens ante gratiam Dei, « Deus meus, inquit, misericordia ejus præveniet me[7]. » Quantumcumque, inquit, cogitavero antecedentia merita mea, misericordia ejus præveniet me. Proinde ab illo attribu-

[1] Rom. x, 3. — [2] Ibid. 4. — [3] 2 Cor. v, 21. — [4] Rom. v, 1. — [5] 1 Cor. iv, 7. — [6] Psal. LVIII, 10. — [7] Ibid.

tam fortitudinem suam ad illum custodiens, eodem servatore non perdidit, quo largitore suscepit. Nec ob aliud meretur ampliora, nisi pie fideliterque sciendo a quo sibi bona sunt omnia, et hoc sciendo non ex se ipso, ne vel hoc sit in eo quod non sit ex Deo. Unde optime Apostolus, « Nos, inquit, non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis [1]. » Ac per hoc et ipsum hominis meritum domum est gratuitum. Nec a Patre luminum a quo descendit omne datum optimum [2], boni aliquid accipere quisquam meretur, nisi accipiendo quod non meretur.

XI. Multum est autem indulgentius, et sine ulla dubitatione magis gratuitum, quod Dei gratia per Jesum Christum Dominum nostrum præstatur infantibus, ut eis non obsit ex Adam generatio, et prosit in Christo regeneratio, in quibus et ipsum accipiendi sensum tanto ante misericordia Dei prævenit : qui certe si in hac parvula ætate de corpore exierint, vitam æternam regnumque cœlorum scientes accipiunt, ejus muneris merito quod hîc, cum utique profuit, nescierunt. Certe in iis post priorum doctrinam, ista nonnisi priora sunt dona, in quibus donandis Dei gratia sic operatur, ut nec voluntas accipientium vel præmittatur vel adjungatur, vel subsequatur. Quandoquidem tantum beneficium non solum non libentibus, verumetiam reluctantibus datur ; quod eis ad magnum imputaretur sacrilegium, si jam in iis aliquid valeret voluntatis arbitrium.

XII. Hoc diximus propter eos, qui non valentes in causa gratiæ inscrutabilia Dei judicia perscrutari, cur ex Adam massa, quæ profecto ex uno in condemnationem tota collapsa est, illud vas faciat in honorem, illud in

[1] I Cor. XII, 12. — [2] Jacob. I, 17.

contumeliam; tamen audent parvulos reos propriorum constituere peccatorum, ut qui bona malave cogitare non possunt, putentur per liberum arbitrium vel pœnam mereri posse vel gratiam: cum potius apostolica veritas dicendo: « Ex uno omnes in condemnationem [1], » satis ostendat quod nascantur in pœna, ut non merito, sed misericordia renascantur in gratia. Alioquin gratia jam non est gratia, si non divinis operibus gratis datur [2], sed humanis meritis redditur. Quæ sola sic discernit a pœna, ut cum pœna sit ex Adam omnibus debita, gratia vero per unum Jesum Christum nulli debita, sed gratuita, ut vere sit gratia, inscrutabilia judicia Dei, tanquam Deus, esse possint, cum parvulos ipse discernat, quos merita nulla discernunt; sed iniqua esse non possint, quia universæ viæ Domini misericordia et veritas [3]. Unde cum præbetur alteri misericordiæ gratia, non habet quod de humano merito glorietur, quoniam non ex operibus, ne forte quis extollatur. Cum vero alteri vindictæ redditur, veritas, non habet cur juste quæratur. Id enim redditur, quod peccato jure debetur; quoniam unus in quo omnes peccaverunt, utique etiam in singulis quibusve punitur. In quorum pœna clarius ostenditur, quid vasis misericordiæ per non debitam, sed veram gratiam, hoc est, gratuitam conferatur.

XIII. Unde autem argumententur adversus Apostolum apertissime dicentem: « Per unum hominem peccatum » intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in » omnes homines pertransiit, in quo omnes peccave» runt [4], » dicentes etiam parvulos propria per liberum arbitrium habere peccata, tædet attendere, pigetque proferre, sed magis compellimur dicere. Quod enim potuerunt magna et acuta ingenia cogitare, aut inopiæ est

[1] Rom. v, 16. — [2] Id. xi, 5. — [3] Psal. xxiv, 10. — [4] Rom. v, 12.

tacendo vitare, aut arrogantiæ contemnendo præterire. « Ecce, inquiunt, Esaü et Jacob intra viscera materna luctantur, et dum nascuntur, alter supplantatur ab altero, atque in pede præcedentis manu consequentis et tenentis inventa, perseverans quodam modo lucta convincitur. Quomodo ergo in infantibus hæc agentibus, nullum est vel ad bonum vel ad malum propriæ voluntatis arbitrium, unde præmia sive supplicia meritis præcedentibus subsequantur? »

XIV. Ad hoc nos dicimus, ideo motus illos et tanquam litigium parvulorum signum rerum fuisse magnarum, quia non fuit arbitrium sed prodigium. Neque enim daturi sumus et asinis liberum arbitrium voluntatis, quoniam hujus generis jumentum, sicut scriptum est : « Subjugale sine voce, hominis voce respondens vetuit » Prophetæ dementiam[1]. » Hi autem qui tales non prodigiosos motus, sed voluntarios actus; nec de parvulis, sed a parvulis factos esse contendunt, quid Apostolo responsuri sunt, qui cum et hos geminos ad documentum gratuitæ gratiæ commemorandos videret : « Nondum » enim natis, inquit, nec aliquid agentibus boni aut » mali, ut secundum electionem propositum Dei mane» ret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia » major serviet minori[2]. » Deinde adjungens testimonium Prophetæ longe post quidem ista dicentis, sed tamen de hac re antiquum Dei consilium declarantis : « Sicut scrip» tum est, inquit : Jacob dilexi, Esaü autem odio ha» bui[3]. »

XV. Nempe Doctor gentium in fide et veritate istos geminos nondum natos nihil boni aut mali egisse testatur ut gratia commendetur, ut quod dictum est : « Major » serviet minori, » non ex operibus, sed ex vocante dic-

[1] 2 Petr. II, 16. — [2] Rom. IX, 11, 12. — [3] Malach. I.

tum intelligatur, ut secundum electionem, propositum Dei maneret, non meritum hominis anteiret. Non enim dicit electionem voluntatis humanæ sive naturæ, cum par esset in utroque mortis damnationisque conditio; sed electionem procul dubio gratiæ, quæ non invenit eligendos, sed facit, de qua et in consequentibus ejusdem Epistolæ loquens ait : « Sic ergo et in hoc tempore reli- » quiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Si autem » gratia jam non ex operibus, alioquin gratia jam non » est gratia[1]. » Cui loco satis locus iste concordat, ubi commemoratur, non ex operibus, sed ex vocante dictum esse : « Major serviet minori. » Ut quid ergo præclarissimo gratiæ commendatori de infantum libero arbitrio et nondum natorum actibus tam impudenter resistitur? Cur meritis præveniri gratia perhibetur, quæ gratia non esset, si secundum meritum imputaretur. Cur contra salutem quæ missa est perditis, quæ venit indignis, quamlibet acuta, quamlibet copiosa et ornata, mirum tamen si christiana disputatione contenditur?

XVI. « Sed quomodo, inquiunt, non est iniquitas apud Deum, si diligendo discernit quos merita operum nulla discernunt? » Ita nobis hoc dicitur tanquam id Apostolus ipse non viderit, non proposuerit, non responderit. Vidit utique quid iis auditis humana posset infirmitas vel ignorantia cogitare, et eamdem quæstionem sibi ipse proponens : « Quid ergo dicemus, inquit, Numquid iniquitas apud Deum[2]? » Continuo respondit : « Absit. » Rationemque reddens cur absit, id est, cur non sit iniquitas apud Deum, non ait : Merita enim vel opera judicat etiam parvulorum, etiamsi adhuc sint in materno utero constituti. Quomodo enim hoc diceret, qui jam dixerat de nondum natis, et de iis qui nihil ad-

[1] Rom. xi, 5. — [2] Id. ix, 14.

huc egerant boni vel mali, quod non ex operibus, sed ex vocante dictum sit : « Major serviet minori? » Sed cum vellet ostendere cur in iis non sit iniquitas apud Deum, ait : « Moysi enim, inquit, Miserebor cui miser-» tus ero, et misericordiam præstabo cui misericors » fuero[1]. » Quid nos hic docuit, nisi ex illa massa primi hominis, cui merito mors debetur, non ad merita hominum, sed ad Dei misericordiam pertinere quod quisque liberatur : atque ita non esse iniquitatem apud Deum; quia neque remittendo, neque exigendo quod debetur, injustus est? Ibi enim gratia est indulgentia, ubi justa posset esse vindicta. Et hinc evidentius apparet, a pœna debita liberato et gratis justificato quantum beneficii conferatur, quod aliter æqualiter reus sine punientis iniquitate punitur.

XIV. Denique subjungit et dicit : « Igitur non volentis » neque currentis, sed miserentis est Dei[2] : » hoc propter eos dictum est qui per gratiam liberati justificantur. Propter eos autem, super quos ira Dei manet, quia et ipsis Deus bene utitur ad docendos alios, quos liberare dignatur, subjunxit atque ait : « Dicit enim Scriptura » Pharaoni, quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te » potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in » universa terra[3]. » Deinde ad utrumque concludens : « Ergo, inquit, cujus vult miseretur, et quem vult ob-» durat[4]; » profecto neutrum aliqua iniquitate, sed utrumque misericordia et veritate. Et adhuc tamen audax movetur infirmitas, eorum scilicet, qui secundum conjecturas cordis humani inscrutabilem altitudinem judiciorum Dei cogitare conantur.

XVIII. Hanc quæstionem sibi ex adverso opponens

[1] Exod. xxxiii, 19. — [2] Rom. ix, 16. — [3] Exod. ix, 17. — [4] Rom. ix, 18.

Apostolus ait : « Dicis itaque mihi : Quid adhuc con» queritur ? Nam voluntati ejus quis resistit[1] ? » Nobis hoc dictum putemus. Quid ergo aliud quam quod respondit Apostolus, respondere debemus : aut si et nos talia movent, quia et nos homines sumus, simul oportet omnes audiamus dicentem : « O homo, tu quis es qui » respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se » finxit : Quare me fecisti sic? Annon habet potestatem » figulus luti, ex eadem massa facere aliud vas in hono» rem, aliud in contumeliam[2] ? » Hæc massa si esset ita media, ut quemadmodum nihil boni ita nec mali aliquid mereretur, non frustra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vasa in contumeliam. Cum vero per liberum arbitrium primi hominis in condemnationem universa defluxerit, procul dubio quod ex ea fiunt vasa in honorem, non ipsius justitiæ, quæ gratiam nulla præcessit, sed Dei misericordiæ ; quod vero in contumeliam, non iniquitati Dei, quæ absit ut sit apud Deum, sed judicio deputandum est. Hoc quisquis cum Ecclesia catholica sapit, non contra gratiam pro meritis disputat, sed misericordiam et judicium Domino cantat, ut nec misericordiam recuset ingratus, nec judicium accuset injustus[3].

XIX. Alia est namque illa consparsio, de qua idem dicit Apostolus : « Si autem delibatio sancta est, et con» sparsio : et si radix sancta est, et rami[4]. » Illa est ex Abraham, non ex Adam ; id est, ex communione sacramenti et similitudine fidei, non ex propagine mortali. Ista vero vel consparsio, vel sicut in plerisque codicibus legitur massa[5], quoniam tota mortis est, cum per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes

[1] Rom. IX, 19. — [2] Ibid. 20 — [3] *Alias* invitus. — [4] Rom. XI, 16. — [5] Φύραμα Rom. V, 22

peccaverunt; misericordia ex illa fit aliud vas in honorem, judicio autem aliud in contumeliam. Neque ibi præcedunt merita gratiam liberantis, neque hîc effugiunt peccata justitiam punientis. Quod quidem in ætatibus majoribus adversus contentiosos non tam evidenter apparet, ubi pro meritis hominum qualicumque velut protecti obscuritate confugiunt : sed ideo contra eorum contentionem illos invehit Apostolus, in quibus nondum natis, neque agentibus aliquid boni aut mali, non ex operibus sed ex vocante dictum est : « Major serviet mi-
» nori. »

XX. Qua in re quoniam nimis alta et inscrutabilia sunt judicia Dei, et investigabiles viæ ejus, interim teneat homo non esse iniquitatem apud Deum ; sed qua æquitate cujus vult miseretur, et quem vult obdurat, sed tanquam hominem ignorare fateatur. Ita sane ut propter illud quod inconcussum tenet, non esse iniquitatem apud Deum quamvis nemo ab illo justificetur meritis præcedentibus, neminem tamen obdurari nisi merito, noverit. Pie namque et veraciter creditur Deus nocentes atque impios justificando a pœnis debitis liberare : quemquam vero immeritum et nulli obnoxium peccato si Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur. Ubi ergo liberatur indignus, tanto debetur major actio gratiarum, quanto pœna justior debebatur : ubi autem damnatur indignus, nec misericordia nec veritas obtinetur.

XXI. « Quomodo, inquiunt, Esaü non damnatur indignus si non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia major serviet minori? Sicut enim illius nulla præcesserant opera bona, ut ad gratiam pertineret, sic nec hujus mala ut ad pœnam pertinere deberet. » Nulla plane in utroque opera vel bona vel mala, sed propria : uterque autem illi uni obnoxius erat, in quo omnes pecca-

verunt, ut omnes in illo morerentur. Quicumque ex illo uno multi in se ipsis futuri erant, tunc in illo unus erant. Proinde illud peccatum solius esset, si ex illo nullus exiisset. Porro autem in quo erat natura communis, ab ejus vitio est nullus immunis. Si ambo, qui nondum propria vel bona vel mala operabantur, rei tamen ex origine nascebantur; laudet misericordiam qui liberatur, non culpet judicium qui punitur.

XXII. Hic si dixerimus : « Quanto melius ambo libe» rarentur : » nihil nobis convenientius dicetur, quam : « O homo, tu quis es qui respondeas Deo [1]? » Novit quippe ille quid agat, et quantus numerus esse debeat primitus omnium hominum, deinde sanctorum, sicut siderum, sicut Angelorum, atque ut de terrenis loquamur, sicut pecorum, piscium, volatilium, sicut arborum et herbarum, sicut denique foliorum capillorumque nostrorum. Nam nos humana cogitatione adhuc possumus dicere, Quoniam bona sunt cuncta ista quæ fecit, quanto melius illa duplicasset, et multiplicasset, ut multo essent plura quam sunt. Si enim non ea caperet mundus, numquid non posset etiam ipsum facere quantum vellet ampliorem? Et tamen quantumcumque faceret vel illa plura, vel istum capaciorem atque majorem, nihilominus eadem de multiplicandis eis dici possent, et nullus esset immoderatus [2] modus.

XXIII. Etenim etiam illud dici potest, sive sit gratia, qua justificantur injusti, de qua nobis dubitare fas non est, sive ut quidam volunt semper præcedat liberum arbitrium, cujus meritum sequatur vel pœna vel præmium; cur omnino creati sunt, quos Deus ita peccaturos, ut æterno essent igne damnandi, sine dubitatione præscivit? Quamvis enim peccata non fecerit; naturas tamen ipsas,

[1] Rom. IX, 20. — [2] *Forte* moderatus.

quæ per se ipsas sine dubio bonæ sunt, quibus tamen ex arbitrio voluntatis futura essent vitia peccatorum, et in multis talia quibus esset æterna pœna reddenda, quis nisi Deus creavit? Quare, nisi quia voluit? Quare autem voluerit, o homo, tu quis es qui respondeas Deo[1]? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam?

XXIV. Atque utinam discamus quod sequitur: « Si autem volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, pertulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. » Ecce jam ratio reddita est homini, quanta debuit homini; si tamen vel istam capit, qui pro sui arbitrii libertate in tantæ infirmitatis servitute contendit. Ecce dictæ sunt causæ. Tu ergo quis es, qui respondeas Deo, si volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, quod et malis bene uti optimus possit, malis duntaxat non conditione divina, sed vitiata voluntatis iniquitate natura, quæ a Deo conditore condita est bona; pertulit in multa patientia vasa iræ aptata in interitum; non quod illi essent necessaria, sive angelica sive humana peccata, cui nec justitia creaturæ cujusquam est necessaria; sed ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, ne se in bonis operibus tanquam de propriis extollerent viribus, sed humiliter intelligerent, nisi illis Dei gratia non debita, sed gratuita subveniret, id fuisse reddendum meritis suis, quod aliis in eadem massa redditum cernerent?

XXV. Certus est ergo Dei præscientiæ definitus numerus, et multitudo sanctorum, quibus « Diligentibus Deum, »

[1] Rom. IX, 20. — [2] Ibid. 12.

quod eis donavit per diffusum in cordibus eorum Spiritum sanctum : « Omnia cooperantur in bonum, iis qui secun- » dum propositum vocati sunt. Quoniam quos ante præs- » civit, et prædestinavit conformes fieri imaginis filii sui, » ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem » prædestinavit illos et vocavit : » hic subaudire debemus : « Secundum propositum [1]. » Sunt enim et alii vocati, sed non electi : ac per hoc non secundum propositum vocati. « Quos autem vocavit, (hoc est secundum propositum), » illos et justificavit : quos autem justificavit, illos et glo- » rificavit. » Hi sunt filii promissionis, hi sunt electi qui per electionem gratiæ salvi fiunt [2], ubi dictum est : « Si au- » tem gratia, jam non ex operibus ; alioquin gratia jam » non est gratia [3]. » Hæc sunt vasa misericordiæ in quibus Deus etiam per vasa iræ notas facit divitias gloriæ suæ. Horum sit per Spiritum sanctum cor unum et anima una [4], quæ benedicit Deum, et non obliviscitur omnes retributiones ejus, qui propitius fit omnibus iniquitatibus ejus ; qui sanat omnes languores ejus [5] ; qui redimit de corruptione vitam ejus ; qui coronat eam in misericordia, quia non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei [6].

XXVI. Cæteri autem homines ad istam societatem non pertinentes, quorum tamen et animam et corpus Dei bonitas operata est, et quidquid habet ipsa natura præter vitium, quod eidem inflixit superbientis voluntatis audacia, propter hoc a Deo præsciente creati sunt, ut in his ostenderet liberum desertoris arbitrium sine sua gratia quid valeret ; et in eorum justis et debitis pœnis vasa misericordiæ, quæ non suorum operum meritis, sed gratuita Dei gratia sunt ab illa concretione discreta, quid

[1] Rom. VIII, 28, 29. — [2] Id. XI, 6. — [3] Id. IX, 23. — [4] Act. IV, 32. — [5] Psal. CII, 2, 3. — [6] Rom. IX, 16.

sibi collatum esset addiscerent; ut omne obstruatur, et qui gloriatur in Domino glorietur.

XXVII. Quisquis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, qui dixit : « Venit » filius hominis quærere et salvare quod perierat [1]; » non enim ait quod periturum fuerat; sed « Quod perierat ;» quid ostendens nisi peccato primi hominis universi generis humani perisse naturam : Qui ergo aliter docet, et non acquiescens ei, quæ secundum pietatem est doctrinæ, contra gratiam Salvatoris [2], et contra sanguinem Redemptoris tanquam salvam et liberam naturam defendit humanam, et Christiano tamen censeri vocabulo affectat, quid de parvulorum discretione dicturus est, cur alius in vitam secundi hominis assumatur, alius in morte primi hominis relinquatur? Si dixerit liberi arbitri merita præcessisse : respondet Apostolus quæ supra diximus, de nondum natis neque aliquid agentibus boni aut mali. Si autem dixerit quod adhuc in libris, quos nuperrime Pelagius perhibetur edidisse, defenditur, (quamvis jam videatur anathematizasse in episcopali judicio palæstino eos, qui dicunt quod peccatum Adæ ipsum solum læserit, et non genus humanum), si dixerit ambos sine judicio natos, nec aliquid de primi hominis damnatione traxisse; profecto quoniam negare non audet in regnum cœlorum adoptari eum, qui fuerit regeneratus in Christo, rspondeat quid de illo futurum sit, qui nulla sua culpa non baptizatus, ista fuerit temporali morte præventus. Si non putamus esse dicturum quod innocentem Deus, nec habentem originale peccatum ante annos, quibus habere poterat proprium, æterna morte damnabit : cogitur itaque respondere quod Pelagius in ecclesiastico judicio ut aliquo modo catholicus pronuntiaretur, anathematizare

[1] Luc. xix, 10. — [2] 2 Tim. vi, 3.

compulsus est, infantes etiamsi non baptizentur habere vitam æternam : (hac enim negata, quid nisi mors æterna remanebit ?)

XXVIII. Ac per hoc contra sententiam Domini disputabit dicentis : « Patres vestri manducaverunt manna in » deserto, et mortui sunt : hic est panis, qui de cœlo des» cendit, ut si quis ex ipso manducaverit non moriatur [1]. » Non enim de ista morte loquebatur, quam necesse est patiantur etiam qui de ipso pane manducant. Et paulo post : » Amen, amen dico vobis , nisi manducaveritis carnem » filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebi» tis vitam in vobis [2] ; » utique illam quæ post hanc mortem futura est. Et contra apostolicæ Sedis auctoritatem, ubi de hac ipsa re cum ageretur [3], hoc testimonium adhibitum est evangelicum, ne parvuli non baptizati vitam posse habere credantur. Et contra ipsius Pelagii verba apud episcopos, a quibus audiebatur, expressa, ubi anathematizavit eos qui dicerent infantes non baptizatos habere vitam æternam.

XXIX. Quod propterea commemoravimus, quoniam quidem apud vos, vel in vestra potius civitate, si tamen verum est quod audivimus, tanta pro isto errore quidam obstinatione nituntur, ut dicant facilius esse ut etiam Pelagium deserant atque contemnant, qui hæc sentientes anathematizavit, quam ab hujus sententiæ, sicut eis videtur, veritate discedant. Si autem cedunt Sedi apostolicæ, vel potius ipsi magistro et Domino Apostolorum, qui dicit non habituros vitam in semetipsis, nisi manducaverint carnem filii hominis, et biberint sanguinem, quod nisi baptizati non utique possunt, nempe aliquando fatebuntur parvulos non baptizatos vitam habere non posse ; ac per hoc quamlibet tolerabilius omnibus, qui

[1] Joan. VI, 49, 50. — [2] Ibid. 54. — [3] Innocentius epist. 182, n. 5.

etiam propria peccata committunt, tamen æterna morte mulctari.

XXX. Quæ cum ita sint, audeant disputare, et quibus possunt persuadere contendant, Deum justum, apud quem non est iniquitas, parvulos a peccatis propriis innocentes, si nec illo ex Adam obligati et obstricti sunt, morte perpetua damnaturum. Quod si absurdissimum est, et a justitia Dei penitus alienum, et tamen nullus qui se meminit catholicæ fidei Christianum, negat aut dubitat parvulos non accepta gratia regenerationis in Christo, sine cibo carnis ejus et sanguinis potu, non habere in se vitam, ac per hoc pœnæ sempiternæ obnoxios; profecto restat, ut quia ipsi non egerunt aliquid boni au mali, ideo mortis eorum justa sit pœna, quia in illo moriuntur in quo omnes peccaverunt; unde in isto solo jusficantur, a quo peccatum nec originale trahi potuit, nec proprium perpetrari.

XXXI. Ipse vocavit nos non solum ex Judæis, verumetiam ex gentibus, quoniam et illius Jerusalem filios, quæ interfecit Prophetas, et lapidavit missos ad se [1], quamvis ipsa nolente collegit ipse quos voluit, et ante incarnationem suam, sicut ipsos Prophetas, et postea quam Verbum caro factum est, sicut Apostolos et hominum millia, qui et pretia rerum suarum ante pedes Apostolorum posuerunt [2]. Omnes quippe illi filii sunt Jerusalem nolentis ut colligerentur [3]; qui tamen illa nolente collecti sunt; de quibus dicit, « Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, » filii vestri in quo ejiciunt? ideo ipsi judices vestri » erunt [4]. » De iis prædictum erat, « Si fuerint filii Israël » sicut arena maris, reliquiæ salvæ fient [5]. » Non potest excidere verbum Dei, nec repulit plebem suam quam

[1] Matth. XXIII, 37. — [2] Act. II, 41. — [3] Id. IV, 35. — [4] Matth. XII, 27. — [5] Isaï. X, 12; Osee. I, 10, et Rom. IX, 27.

præscivit, quæ tamen reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt. « Si autem gratia, quod sæpe dicen- » dum est, jam non ex operibus, alioquin gratia jam » non est gratia[1]; » non hæc utique nostra, sed Apostoli verba sunt. Quod ergo ad Jerusalem nolentem colligi filios suos ille clamabat, hoc nos clamamus adversus eos, qui filios volentes Ecclesiæ colligi, nolunt : nec saltem post judicium[2], quod de ipso Pelagio in Palæstina factum est, corriguntur; de quo damnatus exisset, nisi objecta sibi contra gratiam Dei dicta, quæ obscurare non potuit, ipse damnasset.

XXXII. Præter illa enim quæ, quomodo potuit, ausus est qualicumque ratione defendere, objecta quædam sunt, quæ nisi remota omni tergiversatione anathematizasset, ipse anathematizatus exisset. Objectum est enim eum dicere, « Quia Adam sive peccaret, sive non peccaret, moriturus esset. Et quod peccatum ejus ipsum solum læserit, et non genus humanum. Et quod infantes nuper nati in illo statu sint, in quo Adam fuit ante prævaricationem. Et quod neque per mortem vel per prævaricationem Adæ omne genus humanum moriatur, neque per resurrectionem Christi omne genus humanum resurgat. Et infantes, etiamsi non baptizentur, habere vitam æternam. Et divites baptizatos, nisi omnibus renuntient, si quid boni visi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei. Et gratiam Dei atque adjutorium non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse vel in lege atque doctrina. Et Dei gratiam secundum merita nostra dari. Et filios Dei non posse vocari, nisi omnino absque peccato fuerint effecti. Et non esse liberum arbitrium, si Dei indiget auxilio : quoniam in propria voluntate habet unusquisque facere aliquid, vel non

[1] Rom. xi, 6. — [2] Diospolitanum.

facere. Et victoriam nostram non ex Dei adjutorio esse, sed ex libero arbitrio. Et quod pœnitentibus venia non detur secundum gratiam et misericordiam Dei, sed secundum meritum, et laborem eorum, qui per pœnitentiam digni fuerint misericordia. »

XXXIII. Hæc omnia Pelagius sic anathematizavit, quod satis Gesta ipsa testantur, ut nihil ad ea quoquo modo defendenda disputationis attulerit : unde fit consequens, ut quisquis sequitur illius episcopalis auctoritatem judicii, et ipsius Pelagii confessionem, hæc tenere debeat, quæ semper tenuit catholica Ecclesia; Adam, nisi peccasset, non fuisse moriturum. Quod peccatum ejus non ipsum solum læserit, sed et genus humanum. Et quod infantes nuper nati non sint in illo statu, in quo Adam fuit ante prævaricationem, ut ad ipsos pertineat etiam quod breviter ait Apostolus, « Per unum hominem » mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum. » Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo » omnes vivificabuntur[1]. » Unde fit ut infantes non baptizati, non solum regnum cœlorum, verumetiam vitam æternam habere non possint. Confiteatur etiam divites baptizatos, etiamsi divitiis suis non careant, et sint tales quales ad Timotheum describit Apostolus dicens, « Præ» cipe divitibus hujus mundi non superbe sapere, neque » sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui » præstat omnia abundanter ad fruendum; divites sint » in operibus bonis, facile tribuant, communicent, the» saurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut ap» prehendant veram vitam[1], » non eos regno Dei posse privari. Fateatur gratiam Dei et adjutorium etiam ad singulos actus dari; eamque non dari secundum merita nostra, ut vera sit gratia, id est, gratis data per ejus miseri-

[1] I Cor. xv, 21. — [2] I Tim. vi, 17.

cordiam qui dixit; « Miserebor cui misertus ero, et mise-» ricordiam præstabo cui misericors fuero[1]. » Fateatur filios Dei vocari posse illos, qui quotidie dicunt, « Di-» mitte nobis debita nostra[2] : » quod utique veraciter non dicerent, si essent omnimodo sine peccato. Fateatur esse liberum arbitrium etiam si divino indiget adjutorio. Fateatur quando contra tentationes concupiscentiasque illicitas dimicamus, quamvis et illic habeamus propriam voluntatem, non tamen ex illa, sed ex adjutorio Dei nostram provenire victoriam. Non enim aliter verum erit quod Apostolus ait, « Non volentis, neque currentis, » sed miserentis est Dei[3]. » Fateatur secundum gratiam et misericordiam Dei veniam pœnitentibus dari, non secundum merita eorum : quandoquidem etiam ipsam pœnitentiam donum Dei dixit Apostolus, ubi ait de quibusdam, « Ne forte det illis Deus pœnitentiam[4]. » Hæc omnia simpliciter sine ullis fateatur ambagibus, si quis in auctoritatem catholicam et in ipsius Pelagii expressa ecclesiasticis Gestis verba consentit. Neque enim illa, quæ his sunt contraria, veraciter anathematizata esse credendum est, nisi hæc quibus sunt contraria fideli corde teneantur, et aperta confessione promantur.

XXXIV. Nec in istis libris recentioribus, quos idem Pelagius post illud judicium dicitur edidisse, quamvis adjutorio divinæ gratiæ consentire videatur, quid de hac re sentiat satis evidenter apparet. Aliquando enim ita paribus momentis potestatem voluntatis æqua lance perpendit, ut quantum ad peccandum, tantum etiam ad non peccandum valere definiat : quod si ita est, nullus locus adjutorio gratiæ reservatur, sine qua nos dicimus ad non peccandum nihil voluntatis arbitrium valere.

[1] Exod. XXXIII, 19. — [2] Matth. VI, 12. — [3] Rom. IX, 16. — [4] 2 Tim. II, 25.

Aliquando autem quotidiano gratiæ Dei muniri nos confitetur auxilio, quamvis habeamus ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium : quod utique invalidum et infirmum debuit confiteri, donec sanentur omnes languores animæ nostræ. Non enim pro infirmitate corporis precabatur, qui dicebat, « Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum : sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea[1]. » Nam ut ostenderet pro anima se rogare, secutus adjunxit, « Et anima mea » turbata est valde. »

XXXV. Videtur ergo auxilium gratiæ tanquam ex abundanti putare concedi, id est, ut etiamsi non concedatur, habeamus tamen ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium. Quod ne existimemur de illo temere suspicari, et fortasse quis dicat sic eum sentire forte ac firmum ad non peccandum liberum arbitrium, (quamvis sine Dei gratia id efficere atque adimplere non possit,) sicut sanos oculos firmos dicimus ad videndum, quod tamen nullo modo facere possunt, si desit lucis auxilium ; alio loco quid diceret, vel quid putaret ostendit ubi ait, « Ideo Dei gratiam hominibus dari ut quod facere per liberum jubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam[2]. » Utique cum dicit, facilius, quid vult intelligi, nisi et gratia si desit, posse per liberum arbitrium, vel facile, vel etiam difficile quæ divinitus jubentur impleri?

XXXVI. Ubi est ergo, « Quid est homo, nisi quod » memor es ejus[3]? » Ubi postremo illa testimonia, quæ Jerosolymitanæ antistes[4] ecclesiæ, sicut in eisdem Gestis legitur, ipsi Pelagio se dixisse commemorat, cum ad eum perlatum esset, quod sine gratia Dei diceret absque pec-

[1] Psal. VI, 3. — [2] Vide lib. de Grat. Christi, cap. 7 et 26. — [3] Psal. VIII, 5. — [4] Joannes.

cato hominem esse posse? Hæc sunt enim ab illo dicta tria testimonia valde magna contra hujusmodi impiam præsumptionem, quod Apostolus ait, « Plus omnibus » illis laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum[1] : » et, « Non volentis, neque currentis, sed miserentis est » Dei[2] : » et, « Nisi Dominus ædificaverit domum, in » vanum laboraverunt ædificantes eam[3]. » Quomodo ergo quod Deus jubet, sine adjutorio ipsius vel difficile impletur, cum si Dominus non ædificet, in vanum ædificans laborasse dicatur? Neque scriptum sit, Est quidem volentis, atque currentis, facilius autem miserentis est Dei; sed scriptum sit, « Non volentis, neque currentis, » sed miserentis est Dei? » non quia nulla est hominis voluntas atque cursus, sed quia nihil potest, nisi ille misereatur. Nec Apostolus dixerit, Et ego; sed dixerit, « Non » ego autem, sed gratia Dei mecum? » non quia ipse nihil boni agebat, sed quia nihil ageret, si illa non adjuvaret. Quanquam illa possibilitas liberi arbitrii tam in bonum quam in malum ex æqua lancis perpensione nec huic facilitati locum relinquit, quam saltem videtur esse confessus dicendo, « Facilius possunt implere per gratiam, facilius impletur per gratiam bonum, facillime autem sine gratia fit malum : » profecto ista possibilitas non æqua lance perpenditur.

XXXVII. Sed quid plura? Non solum ad istos vitandos cauti esse debemus, verumetiam ad docendos vel monendos, si patiantur, pigrescere non debemus. Plus eis tamen sine dubitatione præstamus, si ut corrigantur oremus, ne cum tantis ingeniis vel pereant, vel alios perdant præsumptione damnabili. « Quia zelum Dei ha» bent, sed non secundum scientiam; » id est, « Justi» tiam quæ a Deo est ignorantes, et suam volentes consti-

[1] I Cor. XV, 10. — [2] Rom. IX, 16. — [3] Psal. CXXVI, 1.

tuere, justitiæ Dei non sunt subjecti[1]. » Quibus utique, quoniam Christiani appellantur, magis observandum est quam Judæis, de quibus hoc dixit Apostolus, « Ne offendant in lapidem offentionis[2], » velut argute defendendo naturam et liberum arbitrium, quemadmodum philosophi hujus mundi, qui vehementer egerunt ut putarentur vel putarent sibi beatam vitam virtute propriæ voluntatis efficere[3]. Caveant ergo isti ne per sapientiam verbi evacuent crucem Christi, et hoc sit eis offendere in lapidem offensionis. Natura enim humana[4] etiamsi in illa integritate in qua condita est permaneret, nullo modo se ipsam Creatore suo non adjuvante servaret. Cum igitur sine Dei gratia salutem non possit custodire, quam accepit; quomodo sine Dei gratia potest reparare, quam perdidit?

XXXVIII. Non autem ideo pro istis non orare debemus, quia si non corriguntur, eorum imputandum est voluntati, qui nolunt credere etiam ad hoc ipsum sibi necessariam gratiam Salvatoris, quod putant consistere in solis viribus voluntatis. Nam et illi quibus sunt isti in hac causa omnino simillimi, de quibus hoc dixit Apostolus, quod « Ignorantes Dei justitiam et suam volentes » constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti, » profecto suæ voluntatis vitio non credebant. Non enim ut essent infideles, cogebantur in vitium; sed nolendo credere infidelitatis crimine non carebant. Et tamen quia voluntas, ut ad vera credenda moveatur, non sibi sufficit, nisi per gratiam Deus opituletur, dicente ipso Domino cum de non credentibus loqueretur: « Nemo venit ad me, nisi ei » datum fuerit a Patre[5]: » propter hoc et Apostolus, quamvis eis instanter Evangelium prædicaret, parum

[1] Rom. x, 2, 3. — [2] Id. ix, 22. — [3] Vide supra epist. 155, n. 2, etc. I Cor. I, 17. — [4] Concil. Arausic. 2, can. 19. — [5] Joan. vi, 66.

tamen esse credebat, nisi pro illis etiam oraret ut crederent. Ait enim : « Fratres, bona voluntas quidem cordis » mei, et deprecatio ad Deum fit pro illis in salutem[1] : » et tunc adjunxit illa quæ diximus : « Testimonium enim » illis perhibeo quia zelum Dei habent, sed non secun- » dum scientiam[2], etc. » Oremus ergo pro illis, sancte frater.

XXXIX. Cernis quippe nobiscum quam malo errore teneantur. Fragrant enim Epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus gratiæ ipsius dilector et confessor appares. Sed quod diu tecum ex hac re loquendum putavimus, primo quia jucundissimum est, fecimus. Quid enim debet esse jucundius, vel infirmis gratia qua sanantur, vel pigris gratia qua excitantur, vel volentibus gratia qua juvantur? Deinde, ut si quid nostra disputatione Deo adjuvante possemus, tua non fides sed fidei contra tales adminiculetur assertio, sicut nos quoque in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adjuvamur.

XL. Quid enim uberius et veracissima confessione plenius, quam illud est in quadam Epistola tua, ubi naturam nostram non mansisse, ut condita est, sed vitiatam esse per illum generis humani patrem, humiliter deplorasti dicens : [Pauper ego et dolens[3], qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carnis sensibus et terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum cœlestis imaginis inficiator prober corruptione terrena? Utrimque me concludit pudor. Erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum : odi quod sum; et non sum quod amo. Sed quid misero mihi proderit odisse iniquitatem, et amare virtutem; cum id potius

[1] Rom. x, 1. — [2] Ibid. 2. — [3] Paulinus in epist. 8. ad Severum.

agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors et intestino bello distrahor, dum spiritus adversus carnem, caro adversus spiritum dimicat, et lex corporis lege peccati legem mentis impugnat? Infelix ego qui in me venenatum inimicæ arboris gustum, nec crucis ligno digessi. Durat enim mihi illud per Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit.] Et cætera, quæ de hac miseria multa contexis ingemiscendo, expectans redemptionem corporis tui, et nondum re, sed spe salvum te esse cognoscens.

XL. Sed fortassis tu alium in te transfigurasti, cum hæc diceres, nec aliquas de carne concupiscente adversus spiritum, quamvis ei non consentias, molestias importunas pateris et odiosas: verumtamen et tu et quisquis hæc patitur, et gratiam Christi per quam de corpore mortis hujus liberetur expectat, nondum quidem evidenter in se ipso, sed in illo homine latenter ibi erat, quando cibus vetitus tangebatur, et concipiebatur longe lateque per cunctos itura perditio. De orando autem, et gemitibus flagitando proficiendi ac recte vivendi adjutorio quæ tua non fervet Epistola? Quid est tui quantumcumque sermonis, ubi non sit sparsum gemebunda pietate quod in Oratione dicimus: « Ne nos inferas in tentationem[1]? » Invicem itaque nos et consolemur in his omnibus, et exhortemur, et quantum dat Dominus adjuvemus. Quæ autem, et de quibus audierimus quæ multum dolemus et facile credere nolumus, audiet a communi amico sanctitas tua, quo in Dei misericordia cum salute remeante speramus nos de omnibus fieri posse certissimos.

[1] Matth. VI, 13.

IN SUBSEQUENTEM EPISTOLAM.

LIB. II. RETRACT. CAP. XLIX.

De *Præsentia Dei* scripsi librum, ubi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam : sed in eo etiam de præsentia naturæ, quem Deum verum et summum dicimus, et de templo ejus operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit : *Fateor me, frater dilectissime Dardane.*

DE PRÆSENTIA DEI.

LIBER

seu

EPISTOLA CLXXXVII[1].

Respondet ad duas quæstiones Dardani, interrogantis 1° de Christo quomodo nunc in cælo sit, qui latroni in cruce dixerit eum secum illo die futurum in paradiso; num forte quia Christus ubique existit, an quia paradisus in cælo situs est. 2° de parvulis, utrum non Deum noverint, etiam in utero existentes, si quidem Joannes in utero exultavit ad præsentiam matris Domini.

I. Fateor me, frater dilectissime (26) Dardane, illus-

[1] Alias LVII. quæ autem 187 erat, nunc in Benedict Appendice est 6.. — Scripta sub medium an. 417,

trior mihi in charitate Christi, quam in hujus sæculi dignitate, litteris tuis tardius respondisse quam debui. Cujus rei causas nollem quæreres, ne molestius me feras diutius excusantem, quam pertulisti tardius rescribentem: cum ego te malim offensioni meæ facile ignoscere, quam de mea defensione judicare: quæcumque illæ causæ fuerint, crede nullum tui apud me esse potuisse contemptum. Imo enim velocissime rescripsissem, si te contempsissem. Nec modo quia tandem aliquando rescripsi, ideo saltem tandem aliquando dignum aliquid te lectore molitus sum, et quod merito possim tuo nomine prænotare: sed rescribere utcumque jam malui, quam pati et hanc æstatem me hujus officii debitore transire. Nec tua me dignitas terruit fecitque cunctantem, cum sit humanitas tua gratior quam illa suspectior. Sed unde te magis amo, hinc difficilius unde sufficiam tantæ aviditati religiosi tui amoris invenio.

II. Huc accessit, quod præter mutuæ charitatis flammam, qua fit ut etiam eos, quos nunquam vidimus, diligamus, dum eos habere quod diligimus credimus, ubi me utique prævenisti, fecistique ut verear in me decipi opinionem atque expectationem tuam: præter hoc ergo mihi tales quæstiones in tua Epistola proposuisti, quæ si a quolibet propositæ forent, otio quoque meo, quod mihi defit, non parvum negotium fierent. Cum vero abs te proponuntur, cui profunda rimanti solutionis earum superficies nequaquam sat est, et proponuntur occupatissimo aliarumque curarum molibus vallato et obstricto; tuæ prudentiæ est et benevolentiæ cogitare, quam te placidum habere debeam, vel quod diu non respondi, vel si etiam nunc pro tuæ intentionis granditate non respondero.

III. Quæstio I. — Quæris igitur: « Mediator Dei

et hominum homo Christus Jesus, quomodo nunc esse credatur in cœlo, cum pendens in ligno, jamque moriturus, latroni credenti dixerit : « Hodie mecum eris in para» diso [1]. » Et hinc fortasse intelligendum dicis paradisum, quasi in aliqua cœli parte positum, aut quia ubique Deus sit, hominem quoque illum qui in Deo sit ubique diffusum, ex hoc nimirum intelligi volens, etiam in paradiso esse potuisse, qui ubique sit.

IV. Solutio I. — Ubi ego quæro vel potius agnosco, quemadmodum accipias hominem Christum. Non utique sicut quidam hæretici [2] Verbum Dei et carnem, hoc est, sine anima humana, ut Verbum esset carni pro anima : vel Verbum Dei et animam et carnem, sed sine mente humana, ut Verbum Dei esset animæ pro mente humana. Non utique sic accipis hominem Christum, sed sicut superius locutus es, ubi aisti : « Christum omnipotentem Deum ea te ratione credulitatis accipere, ut Deum non crederes, nisi perfectum etiam hominem credidisses : » profecto cum dicis hominem perfectum, totam illic naturam humanam vis intelligi. Non est autem homo perfectus, si vel anima carni, vel animæ ipsi mens humana defuerit.

V. Si ergo secundum hominem, quem Verbum Deus suscepit, putamus dictum esse : « Hodie mecum eris in » paradiso, » non ex his verbis in cœlo existimandus est esse paradisus. Neque enim ipso die in cœlo futurus erat homo Christus Jesus; sed in inferno secundum animam, in sepulcro autem secundum carnem. Et de carne quidem quod eo die in sepulcro sit posita, manifestissimum est Evangelium. Quod vero illa anima in infernum descenderit, apostolica doctrina prædicat. Quandoquidem

[1] Luc. xxiii, 43. — [2] Ariani ex lib. de hæresib. c. 49 et Apollinaristæ ibid. c. 55.

Beatus Petrus ad hanc rem testimonium de Psalmis adhibet, ubi prædictum esse demonstrat : « Quoniam non » derelinques animam meam in inferno, neque dabis Sanc- » tum tuum videre corruptionem[1]. » Illud de anima dictum est, quia non ibi est derelicta, unde tam cito remeavit : illud de corpore, quod in sepulcro corrumpi celeri resurrectione non potuit. Sed in sepulcro paradisum nullus intelligit. Et si quisquam esset ita absurdus, ut hoc sapere conaretur, eo quod illud sepulcrum in horto erat; certe hinc ab ista opinione revocaretur, quod ille cui dictum est : « Hodie mecum eris in paradiso, » non illo die fuit cum Christo in illo sepulcro ; nec ejus fidei pro magno munere offerretur sepultura carnis, nihil gaudii vel doloris in morte sentientis, cum ille de requie ubi sensus est cogitaret.

VI. Restat igitur ut si secundum hominem dictum est, « Hodie mecum eris in paradiso, » in inferno intelligatur esse paradisus, ubi erat eo die futurus secundum humanam animam Christus. Utrum autem sinus ille Abrahæ, ubi dives impius cum in tormentis esset inferni[2], requiescentem pauperem vidit, vel paradisi censendus vocabulo, vel ad inferos pertinere existimandus sit, non facile dixerim. De illo quippe divite legimus dictum esse, « Mortuus est autem et dives; et sepultus est in » inferno[3] : » et cum apud inferos in tormentis esset. In pauperis autem morte vel requie non sunt inferi nominati : sed, « Contigit, inquit, mori inopem illum, et » auferri ab Angelis in sinum Abrahæ. » Deinde ardenti diviti dicit Abraham, « Inter nos et vos chaos magnum » firmatum est[4], » tanquam inter inferos sedesque beatorum. Non enim facile alicubi Scripturarum inferorum

[1] Act. II, 27, et Psal. XV, 10. — [2] Luc. XVI, 23. — [3] Ibid. 22. — [4] Ibid. 26.

nomen positum invenitur in bono. Unde etiam quæri solet, si nonnisi pœnalia recte intelliguntur inferna, quomodo animam Domini Christi pie credamus fuisse in inferno. Sed bene respondetur, ideo descendisse, ut quibus oportuit subveniret. Unde beatus Petrus eum dicit : « Solvisse dolores inferni, in quibus impossibile » erat teneri eum[1]. » Porro si utraque regio et dolentium et requiescentium, id est, et ubi dives ille torquebatur, et ubi pauper ille lætabatur, in inferno esse credenda est, quis audeat dicere Dominum Jesum ad pœnales inferni partes venisse tantummodo, nec fuisse apud eos, qui in Abrahæ sinu requiescunt? Ubi si fuit, ipse est intelligendus paradisus, quem latronis animæ illo die dignatus est polliceri. Quæ si ita sunt, generale paradisi nomen est, ubi feliciter vivitur. Neque enim quia paradisus est appellatus ubi Adam fuit ante peccatum, propterea Scriptura prohibita est etiam Ecclesiam vocare paradisum cum fructu pomorum.

VII. *Solutio altera.* — Est autem sensus multo expeditior, et ab his omnibus ambiguitatibus liber, si non secundum id quod homo erat, sed secundum id quod Deus erat Christus dixisse accipiatur, « Hodie mecum » eris in paradiso. » Homo quippe Christus illo die secundum carnem in sepulcro, secundum animam in inferno futurus erat : Deus vero idem ipse Christus ubique semper est. Est enim lex quæ lucet etiam in tenebris, quamvis eam tenebræ non comprehendant[2]. Est virtus et sapientia Dei, de qua scriptum est, « Quod attingat » a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia sua» viter[3]; » et, « Attingat ubique propter suam mun» ditiam, et nihil inquinatum in eam incurrat[4]. » Ubi-

1 Act. II, 24. — 2 Joan. I, 5. — 3 Sap. VIII, 1. — 4 Id. VII, 24.

cumque ergo sit paradisus, quisquis beatorum ibi est, cum illo ibi est, qui ubique est.

VIII. Cum enim sit Christus Deus et homo, Deus utique unde dicit, « Ego et Pater unum sumus[1], » homo autem unde dicit, « Pater major me est[2]; » idemque Filius Dei unigenitus a Patre, et filius hominis ex semine David secundum carnem[3], utrumque in illo observandum est cum loquitur, vel cum de illo Scriptura loquitur, et quid secundum quid dicatur intuendum. Nam sicut unus homo est anima rationalis et caro, sic et unus Christus est Verbum et homo. Proinde quod ad Verbum attinet, creator est Christus : « Omnia enim » per ipsum facta sunt[4]. » Quod vero ad hominum, creatus est Christus : « Factus est enim ex semine David se» cundum carnem, et in similitudinem hominum factus[5]. » Item quia in homine duo sunt, anima et caro, secundum animam tristis fuit usque ad mortem[6], secundum carnem passus est mortem .

IX. Nec tamen, cum Filium Dei Christum dicimus, hominem separamus, aut cum eumdem Christum filium hominis dicimus, separamus Deum. Secundum hominem namque in terra erat, non in cœlo ubi nunc est, quando dicebat, « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo » descendit, filius hominis qui est in cœlo[8] : » quamvis secundum id quod Filius Dei erat esset in cœlo, secundum id vero quod filius hominis erat, adhuc esset in terra, nondumque ascendisset in cœlum. Similiter cum secundum id quod Filius Dei est sit Dominus gloriæ, secundum id autem quod est filius hominis crucifixus sit; ait tamen Apostolus, « Si enim cognovissent, nunquam

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. xiv, 28. — [3] Rom. i, 3. — [4] Joan. i, 3. — [5] Rom. i, 3. — [6] Matth. xxvi, 38. — [7] Act. iii, 18. — [8] Joan. iii, 13.

» Dominum gloriæ crucifixissent[1]. » Ac per hoc et filius hominis secundum Deum erat in cœlo, et filius Dei secundum hominem crucifigebatur in terra. Sicut ergo potuit recte dici, Dominus gloriæ crucifixus, cum ad solam carnem illa passio pertineret : ita recte dici potuit, « Hodie me» cum eris in paradiso, » cum juxta humanam humilitatem, per carnem in sepulcro, per animam in inferno illo die futurus esset, juxta divinam vero immutabilitatem nunquam de paradiso, quia ubique est semper, recessisset.

X. Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Christum Jesum, unde venturus est; memoriterque recole, et fideliter tene Christianam confessionem, quoniam resurrexit a mortuis, ascendit in cœlum, sedet ad dexteram Patris, nec aliunde quam inde venturus est ad vivos mortuosque judicandos. Et sic venturus est illa angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cœlum, id est, in eadem carnis forma atque substantia ; cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim, ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus. Nam et de nobis veracissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus, movemur et sumus [2]; nec tamen sicut ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine, proprio quodam et singulari modo. Una enim persona Deus et homo est, et utrumque est unus Christus Jesus ; ubique per id quod Deus est, in cœlo autem per id quod homo.

XI. Quanquam et in eo ipso quod dicitur Deus ubique diffusus, carnali resistendum est cogitationi, et mens a corporis sensibus avocanda, ne quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut humus,

[1] I Cor. II, 8. — [2] Act. XVII, 28.

aut humor, aut aër, aut lux ista diffunditur: (omnis enim hujuscemodi magnitudo minor est in sui parte quam in toto:) sed ita potius sicuti est magna sapientia, etiam in homine, cujus corpus est parvum. Et si duo sunt sapientes, quorum sit alter corpore grandior, neuter sapientior, non est illa in majore major, minor in minore, aut minor in uno quam in duobus; sed tanta in hoc quanta in illo, et tanta in unoquoque quanta in utroque. Neque enim si æqualiter sunt omnino sapientes, plus sapiunt ambo quam singuli; quemadmodum si æqualiter sint immortales, non plus vivunt ambo quam singuli.

XII. Ipsa denique immortalitas corporis, quæ in Christi carne præcessit, nobisque in fine futura promittitur, cum magna sit res, non est profecto mole magna; sed licet corporaliter habeatur, incorporea quædam excellentia est. Nam cum ipsum immortale corpus minus sit in parte quam in toto, immortalitas ejus tam plena est in parte quam in toto; et cum sint aliis alia majora, non tamen aliis alia immortaliora sunt membra. Sicut nunc quando ex omni parte sani sumus secundum modum præsentis in corpore sanitatis, non quia major est manus tota quam digitus, ideo manus totius sanitatem majorem dicimus esse quam digiti; sed in illis inæqualibus æqualis est ipsa, quando illa breviora grandioribus comparantur, ut quod tam magnum esse non potest quam est aliud, possit tamen esse tam sanum. Esset autem major sanitas in majoribus membris, si essent majora saniora. Cum vero non est ita sed majora atque minora tam sana sunt, dispar est profecto in membrorum molibus quantitas, sed par est in disparibus sanitas.

XIII. Cum ergo sit corpus aliqua substantia, quantitas ejus est in magnitudine molis ejus; sanitas vero ejus

non quantitas, sed qualitas ejus est. Non ergo potuit obtinere quantitas corporis, quod potuit qualitas. Nam ita distantibus partibus, quæ simul esse non possunt, quoniam sua quæque spatia locorum tenent, minores minora, et majora majores, non potuit esse in singulis quibusque partibus tota vel tanta; sed amplior est quantitas in amplioribus partibus, brevior in brevioribus, et in nulla parte tanta quanta per totum. Qualitas vero corporis, quæ sanitas dicitur, cum sanum corpus est totum, tanta est in majoribus, quanta in minoribus partibus. Non enim quæ minus magnæ sunt, ideo minus sanæ sunt, aut quæ ampliores ideo saniores. Absit ergo ut quod potest in corpore qualitas creati corporis, non possit in se ipsa substantia, Creatoris.

XIV. Est ergo Deus per cuncta diffusus. Ipse quippe ait per Prophetam « Cœlum et terram ego impleo[1]. » Et quod paulo ante posui de sapientia ejus, « Attingit a fine » usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter[2] : » itemque scriptum est, « Spiritus Domini replevit orbem » terrarum[3] : » eique dicitur in quodam Psalmo, « Quo » abibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cœlum, tu ibi es, si descendero ad infernum, » ades[4]; » Sed sic est Deus per cuncta diffusus, ut non sit qualitas mundi; sed substantia creatrix mundi, sine labore regens, et sine onere continens mundum. Non tamen per spatia locorum, quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, et in alio dimidio dimidius, atque ita per totum totus; sed in solo cœlo totus et in sola terra totus, et in cœlo et in terra totus, et nullo contentus loco, sed in se ipso ubique totus.

[1] Jerem. XXIII, 24. — [2] Sap. VIII, 1. — [3] Ibid. 7, et Isaï. VI, 3. — [4] Psal. CXXXVIII, 7.

XV. Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus sanctus, ita Trinitas unus Deus. Neque enim mundum inter se in tres partes diviserunt, quas singulas singuli implerent, quasi non haberet ubi esset Filius aut Spiritus sanctus in mundo, si totum occupasset Pater. Non ita se habet vera incorporea immutabilisque divinitas. Non enim corpora sunt quorum amplior sit in tribus quam in singulis magnitudo; nec loca suis molibus tenent, ut distantibus spatiis simul esse non possint. Si enim anima in corpore constituta, non solum nullas angustias, verumetiam quamdam latitudinem invenit, non corporalium locorum, sed spiritualinm gaudiorum, cum fit quod ait Apostolus, « Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis Spiritus » sancti est, quem habetis a Deo[1]; nec dici nisi stultissime potest, non habere locum in nostro corpore Spiritum sanctum, quod totum nostra anima impleverit: quanto stultius dicitur ullis angustiis impediri alicubi Trinitatem, ut Pater et Filius et Spiritus sanctus ubique simul esse non possint?

XVI. Verum illud est multo mirabilius, quod cum Deus ubique sit totus, non tamen in omnibus habitat. Non enim omnibus dici potest quod ait Apostolus, vel quod jam dixi, vel etiam illud: « Nescitis quia templum » Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis[2]? » Unde et e contrario de quibusdam dicit: « Quisquis autem Spi» ritum Christi non habet, hic non est ejus[3]. » Quis porro audeat opinari, nisi quisquis inseparabilitatem penitus Trinitatis ignorat, quod in aliquo habitare possit Pater aut Filius, in quo non habitet Spiritus sanctus, aut in aliquo Spiritus sanctus in quo non et Pater et Filius? Unde fatendum est ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per habitationis gra-

[1] I Cor. VI, 29. — [2] Id. III, 16. — [3] Rom. VIII, 9.

tiam. Propter hanc enim habitationem, ubi procul dubio gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus, Pater noster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed : « Pater » noster qui es in cœlis[1]; » ut templum ejus potius in oratione commemoremus, quod et nos ipsi esse debemus, et in quantum sumus, in tantum ad ejus societatem et adoptionis familiam pertinemus. Si enim populus Dei nondum factus æqualis Angelis ejus adhuc in ista peregrinatione dicitur templum ejus, quanto magis est templum ejus in cœlis, ubi est populus Angelorum, quibus aggregandi et coæquandi sumus, cum finita peregrinatione quod promissum est sumpserimus?

XVII. Cum igitur qui ubique est non in omnibus habitet, etiam in quibus habitat, non æqualiter habitat. Nam unde est illud quod Eliseus poposcit[2], ut dupliciter in eo fieret Spiritus Dei, qui erat in Elia? et unde in omnibus sanctis sunt alii aliis sanctiores, nisi abundantius habendo habitatorem Deum? Quomodo ergo verum supra diximus, quod Deus ubique sit totus, quando in aliis est amplius, in aliis minus? Sed non est negligenter intuendum quod diximus, in se ipso esse ubique totum. Non ergo in eis; quia alii plus eum capiunt, alii minus. Ideo enim ubique esse dicitur, quia nulli parti rerum absens est; ideo totus, quia non parti rerum partem suam præsentem præbet, et alteri parti alteram partem, æquales æqualibus : minori vero minorem, majorique majorem, sed non solum universitati creaturæ, verumetiam cuilibet parti ejus totus pariter adest. Hique ab eo longe esse dicuntur, qui peccando dissimillimi facti sunt; et hi ei propinquare, qui ejus similitudinem pie vivendo recipiunt. Sicut recte dicuntur oculi tanto esse ab hac luce longius, quanto fuerint cæciores. Quid enim tam longe est

[1] Matth. VI, 9. — [2] 4 Reg. II, 9.

a luce quam cæcitas, etiam si lux præsto sit, atque oculos perfundat extinctos? Propinquare autem luci merito perhibentur oculi, qui sanitatis accessu aciem recipiendo proficiunt.

XVIII. Porro autem quod parum distincte putavimus posse intelligi cum diceremus Deum esse ubique totum, nisi adderemus in se ipso, video diligentius exponendum. Quomodo enim ubique, si in ipso? Ubique scilicet, quia nusquam est absens. In se ipso autem, quia non continetur ab eis, quibus est præsens, tanquam sine eis esse non possit. Nam spatia locorum tolle corporibus, nusquam erunt, et quia nusquam erunt, nec erunt. Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, non erit ubi sint, et ideo necesse est ut non sint. Etenim cum per totam suam molem corpus æqualiter sanum est, aut æqualiter candidum, non est in una quam in alia parte ejus sanitas major aut candor, nec major in toto quam in parte ejus; quia non sanius aut candidius totum constat esse quam partem. Si autem inæqualiter sit sanum aut inæqualiter candidum, fieri potest, ut in minore parte sit sanitas major aut candor, cum minora quam majora saniora vel candidiora sunt membra; usque adeo non mole constat quod in qualitatibus magnum dicitur esse vel parvum. Verumtamen si moles ipsa corporis, quantacumque vel quantulacumque sit, penitus auferatur, qualitates ejus non erit ubi sint, quamvis non mole metiendæ sint. At vero Deus non si minus capitur ab illo cui præsens est, ideo ipse minor est. Totus enim in se ipso est, nec in quibus est, ita est ut indigeat eis, tanquam non possit esse nisi in eis. Sicut autem nec ab illo abest, in quo non habitat et totus adest, quamvis eum ille non habeat: ita et illi in quo habitat, totus est præsens, quamvis eum non ex toto capiat.

XIX. Neque enim ad habitandum dividit se per hominum corda seu corpora, aliam sui partem huic tribuens, illi aliam, sicut lux ista per aditus et per fenestras domorum, sed potius si quemlibet sonum, cum corporea res sit ac transitoria, surdus non capit, surdaster non totum capit, atque in his qui audiunt cum pariter ei propinquant, tanto magis alius alio capit, quanto est acutioris, tanto autem minus, quanto est obtusioris auditus, cum ille non varie magis minusve insonet, sed in eo loco in quo sunt, omnibus æqualiter præsto sit : quanto excellentius Deus natura incorporea et immutabiliter viva, qui non sicut sonus per moras temporum tendi et dividi potest, nec spatio aërio tanquam loco suo indiget, ubi præsentibus præsto sit sed æterna stabilitate in se ipso manens, totus adesse rebus omnibus potest, et singulis totus? quamvis in quibus habitat, habeant eum pro suæ capacitatis diversitate, alii amplius, alii minus quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis ædificat.

XX. Et donationum quidem dictæ sunt divisiones tanquam per partes et membra unius corporis, ubi et simul omnes unum templum, et singuli singula templa sumus : quia non est Deus in omnibus quam in singulis major. Et fit plerumque ut plures eum minus capiant, unus amplius. Sed cum dixisset Apostolus : « Divisiones autem » donationum sunt[1] ; » continuo subjecit : « Idem autem » Spiritus. » Item cum ipsas donationum divisiones commemorasset ; « Omnia autem hæc, inquit, operatur unus » atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout » vult[2]. » Dividens ergo, non ipse divisus, quia ipse unus atque idem. Ille vero divisiones dictæ sunt, sicut membrorum in corpore quia non idem valent aures quod oculi

[1] I Cor. XII, 4. — [2] Ibid. 11.

atque ita membra cætera diversis officiis concorditer distributa : quæ tamen cum sani sumus, una neque diversa, nec alibi majore, alibi minore, sed cum sint ipsa disparia, communi et parili salute congaudent. Hujus corporis caput est Christus, hujus corporis unitas nostro sacrificio commendatur : quod breviter significavit Apostolus, dicens : « Unus panis, unum corpus multi sumus [1]. » Per caput nostrum reconciliamur Deo, quia in illo est divinitas Unigeniti facta particeps mortalitatis nostræ, ut et nos participes ejus immortalitatis essemus.

XXI. Hoc Sacramentum longe est a cordibus sapientium superborum, et ideo non Christianorum, ac per hoc nec vere sapientium. Illorum etiam dico sapientium, qui cognoverunt Deum ; « Quia cognoscentes Deum, » sicut dicit Apostolus : « Non sicut Deum glorificaverunt, aut gra-» tias egerunt [2]. » Nosti autem in quo sacrificio dicatur : « Gratias agamus Domino Deo nostro. » A cujus sacrificii humilitate longe abest typhus, et cothurnus illorum. Et ideo multum mirabilis res est, quemadmodum quorumdam nondum cognoscentium Deum sit inhabitator Deus, et quorumdam cognoscentium non sit. Nec illi enim ad templum Dei pertinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; et ad templum Dei pertinent parvuli sanctificati Sacramento Christi, regenerati Spiritu sancto, qui certe per ætatem nondum possunt cognocere Deum. Unde quem potuerunt illi nosse nec habere, isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt, quibus hoc est Deum habere quod nosse. Ipsa quippe notitia plenissima, verissima, felicissima est.

XXII. *Secunda quæstio.* — Hinc jam oportet etiam illam, quam post epistolæ tuæ subscriptionem addidisti,

[1] I Cor. x, 17. — [2] Rom. I, 21.

pertractare quæstionem : « Si adhuc ignorant parvuli Deum, quomodo Joannes etiam antequam nasceretur, ad adventum et præsentiam matris Domini, in suæ matris utero potuit exultare. » Cum enim commemorasses te legisse librum meum de baptismo parvulorum, addidisti et aisti : « De prægnantibus quid sentias opto cognoscere, cum crudelitatis fidem pro puero mater Joannis Baptistæ responderit. »

XXIII. *Solutio.* — Hæc sunt certe verba Elizabeth matris Joannis : « Beata tu inter mulieres et beatus fructus » ventris tui : et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini » mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ » in aribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo [1]. » Hoc autem ut diceret, sicut Evangelista prælocutus est, repleta est Spiritu sancto, quo procul dubio revelante cognovit quid illa exultatio significaret infantis [2], id est illius venisse matrem, cujus præcursor ipse et demonstrator esset futurus. Potuit ergo esse ista significatio rei tantæ a majoribus cognoscendæ, non a parvulo cognitæ. Nam neque cum hoc ante in Evangelio narraretur dictum est. Credidit infans in utero ejus : « Sed exultavit. » Neque ipsa dixit, Exultavit in fide infans in utero meo, sed : « Exultavit in gaudio. » Videmus autem exultationem non solum parvulorum, sed etiam pecorum, non utique de aliqua fide, vel religione, vel qualicumque rationali cognitione venientem. Sed hæc plane inusitata et nova extitit, quia in utero, et ad ejus adventum quæ hominum Salvatorem fuerat paritura. Ideo mira, ideo in magnis signis deputanda. Ideo hæc exultatio, et tanquam matri Domini reddita resalutatio, sicut solent miracula fieri, facta est divinitus in infante, non humanitus ab infante.

[1] Luc. I, 42. — [2] Ibid. 41.

XXIV. Quanquam etiam si usque adeo est in illo puero acceleratus usus rationis et voluntatis, ut intra viscera materna jam posset agnoscere, credere, consentire, quod in aliis parvulis ætas expectatur ut possint, etiam hoc in miraculis habendum divinæ potentiæ, non ad humanæ trahendum est exemplar naturæ. Nam quando Deus voluit, etiam jumentum mutum rationabiliter est locutum [1]. Nec ideo sunt admoniti homines in deliberationibus suis etiam asinina expectare consilia. Quocirca nec quod factum est in Joanne contemno, nec inde regulam quid sentiendum sit de parvulis figo : imo id in illo propterea mirabiliter prædico, quia in aliis non invenio. Habet quidem aliquid simile etiam illa in Rebeccæ utero lucta geminorum [2] : verum et hoc usque adeo prodigium fuit, ut divinum propterea mulier oraculum quæreret, et audiret duobus illis infantulis, duos populos fuisse figuratos.

XXV. Nescire autem divina parvulos, qui nec humana adhuc noverint, si verbis velimus ostendere, vereor ne ipsis sensibus nostris facere videamur injuriam , quando id loquendo suademus , ubi omnes vires officiumque sermonis facillime superat evidentia veritatis. Annon videmus etiam cum articulatæ vocis qualiacumque signa edere cœperint, atque ad initium fandi transire ab infantia, adhuc eos talia sentire ac dicere , in quibus si remansissent , annisque accedentibus tales esse persisterent , nullus eos , vel fatuus nimium , fatuos esse dubitaret ? nisi forte id restat , ut in vagitu infantiæ , vel in ipso adhuc uteri silentio credamus parvulos fuisse sapientes, postea vero quam nobiscum cœperunt loqui , ad hanc ignorantiam , quam videmus , crescendo venisse. Quod opinari vides quam sit absurdum , cum puerorum sensus in qualiacumque verba prorumpens , qui certe ad ea quæ majores

[1] Num. XXII, 28. — [2] Gen. XXV, 22.

sapiunt pene nullus est, tamen comparatus illi in quo nascuntur, intelligentia dici potest. Unde autem in ipso tanto salutis præsidio, quado eis christiana gratia subvenitur, quod vocibus quibus possunt et motibus reluctantur, non eis imputatur, atque omnis renisus ipsorum nihili penditur, donec in eis Sacramenta peragantur, quibus id, quod de originali damnatione tractum est, expietur, nisi quia in tantum nesciunt quid faciunt, ut nec facere judicentur? Porro si jam uterentur rationis et voluntatis arbitrio, quo illi sanctificationi adhiberi deberet assensus, quantum mali esset resistere tantæ gratiæ, quamque non solum nihil prodesset quod fieret, verumetiam inde reatus accresceret, quis Christianus ignoret?

XXVI. Dicimus ergo in baptizatis parvulis, quamvis id nesciant, habitare Spiritum sanctum. Sic enim eum nesciunt, quamvis sit in eis, quemadmodum nesciunt et mentem suam; cujus in eis ratio, qua uti nondum possunt, velut quædam scintilla sopita est, excitanda ætatis accessu. Neque hoc in parvulis mirum debet videri, cum Apostolus quibusdam etiam majoribus dicat: « Nescitis » quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vo- » bis[1]? » De qualibus paulo ante dixerat: « Animalis » autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei[2]: » quos etiam parvulos vocat, non carnis ætate, sed mentis. Non itaque percipiebant cognitione Spiritum sanctum qui habitabat in eis; et habitante in se Spiritu sancto, adhuc animales nondum spiritales erant, quia nondum poterant habitatorem suum Spiritum cognitione percipere.

XXVII. Habitare autem ideo et in talibus dicitur, quia in eis occulte agit, ut sint templum ejus; idque in proficientibus et proficiendo perseverantibus perficit.

[1] I Cor. VI, 19. — [2] Id. II, 14.

« Spe enim salvi facti sumus[1], » sicut Apostolus dicit; cum alio loco dicat : « Salvos nos fecit per lavacrum re» generationis[2]. » Cum ergo hìc dicat : « Salvos nos fe» cit, » tanquam salus ipsa jam data sit, quemadmodum intelligendum sit, illic exponit, ubi ait : « Spe enim » salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. » Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non » videmus speramus, per patientiam expectamus. » Multa namque dicuntur in Scripturis tanquam facta sint, cum in spe adhuc esse intelligantur. Unde est et illud quod Dominus Discipulis ait : « Omnia quæ audivi a Patre » meo, nota feci vobis[3]. » Quod usque adeo secundum spem dictum est futurorum, ut eis postmodum dicat : « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare » modo[4]. » Agit ergo in quibus mortalibus adhuc habitat, ipsam ædificationem habitaculi sui, quam non in ista, sed in alia post hanc vitam perficit, quando absorbebitur mors in victoriam, diceturque illi : « Ubi est, » mors, victoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus[5]? » Quid est autem mortis aculeus, nisi peccatum?

XXVIII. Propter quod nunc etiam renati ex aqua et Spiritu, omnibusque peccatis sive originis ex Adam, in quo omnes peccaverunt, sive factorum, dictorum, cogitationumque nostrarum in illius lavacri mundatione deletis : tamen quia manemus in hac vita humana, quæ tentatio est super terram, merito dicimus : « Dimitte nobis » debita nostra[6]. » Et hanc Orationem dicit universa Ecclesia, quam mundat Salvator lavacro aquæ in verbo, ut eam sibi exhibeat gloriosam, non habentem maculam aut rugam aut aliquid ejusmodi[7]; tunc utique cum perficietur in re, ubi nunc proficiendo ambulatur in

[1] Rom. VIII, 24. — [2] Tit. III, 5. — [3] Joan. XV, 15. — [4] Id. XVI, 12. — [5] I Cor. XV, 55. — [6] Matth. VI, 12. — [7] Ephes. V, 26.

spe. Nam quomodo est nunc non habens maculam aut rugam aut aliquid ejusmodi, quæ vel in omnibus ad eam pertinentibus hominibus, qui jam ratione mentis utuntur et voluntatis arbitrio, mortalisque carnis sarcinam portant, vel certe quod etiam ipsos contentiosos necesse est fateri, in multis suis membris veraciter dicit : « Dimitte nobis debita nostra? »

XXIX. Cum itaque proficientes in quibus mortalibus habitat, dum de die in diem renovantur; magis magisque justificet, exaudiat orantes, mundet confitentes, ut exhibeat sibi templum immaculatum in æternum ; merito dicitur non habitare in eis, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, vel gratias egerunt[1]. Colendo enim et serviendo creaturæ potius quam Creatori, non unius veri Dei templum se esse voluerunt. Atque ita dum volunt eum habere cum multis, facilius effecerunt ut eum non haberent, quam ut diis multis falsisve miscerent. Et merito dicitur habitare in eis, quos secundum propositum vocatos, justificandos glorificandosque suscepit, etiam antequam incorpoream, quæ ubique tota est, valeant ejus nosse naturam, quantum nosci ex parte per speculum et in ænigmate ab homine in hac vita, cum plurimum profecerit, potest. Sunt enim, in quibus habitat, multi tales, qualibus dicit Apostolus : « Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, » tanquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi » non escam : nondum enim poteratis; sed nec adhuc » quidem potestis[2]. » His quippe etiam illud dicit : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in » vobis[3]? » Hos tales si etiam antequam perveniant ad spiritalem mentis ætatem, ubi non lacte alantur, sed solido cibo, dies vitæ hujus extremus invenerit, perficiet

[1] Rom. I, 21. — [2] I Cor. III, 1, 2. — [3] Id. VI, 19.

in eis habitator illorum, quidquid hîc intelligentiæ minus habuerunt; quoniam ab unitate corporis Christi, qui nobis via factus est, et a templi Dei societate non recesserunt. Unde ut non recedant, regulam fidei pusillis magnisque communem in Ecclesia perseveranter tenent, et in quod pervenerunt in eo ambulant, donec eis Deus revelet, si quid aliter sapiunt, cogitationes suas carnales non dogmatizant; quia non obdurant contentiosis defensionibus immanendo, sed quodam modo ambulando, id est, proficiendo desudant, intelligentiæ perspicuitatem impetrantes per fidei pietatem.

XXX. Quæ cum ita sint, duo ista quæ in uno fiunt homine, nasci et renasci, ad duos homines pertinent. Unum ad illum primum Adam, alterum ad secundum, qui dicitur Christus. « Sed non prius, ait Apostolus, » quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. » Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo » cœlestis : qualis terrenus, tales et terreni, et qualis cœ» lestis, tales et cœlestes. Sicut portavimus imaginem » terreni, portemus et imaginem ejus, qui de cœlo est[1]. » Item dicit : « Per unum hominem mors, et per unum ho» minem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam » omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabun» tur[2]. Omnes et omnes, » ideo dixit, quia in mortem nemo nisi per illum, in vitam nemo nisi per istum. In primo patuit quid hominis arbitrium valeret ad mortem, in secundo autem quid Dei adjutorium valeret ad vitam. Denique primus homo, nonnisi homo : secundus vero Deus et homo. Peccatum enim factum est relicto Deo; justitia non fit sine Deo. Ac per hoc nec moreremur nisi per carnalem propaginem de membris illius veniremus; nec viveremus nisi per spiritalem connexionem membra

[1] I Cor. xv, 46, 47. — [2] Ibid. 21, 22.

hujus essemus. Ideo nobis opus fuit nasci et renasci : illi autem propter nos tantummodo nasci. Nos enim a peccato ad justitiam renascendo transimus : ille autem a nullo peccato ad justitiam transitum fecit; sed in eo quod baptizatus est, nostræ regenerationis Sacramentum, sua humilitate altius commendavit : veterem tamen hominem nostrum passione, novum autem resurrectione significans.

XXXI. Inobedientia namque concupiscentiæ, quæ habitat in carne mortali, qua fit ut eadem etiam membra præter voluntatis moveantur arbitrium, ad eum modum redigitur justitia conjugali, ut licite copulatis parentibus generentur, quibus sit necessarium regenerari. Non tamen per hujusmodi convenientiam maris et fœminæ venire voluit carnem suam Christus, sed de virgine nihil tale in ejus conceptu concupiscente, similitudinem carnis peccati sumpsit ille pro nobis, qua caro peccati mundaretur in nobis. « Sicut enim per unius delictum, ait » Apostolus, in omnes homines ad condemnationem : ita » per unius justificationem in omnes homines ad justifi- » cationem vitæ[1]. » Nemo enim nascitur nisi operante concupiscentia carnali, quæ tracta est ex primo homine, qui est Adam : et nemo renascitur, nisi operante gratia spiritali, quæ data est per secundum hominem, qui est Christus. Quapropter si ad illum nascendo pertinemus, ad hunc renascendo, nec renasci quisquam potest antequam natus sit; profecto ille singulariter natus est, cui renasci non opus fuit; quia non ex peccato, in quo nunquam fuit, transitum fecit, neque in iniquitate conceptus est, aut eum in delictis mater ejus in utero aluit: quia Spiritus sanctus supervenit in eam, et virtus Altissimi obumbravit eam; unde quod natum est ex ea sanc-

[1] Rom. v, 18.

tum, vocatur Filius Dei. Nuptiarum enim bonum non extinguit, sed modificat inobedientium membrorum malum, ut limitata quodam modo concupiscentia carnalis, fiat saltem pudicitia conjugalis. Virgo autem Maria cui dictum est : « Et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » in sanctam concipiendo prolem, sub tali umbraculo nullo ardore concupiscentiæ hujus æstuavit. Hoc ergo excepto lapide angulari, non video quomodo ædificentur homines in domum Dei ad habendum in se inhabitantem Deum, nisi cum fuerint renati, quod non possunt esse antequam nati.

XXXII. Quamlibet itaque sententiam de prægnantibus, imo de hominibus habeamus adhuc intra materna viscera constitutis, utrum existimemus eos necne donari posse aliquo sanctificationis modo ; vel propter Joannem, qui nondum in hanc editus lucem, tamen exultavit in gaudio : quod utique nisi operatione Spiritus sancti fieri potuisse quis credat ? vel propter Jeremiam, cui Dominus dicit, « Priusquam exires de vulvas sanctificavi te[1] : » tamen illa sanctificatio, qua efficimur et singuli templa Dei, et in unum omnes templum Dei non est nisi renatorum, quod nisi nati homines esse non possunt. Nullus autem vitam, in qua natus est, bene finiet, nisi renatus antequam finiat.

XXXIII. Quod si quisquam dicit jam esse natum hominem, etiam cum adhuc est in utero matris, testimoniumque adhibet ex Evangelio, quia dictum ad Joseph de prægnante virgine Domini matre, « Quod enim in ea » natum est, de Spiritu sancto est[2] : » numquidnam huic nativitati accedit secunda nativitas ? Alioquin non erit jam secunda, sed tertia. Dominus autem cum hinc loqueretur, « Nisi quis, inquit, renatus fuerit denuo[3], »

[1] Jerem. I, 5. — [2] Matth. I, 20. — [3] Joan. III, 3.

eam scilicet computans primam nativitatem, quæ fit matre pariente, non concipiente atque prægnante, quæ fit ex ea, non quæ fit in ea. Neque enim renatum dicimus hominem, quem mater peperit, tanquam iterum natus sit, qui jam semel natus fuerat in utero : sed illa nativitate non computata, quæ gravidam facit, natus dicitur homo partu, ut possit renasci ex aqua et Spiritu. Secundum quam ex matre nativitatem, etiam ipse Dominus in Bethlehem Judææ dicitur natus [1]. Si igitur homo regenerari per gratiam Spiritus in utero potest, quoniam restat illi adhuc nasci, renascitur ergo antequam nascitur ; quod fieri nullo modo potest. Proinde in compagem corporis Christi tanquam in vivam structuram templi Dei, quæ est ejus Ecclesia, nati homines, non ex operibus justitiæ quæ fecerunt, sed renascendo per gratiam transferuntur, tanquam de massa ruinæ ad ædificii firmamentum. Præter hoc enim ædificium, quod beatificandum construitur ad æternam habitationem Dei, vita hominis omnis infelix, et mors est potius appellanda quam vita. Quisquis ergo habitabitur a Deo, ne ira Dei maneat super eum, ab hoc corpore, ab hoc templo, ab hac civitate non erit alienus. Omnis autem non renatus alienus est.

XXXIV. Sacramentum porro regenerationis nostræ manifestum esse voluit, manifestatus mediator. Erat autem antiquis justis aliquod occultum, cum tamen et illi eadem fide salvi fierent, quæ fuerat suo tempore revelanda. Non enim audemus fideles temporis nostri præferre amicis Dei, per quos nobis ista prophetata sunt, cum Deum Abraham et Deum Isaac et Deum Jacob, ita se Deus esse commendet, ut hoc dicat suum nomen in æternum. Quod si circumcisio antiquis sanctis pro bap-

1 Matth. II, 1.

tismo fuisse creditur, quid respondebitur de his, qui, antequam hoc præceptum esset, Deo placuerunt, non tamen sine fide? « Quia sine fide, » ut scriptum est ad Hebræos : « Impossibile est Deo placere [1]. Habentes autem, » inquit Apostolus : Eumdem Spiritum fidei, propter » quod scriptum est, Credidi, propter quod et locutus » sum ; et nos credimus, propter quod et loquimur [2]. » Non diceret eumdem, nisi et illorum idem ipse esset Spiritus fidei. Sicut autem illi quando idem Sacramentum occultum erat, credebant Christi incarnationem futuram, sic et nos credimus factam. Et a nobis autem et ab illis futurus expectatur ad judicium ejus adventus. Non est enim aliud Dei mysterium, nisi Christus, in quo oporteat vivificari mortuos in Adam : « Quia sicut in Adam » omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabun» tur [3] : » quemadmodum superius disseruimus.

XXXV. Quamobrem Deus qui ubique præsens est, et ubique totus, non in omnibus habitat, sed in eis tantum quos efficit beatissimum templum suum, vel beatissima templa sua, eruens eos a potestate tenebrarum et transferens in regnum Filii charitatis suæ, quod incipit a regeneratione [4]. Aliter autem dicitur templum ejus in significatione, cum fit per manus hominum de rebus inanimis, sicut tabernaculum, lignis, velis, pellibus atque hujusmodi mobilibus; sicut etiam per Salomonem regem, templum lapidibus, lignis, metallis constructum. Aliter vero re ipsa vera, quæ illis significationibus figurata est. Unde dicitur : « Et vos tanquam lapides vivi, ædifica» mini domus spiritalis [5]. » Et unde item scriptum est : « Nos enim templa Dei vivi sumus, sicut Deus dicit ;

[1] Hebr. xi, 6. — [2] 2 Cor. iv, 13, et Psal. cxv, 1. — [3] 1 Cor. xv, 22. — [4] Coloss. i, 13. — [5] 1 Petr. ii, 5, et 2 Cor. vi, 16.

» Quoniam inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illo-
» rum Deus, et ipsi erunt mihi plebs [1]. »

XXXVI. Nec movere nos debet, quod per quosdam ad hoc templum non pertinentes, vel nondum pertinentes, id est in quibus non habitat, vel nondum habitat Deus, aliquid virtutis operatur; sicut per illum, qui in nomine Christi expellebat dæmonia, cum Christum non sequeretur, quem permitti jussit propter multis utilem commendationem nominis sui. Multos quoque ait sibi in novissima die dicturos : « In nomine tuo virtutes multas feci- » mus. » Quibus utique non responderet : « Non vos » novi [2], » si ad templum Dei, quod inhabitando beatificat, pertinerent. Cornelius etiam centurio antequam regeneratione incorporaretur huic templo [3], missum ad se Angelum vidit, audiitque dicentem, quod exauditæ sint orationes ejus, et eleemosynæ acceptæ. Agit enim hæc Deus tanquam ubique præsens, vel per sanctos Angelos suos.

XXXVII. Nam illa, priusquam exiret de vulva, sanctificatio Jeremiæ, quanquam nonnulli hoc in typum Salvatoris accipiant, qui regeneratione non eguit, tamen etiamsi de ipso Propheta accipiatur, potest et secundum prædestinationem non inconvenienter intelligi : sicut filios Dei appellat Evangelium nondum regeneratos, ubi Caïphas cum de Domino dixisset : « Expedit vobis ut
» unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pe-
» reat; » mox Evangelium secutum adjunxit : » Hoc au-
» tem a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni
» illius prophetavit, quia Jesus moriturus erat pro gente;
» et non tantum pro gente; sed ut filios Dei, qui erant
» dispersi, congregaret in unum. » Filios Dei appellavit utique præter Hebræam gentem, in cæteris etiam omnibus

[1] Levit. XXVI, 12. — [2] Matth. VII, 22. — [3] Act. X, 4. — [4] Joan. XI, 50.

gentibus constitutos nondum fideles, nondum baptizatos. Quomodo ergo Dei filios, nisi secundum prædestinationem secundum quam et Apostolus dicit : « Quod nos » elegerit Deus in Christo, ante constitutionem mundi [1] ? Illa vero in unum congregatio factura eos erat filios Dei. Neque enim « In unum » dictum est aliquem corporalem locum, cum de tali vocatione gentium Propheta prædixerit ; « Et adorabunt eum unusquisque de loco suo » omnes insulæ gentium : sed , congregaret in unum, » dictum est, in unum Spiritum, et in unum corpus, cujus unum caput est Christus. Talis congregatio ædificatio est templi Dei. Talem congregationem non generatio carnalis, sed regeneratio spiritalis facit.

XXXVIII. Habitat itaque in singulis Deus tanquam in templis suis , et in omnibus simul in unum congregatis tanquam in templo suo. Quod templum quandiu sicut arca Noë in hoc sæculo fluctuat, fit quod in Psalmo scriptum est : Dominus diluvium inhabitat [2]. » Quamvis et propter multos in omnibus gentibus populos fidelium, quos aquarum nomine Apocalypsis significat, possit intelligi congruenter : « Dominus diluvium inhabitat. » Sequitur autem « Et sedebit Dominus rex in æternum : » utique in ipso templo suo jam in vita æterna post fluctuationem hujus sæculi constituto. Deus igitur ubique præsens est, et ubique totus præsens ; nec ubique habitans, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est et propitius. Capitur autem habitans ab aliis amplius, ab aliis minus.

XXXIX. De ipso vero capite nostro Apostolus ait : « Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis cor» poraliter [3]. » Non ideo corporaliter, quia corporeus est Deus, sed aut verbo translato usus est, tanquam in templo manufacto non corporaliter, sed umbratiliter habitaverit[1],

[1] Ephes. I, 4. — [2] Psal. XXVIII, 10. — [3] Coloss. II, 9.

id est præfigurantibus signis; nam illas omnes observationes, umbras futurorum vocat, etiam ipso translato vocabulo : summus enim Deus sicut scriptum est : « Non » in manufactis templis habitat[2] : » aut certe « Corporaliter » dictum est, quia et in Christi corpore quod assumpsit ex virgine, tanquam in templo habitat Deus. Hinc est enim quod Judæis signum petentibus, cum dixisset : « Solvite templum hoc, et in triduo ressuscitabo » illud[3]; » Evangelista quid hoc esset consequenter exponens, ait : « Hoc autem dicebat de templo corporis « sui[4]. »

XL. Quid ergo est? Hoccine interesse arbitramur inter caput et membra cætera, quod in quolibet quamvis præcipuo membro, velut in aliquo magno Propheta aut Apostolo[5], quamvis divinitas habitet, non tamen sicut in capite quod est Christus, omnis plenitudo divinitatis? Nam et in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinquepartitus. Ibi enim et visus et auditus et olfactus et gustus et tactus. In cæteris autem solus est tactus. An etiam præter hoc, quod tanquam in templo in illo corpore habitat omnis plenitudo divinitatis, est aliud quod intersit inter illud caput, et cujuslibet membri excellentiam? Est plane quod singulari quadam susceptione hominis illius una facta est persona cum Verbo. De nullo enim sanctorum dici potuit, aut potest, aut poterit : « Verbum caro factum est[6]. » Nullus sanctorum qualibet præstantia gratiæ, Unigeniti nomen accepit, ut quod est ipsum Dei Verbum ante sæcula, hoc simul cum assumpto homine diceretur. Singularis est ergo illa susceptio, nec cum hominibus aliquibus sanctis quantalibet

[1] Coloss. II, 17. — [2] Act. XVII, 24. — [3] Joan. II, 19. — [4] Ibid. 21. — [5] Coloss. II, 9. — [6] Joan. I, 14.

sapientia et sanctitate præstantibus, ullo modo potest esse communis. Ubi divinæ gratiæ satis perspicuum clarumque documentum est. Quis enim tam sit sacrilegus, ut audeat affirmare aliquam posse animam per meritum liberi arbitrii, ut alter sit Christus efficere? Ut ergo ad personam Verbi unigeniti pertineret, quo pacto per liberum arbitrium communiter omnibus et naturaliter datum una sola anima meruisset, nisi hoc singularis gratia præstitisset; quam fas est prædicare, de qua nefas est velle judicare?

XLI. Hæc si pro viribus nostris, quantum Dominus adjuvit, rite tractavimus; quando Deum ubique præsentem, et non spatiis distantibus, quasi aliqua mole vel distensione diffusum, sed ubique totum cogitare te extendis, averte mentem ab omnibus imaginibus corporum, quas humana cogitatio volvere consuevit. Non enim sic sapientia, non justitia, non sic denique charitas cogitatur, de qua scriptum est: Deus Charitas est[1]. » Cum vero habitationem ejus cogitas, unitatem cogita congregationemque Sanctorum, maxime in cœlis: ubi propterea præcipue dicitur habitare, quia ibi fit voluntas ejus perfecta eorum, in quibus habitat, obedientia: deinde in terra, ubi ædificans habitat domum suam, in fine sæculi dedicandam. Christum autem Dominum nostrum unigenitum Dei Filium æqualem Patri, eumdemque hominis filium, quo major est Pater, et ubique totum præsentem esse non dubites tanquam Deum, et in eodem templo Dei esse tanquam inhabitantem Deum, et in loco aliquo cœli propter veri corporis modum. Sed cum me delectat loqui tecum, nescio utrum servaverim sermonis sufficientis modum, quasi diuturnum silentium loquacitate compensem. Verum quia religione et benevo-

[1] I Joan. IV, 8.

lentia, qua me præoccupasti, ita invisceratus es cordi meo, ut tanquam cum amico vere colloquar, quidquid in opere styli nostri utiliter elaboratum esse cognoscis, Deo gratias age. Si qua autem vitia mea perspicis, uti charissimus amicus ignosce, eadem scilicet sinceritate dilectionis mihi optans medicinam, qua concedis et veniam.

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI-SEPTIMI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 5.

Scilicet de SS. Martyribus Sisinnio, Martyrio et Alexandro loquitur, qui a gentilibus rusticis vallis Ananniæ non procul a Tridentina civitate necati sunt in fine mensis Maii an. 397. sive post obitum sancti Ambrosii, ut scribit Paulinus in ejus Vita.

ANNOTATIO (2) pag. 7.

Adversus Pelagianos exerceri cœperunt Africani episcopi anno 411. aut 412. quo jam tempore Pelagii discipulum Cœlestium in Carthaginensi concilio judicatum fuisse produnt Patres synodi alterius Carthaginensis anni 416. in epistola quæ hic edita est 175. ubi ad Innocentium scribunt *Unde factum est, ut recensendum putaremus, quid ante ferme quinquennium super Cœlestii nomine hic apud Ecclesiam Carthaginensem fuerit agitatum, etc.* Huic autem priori concilio non interfuit Augustinus, ex lib. 2 Retract. c. 33 et ex lib. de Gest. Pel.

ANNOTATIO (3) pag. 8.

Honoratus baptismo initiatus nondum erat, ut liquet ex libri hujus c. 19 n. 48 Postea vero ad Presbyterii. munus evectus est : nisi forte fallitur Cassiodorus, qui in

lib. de div. lect. c. 16. ait opus istud scriptum fuisse ad Honoratum presbyterum.

ANNOTATIO (4) pag. 65.

Erasmo videbatur legendum, *crassescat*. Sed libri omnes habent, *crescat*; quo verbo alludit Augustinus ad illud proverbium, quod refert superius in epist. 33. n. 3 *De homine*, ait, *quem falsæ blanditiæ faciunt arrogantem*, *recte etiam vulgo dicitur: Crevit caput.*

ANNOTATIO (5) pag. 76.

Aurelii nomen hic exhibent Epistolæ hujus exemplaria. At ipsum omittunt codices omnes in lib. 2. Retract. c. 40. ubi hanc eamdem Epistolam a se scriptam recognoscit Augustinus, licet non missam privato ipsius nomine; *Quia, inquit, in concilio Numidiæ omnibus, qui ibi eramus, hoc fieri placuit*, ut scilicet perbrevi Epistola docerentur Donatistæ quid in Carthaginensi collatione gestum sit, ne a suis ipsorum episcopis rem aliter atque habuerat narrantibus, seducerentur ulterius.

ANNOTATIO (6) ibid.

Lov. *de concilio Cirtensi.* Codices duo Vaticani *Xersensi.* At alii prope omnes MSS. necnon editi Bad. Am. et Er. habent, *de concilio Zertensi:* quam lectionem probatam intelligimus viris quibusdam eruditis, qui civitatem aliam in Numidia Cirtensem quæ Constantina vocabatur, et aliam Zertensem fuisse colligunt ex collatione Carthaginensi, ubi præter Constantinensem epis-

copum Fortunatum. Zertenses alii duo Gaudentius et Salustius recensentur.

ANNOTATIO (7) pag. 85.

Unus e Vaticanis MSS *xix. Kal. Julii.* Mox in editis legebatur, *piissimo Honorio Augusto VIII Cos.* mendose, ut animadvertit Baronius. Quippe Honorii consulatus octavus incidit in annum Christi 409. At isthæc Epistola scripta fuit anno proxime sequenti post Carthaginensem collationem, adeoque an. 412 qui est Honorii Cos. nonus, favent MSS. octo, e quibus aliqui habent, IX, alii, *nono Cos.*

ANNOTATIO (8) pag. 108.

Pelagius integritatem fidei suæ probaturus in Diospolitana synodo, quæ exeunte an 415. habita fuit, has litteras aliasque ab orthodoxis episcopis sibi directas protulit, ut in lib. de Gestis Pelag. narrat Augustinus: qui subinde consilium sensumque hujus Epistolæ suæ curat palam aperiendum. *Non solum,* inquit, *ab ejus laudibus temperavi; sed etiam quantum potui, sine ejus commotione quæstionis de gratia, recte sapere admonui, etc. Dixi* desiderantissimum, *quoniam valde cupiebam cum præsente aliquid colloqui. Jam audieram enim contra gratiam, qua justificamur, quando hinc aliqua commemoratio fieret, aperta eum contentione conari, etc. Ei bona optavi a Domino retribui, non ad salutem corporis pertinentia, sed ea potius quæ putabat esse, vel forte adhuc putat in solo arbitrio voluntatis et propria potestate posita etc. etiam ibi*

petivi ab eo, ut pro me oraret, quo potius a Domino talis fierem, qualem me esse jam crederet; ut eum sic admonerem, contra quod ille sapiebat, ipsam quoque justitiam, quam in me laudandam putaverat non esse volentis, neque currentis, sed miserentis Dei, etc.

ANNOTATIO (9) pag. 153.

Opusculum superius bis exhibent MSS. plures, primo quidem integrum ut hic jacet, nominat in exordio *religiosa famula Dei Paulina*: postea autem contractum in brevissimam epitomen, qua vix octava ejus pars continetur, quæ ve Epistolæ forma scribitur *Italicæ*, incipiens, *Cum petivisses ut de invisibili Deo etc.*

ANNOTATIO (9 *bis*) ibid.

Collationi Carthaginensi interfuit Fortunatianus Siccensis, sexto censitus loco inter eos septem episcopos qui ad disputandum adversus Donatistas electi fuerunt. Successorem habuisse credimus Urbanum, qui Siccensi episcopus laudatur in 1. Fragm. ad hanc dignitatem evectus circiter an. Chr. 413. uti intelligitur ex Epistola proxime sequenti, n. 34.

ANNOTATIO (10) pag. 160.

In omnibus libris habetur, *Orientalis*. Quanquam eruditorum judicio probabilius est orationem illam inter opera Gregori Nazianzeni quadragesimam nonam, quæ hic citatur, esse latini scriptoris, fortean alterius Gregorii

in Hispania episcopi Eliberitani, qui circiter medium sæculum IV. florebat.

ANNOTATIO (11) pag. 198.

In MSS. plerisque, *apopheretum;* quo nomine significatur solemne aliquod munus. *In magnis votis*, ait Ambrosius Comment. in Ephes. 3. *maxima dantur apophoreta.* Turnebus sic dicta putat munera, quæ darentur convivis, ut ea domum referrent; quem in morem respiciens etiam Ambrosius, sic exorditur exhortationem ad Virgines. *Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta secum referre consueverunt*, etc.

ANNOTATIO (12) pag. 200.

Loquitur de causa Marcellini, qui, uti Hieronymus versus finem lib. 3. adversus Pelagianos scribit, *sub invidia tyrannidis Heraclianæ ab hæreticis innocens cæsus est:* sive quem teste Orosio in lib. 7. c. 42. *Marinus Comes apud Carthaginem (incertum est zelo stimulatus an auro corruptus) occidit:* impellentibus procul dubio Donatistis, quorum odium incurrerat integerrimus judex sententia adversus ipsos dicta in Carthaginensi collatione: quam sententiam videlicet dum Imperatorum decreto roborandam curat, mortem ipsius moliunt hæretici hacce oblata occasione. Heraclianus Africæ Comes deficiens ab Honorio navigavit in Italiam cum ingenti classe anno Christi 413. qui ad Urbem deposito exercitu contendens Marini Comitis occursu ad Utriculum superatus fugam arripuit, rediitque Carthaginem; ubi captus demum, et capite punitus fuit. Tum

vero perduellionis socios in Africa persequente Marino, comprehenditur Marcellinus una cum suo fratre et securi percutitur, falso insimulatus Heracliano favisse, uti satis intelligitur ex Hieronymo supra laudato, nec non ex istis Augustini verbis hic n. 4. *Omnia in tempore isto suffragabantur, ut etiam uno teste, tanquam invidioso et credibili crimine, sine jubentis discrimine quilibet de medio tolleretur.* Cæterum Marinus continuo revocatus ex Africa, munere omni exutus fuit, et vitam privatam inglorie agere jussus est, ex Orosio. Contra vero lex ab Honorio data est die 30 Aug. an 414. præcipiens ut quæ *Notione et sollicitudine Marcellini spectabilis memoriæ viri contra Donatistas gesta sunt, perpetuam habeant firmitatem.* in lib. 16. Cod. Theod. tit. 5 de Hæreticis leg. 55.

ANNOTATIO (13) pag. 203.

S. Marcellini cædes ad diem 6. Aprilis refertur in Martyrologiis : quam tamen hoc ex loco liquet factam mense Septembri, uno aut altero die ante S. Cypriani solemnitatem. *Et sane ullius obitum*, ait Henricus de Noris in Hist. Pelag. lib. 1. c. 5 *minime contigisse die 6. Aprilis inde satis evincitur, quod hoc anno 413. Heraclianus cum numerosa adeo classe aperto, mari verno tantum tempore solvere potuit ex Africa Urbem invasurus; cum tamen Marcellini mors, Heracliani in Italia exercitus stragem, Tyranni fugam ac tandem cædem consecuta fuerit.*

ANNOTATIO (14) pag. 205.

Nescimus an hic designet Apringium judicem fratrem Marcellini, ex Epistola 134. n. 2. et proconsulem in Africa circiter hoc tempus, uti ex Epistola 33. n. 3. intelligimus: qui etiam Donatistis, quod de iis propter scelera supplicium sumpsisset, exosus erat.

ANNOTATIO (15) ibid.

Quadrant hæc perquam egregie in Marcellinum Tribunum et Notarium, missum ab Honorio in Africam, ut sequester esset collationis inter Catholicos et Donatistas: qua in causa sese strenue gessit, atque idcirco ipsius interfectorem, Ecclesiam in eo maxime persecutum esse dicit Augustinus supra n. 4.

ANNOTATIO (16) pag. 226.

Isthæc sententia scripta est apud LXX. Proverb. 17. post versum 6. citaturque ab Augustino passim, ab Hieronymo in Epist. 103. ad Paulinum, et in Ezech. 45. et a Cassiano collat. 24. c. 26. a Bernardo in S. Malachiæ vita, etc.

ANNOTATIO (17) pag. 242.

In MS Cisterciensi, necnon infra in Victorino scribitur, *Hilarus*. Nescimus an ille ipse sit, qui postea adversus Semipelagianos Epistolam hîc 226 Augustino

scripsit, ubi se ipsius præsentiæ deliciis potitum et salubribus uberibus, nutritum fuisse proficetur.

ANNOTATIO (18) pag. 243.

Hieronymus anno 415. scribens abversus Pelagianos in lib. 3. testatur, libros quidem ad Marcellinum de baptizandis infantibus *dudum* ab Augustino editos; Epistolam vero, seu librum, ut ipse vocat, ad Hilarium, *nuper* prodiisse. Hanc ipsam Epistolam Orosius directam *nuper ad Siciliam*, ut in Apologetico loquitur, perlegit in Palæstino conventu, qui celebratus est mense Julio anno 415. Denique de eodem opusculam in Diospolitana synodo habita mense Decembris ejusdem anni 415. actum esse prodit ipse Augustinus in lib. de Gestis Pelagii cap. 11. quo loco librum nuncupat, non Epistolam.

ANNOTATIO (19) pag. 262.

Cœlestius in disseminanda Pelagii doctrina tam multum opere studiique posuit, ut istius hæresis sectatores vocati etiam fuerint Cœlestiani, juxta Augustinum in lib. de Hæres. c. 88. neque alio nomine leguntur ab Ephesina synodo an. 431. condemnati. Is porro ad episcopale judicium primo Carthagine perductus est anno exeunte 411. aut ineunte 412. uti intelligitur ex litteris alterius Carthaginensis synodi habitæ an. 416. quibus Innocentio significatur *jam ante ferme quinquennium* fuisse ibidem de Cœlestio judicatum. Quæ autem in eum tunc a Paulino diacono objecta sint refert Augustinus in lib. de Peccato orig. c. 3. et 4. sed

maxime in lib. de Gestis Pelagii c. 11. ubi scribit hæc in ejus doctrina inventa fuisse 1. *Adam mortalem factum, qui sive peccaret, sive non peccaret, moriturus esset.* 2. *Quod peccatum Adæ ipsum solum læserit, et non genus humanum.* 2. *Quod lex sic mittit ad regnum quemadmodum Evangelium.* 4. *Quod ante adventum Christi fuerunt homines sine peccato.* 5. *Quod infantes nuper nati in illo statu sunt, in quo Adam fuit ante prævaricationem.* 6. *Quod neque per mortem vel prævaricationem Adæ omne genus hominum moriatur, neque per resurrectionem Christi omne genus hominum resurgat.* Quæ omnia ab Aurelio et considentibus episcopis damnata dicit, eademque Gesta, quæ se absente confecta fuerant, a se postea cum Carthaginem venisset fuisse recensita.

ANNOTATIO (20) pag. 319.

Marcellinus hic ille est Tribunus, cæsus ab hæreticis sub invidia tyrannidis Heraclianæ, uti ex Hieronymo observavimus supra ad Epist. 151. Cui Marcellino tamen si datæ fuerunt istæ litteræ haud multo post annum 401. non tamen eas edi oportuit seorsum ab Epistola proxime sequenti, quippe cujus illustrandæ causa locum habuere hactenus inter Epistola Augustinianas.

ANNOTATIO (21) pag. 360.

Ipsum præcipue Pelagium *cogitabant* Timasius et Jacobus, *cum dicerent, hoc se affici, quod tarde illum librum scripserint... Nomen quippe vel nomina ipsi*

quoque adhuc tacenda putaverunt, ut vivente amicitia, error potius moreretur amicorum. Hæc verba sunt Augustini in lib. de Gestis Pelagii c. 25. proxime post allatum Epistolæ superiorum exemplum.

ANNOTATIO (22) pag. 411.

Hilarium istum, cui *consacerdoti* salutem dicit, id est, coëpiscopo juxta MS. Corbeiensis inscriptionem, quique id muneris in transmarinis partibus sustinuisse intelligitur ex aliis Augustini verbis, haud immerito suspiceris eumdem esse ac Hilarium Narbonensem, ad quem Zosimus anno 417. scripsit. Credimus porro diversum esse, tum ab Hilario Arelatensi, qui episcopatum ante annum 428. non suscepit; tum ab Hilario viro laïco, qui Augustinum ipsum de Pelagiana hæresi in Sicilia emergente certiorem faciebat per litteras circiter an. 414. quippe cum iste, cui nunc scribitur, Pelagianam hæresim hactenus nescivisse videatur.

ANNOTATIO (23) pag. 480.

Non Bonifacio, uti codices quosdam habuisse monent Erasmus et Lovanienses, sed Paulino Nolano episcopo datam esse hanc Epistolam liquet prorsus, cum ex lib. de dono perseverantiæ c. 21 atque ex lib. Prosperi conra Collatorem c. 43. tum etiam ex iis quæ Augustinus hic n. 40. commemorat de originis vitio dicta ab illo cui scribit, quæ quidem verba deprompta sunt ex Paulini Epistola ad Severum octava.

ANNOTATIO (24) pag. 480.

Pelagius *gente Britannus* dicitur a Mario Mercatore in Commonit. Ab Orosio in Apolog. *Britannicus noster*. A Prospero in carm. de ingrat. *coluber Britannus*. Isque inde putatur suggillari ab Hieronymo præfat. in Jerem. *Scotorum pultibus prægravatus*.

ANNOTATIO (25) pag. 508.

Intelligitur fere ex iis, quas in hoc viro agnoscit, cum sublimi dignitate conjunctas animi dotes, illum ipsum esse Dardanum præfectura Galliarum insignem, cui etiam Hieronymus proponenti quæstionem quamdam de terra promissionis rescripsit circiter annum Christi 414. in hæc verba : *Quæris, Dardane Christianorum nobilissime, et nobilium christianissime* etc. Et Epistolam finiens, *Hæc tibi*, ait, *vir eloquentissime, in duplicis præfecturæ honore transactæ, nunc in Christo honoratior, tumultuaria et brevi lucubratione dictavi*.

INDEX

TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI-SEPTIMI.

CLASSIS III.

EPISTOLARUM.

EXPLICIT INDEX.

